1927. ANUL XIX — APRIL. No. 4

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICA

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri 3

1927

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 160 pagini. — Abonamentul în țară un an 400 lei.—jumătate an 200 lei.—Numărul 40 lei.—Pentru străinătate: un an 600 lei.—Jumătate an 300 lei.—Numărul 60 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alecsandri No. 3

ANUL XIX

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No, 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuar pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimiţînd suma *prin mandat poştal.*

Reinoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului pe anul 1927 este:

ÎN ŢARA:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale pe an . 500 lei

Pentru particulari:

Pe un an	400 lei
Pe jumătate an	200 „
Un număr	40 „

ÎN STRAINATATE:

Pe un an	600 lei
Pe jumătate an	300 „
Un număr	60 „

Abonaţilor li se acordă o reducere de 10 la sută din preul volumelor editate.

Pentru siguranţa primirii regulate a Revistei, D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 150 lei anual costul recomandării pentru ţară şi 220 lei pentru străinătate.

Colecţii complecte pe anii 1920, 1921, 1922 şi 1923, se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţ de 200 lei colecţia, iar 1924, 1925 şi 1926 cu lei 300 colecţia.—

Administraţia.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LXX

ANUL XIX

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURA
VIAŢA ROMÎNEASCĂ

1927

Iubirea lui Dionis

I

De obiceiu, cînd doctorul Marin merge pe stradă, privește cel mult la douăzeci de pași înainte. Nu-i place să se izbească de felinare, ca unii visători care contemplă nourii sau își sprijină barbia 'n piept, cu gîndul că vor interesa întregul univers, adică vitrinele, zidurile, gardiștii. Doctorul e om așezat, ține la logică și la aspectul obișnuit al lucrurilor. Foarte rar consimte cu voe bună să spună de pildă, că o casă se mișcă. Aceasta i se întîmplă numai cînd, într'un chip sau altul, se află aproape de prietinul său Dionis. In seara aceia trebuia să-l întîlnească. Pornise agale pe coasta Sărăriei. Ținea capul dat pe spate și ochii îi alergau sus, departe, tocmai unde casele intrau cu hogegele în cer și se apropiau pe furiș unele de altele, parcă le era teamă de umbrele care creșteau ca un codru mișcător și acopereau partea de jos a orașului. Doctorul Marin se lăsa dus de aceste arătări înșelătoare și acorda un zîmbet binevoitor lui Dionis. El ar fi spus că așa trebue să privească întotdeauna. Dionis nu-i semăna de loc; totuși nu-i provoca disprețul, nici nu-l înfuria ca oamenii produși de uzinele naturii în serii mari, din material banal. Era ca un tablou semnat de-un maistru ingenios dar uitat între cromolitografii și mobile uzate. Doctorului îi plăcea să șteargă din cînd în cînd praful de pe chipul acela, chiar cu mînica hainei lui.

Dealul se sfîrșise. Strada, care până atunci își umfla pieptul cu trufie, îi căzuse umilită la picioare. Acolo, la hotarul dintre vale și platou, un gard vopsit de vreme cu albastru-cenușiu, poleit de ploi cu fin smalț roșietic, îngrădea o curte netedă ca podeala unei scene. Fundul îl acoperea locuința lui Dionis, casă cu cerdac în romburi de lemn, cu pereți albi și acoperiș țuguiat, așa cum am desemnat fiecare de sute de ori pe tăbliță, în copilărie.

Doctorul se opri lîngă poartă și privi cu luare aminte. Pe marginea cerdacului se vedeau două tălpi în unghi, cu călcăile unite,

ca două semne de mirare avînd un singur punct dedesupt. Intră în curte şi se apropie fără grabă. Muţenia cerdacului se tulbură: ceva începuse să fiarbă şi să se frămînte în surdina. Peste parmaclîc ţîşni, ca dintr'un resort, coada arcuită şi oscilantă a unui cîne. Capul animalului se arătă lîngă cele două tălpi, recunoscu pe străin, îl salută cu un lătrat răguşit de plictiseală, apoi intră în culise. Tălpile se mişcară amîndouă deodată, ca braţul unui compas, căzură pe podele. Dionis era în picioare şi făcea semn cu amîndouă mîinile să sue repede treptele cerdacului.

— Dormeai, Dionis ?

— Aşteptam cu tălpile şi meditam cu restul.

— Faci două lucruri deodată.

— Nu te poţi plînge: cînd nu-mi vezi tălpile, adică dacă lipsesc de-acasă, eşti scutit să mai intri în curte, să ai de furcă cu Don şi să-ţi pierzi un ceas cu nedumerirea slujnicei.

Dionis îl luă de braţ şi-l duse lîngă patul care cuprindea toată lăţimea cerdacului, şi jumătate din lungime.

— Stai, te rog... Aşa... şi eu lîngă tine. Cred ca-i destul de confortabil.

Doctorul privi velinţa de lînă cu vergi albe şi negre, se opri provocător asupra jumătăţii de colac arămiu pe care o oferea spinarea lui Don:

— Cam primitiv, dar merge.

— Incearcă să te pătrunzi de tihna acestor lucruri simple. Ai să vezi ce bine te simţi.

— Ca pe un pat cu saltea. Mai mult ce vrei?

Dionis se ridică în picioare şi se depărtă puţin. Işi lăsă capul în piept, parcă ar fi vrut să se arunce asupra prietinului. Dar nu se clinti din loc. Cînd îşi arătă faţa, era din nou senin, admirabil. Fruntea supunea restul feţei. Avea ochi cu perdele albastre subt ape ca cenuşa, gura mare, sinuoasă, trăsături puternice.

Dionis îşi trecu o mînă prin părul ca lemnul de nuc, lucios şi nestatornic.

— Era aproape să mă supăr, zise el rar.—Tu într'adins te faci că nu înţelegi.

— Ce vrei să spui?

— Dispreţul pentru felul meu de a vedea lucrurile...

— De a nu le vedea,—întrerupse Doctorul cu zîmbet superior.

— Dispreţul tău este poză, afectare, urmă Dionis fără să-l asculte.—Nu se poate să nu înţelegi, tu care ai destulă deşteptăciune, că „garnitura" de mobilă cumpărată din piaţă e rea, te stînjeneşte, îţi intră cu colţurile în suflet, fiind făcută după nevoia şi socoteala negustorului. Pe cînd aici, te poţi aşeza oriunde în voe; sufletul ţi se odihneşte alături, fără să se înăbuşe.

— Se poate să fiu atît de lipsit de gust ? Voiam numai să te necăjesc, zise Doctorul luînd mîna prietinului, pe cînd, în fundul conştiinţei se întreba dacă merită în adevăr să treacă drept om inteligent.

O adiere ca fîşîitul celui din urmă val pe nisipul ţărmului, aducea noaptea până în cerdacul lui Dionis. Tăcură o vreme. Doctorul se întreba ce-i în mintea prietinului său şi, fără să înţeleagă de ce, simţi ca-l invidiaza. Dar acesta parcă îl uitase.

— Ştii de ce-am venit?

Doctorul vorbise tare, aproape duşmănos.

Dionis se întoarse şi aşteptă urmarea în tăcere.

Doctorul tuşi:

— Mîne trebue să faci executarea. Mai avem numai cîteva zile până la Sfîntul Gheorghe. Formele sînt gata ?

— Nu ştiu, răspunse Dionis cu glas fără suflet.—Să mergem în casă.

Dionis deschise uşa, aprinse lumina. Se făcu un mic cortegiu: în prag, Dionis; apoi Don care-şi scutura de somn trupul mare cît al unui viţel, şi la urmă Doctorul Marin. Afară de aceştia, odaia era aproape goală. Decorul se mutase din cerdac, descrisese un arc în jurul ghiveciului de pe fereastră, singurul punct fix, şi vara şi iarna. O oală mare, aproape un chiup, găzduia o garoafă cu boboci argintaţi, puiu din garoafa pe care o îngrijea altădată mama lui Dionis. Pentru el, floarea aceasta era spiritul casei, adăpostul amintirilor. In fiecare zi o uda cu sfinţenie, jertfea cîteva clipe pe altarul penaţilor lui.

— Poţi să te bucuri: s'au făcut formele. Mîne ai să dai afară pe chiriaşi, zise Dionis, care răsturnase geanta pe masă şi căuta printre citaţii şi procuri.

— Ba tu ai să-i dai afară, că eşti avocat.

— Dac'ar fi după mine, ar trăi liniştiţi până la sfîrşitul pămîntului.

— Ascultă Dionis, dacă nu te identifici cu interesele clientului, să ştii că niciodată n'ai să ajungi un mare avocat.

— Nici nu vreau aşa ceva.

— Atunci de ce mai profesezi?

— Caut, nu profesez.

— Cum?

— Caut mereu. Nu sînt o grădiniţă cu legume, pe care să le uzi în fiecare zi, şi care să-ţi dea foloase modeste, dar sigure. Sînt un pustiu. Ogoare cu rod de aur, pajişti de flori rare aşteaptă subt nisipul uscat. Trebue numai să găsesc izvorul, să aduc ploaia dătătoare de viaţă. Mintea mea—deşert cu dune mişcătoare—are nevoe de altă climă. O caut necontenit.

— Şi clientela... ?—zîmbi oaspetele.

— Doctore!...— îl mustră cu blîndeţe Dionis.

— Să lăsăm visurile şi să venim la fapte, îi tăiă a doua oară vorba prietinul.—Mîne dimineaţă te rog să fii cu agentul la executare. Merg şi eu: vă aştept în piaţă. Să scoatem odată şcoala de-acolo, că-mi ruinează casa.

— Bine, vin negreşit, vorbi Dionis cu supunere.

Atunci Doctorul simţi umflîndu-i-se în piept un val de simpatie.

— Dionis dragă, începu el duios,—de ce nu vrei tu să m'asculți ? Mai lasă visurile și du-te regulat la tribunal.

— Eu nu visez; gîndesc uneori altfel decît tine.

— Să mă duc des la tribunal ? reluă Dionis.—Zilele trecute așteptam într'un colț deschiderea ședinței, la cea mai populată secție din palatul de justiție. In sală erau mulți avocați, de toată mîna, de toate vrîstele. Un maestru săpa în aer, cu gesturi de sculptor în granit, banalități pentru admiratorii care-l ascultau avizi, cu capul întins peste ŭmărul celor din față. In jurul pupitrului din stînga, roia grupul nemulțumiților. Aici se vorbea în șoaptă, cu ură, despre ceilalți, despre cinstea și știința lor.—Toți se sbăteau, prinși într'o enormă arborescență de ambiții.

Ce să caut în învălmășeala asta? Eu nu năzuesc la nimic cu teamă și cu lașitate. Pentru mine Destinul nu-i un despot, ci un actor plin de resurse, uneori hazliu, alteori sinistru, totdeauna interesant. Cred că sînt sincer cînd îți spun: Destinul mă amuză.

Dionis își privea prietinul drept în față. Don, lîngă stăpînul lui, parcă aștepta și el. Și pentrucă Doctorul tăcea, lătră de nerăbdare.

Oaspetele lui Dionis căută să schimbe vorba.

— De ce nu te desparți tu de animalul acesta zgomotos, întrebă, arătînd capul lui Don care trecea mult de înălțimea mesei.

Dionis apucă cînele de gît, îl trase lîngă el și începu să-i mîngîe apăsat părul scurt și aspru, de pe frunte până la începutul cozii, acum dreaptă, țeapănă, înfiptă la sfîrșitul trupului ca un iatagan.

— Don merită mai degrabă să-i spunem animal inimos, răspunse Dionis, luînd capul cînelui cu amîndouă mînile și privindu-l în ochi.

Căldura dragostei străbătu prin Don, ajunse până în ultima vertebră. Coada se îndoi în sus, se prefăcu într'un fel de braț primitiv care bătea cu duioșie în obrazul stăpînului.

— Asta nu-i cățel—urmă Dionis—e dulău căzăcesc. A venit aici să-l găzduesc cu Egor Trofimovici cel ciupit și nesfîrșit de lung, într'o seară de Noembre, pe timpul războiului. A trecut un an. Tot într'o seară de Noembre, Egor s'a făcut nevăzut și cînele, după amară și lungă jale, a intrat în slujba mea. Cu vremea, a început să mă iubească; aceasta i-a întărit opaițul din mintea lui de cîne și bănuesc că astăzi e ființa care mă înțelege cel mai bine.

Doctorul ridică din umeri:

— Eu n'am ambiția să rivalizez cu inteligența dulăului tău căzăcesc. Știu însă pe cineva care s'ar supăra de monopolul acesta...

Vorbea apăsat. Fața lui oacheșă se lumină cîteva clipe, apoi se întunecă din nou: nu căpătase nici un răspuns, deși subliniase cu toată forța pe care era în stare s'o dea subînțelesului, element esențial în discuție.

— E tîrziu, observă el după o așteptare lungă. Mă duc...

Uitam să-ți spun: știi că zilele acestea am văzut-o pe domnișoara Senov.

— Pe Cora ? Ce mai face ?

— A fost puțin bolnavă,—mai nimic: o migrenă. Iți închipui: m'a chemat pe mine. Incep să fiu cunoscut... Am stat mai mult de vorbă. M'a întrebat și de tine. Unde-ai cunoscut-o ?

— In Universitate.

— Și-ați rămas camarazi, vă spuneți pe nume...

— Firește.

— Știi, pe mine a început să mă intereseze Cora.

— Ești un om fericit.

— De ce ?

— Pentrucă te poate interesa.

— Cum, nu merită ?

— Ba da...

— Ce mai vrei ?

— Nimic. Pentru mine e prea mult.

Dionis apăsă pe cuvintele din urmă. Doctorul le socoti ca încheerea frumoasă a acelei seri.

II

A doua zi, Doctorul nu izbuti să-și elibereze casa. La început, executarea mergea de minune. Dionis veni la vreme, întovărășit de agenții trebuitori, și părea hotărît să-și împlinească rolul până la capăt.

Au ajuns; au pătruns în școală. Odăile erau goale, directoara lipsea. O servitoare le spuse că *Domnișoara* scosese copiii în grădină. Veneau până la ei frînturi de cîntec:

> Stă pe scaun o fetiță
> Cu ochi mari și gura mică...

Agenții pătrunseră în cancelarie, se așezară la masă. Penițele începură să descrie rotogoale din ce în ce mai mici deasupra coalelor albe. Dionis sta rezemat de-un dulap și asculta.

— Nu începi ?— întrebă Doctorul nedumerit.—Ar trebui să chemăm oamenii să scoată lucrurile afară.

— Aștept pe cineva din partea chiriașilor.

— Vine...

Doctorul arătă către ușa dinspre curte. Servitoarea se întorcea cu Domnișoara. Cînd fu lîngă ei, Doctorul Marin vorbi cît mai cuviincios cu putință:

— Domnișoară, sînt proprietarul casei. Am venit să evacuăm școala.

Spaima se zugrăvi pe fața tinerei fete.

— N'aveți nici o teamă, Domnișoară. Eu mă judec numai cu Statul. Dați drumul copiilor...

Un hohot de plîns acoperi cuvintele pe care Doctorul le îndulcise zadarnic.

— Sînt singură, suspina fata, cuprinsă de teamă.—Nu știu ce să fac.

Era atît de neașteptată durerea aceasta, încît proprietarul amuți. Lacrimile picurau peste hotărîrea lui, o disolvau.

Dionis alergase în ajutorul învățătoarei. O așezase cu deasila pe scaun, îi luase mînile și încerca s'o îmbărbăteze. Doctorul căuta să-și recapete glasul și stăpînirea de sine. Dar tocmai cînd se îndrepta către masa unde agenții așteptau nepăsători, primi o lovitură 'n spate care-l făcu să lunece într'o parte: era Don. Cînele se opri lîngă Dionis, se așeză pe labele dindărăt și răspunse mirării tuturor, lăsînd să-i cadă limba roză la colțul botului.

Urmă un lung moment de nedumerire. Dionis făcu cea dintâiu mișcare. El se plecă spre fata înlăcrimată și zise:

— Fii fără grijă. Să mergem iar în grădină, unde copiii așteaptă să-i înveți alte jocuri.

Fata se supuse în tăcere. După ce-o duse până la poarta curții, Dionis se întoarse, apucă pe Don de sgardă, ieși în stradă și porni cu pași mari spre oraș.

Doctorul nu știa ce să facă. In cele din urmă plecă după avocat, strigîndu-l cu glas zugrumat de indignare.

— Ce înseamnă asta, Dionis?

Dionis se opri și întoarse către prietinul lui o fața liniștită.

— N'ai noroc... rosti el grav.

— Ai putea să-mi explici... Ași vrea să știu...

Doctorul căuta un ton potrivit, ca un slab violonist care alunecă cu degetul pe coardă după nota justă.

— Don e de vină. Nu puteam să-l las acolo. L-ași fi făcut să se îndoiască de bunătatea mea.

— Crezi că un cîne are îndoeli?

— Dacă nu s'ar fi îndoit că mă'ntorc acasă, m'ar fi așteptat acolo, dormind liniștit la răcoare.

— Vorbești serios?

— Foarte.

— Ascultă Dionis, să nu crezi că ai să-ți poți bate joc de mine!

Un spate cu umeri plini de indignare se depărta solemn. Dionis rămase numai cu animalul lui nesuferit.

* * *

In loc să isprăvească singur evacuarea, Doctorul se duse acasă, ca și cum necazul lui ar fi fost un pachet greu, de care voia să se libereze cît mai curînd. Pe biurou aștepta un bilet dela Cora. Adresa de pe plic, rînd drept, cu litere mici și ascuțite ca dinții unui ferăstrău de traforaj, tăie sfoara pachetului și supărările se împrăștiară. Cînd sfîrși de cetit scrisoarea, brațele i se desfăcură larg, ca pentru o strîngere pătimașă. Nu era nimeni lîngă el. Pe vîrful degetelor se prinse totuși ceva; cînd le privi mult, de-aproape, găsi umbra unui fir de funigeu: gîndul care plutea demult în jur. Nu era o frază întreagă, nici măcar un cuvînt. Mai degrabă litere răzlețe: o privire, un ecou de glas, un gest. O adiere lăuntrică le învăluia pe toate, le da un început de înțeles, care se preciza cînd cetea sau auzea pronunțîndu-se numele Corei Senov. Impotriva obiceiului, zăbovi o jumătate de ceas fără să facă nimic alta decît să mediteze, adică să răstoarne mintea ca pe-un sac cu jucării, ca să caute una bună, frumoasă, minunată,—și să n'o descopere nicăeri.

Acasă la Cora, i-a eșit înainte d-na Senov, o bătrînă obosită și veșnic îngrijată. Ii vorbi în șoaptă, arătînd către odaia copilului ei, ca paznicul care a vegheat ani de zile la ușa templului.

Cînd intră la Cora, încăperea era goală. Pe fereastra deschisă veneau umbre reci: acolo se înserează mai devreme. De ce nu-și alege Cora o altă odae, veselă, cu soare mult? Doctorului nu-i plăcea nici cum își așează lucrurile: un divan mare lîngă păretele din fund, fără perne, pustiu. Un scrin vechiu, avînd mereu deasupra același vas cu flori. O masă de școlar, acoperită cu hîrtie violetă. In sfîrșit, o bibliotecă turnantă, fără prea multe cărți pe rafturi. In colțul acela descoperi pe Cora. Sta sprijinită cu coatele pe tabla de deasupra bibliotecii. Doctorul o privi: pe obrazul cu pielița fină, gura roșie părea crestată brutal. In schimb ochii întunecați visau, fruntea lumina, părul ca frunza de tutun, umbrea. Cora n'avea trăsături perfecte, reci, plicticoase ca modelele clasice,—era frumoasă.

Purta pe umeri o scurteică blăniță. Cînd o desfăcu și întinse mîna cu degete lungi, fără podoabe de metal, rochia rozdeschis zîmbi timid, aproape trist, ca un gînd lăuntric prins pe neașteptate. Se plînse iar de suferinți închipuite. Doctorul îi ținu un adevărat discurs medical. Cora asculta cu gîndul în altă parte. Pe urmă, cînd n'a mai făcut teorii științifice, au stat mult de vorbă împreună.

„Poate adevăratul rău de care sufere este singurătatea, își zise Doctorul cînd se află iarăși pe trotuar.—Voiu căuta s'o văd mai des".

* * *

Abia la zece seara ajunse Doctorul iarăși acasă. Dela capătul străzii văzu cu mirare lumină la geamurile locuinții lui. Și mai nedumerit fu cînd îl găsi pe Dionis plimbîndu-se dela un capăt la altul al odăii.

Don se urcase pe canapeaua de consultație și dormea cu pi-

cioarele dindărăt unite cu cele dinainte într'un fel de triunghiu, aşa cum se leagă de obiceiu vînatul.

— M'aştepţi demult?

— Nu. De-un ceas sau două...

— După cîte înţeleg, timpul n'are preţ pentru tine.

— In astă seară.

Dionis începu din nou să măsoare odaia cu paşi mari. Doctorul nu ştia ce să mai spună. Aştepta. Toate lucrurile din casă aşteptau, oarbe pentru el, cu feţele îndreptate către străinul plin de neastîmpăr.

— Doctore, începu Dionis, aşezîndu-se iar pe scaun.—Am venit să lămuresc cele petrecute azi dimineaţă. Mi se pare că te-ai supărat tare. Ai avut dreptate. Iartă-mă.

— Lasă, Dionis, zise prietinul strîngîndu-i mîna.

Credea că gestul acesta va încheia discuţia. Dar celălalt dorea numaidecît să limpezească deplin lucrurile.

— N'aşi vrea să-ţi închipui că am făcut într'adins, urmă Dionis.—De altfel ai plecat şi tu, de bună voe.

— De nevoe...

Dionis se ridică în picioare şi privi cu o curiozitate nemărginită, parcă ar fi văzut întâia oară un om din lună.

— Te-am înţeles!—strigă el punîndu-i amîndouă mînile pe umeri. N'ai fost în stare să te porţi brutal cu Salvia.

— ? ! ?...

— Domnişoara dela grădina de copii.

— O cunoşteai?

— Atunci, nu. Pe urmă însă mi-am adus aminte: o văzusem mai demult... Sînt cîţiva ani... Doctore, îţi mărturisise că mă încîntă atîta delicateţă din partea ta.

Presupunerea lui Dionis măguli pe cel lăudat, îi suflă o foae subţire de poleială peste suflet.

— Nu ştiu dacă merit, începu el.

Dionis nu auzi nimic.

— Tatăl ei era judecător la Vintileşti... E orfană...

— Orfană!

Medicul îşi aminti faţa slăbită a învăţătoarei. Un diagnostic se preciză deodată, luminos:

— Şi teribil de slabă, adaugă el. Pentrucă Dionis nu zicea nimic, urmă:

— Trebue să se îngrijească. Ar fi păcat. Mi s'a părut drăguţa.

— Frumoasă, Doctore, extraordinar de frumoasă, strigă Dionis din fundul odăii.

Se plimba cu vehemenţă, parcă picioarele s'ar fi luat la ceartă cu spaţiul închis între pereţi.

— Să mergem!— închee el, căutîndu-şi pălăria. Işi apucă prietinul de subţiori, îl ridică în picioare, îl trase spre uşă—Hai şi tu.

In clipa cînd eşeau, Don fu lîngă ei dintr'o săritură.

Sub cerul înorat, noaptea amorţise.

— E primăvară, zise Dionis.—Intunericul acopere pămîntul ca vălul fakirului, un ghiveciu cu sămînţă. Mîne, bobocii vor fi flori, degetele încleştate ale frunzei vor fi palme verzi. Şi nu vei mai cunoaşte copacul sărac din ajun subt mantia cea nouă.

Păşeau încet, pătrunşi de sfială şi respect. Vorba învia greu, se învîrtea de cîteva ori în jurul luminilor de felinar, se îneca iar în tăcere.

La întretăerea a două drumuri, se opriră. Dionis arătă trei umbre culcate la picioarele Doctorului:

— Ai trei umbre.

— Stau între trei felinare...

— Sau între mai multe puncte de vedere... Te proectezi pe pămînt în chip de evantai, sau ca aripile unei mori de vînt. Eşti o făptură fantastică, Doctore, ori o boală a luminii, care se acopere de pete cînd te întîlneşte?

Tovarăşul aştepta alte lămuriri şi căuta să-şi iuţească gîndurile spre un răspuns. Dar Dionis se despărţi pe neaşteptate.

— Aşa dar, rosti el ca o încheere—crezi că Salvia e bolnavă?

— Sînt sigur.

— Bine!

Strînse mîna Doctorului cu recunoştinţă, şi porni la deal.

III

Dionis n'ar fi putut să povestească amănunţit cele petrecute la grădina de copii. Păstra numai amintirea unei tresăriri: parcă ochii i s'au oprit deodată asupra unui ban pierdut în drum. Discul arătase, subt aburul coclelii, un colţ strălucitor: era de aur. De-atunci, preţiosul dar al întîmplării nu mai purta nici umbra unui fir de nisip. Dar lui Dionis îi plăcea să-l cerceteze la nesfîrşit, să-l poleiască, să-l mîngîe. In mînile lui, metalul se prefăcea mereu: fiecare clipă bătea altă medalie, tot mai înflorită, cu născociri din ce în ce mai complicate.

Dionis nu recunoscuse deodată pe Salvia. Palidă, ca o crenguţă abia înfrunzită, păşea cu teamă, ţinînd buzele întredeschise, ochii adormiţi. Era un vis de April. Dionis abia putea crede că-i o întrupare adevărată, şi nu un simbol al Primăverii, închipuit de el, în nopţile iernii trecute...

Luase mînile Salviei, corole sfioase, tremurătoare. Un bob roz de mărgean, legat cu sîrmă de aur în jurul degetului celui mic, îi schimbă vederea ca'n poveste: tînăra fată care sta în faţa lui i se arătase şi altădată. Vorbise cu el subt aripi violete de amurg, îi întinsese aceleaşi degete de fildeş fluid, îl întovărăşise, dela fereastră, cu ochi albaştri de întrebări. Salvia era copila judecătorului Milescu.

Cu patru ani în urmă, prin Mart, cînd abia începuse să ple-

deze, un coleg mai vechiu îl rugase să meargă la ocolul Vintileşti, pentru cîteva procese fără însemnătate. Avea la dispoziţie o sanie cu doi cai voinici. Aceasta îl hotărîse: voia să sboare pe cîmpii albe, să alerge după cel din urmă vînt al iernii moleşite. Plecase dis-dedimineaţa; avea de făcut treizeci de kilometri şi trebuia să ajungă la ora cînd încep judecăţile. Trecu aproape adormit, pe drumuri sticloase, printre monumente ridicate de viscol, piramide şi sfincşi de ametist. Clopoţeii dela sanie sunau necontenit, ca nişte vestitori ai zilei de-alungul întinderilor amorţite.

La judecătorie sfîrşi repede, dar fu nevoit să mai zăbovească pentru odihna cailor. La sfîrşitul şedinţei, trecu în biuroul judecătorului cu care se înţelese dela început foarte bine. Judecătorul Milescu era mărunt şi slab; avea mîni netede şi mici ca de icoană. Faţa însă nu amintea reflexe de candelă care tremură. Era chipul omului încrezător, entuziast, născut să fie fericit. Brazde şi creţuri însemnau la ochi şi la frunte, ca nişte amprente fosile,—grijile, decepţiile, nenorocirile. In schimb deasupra lor radia optimismul, smalţ lucitor şi veşnic nou. Pleşuvia încoronată de păr alb, ochii albaştri-tulburi, nasul roş-luminos, bărbuţa lucioasă ca mătasa vegetală, vorba vioae nu-l puneau cu necesitate absolută într'o categorie anumită. Milescu nu purta nici un fel de uniformă, iar de chipul consacrat al magistratului nu se apropia decît prin haina severă pe care o purta. Şi aici însă trădase puţin: gulerul era alb şi desfăcut, ca la tenori.

Judecătorul îşi ţinea familia la Iaşi. In Vintileşti sta numai trei-patru zile pe săptămînă, împărţind lucrul cu magistratul-ajutor.

Dionis se oferi să-l ducă cu sania la oraş. Milescu primi îndată, bucuros. De obiceiu, era nevoit să meargă cu căruţa vre-o zece chilometri, apoi să aştepte trenul în staţie, ceiace era anevoios şi foarte neplăcut.

Inainte de plecare, au prînzit împreună la cucoana Zinca, birt aşezat chiar peste drum de judecătorie, anume pentru străinii veniţi acolo cu treburi. Clienţii se aşezau în jurul unei mese lungi, singura din tot birtul. Coana Zinca, grasă şi arămie, trecea prin dosul fiecăruia, veghind ca o santinelă. Un prichindel cu şorţ albastru aducea mîncarea şi băutura. Dionis nu deosebi în jurul mesei, dintre „domnii satului", fiecare obraz în parte. Erau numai ochi nesăţioşi îndreptaţi asupra lui, feţe în care dorinţa de-a pricepe şi de-a atrage luarea aminte, pompa un sînge negru, umfla vinele ca pe nişte pneumatice. In mijlocul lor, Milescu rămase tăcut, aproape trist. Golea cu tragere de inimă numai paharul de vin ca lamiia,—şi la gust şi la culoare.

Cînd se suiră în sanie şi rămaseră singuri, judecătorul îşi mîngîie bărbuţa, fredonînd. Era senin. Soarele de Mart căpătase putere. Zăpada sărea acum subt copitele cailor ca laptele de var, dar sania tot mai luneca peste pătura încă destul de groasă. La eşirea din sat, fugarii porniră în goană. Cîmpul luneca deoparte şi de alta a şoselei, se desfăcea în două continente albe pe care ochiurile de pămînt brun alcătuiau desemne ciudate. Milescu apucă pe tovarăşul lui de braţ şi începu, cu glas slab, dar destul de curat:

Ridi, pagliacci...

Dionis privi nedumerit la judecător. Se mira cum izbutea omul acela slab şi puţintel la trup, să se poarte ca omul gras, înalt, cu punga plină şi cugetul împăcat.

— Te uiţi la mine şi nu 'nţelegi, zise Milescu, oprindu-se brusc. Cu voce joasă, urmă: „Am cîntat frumos, odată. Am fost actor la operă... Da, iubite tovarăş de drum, am fost cîntăreţ şi pe urmă n'am mai fost...

Judecatorul închise ochii şi îşi lăsă capul în piept. Apoi îl ridică, urmînd să adauge rar, cuvînt lîngă cuvînt, parcă ar fi cules nişte fructe împrăştiate subt pomul scuturat... Ce nu încercase în viaţă? Fusese pe rînd, avocat, cîntăreţ, iarăşi avocat, funcţionar la bancă, administrator de moşie, profesor, magistrat...

Sania se oprise la hanul din Suraţi, cam la jumătatea drumului spre Iaşi. Milescu pofti pe Dionis să ia un pahar cu vin. In crîşma nu mai era nimeni şi cei doi călători îşi urmară vorba nestingheriţi. Judecătorul căutase toată viaţa un drum, şi nu se hotărîse să recunoască în vre-unul din cele întîlnite, adevărata lui cale. Se frămîntase mult. Nădăjduise şi mai mult. Din toate, nu se alesese decît cu o prea mare dragoste pentru băutură.

Sania sbură iarăşi, ducînd spre oraş doi călători înfrăţiţi prin vin şi mărturisiri.

— Aşa! — strigă Milescu către vizitiu. Mînă bine, mînă repede... Şi către Dionis:

— Mă grăbesc să ajung acasă. Poate azi mi-a venit o scrisoare. Ştii că mă judec pentru o moştenire, din partea soţiei? E pentru fata mea. Dacă cîştigăm...

Ochii lui tulburi se umplură de lacrimi şi se închiseră încet. Dionis strînse cu amîndouă mînile lui, calde de admiraţie, mîna omului aceluia care ştia să născocească mereu motive noi de luptă şi de nădejde.

Ajunseră la Iaşi înainte de apusul soarelui. Sania se opri la locuinţa lui Milescu, în cartierul vechiului palat domnesc. Judecătorul aduse pe Dionis în casă, subt cuvînt că trebue să se mai desmorţească. Le deschisese Salvia. Pe atunci avea parcă trupul mai înalt: un fus de adolescentă, abia ieşită din copilărie. Cînd i-a întins mîna, bobul de mărgean dela deget a zîmbit.

Familia mai cuprindea pe mătuşa Zonica, soră cu Milescu. Dela moartea soţiei, mătuşa Zonica nu se mai despărţise de zvînturata soartă a lui Milescu. In anii din urmă, fusese fericită să-l adăpostească pe el şi pe Salvia în casa ei. Dionis nu avuse timp s'o vadă. Privise însă perdelele de dantelă fină, coborînd în unde spumoase, peste lumina amurgului din ferestre. Şi perdelele erau lucrate de mătuşa Zonica, mînuitoare pătimaşă a croşetei...

* * *

Dionis nu se mai întîlnise cu Milescu. De multe ori se gîndise la bătrînul original şi pornise spre casa lui, dar nu isbutise niciodată să ajungă acolo. Il luau în altă parte oameni sau întîmplări ivite neaşteptat în cale; de cîteva ori se întorsese singur din drum, împins înapoi de secera uriaşă a semnului de întrebare. N'avea ce căuta la bătrînul acela ciudat. Totuşi se mustra că nu era în stare să mai ajungă odată la casa lui.

Intr'o zi, Dionis află că judecătorul din Vintileşti a murit. Mustrările muriră şi ele. Milescu şi lumea lui trecură în cealaltă parte a sufletului, unde nu pătrunde lumina, nici cuvîntul. Cînd o revăzu pe Salvia, din împărăţia uitării nu se ridică numai icoana zilei petrecute împreună cu Milescu, ci o eflorescenţă stranie, cu sentimente nestatornice, încîlcite ca nişte alge. Salvia, venind din adînc, tîrîse cu sine vegetaţia întunericului. Sufletul lui Dionis rămase limpede, ca oglinda unei fîntîni. Salvia privise un moment în această fîntînă. Dionis ar fi vrut să privească mereu: chipul oglindit de sufletul lui era minunat. In lumea spiritului, oglinda aleargă după chipul care se oglindeşte...

Chiar a doua zi, Dionis se duse fără şovăire, drept la casa mătuşei Zonica. Bătrîna trăia încă şi împletea la dantelă, aşezată pe un jilţ cu teluri plîngătoare. Salvia veni să-i deschidă. Cînd îl recunoscu, faţa i se coloră puţin. Dionis primi între ochi, ca un buchet de toporaşi, o privire de-o clipă.

— Voiam să lămuresc cele petrecute eri, vorbi Dionis după ce aminti împrejurările primei lor cunoştinţi.

— Dumnealui e avocatul care s'a purtat aşa de frumos?— întrebă mătuşa Zonica, adresîndu-se Salviei.

Bătrîna îşi scoase ochelarii şi îndreptă asupra lui Dionis luminiţa ochilor, mică cît o mărgea:

— Iţi mulţumesc, Domnule, şi mă bucur cînd văd că se mai găsesc tineri de omenie.

Mătuşa Zonica avea glasul stins. Pe obrajii ei, vremea împletise, cu maliţie, o horbotă de sbîrcituri. Dar faţa era blîndă şi Dionis văzu că seamănă cu Sfînta Vineri, aşa cum i-o zugrăvise în minte cel dintâiu basm.

— Unde-i cînele?— urmă bătrîna.

— L-am lăsat acasă.

— Păcat!

Sfînta Vineri clipi: voia să alunge o dezamăgire copilărească. Apoi adăugă:

— Dacă mai vii pe la noi, adu-l şi pe el.

Dionis cîştigase încrederea bătrînei, care lăsă igliţa jos cu hotărîre şi începu o lungă poveste. Oaspetele află că după moartea lui Milescu, Salvia fusese silită să dea lecţii. Singura nădejde rămăsese procesul de moştenire, despre care erau atîtea de vorbit.

La despărţire, Dionis făgădui că se va întoarce peste cîteva zile, să aducă o carte frumoasă mătuşei Zonica.

IV

Niciodată primăvara nu venise cu atîtea daruri. Trilurile rîndunelelor brodate pe genele răsăritului, mîngîerile de vînt şi de lumină ale serei, toate comorile lui Maiu le aduna Dionis în suflet ca 'n fundul unei corăbii. Nimeni nu putea să le preţuiască şi să le înţeleagă fără el. Dar măsurîndu-şi bogăţia, îşi simţea singurătatea şi se întrista.

Afară de această mică ciudăţenie, Dionis trăia ca întotdeauna. Pela Salvia se ducea, dar nu prea des. In schimb, Don făcea zilnic drumul până la casa de lîngă palat, în tovărăşia Ilenuţei, care abia isprăvise de învăţat abecedarul. Părinţii ei şedeau în vale, aproape de dealul Şorogarilor, şi ţineau gospodărie ca la ţară. După ce eşea dela şcoală, mama Ilenuţei o trimetea în Sărărie cu un coş lungăreţ de papură, în care punea ouă sau pui, borcane cu smîntînă sau clondire cu lapte. Fetiţa nu ştia să spună ce vede în ceasurile cît era dusă cu „marfa". Ea vorbea mult, dar nu cu oamenii mari. Sta la taifas cu păpuşa făcută dintr'un creion îmbrăcat în cîrpe, cu o prietină dela şcoală, Păstrăv Maria, în sfîrşit cu Don, paznicul ei pe drumul plin de peripeţii şi de minuni, din Sărărie până dincolo de Hală.

Pentru regimul de supra-alimentare recomandat Salviei de medic, Dionis se însărcinase să găsească el mijloace de aprovizionare ieftine. Fiindcă n'avea o deosebită vocaţie pentru această îndeletnicire, o întrebase pe Aglaia. Slujnica avu bucuria să hotărască după chibzuiala ei. Astfel Ilenuţa, deşi numai cît o furnică, ajunsese să împlinească un rol de mare însemnătate. Mătuşa Zonica o privea zîmbind prin ochelari. Salvia îi îndrepta moţul ca o pensulă blondă, făcut prin înodarea codiţei din faţă cu codiţa dinapoi. Sosea cu ochii măriţi de minunile întîmplărilor şi de cumpenile ce întîmpina la tot pasul. Norocul ei era Don. Cînd îl vedeau alături de dînsa, băieţii obraznici se fereau din drum. Căţeii care încercau să-i ţină calea, căutau ceartă numai cînd Don se afla mult în urma sau mult înainte. Atunci era de-ajuns să-l strige. Tovarăşul alerga într'o clipă şi Ilenuţa vedea cu mare bucurie cum se ridica părul pe spinarea duşmanilor şi li se ascunde coada între picioare. Şi rîdea singură cînd Don, fără să-şi arăte măcar colţii, se oprea asupra lor, ridica un picior şi le turna peste bot formula dispreţului său.

* * *

Incepeau să înflorească teii. Cînd descoperi cel dintâiu cer-

cel cu steluțe palide, Dionis gîndi: „trebue să string floare de teiu
pentru mătușa Zonica". Această idee de gospodărie medicală i se
păru minunată și adîncă. Deci, după cîteva zile, marginea cerda-
cului era acoperită cu ciorchine aurii, puse la uscat pentru a în-
flori a doua oară la iarnă, în ceaiul Sfintei Vineri. Dionis își pri-
vea recolta cu mulțumire, cînd poștarul îi aduse un plic mare, alb.
Ghicise dela cine venea, și nu se grăbi să-l deschidă. Se așeză pe
marginea patului, obosit dintr'odată. Dreptunghiul alb, pe care-l în-
torcea pe-o față și pe alta, era semnalul care oprește și dă dru-
mul gîndurilor...

...E firesc să deschizi o scrisoare cînd îți cetești pe copertă
propria ta adresă. Scrisoarea era pentru el și totuși sta la îndo-
ială: poate nu se mai cuvenea s'o deschidă. Mai bine-ar pune-o
pe foc, așa cum a primit-o. Până acum nu se purtase așa: cetise
cu veselă curiozitate tot ce venea dela Cora...

...Făcînd o călătorie lăuntrică zilele trecute, nu găsise nimic
schimbat. Salvia se arăta din cînd în cînd, ca litera decorativă dela
începutul capitolelor. Salvia nu exista în mintea lui ca o icoană la
care se închina. N'o iubea. Salvia era o ființă slabă, fără sprijin,
fără voință. Era o cauză căreia îi plăcea să se devoteze...

...Salvia n'are părinți; lipsa de avere o liberează din clasa de
care ține. E o ființă fără Destin, o pastă, o figurină de ceară pe
care el vrea s'o modeleze după un chip ideal, și s'o învie...

...Să creezi un Destin...

Dionis întoarse plicul pe cealaltă parte.

...Dacă n'ași deschide scrisoarea, ar însemna că nu mă mai
recunosc, că mă neg pe mine însumi. Ar fi neadevărat, ipocrit,
absurd...

Jupui dreptunghiul alb, scoase foaia dinăuntru și ceti:

„Dionis, trebue să ne vedem numaidecît. Hotărăște tu ziua
și ora. Dar nu întîrzia. Dacă ai ști, Dionis, cît te iubesc, ai alerga
la chemarea mea chiar dacă lanțuri de fier te-ar ține legat.

„De ce mă chinuești, Dionis? Dacă am făcut ceva rău, spu-
ne-mi. Dacă nu sînt vinovată, de ce te porți așa cu mine? Știi că
demult am renunțat la felul meu de-a fi. Scrisoarea aceasta urîtă,
desnădăjduită ca un om despuiat și aruncat într'un pustiu de gheață,
îți arată ce mult m'am transformat în ultimul timp. M'am lepădat
de toate lucrurile la care țineam, ca să nu pierd ceva mai scump.
Dionis, nu vreau să te pierd, nu pot.

„Sărută-mi, Dionis, cu privirea, măcar caligrafia numelui.

Cora

P. S. Știi că prietinul tău, Doctorul, vine să mă vadă zilnic.

C.

Dionis rămase multă vreme nemișcat, privind în gol. Se duse apoi în casă, luă dintr'un saltar un teanc cu scrisori, puse deasupra lor pe cea primită atunci, le așeză în sobă și le dădu foc.

* * *

A doua zi, Dionis uitase tulburarea din ajun. Demult Cora nu mai însemna nimic pentru el. Cu doi ani în urmă, i s'a părut că este întruparea marei bucurii, pe care o aștepta de cînd deschisese ochii. Bănuise că mîna ei cu degete nervoase, ascundea, ca un prestidigitator, cheia unui altar. Își îndrumase simpatia pe calea cea mai înaltă. Încercase împreună cu prietina lui cultul artei subt toate formele, cultul în care personalitățile se apropie și tind să se pătrundă. Dar nu ajunse până la iubire. Cînd întrebi: mă iubești? e ca și cum ai spune: vezi aceiași lume, aceleași adevăruri ca mine? Dionis presimți că niciodată Cora nu va răspunde așa cum dorea el, nu va putea ajunge ecoul lui. Inteligența ei ascuțită, puterea de-a închipui lucrurile cum îi plăcea, cu totul altfel decît le vedea el, avea ceva divin. Cora era stăpînă pe lumea ei lăuntrică și nimeni nu-i putea lua locul. Cînd înțelese aceasta, Dionis nu mai simți nici un farmec. Pentru a ascunde nemulțumirea surdă, fără un temeiu care putea fi mărturisit, se arăta nepăsător. Dar era prea tîrziu. Cora îl iubea cu elan și el nu îndrazni să i se împotrivească. Legătura aceasta, creată cu complicitatea lașității lui, îl întristase și-l neliniștise la început. Pe urmă se obișnuise; apoi uitase profund.

Trecuse o săptămînă dela ultima ei scrisoare. Seara tîrziu, Dionis se închise în odae și începu să fumeze. Acesta era un joc născocit de el. Cercurile albăstrii închipuiau colaci de salvare pentru gîndurile prea grele; șerpii de fum ispiteau tot ce era ușor și femeesc în suflet. Astfel, zvîrlea vestmintele minții unul după altul, până rămînea gol în fața lui însuși.

Bătea cineva.

— Intră!

Dionis aștepta nemișcat în mijlocul odăii. Ușa se deschise ca poarta unei cuști. După cîțiva pași, Cora se opri pe loc. Pelerina de mătase neagră o înfășura aproape în întregime. Fața extraordinar de albă, păstra ochii țintiți asupra lui Dionis. Erau gata să se înfrunte. Fu o clipă lungă, de vijelie lăuntrică. Cora se avîntă cu brațele desfăcute:

— Dionis.

Prietinul ei nu se clinti. Brațele înflorite ale Corei se împreunară, făcînd cunună în jurul gîtului ca de piatră.

— Dionis, nu vezi că te sărut?... Dionis... Dionis, de ce nu mă săruți și tu?

Glasul Corei plîngea.

Dionis îi luă mînile de pe umeri și le lăsă în jos.

— De ce m'alungi, Dionis ?

— Nu te-alung, răspunse un glas înăbuşit.—Sînt bolnav... ar fi bine să pleci.

— Aşa mă primeşti ?

— Nu te-am chemat. Nici nu 'nţeleg cum ţi-a trecut prin minte să vii aici.

— De ce nu-mi scrii ?

— N'am timp.

— Ce 'nseamnă asta ?

— N'am timp, repetă apăsat Dionis.

Cora îl privi lung. Zîmbea.

— Glumeşti...

— De loc.

Cora amuţi. Făcu un pas înapoi, şi se lăsă pe-un scaun.

— Da...

Ochii i se aprindeau, odată cu obrajii. Cu o sforţare de rănit care vrea să umble drept, ea se ridică în picioare, merse lîngă Dionis şi-i luă mîna :

— De ce eşti supărat ? Iartă-mă.

— Nu pot, zise el în neştire.

Cora îi apucă amîndouă mînile :

— De ce, Dionis ?

— Lasă-mă.

— Nu vreau. Dionis, nu plec de-aici până nu lămureşti tot.

Glasul Corei se subţia, ţipa.

— Cora, ar fi bine să te linişteşti puţin.

— Stau aici până îmi spui. Dionis...

Dionis sări asupra Corei, dar se opri cu obrazul lîngă obrazul ei.

Cora izbucni în rîs. Ţinea ochii ţintiţi asupra lui Dionis. Acesta se îndreptă spre uşă. Dar Cora ajunse înainte, se lipi cu spatele în faţa clampei.

— Nu, zise ea întinzînd braţele. Dionis tăcea. Atunci Cora începu să rîdă iarăşi, în hohote mici, mai mult un fel de tresăriri, parcă i-ar fi umblat cineva cu unghiile pe inimă.

— Cora, te rog, încetează.

Braţele întinse căzură în jos. Apoi se ridicară la ochi.

— Dionis, te iubesc, izbucni ea în plîns.

Dionis o împinse brutal la oparte, deschise uşa şi se făcu nevăzut.

Cora rămase acolo aşa cum o zvîrlise, cu ochii în lacrimi. N'avea către cine să strige şi să geamă. Dionis nu voia măcar sa-i audă şiroind durerea în picături fierbinţi. O deznădejde furioasă o împingea să se răzbune. Ar fi vrut să dea foc casei şi ea să rămînă acolo, s'o mistue flăcările. Porni cu duşmănie spre masa de scris. Privirea i se împiedică însă în dungile fumului de ţigară, dungi care nu erau numai de fum, pentrucă purtau în ele gîndu-

rile lui Dionis. La ce medita el atît de adînc, încît chiar dela uşa simţise o atmosferă străină, îmbibată cu gînduri tari, ca atmosfera unui laborator de esenţe otrăvitoare ?

Un mîrîit veni de subt masă. Don simţise că-i plecase stăpînul şi se trezise. Eşi la lumină, privi buimăcit şi începu să latre. Era aşa de pustiu ! Cora, străpunsă de-un fior, strînse pelerina pe umeri şi ieşi.

V.

Prietinii care treceau prin faţa casei din Sărărie, nu mai vedeau pe marginea cerdacului cele două tălpi, ca două semne de mirare. Dionis îşi părăsea vechile obiceiuri, se făcea din zi în zi mai harnic. În cîteva săptămîni, doborîse piedici pe care le ocolise ani de zile. Colegii de barou se uitau la el miraţi. Unii îl cercetau cu ochi bovini, nedumeriţi ca în faţa unui gard nou, ridicat peste noapte în cîmpul pe care-l stăpîneau liniştiţi. Alţii îl măsurau cu neîncredere şi teamă : încă un concurent... În sfîrşit, după o pledoarie îndrăzneaţă, cîţiva tineri începură să-l copieze. Stilul cu trucuri învechite al înaintaşilor nu-i mai mulţumea. Voiau alte metode, alte forme de vorbire, pe care le găsiră de-agata la Dionis. Fără să ştie, el făcea şcoală, iar imitatorii pregăteau o nouă serie de banalităţi, spre veselia sau tristeţa generaţiilor viitoare. Dar lui Dionis îi era aproape indiferent ce se petrecea la tribunal. Activitatea lui acolo era un mijloc, nu un scop. Se apucase să sape în nisipul pustiului, pentrucă presimţea că se apropie minunea îndelung aşteptată. Dela tribunal, Dionis trecea în fiecare zi să vadă pe mătuşa Zonica şi pe Salvia.

Vara nu izbutise să pună stăpînire pe zidurile groase ale încăperii de lîngă palatul domnesc. Înăuntru era răcoare. Prin geamurile cu zăbrele de fier, înguste ca la mănăstire, lumina pătrundea greu, împingea întunericul treptat către păretele din fund. Cînd le priveai dela geam spre fund, încăperile erau amfiteatre de umbră poleite cu praf de ivoriu. Odată, Dionis se uita la Salvia şi odaia i se păru un bob de mărgăritar. Prin apele translucide, plutea tristeţa filtrată de sufletul celor care trăiseră înainte acolo. Totuşi, hotărî să spargă zidurile şi să facă ferestre mari, după regulele higienei. Până atunci Salvia şi mătuşa Zonica primiră poruncă să-şi petreacă ziua întreagă în cerdacul larg, de arhondaric, din faţa casei. Pentru cele două femei, cuvîntul lui Dionis devenise lege. Intraseră subt stăpînirea lui aproape fără nici o rezistenţă. Mătuşa Zonica, de obiceiu foarte zgîrcită cu prietinia şi bănuitoare faţă de oamenii tineri, nici nu se gîndi că venise nechemat. Ideia că a fost prietinul lui Milescu, lămurea orice. Bătrîna găsea mereu asemănări nouă între Dionis şi judecătorul cu inimă de copil. Pentru ea nu existau decît un singur fel de oameni : cei care purtau intrînşii ceva din firea cavalerului dela Mancha.

Salvia se ferea să-şi spună gîndurile despre prietinul cel nou.
Seara, cînd se culca şi rămînea singură în întuneric, simţea cum
fuge viaţa din jurul ei. Un gol imens se deschidea alături de suflet,
îl trăgea în prăpastie. Voia să zboare fără teamă, cum zboară ati-
tea suflete către viaţă şi lumină, dar aripile nu puteau să bată, e-
rau necontenit amorţite. Simţea şi ziua neliniştea neantului. Noa-
ptea însă pierdea orice sprijin şi numai cu greu izbutea să se as-
cundă în somn. De cînd îl cunoştea pe Dionis, nopţile o înspăi-
mîntau mai puţin. Se iveau gînduri senine din copilărie. Işi aducea
aminte de Petruţ, băiatul chiriaşilor dela etajul al doilea care, cînd
era mică, la Bucureşti, venea s'o ia la joc, o ducea la plimbare,
o învăţa nebunii, iar dacă nu-l asculta, o bătea. Cînd s'au mutat,
Salvia a plîns multe zile de urît şi ani de-arîndul visase că se joacă
iarăşi cu Petruţ. Dionis semăna cu tovarăşul de altădată.

In ajunul sfîntului Petru, vremea se schimbă, parcă ar fi vrut
să sară înapoi la începutul lui April. Peste noapte plouase, iar di-
mineaţă porni un vînt rece.

— A nins la munte, explică mătuşa Zonica.

Dacă ar fi fost după dînsa, n'ar fi ieşit de loc din casă.
Poate ar fi făcut şi puţin foc. Dar Dionis hotărîse ca toată ziua
să şi-o petreacă în cerdac. Deci, dimineaţa ieşi resemnată afară
cu un castron de cireşi amare şi începu să le scoată sîmburii,
pentru dulceaţă. Degetele îi îngheţau, se învineţeau de frig şi de
mustul boabelor negre. Rămase însă acolo, fără să spună nimic.
Cînd se întoarse Salvia dela şcoală, şezură la masă în cerdac, şi
după aceia îl aşteptară pe Dionis tot în cerdac. Mare fu mirarea
bătrînei, cînd văzu că greşise.

— Intraţi repede'n casă !— porunci Dionis, dela poartă. Incărca
coşul de lucru al mătuşei Zonica, scaunul Salviei şi taburetele. In
două minute, mută mica gospodărie de pe cerdac.

— De cînd staţi afară ?

Sfînta Vineri amuţise. Salvia răspunse:

— Am stat ca de obiceiu, cum ai spus.

— Pe-un vînt ca acesta trebuia să rămîneţi în casă.

— Nu voiam să te superi, vorbi bătrîna, zîmbind încurcată.

Salvia îl privea cu ochi de copil, care nu înţelege de ce
este dojenit.

Dionis îşi simţi tirania.

— Ţi-i frig, Salvia, zise el blînd.

Mătuşa Zonica aduse o jachetă de lînă...

A doua zi, veni mai devreme. Cerdacul era pustiu, deşi se
încălzise iarăşi. Il întîmpină mătuşa Zonica cu degetul pe buze:
Salvia doarme. Frigul de ieri îi făcuse rău, şi n'o lăsase să se
scoale din pat.

Dionis se posomorî. De două luni lucra în zadar. Ce clădea
timp de-o săptămînă, se ruina într'o oră. Salvia rămînea mereu
slabă, se îmbolnăvea uşor. Va trebui să meargă la mănăstire la

Varatic, unde este aer de brad. Nici acolo nu-i bine: mătuşa ei
nu poate să vegheze de-ajuns, să-i trezească dragostea de viaţă,
cu care s'ar întrema în scurtă vreme.

— A fost foarte supărată cînd i s'a făcut rău; a plîns, şopti
mătuşa Zonica.—Inainte, suferea fără să spună nimic, lăsa s'o chi-
nuiască boala. Mă durea inima cînd o vedeam atît de nepăsa-
toare. De-o vreme, slavă Domnului, s'a schimbat. Se bucură de
toate nimicurile. Visează, ca orice fată tînără. Să vezi ce repede
are să se facă bine.

Dionis îşi dădu seama că din dragoste, sfînta Vineri făcea o
greşală de gramatică, întrebuinţînd prezentul în locul viitorului. To-
tuşi cuvintele ei îl înseninară: Salvia mergea către viaţă, împinsă
de-un suflu interior pe care el îl trezise.

— Pot s'o văd ?

Mătuşa Zonica deschise încet uşa şi, după ce arătă un scaun
la căpătăiul tinerei fete adormite, îşi luă dantela, îşi puse ochela-
rii şi urmă să împungă firele de aţă cu suliţa de sîrmă, să le prindă
şi să le înoade, cînd domol, cînd repezit, cînd războinic, cu furie
şi desnădejde. Dantelele mătuşii Zonica erau nişte diagrame ale
sufletului ei. Pe ţesătura de fire întinsă pe-un singur plan, se pro-
ectau spaţiul şi timpul: amintirile, socotelile, grijile. Iar prin ochiu-
rile de aţă trecea lumina cerului şi gîndul către Dumnezeu...

Dionis privea cum doarme Salvia. Somn minunat: barca lui
cît o frunză duce 'n infinit picătura de rouă a vieţii, pluteşte lin
pe oceanul morţii... De ce toţi cei adormiţi au în jurul capului o
aureolă sfîntă ?...

...Pe obrajii Salviei se ridica un abur roz, ca pe cer, în preajma
răsăritului. Curînd se va trezi...

...Subt cuverturi, Salvia dormind era un mic lac spre care se
pleca faţa lui Dionis. Şi apele gîndurilor lui se contopeau în taina
micului lac, îl înviorau, îl îmbogăţeau.

* * *

Curînd începură căldurile. Cerul era un glob de sticlă topită,
subt care omenirea se înăbuşea. O lumină albă, nesăţioasă rodea
pămîntul.

Casa de lîngă palatul domnesc cădea răpusă de căldură. Zi-
durile se umflau în afară parcă ar fi fost de carton, se lăsau pe-o
coastă subt ţigla de deasupra, care bea necontenit căldură şi lumină.

Mătuşa Zonica şi Salvia eşiră în cerdac pe înserat.

— Dionis nu mai vine astăzi, zise bătrîna.

— Poate are de lucru, lămuri Salvia.—Pe urmă, e-aşa de cald...

— Sigur. Nu m'am gîndit la asta. E-un adevărat iad. Nici
Ilenuţa n'a îndrăznit să iasă din casă.

Dar îndreptîndu-şi privirea spre stradă, văzu cum Don, în
două labe, împinge portiţa lesne de dat într'o parte. Nici n'avu

timp mătuşa Zonica să facă haz, şi cînele era în curte, urca scările cu capul întins înainte, cu limba atîrnînd în jos, puţin îndoită la capăt, ca un pergament desfăcut de pe sul. Ilenuţa venea şi ea, tîrînd coşul de papură, ca pe un căruţ. Era ostenită, cu faţa aprinsă, cu pensula moţului din vîrful capului căzută pe-o ureche şi prăfuită. După ce sărută mîna cum o învăţase Aglaia, se aşeză pe treapta cea mai înaltă a cerdacului, serioasă ca un om mare. Mătuşa Zonica îi dădu o linguriţă cu şerbet de vişine şi o cană cu apă (nu pahar, pentrucă spărsese două până atunci). Fetiţa ciugulea cîte o fărîmă din perişoara de brumă roşie şi se uita în jos, la picioruţele ei goale, brune de soare, lustruite ca chitina unei insecte. Don sta în faţă, lipit lîngă părete, să-i fie mai răcoare. Nu voise să mănînce şerbetul pe care Ilenuţa i-l oferise pe vîrful degetului. Din cînd în cînd însă întorcea capul către ea şi o întreba ceva tainic. La vorbele mătuşei Zonica, fetiţa răspundea tot mai scurt, până se mulţumi cu monosilabe de om preocupat. Veni o lungă tăcere, în care nu se auzeau decît plescăiturile şi înghiţiturile lacome ale lui Don. Pe vîrful picioarelor, cu ochii ţintă la cîne, Ilenuţa se apropia de Salvia.

O muscă bîzîi pe la botul animalului. Urmă un hap! formidabil. Salvia tresări: fetiţa o trăgea cu putere de mînică.

— Ai văzut, dudue?

— Ce?

— Don a mîncat o muscă. Eu n'aşi mînca, doamne fereşte, închee grav fetiţa bătîndu-se cu mîna peste gură.

Doamnele izbucniră în rîs. Ilenuţa începu şi ea să chihotească: credea că Don e pricina veseliei.

— Ia vino'ncoace, diavol mic, vorbi mătuşa Zonica scoţîndu-şi ochelarii şi ştergîndu-şi lacrimile.

Ilenuţa se apropie sfioasă şi primi pe obraz decoraţia unui sărut sgomotos.

Mătuşa Zonica îşi simţi buzele dulci de şerbet.

— Să spui acolo sus, că ne-au sosit ştiri dela proces şi că Sărăria e destul de-aproape de palat.

Caravana minusculă porni cu vestea spre dealul Sărăriei.

Dionis fusese nevoit să alerge prin arşiţă dela un capăt la altul al Iaşului. Nu-l obosise atît căldura, cît atmosfera oraşului în care se amestecau otrava miasmelor cu otrava sufletului colectiv, stors subt teascul soarelui. Căldura topeşte masca oamenilor, le lasă pe faţă numai expresia chinului animal. Femeile sufăr, cu deosebire. Dimineaţa, după o noapte de zăpuşeală, ochii lor rătăciţi plimbă încă peste lume arătările tulburătoare din somn. În timpul zilei, lumina fără cruţare, ca de proector, le descopere trăsăturile greşite, grimasele vulgare; căldura face din ele simple fiinţe primitive, subt teroarea puterilor naturale. Dionis întîlnise pe toate chipurile aceiaşi expresie de bestie goală. Dela o anumită temperatură, omul şi sufletul se evaporează, îşi zise el. Probabil că şi eu am suferit aceiaşi lege. Nu mă duc astăzi la Salvia: sînt prea urît.

Seara, îşi lăsă casa cu ferestrele deschise şi porni pe drum, la întîmplare. Era neliniştit, căuta ceva şi nu-şi da seama ce. În urma lui, Cora, înfăşurată în pelerina cea neagră, venea ca o nălucă.

Dionis intră în umbra unui castan:

— Cora, te rog, lasă-mă...

Cora îi cuprinsese mîna între degetele fierbinţi. Ca pe un adormit, îl tîrî într'o grădină întunecată şi străină, de care n'a ştiut nimic niciodată. Pe iarba uscată, Cora îl învinse definitiv. Era o desnădejde nebună în purtarea tinerei fete. Iubirea care locuia întrînsa nu voia să moară; luptă, înfruntă orice umilinţă. Încetul cu încetul, forţa de idealizare se epuizase. Dionis nu-i dăduse un colţ cît de mic din suflet. Iubirea superioară ajunsese o imposibilitate distrugătoare. Singura scăpare era să se tîrască pe pămînt, să i se dea cu ochii închişi. Şi i se dăduse demult, fără să-l poată cuprinde de-ajuns. Încleştarea spasmodică era numai un reflex al disperării: De teama neantului, ţinea strîns în braţe fiinţa pe care n'o putuse iubi altfel.

...Cînd se desmetici, Dionis se găsi doborît la pămînt. Deasupra, îl priveau stelele. Încercă să se înalţe, să-şi reia rătăcirea, dar se simţi înlănţuit. O suflare regulată se auzea aproape: Cora învălită în pelerină, povară neagră şi grea. Văzu în femeia care sta lîngă el, care-i lega gîtul cu braţele şi-l înăbuşea,—un enorm parazit al pămîntului. Simţi sudori reci la tîmple. Un strigăt fără nume îi despica inima.

VI

Zilele următoare, conştiinţa lui Dionis fu bolnavă de friguri intermitente. Se socotise liber până atunci. Putea să facă orice, cu atît mai mult să îmbrăţişeze pe Cora. Între ei nu avusese loc o despărţire; nici nu se certase măcar cu ea. Dar tocmai de nehotărîrea aceasta se învinovăţea acum. Fusese laş, trădător. Dacă Cora ar fi ştiut ce gros zid de gheaţă îi despărţea, s'ar fi purtat altfel. El nu-i vorbise însă niciodată deschis. Şi totuşi nu putea să-şi ierte că s'a lăsat dus orbeşte în seara aceia. Fapta lui îl lega să mintă şi de-acum înainte, să joace mai departe, faţă de Cora, un rol falş. Gîndul acesta îl înspăimînta şi-l făcea să izbucnească cu ură împotriva Corei. Ce vrea fiinţa asta dela el? Pentruce îl urmăreşte pretutindeni? Ar fi dorit s'o ştie că a plecat departe, că a pierit din drumul lui şi a dus cu ea tot trecutul, de care el se lepăda pentru vecie. Voia să fie pur, să-şi simtă sufletul limpede până în adîncuri.

Va scrie Corei,—orice s'ar întîmpla. Îi va spune lămurit că nu se mai poate, îi va arăta realitatea... Se petrecuse aşa dar o schimbare însemnată, pe care n'a avut îndrăzneala s'o mărturisească. A trebuit să vină o faptă urîtă, ca să-l facă să vadă ce admirabil înflorise întrînsul iubirea pentru Salvia. — E nemărginită

mizeria mîndriei. Ea nu simte că-i cerşetoare oarbă la răspîntii, decît cînd e alungată cu lovituri brutale.

Dionis înainta tot mai adînc în sine, lupta aproape de fundul sufletului, ca un scafandru, cu întunericul şi spaima. In cele din urmă descoperi o justificare. Fusese nesincer, laş, înşelător până atunci pentrucă ducea războiu împotriva iubirii, fără să-şi dea seama. Nu mintea se împotrivise pasiunii, ci instinctul, care rezista din grijă meschină pentru păstrarea echilibrului în economia lăuntrică.

Pe inima lui se sprijinea acum tot universul, şi era grozav de grea. In răstimpuri, durerea ascuţită începea iarăşi măcinişul. N'a fost bine închipuită iubirea ca o săgeată care sfîşie pieptul. Mai nimerit era un sfredel, învîrtit de împrejurări, cînd cu iuţeală ameţitoare, cînd cu blîndeţă perfidă.

Ilenuţa îşi împlinise însărcinarea cum se pricepuse mai bine. In lipsa lui Dionis, încredinţase Aglaei (pentru fetiţa nu era mare deosebire) ce-şi mai amintea din vorbele mătuşei Zonica.

— Duduia cea bătrînă, cu ochelari, zice că Sărăria s'apropie de palat.

— Auzi comedie...

— Ş'o zis să spun aşa aici, numaidecît.

— Hm! făcu Aglaia.—Bine.

Dionis află a doua zi această ciudată misivă, pe care slujnica o repetase cu nepăsare. Pentru el însă, cuvintele aveau un înţeles ascuns şi-l cufundară în desnădejde. Răspunsul îl dădu tot către sine, cînd se făcu lumină deplină întrînsul. Va merge să ceară pe Salvia în căsătorie. Trebuia să facă pasul acesta cît mai curînd. Salvia era a lui, o simţea pretutindeni, gînd ascuns în fiecare lucru.

* * *

Mătuşa Zonica primise o scrisoare dela avocatul din Bucureşti, care-i da mari nădejdi. Dar bucuria cea adevărată i-o pricinuia înfăţişarea Salviei, din ce în ce mai frumoasă. Prin cuvîntul acesta, mătuşa Zonica înţelegea întâiu sănătatea, pe urmă buna dispoziţie şi somnul, apoi pofta de mîncare. „Este în cer şi puţină dreptate", se gîndea ea împletind la dantelă.—Multe a avut de suferit copila asta, şi mama, şi tatăl ei. A fost o încercare lungă. Acum vine plata. Salvia va fi bogată"... Mătuşa Zonica se oprea din lucru şi privea dusă în depărtări... Salvia trebue să se mărite... Mătuşa Zonica lua iarăşi croşeta şi începea să împungă cu înfrigurare. Dionis... Acum de curind, într'o dimineaţă, cînd s'a sculat din somn şi s'a dus să ridice perdeaua, l-a văzut aşteptînd în cerdac cu braţele încrucişate.

— Ce s'a întîmplat?—întrebă speriată bătrîna.

— Nimic. Am venit...

Tînărul îi luă mîna şi i-o sărută. Pe faţa lui nu mai era lucirea semeaţă a vieţii, nici rîsul nu se mai simţea clocotindu-i în piept, gata să se reverse. Avea o înfăţişare ciudată, parcă s'ar fi schimbat în pustnic evlavios.

Au stat de vorbă puţin, dar era aşa de grav, încît bătrîna nu îndrăzni să-i împărtăşească noutatea cea mare. Ii dădu a înţelege numai.

— Ne-au venit veşti dela proces...

— Da...

— Cred că vom cîştiga.

Dionis o privi lung, fără să zîmbească. Apoi ochii îi lunecară în altă parte. „O aşteaptă pe Salvia" gîci sfînta Vineri „are să-i spună ceva". Il lăsă singur, cu părere de rău. I-ar fi plăcut mult să stea şi ea şi să asculte, numai să asculte: vorba între tineri, pentru bătrîni e muzică.

Salvia îi întinse degetele ca nişte petale proaspete. Bobul de mărgean rîdea cînd se apropie de faţa lui Dionis.

Tînăra fată lăsă ochii în jos, se înroşi. De ce-o privea aşa? Il supărase cu ceva? Nu. Ochii lui vorbesc, strigă din funduri adînci, de unde glasul vine numai ca o şoaptă. Ce aproape şi ce departe e de ea...

Se aşezară unul lîngă altul, pe banca din cerdac.

— Ţi-am adus...

Dionis scoase din buzunarul dela piept o garoafă galbenă-verde cu subţiri rîuri roze pe fiecare petală. Floarea era sburlită: dormise pe inima lui Dionis.

Salvia luă garoafa şi-i aruncă încăodată între ochi o privire ca un buchet de toporaşi.

— Te iubesc, Salvia, răspunse Dionis.

Tăcere de pustiu. Palidă, Salvia amuţise. Mîinile însă îi tremurau. Dionis le ridică uşor, le strînse la piept îndelung, paseri rătăcite care-şi găseau ocrotire.

— La revedere Salvia...

Trăise aevea, visase?...

Mătuşa Zonica venea cu o tablă mare, pe care pusese dulceaţă, cafea, pere şi caise.

— Unde-i?

Salvia nu răspunse. Bătrîna se aşeză sfios pe bancă.

— Ce frumoasă floare!—se minună ea privind cum se legăna garoafa în mîna împietrită a tinerei fete.

— Mi-a dat-o el, îngînă Salvia, şi izbucni în plîns.

— Nu-i nimic... lasă... aşa se 'ntîmplă, şoptea mătuşa Zonica mîngîindu-i obrazul.

* * *

In casa din Sărărie, toate erau triste, pentrucă stăpînul nu mai lua în seamă pe nimeni. Don cerşea, cu ochii şi cu coada, o

mîngiere sau o mustrare. Aglaia vorbea mult, ca totdeauna. Dar Dionis se gîndea mereu în altă parte, zîmbea și răspundea numai către sine. Existența lumii îi devenise profund indiferentă. Era singur, nespus de singur, delicios de singur: o aștepta pe Salvia. Cu ea împreună va pleca departe, să li se pară că au trecut în altă viață, pe altă planetă.

Pentru planurile acestea îi trebuiau bani. Ii găsi ușor și repede cu ajutorul unui împrumut asupra casei părintești. In cîteva zile, sfîrși pregătirile. Acum se putea duce s'o ceară pe Salvia în căsătorie și apoi, în cea mai scurtă vreme, să părăsească Iașul. Dionis porni, încredințat că la întoarcere va fi fericit. Ce-l mai despărțea de Salvia? Era a lui, o crease din nou: îi întărise sănătatea, îi deschisese izvoarele din suflet. Va face din ea cea mai încîntătoare minune. Și se va bucura de ea numai el, în taină.

Ajunse, urcă scările cerdacului și se opri mirat. Mătușa Zonica nu mai împletea la dantele. Pe umeri purta un șal scump, scos dintr'un fund de ladă. Mirosul de naftalină nu-i plăcu, iar zîmbetul de triumf al bătrînei i se păru fără rost. Se întoarse către Salvia. Rămăsese neschimbată: aceiași îmbrăcăminte simplă, albăalbastrie ca rochița-rîndunelii, același zîmbet, același glas. Numai ochii priveau în jos cu sfială.

Mătușa Zonica se sculă în picioare, veni în fața Salviei și zise:

— Iți recomand pe Salvia, cîștigătoare în procesul dela Casație.

— Cum, adică... îngînă Dionis uluit.

— Da. S'a sfîrșit cu bine: avem douăzeci de milioane cel puțin.

— Te rog, lasă mătușică... Asta n'are importanță.

Mătușa Zonica zîmbi cu bunăvoință. Apoi se întoarse către Dionis:

— Nu spui nimic?

— Surpriza... îngînă el. Apoi, dregîndu-și glasul, vorbi mai tare decît era nevoe:

— Vă felicit din toată inima.

Dionis vedea cum crește o grămadă de aur în fața lui.

...— Te felicit, Salvia. Păcat că tatăl dumitale nu s'a putut bucura...

— Da, el ar fi fost foarte mulțumit, rosti Salvia, și-l privi cu infinită tandrețe în ochi.

Dionis însă nu mai vedea. Movila de aur ajunsese un munte, după care Salvia se făcuse nevăzută. O noapte întreagă se gîndise la nenumăratele lucruri pe care avea să i le spună. Și acum nu mai găsea nici o frîntură de cuvînt. Pierise totul. Plecă, fără să poată mărturisi cu ce mare hotărîre venise.

VII

Milioanele Salviei distrămau țesătura gîndurilor lui Dionis. Niciodată nu dorise avere, dar n'o disprețuise: era ceva care nu-l privea în nici un fel. Acum însă i se părea un adevărat blestem. Bogăția îmbătrînește, urîțește. Va trebui să-i arate Salviei ce-o așteaptă. Ea a trăit așa de puțin! Va vrea să încerce gustul puterii; se va face „doamnă mare". Un om bogat rămîne, la urma urmelor, un om. Femeia pierde tot: hainele de aur fac dintrînsa o zeitate rece.

Dionis se întoarse peste două zile la Salvia. Nu mai purta cu el nici o hotărîre. Avea numai nădejdea că fusese o glumă, sau o nălucire de-a mătușei Zonica.

Cele două femei nu erau singure. Intre ele, la masa din cerdac, stă un tînăr.

— Nepotu-meu, Costin, zise mătușa Zonica cu mîndrie,—a venit anume pentru noi dela București. Indată ce-a aflat de proces, a alergat aici, să ne înștiințeze. In telegramă cifra era greșită. Cît spui că avem?

— Treizeci și patru de milioane, răspunse un glas sacadat, cu pronunțat accent muntenesc.

— Treizeci și patru, repetă apăsat bătrîna, parcă ar fi vrut să-și înfigă cifrele în minte.

...De ce nu se uită Salvia la mine, se întrebă Dionis. I se urcă un nod în gît. Ridică mereu mîna și trăgea de nodul cravatei. Cînd își dădu seamă, se opri pe loc speriat și lăsă brațul în jos pe furiș.

...Nepoftitul se arată foarte isteț... e politicos... bine crescut... In felul lui, are chip deosebit, e interesant. A închis ochii, cași cum ar fi obosit deodată. Fruntea pustie și albă ca oasele uscate de soare a rămas tristă, fără strălucirea privirii. Nasul gros, retezat în sus, lasă să se vadă nările ca două orbite. Gura, o linie deasupra bărbiei pătrate. E foarte palid capul tînărului și are ceva straniu: parcă un strămoș frumos a făcut o încercare neizbutită să-și reia forma materială în urmașul acesta sec... De ce nu se uită Salvia la mine?... Grozav sînt de stîngaciu. Ar trebui să spun și eu ceva.

Dionis ridică iarăși mîna la gît, dar se opri pe drum, degetele i se agățară în nasturii dela haină.

...Am ajuns ridicol... Ce să spun? Ce pot să mai spun?... Costin deschide ochii. De ce privește așa de lung la Salvia?...

...Abia mi-a aruncat o privire... Nu vrea să m'ajute de loc. Aștept...

Dionis aștepta zadarnic. Tînărul din Capitală vorbea mereu; mătușa Zonica își pierduse tactul obișnuit, iar Salvia amuțise. De cîteva ori plecase grațios capul, cași cum ar fi așteptat să-i șoptească ceva. Dar el nu izbuti să articuleze un singur cuvînt. Trecu vreme nesfîrșită. Dionis, desnădăjduit, se ridică să plece; Salvia rămase nemișcată, parcă n'ar fi băgat de seamă nimic. Veni lîngă ea și-i luă mîna moale, fără viață.

— La revedere, Salvia.

— La revedere, Dionis.

Ochii Salviei erau plini de teamă. O teamă duioasă, o rugăciune. Privirea lor pătrunse în sufletul lui Dionis ca o chemare.

Cînd fu singur, în strada, simți că-și luase rămas bun pentru totdeauna. Încercă să se gîndească, să judece, dar nu izbuti. Avea o ciudată senzație de paralizie psihologică. Vedea culorile, formele, mișcările, dar nu le înțelegea. Vedea praful înroșindu-se în zare, ploaia roză, deasă și oblică a luminii dar nu izbutea să explice cu un cuvînt: apusul. Pătrățele mărunte, cît ochiul unei rețele de ciur, se desfăceau din fundul conștiinței și se apropiau crescînd mereu, până ajungeau mari cît un cadru de cinematograf, și treceau peste el, alergînd unele după altele. Erau zilele pe care le aștepta să vină, intuiția viitorului golit de nădejdi...

— Salutare, Dionis!

Cel chemat mergea înainte.

— Dionis.

Doctorul Marin îl apucă de mînica și izbuti să-l oprească pe loc.

— Tu erai?

— Te faci că nu mă mai cunoști.

— Nu te-am văzut.

— Priveai drept la mine.

— Se poate.

— Va să zică e-așa cum spun: te faci că nu mă vezi.

— Ba chiar nu te-am văzut. Acum însă te recunosc.

— Ascultă, Dionis, m'am săturat de aerele tale. Te știu cine ești.

Nu primi nici un răspuns. Merseră o bucată de vreme alături. Doctorul nu știa cum să înceapă o explicație, la care se gîndea mereu, demult. În planurile lui, îl punea pe Dionis să aibă înfățișarea unui criminal. El, Doctorul, își lua rolul acuzatorului nemilos. Trebuia numaidecît să-l umilească, să-l înjosească, să-l tîrie 'n noroiu: pedeapsa-i necesară pentru cel care-o primește, dar mai ales pentru cel care-o aplică.

Îl întîlnise pe Dionis, dar își uitase rolul. Totuși îl ura așa de tare, că nu se putea despărți de el. Trebuia să ispășească odată.

— Taci,—izbucni el.

Dionis își urma drumul fără să răspundă.

— Taci! strigă Doctorul scos din minți.

Tovarășul îl măsură de sus până jos, vru să zîmbească. Casa lui era la cîțiva pași.

— Am ajuns.

Fața Doctorului se apropia clătinîndu-se. Ochii îi ardeau, buzele învinețite șoptiră:

— Dionis... Dionis, ești... un netrebnic.

— Ce-ai spus?

— Am spus: un netrebnic.

Dionis îl privi ca pe-un copil bolnav și-l apucă de umeri:

— Hai la mine.

Doctorul sări în lături, parcă l-ar fi atins un șarpe.

— Nu pune mîna pe mine. Ești o canalie, un monstru!

Cel insultat făcu un salt, îl prinse a doua oară de umeri și-l tîrî până în casă. După ce-l așeză pe scaun, îi porunci:

— Vorbește!

— Ți-am spus, vorbi acuzatorul cu ochii în pămînt.—Ești așa de păcătos, că nici nu-ți pasă... Taci, ești vinovat... Ce te uiți așa la mine?

Doctorul sărise în picioare, amenințător.

— Marine!—îl dojeni cu glas adînc Dionis.

Ca trezit dintr'un somn hipnotic, Doctorul se clătină, mînile îi căzură fără putere.

— Spune, ce vrei?

Iarăși furia crescu în omul de-alături:

— Să-mi dai socoteală. Știi tu cît țin la Cora? Îți dai seama măcar cît sufăr? Nenorocirea e că știu tot...

— Bine, dacă știi tot... începu Dionis, pe cînd Doctorul făcea ochii mari de spaimă.

— ...Dacă știi tot, înțelegi că eu n'am făcut nimic.

Vorbele lui Dionis erau adevărate pentru el și neadevărate pentru felul cum privea lucrurile Doctorul. Dar acesta avea nevoe numaidecît de-o minciună, o cerșise tot drumul cu moartea'n suflet. Vorbele prietinului îl liniștiră. Nu fusese nimic: a mărturisit.

— Și... pe Cora... o mai iubești?

— Ți-am repetat de-atîtea ori: n'am ținut niciodată la ea.

— Pot să-i spun asta Corei?

— Fă ce vrei... Eu țin la Salvia.

Doctorul rămase uluit.

— Cum? Fetița dela grădina de copii?

Apoi, luminat deodată, cu dispreț și revoltă:

— Înțeleg. A moștenit milioane. Tot orașul știe... Nu bănuiam că ești așa de...

— Nu pricepi nimic.

— De ce nu mi-ai spus până acum?

— Tocmai pentrucă o iubeam.

Doctorul își dezveli dinții, într'un rîs neîncrezător.

— Nu ți-i rușine?

Dionis îl apucase de piept. Doctorul vru să-i înfrunte privirea, dar capul nu se putea ridica destul de sus. Simți lacrimi în ochi.

— Spune, îi zise prietinul cu tristeță, ce te face să mă dușmănești?

— Nu știu, lasă-mă... Cora te iubește... De ce?... Uite, eu n'am nimic împotriva ta. Dar mi-i necaz că nu pricepi un lucru: femeile nu sînt pentru tine. Tu nu știi să le înțelegi. Te urci pe înălțimi prea mari, și femeile sînt mici, au nevoe de altfel de suflet. Tu ai viața ta și-ți ajunge. N'ai dreptul să te-amesteci în viața femeilor.

Dionis amuți. Se așeză jos, cu capul între mîni.

Doctorul plecă pe vîrful degetelor, uitîndu-se înapoi cu teamă, ca un răufăcător.

Trecu multă vreme. Intunericul eşea din păreţi ca un fum cald, împresura pe Dionis.

...Femeia nu-i făcută numai pentru simţiri gospodăreşti. Mai degrabă pentru patimă... Melodia are nevoe de-un glas frumos... Cîteodată se dărueşte acelora care sînt numai umbră şi închipuire. Inima o călăuzeşte acolo unde o aşteaptă chinul, sbuciumul, durerea.

...N'avea el dreptul să se amestece în viaţa femeilor ?... Salvia... Intra ceva necurat în iubirea lui ? Nu-şi mai da seama. Poate în adevăr nu era făcut pentru iubire. Trebue să aştepte. Simţi nevoia să fie departe şi singur. Şi deodată, hotărîrea îi învioră sîngele. Va pleca.

Aprinse. Aruncă în valiză cîteva lucruri. Scoase din saltar banii luaţi dela hipotecă.

Scrise următorul bilet :

„Salvia, plec, nu ştiu nici eu bine unde. Nu te părăsesc în „pustiu : ai moştenirea.

„Salvia, plec pentrucă te iubesc.

Dionis".

Avea un tren după miezul nopţii.

VIII

Aglaia duse scrisoarea a doua zi, înainte de prînz. Găsise în cerdac pe Salvia, îi înmînase plicul, apoi plecase grăbită, bocănind duşmănos pe trepte.

Salvia ceti odată, de două ori, de trei ori.

„Dacă mă iubeşte, de ce m'a părăsit ?" Adevărul îi scăpa ca un lucru lunecos, pe care-l căuta la fundul apei. Cînd în sfîrşit îl prinse, simţi ceva de oţel tăios, un fel de pumnal fără mîner, pe care cu cît îl strîngea mai tare, cu atît durerea creştea. Ce puţin o înţelegea ! Averea nu'nseamnă nimic, pentru ea. Cum a putut să-i treacă prin minte ? Salvia se înroşi, apoi se îngălbeni. Sîngele tot se aduna la inimă, o durea adînc. Dionis nu se gîndise că are şi ea suflet. Un suflet credincios care nu poate uita, pentru care el era lumina, şi căldura, şi viaţa.

Dar poate n'a plecat... Il aştepta toată ziua. Niciodată nu tresărise de-atîtea ori. Se coborîse chiar în poartă şi îşi pusese mîna straşină la ochi, privind în susul străzii, ca femeile dela ţară. A doua zi, ceru un sfat mătuşei Zonica. Bătrîna nu se tulbură de loc: pentru ea era limpede că Dionis se va întoarce peste cîteva zile. Salvia începu să-l aştepte. Trecea săptămînă după săptămînă. Plecau paserile, frunzele îngălbeneau, zilele se ofileau.

Mătuşa Zonica încercase s'o hotărască pentru o călătorie.

Dar Salvia plînse noaptea întreagă de supărare. Dacă venea în timpul acesta Dionis şi n'o mai găsea ?

Il va aştepta aici, neclintită, până la sfîrşit.

Intr'o zi, Don se arătă la poartă, cerşind cu ochi trişti : cînele părăsit plecase'n pribegie. Salvia îl chemă înăuntru, îl mîngîie şi-i vorbi ca unui tovarăş de suferinţă. Şi Don rămase pe lîngă casa Salviei. Atunci începu să vină iarăşi, în cîte o după amiază cînd n'avea şcoală, şi Ilenuţa cea cu capul rotund şi moţat. Fetiţa mărturisea că a venit la Don, prietinul ei.

— Vezi, spunea mătuşa Zonica,—e semn că vine în curînd Dionis.

Salvia se simţea atunci şi mai părăsită.

Toamna ajungea sdrenţuită în cerdacul unde aştepta Salvia. Din toată bogăţia anotimpului, revărsată departe de oraş în podgorii, peste cîmpuri şi peste codri, vîrtejuri ca nişte cornete cenuşii aduceau frunze moarte. Tînăra fată simţea o toamnă săracă pustiind-o înlăuntru, acoperind cu bruma ruginită gîndurile care strălucise în timpul verii. Cheile dela poarta luminii le luase Dionis ; nu mai avea cine să-i arate cît e de frumoasă lumea. Părăsind-o, prietinul ei îngropase tot ce-i dăruise. Viaţa scădea în trupul Salviei, ca rîul pe vreme de secetă. Apele secau, se depărtau de maluri, ajungeau o fîşie subţire, o sfoară de argint viu, o idee: Dionis.

Ce noapte frumoasă !

Salvia privea bolta neagră, cu stele care ţîrîiau lumina în infinit. Era frig. Nu se putea hotărî totuşi să închidă geamul. Ameţise privind în sus. Cerul parcă se răsturnase, era o boltă adîncită, o bulboană ameţitoare, care-o trăgea la fund. Inchise ochii. Cînd îi deschise iar, un glob aprins luneca prin spaţii, lăsînd dîră lungă de foc în urmă. Apoi căzură altele mici, ca nişte lacrimi de lumină. Era convoiul funebru al stelei căzătoare... Stelele vin la noi şi noi plecăm spre stele... Salvia se înfioră şi închise fereastra.

De-atunci n'a mai putut sta seara la geamul deschis. Veniră zile ploioase, iar ea se simţea tot mai rău. Căpătase o pneumonie. Medicii s'au pronunţat pentru un sanatoriu. Dar iubita lui Dionis nu vrea să audă nimic : ea aştepta încă. Ceru numai o soră de caritate, pentru liniştea mătuşei Zonica.

Urmară zile de friguri şi delir. Pentru Salvia fură un vîrtej arzător, un bal nebun în care mintea ei dansa în deşerturi toride sau pe luciul albastru al gheţarilor.

Don sta afară, lîngă odaia unde era patul de suferinţă al milostivei stăpîne. Din vreme 'n vreme îşi trecea capul prin uşa întredeschisă şi privea cu ochi înlăcrimaţi. Cînele ispăşea cu durere adîncă necredinţa stăpînului.

Ingerul morţii deschidea aripile la căpătaiul Salviei. Frigurile o părăsise şi adormise uşor.

... Se vedea mică, așa ca Ilenuța. Petruț, vecinul dela etajul al doilea, o ia de mînă fără să spună un cuvînt și-o duce prin străzi întortochiate. Și merg, merg mereu... Trec camioane cu zgomot de tunet pe pavajul negru... trec mereu... „Petruț, unde mă duci?"... Petruț se oprește la un loc viran, pe care nu se văd decît buruieni și un singur copac, tocmai în fund... Prietinul ridică un deget la buze: îi face semn de mare taină. Pășește după el, în vîrful picioarelor. „Salvia, zice Petruț, am să-ți arăt un joc nou"... El calcă buruenile cu putere și deschide drum înainte... Se oprește... „Uite"... Petruț dă într'o parte o foae mare de brustur: dedesubt se vede zăcînd pe-o aripă, o păsărică cu pene vinete și lucioase ca oțelul. Ochii, ca niște semințe de mură, nu se mișcă. Ciocul mic și subțire, ghimpe de scaete, stă înfipt în pămînt. „A murit, vorbește Petruț. Acum s'o îngropăm colo, subt castanul din fund. Eu o duc cu carul și tu plîngi în urmă"... Petruț rupe o frunză de brustur, o întinde cu dosul pe pămînt, pune păsărica pe foaia verde. Salvia face cununi de frunzulițe și le pune în car. Petruț leagă de coada brusturului o sforicică de iarbă uscată și pornește... Salvia vine în urmă. Are în mînă o lumînare: coada unui puf de păpădie... Lacrimi îi curg din ochi, iar păpădia se distramă în vînt... Și plînge, și plînge... Salvia e păsărica și cel care-o duce e Dionis... Dionis!... Dionis!...

... Salvia a trecut cu visul acela hotarul veșniciei.

Mătușa Zonica mai trăi o săptămînă după înmormîntare. Cea din urmă dantelă și-a împletit-o peste ochii uscați, cu amintiri ca niște fire negre de păianjen.

* * *

In vremea aceasta, Dionis rătăcea prin lume. Fugea din oraș în oraș, neliniștea îl alunga tot mai departe. Nu se putea hotărî să-și caute un tovarăș. Trăia singur, cu gîndurile cu care plecase de-acasă, și cu altele care se nășteau treptat din cele dintîiu. Le cunoștea bine, pătrunsese adînc înțelesul fiecăruia. Lumea lui interioară lua forma aproape materială, alcătuia o familie cu unele chipuri întunecate, cu alte chipuri luminate.

Dionis se opri pentru un timp mai îndelungat la Florența. Acolo străzile înguste păstrează umbra rămasă de veacuri între ziduri; palatele de piatră galbenă cenușie, tăiată 'n blocuri mari, aspre, fără podoabe supun unui ritm grav. Imprejurul Florenței, în schimb, colinele viorii poartă cu veșnic zîmbet senin parcuri și livezi, izvoare nesecate de flori. Indoita înfățișare a cetății se potrivea cu tremurul necontenit din sufletul lui. Ii plăcea mai ales să facă drumul de-alungul Arnului, rîul cu ape galbene, așa de adormite ca nu poți ghici încotro curge. Se oprea tocmai la turnul San Niccolo. Trecea pe subt vechile ziduri acoperite de ederă, și suia scările care duc spre San Miniato. Deoparte și de alta a treptelor, chiparoșii cu glugi negre se înșirau ca niște sombri pelerini în drum spre mormintele din vîrful colinei.

Intr'o după amiază fără soare, fața Arnului se schimbă. Peste apele galbene se 'ntinse o pojghiță albastrie. De pe cheiu, amestecul de culori da un verde palid, și rîul era trist ca un convalescent. In Dionis veni o neliniște nouă, sălbatecă, pe care nu știa cum s'o îmblînzească. Intîia oară se gîndea că Salvia suferă poate cît și el. Intîia oară Salvia, obiectul iubirii, izbutea să se substitue lui însuși, să devie în acelaș timp și obiect și subiect.

Batea pe 'nserat clopotul în turla Domului. Dionis asculta vibrația medievală a aramei, care se volatiliza parcă la fiecare bătae, pornea în valuri către cer, cădea peste cetate în ploae fină, pătrundea 'n ureche ca un roiu de infime fire de metal sunător. Era chemarea potrivită pentru turnul de marmură al lui Giotto. Dionis își aminti glasul adînc, tragic al clopotului celui mare dela Mitropolia din Iași. Abia în clipa aceia îl asculta. Ar fi vrut să se roage cu sete, să se umilească, tîrîndu-se în genunchi.

Noaptea, Dionis scrise Doctorului.

Dragă prietine,

„Imi amintesc puțin și nelămurit cele petrecute la ultima noastră întîlnire. Știu că erai foarte supărat: chiar în casa mea, te-ai ridicat să mă lovești. Atunci nu m'am supărat pentrucă inima și mintea erau, dacă se poate spune, cu mînile prinse subt o stîncă. Astăzi ar trebui să mă înfurii retrospectiv, și nu pot. Am descoperit în meditațiile mele de rătăcitor singuratic, rostul legăturii noastre. El nu se întemeiază pe o potrivire de caractere sau o simpatie adîncă, ci s'a format prin presiunea lucrurilor dinafară. Imprejurările fac să ne îndreptăm împreună către o concluzie misterioasă, în care poate vom fi termeni opuși. Dar până la dezlegare, mergem înlănțuiți, ne plecăm grumazul în acelaș jug și tragem năvodul aruncat pe iazul cu ape negre al viitorului. Cred deci că vei ceti aceste rînduri și le vei da urmare.

Ceiace-ți cer nu-i ceva prea greu. Vreau să știu ce face Salvia: dacă mai stă în Iași, dacă e sănătoasă. Scrie-mi imediat, tot ce-ai aflat, fără cruțare. Dacă e plecată undeva, caută să-mi comunici adresa. Poate între timp s'a logodit. Poate e bolnavă. Ia te rog măsuri, spune-i că ași fi fericit să știu că se îngrijește. Trimete-o într'un loc frumos, cu climă dulce, dacă nu s'a hotărît încă să plece din Iași. Am grozave îndoeli asupra iubirii mele. Am fost un egoist sălbatec. Am făcut greșala de unde izvorăsc toate nenorocirile. Am socotit-o pe Salvia ca pe o făptură a mea, care-m

sta în fața nemișcată și limpede, pe cînd ea e o umbra ce nu poate fi pătrunsă. Trebuia să mă închin ei și s'o ador, așa cum ne închinăm unui Dumnezeu nepătruns. In chiliile mânastirii San Marc de-aici am privit sublima naivitate a zugravelilor lui Fra Angelico. Acest călugar fericit, care trăia mai mult în paradis, printre îngeri, avea toate colțurile sufletului pline de viața și lumină. Lumea lui era atît de bogată, o vedea așa de limpede, încît a copiat-o cu penelul ca pe un peisagiu din natură. Nu zîmbi, Doctore. Irealul poate fi mai real decît realul.Pe paretele cerdacului meu dela Iași, am descoperit într'o zi niște pete. Am început să le zgîrii cu vîrful bastonului. Unele s'au șters îndată, altele însă n'au vrut de loc să piară, deși aproape găurisem păretele. Primele, cele care se ștergeau ușor, erau urme de noroiu lasate de labele luiDon. Celelalte erau umbrele frunzelor din salcîmul de lîngă casă. Noroiul, adică pămîntul, adică materia prin excelență, e mai trecător decît umbra, negația însași a materiei. Poți trage de-aici o mulțime de concluzii care să intre în războiu cu lumea organizată odată pentru totdeauna, după legile simțului comun, idolul tău. Bănuesc că nu te vei osteni cu un exercițiu atît de primejdios. Trec mai departe, cu cugetul împăcat. Să nu întîrzii o clipă. Chiar în ziua cînd primești scrisoarea, începe cercetările. Trebue să primesc răspuns grabnic dela tine. Ințelege, Doctore: *Iubirea mea abia acum începe*. Am căutat pretutindeni chipul Salviei; am văzut nenumărate fețe vii, am cercetat tablourile cu madone idealizate, obrajii fecioarelor înfrumusețate de nostalgia artiștilor. Zadarnic. Salvia e unică, este ea, așa cum o păstrează ochii mei în vecii vecilor. Vreau să știu dacă există, dacă voiu putea s'o văd în curînd. Doctore, m'am răzgîndit: nu-mi trimete scrisoare. Telegrafiază-mi imediat, tot ce știi. La cimitirul San Miniato, este un fel de drum, sus pe zidul despărțitor, deasupra cavourilor. Jos, livezile de măslini așteaptă în mantie. fumurie Sînt cum se apropie toamna florentină, dulce ca o primăvară. Aud un suspin care nu știu de unde vine. Aripa morții se pleacă peste morminte. Tot așa trece și asupra orașului? Poate bătaia aceasta de aripi e numai pentru mine.

Telegrafiază-mi, Doctore, neîntîrziat.

Dionis

Din clipa aceia, Dionis începu să aștepte. O luptă surdă se încinse între nerăbdarea lui și zîmbetul binevoitor al înaltului, spătosului, flegmaticului om cu șapca și livrea dela intrarea hotelului. Nici nu mai era nevoe să-i vorbească. Pentru portar, Dionis deveni îndată „domnul cu telegrama“, și de cîteori îi întîlnea privirea avidă, deschidea brațele larg:

— Niente, signore...

Ajunsese să se teamă de răspunsul acesta. Intr'o zi nu se coborî de loc din odae: dacă venea vre-o veste, i se trimetea sus și putea s'o cunoască îndată. A doua zi fugi dis-dedimineața și se

întoarse după miezul nopții. Nu rămăsese în sala de intrare decît portarul, care se plimba cu mînile la spate. Cînd văzu pe „domnul cu telegrama“ se opri, desfăcu brațele ca două lopeți:

— Nimic...

Intîrzierea răspunsului se făcea din zi în zi mai chinuitoare. Nu aștepta o telegramă, o foae păturită ca plicurile pentru hapuri, ci un verdict de viața sau de moarte. Și niciodată Salvia nu traise mai intens în sufletul lui. Iubirea i se asimilase fizic: numele tinerei fete circula prin vine pulverizat în mii de particule care uneori se adunau la inimă și-o opreau în loc; alteori jucau în fundul ochilor ca pulberi de foc, lumini de lună purtate pe stoluri de scîntei. Ar fi vrut să aibă un glas formidabil, să ajungă până la Salvia. Urmarea cu gîndul vestea, cum străbatea spațiile, apropiindu-se de el tainică și înfricoșată ca o cometă...

— Aveți o telegramă.

Portarul căuta în tabloul de chei, cu mișcări încetinite. Dionis ținea mîna întinsă peste ghișeu. Simți în palmă răceala ferului și asprimea hîrtiei. Rupse... Cheia căzu pe ciment.

„Azi înmormîntarea Salviei“.

Stejar Ionescu

Meditație

Te plimbi prin cimitirul acesta cu cruci mari
Și albe în tîrziul toamnei ca niște mîini.
Vorbești, să n'auzi morți guralivi și murdari.
Și liniștea e falșă printre copacii spini.

Tăcerea ca o frunte se încrețește, glas.
In ochi privirea-i chiot; zilele țipă soare;
Noaptea gîlgîie hulpav în urechi, cobitoare.
Vremea neadormită clipește 'n ochiu de ceas.

Rupi timpul, crește hidră și clipa face două.
Nu-i nicăeri tăcere—sau, dincolo de timp.
Gîndul declamă singur, sîrguitor și simplu,
Așa cum plouă.

Amurgul se desprinde de pe cer ca o coajă
Putredă cu mușchiu vînăt și scirțiit de vînt.
Inima morților bate 'n pămînt.

Dar știi, tăcerea printre copacii spini e falșă.

Al. A. Philippide

Marx şi Bălcescu

1. „Capitalul" şi dreptul iobag al principatelor romîne

„Capitalul" lui Marx are un capitol de deosebită însemnătate pentru noi Romînii, şi care cu toată importanţa sa, a rămas complect necercetat de economiştii noştri. Ceiace contribue la însemnătatea acestor pagini, se datoreşte desigur într'o largă măsură şi faptului că în ele se analizează regimul nostru agrar de după 1831, dar mai ales împrejurării că incorporează concluziile unuia dintre cei mai de seamă scriitori romîni, rămas cu totul necunoscut lectorilor lui Marx. Faptul că Marx a apelat la concluzii obţinute în cercetările noastre agrare, pentru a ilustra cu dînsele temele sale fundamentale, ridică fireşte chestia existenţii unor anumite afinităţi între modul său de gîndire şi acel al cercetătorului romîn şi totodată provoacă întrebarea, dacă aceste afinităţi reprezintă rezultatele obţinute din analiza unor fapte asemănătoare, sau sînt numai consecinţa unor influenţe ideologice. Un răspuns precis, îl va putea da numai cercetarea textelor şi a izvoarelor lor.

In volumul I al „Capitalului" şi anume în partea III-a, Marx studiază producţia plus-valorii absolute, adică a mijloacelor prin care capitalistul realizează un cîştig brut, utilizînd forţa de muncă cumpărată anterior de pe piaţă. Dacă acest cîştig este obţinut numai prin întrebuinţarea mărfii muncă, cantitatea sa depinde atît de numărul orelor de lucru cît şi de preţul muncii. Cu cît numărul de ore, în care munca este utilizată, e mai mare şi preţul muncii este mai scăzut, cu atît plus-valoarea căpătată este mai mare. Aceasta se datoreşte faptului că, în conformitate cu legea marxistă a valorii, marfa muncă—avînd o valoare determinată de costul său de producţie, cost reprezintat pe piaţă de sa-

lar—utilizată în procesul de producţie creiază o valoare mai mare decît propria sa valoare. Plusul de valoare realizat astfel, este tocmai ceiace Marx a denumit „Mehrwert", plus-valoare. Aceasta este deci cu atît mai mare, cu cît marfa muncă s'a plătit mai puţin şi a fost întrebuinţată mai mult. O măsură mai exactă a plus-valorii este dată însă de cantitatea de plus-muncă adică de munca suplimentară depusă numai în favoarea capitalistului, deoarece munca depusă de un lucrător este de două feluri: cea necesară, care reprezintă asigurarea mijloacelor sale de existenţă şi cea suplimentară, denumită de Marx plus-muncă, şi care creiază plus-valoarea. Plus-munca nu este însă un fenomen specific erei capitaliste; ea este cunoscută tuturor epocilor istorice şi este rezultatul monopolizării mijloacelor de producţie de către o clasă, care nu le oferă claselor neposedante, pentrucă acestea să aibă cu ce trăi, decît numai în schimbul unei cantităţi de plus-muncă. Exploatarea se realizează indiferent dacă monopolizatorul este „cetăţean atenian, teocrat etrusc, cetăţean roman, baron normand, posesor de sclavi, boer valah, landlord modern sau capitalist".[1] Ceiace variază sînt numai formele de exploatare şi în raport cu dînsele se deosebeşte de exemplu: societatea sclaviei de aceia a salariatului. Astfel, din acest punct de vedere, era capitalistă diferă de aceia a iobagiei prin faptul că, pe cînd în cea dintâiu munca necesară se confundă cu plus-munca, adică exploatatul prestează în acelaşi timp şi loc un număr de ore din care patronul va avea să extragă plus-valoarea, în regimul iobagiei munca necesară se depune cu totul independent în timp şi loc, de plus-munca. In concepţia marxistă regimul capitalist posedă astfel o formă de exploatare mai puţin evidentă şi deci într'o oarecare măsură mai puţin oprimantă, pe cînd în regimul iobagiei ea apare în toată evidenţa brutalităţii sale. Pentru a ilustra concepţia sa asupra modului de exploatare prin separarea muncii necesare de aceia a plus-muncii, Marx recurge la analiza regimului agrar din principatele romîne, aşa că alăturea de analiza procesului de exploatare în fabricile engleze „Capitalul" conţine şi o cercetare a modului de producţie din ţara Romînească şi Moldova.

După o scurtă expunere asupra formării marei proprietăţi funciare care şi la noi că şi aiurea a început prin a fi colectivă, fiind uzurpată ulterior de militari şi călugări, ceiace a creiat starea de iobăgie a ţăranilor—Marx trece la expunerea şi caracterizarea situaţiei de după Regulamentul Organic, prin care se dă o formă de drept uzurpării trecute. Astfel Rusia „subt pretext a desfiinţa iobagia o erijă în lege" şi cu acest cod al corvezii, cum Marx numeşte Regulamentul, Ruşii „cîştigă dintr'o singură lovitură boierii principatelor dunărene şi-şi atrag aplauzele cretini-

1 K. Marx, Das Kapital, V, Aufl., Hamburg, 1903, p. 196.

lor liberali din întreaga Europă".[1] Regimul agrar consacrat legiferează prestarea plus-muncii cu totul separat în timp și loc. Un țăran muntean pe lîngă dijma pe care o dă proprietarului, mai este obligat să-i muncească 56 de zile de lucru, cu toate că Regulamentul prevede numai 12 zile de corvoadă, o zi de muncă agricolă și o zi de cărătură; aceasta din cauză că în legiuirea ruso-boerească, „cu un simț adînc al economiei politice, ziua de muncă nu este luată în senzul său ordinar, ci se înțelege timpul necesar obținerii unei producții mijlocii zilnice, în așa mod calculată că nici un ciclop n'ar putea să o înfăptuiască".[2] Dacă din totalul zilelor de lucru agricol dintr'un an, care nu trece de 210, din care trebuesc scăzute în prealabil sărbătorile și zilele ploioase, se reduc cele 56 zile ale plus-muncii, rămîn 84 de zile care reprezintă munca necesară. Ar urma deci ca cota plus-valutei să reprezinte 66 ⅔ la sută, ceiace după aprecierea lui Marx este o cotă mult mai mică decît aceia obținută din munca lucrătorului englez agricol sau industrial. Exploatarea în principate ar fi mai puțin intensă comparată cu cea din Englitera, și chiar în fapt ar fi așa, dacă Regulamentul n'ar fi avut și grija să specifice și munca anumită a fiecărei zile, care niciodată nereușind să fie terminată seara, rămîne a fi continuată și a doua zi, ceiace face ca ziua de muncă să înceapă în Maiu și să se termine în Octombre.[3] Iobagia este și mai grea în Moldova, și în această privință Marx citează cuvintele unui boier moldovean, care ar fi declarat că „cele 12 zile de muncă ale Regulamentului Organic se ridică la 365 pe an".[4] Și continuînd analiza fenomenului de extragere a plus-muncii, tot în acest capitol, intitulat: „Der Heisshunger nach Mehrarbeit. Fabrikant und Bojar", Marx analizează regimul exploatării muncii în industria engleză în urma lui „Factory Act" din 1850, cercetat pentru a demonstra forma negativă a nesațiului de plus-muncă, după cum Regulamentul Organic reprezintă forma sa pozitivă.

Astfel boerul romîn a rămas imortalizat în știința mondială, în una dintre cele mai reprezentative opere ale sale, ca prototipul exploatatorului de muncă în regimul iobag și în acelaș timp alături de fabricantul englez să constitue un exemplu caracteristic, pentru fenomenul pe care Marx l-a semnalat subt formula nesațiului de plus-muncă. Desigur că astfel cunoscută de către Marx, societatea romînească nu putea prezinta pentru dînsul alte caractere decît acelea ale oricărei societăți bazate pe regimul dreptului iobag, și deci ar urma că pe baza concluziilor directe marxiste să nu ne fie permis de a vorbi, la noi, în această epocă de forme economice superioare.

1 Ibidem, p. 199
2 Ibidem, p. 199
3 Ibidem, p. 200
4 Ibidem, p. 200

2.—Izvoarele lui Marx

După cum menționam și mai sus obiectul acestor sumare observații nu-l constitue cercetarea exactității faptelor relatate în „Capital" despre regimul nostru economic, ci numai o analiză de izvoare și de influențele exercitate asupra lor. La epoca cînd Marx scria „Capitalul" exista deja o relativ destul de bogată literatură asupra regimului agrar al principatelor, care ar fi putut fi utilizată de străini. Astfel în limba germană încă din 1844 *Kuch*[1] scrisese o carte despre starea economică și politică a principatelor, cu oarecare referințe asupra regimului agrar în epoca de după 1832, iar mai tîrziu *Neigebaur*, ale cărui lucrări sînt un valoros izvor de informații pentru cunoașterea principatelor pe la jumătatea veacului trecut, în una din lucrările sale apărute deja în două ediții,[2] consacra un întreg capitol chestiei agrare a Principatelor. O literatură mult mai bogată exista în limba franceză. *Colson* scria în 1839 o carte cu prețioase informații despre starea socială, politică și economică în care cercetarea regimului nostru agrar nu este de loc neglijată.[3] *Thouvenel* cu un an mai tîrziu tipărea la Paris cunoscuta sa lucrare,[4] aducînd ca și predecesorul său servicii istoriografiei romînești. *Vaillant* publicase în 1844 opera sa principală în trei mari volume, cu un extrem de numeros material, care dacă nu odată lasă de dorit în ceiace privește exactitatea ori caracterizarea sa, este una dintre cele mai indispensabile pentru cunoașterea principatelor.[5] Desigur că nu numai aceste erau lucrările scrise de străini cu referințe la regimul nostru agrar; ar mai trebui menționată printre altele și cartea lui *Chopin și Ubcini*[6] apărută în 1856, ca și diferite articole răspîndite prin ziarele ori revistele din Apus; dar nu este vorba de a da aici o bibliografie a tuturor acestor lucrări, ci numai de a semnala pe cele mai răspîndite. Dealtminteri orientarea unui străin în această literatură era facilitată și de faptul că o bibliografie asupra principatelor datorită lui *Quérard*[7] apăruse din 1857, care dacă dovedește în ceiace privește istoria noastră o ignoranța aproape totală, conține însă multe indicații utile, mai ales despre lucrările scrise în Apus, cu privire la Ro-

1 Kuch, C. Moldauisch—Wallachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843. Leipzig, 1844.
2 Neigebaur, Die Donau Fürstenthümer, II, Aufl. 1859, Breslau.
3 Colson Félix. De l'état présent et de l'avenir des principautés de Moldavie et de Valachie, Paris, 1839.
4 Thouvenel Édouard, La Hongrie et la Valachie, Paris, 1840.
5 Vaillant, J. A. La Roumanie ou l'histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or, Ardialiens, Vallaques et Moldaves, résumés sous le nom de Romans, Paris, 1844, 3 vol.
6 Chopin & Ubcini. Provinces danubiennes et roumaines, Paris, 1856.
7 Quérard, J. M. La Roumanie, Moldavie, Vallachie et Transylvanie (ancienne Dacie), la Serbie, le Monténegro et la Bosnie. Essai de bibliothèque française historique de ces principautés, Paris, 1857.

mini. Dar pe lîngă aceste lucrări scrise de străini exista o literatura mult mai bogată tipărită în limba franceză de către unii Romini, fie pentru a justifica unele atitudini ale revoluționarilor din 1848, fie de a ponegri mișcarea din acel an ori de a combate ideile care se ventilase în țară, cu acel prilej. Scrise într'un scop sau altul, cele mai multe conțin amănunte sau vederi generale, pline de interes cu privire la regimul agrar al epocii. Inca din 1850, *Ion Heliade Rădulescu* [1] subt inițialele I. R. tipărea la Paris o lucrare în care, dacă după titlu ar părea că nu e vorba decît de chestiile politice, totuși ocupă un loc și cele economico-agrare. Subt pseudonimul *G. Chanoi*,[2] în 1853 I. Ghica tipărea la Paris o însemnată lucrare cu variate date statistice asupra economiei și regimului agrar al principatelor; tot la Paris cu un an mai tîrziu *Bolintineanu* [3] tipărea și el o lucrare despre Romîni, nelipsită de oarecari referinți asupra regimului agrar: *Petre Opran* [4] în 1855, în același oraș publică o broșură asupra proprietății noastre funciare și în aceiași vreme *Gănescu* [5] tipărește la Bruxelles lucrarea sa asupra situației politice și economice a Țarii-Romînești începînd dela 1830. Cu un an mai tîrziu *A. G. Golescu* [6] publică la Paris una dintre cele mai însemnate lucrări despre iobăgia din principate. In 1859 *G. Petrescu* [7] doctor al facultății de drept din Paris dă și el o lucrare asupra organizării proprietății funciare a principatelor și în același an, tot la Paris își tipărește *Em. Crețulescu* [8] broșura sa cu referințe la aceiași chestie. Cu doi ani mai tîrziu apare la Paris una dintre cele mai de seamă scrieri cu privire la regimul agrar al principatelor, care arată pe *C. Boerescu* [9] ca un adînc cunoscător al chestiei. In 1864 principele *A. Moruz* [10] publică încă o lucrare tratînd numai chestiile agrare pe lîngă aceia tipărită în 1861 și în care cu un admirabil spirit de analiză cercetă situația economică a Moldovei.[11] Numărul lucrărilor cu referinți la regimul agrar era încă mai considerabil, însă și de această dată am semnalat pe cele mai răspîndite și care

1 I. R. (I. Heliade Radulescu) Le protéctorat du Czar ou la Roumanie et la Russie, Paris, 1850; ca lucrare de simplă informație economico-agricolă trebue menționată și aceia a lui Suțu, care fiind tipărită în Iași, a fost mai puțin răspîndită în străinătate. Nicolas Soutzo, Notions statistiques sur la Moldavie, Iassy, 1849.

2 G. Chanoi, Dernière occupation des principautés danubiennes par la Russie, Paris, 1853.

3 M. D. Bolintineanu, Les principautés roumains, Paris, 1854.

4 Opran Petre, Question de la propriété foncière dans les principautés roumains, Paris, 1855.

5 Ganesco, L. La Valachie et la Moldavie depuis 1830 jusqu'à nos jours, Bruxelles, 1855.

6 A. D. Golesco, De l'abolition du servage dans les principautés danubiennes, 1856.

7 Petresco Georges, Essai sur l'organisation de la propriété foncière dans les principautés Unies, Paris, 1859.

8 Cretzoulesco Emmanuel, La Roumanie en 1859, Paris, 1859.

9 Boeresco Constantin, De l'amélioration de l'état des paysans roumains, Paris, 1861.

10 P. A. M. (Principele Al. Moruz) Encore quelques mots sur la question rurale dans les principautés-Unis-Roumaines, Galatz, 1864.

11 Ibidem, Progrès et liberté, Galatz, 1861.

mai ușor ar fi putut să constitue un material de studiu pentru un străin pe care l-ar fi interesat regimul agrar al principatelor. Această abundență de publicații, în care cele mai multe erau dominate de un spirit filo-țăranist, a reușit să creeze în Apus printre păturile conducătoare și intelectuale, un curent de simpatie pentru clasa noastră țărănească și de antipatie față de boerime și Ruși care au sprijinit clasa proprietarilor cu ocazia elaborării noului regim agrar. Și de influența acestui curent n'a scăpat nici Marx a cărui pretenție de lipsă de sentimentalism este îndeajuns de cunoscută. In paginile sale din „Capital", boerii și Rușii în cîteva rînduri sînt onorați cu sarcasmul său. Ar trebui chiar de admis că Marx a fost influențat și chiar direct de izvoare, mai mult decît de curent. Erudiția sa în materie de istorie economică se impune în operele sale tot atît cît și forța de abstracție; „Capitalul" este în același timp o operă de istorie economică, cași una de teorie economică. Pentru vremea sa chiar, Marx era un reputat cunoscător al literaturii economice și în această privință pe lîngă dovada făcută în „Capital", este aceia dată în „Teoriile plus-valorii". Totuși, deși în ceiace privește pasagiile din „Capital" care se referă la regimul nostru agrar, se resimte influența literaturii filo-țăraniste, nu citează și nu trimete la nici una dintre aceste lucrări, ci indică numai cartea lui *Elias Regnault* tipărită la Paris în 1855 și intitulată „Histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes", la care trimite lectorul pentru mai multe amănunte. A trebuit deci ca această carte să prezinte pentru dînsul un interes deosebit, să aibă un conținut care să se armonizeze cu teoria plus-muncii în senzul pe care el o dezvoltă în „Capital" și nici într'un caz, concluziile din „Histoire" în ceiace privește regimul nostru agrar, să nu prezinte un aspect contradictoriu ideilor sale, pentrucă desigur n'ar mai avea nici un rost faptul că Marx recomandă lectorilor cartea lui Regnault, tocmai în complectarea celei mai personale dintre teoriile sale, aceia a exploatării și plus-valorii. O dificultate aparentă însă se ridică. Regnault n'a fost deloc un socialist și mai puțin un partizan al lui Marx: din contra s'a manifestat ca un adversar al socialismului și chiar unele fraze din „Histoire" vin să ateste acest fapt. In epoca cînd Marx scria „Capitalul", Regnault era un nume foarte cunoscut, și diversele lucrări pe care le publicase nici într'un caz nu putea să-l facă a fi ignorat în ceiace privește atitudinea sa față de socialism. Și totuși Marx îl întrebuințase și îl recomandă lectorului, tocmai în momentul cînd trata chestia fundamentală a socialismului, aceia a exploatării și plus-valorii. Rezolvarea acestei probleme ne va duce la rezultate cu totul neașteptate.

3.—Regnault și Bălcescu. Ideologia socialistă în „Chestiunea economică"

Regnault, care se ocupa în cartea sa de istoria politică și socială a principatelor, dă o mare dezvoltare evenimentelor contimporane. Cu acest prilej tratează și regimul agrar, într'un ca-

pitol de 33 de pagini. Neavînd în această privinţă decît extrem de reduse informaţii personale se vede nevoit a apela la alte lucrări care au tratat chestia iobăgiei şi a proprietăţii, servindu-se în acest scop de lucrarea mai înainte menţionată a lui I. Ghica şi de cîteva amănunte din *Saint-Marc Girardin*. Dar serviciile pe care i le fac aceşti doi autori sînt de o infimă însemnătate faţă de acelea pe care i le oferă lucrarea apărută anonim cu cinci ani mai înainte la Paris şi intitulată „Question économique des principautés Danubiennes" datorită după cum se ştie lui *N. Bălcescu*. In lucrarea lui Regnault, „Chestiunea economică" apare des citată şi pasagii întregi se reproduc, între ghilimete. Dar o cercetare mai amănunţită ne arată că şi acele pagini în care lucrarea lui Bălcescu nu apare citată aparţin tot lui, şi prezintate în „Histoire" subt forma unui rezumat sau al unei parafrazări.[1] Astfel că, minus două-trei fraze şi o caracterizare generală, tot ceiace se găseşte în Regnault cu privire la regimul agrar, aparţine lui Bălcescu.

---

1 Iată cîteva exemple.

Bălcescu	Regnault
Les paysans se trouvèrent pressés comme entre deux meules ; les boyards exploitaient et dépouillaient au nom de la propriété ; les phanariotes dépouillaient et exploitaient au nom de l'Etat p.58; după reproducerea din Acte şi legiuiri. S. I. vol. IV, 1908.	Dès-lors le paysan fut soumis à une double persécution. Les boyars le dépouillaient au nom de la propriété, les princes au nom de l'Etat... p. 299.
Les guerres incessantes d'indépendance que les Principautés eurent à soutenir pendant trois siècles contre les Polonais, les Hongrois, les Turcs, les incursions fréquentes des Tartares réduisirent les petits propriétaires, pour faire face aux sacrifices et aux exigences en hommes et en argent que réclamait la patrie, à la nécessité de contracter dettes sur dettes. Les banquiers de l'époque étaient les boyards et le clergé : à force d'emprunts usuraires, ils ne purent plus se libérer ; leurs propriétés et eux-mêmes avec, passèrent aux mains des usuriers p. 52–53.	Puis, les guerres contre les Polonais, les Hongrois, les Turcs et les Tartares, obligeant les mosneni à fournir incessamment des hommes et de l'argent pour la défense du pays, ils recouraient à d'onéreux emprunts. Or, il n'y avait pas d'autres prêteurs que les boyars et le clergé : l'abîme de l'usure s'ouvrit sous les pas des mosneni, et ne pouvant plus se libérer, ils tombèrent eux et leurs propriétés aux mains des usuriers p. 293.
Le Prince Charles Ghica, ménacé par la Porte, réussit, à force de promesses, à faire revenir les émigrés. Voici les promesses promulguées par le décret du 6 Febrièr 1768. Les paysans rentrant s'établiraient à leur choix sur n'importe quels domaines. La première année, ils ne feraient que trois journées de corvée. La seconde année ils feraient six journées. A partir de la troisième année, à perpétuité ils feraient neuf journées. Etait réservé aux propriétaires le droit de dîme sur les semailles et les foins p. 61.	Le prince effrayé reussit à force de promesses à faire rentrer les émigrés. Un décret du 6 Février de cette année semble leur offrir des garanties de soulagement. 1) Les paysans en rentrant pouvaient s'établir sur un domaine de leur choix. 2) Les journées de corvée étaient réduites à trois pour la première année, six pour la seconde et neuf pour la troisième et les suivantes à perpetuité. La dime était encore réservée au proprétaire. p. 300.

Nu însă tot ceiace se găseşte în „Question économique" a fost incorporat în Regnault. In lucrarea lui Bălcescu se pot deosebi trei grupe de idei generale: prima în legătură cu analiza istorică a vieţii agrare a principatelor, a doua de caracterizare şi critică a regimului social şi o a treia de expunerea unor proiecte de ordin practic pentru îmbunătăţirea situaţiei ţăranilor. Dintre aceste trei grupe de idei, Regnault nu ia decît pe cea dintâiu, utilizînd textele, rezumîndu-le ori transcriindu-le, citîndu-le sau nu. Dacă partea treia, privitoare la proiectele practice, este pe drept lăsată deoparte deoarece prezinta prea puţin interes pentru publicul european căruia se adresa cartea sa, partea a doua este cu siguranţă neîntrebuinţată pentru motivul că nu convenea concepţiilor sale politice şi contrazicea într'o oarecare măsură spiritul epocii, care momentan domina în Franţa. Dar faptul că ideile lui Bălcescu asupra vieţii sociale apar în „Question" ca o concluzie firească a analizei istorice pe care o dă economiei noastre, în a cărei cercetare întrebuinţează o metodă specială, va face ca deşi eliminate din cartea lui Regnault, totuşi textul lui Bălcescu, atît cît figurează în „Histoire", să poarte o structură şi o înfăţişare deosebită, care să dea chiar şi acestui rezumat al operei sale, un caracter cu totul special.

Regnault evită să ia din Bălcescu ceiace se părea că are o coloratură socialistă. Ori concepţia socială, pe care Bălcescu o expune în această lucrare este mult influenţată de operele diverşilor teoriticiani ai socialismului. Revoluţia din 1848 pe care o trăise intens în principate, cît şi diferitele cercuri pe care le frecventă la Paris, în timpul pribegiei, îl influenţase hotărîtor în acest senz. In această fază a vieţii, Bălcescu nu mai credea decît în forţa constructivă a revoluţiilor. In 1850 scria lui Ghica că *„au risque* de a fi priviţi ca anarhişti de cabinete, trebue să arătăm că numai putem aştepta nimic dela dînsele, ci din revoluţie numai".[1] La această formare a mentalităţii sale contribuiau şi scrierile curente. Autorii diferitelor teorii reformiste erau cercetaţi şi discutaţi cu animaţie, în reuniunile exilaţilor la Paris la care Bălcescu participa regulat, şi unde avea odată să discute în contradictoriu cu Rosetti teoria proprietăţii lui Proudhon, după cum singur o mărturiseşte.[2] Intr'o vreme era vorba să ia contact şi cu diferiţi exilaţi străini aflaţi la Londra, şi anume cu Manzzini şi Ledru-Rollin.[3] Bălcescu face chiar cunoştinţa lui Louis Blanc[4] cu ocazia călătoriei pe care o întreprinde la Londra, la începutul anului 1850. Inclinaţiile sale către tot ceiace însemna critică şi reformă radicală erau, în timpul exilului, atît de accentuate,

1 Ion Ghica, Amintiri din pribegie, p. 556. Intre manuscriptele sale se găseşte chiar şi un proect pentru reorganizarea dorobanţilor judeţeni, Bibl. Acad. Rom., Secţia Manuscr., vol. 82, p. 297–302.

2 Ion Ghica, Amintiri, p. 606.

3 Ibidem, p. 546.

4 Ibidem, p. 456, 467.

încît stingherea oarecum chiar şi pe bunul său prietin, Ion Ghica, care-l sfătuia cu ocazia proectului pentru „Romînia Viitoare" să caute „a nu cădea în idei prea noi şi pentru care atît Turcii cît şi Englezii şi Francezii au convenit a zice că sînt subversive şi nepotrivite cu bunul ordin", căci toţi partizanii lor trec în faţa oamenilor politici ai zilei drept „anarhişti şi inimicii oricărui ordin social".[1] Cît de intensă a fost această influenţă o dovedesc mai mult decît orice, cele două lucrări publicate la Paris, „Question" şi „Mersul revoluţiei în istoria Romînilor" tipărită în primul şi singurul număr al „Romîniei Viitoare" apărut în 1850.

Bălcescu admite idei din aproape toate curentele socialiste şi reformiste mai de seamă. In „Question" se poate uşor constata, pe lîngă influenţa lui Saint Simon şi a lui Bazard, aceia a lui Louis Blanc şi a lui Proudhon. El adoptă în întregime tema comună a tuturor socialiştilor, anume aceia a exploatării. Formula răsunătoare a lui Saint-Simon „exploatarea omului prin om" apare în repetate rînduri în „Question" şi cu sprijinul teoriei pe care o reprezintă, Bălcescu încearcă a caracteriza toată istoria şi viaţa noastră socială. Şi la noi în ţară ca şi aiurea ea este un fenomen de totdeauna ; domnii, boerii, fanarioţii, clerul, ciocoii, fiecare rînd pe rînd au exploatat ţărănimea. Titlul cu care exploatează este variat astfel: „boerii exploatează şi dispoaie în numele proprietăţii, fanarioţii dispoae şi exploatează în numele statului". Bălcescu este atît de mult preocupat de această idee încît vede exploatarea operîndu-se şi de jos în sus, nu numai de sus în jos. Astfel proprietatea funciară clericală s'a format numai prin exploatare, datorită faptului că domnii şi particularii „au fost exploataţi în ignoranţa lor credulă de către călugări".[3] Intensitatea exploatării de sus în jos a fost aşa de mare încît nu s'a respectat în ţăran nici măcar „personalitatea umană, această proprietate primă, origina şi baza oricărei proprietăţi".[4] Ca şi Bazard care socotea că cea mai fundamentală consecinţă socială a exploatării este împărţirea societăţii în două clase „exploataţi şi exploatatori", Bălcescu constată şi dînsul că, în ultima etapă a exploatării, creiată de dreptul agrar al Regulamentului, ţara se găseşte împărţită în două clase: „în ţărani, muncitori producători contribuabili, numai cu datorii fără şi nici un drept" şi „boeri trîndavi, consumatori, privilegiaţi" „care au drepturi fără nicio datorie".[5] Spre deosebire însă de Saint-Simonişti care văd în exploatare un viciu organic al societăţii, rezultat din regimul proprietăţii particulare,[6] Bălcescu vede în acest fenomen un rezultat al modului actual de repartiţie, datorită căruia s'a realizat monopolizarea solului de către o singură

1 N. Cartojan, Scrisori inedite dela Bălcescu şi I. Ghica, Buc., 1913 p. 45.
2 Question, p. 58.
3 Ibidem, p. 50.
4 Ibidem, p. 87.
5 Ibidem, p. 66.
6 Gide et Rist, Histoire des doctrines économiques, ed. III, 1920, p. 254

clasă. Exploatarea după dînsul, nu a putut avea loc decît „din ziua cînd egalitatea strămoşilor noştri a dispărut, din ziua cînd au fost săraci şi bogaţi prin naştere, sclavi şi stăpîni, exploataţi şi exploatatori".[1] Dar împreună cu saint-simonismul, Bălcescu crede că exploatarea omului prin om va trebui să dispară într'o zi. Până atunci intensitatea sa va merge descrescînd în virtutea legii fireşti a progresului.

Ideia de progres necesar, conceput ca o lege istorică pe care o întîlnim în mai multe din lucrările sale, este a doua mare idee saint-simoniană întrodusă în opera sa. Este cunoscut faptul că în doctrina lui saint-simon noţiunea progresului imanent îndeplineşte un rol de seamă. Intr'una din lucrările sale, acesta afirmă cu multă încredere că „a găsit o concepţie enciclopedică mai bună ca aceia a lui Bacon, o concepţie a lumii mai bună ca aceia a lui Newton şi o metodă mai bună ca aceia a lui Locke"[2] şi anume legea evoluţiei mereu către mai bine. Bazard reluînd chestiunea, va încerca să demonstreze pe baza aceleiaşi legi, atenuarea progresivă a exploatării omului prin om şi continua îmbunătăţire fizică, morală şi intelectuală a omenirii.[3] Intr'o scrisoare din 1849 Bălcescu vorbeşte şi el de ideia „progresului lege istorică" şi anunţă o lucrare care va avea să conţină „aplicaţia acestei legi în istoria noastră, adică un tablou despre istoria Romînilor dela început şi până azi".[4] Atît în „Question" cît şi în „Mersul Revoluţiei" toată concepţia socială dezvoltată, este strîns legată de această idee. Astfel, vorbind de servaj şi sclavie, Bălcescu spune că „servajul, transformare imediată a sclaviei antice, a fost totuşi un progres. Intr'adevăr, cu toate că constituind o degradare a umanităţii, o exploatare a omului prin om, el a fost mai puţin absolut, mai puţin crud de cît sclavia".[5] Tot aşa reprezintă un progres emanciparea din timpul lui Mavrocordat deoarece ea nu era decît o modificare a servajului, mai puţin insuportabilă e adevărat, după cum servajul n'a fost decît o modificare a sclaviei antice".[6] Revoluţia din 1848 este rezultanta funcţionării aceleiaşi legi căci: „ea fu o fază, o evoluţie istorică, naturală, neaparată, prevăzută, a acelei mişcări providenţiale care tîrăşte pe naţia Romînă împreună cu toată omenirea, pe calea nemărginită a unei dezvoltări progresive regulate, către ţinta prea înaltă ce Dumnezeu ne ascunde şi unde el ne aşteaptă".[7] Toate fenomenele sociale sînt în funcţie de această lege, şi tot prin „legea necesară şi logică a progresului dispariţia servajului a fost neaparată, după ce mai întâiu a trebuit să se ge-

1 Question, p. 48.
2 Paul Louis, Histoire du socialisme en France, Paris, 1925, p. 66.
3 Ibidem, p. 74.
4 Ion Ghica, op. cit., p. 426.
5 Question, p. 51.
6 Ibidem, p. 60.
7 Mersul Revoluţiei, p. 7.

neralizeze.[1] Atît de mult era preocupat Bălcescu de această concepţie a istoriei, încît deşi constată că situaţia celei mai mari părţi a ţărănimii a devenit din ce în ce mai rea, totuşi nu poate părăsi ideia de progres şi caută s'o armonizeze cu situaţia din principate, spunînd că la noi „progresul a mers în senz contrariu".[2, 3]

La formarea noii concepţii de viaţă socială a lui Bălcescu n'a contribuit însă numai saint-simonismul. După cum am mai spus, în Question întîlnim influenţe aproape a tuturor şcoalelor socialiste. Cele trei reforme pe care Bălcescu le arăta ca fiind scopurile principale ale revoluţiei din 1848 şi anume: de a da tuturor necesarul, de a recunoaşte fiecăruia dreptul legitim de a trăi din munca sa, şi de a face din fructul muncii un drept de proprietate,[4] nu sînt altceva—cel puţin primele două,—decît postulate elementare ale teoriilor socialiste, în parte contemporane lui. Dreptul la necesar nu este decît faimosul drept la existenţă pe care Morelly încă din 1753, Brissot în 1780 şi mai tîrziu Cabet îl socoteau ca singurul criteriu unei adevărat juste împărţiri a bunurilor.[5] In concepţia lui, Bălcescu recunoaşterea şi garantarea acestui drept este una dintre datoriile fundamentale ale societăţii: „O societate organizată conform justiţiei—se întreba dînsul în «Question»—nu este oare datoare de a proteja viaţa omului contra foamei, după cum o apără contrau ciderii?"[6] Mijlocul practic ca el să fie realizat nu este după dînsul tot acela pe care îl propuneau teoreticianii socialişti. Pe cînd aceştia vedeau asigurarea contra foamei în obligaţia statului ca să hrănească pe cei fără de lucru, Bălcescu crede că statul trebue să creeze numai condiţii pentru ca fiecare să-şi poată agonisi necesarul prin munca sa. Condiţiile principale sînt două, dintre care una de o importanţă capitală în concepţia sa şi anume: libertatea de a munci; „mijlocul de a înlătura prea marea inegalitate de bogăţii—spune dînsul—şi de a pune un obstacol exploatării omului prin om conzistă din a garanta tuturor necesarul prin garantarea întregii libertăţi a muncii...",[1] iar a doua condiţie o reprezintă obligaţia statului de a procura ţăranului instrumente de producţie, prin împroprietărire,[2] chestiune asupra căreia Bălcescu insista în deosebi de mult. Ideia dreptului la existenţă este conţinută şi în „Manualul bunului Romîn" unde afirmă că „cea dintăiu datorie a omului este de a trăi, precum cea dintăiu datorie a oamenilor este de a-i da mijloace de a trăi".[3] Haneş care a studiat această lucrare a lui Bălcescu apreciază acest drept ca fiind „un fel curios de a înţelege datoria omului"[4] (!) iar în altă parte arată că Manualul lui Bălcescu nu este decît o adaptare după una din lucrările de tinereţe a lui Ch. Renouvier, anume: „Manuel republicain de l'homme et du citoyen" apărută în Mart 1848.[5] Dacă de această dată, în formă, Bălcescu adoptă după cum singur mărturiseşte expunerea altora, în fond nu face altceva decît să primească tot ideile lui Fourier, Saint-Simon şi Proudhon. „Manualul" lui Renouvier apărut întăiu în Mart 1848, avînd un caracter quasi oficial, dezaprobat de Parlament în urma acuzaţiei că reprezintă doctrina socialistă, apare într'o nouă ediţie în Decembre a aceluiaşi an, de această dată cu o nuanţă şi mai socialistă.[6] Adoptînd acest manual, Bălcescu se găsea în continuarea ideilor sale generale şi îşi propunea astfel să popularizeze ideia exploatării omului prin om, a regimului fraternităţii şi a justiţiei, răspîndind marea idee a lui Saint-Simon, şi toate celelalte idei din cartea pe care o luase model de propagandă.

A doua reformă pe care o arată ca fiind unul dintre scopurile revoluţiei, adică de a se recunoaşte fiecăruia dreptul legal de a trăi din munca sa, reprezintă aproape literal formula juridică a dreptului la muncă înscrisă de Marrast în proectul de constituţie din 1849 şi în care se prevede că „dreptul la muncă este acel pe care fiecare om îl are de a trăi din munca sa".[7] Teoriile lui Fourrier, Considérant şi Louis Blanc, pe care, dacă momentan dezastrul Atelierelor Naţionale avea să le scadă din prestigiul avut altă dată, erau încă departe de a dispărea din circulaţia de idei a Apusului. Bălcescu ca şi Marrast, care în proectul său prevede garantarea libertăţii, egalităţii, siguranţei, instrucţiei, muncii, proprietăţii şi asistenţei,[8] se declară şi el pentru asigurarea dreptului la muncă, însă prin mijloace practice cu totul altele decît teoreticianii francezi. El crede că o asemenea garanţie nu o va putea da decît tot libertatea şi societatea trebue „să protege libertatea muncii contra monopolului şi aservirii, după cum ea protejază proprietatea contra brigandajului".[8] Şi conti-

1 Question, p. 52.
2 Ibidem, p. 63.
3 Intrebuinţarea ideii de progres în sens de lege istorica preocupă pe Balcescu şi în Istoria Romînilor subt Mihai Voda Viteazul, în specia. In introducere. Intre manuscrisele lui Balcescu, prima pagina, din caetul Istoriei lui Mihai Vodă Viteazul, conţine armătorul rezumat al acestei introduceri. Partea I. Ideia progresului lege istorica. Tablou despre istoria Romînilor dela început până acum. Partea II. 1) Care este calea noastră naţională. 2) Scopul soţial care este, încotro trebue a alerga şi revoluţia soţiala. 3) Chestia proprietăţii. 4) Revoluţia politica. Libertatea individuala. Egalitatea şi speciile ei. Votul universal. Suveranitatea naţionala. Jury. Tiparul. 5) Puterea şi guvernul. Camera şi Domnul. Judecatoria. 6) Legile. 7) Puterea armata. 8) Dajdii. 9) Educaţia. Instrucţia. 10) Bunurile mănăstireşti. 11) Comunităţi. Bibl. Acad. Rom., Secţia manuscr., vol. 77, p. 1.
4 Question, p. 47.
5 A. Menger, Das Recht auf den vollen Arbeitsestrag, IV Aufl., Stuttgart u. Berlin, 1910, p. 7 şi urm..
6 Question, p. 93.

1 Ibidem, p. 96.
2 Ibidem, p. 60.
3 N. Balcescu, Manualul bunului Romîn publicat cu o introducere de P. Haneş, Buc., 1903, p. 27.
4 Ibidem, p. 9.
5 P. V. Haneş, Studii de literatura romînă, vol. I, Buc., 1910, p. 59. şi urm.
6 Vezi Roger Picard, La philosophie sociale de Renouvier, Paris, 1908, p. 7 şi urm..
7 Vezi Menger, op. cit., p. 23 nota 48.
8 Question, p. 93.

nuind Bălcescu spune că „orice piedică adusă muncii este o hoție, a se lega brațele țăranului, a dispune, ceiace e și mai rău, de munca sa în favoarea altuia constitue un asasinat. Și de acest asasinat acuzăm legile care au guvernat societatea noastră".[1] Libertatea muncii este o condiție fundamentală a vieții normale în stat, iar lipsa ei nu poate să aducă decît consecința oprimării unei părți a populației. Astfel deși dreptul la muncă se găsește înscris în Regulamentul Organic căci „boierul voind a aservi pe țăran a trebuit să-i acorde un drept la muncă permanent"[2] lăsîndu-i o parte din moșie să o cultive pe cont propriu, totuși, garanția oferită pe această cale, nu a dat nici un rezultat favorabil țăranilor, deoarece s'a dovedit că pămîntul care-i garanta dreptul la muncă nu era decît „închisoarea unde (boerul) închide pe țăran pentru a-l exploata el, slugile sale, sau arendașii săi".[3] Cu toată garantarea dreptului la muncă, totuși nu găsim în țară decît „una dintre cele mai rușinoase spoliații",[4] în care „o clasă parazitară... suge prin toți porii săi sîngele acestui popor desmoștenit".[5]

4.—Bălcescu ca teoretician al luptei de clasă

Din toată această ideologie nu întîlnim nimic în reproducerea lui Regnault. Acesta se ferește a întrebuința frazeologia socialistă, atît de curentă mai ales cu cîțiva ani mai înainte de 1855 și cu atît mai puțin de a adopta teoriile pe care ea le exprima. Numai rareori în voluminoasa sa carte se strecoară și cîte una din formulele socialiste, de pildă în cazul cînd voind să caracterizeze marea cultură, adoptă terminologia exploatării, spunînd că ea reprezintă „exploatarea în mare a populației agricole"[6] sau atunci cînd sfîrșind expunerea evoluției noastre agrare pentru a-și rezuma ideile, mărturisește că nu găsește altă formulă mai concludentă „decît faimoasa axiomă socialistă așa de falșă ca principiu general, dar devenită adevărată în această aplicare particulară (că): în mînile boerilor și călugărilor: la propriété c'est le vol".[7]

Odată cu înlăturarea din opera lui Bălcescu, a tot ceiace constituia ideologia sa generală, Regnault a lipsit lucrarea sa de tot pitorescul cărții lui Bălcescu. Căci încadrarea faptelor istorice și aprecierea lor pe baza acestei ideologii generoase, face din „Chestiunea economică" o scriere unică în felul ei. Istoria socială a Romînilor prezentată subt această înfățișare, apare în diversele sale etape, ca actele succesive ale unei impresionante drame. Dela început și până la sfîrșit, țărănimea care îndeplinește rolul principal, este necontenit exploatată fără a fi măcar odată satisfăcută în revendicările sale. Pe umerii ei s'au ridicat toți paraziții societății romînești, dela domni la ciocoi, toți aventurierii aduși de atracțiile cîștigului, toată pătura conducătoare a acestui stat. Astfel „sclavia a fost recunoștința claselor de sus față de populația care le hrănea, care le-a conservat cu prețul sîngelui și a nesfîrșite sacrificii starea lor și neatîrnarea țării"[1]. Dar toate jertfele făcute vor trebui cîndva răsplătite: o zi va veni cînd nedreptățile vor înceta și cînd în locul lor, pe deasupra tuturor legilor omenești, se va statornici regimul justiției și al fraternității. Aceasta va fi ziua cînd țărănimea își va fi îndeplinit misiunea sa istorică, căci după cum socialiștii apuseni credeau într'o menire istorică a proletariatului, tot așa și Bălcescu este animat de ideia unei misiuni istorice a țărănimii. Ca și socialiștii romîni de mai tîrziu, cari, după judicioasa remarcă a d-lui G. Ibrăileanu, în critica lor n'au vorbit mai de loc de interesele proletariatului, ci numai de acelea ale țărănimii, răzeșilor sau meseriașilor,[2] tot așa și Bălcescu, adoptînd ideologia socialistă, încadrează în ea istoria și revendicările țărănimii.

Această înfățișare a „Chestiunii economice" rămîne străină lectorului lui Regnault. El nu găsește acolo decît fapte, dar chiar și expunerea lor este făcută într'un mod deosebit, căci Bălcescu își însușește o metodă specială de analiză și expunere a materialului istoric. Întrebuințarea acestei metode va avea să constitue unul dintre cele mai interesante aspecte ale lui Bălcescu și datorită ei, el să cîștige dreptul de a fi socotit ca un precursor în știința istoriei noastre sociale. In locul înșirării cronologice de date și fapte, Bălcescu tinde să dea istoriei un senz cu mult mai adînc. El voește să străbată până în profunzimea celor mai intime resorturi ale vieții sociale, și din generalizarea unor fapte care se repetă continuu să obțină un mijloc de explicare a tuturor fenomenelor istorice. Astfel el constată că din cercetarea istoriei noastre economice se degajă un fenomen constant, împrejurul căruia gravitează toată viața socială și anume: *lupta de clasă*. Bălcescu este astfel cel dintâiu care întrebuințează la noi conceptul luptei de clasă în cercetarea istorică și în același timp printre cei dintâiu în literatura mondială, care ulterior „Manifestului" lui Marx și Engels, ridică lupta de clasă la rangul unui instrument de investigație istorică. Că în această privință „Chestiunea economică" se resimte influențată de „Manifestul Comunist" în ceiace privește metoda de cercetare, aceasta apare aproape neîndoelnic în urma unor cercetări mai apropiate a lucrării lui Bălcescu. „Manifestul" apăruse la începutul anului 1848 și înregistrase un enorm succes, mai ales în masele proletare, bucurîndu-se în același timp de atenția intelectualilor, căci reprezenta

1 Ibidem, p. 93.
2 Ibidem, p. 94.
3 Ibidem, p. 95.
4 Ibidem, p. 64.
5 Ibidem, p. 47.
6 Histoire, p. 348.
7 Ibidem, p. 321.

1 Question, p. 56.
2 G. Ibrăileanu, Spiritul critic în cultura romînească, ed. II, Iași, 1922, p. 193.

nu numai o lucrare de propagandă, ci şi una de adîncă cugetare. Originalitatea sa o creiau mai ales rezultatele pe care le obţinuse cu ajutorul conceptului luptei de clasă: „Toată istoria societăţii umane de până azi—spune Marx—este istoria luptelor de clasă. Om liber şi sclav, patrician şi plebeu, baron şi serv, patron şi ucenic, într'un cuvînt opresori şi oprimaţi, ridicaţi unul contra altuia într'un conflict neîncetat, au dus o luptă fără de răgaz, o luptă cînd ascunsă cînd făţişă, o luptă care de fiecare dată s'a sfîrşit prin o răscolire a întregii societăţi, fie prin distrugerea întregii societăţi".[1] Oricît s'ar fi încercat a se descoperi în această privinţă, precusorii marxismului cercetîndu-se ideia luptei de clasă în „Manifestul Egalilor", Saint-Simon, Bazard, Blanqui, ori Karl Grün,[2] totuşi se poate afirma că această concepţie, chiar dacă s'ar fi găsit incidental în autori anterior lui Marx, ea n'ar fi ajuns la covîrşitoarea însemnătate de mai tîrziu, dacă ar fi lipsit din lucrările lui Marx. Tradus în limba franceză imediat după apariţia ediţiei germane şi tipărit la Paris cu puţin înainte de revoluţia din 1848 „Manifestul", ca şi celelalte lucrări cu caracter similar, nu a putut rămîne necunoscut acelora care erau preocupaţi de problemele revoluţionare. El a trebuit să fi fost cunoscut şi lui Bălcescu şi lupta de clasă, ca element de formare a istoriei sociale, reprezentînd pentru Engels o concepţie care „va aduce ştiinţii istorice progresul pe care l-a adus istoriei naturale, teoria darviniană,"[3] să fie întîlnită atît în „Question économique" cît şi în „Mersul Revoluţiei", în mod decisiv întrebuinţată. Este o mare deosebire din acest punct de vedere între aceste două lucrări şi în articolul „Despre starea socială a muncitorilor plugari" publicat în volumul II al Magazinului istoric, deci înainte ca autorul său să ia contact mai strîns cu Apusul. Pe cînd în acest articol Bălcescu înşiră mai mult faptele, trăgînd rareori concluzii generale, şi vorbind de răsturnarea unor clase şi înlocuirea lor cu altele, fără să dea acestei chestiuni o deosebită atenţie, în cele două lucrări publicate la Paris, lupta de clasă îndeplineşte un covîrşitor rol istoric. De data aceasta toată istoria socială este rezultatul luptelor pentru satisfacerea intereselor de clasă, asemenea conflicte întîlnindu-se în istoria noastră încă dela începutul ei. Lupta de clasă începe în principate odată cu desfiinţarea proprietăţii comune care inaugurează era stăpînirii domneşti. Această stăpînire n'a putut însă fi de lungă durată căci în contra domnului absolutist „boerii în numele libertăţii, principiu contrazicător al autorităţii, începu atunci o luptă îndelungată împotriva domnilor şi izbutesc a le surpa puterea".[4] Pe ruina puterii domneşti se

1 Karl Marx et F. Engels, Le Manifeste comuniste, trad. par Ch. Andler, Paris, p. 20.
2 Ch. Andler, Le Manifeste comuniste, de Karl Marx et F. Engels, Paris, p. 64 şi urm..
3 Prefaţa la ediţia Manifestului din 1872.
4 Mersul revoluţiei, p. 8.

întemeiază puterea nouă a boerimii triumfătoare. Ca şi în marxism, această putere a clasei dominante este sprijinită pe forţa sa economică. Ea este puternică „din cauza bogăţiilor sale" şi această „aristocraţie de avere, singura care a fost cunoscută în ţările noastre" îşi consolidează din zi în zi taria prin subjugarea şi exploatarea progresivă a ţărănimii. „Către sfîrşitul veacului al XVI-lea ea ajunsese la apogeul măririi sale", după cum ţărănimea se afla la limita extremă a decadenţii.[1] Era momentul cînd boerimea trebuia să piară şi nu se aştepta decît nimicitorul ei. „Cine va zdrobi, se întreabă Bălcescu, această clasă de apostaţi, care eşind din sînul poporului, robi pe fraţii şi părinţii lor şi batjocori omenirea".[2] Ca şi în Apus, strivirea feudalităţii, veni şi la noi dela oraşe. Burghezia, pe care precursorii lui Marx, dar mai ales „Manifestul", o descria cu atîta pregnanţă în rolul de distrugătoarea ordinei vechi, apare şi în concepţia lui Bălcescu, ca generatoarea unei noui ordine istorice. O singură deosebire este numai; pe cînd burghezia apuseană era naţională, acea din principate era de peste graniţi. Ea era „o burghezie străină, compusă din aventurieri greci din Constantinopol şi Rumelia şi alţi oameni din toate neamurile",[3] care întărită economiceşte prin industrie sau comerţ, curînd după introducerea sa în ţară, avea să înceapă o luptă distrugătoare cu boerimea, pentru stăpînirea monopolului de exploatare. Acesta nu întîrzie de a se produce şi „o luptă lungă şi disputată se angajă între boerii de rasă şi noii veniţi. Ultimii o cîştigară în 1715 şi timp de un veac aceştia posedară în mod exclusiv autoritatea. Ei sînt aceia pe care istoria i-a numit fanarioţi".[4] Analogia dintre burghezia principatelor şi cea apuseană este şi mai bine precizată în „Mersul Revoluţiei" unde Bălcescu spune că „înălţarea fanarioţilor la putere avu cu totul caracterul înălţării orăşene în Apusul Europei".[5] După cum „Manifestul" a semnalat existenţa adeseaori a unei erarhii în clasele dominante şi Bălcescu cu prilejul cercetării acestei clase arată că ea se compunea din două grupe: una compusă din fanarioţi propriu zis şi alta din ciocoi. Dacă cei dintâiu reprezentau, după cum am văzut, o burghezie străină, cei de al doilea reprezentau biurocraţia care nu era altceva decît „o boierime laşă, coruptă, intrigantă, botezată nu prin sîngele cîmpurilor de bătae, ci cu dispreţul poporului, prin numele de ciocoi".[6] Exploatarea ţărănimii avea astfel să se realizeze în mod cumplit, căci în tot lungul acestei epoci, ambele grupări ale clasei stăpînitoare se concurau cu toate mijloacele, pentru a obţine maximum din spolierea muncii ţărăneşti. Dacă la începutul acestei ere „boerii exploatau şi despuiau în numele pro-

1 Question, p. 55.
2 Mersul revoluţiei, p. 8.
3 Question, p. 57.
4 Ibidem, p. 57-58.
5 Mersul revoluţiei p. 8.
6 Question, p. 65.

prietății (și) fanarioții exploatau și despuiau în numele statului" la sfîrșitul ei „fanarioții și ciocoii despoaie țara care pe care".[1] Din această rivalitate de exploatare trebuia fatal să decurgă o nouă luptă pentru asigurarea monopolului de spoliere. Rezultatul ei a fost înfrîngerea fanarioților „prin mișelie și trădare, pentru ca ciocoii să dobîndească drepturi noi în țară".[2] Prin Regulamentul organic, care concentra puterea în mînile cîtorva familii, pătura de sus a ciocoimii reușește să consacre de drept toate privilegiile pentru care pornise lupta contra fanarioților. Odată însă cu această consacrare, oprimarea țărănimii nu mai avea margini și fatal trebuia să vină un sfîrșit. Un atare desnodămînt îl profetizase Marx în „Manifest" și el trebuia să reprezinte în Apus actul final al luptelor de clasă. El va avea să fie „o mișcare spontană a imensei majorități în interesele imensei majorități" și în locul dominării vremelnice a claselor parazitare va avea să se întroneze pentru totdeauna domnia proletariană. Și despre un astfel de sfîrșit vorbește și Bălcescu. Ultimul act al istoriei luptelor de clasă în principate va fi scris prin ridicarea în contra ciocoismului a „partidului romînismului", noțiune identică marei majorități din concepția lui Marx. Ca și acesta, Bălcescu anunță întronarea pentru totdeauna în drepturile sale, a acestei imense categorii de cetățeni și el ne vorbește de „înălțarea plebeianismului" sau „întregirea Romînului", vecinul, șerbul veacului de mijloc, în drepturile sale de om, de cetățean și de nație, ca urmare a acelei revoluții care duce nația Romînă din prefaceri în prefaceri în calea acelei legi universale a dezvoltării istorice a Națiunilor".[3] Toată structura societății se va modifica; dela respectarea deplinelor drepturi ale personalității omenești și până la forma de organizare a societății, totul va avea să înregistreze un progres. Acesta va fi garantat în primul rînd prin forma de organizare a statului, care acum e pe calea de a se face „romînesc" sau „democratic", din formele de stat, „domnesc sau absolutist", „boieresc sau aristocratic", „fanariot sau orășienesc" și „ciocoiesc sau biurocrat"[4] al altor vremuri, rămînînd numai reminiscențele istorice.

Bălcescu în această analiză istorică a obținut maximum ce-l putea avea prin întrebuințarea conceptului luptei de clasă. Cu greu s'ar putea admite o aplicație mai accentuată, a acestei metode de cercetare, într'o simplă schiță a istoriei noastre. Că aceasta l-a obligat să altereze cîteodată adevărul istoric este desigur necontestat, însă lucrarea sa are un alt scop decît preciziunea istorică. El scria pentru lumea apuseană, înaintea căreia voia să prezinte țara sa demnă de o mai mare solicitudine, pentru sacrificiile de veacuri pe care cea mai mare parte a populațiunii, li făcuse. Metoda luptei de clasă îi oferea cel mai bun sprijin, și firește că Bălcescu n'a ezitat între adevărul istoric și scopul etic și național al operei sale. Odată cu aceasta însă el s'a ridicat până la cele mai adînci mijloace de înțelegere a vieții istorice, și pe lîngă alte merite care mai tîrziu i s'au descoperit, pe drept sau nu, acesta va trebui să rămîe, dacă nu cel mai de preț, în tot cazul unul din meritele sale de totdeauna.

1 Ibidem, p. 58, 65.
2 Mersul revoluției, p. 10.
3 Ibidem, p. 11.
4 Ibidem, p. 11.

In transmisiunea lui Regnault această concepție e mult mai puțin reliefată decît în original. Un lector atent va putea însă și în acest palid rezumat să descopere elementele principale care au servit la construcția lui Bălcescu, și prin complectări personale să înțeleagă ușor resortul vieții noastre istorice, comandată încontinuu de interesele claselor în luptă. Astfel că, cu toată diligența lui Regnault, de a nu lăsa să treacă în textul său ceiace în Bălcescu ar forma o coloratură socialistă, el n'a putut obține decît rezultate parțiale; căci ceiace era mai esențial în modul lui Bălcescu de a vedea istoria, provenea din influența celui mai de seamă teoretician socialist, și tocmai acest aspect s'a transmis,—slab colorat ce e drept—în istoria lui Regnault.

5.—„Chestiunea economică" și „Capitalul"

Preferința lui Marx pentru Regnault, pe care-l întrebuințează tocmai la demonstrația uneia dintre cele mai fundamentale teme din „Capital", ar putea găsi astfel o explicație în faptul că Marx regăsea în Regnault concluzii obținute din aplicarea învățăturilor, pe care cu aproape 20 ani în urmă, li răspîndise prin „Manifest". In capitolul despre starea agrară a principatelor, Marx cercetînd pe Regnault a găsit nu numai simple fapte, ci o sistematizare și expunere a lor, care se încadrau perfect între teoria exploatării și aceia a luptei de clasă. El găsea aici o analiză economică făcută pe baza unei concepții inițiale a istoriei sociale, care în ultima instanță, apropia de ea în mod hotărît teoriile din „Manifest". In realitate însă Marx nu se găsea decît înaintea lui Bălcescu. Tot ceiace este în „Capital" și în această chestie, dela simple fapte și până la idei generale aparține lui Bălcescu. Și scurta schiță a istoriei noastre agrare, și ideia separării muncii necesare de plus muncă, ca și ceia a cotei plus muncii și a maximului de exploatare prin fixarea de Regulament a muncii zilnice, se găsesc în Bălcescu. Regnault n'a fost decît un intermediar care însă nu totdeauna l-a servit pe Bălcescu. Dacă faptul că Bălcescu a cunoscut direct pe Marx, nu poate fi dovedit până acum prin nici o probă documentară și influența marxistă asupra sa nu o putem deduce decît din caracterul operei sale, tot așa, deși nu avem nici o dovadă documentară că Marx a cunoscut și textul lui Bălcescu direct, totuși am putea admite, subt oarecare rezerve că Marx a utilizat și „Chestiunea economică" pe lîngă „Istoria" lui Regnault. Intre numeroasele idei generale care

abundă în lucrările lui Bălcescu, una pare că se bucură fața de dînsul de o însemnătate deosebită și anume ideia derivării robiei din clacă, cu alte cuvinte, afirmarea concepției că starea socială și juridică a unei societăți depinde de modul său de producție. Această teză Bălcescu o susține și în „Starea muncitorilor plugari" unde afirmă că „robia este o consecință neapărată a sistemului de clacă, ea totdeauna a însoțit-o sau a venit imediat după dînsa"[1] și o repetă și în „Chestia economică", susținînd că „sclavajul a fost urmarea fatală a exploatării prin corvadă, el apare în istorie în același timp cu dînsa sau o urmează în deaproape".[2] Ideia nu este însă personală a lui Bălcescu; în articolul publicat în „Magazin" el menționează că aparține unui scriitor, al cărui nume însă nu-l indică. Regnault care nu prea aprecia ideile generale, nu și-a însușit-o, în schimb ea se găsește în Marx, care în același capitol în care tratează despre dreptul nostru iobag, spune că „în principatele dunărene corvada sta în legătură cu dijma și alte succedanee ale servajului, însă ea constituia partea principală a tributului pe care țărănimea îl plătea claselor stăpînitoare. Ori de cîte ori se întîmplă astfel numai rareori corvada derivă din servaj, ci de cele mai multe ori servajul derivă din corvadă".[3] Desigur că nu este de loc exclus ca aceastā idee Marx să și-o fi însușit direct din izvorul din care o luase și Bălcescu, însă Marx nu citează nici un autor care l-ar fi inspirat, ci o dă în cursul capitolului cu privire la noi, ca și cum ar fi luată din izvoarele de unde ia și celelalte idei, și pentru care indică pe Regnault. Că în cazul cînd Marx a utilizat și pe Bălcescu direct, nu a mai socotit util să-l citeze, este foarte explicabil, de oarece „Chestiunea economică" apăruse anonim și față de Istoria lui Regnault al cărui autor avea întrucîtva o reputație stabilită[4] citarea acesteia, prezenta mult mai multă autoritate pentru publicul apusean, decît aceia a broșurei anonime. Și cu atît mai mult interesa citarea lui Regnault, cu cît verificarea fundamentalei sale teze socialiste, se obținea și cu mărturia unui scriitor nesocialist. Istoria are însă datoria de a restabili

1 p. 36, 41, după Acte și legiuiri S. I, vol. IV. 1908.
2 p. 60.
3 p. 198.
4 Regnault a publicat mai multe lucrări dintre care se citează in diverse bibliografii: Du dégré de compétence des médicins dans les questions judiciarelative aux aliénations mentales, 1828; Examen d'un rapport sur deux homicides commis par un homme atteint de monomanie, 1830; Procès du M. F. de Lamennais, 1841; Histoire criminelle du gouvernement anglais, 1841; Procès d'Oconell, précédé d'un aperçu historique sur la question du rappel, 1843—1844; Histoire de l'Irlande, 1846; Histoire de l'Angleterre depuis son origine jusqu'en, 1845, 2 vol., 1846; Histoire de Napoléon, 4 vol., 1846—1847; Histoire du gouvernement provisoire, 1848; Histoire de huit 7 ans, 3 vol., 1851; Mystères diplomatiques aux bords du Danube, 1858; La Providence, ce qu'elle est, ce qu'elle doit être, 1861; l'Odyssée polonaise, 1862; La question européene, 1863. Pe lîngă aceste lucrări de ordin juridic, istoric și politic Regnault a mai publicat și diferite traduceri din Bentham, Seneca, etc..

exactitatea faptelor și cu atît mai mult, raportul dintre Marx și Bălcescu trebuia menționat, cu cît cugetarea romînească este foarte puțin cunoscută subt acest aspect. Cînd se va scri o istorie a doctrinelor economice romîne, care are înaintea sa un bogat și variat material, mai ales cu privire la doctrinele agrare, Bălcescu va trebui să ocupe un rol precumpănitor. El va trebui socotit ca întemeietorul la noi în țară a școalei de interpretare marxistă a istoriei și tot odată ca unul din fundatorii romantismului nostru economic. Căci dacă Bălcescu excelează în realism istoric este însă și un fanatic apologist al viitorului. Cît de aspră este critica lui pentru trecut tot atît de entuziastă este prevederea societății viitoare. Pentru înfăptuirea ei cît mai grabnică, Bălcescu elaborează planuri grandioase. Dacă azi, ideia împroprietăririi unei bănci naționale sau a unor instituții de credit pare un fapt divers, pentru epoca cînd scria el, și mai ales în forma apologistă în care îmbrăca aceste gînduri, o imensă depărtare era între idee și realitate. In opera sa, însă realitățile viitoare vor trebui să urmeze fatal un drum, pe care de mai înainte l-au străbătut idealurile sale sociale. Astfel în istoria cugetării romînești va trebui să se rezerve lui Bălcescu un loc și în capitolul romanticilor noștri.

In anul cînd se vor comemora trei sferturi de veac dela moartea acestui om excepțional, și cînd se va aminti că au trecut și șase decenii dela tipărirea „Capitalului", amintirea lucrurilor de mai sus ar putea să nu fie de prisos.

G. Zane

La mănăstirea Agapia

In sfîrşit liber! Scăpat cîteva zile de cele trei coşmaruri ale vieţii de ministru: audienţele, petiţiile şi discursurile!

Suiu bucuros scara stăreţiei şi observ îndată că trebue să-mi sprijin bine paşii ca să nu alunec. Curăţenia proverbială a maicilor de la Agapia a dat atîta lustru treptelor de lemn şi scîndurilor cerdacului că parcă ai merge pe poleiu. In fine, după ce am trecut gheţuşul vrednic de toată lauda, dar plin de primejdii, sînt introdus în odaia care-mi fusese rezervată, unde podelele strălucesc tot aşa de tare, însă unde cîteva scoarţe lucrate în mănăstire, dau posibilitate picioarelor să păşească mai în siguranţă...

Ies repede în balconul din fund ca să contemplu c'un moment mai devreme minunatul peisagiu care-mi evocă atîtea amintiri. Amintiri de viaţă patriarhală, de recreaţie preţioasă a vacanţelor mele de profesor, reverii, unele fecunde, toate alinătoare. Mă uit de sus la micul amfiteatru de căsuţe albe, despărţite pe ici pe colo de ulicioare înguste şi întortochiate, adevărate uliţi de Stambul. Toate locuinţele sînt proaspăt văruite şi din hornurile tot aşa de albe, care străpung acoperişurile de şindrilă, se ridică în zigzaguri liniştite, fumul vetrelor harnice. Imprejurul tuturor caselor, gospodinele-călugăriţe, au scormonit pămîntul şi-au croit brazde îngrijite pentru florile, care în această lună de Aprilie, n'au ieşit încă la iveală. De altfel toată vegetaţia e întîrziată şi mugurii pomilor abia au plesnit, lăsînd să iasă la lumină frunzuliţe cît boaba de mărgică. Arborii par pudraţi cu verde, în afară de cireşi şi de zarzări, care stau încărcaţi de zăpada florilor albe.

In mijlocul acestei înfrunziri sfielnice, o singură fericită excepţiune: acei care nu-şi pierd podoaba niciodată, brazii, care se înfăţişează în veşmintele lor de totdeauna. Aşezaţi grămadă,

unul lîngă altul pe cele două coline care stau faţă în faţă, abia îşi reţin revărsarea lor majestuoasă şi bogăţia lor de verde întunecat, ca să nu cuprindă şi fundul de vale pitorească, şerpuită de un pîrău de munte şi străbătută de o potecă dezvoltată în voe. Aici brazii şi-au stăvilit avîntul, îngăduind un îngust coridor de iarbă tunsă care serveşte şi ca loc de plimbare şi ca drum de căruţe spre sălbăticimile mănăstirii Sihla.

Revăd, c'o desfătare repede înfiripată, priveliştea aceasta cunoscută şi îmbrăţişînd cu drag splendida singurătate, îmi reamintesc iarăşi de temeiul principal al mulţumirii mele: Faptul că sînt liber, numai cu natura, care nu prezintă jalbe la Minister!

O atingere pe umăr, uşoară ca o părere, mă face să-mi întorc capul de la frumosul tablou. Nu fusese o iluzie, căci stariţa mănăstirii, sosită fără sgomot, se află lîngă mine.

— Uite, ştiu c'ai venit pentru odihnă. Dar ce să faci! Ministrul este tot ministru! O doamnă de la Bacău venită să-şi facă aicea sărbătorile Paştelui, cere o audienţă...

— Cum?...

— Scurtă, foarte scurtă. I-am zis eu că abia ai scoborît din automobil, dar dînsa insistă. Poate n'ar strica să i-o acorzi îndată. E mai bine să scapi de la început...

— Bine, să poftească!... răspunseiu necăjit, văzînd cum se prăbuşeşte o aripă din clădirea nădejdilor mele.

E adevărat că audienţa a fost scurtă şi n'am avut cine ştie ce bătae de cap. La urma urmei mi-am zis—asta a fost un incident care n'ar putea să vatăme prea tare aşteptările cu care am descins. Stariţa revine să se încredinţeze că buna mea dispoziţie s'a refăcut la loc.

— Nu-i aşa c'ai scăpat repede? Ce să faci; lumea e curioasă şi cînd are un interes... O să caut să nu te mai turbure nimeni. N'am să-ţi vorbesc nici chiar de-o chestie a mea, deşi îmi ţine mult pe inimă... uite ţi-o dau mai bine scrisă... bag-o în buzunar şi-o s'o ceteşti cînd ai avea vreme...

Imi întinse o hîrtie timbrată şi dispăru. Abia scăpat de audienţă, primeam aşa dar o petiţie. Viitorul se arăta din ce în ce mai radios!...

Dar n'avuseiu răgaz să reflectez asupra perspectivelor înşelate şi un glas îmi spune cu blîndeţe: „Vă rog să poftiţi la sofragerie, să luaţi ciaiul".

Intr'o spaţioasă odae, o masă de zile mari. O duzină de ceşti fumegînde alcătuiau chenarul rotund al feţei de masă şi-o altă duzină de oaspeţi mă aşteptau în picioare. Erau prietini politici sosiţi în secret din ajun, în frunte cu prefectul unui judeţ din vecinătate. Mi-au declarat drăgălaş că 'mi ieşiseră înainte şi că nu aveau să-mi ceară—slavă domnului!—nimic. Prietinii la o masă sînt totdeauna un lucru plăcut şi s'a pornit curînd

de-asupra pînzei albe a mesei imaculate, să se țese o pînză de glume, povestiri și răutăți. Destinul însă mă pîndea din umbră. Prefectul adusese cu sine o damigeană și stăruia să încercăm un păhăruț. Asta n'ar fi fost nimica dacă odată păhăruțele pline, prefectul nu s'ar fi urcat în picioare și n'ar fi început cu glas de paradă: „Domnule Ministru, plăcerea de-a vă avea în mijlocul nostru nu poate rămînea neexprimată. Să-mi dați voe ca în numele tuturor celor de față să pronunț cîteva cuvinte de bună-venire... etc., etc..." După care, ridicat de subțiori, de protocolul căruia m'am învățat să-i dau ascultare, a trebuit cu aceiași solemnitate să rostesc o cuvîntare de mulțumire.

Ce mai rămăsese din visurile cu care pășisem pe poarta mănăstirii?! In interval de-o oră de la sosire, tripticul casnelor ministeriale se desfășurase în toată strălucirea lui!

Mă strecor nevăzut pe la o margine a incintei și scobor tinerește scărița de lemn care te lasă într'o ulicioară pe care ajungi numaidecît în lumea feerică a brazilor. Cînd se sfîrșesc ultimile case, mă salută aclamația crescîndă a roții de moară, care aruncă, învîrtindu-se, sulul ei de apă în fierbere. O las în-dărăt și pe dînsa, huetul se depărtează și mă afund în singurătate. In toiul verii, pe-aici e un furnicar de oameni. Acuma e pustiu și înaintez fără grija întîlnirilor plicticoase. Pe la mijlocul defileului, un trunchiu despuiat de coajă îmi oferă scaunul cel mai potrivit într'un asemenea decor și mă așez la umbra pe care mereu o lățește destinderea unor nouri blînzi și neprimejdioși. Până ieri în forfoteala Capitalei,—aproape nu-mi vine să cred că mă găsesc aicea și priveliștea parcă se înfățișează c'o nuanță de ireal. Și totuși caut s'o adîncesc și să mă pătrund de toate amănuntele,—așa cum faci în fața realității. Ascult și constat că tăcerea nu este chiar așa de întreagă cum se arăta în primul moment. Din lăuntrul pădurii se aud din timp în timp triluri de păsărele, dar care încă nu se încheagă în concerte. Iți fac impresia unor cîntăreți care se exercitează izolat, de game sau de acorduri sporadice care premerg reprezentației. Un singur solist din funduri îndepărtate îmi trimite cîntecul său întreg, pe care nu-l va mai desăvîrși de aici înainte: Cu-cu, Cu-cu! Din cînd în cînd tăcerea mai este întreruptă de sunetul unui topor care isbește într'un brad. Susurul pîrăului îl deslușești limpede și pe dînsul dacă-ți strunești atenția mai mult.

Din partea ochilor însă, tabloul este definitiv. Puține întregiri de pensulă au să se mai adauge până la vară. Brazii, anticipează apogeul naturii tot așa după cum îi și supraviețuesc. Acolo unde dînșii dau tonul priveliștii, primăvara nu se deosebește de vară, sezonul înverzirii, de-acel al dezvoltării depline. De altfel și tapetul de iarbă al văii e destul de înfiripat, pentru a nu distona cu oștirea verde a brazilor. O spun aceasta, fiind-că-mi amintesc de-o altă priveliște, iarna, în poiana Brașovului.

Cît vedeai cu ochii, zăpadă sclipitoare, așternută din vale până în vîrful muntelui, îngropînd picioarele brazilor, care însă purtau cu nepăsare aceleași veșminte ca și vara. Mulți îmi cîntaseră splendoarea acestui peisagiu,—brad verde cu zăpadă. Dar mie mi-a făcut impresia unor jucării de Crăciun sau a unor anacronice persoane, în costum de secol, coborîte în plină stradă. Frumusețea e mai presus de toate armonie; trebuește o corelație intimă între lucruri și înconjurime, așa că sînt neasemănat mai potriviți în mijlocul omătului, pomii cu crengile uscate, ramurile desfrunzite care așteaptă resemnate zile mai bune...

A trecut de 12 și s'a făcut călduț bine.

Reintrînd din nou pe ulicioara mănăstirii, o maică se trudea să adune o mică ceată de paseri domestice.

— Bună ziua măicuță. Ce te necăjești cu orăteniile astea?

— Nici nu sînt măcar ale mele...

— Așa? *Dar ale cui?*

— *Ale Cuvioșiei Sale, Arhimandritul.*

— Care *Arhimandrit?*

— Arhimandritul care slujește la biserica noastră. Mi le-a dat în pază și se teme să nu-i fur ouăle.

— Da?

— Dăunăzi mi-a zis: maică, dacă îmi iai din ouă o să te blestem să nu mai putrezești; dar dacă mi le-aduci pe toate, te binecuvîntez și-o să rog pe Dumnezeu să ți se facă în mormînt oasele ca smirna.

...Ințeleg acum pe biata maică pentru toată grija cu care strîngea averea arhimandritului!...

Seara e denia de Vineri,—prohodul Mîntuitorului. Biserica pictată de Grigorescu și ceruită ca oglinda de vrednicile călugărițe, se desvălue în lumina blîndă a făcliilor aprinse, pe care bătrîna stariță—de optzeci și patru de ani—a jurat că atît cît va trăi dînsa n'o să le alunge cu profana electricitate. Pășesc printre două șiruri de maici, care poartă rasele lor de gală și mă instalez într'o strană, hotărît să urmăresc vorbă cu vorbă, cetirea scripturii și versul cîntărilor. Urmăresc totuși mai mult slujba exterioară, decît ceiace se spune. Privesc rînd pe rînd pe preoți în odăjdiile lor scumpe, și cele două grupe de maici-cîntărețe care se alternează cu aceleași intonări nazale, deși pot zice duioase. Din cînd în cînd mă gîndesc aiurea, lăsînd—vai! ca mai toți credincioșii ca desfășurarea slujbei să-și producă efectele ei salutare fără concursul sufletului... E un mod bizar de-a trata regenerarea sufletului la fel cu lecuirea corpului: ca un fel de doftoriceală în care alții operează, pe cînd pacientul rămîne pasiv...

De la un timp mă preocupă altă chestie. De la biserica în lumină, trec cu închipuirea la biserica în întuneric. Și mă

întreb de ce oare casa Domnului e socotită în popor, ca un adăpost de strigoi şi duhuri rele, cel puţin atît cît ţine noaptea. Tocmai casa Domnului!

Şi totuşi ar fi raţiuni explicative,—chiar dacă ele nu se arată clare în conştiinţa acelor care-şi închipue aceasta. Mai întâiu, în toiul nopţii, biserica nu este locuită, aşa că în timpul ăsta biserica provoacă şi dînsa superstiţia caselor părăsite...

Faptul că se aduc într'însa morţii va fi născînd şi dînsul, senzaţia încăperilor în care ştim că au stat sicrie şi de care se teme atîta lume! Pe urmă în picturile bisericeşti, Satana—monarhul duhurilor rele—îşi are aproape tot atîta loc cît însuşi Dumnezeu. Ce mirare că în puterea nopţii, necuratul—cu toţi ai lui—e conceput ca umblînd prin biserici ca la el acasă?!

Dar mai presus de toate aceste consideraţii, este—cred—un motiv de ordin metafizic, care dă paradoxului o justificare. Oricîtă repulzie am avea, s'o zicem, dar e ceva comun între Dumnezeu şi diavol: amîndoi trec dincolo de lumea experienţii noastre, în lumea misterului puterilor nevăzute. In această lume de taine superioare, nu se mai fac separaţii clare şi distincţiuni precise. Noţiunile se amestecă şi se confundă, corelaţiile se transformă în identificări. Şi-atunci de ce uimire că duhurile rele mişună—în ore sinistre—tocmai în Casa Domnului?

I. Petrovici

Elegie de primăvară

Sub umbrarul foilor
Duce drumul oilor
Şi se duce şi se pierde
Tot pe plai cu iarbă verde
Şi se duce şi se curmă
Tot la stînă lingă turmă.
Şi îi ştie seama lui,
Seama lui şi-a dorului
Grijile mocanului,
Inima ciobanului...

Primăvară! primăvară! crapă mugurii la baltă,
Sălciile verzi le 'ndoaie vîntul cu suflare caldă,
Pe poteci sfios se 'ntinde umbra nouă-a foilor—
Primăvară, muma noastră, dă-ne drumul oilor.
Drumul cel pierdut pe care îl mai ştiu în sat bătrînii...
Doru 'n mine înfrunzeşte: dorul turmii, dorul stînii.
In zadar mă 'nchid în casă şi m'ascund pe după cărţi.
Dor de ducă mă ajunge, dor hain din zece părţi:
Buchiile le zăpăceşte, gîndurile le încurcă—
Văd un gol de munte 'n soare şi văd turmele cum urcă;
Tot aud cum latră cinii, cum talăngile răspund

Cînd adînc ca vîntu 'n frunze, cînd ca ape vii pe prund,
După cum coteşte drumul mai departe, mai aproape,
Spre lumina de pojană ce prin fagi răsleţi încape...

Turme vechi ca munţii ţării, cu cîrlan şi cu mioară,
Suie plaiul şi 'l coboară, pentru-a cîte-a mia oară?
Duc cu ele de departe dorul nostru, tot aleanul
Făr' de zare ca Buceagul, nesfîrşit ca Bărăganul;
Duc cu ele dorul mîndrei aşteptate la izvor,
Dorul mamei care toarce, dor de fraţi şi de surori;
Duc cu ele dorul brazdei, dorul frunzelor de nuc,
Dorul satului şi-al ţării, dorul dorului îl duc...
Vin cu cîntecele toate de la Nistru păn'la Jii,
Şi de urcă din legendă sau aevea, nu mai ştii—
Ungureanul şi Vrînceanul din baladă, iată-i iarăş.
Mioriţă bucălaie, unde eşti să-mi fii tovarăş,
Să paşti iarbă neumblată, pe sub brazi, pe la izvoare?
Şi cu sarica pe umeri tot aşteaptă baciul mare
În lumina primăverii singur ca un zeu păgîn...

Primăvară! primăvară! stau cu dorul de mă 'ngîn.
Crape mugurii la baltă, iasă plugurile 'n ţară,
Codrii vechi să înfrunzească, iarba nouă să răsară—
Dar dă-mi drumul care-l ştie şi ciobanul şi cioporul,
Drumul oilor mi-l află, el ce mînă drept ca dorul
Sus la munţi cu fulgurare de-aur viu în soare-apune...

Mioriţă, mioriţă, dorul turmei mă răpune.

Elegie de toamnă

De aur vechi s'a făcut frunzarul;
Zorile-s stinse cum e cenuşa.
Deschide uşa—
Toamna ne cheamă.

Am împuşcat în zăvoi sitarul
Din urmă: sburase să plece.
Vîntul e rece—
Toamna ne cheamă.

Via pe deal demult e 'ngropată;
Stolul pe cer s'a dus: o nalucă.
Dor mă apucă
De altădată.

Unde eşti, unde, casă uitată?
Unde azi sînteţi, zilele mele—
Voi, rîndunele
De altădată!...

Ion Pillat

Istoriografia noastră şi opinia publică

> L'histoire n'est ni une scène vide, où se profilent des ombres, ni un théâtre, où fume l'encens réservé aux dieux.
>
> *Cournot : Les principes mathématiques de la théorie des richesses.*

Orice observator atent al evoluţiei istoriografiei noastre, poate să constate o asimetrie foarte evidentă în preocupările cercetătorilor trecutului nostru. Această asimetrie nu derivă din o anume conformaţie organică ci, studiată de aproape, constatăm că este ceva foarte firesc. Chestiunile istorice de demnitate naţională, interesul pentru stabilirea cît mai exactă a drepturilor noastre istorice au reclamat o atenţie deosebită. Nu este o întîmplare că Petru Maior a căutat înainte de toate să arăte stăruinţa noastră norddunăreană în *Istoria pentru începutul Rominilor în Dacia*, precum era ceva foarte firesc ca această carte să fie abecedarul generaţiei lui Costache Negruţi. Dimitrie Cantemir a fost foarte mulţumit, cînd a terminat *Hronicul*. Dacă în secolul al XVII-lea întîlnim preocupări şi dor de a cunoaşte situaţia stră-veche a ţărănimii din cele două principate, avem explicarea în faptul că clasele privilegiate, căutînd să-şi menţină vechile prerogative, încercau să împiedice puternicul curent pornit printre ţărani de a scăpa de *rumînie*. Cătră sfîrşitul secolului al XVIII-lea asistăm la atîtea încercări de a salva sau cutropi bruma de favoruri, care erau legate la noi de viaţa orăşenească. In vremea cînd s'a născut zicala: „ai carte, ai parte", ceiace însemna: ai documente, ai cărţi domneşti, atunci rămîi stăpîn pe proprietatea pe care o ai,—domniile fanariote vroind să acapareze cît mai mult din ţară, adună divanuri, pun la treabă pravilişti, ca să constate vechile drepturi ale oraşelor muntene şi moldoveneşti.

Este deosebire între preferinţele de cercetare ale lui Dimitrie Cantemir, Petru Maior şi preocupările egoiste ale domniilor fanariote. Rominimea dela sfîrşitul secolului al XVII-lea—aici trebuesc căutate motivele predilecţiei de cercetare a lui Dimitrie Cantemir—cerea tot cu mai multă inzistenţă refacerea politică a Principatelor romîne, restabilirea vremurilor vechi de independenţă politică în forma nouă, pe care o admitea situaţia internaţională, iar Petru Maior şi contemporanii săi se considerau obligaţi să arăte Rominilor că trebuesc înlăturate uzurpările politice din cetatea Carpaţilor şi şesul împrejmuitor, să dovedească că Romînii au fost foarte modeşti, cînd au formulat numai cererile din *Supplex libellus Valachorum*, că originea împărătească a neamului romînesc reclamă, pentru urmaşii *colonilor romani* zile mai bune, existenţă mai demnă. Scrisul lui Cantemir, vorba lui Petru Maior erau sunete de bucium, ca să adune toate energiile romîneşti în jurul aceluiaşi ideal, să alunge neîncrederea, resemnarea din sufletele romîneşti. In vreme de obidire politică era foarte natural ca cercetarea istoriografică să inziste în deosebi, să prefere figurile din epocile de glorie. De aceia N. Bălcescu va reconstitui epopeea lui Mihai Viteazul. Dar neamul nostru a avut şi vremi de vitreg nenoroc: făcînd bilanţul acestora, trebue să considerăm drept cea mai mare glorie a noastră faptul că am rezistat teferi, că nu am ajuns subt piatră de mormînt, ca atîtea neamuri din vremea migraţiunii popoarelor. Din variaţiile unei zile nu căutăm oare mai ales răsăritul şi apusul soarelui, deşi ne interesează tot ce putem cunoaşte, privind de pe oricare din cele două maluri cursul istoriei noastre? Nu totdeauna şi pretutindenea răsăritul şi apusul au aceiaşi măreţie. Nimeni nu ne poate lua în nume de rău, şi nici nu poate fi vorbă de anumite preferinţe, cînd cu evlavie mai zăbavnică intîrziem înaintea acelui răsărit politic sau ne scăldăm privirile pline de regret sau nostalgie în lumina unui apus de soare, care aureolizează poporul nostru.

Cine va admite note discordante, ce opinie publică va îngădui mutilarea adevărurilor istorice considerate ca axiome? Atîta vreme am fost un stat mic, dar un popor mare, cu trecut bogat în isprăvi, unele temerar de glorioase. Situaţia generală politică a contrazis mult timp sforţările noastre, cu încăpăţinare. Statul, ca o entitate superioară, domina concepţia generală a opiniei publice europene. Cei interesaţi şi-au creat formule politice ad-hoc. Deşi de atîtea ori se întrezărise în secolul al XIX-lea prăbuşirea monarhiei habsburgice, s'a inventat la un moment dat şi pus în circulaţie afirmaţia că monarhia habsburgică ar trebui creată, dacă n'ar exista, fiindcă altfel Europa se considera incapabilă să lupte în contra colosului rusesc. Afirmaţia aceasta, învăluită în misterul axiomei, convenea de minune planurilor politice habsburgice, pentru promovarea cărora s'a mai recurs la o grupare a Slavilor nemulţumiţi în jurul ideii unui panslavism austriac, iar mai tîrziu s'a recurs şi la acea idee de federaţiune a

popoarelor dela Dunărea de mijloc şi de jos,—idee care a găsit la noi un propagandist în Aurel Popovici.[1] Acesta îşi asuma un rol asămănător cu acela pe care-l avusese Ion Maiorescu cu intervenţia sa pe lîngă parlamentul german dela Frankfurt. Drumul politic al lui Ion Maiorescu, caşi cartea lui Aurel Popovici ne indică reacţia conştiinţii romîneşti jignite de voracitatea rusească. Resentimentele romîneşti în contra Ruşilor sînt prezente în operele noastre de istorie. După congresul dela Berlin, apoi după atitudinea hotărîtă a Ruşilor în contra regelui Carol, în chestia tronului bulgar[2]—(la 14 Decembre 1878 regele Carol era dispus să primească şi tronul Bulgariei, pe care de supărare pentru chestia Basarabiei il refuzase, cînd i l-au propus Ruşii în Februar 1878)—până la întrevederea dela Constanţa, revendicările noastre drepte în contra Ruşilor, colorează istoriografia noastră ca un ecou al acelei opinii publice, care n'a uitat niciodată Basarabia, deşi nu trebue să uităm că dela Iaşi s'a atras atenţia lumii romîneşti asupra pericolelor, vremurilor grele, care ne aşteptau, după ce, in 1891, se ajunsese la alianţa franco-rusă.[3] Tot din Iaşi i se atrăgea atenţia regelui Carol în Iunie 1883 cu prilejul desvelirii statuii lui Ştefan cel Mare, asupra menirii ce-l aştepta, să desrobească Bucovina marelui domn moldovenesc şi Transilvania. Ballplatz-ul ameninţă cu ultimat. Pentru a înlătura tensiunea, regele Carol făcu în vara anului 1883 o călătorie la Berlin şi Viena. Resentimentele în contra Ruşilor erau aşa de puternice, că am intrat în Tripla-Alianţă.[4]

Operele istorice scrise la noi vor continua să reoglindească marile noastre nemulţumiri în contra politicii ruseşti. Se va produce o quasi-fobie faţă de o eventuală colaborare militară cu Ruşii, opinie pe care totdeauna a căutat s'o alimenteze fosta monarhie habsburgică. Opinia publică şi istoriografia va nedreptăţi astfel unele sforţări generoase, cum a fost politica creştină a lui Dimitrie Cantemir. Nici o carte de istorie nu va scoate în relief meritul învăţatului domn, a cărui carieră politică i-a scurtat viaţa şi l-a costat dezastrul dela Valea Strîmbă. Opera istoriografică a acestui domn a avut nenorocul să fie cunoscută mult mai tîrziu de vremea în care prin ea, domnul pribeag intenţiona să ridice starea morală, conştiinţa politică a poporului său—ne gîndim în primul rînd la *Hronic*; iar opera politică i-a fost privită de urmaşi prin prizma nemulţumirilor continue, ce le-am avut dela Ruşi. Astăzi se ştie că Dimitrie Cantemir, înainte de a veni domn, făurea planuri politice creştine alături de ambasadorul constantinopolitan al ţarului;[5] că ajuns ca domn la Iaşi, a găsit o opi-

1 Vezi şi Attilio Tamaro, La lotta delle razze nell' Europa Danubiana, Bologna. (Biblioteca di politika nr. 6)

2 E. C. Corti, Alexander von Battenberg, Viena, 1920, pag. 55 şi urm..

3 G. Marzesco, Le tocsin des peuples, Iaşi, 1891.

4 Richard Charmatz, Geschichte der auswärtigen Politik Oesterreichs im 19. Iahrhundert, II, Berlin-Leipzig, 1914, pag. 115—6.

5 Ştefan Ciobanu, Dimitrie Cantemir în Rusia, Bucureşti, 1925 (An. Acad. Rom.).

nie publică foarte favorabilă pentru colaborarea militară alături de oştile ţarului; că domnul a ascultat glasul ţării, cînd a încheiat tratatul dela Luţc şi şi-a pus toate speranţele fără de nici o rezervă în victoria creştinilor; că în Moldova vremii sale numai trei boeri mari au avut rezerve faţă de Ruşi: Iordachi Ruset, Dumitraşcu Racoviţă şi Lupul Costachi. O spune aceasta aşa de răspicat divanul domnesc, care mai tîrziu îi restitue moşiile lui Neculce, înapoiat din pribegia rusească: cine avea să condamne pe fostul hatman al lui Dumitraşcu-Vodă pentru atitudinea lui politică, cînd judecătorii toţi umblaseră pe acelaşi drum?

Dacă înainte de dezastru, contemporanii au crezut în dreptatea şi bunătatea unei atitudini politice creştine, ţara, care a rămas după dezastru, este firesc, n'a aplaudat gestul Domnului, care greşise socotelile politice. Nicolae Costin a scris: „Aşa au purces toate lucrurile ţării d'intăiaşi dată spre risipă şi fără socoteală", iar altădată: „toţi (boerii) trăgeau nădejde de izbînda Muscalilor şi rău au greşit". Acelaşi boer mare, cu educaţie făcută în şcoli polone, fără să reprezinte însă şi ideile politice pe care le afişase tatăl său, în cele două opere scrise poloneşte, epilogează astfel evenimentele din 1711: „să plătiască Dumnezeu sfetnicilor, carii au cîrmuit pe Dumitraşco Vodă! Că de la ţinutul Vasluiului începînd în gios şi până la munţi, au istovit tot şi încă şi la ţinutul Hîrlăului au robit"—şi adaogă că numai în vremea lui Vasile Lupu a mai fost ţara aşa pradată, atît de jefuită.[1] Neculce are cuvinte de blestem în contra lui Brincoveanu, căruia i se imputa de opinia publică din Moldova, că a adus pe Muscali,—„care, Dumnezeu, pentru suspinurile săracilor, i-au plătit, de s'au stins pomenirea lui cu totul".[2] Nepotul domnesc prin alianţă ţine să declare în cronica sa că nu el a îndemnat pe domn să se alăture Muscalilor; nu uită însă să însemneze că „atunce erau toţi creştinii bucuroşi Muscalilor". Alte cronici au atîtea aprecieri la evenimentele moldoveneşti de după lupta victorioasă dela Hotin, aprecieri de deosebit preţ, fiindcă ne înlesnesc să stabilim reacţiunea, atitudinea societăţii moldoveneşti faţa de evenimente contemporane sau faţă de cele trecute; cu alte cuvinte putem preciza frămîntările opiniei publice, preocupările oamenilor acelei vremi care, astfel, îşi capătă culoarea sa adevărată, atmosfera generală, care o lămureşte. Ori situaţiile, evenimentele trecutului sînt ameninţate nu numai de a fi prezentate cu lipsuri, ci mai ales decolorate în operele istorice de mai tîrziu. Oricît de centralizată apare viaţa noastră politică din trecut şi inspirată în deosebi de curtea domnească, se pot distinge lămurit de foarte multe ori şi murmurele mulţimii, aplauzele sau protestele ţării, nu numai în materie de dări, subiect cu care te plictisesc cronicile scrise de boeri, ci şi în chestiile politice vitale.

1 Ed. II, Kogalniceanu, pag. 109.

2 Ibidem, p. 239.

care interesau țara. In senzul acesta se poate stabili o serie de preocupări politice, de intensitate a manifestării conștiinței naționale, după seriile de cronici care au ajuns până la noi. Relatările acestora sînt mai veridice decît orice raport lăsat de străini, care nu odată n'au înțeles de loc aspectul special al vieții romînești. Numai privind astfel informațiile istorice putem stabili contribuția fiecărei generații la păstrarea tradiției noastre politice și diversitatea reacției fiecăreia, față de evenimentele, care erau la ordinea zilei.

Materialul de azi pentru astfel de studiu este mai puțin, și deci studiul mai anevoios, pentru Țara-Romînească, decît pentru Moldova. Și pentru aceasta din urmă, pe cînd, până în vremea lui Petru Rareș, trebue să luptăm cu multă sărăcie de informație,—din vremea acestei domnii înainte tabloul devine tot mai complect. Pentru secolul al XVII-lea putem preciza contururi. Pe cînd vechea cronică moldovenească în diferitele ei versiuni ajunse la noi are grabă și sărăcie analistică până aproape de începutul domniei lui Petru Rareș, pe cînd Macarie își îmbracă timiditatea călugărească în fraze împrumutate din Manasses, încît cu greu, abia pe ici-pe colo îi putem surprinde vre-o atitudine față de evenimente, la el fiind clișeu a lăuda pe Petru Rareș și a combate pe vrăjmașii acestuia, permițîndu-și a ataca numai pe Iliaș Rareș, pe care toată lumea îl hulia pentru turcofilia sa, dar atribuind lui Ștefăniță Rareș merite, pe care poate nu le-a avut; —Eftimie, cronicarul oficial al lui Alexandru Lăpușneanu tinde mai mult spre desăvîrșirea informației, adună, înregistrează și el protestul furtunos al țării în contra lui Iliaș-Mahmet, arată impresiile rele lăsate de domnia celui ce a fost asasinat la Țuțora, subliniază cu roșul protestului său de călugăr degenerarea fiilor lui Petru Rareș, dar prea este oficial, prea cu plecăciune bisericească față de Alexandru Lăpușneanu. Nu găsim la Eftimie știrea, pe care o cetim în „cronica țării Moldovei și a domnilor ei" scrisă în 1566 de Nicolae Brzeski, că Lăpușneanu a ordonat ca soacră-sa să fie sugrumată.

Altă opinie publică despre domnia lui Ștefăniță Rareș ne-a păstrat Azarie. Iată cum scrie despre boerii complotiști: „Ei se sculară ca niște hoți asupra voevodului și îl măcelăriră fără de milă subt cortul său, ca pe un miel, la podul Țuțorei, pe Prut". Eftimie scrisese: „După ce a nesocotit... judecățile dumnezeești și a călcat drepturile nepărtinitoarei judecăți și ale îndelungei răbdări, fu încercat pe drept de mînia dumnezeiască cea neprefăcută și neîndurată la podul dela Țuțora, lîngă lacul Prutului, unde fu omorît de boeri și despoiat dintr'odată de domnie și de viață. Astfel și-a luat după vrednicie răsplata răutăților sale și prin moarte rea și-a sfîrșit spurcata lui viață"[1].

1 Toate citatele din vechile cronici moldovenești scrise slavonește sînt luate din textele și traducerea lui I. Bogdan (Vechile cronice etc., București, 1891 și Letopisețul lui Azarie, An. Acad. Rom., Seria II, Tom. XXXI). Cf. și I. Minea, Inceputul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, Iași, 1925.

Nu odată este așa de greu să deosebim adevăratul adevăr din tămîierea acestor cronicari, deși trebue știut că clerul înalt moldovenesc ia parte activă la frămîntările politice, începînd cu acel Anastase, episcop de Vad, cunoscut din vremea lui Petru Rareș. In vremea lui Alexandru Lăpușneanu, Ion Vodă Armeanul, Petru Șchiopul, Iancu Sasul, episcopatul moldovenesc a jucat un important rol politic. Alexandru Lăpușneanu obligase mult față de sine pe episcopii săi. De aceia, cînd aceștia, vlădica Grigorie, Anastase episcopul de Roman și Eftimie episcopul de Rădăuți, n'au protestat în contra uzurpatorului Despot, ci i-au cetit molitva de domnie, și-au asigurat și ura lui Alexandru Lăpușneanu. Despot a fost primul domn, care a desbrăcat bisericile de odoare, apoi era lutheran, deci bunăînțelegerea cu episcopatul moldovenesc n'a putut fi de lungă durată. Izvodul adaos de Simion Dascălul la cronica lui Ureche a însemnat că alături de boerii care au ridicat la domnie pe Ștefan Tomșa I, au fost și episcopii în contra acelui „răsipitoriu de lege". Domnia a doua a lui Alexandru Lăpușneanu n'a rezervat zile bune episcopilor, care n'au avut curaj și, poate, la început, în atmosfera generală, n'au prea avut nici motiv să ia poziție fățișă în contra noii domnii. Numai cînd Despot se va abate dela tradiția ortodoxă a țării, episcopatul va fi de partea opiniei publice furioase și, în cronica veche, Despot va fi „ereticul". Legăturile strînse ale episcopatului moldovean cu familia lui Lăpușneanu vor apărea mai evidente în timpul lui Ion Vodă Armeanul. Acesta a ars de viu pe vlădica Gheorghe acuzîndu-l de sodomie; mitropolitul Teofan a fugit la munte, temnițele erau pline de călugări, dintre care Veveriță, popa Cozma, Molodeț au fost îngropați de vii. Despre cel din urmă știm că a fost starețul ctitoriei lăpușnene dela Slatina și de aceia, în afară de lăcomia domnească, care cerea bani dela așezămintele bisericești, sîntem în drept a presupune că ura domnului urmărea și simpatiile bisericanilor față de familia lui Lăpușneanu. Ne îngăduim a crede că importanța politică a familiei Movileștilor a fost ridicată mult prin vlădica Gheorghe Movilă, care va fi contribuit nu puțin, ca frate-său, Ieremia vornicul să ajungă domn. Importanța politică a clerului moldovean a fost deosebită, după ce, de pe urma comploturilor sau altă urgie domnească, se rărisera rîndurile vechii boerimi moldovenești. Răscoala boerilor în contra lui Ștefăniță Vodă, lupta boerimii în contra lui Petru Rareș, baia de sînge aranjată de Alexandru Lăpușneanu în curtea domnească din Iași, frămîntările în legătură cu Ștefan Tomșa I, marea deștărare din vremea lui Ștefăniță Rareș, etc., contribuiră ca spre sfîrșitul veacului al XVI-lea să întîlnim foarte puțini, aproape pe nimeni din vechea boerime moldovenească dată țării de Ștefan cel Mare. Cronicarul nu poate înșira nici un nume de boer, cînd afirmă despre Ion Vodă Armeanul: „iar din boeri și din cei de cinste sabia lui nu mai eșia și cu toate fe-

liurile de morți îi omora".[1] In vremea lui Petru Șchiopul, Iancu Sasul, Aron Vodă, nu întîlnim pe nici un reprezentant al acelor mari boeri, care au avut rol deosebit politic în vremea lui Petru Rareș. Movileștii atunci n'aveau rol politic.

Cît de lipsiți de amănunte referitoare la opinia publică din Muntenia sîntem, cînd recurgem la sărăcăcioasa compilație a lui Stoica Ludescu, logofătul cantacuzinesc! Ce prețioase sînt știrile, pe care le găsim în vechile cronici moldovenești și în corpul de știri cronicărești, păstrat prin Simion Dascălul! Atît vechile cronici scrise slavonește, cît și izvoarele cronicii lui Ureche,[1] întocmai ca și știrile izvodului cunoscut prin Simion Dascălul, sînt contemporane sau aproape atare.[2] Astfel putem urmări mai bine opinia publică moldovenească, avem putința să stabilim intensitatea vieții romînești de aici, putem înlătura atmosfera dușmănoasă, care s'a creat vre-unui eveniment sau domnii.

Luăm bunăoară cazul următor:

Din ultimii ani de domnie ai lui Ștefan cel Mare începe lupta între domn și boerime, care cere tot mai multă participare la cîrmuirea țării. Legăturile politice și culturale cu Polonia, unde aristocrația avea prerogative, situație privilegiată, au fomentat pretențiile boerimii moldovenești. Nici Alexandru Lăpușneanu n'a putut fi idealul de domn, cum îl vroiau boerii, care l-au ajutat la domnie și domnul, adus anume de boeri, termină ca călău al acestora. Cronicile scrise de boeri se fac pretutindenea ecoul pretențiilor boerești. Cînd gloria politică a domnului, cînd zîngănitul victoriilor nu asurzește cererile boerești, domniile sînt povestite numai prin prizma nemulțumirilor clasei boerești, precum atunci cînd fețe bisericești însemnă evenimentele, autorii își permit observații, numai cînd atitudinea domnului vatămă sau neglijează interesele bisericii. Macarie n'are nici un cuvînt de dojană față de cruzimea cu care Petru Rareș își inaugurează domnia a doua.

Ne întrebăm însă: nu erau și alte rezerve, pe care domnii acelor vremi le aveau față de boerii lor? Petru Rareș pierde lupta dela Obertyn și fiindcă o parte din boerii săi nu aprobau politica polonă a domnului lor. In 1538 același domn este așa de părăsit de boeri, că nici nu poate încerca o rezistență în contra oștirii lui Soliman II. Cronica lui Ureche, în forma sa de azi, ne-a păstrat știrea că „cunoscînd boerii și țara la ce vine lucrul, se sfătuia, și unul de altul cerea sfat, ce vor putea face ca să poată hălădui de atîtea nevoi ce s'au ațîțat prin țară, de s'au strîns o grămadă de răutăți și răsipă asupra lor". Părăsit de boeri, Petru Vodă pribegește în Ardeal. Și aici, în Ardeal, dimpreună cu Simeon, pârcălabul de Ciceiu, vlădica Anastasie de Vad „gîndind rău la inima lor asupra domnu-său lui Petru Vodă, s'au sfătuit dimpreună ca să prinză pre Petru Vodă și să-l ucigă". Mai tîrziu, cînd Petru Vodă revine în domnie, aceiași cronică scrie că toată lumea era acum bucuroasă de venirea lui „că acum li se supărase de amestecăturile ce se ațîțase în țară", deci conchidem, lumea dorea pacea, pe care în prima sa domnie atît de mult o răscolise viteazul, neastîmpăratul domn. Se pare că putem într'adevăr afirma că un puternic curent pacifist domina boerimea acelor vremi, căci boerii erau țara. Trebue să spunem imediat că tocmai în această parte cronica lui Ureche a fost mult interpolată și adaosă din acel izvod necunoscut dintr'altă parte, izvod, care pentru anii 1538—1541 reprezintă relația unui contemporan, care cunoștea deci bine sentimentele boerimii.[1]

1 Cînd este vorba de cronica lui Ureche, cităm totdeauna din ediția dată de C. Giurescu.

2 Vezi I. Minea, *Letopisețele moldovenești scrise slavonește*, Iași, 1925 și *Intre păreri și ipoteze* în „Viața Romînească" pe anul 1925.

Nu socotim că ne înșelăm, dacă admitem că și episcopatul cerea pacea, firește nu pacea cu orice preț, căci în primul rînd trebue să ne gîndim la pacea internă. Macarie, Eftimie și Azarie prețuesc mult, în expunerile lor această pace. Aceleași idei de pace sînt adaose în jumătatea a doua a secolului al XVI-lea prin dorința claselor de sus spre un compromis cu Turcii. Ce distanță dela vechiul analist moldovenesc, care descrie cu atîta participare sufletească victoriile lui Ștefan cel Mare, până la Azarie, care se înfioară că Ion Vodă Armeanul strică pacea Moldovei și notează sfatul marelui logofăt Ion Golia. Acest „boer mare, bărbat înțelept și sfetnic cuviincios" arăta—ni se spune,—de multe ori lui Ion Vodă „că Turcii au cuprins lumea întreagă, că sînt puternici și făloși și îngîmfați și că ei nu se vor odihni, până ce nu se vor răzbuna pentru batjocurile îndrăzneților" și sfătuia pe domn: „Ci din două alege-ți pe cea mai bună; sau pleacă-ți capul înaintea împăratului, sau întoarce spatele și părăsește țara; dar cu Turcii nu te apuca la luptă". Azarie ne arată astfel că generația moldovenească din jurul anului 1574, derogînd de la vrednicia trecutului, s'ar fi mulțumit cu prezentul, pe care i-l oferea vremea. Resemnarea cuprinsese sufletele moldovenești,—și 'n așa atmosferă s'a scris opera lui Azarie, care deci este o operă reprezentativă a timpului.[2] Nu este firesc deci ca să ridice în slavă pe Petru Șchiopul, chiar dacă n'ar fi cronicarul oficial al acestuia?

Altă măsură de judecată găsim în cronica lui Ureche. Cînd Turcii cerură lui Petru Vodă „mai mult de cum era adetul țării", Petru refuză și preferă să plece „că nu-i de aceasta, că doară nu va putea plăti această dată țara, ce este că se face obiceiu, carele nu va mai eși; și aceasta vor lua și altele-vor izvodi, cum s'au și tîmplat..."[3] Ureche exprima opinia publică

1 Vezi Cronica lui Ureche, ediția lui C. Giurescu, pag. 154—5.

2 Ed. cit., pag. 157.

3 Ed. cit., pag. 269.

din secolul al XVII-a, cînd scria acestea, nu pe cea din August 1591. Acelaşi cronicar exprimă idei politice din secolul al XVII-lea, cînd afirmă că Petru Şchiopul era „ca o matcă fără ac". Ideia era imprumutată din pretenţiile politice, pe care le afişa aristocraţia poloneză în secolul al XVII-lea.[1]

Exprima oare cronica lui Ureche adevărata opinie publică a vremii, cînd a scris despre „domnia lui Aron Vodă cel Cumplit"?

Nestor Ureche, tatăl lui Grigore cronicarul, a fost unul din marii duşmani ai domniei lui Aron Vodă. In însemnările, pe care le-a lăsat fiului său, a desfigurat domnia aceluia, de lîngă care au pribegit în Polonia Movileştii. De suita acestora ţinea şi familia lui Nestor Ureche, care exprimă deci protestul partidului său, cînd scrie despre Aron Vodă cel Cumplit, ceiace repetă Miron Costin în letopiseţul său.[2] Partidul pacifist, resemnat politiceşte, din care făcea parte şi Nestor Ureche, n'a înţeles, nu s'a înfiorat de gestul eroic al lui Aron Vodă, care şi-a sfîrşit domnia în aureola unor însemnate victorii repurtate în contra Turcilor. Figura domnului, care înaintea lui Mihai Viteazul, dar cam în aceiaşi vreme, a început tratative de colaborare armată cu creştinii, a rămas prin cronica lui Ureche întunecată numai de vaetele provocate de dăbilarii neomenoşi, controlaţi de aproape de Turci. Porecla „tiranul", care până azi îi însoţeşte memoria în cărţile noastre de istorie,[3] se găseşte mai intăiu în *Descriptio Moldaviae* a lui Dimitrie Cantemir.[4]

Un caz tipic, care arată cît de important este a stabili opinia publică contemporană sau mai tîrzie, care învălueşte şi coloreazâ evenimentele istoriei noastre, este felul cum a tratat istoriografia noastră domnia lui Ion Vodă Armeanul. La colorile de negru închis, cum se găseşte povestită domnia acestuia în cronica lui Azarie, adaogă Ureche în opera sa ştirile luate din prelucrarea, ce a făcut-o Gorecki operei lui Paprocki, le înşiră cu obiectivitate mai mult decît ştiinţifică în sensul unor teorii istoriografice. Are Ureche atitudine părtinitoare faţă de familia marelui logofăt Ion Golia, cum s'a afirmat?[5] Portretele murale dela mănăstirea Golia sînt tîrzii, aşa cum le vedem azi, mult după domnia lui Ieremia Movilă, deci nu constitue un argument concludent că Golăeştii au putut fi rude cu Movileştii. Ureche pentru descrierea domniei lui Ion Vodă Armeanul a avut şi alte izvoare interne pe lîngă Azarie, din care nu împrumută nici cunoscutul dialog dintre domn şi marele său logofăt. Am arătat

1 P. P. Panaitescu, Influenţa polonă în opera lui Grigore Ureche şi Miron Costin (An. Acad. Rom., S. Ist., Seria III, Tom. IV, Mem. 1), pag. 75.
2 Cronica lui Ureche, ed. cit., pag. 260; Miron Costin, Opere complecte, ed. V. A. Urechia, I, pag. 434.
3 N. Iorga, Istoria Romînilor pentru clasa a IV-a etc., ed. V, pag. 457 etc..
4 Ed. Acad. Rom., text latin, pag. 44.
5 P. P. Panaitescu, op. cit., pag. 78 etc..

într'altă lucrare că hatmanul, subt conducerea căruia boerii moldoveni, au trecut de partea Turcilor la începutul bătăliei dela Cahul, a putut fi Ieremia Slăvilă şi că acuza îndreptată de către reprezentantul tipic al istoriografiei romantice la noi, de către Hasdeu, nu poate fi primită fără rezervă.[1]

Societatea polonă, care dezaproba politica regelui Ştefan Bathori şi se entuziasma pentru aventurile şi vitejia îndrăzneaţă a Cazacilor, a idealizat figura lui Ion Vodă. Acest entuziasm pentru lupta creştină în contra Turcilor, avînt preparat în Polonia de pe la jumătatea secolului al XVI-lea prin propaganda lui Orzechowski, a găsit ecou în opera lui Paprocki, a cărui prelucrare de către Gorecki a cunoscut-o Ureche, ca şi Hasdeu. In această operă, lui Ion Vodă Armeanul i se atribue multă grijă pentru cei de jos, pentru ţărani, care până la sfîrşit lupta alăturea de domn. Hasdeu lasă la o parte preferinţa pentru Cazaci faţă de elementul romînesc al oştirii, cum o găsim în prelucrarea lui Gorecki, exagerează simpatia domnului faţă de ţărănime şi 'n preajma anului, cînd faţă de rezistenţa boerilor proprietari printr'o lovitură politică se dă pămînt ţăranului romîn, în cartea sa „Ion Vodă cel Cumplit" făureşte idealul, cum trebue să fie faţă de ţărănime domnul şi-l justifică aureolînd domnia aceluia, căruia cronica lui Ureche îi zice: Ion Vodă Armeanul. Opera aceasta a lui Hasdeu reprezintă deci opinia publică a vremii cînd s'a scris cartea.

Ureche scrisese despre acest Ion Vodă şi următoarele: „de lege îşi ridea, că în postul cel mare s'au însurat şi alte călcături de lege multe ca acestea făcea".[2] De aceasta nu-şi aducea aminte bine Dimitrie Cantemir, cînd a scris că porecla Armeanul derivă de acolo, „fiindcă în postul Sfinţilor Apostoli după obiceiul Armenilor mînca carne".[3] Este un caz analog cu ceiace cetim în *istoria romînă* scrisă franţuzeşte de M. Cogălniceanu, care din porecla *Dracul* a lui Vlad (II) Vodă scoate un despot; prin aceasta, în 1837, căuta să facă apologia libertăţii în timpul domniei lui Mihai Sturza, care nu înţelegea strigătul după libertate al vremii sale.

Din *Istoria Daciei vechi* de Fotino, care întrebuinţase Memoriile lui Bauer cu aprecierile sale aşa de subiective şi mult discutata carte a lui Marc Philippe Zalloni, *Essai sur les Phanariotes* (Marsilia, 1824)—această ultimă carte Ion Ghica a pus-o în circulaţie pentru generaţia dela 1848 şi 'n traducere romînească,—cunoscînd reformele lui Constantin Mavrocordat, un autor zicea acestui domn „reformatorul cel mai vătămător ţării", —autor din 1847,[4] cînd dragostea pentru ţăran, pentru cei umili, asupra cărora domnul Constantin Vodă aşezase toate greutăţile

1 I. Minea, Letopiseţele moldoveneşti etc., pag. 137—140.
2 Ed. cit., pag. 221.
3 Ed. cit., pag. 43.
4 Magazinu istoricu pentru Dacia, IV, pag. 220.

fiscale ale ţării, era o modă importată din Franţa, cînd tineretul boeresc încingea hora unirii alături de moş Ion Roată.

Nu mult mai înainte altă era opinia clasei boereşti din Principatele romîne. Lucrarea ultimului cronicar moldovean, Manolachi Drăghici, reprezintă protestul conservatorilor faţă de vremurile noui, care se anunţaseră, socotind că păstrarea privilegiilor boereşti, inegalităţile sociale codificate în *Regulamentul Organic* constitue interesul vital al norodului moldovenesc. Rutinismul socialo-politic apare în toată goliciunea sa simplistă, cînd cetim la Drăghici în legătură cu nemulţumirile provocate de reformele mavrocordăteşti următoarele: poporul n'a iubit pe Constantin Mavrocordat nici după reforme, deoarece „Romînul cu greu se deprinde cu o viaţă nouă, chiar dacă e mai bună".[1]

În altă ordine de idei, dar în legătură cu chestia ce ne preocupă, observăm că nu toate poreclile date vechilor domni arată judecata contemporanilor. Marelui Ştefan cronicarii i-au zis Ştefan cel Bun[2] şi au putut moşteni aceasta dela contemporanii domnului, la numele căruia cel dintâiu Dimitrie Cantemir a adăogat epitetul de „cel Mare".[3] Un document din April 1552 îi zice însă „cel Bătrîn",[4] cum se găseşte şi în cronica lui Luccari. Avem şi documente, care îi zic „cel Bun". Pisania dela mănăstirea Humorului îi zice iarăşi „cel Bătrîn", provocînd astfel o confuzie cu Ştefan (I) Vodă, căruia epitaful pus de Ştefan cel Mare la mănăstirea Rădăuţi, îi zice „cel Bătrîn". Lui Despot i-au putut zice contemporanii săi „Ereticul", precum şi fiului lui Iliaş Vodă i s'a zis Alexandrel Vodă sau „cel Tînăr", pentru frageda tinereţe la care a ajuns domn.

Lui Ştefăniţă Vodă Lupul, i s'a zis *Papură Vodă*, fiindcă într'un an al domniei sale a fost aşa foamete „cît mînca oamenii papură uscată în loc de pîne, măcinînd-o uscată,[5] iar mai tîrziu alt domn, în vremea căruia au fost multe incendii în Iaşi, a primit porecla de *Fîrlea Vodă*. Este vorba de Alexandru (II) Mavrocordat (12 Ianuar 1785—14 Decembre 1786). Şi cu aceste cazuri numărul nu este sfîrşit.

Cînd o operă istoriografică are şi ecourile opiniei publice, devine carte reprezentativă a unei generaţii.

Faţă de opere anterioare curentul *latinist* al istoriografiei noastre reflectează altă atmosferă de idei şi preferinţe, care în afară de informaţia de izvoare a vremii, dau coloarea, arată năzuinţele personalităţilor epocii în orice direcţiune: politică, socială, economică sau chiar literară, cum a fost epoca romantică.[6] Nu este indiferent mediul în care se reconstrueşte trecutul, după orice

1 Manolachi Drăghici, Istoriea Moldovei pe timp de 500 ani, II, Iaşii 1857, pag. 15 şi urm.
2 Cronica lui Ureche, ed. cit., pag. 90.
3 Op. cit., pag. 41.
4 Gh. Ghibănescu, Roşieştii şi apa Idriciului, pag. 76.
5 Miron Costin, ed. cit., pag. 670.
6 N. Iorga, Două concepţii istorice, Acad. Rom. Discursuri de recepţiune XXXV, 1911.

izvoare ne stau la dispoziţie. Idealurile de viitor se proectează asupra contururilor, în care se reconstrueşte clădirea trecutului. In altă ordine a ideii: munca generaţiilor de resemnare stă atît de departe de vioiciunea acelora, care ascultă cu lăcomie ritmul suflării generale istorice!

Opinia publică în acest senz apare ca mijlocia instabilă a impresiilor unei generaţii, cu prejudecăţi, cu preferinţe, îndemnuri şi reacţii sau mai bine zis formula generală a năzuinţelor. Nu odată apare haotică, fără un acelaşi barometru, cu un echilibru iluzoriu, care se modifică, după cum poporul este întrebat într'un fel sau într'altul.[1] In orice vreme are ceva specific. Generaţia lui Mihai Viteazul n'ar mai fi zis „cel Mare" lui Radu, fiu al lui Vlad Călugărul. Şi judecăm noi azi pe Ruseteşti cu severitatea lui Dimitrie Cantemir? Atmosfera generală a cronicilor scrise de boeri, este o lume aparte faţă de cronicile scrise de feţe bisericeşti. Mai tîrziu teoriile economice, filozofice impun insistenţe, stăruinţă la o anumită parte din evenimentele, pe care le reconstruim.

S'ar putea trata istoria năzuinţelor noastre politice, sociale, economice, după cărţile de istorie care s'au scris la noi, căci în acea opinie publică, din care face parte şi scriitorul, găsim mai toate interesele, preferinţele sau prejudecăţile diferitelor categorii ale poporului nostru. Fireşte este vorba numai de cadrele generale, între care putem constata oscilaţii, deplasări mai mult sau mai puţin încete în senzul rezistenţei mai mari sau mai mici a intereselor, prejudecăţilor, predispoziţiilor acelor generaţii care şi-au trecut una celeilalte făclia vieţii.

Există însă şi o coordinată stabilă: tradiţia politică. In jurul anului 1711 au fost discuţii politice, ca şi despre anul 1848. Nici o generaţie n'a discutat în contradictoriu opera politică a lui Mihai Viteazul. Şi Miron Costin, ruda Movileştilor, scrie despre „Mihai Vodă, acel vestit între domni".[2] Tradiţia politică constitue legătura între opinia publică contemporană evenimentelor şi aceia a generaţiilor următoare. Cea dintâiu se prezintă ca factor activ al vieţii istorice. Importanţa ei se resimte, predominantă, cu atît mai mult, cu cît ne depărtăm de vremea, cînd numai cîţiva sau o personalitate reprezentativă conducea destinul popoarelor.[3] Dar şi una, ca şi cealaltă, cînd se găseşte într'o operă de istorie, o salvează pe aceasta de invechire, şi înlătură primejdia de a rămîne preţioasă numai pentru bibliograf sau bibliofil.

I. Minea

1 Lucien Romier, Explication de notre temps, Paris, 1925, pag. 113 şi urm.
2 Miron Costin, op. cit., pag. 441.
3 Gustave Le Bon, Psychologie des temps nouveaux, Paris, 1920.

In pădure

Am înfruntat aseară rîu 'n not
Şi m'am pierdut în luncă prin lăstari,
Simţind mereu un joc de ape mari
Pe trupul meu înlăritat de 'nnot.

Am alergat buiac ca să m'astîmpăr
Prin ierburi verzi cu mirosul amar,
Am răşghinat o creangă de arţar
Vigoarea mînii mele s'o astîmpăr.

Am speriat o ciută de pe mal
Ce în genunchi căzuse să s'adape
Am ascultat cum murmurul de ape
Se 'ndoae surd pe umerii de mal.

Şi mi-a venit atuncia să m'aplec
Să-i miros urma suptă de pămînt,
Să gem prelung cu nările în vînt
Şi-n fundul vieţii mele să m'aplec.

Să mă 'npletesc în şipotul pădurii
Ca fluerul de mierlă pe 'nserat
Să simt svîcnind în trupu-mi desbrăcat
Sălbătăciuni din sufletul pădurii—

D. Ciurezu

De ce nu avem roman?

Inainte de războiu nuvela şi schiţa au fost genurile preferate ale scriitorilor noştri. După războiu, cu tenacitate conştientă, urmărind o idee oarecum preconcepută, toată lumea s'a îndreptat către roman. De unde mai înainte acest gen era o excepţie, astăzi el constitue punctul de plecare al oricărui prozator. Această reacţie e lesne de înţeles. Cel mai favorit loc comun al literelor romîne de acum două decenii era constatarea că nu avem încă un roman propriu zis. Se cita cu oarecare indulgenţă «Viaţa la ţară» de Duiliu Zamfirescu. Unii mai îndrăzneţi alăturau şi «Dan» de Vlahuţă sau romanele istorice ale d-lui M. Sadoveanu şi lista trebuia numaidecît încheiată. După războiu, scriitorii maturi ca şi cei începători n'au abordat alt gen decît romanul.

D-nii M. Sadoveanu, L. Rebreanu, Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Minulescu şi alţi mulţi mai minori s'au consacrat aproape exclusiv romanului. Se simte în această predilecţie o intenţie clară de a umplea o lacună. Romanul devine o lipsă naţională.

Nevoia aceasta de a realiza şi în mica noastră literatură romanul e stimulată mereu de succesul pe care-l are în toată Europa acest gen literar. S'a spus cu drept cuvînt că trăim epoca romanului, după cum feudalismul a trăit epoca epopeii, sau după cum vechea Eladă a trăit epoca dramei.

O întrebare firească se impune. Toate aceste sforţări făcute la noi, au dus ele la creaţii propriu zise, sau numai la compoziţii apropiate? Cu tot avîntul, cu toată predilecţia pentru roman, putem spune oare că am săvîrşit această cucerire deplină pentru literatura noastră?

Chiar dacă am admite că unii din scriitorii noştri însemnaţi au ajuns la rezultate importante în această privinţă, foarte mulţi, cei mai mulţi din scriitorii mijlocii, îşi intitulează zădarnic compo-

ziţiile, cu subtitlul «roman», fără să ajungă, nici măcar pe departe la caracterele acestui fel de literatură.

De unde vine această neputinţă? Care sînt cauzele care îngreuiază apariţia definitivă a romanului nostru? Ca şi generaţia trecută, cu mai multe elemente la dispoziţia noastră astăzi, refacem şi noi această gravă întrebare.

* * *

Revine lui F. Brunetière meritul de a fi arătat, mai mult ori mai puţin ştiinţific, aplicînd metoda evoluţionistă la transformarea şi modificarea genurilor literare, că legile gustului public într'un moment dat se cristalizează în anumite preferinţi de tehnică poetică, că apoi aceste preferinţi se îndreaptă către alte procedee, cu un cuvînt, că genurile literare îşi dispută, într'o perpetuă evoluţie, predilecţiile publicului literar. Viaţa colectivă într'un moment dat, selectează după credinţele, moravurile şi instituţiile sale economice, religioase ori sociale, anumite genuri. Există o strînsă concordanţă între poetica timpului şi structura sufletească a colectivităţii care o adoptă.

Genurile literare se transformă unele în altele, într'o viaţă mereu agitată, după cum se perindă unul după altul stilurile în arhitectură.[1]

Evoluţia teatrului e mai cunoscută. Dela teatrul antic, la misterele medievale, la drama romantică şi dela aceasta la piesa cu teză ori la teatrul expresionist, iată atîtea aspecte ale artei dramatice. Toată lumea ştie bine astăzi că romanul actual e o formă evoluată a epopeii.

In Franţa «Les Romans de la table ronde» care erau simple epopei se transformă în romane de aventuri cum era «Amadis» în secolul al XVI-lea, acestea la rîndul lor dau naştere romanelor epice de tipul «Astrée». Cu o nouă evoluţie avem romanul de moravuri: Princesse de Clèves, Gil-Blas, Manon Léscaut etc.[2]

Evoluţia genurilor e determinată, fără îndoială de felul psihologiei unui moment dat, de caracterul său etnic, de structura sa socială. Dar ea e determinată, în mare parte şi de fenomene de imitaţie dela popor la popor.

Popoarele cu cultură mai slabă importă o bună parte din genul literaturii lor. Cînd domină gustul pentru epopee sau pentru roman, preferinţa aceasta se transmite dela un capăt la celălalt al continentelor. Toate neamurile îşi exprimă în acelaşi fel simţirile lor.

Mai tîrziu, cînd un gen în decadenţă e pe punctul de a se transforma în altul, noua formă de exprimare a literaturii e nu numai influenţată dar chiar determinată de genul anterior din care s'a

1 Brunetière deosebeşte: existenţa, diferenţierea, fixarea, modificarea şi transformarea genurilor: „L'évolution des genres" p. 11—13.

2 Brunetière op. cit. p. 6—7.

tras, a cărei transformare este. Viața genurilor literare are o anumită independență, o anumită autonomie, un domeniu propriu, explicabil prin legile lui intrinsece de filiațiune.

Tradiția joacă, așa dar, un rol eminent în apariția noilor tehnici literare. E greu, aproape imposibil să apară un gen, dacă nu a fost precedat în istoria literară a unei țări de anumite altele. Se știe foarte bine astăzi că romanul a fost precedat pretutindeni de epopee. El nu e decît o anumită transformare a acesteia.

Aplicați acum aceste principii la istoria noastră literară. Noi nu am avut *epopee* propriu zisă în felul lui «Niebelungen» sau «Gudrun», sau în felul lui «Chanson de Roland» «Tristan» ori «Parsifal». Noi n'am avut decît *baladă*, în orice caz poezie epică de proporții mult mai mici, cu un conținut epic mai scurt, mai redus în evenimente și personagii, mai puțin complicat, poezie epică în felul lui Toma Alimoș, Mihu Copilul sau Miorița.

Dar dacă epopeia grandioasă, atunci cînd se modernizează se transformă în roman, balada sau poezia epică mai mică se transformă numai în nuvelă. N'am avut cu alte cuvinte o preparație populară, inconștientă, de ordin colectiv a genului care se cheamă roman, fiindcă ne-a lipsit epopeia. Deaceia nu avem astăzi decît numai nuvelă. Cînd literatura cultă începe să apară, ea își trage sursele de inspirație, modelele, genurile din literatura populară preexistentă. Scriitorii noștri n'au găsit în această privință, nici o sursă populară prealabilă pentru roman. Ei n'au găsit decît povestirea epică scurtă, fixată la un eveniment și la un singur, ori la prea puține personagii, adică exact așa cum e prezentată acțiunea și conflictul dramatic în baladă. Cînd ne întrebăm astăzi de ce nu avem încă roman ca producție literară curentă, pe lîngă alte cauze pe care le vom analiza mai jos, avem și pe aceasta, de care trebue să ținem seamă în primul rînd.

Această primă constatare nu e însă pe deplin satisfăcătoare: Ea poate fi îngreuiată de o mulțime de obiecții de alt ordin.

Nu toate literaturile au avut o evoluție normală, geometrică, după care epopeia s'a dezvoltat direct în roman. Spuneam mai sus, că predilecția unui popor pentru un anumit gen e determinată (pe cît condițiile sociale și sufletești o permit) și de imitație. E mai ales cazul nostru. In multe privinți noi n'am creiat, ci am adoptat creații de aiurea. Incetul cu încetul instituțiile imitate au căpătat, după legea transformării formei în fond, o anumită realitate națională. Ce ne-a împedicat atunci să luăm romanul de aiurea, adică să importăm acest gen, după ce diferențiarea sau transformarea lui din epopee s'a efectuat în altă parte?

De fapt lucrurile așa s'au și întîmplat. Dar un gen importat tîrziu față de altul care se găsește demult în tradiția noastră națională, e cu mult mai artificial, cu mult mai nefiresc, mai puțin consolidat, adică tocmai așa cum se prezintă astăzi la noi romanul. Pe de altă parte, literatura noastră fiind recentă, asimilarea genului importat nu s'a produs încă.

Dar mai este încă ceva. S'ar putea întreba cineva, de ce n'am importat romanul încă dela începutul literaturii noastre, adică de acum un veac, după cum am făcut cu teatrul (nici acesta n'a fost precedat de nimic în literatura populară) sau cu anumite genuri de poezie. Dacă am fi început acum o sută de ani cu romanul, el ar fi avut astăzi oarecare vechime și tratarea lui contemporană ar fi funcționat mai normal.

N'am importat dela început roman, mai întăiu fiindcă e un gen mult mai greu, un gen care presupune o anumită cultură după cum vom vedea îndată și în al doilea rînd, fiindcă structura societății noastre era de așa natură, încît se opunea la acest import.

Transformarea epopeii în roman e datorită mai ales la două cauze: invenția tiparului și dominația burgheziei ca clasă cultivată în societate. Cauze disparate, care, totuși sînt într'o anumită măsură legate una de alta. Vom vedea numaidecît cum.

Epopeia e, mai cu seamă produsul unei civilizații vorbite. Rhapsozii, trubadurii cîntau, precum vechii noștri lăutari, vitejiile trecute ale clasei boerești. Tocmai fiindcă epopeia ori balada trebuesc spuse, cîntate, ele au nevoe de a fi exprimate ritmic, în versuri. După ce tiparul permite ca acest gen vorbit, să poată fi și cetit, utilitatea versului nu mai e imperioasă. Epopeia devine roman cavaleresc de aventuri așa cum sînt romanele unui La Calprenède sau M-lle de Scudery, Gomberville: Polexandre, Cassandre, Cyrus sau Clélie. Dar mai mult decît atît. Fiindcă amatorul de roman nu mai e ascultător ci cetitor, el poate gusta opera în singurătate și nu în mulțime ca mai înainte.

Contactul intim, direct, cu opera citită aduce o serie de consecințí. Mai întăiu devine necesară o anumită compoziție care lipsea din epopee. Cetitorul privește retrospectiv proporțiile și limitele bucății pe care o cetește. El nu ascultă succesiv, furat numai de curgerea asociațiilor de idei pe care i le trezește trecerea unui pasaj la altul, ci asvîrle din cînd în cînd priviri asupra întregului. Cînd cetește, el voește o anumită rotunzime, o concluzie finală, un desnodămînt, care de multe ori lipsește epopeii vorbite. Pe de altă parte, fiindcă cetitorul presupune izolare, singurătate, cetitorul are timpul să adîncească, retrăind în gînd, în conștiința sa intimă, anumite episoade, anumite stări sufletești. El începe astfel să ceară romanului analiză psihologică, celace nu putea cere în nici un caz epopeii. Iată cum invenția tiparului prăbușește un gen și aduce la ordinea zilei un altul.

Cel de al doilea factor trebue și el considerat. Epopeia povestea aventurile eroice ale clasei nobiliare, singura care făcea războaele, singura care, după tactica de atunci, prezinta superioritatea de a avea un cal și o armură.

Cînd în Europa apuseană, încă din secolul al XVI-lea, burghezia devine puternică, gustul literar începe și el să se schimbe. Aventurile vitejești, ca subiect de povestire, o lasă rece fiindcă îi sînt complect străine. Omul de mijloc cere autorilor să se co-

boare pe pămînt, să trateze fapte mai puţin eroice, mai puţin sublime, dar mai adevărate. Spiritul burghez e mai realist, mai plin de bun simţ. Cultura aristocratică a epopeii e conservatoare. Ea cere, prin epopee, recitarea mereu repetată a aceloraşi evenimente trecute. Spiritul burghez e progresist. El caută să monteze un roman al vieţii contemporane, pe care era firesc să o iubească mai mult fiindcă acum avea mai multă putere, decît trecutul care se lega de amintiri de subjugare. Cu cît creşte însă acest public burghez, nevoia de a găsi veşnic teme nouă (fiindcă cele vechi repugnă spiritului său anti-conservator) trebue să o rupă cu tradiţia. Trecutul e cu desăvîrşire sacrificat prezentului.[1] Iată cum invenţia tiparului şi formarea burgheziei au adus cu ele ruina vechii epopei.

Să aplicăm acum la istoria noastră aceste constatări. Incultura profundă în care se găseau ţările romîneşti a făcut din cetit o rară excepţie. Balada cîntată, spusă, a fost până foarte tîrziu singura sursă epică. Şi cînd a început cetitul, îndeletnicirea aceasta se exercita mai ales în clasa boerească. Toată lumea ştie că, până cătră sfîrşitul secolului al XIX-lea, n'am avut burghezie. Structura agrar orientală a societăţii noastre se dispensa de orice formă mai accentuată de capitalism. Comerţul redus la strictul necesar care complecta economia patriarhală de moşie, era exercitat de Evrei. Lipsind clasa burgheză, lipsea şi modalitatea şi gusturile acestei clase. Poezia epică tradiţională, episoadele romantice şi vitejeşti, erau suficiente. N'avea cine să facă importul romanului realist al vieţii cotidiene şi simple, singurul pe care-l acceptă gustul burghez.

Importanţa pe care a avut-o burghezia în apariţia romanelor e colosală. Incepînd din secolul al XVII-lea chiar, dar mai ales în secolul al XIX-lea, romanul devine genul preferat al acestei clase. Să se gîndească oricine la publicul lui Dickens şi Balzac. El a imitat şi a încurajat, fiindcă găsea o deosebită plăcere în această lectură, romanul. Dar la noi burghezia cetitoare lipsind cu totul, romanul n'a putut fi un gen preferat.

Şi fiindcă e vorba de influenţa publicului asupra apariţiei şi dezvoltării romanului, să mai pomenim încă de un anume public. In studiul său remarcabil asupra originei romanului, A. Thibaudet, scrie clar: «Critias» al lui Platon, «Ciropedia» lui Xenophon, «Satiricon» de Petroniu sau «Metamorphozele» lui Apuleu, dacă rămîn numai excepţii incomplecte şi stingace, dacă, cu tot talentul şi ingeniozitatea n'au ajuns la un gen literar original şi fecund, adică dacă n'au constituit încă romane, aceasta se datoreşte faptului că publicul lipsea şi că alte genuri epopeia, tragedia, mitologia, istoria, satisfăceau suficient gustul natural care împinge pe om să asculte povestiri. Calea nu era încă liberă pentru roman.[2] Unul din aceste publicuri e burghezia. Altul, Thibaudet, îl vede în femeile care cetesc. După el, romanul e genul în care femeia «există», în care ea

1 Pentru aceste consideraţii vezi, Müller Freienfels. Psychologie der Künste p. 247—248.

2 Thibaudet: Le liseur de romans p. V.

are o deosebită importanţă. Creştinismul şi feudalismul desrobiseră, relativ, femeia. Dar în viaţa de curte ea visa şi se plictisea. Singura ei resursă era cetitul. Romanele cu aventurile lor cavalereşti, extraordinare, îi satisfăceau elanurile imaginaţiei. Curţile de femei încep să ceară romane în care acestea joacă rolul principal. Bine înţeles aceasta înseamnă că dragostea devine tema principală a acestor compoziţii şi anume dragostea, în felul romantic conceput de evul-mediu. Literatura curteană a stabilit suveranitatea femeii. Dela «Astrea», romanul cel mai popular al secolului XVII-lea şi până la «M-me Bovary», importanţa femeii în roman e din ce în ce mai mare. Istoria literaturilor moderne arată clar această corelaţie strînsă între dezvoltarea romanului şi publicul feminin.

Dar şi acest public lipsea în ţară la noi. Situaţia femeii într'o anumită epocă şi într'o anumită ţară trebue dedusă, considerînd situaţia culturală a bărbatului şi reducînd-o cu un grad. Dar într'o ţară în care barbaţii nu ceteau, femeile trebue să fi cetit şi mai puţin.

Cînd în secolul al XIX-lea boerimea începe totuşi să se cultive ea învaţă numaidecît limba franceză. Femeile mai ales. Dacă femeile din nobleţă iubeau vre-o lectură oarecare, apoi aceia era cu siguranţă literatura franceză. Gusturile şi predilecţiile, relativ rafinate ale femeilor de boeri din buna societate moldovenească în secolul al XIX-lea după cum ne mărturisesc autori competenţi în amintirile lor, cum e bunăoară Radu Rosetti ori G. Sion, sînt exclusiv francofile. Cartea (mai ales romanul) franceză era curentă în gustul feminin dela noi încă până la războiu. Cine cetea romîneşte? Foarte puţine femei. Şi chiar în epoca aproape contemporană (se pare că azi lucrurile s'au schimbat) numai lucrătoarele ceteau romane-foileton traduse ori literatura d-lui Vasile Pop. Era o problemă de amor propriu (şi adesea o calitate pentru căsătorie) şi de demnitate socială ca o tînără burgheză să înveţe franţuzeşte pentru a putea ceti pe lîngă romanul lui Zola şi Maupassant pe acelea ale lui H. Bordeaux, G. Ohnet, Henri Ardel, Marcel Prevost, André Theuriet etc.. Iată şi în această privinţă romanul romînesc sabotat de unicul public pe care ar fi putut să-l aibă, încă de acum o jumătate de veac.

Lipsa publicului împedică pe autor de a trăi din scris. El trebue să aibă o altă profesie (funcţionar, avocat), ceiace îl distrage dela concentrarea necesară romanului. La urma urmei, alt gen, de pildă poezia lirică, e compatibil şi cu o altă ocupaţie. Dar romanul monopolizează forţele unui scriitor.

Din contra posibilitatea de a trăi numai din scris dă autorului răgazul de a se adînci în materia epică. Brunetière remarcă undeva că romanul a apărut atunci cînd scriitorul era dator să scrie mereu, pentrucă publicul îi cerea noi subiecte şi aceasta era pentru el un mijloc de trai.

* * *

E un adevăr cunoscut în Sociologie azi, că societățile nedezvoltate, n'au *indivizi* ci numai *mase*. Un puternic conformism gregar, în care domnește cea mai strictă uniformitate, constitue mentalitatea comună. Toți membrii Societății sînt la fel, au aceleași gusturi, aceleași aspirații. Datina și tradiția predomină. Tentativele de originalitate și progres sunt extrem de rare, fiindcă individualitatea creatoare nu s'a degajat încă din mediul social, nu există independent ca o valoare autonomă. Sînt triburi în care individul există așa de puțin, încît nu are nici măcar nume. Sufletul colectiv e singura realitate. El se impune indiscutabil, constrîngător membrilor grupului, asimilîndu-i cu totul în masa omogenă.

Acestea se întîmplă în societățile primitive. In grupurile ceva mai evoluate individualitatea apare, se desinează cu oarecare claritate, dar rămîne încă rară și sporadică. Cele cîteva personalități importante ale grupului sînt utilizate în politică devenind șefi de trib, de partid sau de religie, devenind magi ori preoți. Viața publică acaparează acel număr redus de oameni ceva mai deosebiți. Dar aceștia pot {inspira cel mult istoria. Pentru roman trebuesc individualități, dacă se poate spune *individualități anonime*.

Literatura oglindește perfect structura societății. O societate fără individualități nu poate avea roman, fiindcă romanul presupune eroi și aceștia nu se pot găsi în grupurile primitive. Romanul e povestea unor oameni caracteristici, originali, a căror viață se degajă clar de mediul cu care intră în conflict. Viața lor sufletească trebue să fie complexă tocmai ca să fie posibil acest conflict, adică să apară în conștiința lor problema care-i tortureaza și-i îndepartează de felul cum concep viața semenii lor. Romanul e legat de apariția conștiinței [1].

Dar cum spuneam mai sus, nu toate individualitățile sînt bune pentru roman. Individualitățile publice sînt captate de istorie și mitologie. Romanul nu apare decît într'o societate așa de diferențiată în care orice om e, în felul lui o individualitate. Romanul e povestea individualităților fără viață publică, fără strălucire, a individualităților modeste, înecate în masa mare a publicului. Persoane fără importanță istorică, dar cu mare semnificare morală. Romanul e povestea vieții și sufletului *individualităților private*, cele mai caracteristice.

Verificați acum aceste cîteva constatări prin structura noastră socială. Cultura noastră e recentă. Cu atît mai mult viața sufletească pe care o creiază cultura e rudimentară. Dar personalitatea e un efect al culturii.

Dacă nu sîntem în faza societăților care n'au încă de loc individualități, sîntem totuși în faza societăților, care au relativ puține caractere originale, complect detașate de ambianța incunjurătoare. Pe de altă parte, de îndată ce apare o personalitate, viața politică, economică, științifică o acaparează, transformînd-o în *om public*. Penuria de individualitate de la noi ne face nu să avem decît oameni mari buni pentru istorie, dar nu să avem acea mulțime enormă de oameni obișnuiți care sînt totuși persoane specifice și autonome. Istoria face încă concurența romanului, ceiace nu se întîmplă în țările occidentale. La noi s'ar putea scrie ușor biografii ceva mai literare, povestind viața oamenilor mari pe care i-am avut. Biografia omului curent, a omului de rînd, care se schițează totuși evident original, cu viața lui sufletească aparte, și care e romanul, nu se poate face încă cu ușurință. *Individul nu e încă complect degajat de mediu: iată de ce romanul nostru întîrz e.* Cînd oamenii deosebiți vor fi așa de mulți, încît istoria nu va fi silită să se grăbească să-i confiște, romanul va putea apărea foarte ușor.

Cînd fiecare dintre noi, fără să aibă cine știe ce rol de celebritate în stat, va fi în satul, în familia, la moșia sau în simplul său apartament, o persoană cu viață sufletească autonomă, cu propriile sale probleme de conștiință, cu caracteristicul visurilor și aspirațiilor sale bine delimitat, atunci romanul va fi o realitate.

Aceste observații se pot controla foarte ușor în literatura pe care o avem. Cînd e vorba de descris clase sociale, în care sufletul colectiv domină, cu puterea lui de asimilare omogenă, așa cum e țărănimea ori lumea mică a burgheziei, adică atunci cînd scriitorul nu voește să înfățișeze indivizi caracteristici, și numai figuri tipice din mulțime, el reușește de minune. Dar atunci cînd atenția sa se ridică la clasele subțiri, cultivate, unde individul fără a fi complect realizat totuși pretinde a fi, tentativele eșuează de cele mai multe ori. Și nu e de vină romancierul; el vede și observă bine. Dar de cele mai multe ori n'are ce observa, fiindcă materialul uman, el însuși, e amorf, confuz, lipsit de caracterul necesar. Nu talentul observatorului lipsește, ci calitatea materialului. După cum în Biologie funcția creiază organul, în literatură genul talentului se modelează adoptîndu-se la materialul existent. Cînd se vor desena și în mediul nostru social, individualitățile bogate și variate, ceiace nu poate să întîrzie prea mult, romanul va lua și aici extenziunea de care se bucură în țările Occidentului.

Cauzele înșirate până acum, cauze care explică întîrzierea romanului romînesc sînt mai ales de ordin social. Mai trebue indicată însă și o alta, care e în legătură mai mult cu psihologia noastră etnică. Dacă e adevărat că romanul presupune o psihologie individuală bine determinată, e tot așa de adevărat să spunem că acest gen nu se poate concepe fără un anumit *conflict* dramatic. Caracterul tare e combativ, imperialist. El nu se poate conține. Nevoia de luptă e pentru el vitală. De aici destinul tragic și tumultuos al eroilor lui Balzac, Dostoewski ori Tolstoi. Romanul e lupta, ciocnire de caractere. Fără temeritate, fără aventură, fără ciocnire, nu există conflict, fără conflict nu există destin și fără

[1] Vezi în această privință suggestive observații în P. Bourget: Essai sur le roman et „Etudes et portraits" vol. II.

destin nu există roman. Romancierul nu e numai un artist, un tehnician, creator de armonii verbale ori de descripţii măestrite. El e creator de viaţă, trebue să fie un demiurg, un născător de oameni şi de societăţi, care întrece prin aceasta mijloacele eterate şi debile ale artistului pur. Există în roman de multe ori un conflict între artă şi viaţă.[1] Marii creatori dela Balzac la Tolstoi au scris prost şi au prezentat stîngaciu. „Trebue să notăm, încă dela început, că procedeul creator al romancierului se deosebeşte esenţial de acela al artistului literar. Metoda romancierului e de a se îndrepta direct către lucruri. El este asaltat, condus de evenimente, de circumstanţe. Intr'aceasta constă invenţia sa. Ceiace personagele sale pot spune sau pot face, iată ceiace îl preocupă. Compunînd el nu gîndeşte, decît la ceiace povesteşte. Il conduce viaţa cu întîlnirile pe care i le impune, cu gesturile, vorbele care-i sînt suggerate. El e întors în afară către aspectul real, uman, social al fiinţelor şi al lucrurilor. Cum el inventează fără să se îngrijească de stil, limbagiul său trebue să fie direct, natural, veşnic în mişcare"[2].

Romancierul nu e numai un artist. El trebue să creeze viaţă. Dar viaţa, impresia vieţii reese din luptă, din răsvrătire, din ciocnire şi sfărmare de forţe şi caractere antagoniste. Există acest conflict în viaţa noastră socială? O observaţie oricît de superficială a moravurilor dela noi arată că ceiace domină relaţiile între oameni în societatea noastră, departe de a fi lupta, e tocmai *spiritul tranzacţional de compromis*. La noi oamenii se opun rar în tabere vrăjmaşe. Cînd se iveşte o opoziţie de idei sau de interese, cînd se deseneazǎ o înfruntare de tendinţe contrarii, antagonismul durează prea puţin Ne adaptăm prea iute, ne împăcăm prea uşor. Indignarea sau rancuna Romînului e prea efemeră. Sîntem prea buni, prea slabi, prea uşor uităm sau ertăm. Nu există nici în istoria, nici în literatura noastră rivalităţi îndelungate între familii sau între indivizi, răzbunări îndelung nutrite şi răbdător studiate, nu există în general capitolul care se cheamă răutatea de suflet. E un bine, dar e şi un rău. Răutatea e începutul caracterului tare.

Şi apoi spiritul împăciuitor, adaptarea prea iute la medii şi situaţii diverse e cîteodată prea facilă. „Aranjamentul" creiază totdeauna o stare de spirit socială fără caracter epic. Toate acestea fac viaţa în ţara noastră uşoară, comodă, simpatică. Dar nu e mai puţin adevărat că din acest gen de viaţă fără conflict, nu poate eşi romanul propriu zis, tip Dostoevschi ori Balzac.

Dar toate acestea nu sînt decît un corolar al celor spuse mai sus şi anume că apariţia individualităţii nu e încă un fenomen romînesc curent.

1 H. Massis: Reflexions sur l'art du roman. p. 13.
2 H. Massis, ibid., p. 23.

Şi poate, la urma urmei după toate aceste consideraţii, trebue menţionată şi cauza cea mai banală pe care o ştim cu toţii, care e poate cea adevărată şi care le închide, le presupune pe toate celelalte într'însa: tinereţea, recenţa culturii sale. Observare simplă şi fără prea multă complicaţie. Dar pe lîngă simplitatea ei, plină de bun simţ, această din urmă constatare dacă n'are meritul nici de a fi nouă, nici de a fi interesantă, îl are cel puţin pe acela de a ne da speranţe în viitor.

Mihai D. Ralea

Cronica politică

O nouă doctrină politică: Neoliberalismul

Volumul d-lui Zeletin: „Neoliberalismul" este, mai intâiu, o încercare de a extrage un program politic din constatările teoretice făcute de autor în lucrarea sa anterioară („Burghezia romînă"). Dar mai este şi programul comun al unei anumite pături politice din societatea noastră; curent—desigur minoritar - dar colectiv.

Fireşte, programul practic va fi sau nu realizabil după cum constatările dela care emană sînt sau nu sînt exacte. In tot cazul, este interesant faptul în sine de a se obţine o politică dintr'o sociologie prealabilă. Cu atît mai mult că, în speţă d. Zeletin are o formă eloquentă şi seducătoare în expunere, iar sistemul său este azi printre cele la modă—întrucît şi el critică principiile democraţiei.

Autorul, căutînd *specificul* civilizaţiei noastre economice crede a-l găsi în aceia că noi, dela al şaptelea deceniu al veacului al 19-lea, am trecut de faza *liberalistă* a capitalismului, şi am intrat în cea *imperialistă,* caracterizată prin supremaţia capitalului financiar, deţinut de o minoritate, de o oligarhie bancară care în acelaşi timp se confundă cu însuşi Statul. Cu alte cuvinte, că ţara romînească este guvernată de o mînă de magnaţi financiari, care intervin în mersul economiei private pentru a-i imprima o mişcare totodată în interesul guvernanţilor şi totodată în interesul obştesc. Iar idealul economic al ţării este *independenţa* economică faţă de capitalul străin, printr'o industrializare *mare occidentală.*

Consecinţele acestei stări de lucruri sînt multiple:

1) Mizeria claselor rurale a fost o necesitate. Iar îndrep-

tarea ei nu poate veni decît dela dezvoltarea industriei care, despopulînd satele, va îmbunătăţi situaţia materială a săteanului (p. 21).

2) In chestia evreiască,—Evreii vor rămînea „odioşi" atîta vreme cît capitalurile lor vor continua să aibă un caracter „exotic" (p. 136). Persecuţia lor este „îndreptăţită" în aceiaşi măsură în care ea era şi în Anglia veacului al 18-lea, cînd Anglia se afla în aceiaşi fază a trecerii dela liberalism la imperialism, fază pe care Romînia de abia acum o străbate.

3) In ceiace priveşte „acumularea primitivă" şi „oamenii noi" ai plutocraţiei – d. Zeletin declară că furturile săvîrşite nu-s un rău din punct de vedere obştesc; toate statele civilizate au trecut prin această fază de spoliaţie şi jaf. „Acumularea noastră primitivă are aceiaşi însemnătate pe care a avut-o jefuirea făcută în alte continente de naţiunile apusene, în aceleaşi împrejurări istorice" (p. 165). Cu singura deosebire că, neavînd colonii, „luîndu-ni-se deci putinţa de a jefui averea altora, capitalismul romîn şi-a jefuit propria avere naţională" (p. 161).

4) In ce priveşte noua Constituţie dela 1923,—autorul crede a trebui să *constate* că ea e făcută de oligarhia financiară singură şi în interesul ei. Ori, aceasta e explicabil şi legitim, deoarece unica pătură, care reprezintă integral interesul obştesc este tocmai această oligarhie (p. 177).

5) In ce priveşte politica muncii, singurul regim potrivit ţării noastre este acel al *obligativităţii* coercitive; „fără o obligaţie fizică lucrătorul nostru e nedestoinic să muncească neîntrerupt" (p. 185). Căci el se găseşte în aceiaşi stare psihologică de lene naturală în care se aflau lucrătorii din apus pe vremea cînd se aplica regimul de „Zwangarbeit" prin care s'a realizat civilizaţia modernă. Limitarea la opt ceasuri de muncă, precum şi orice internaţionalizare a muncii sînt măsuri în neconcordanţă cu nevoile specifice ale momentului nostru istoric. *„Singura politică a muncii, indicată de împrejurările noastre istorice, este aceia bazată pe principiul obligaţiei"* (p. 193). (subliniat de autor).

6) In ce priveşte şcoala, d. Zeletin crede că „din lecturile de istorie, literatură, filozofie, copiii aud zi cu zi, acelaşi cîntec...: că făuritorii societăţii romîne de azi au fost străini de firea neamului nostru, că din această pricină ei n'au înţeles sufletul romîn, că ei ne-au dăruit nişte instituţii care nu se potrivesc cu nevoile noastre sufleteşti, că aceste instituţii stau tot atît de bine pe firea noastră, ca şi cilindrul pe capul negrului..." etc. etc... (p. 219-220).

Nu ştim dacă chiar aşa lucruri aud şcolarii, şi nu credeam că junimismul maiorescian să fi fost atîta de răspîndit în licee. Ceiace ştim însă este că în locul tuturor acestor „erezii", d. Zeletin cere ca în licee să se propage în principal toate acele explicaţii şi descrieri pe care d-sa le grupează subt numele de „neoliberalism".

* * *

Se vede care este firul conducător al sistemului politic cerut de d. Zeletin. D-sa porneşte dela ideia că realitatea este ceiace este. Că nu există realităţi reale şi altele falşe (p. 243), ci realităţi pure şi simple. Cu ele trebue să tableze reformatorul social. Numai reformele care li se potrivesc sînt eficace, durabile şi binefăcătoare.

Dar care e această „realitate" în societatea noastră? D. Zeletin crede că ne aflăm în momentul istoric de trecere dela faza liberalistă democratică la aceia a capitalismului de stat, imperialist; intervenţionist şi antidemocratic. E deci de prisos să ne plîngem că nu regăsim la noi ceiace vedem în Apus. Singura atitudine socială legitimă este să normalizăm şi să precizăm ceiace este. Să svîrlim deoparte toată ideologia exotică a democratismului, şi să privim realităţile naţionale în faţă.

Oamenii noştri—observă cu amărăciune autorul—„încearcă să înţeleagă societatea noastră prin prisma acestei ideologii exotice, şi constată între ea şi realitatea noastră socială un abis. Atunci, în loc să osîndească formula exotică—cum se întîmplă de cîteori o abstracţie nu se potriveşte cu faptele concrete—ei osîndesc propria noastră societate, şi o decretează drept reacţionară şi absurdă. Unul din intelectualii romîni—aşa cum sînt intelectualii noştri de ieri şi de azi—adică un om cu creerul îmbîcsit de formule exotice, declara într'un cerc savant că lui îi e groază să scoată capul din casă după cele ce vede că se petrec în societatea noastră. Asemenea groază, de o profundă sinceritate, e o pedeapsă binemeritată pe care o ia acest intelectual, fiindcă n'a putut înţelege cel mai limpede adevăr al ştiinţei..." (p. 217-18).

Acest pasagiu ne oglindeşte mai bine ca oricare altul atitudinea autorului. D. Zeletin a fost şi el—ca orice om simţitor şi cultivat—profund jignit de unele lucruri ce se petrec la noi în ţară, nereguli, asupriri şi nedreptăţi. Dar asemenea sentimente sînt greu de păstrat. Sînt incomode,—ca tot ce nu-i „majoritar". A „osîndi" o ţară şi totuşi a o iubi şi servi mai departe,—e un sentiment dificil şi complicat, pe care doar oamenii tari şi-l pot îngădui. Trebuia deci găsit altceva. Idealul ar fi o sociologie în care să se poată totodată înfiera şi scuza fiecare lucru. Şi d. Zeletin şi-a propus şi relativ a reuşit să o construiască.

Sistemul ideologic al d-lui Zeletin se compune din fraze totdeauna duble. Se începe a se zugrăvi cu pasiune cutare rele; se remarcă chiar adesea că sînt moralmente profund dezaprobabile; dar imediat se adaogă că morala individuală nu are ce căuta într'o cercetare şi într'o politică de realităţi; însfîrşit se conchide că pretinsele neajunsuri sînt necesităţi inevitabile, şi, ceva mai mult, singurele instrumente ale propăşirii. Aşa face d. Zeletin cu ocazia problemei libertăţilor; aşa face cu ocazia persecuţiilor evreeşti; aşa face cînd vorbeşte de toate neregulile dela depozitele statului. Doctrină ingenioasă, excelent „derivativ" pentru canalizarea tuturor nevoilor de revoltă refulate, pentru sublimarea lor într'o atitudine finală de un naţionalism împăcat şi majoritar.

Doctrina e menită să seducă. Mai întâiu, pentru că ea găseşte debuşeu la toţi camarazii sufleteşti ai autorului, la toţi acei care, prea simţitori, nu pot să nu fie jigniţi de ce văd, dar nu îndestul de tari, nu se pot decide la o atitudine mîndră, la atitudinea omului care consimte a se izola de societate, servind-o totuşi.

In al doilea rînd, doctrina e ademenitoare pentru costumul ştiinţific cu care o îmbracă autorul. D. Zeletin repetă necontenit că se mărgineşte a constata realitatea şi numai realitatea. Iar inducţii nu-şi permite decît întrucît ele derivă direct din acea realitate. Această haină obiectivistă se bucură în zilele noastre de un credit remarcabil, de acel prestigiu care a făcut acum cîteva decenii succesul şi popularitatea sociologiei lui Karl Marx.

Credem cu uşurinţă că d. Zeletin s'a silit întotdeauna să se mărginească la stricta constatare a realităţii, şi aceasta cu cea mai perfectă bună credinţă. Dar se poate foarte bine ca d-sa să nu o fi văzut exact. Sau se poate să nu o fi văzut toată—ceiace e cam acelaşi lucru. Desigur, d-sa are dreptate cînd spune că nu există realităţi adevărate şi altele falşe. Decît,—există o realitate integrală şi altele parţiale. Sursa erorilor poate fi dublă: atît falşificările cît şi omisiunile duc la neadevăr. Şi nu este exclus ca d. Zeletin să fi păcătuit măcar prin acestea din urmă.

* * *

Printre realităţile pe care d. Zeletin le omite este şi aceia —atît de banală—a absenţei de debuşee externe fără de care o industrie naţională nu poate exista durabil. O singură dată se pomeneşte de această chestie şi se încearcă o obiecţie de cinci rînduri într'o notă. Dar iată pasagiul (Burghezia p. 239, notă):

„Asemenea credinţă (în imposibilitatea industrializării din pricina lipsei de debuşeuri) putea fi adevărată în faza liberalistă a burgheziei, nu mai este însă în aceiaşi măsură în faza imperialistă, unde burghezia exclude orice concurenţă străină spre a întreprinde apoi o organizare sistematică, exploatînd pânăla ultima limită posibilităţile de consum".

Aceasta-i toată refutarea. Mărturisim că însăşi împărecherea cuvintelor „imperialism" şi „politica Romîniei" este de natură a ne lasa perplecşi. Dar, afară de aceasta, ne învăţasem a crede că tocmai „capitalul financiar (din epoca imperialismului) devine în politica externă agresiv şi caută mereu sfere de influenţă"—cum foarte bine scrie însuşi d. Zeletin (ibid., p. 23).

Cît despre „exploatarea sistematică şi pânăla ultima limită a posibilităţilor de consum",—o înţelegem perfect. Ea însamnă

că consumatorul, exploatat până la limita de pe urmă, finanţează industria. Ceiace revine a spune că neputinţa consumatorului romîn de a protesta şi de a se apăra de scumpetea crescîndă a produselor industriale indigene face posibilă dăinuirea coercitivă pentru cîtăva vreme a industrialismului nostru naţional.

In privinţa aceasta, nimic de zis. Este un adevăr pe care îl cunoaştem cu toţii. Decît, nu-i tocmai legitim de a vorbi în toate acestea de „propăşire". Căci exploatarea consumatorului nu duce la nimic. Ceva mai mult, ea are o limită fatală: sărăcirea apropiată a cumpărătorilor, deci dispariţia treptată a însuşi debuşeului intern.

Aşa încît,—oricît de ingenios ar fi construit sistemul d-lui Zeletin, el îşi aşteaptă încă principalul său argument, adică dovada că nu avem nevoe de debuşee externe pentru a ne putea industrializa.

Problema prezentului e deci rezolvată. Industria naţională trăeşte—şi trăeşte bine—datorită impozitelor indirecte plătite de consumator. Dar problema viitorului, rămîne intactă: ce se va întîmpla cînd consumatorul nu va mai putea finanţa? Şi aici, e clar că teza poporanistă prezintă oarecare verosimilitate. Nu zicem că soluţia poporanistă e *necesară*. Dar e *posibilă*, după cum mai e posibilă şi o alta, *eclectică*, anume: o intensificare a agriculturii prin mijloacele propuse de poporanism, în scop ca, din excedentele producţiei rurale să se compenseze deficitele industriei naţionale. Astfel, acelui „lux necesar" care e industria indigenă (la care ţine ideologia naţional-liberală) i se asigură o vieţuire durabilă, şi prin mijloace mai permanente decît exploatarea consumatorului. Intensificarea agriculturii aduce statului reţete fiscale suplimentare, prin care se poate susţine pe cale direct bugetară totodată o industrie înfloritoare şi totodată preţuri de desfacere reduse.

Vor mai fi existînd poate şi alte soluţii decît acestea două. In tot cazul însă, exploatarea pură şi simplă a posibilităţilor de consum nu e una. O limită apropiată o aşteaptă.

Oricum, e limpede că o industrializare a ţării romîneşti atîrnă de agricultură. Acesta e un adevăr de care atît poporaniştii cît şi naţional-liberalii ţin sama. Fireşte, aceştia din urmă sînt deocamdată mai mult preocupaţi de industrie decît de agricultură. Dar e o simplă chestiune de moment. Este de altfel imposibil ca autorii reformei agrare să nu caute să o desăvîrşească economiceşte. Este, pe de altă parte, imposibil ca autorii Constituţiei din 1923, unde se proclamă un principiu destul de etatist al dreptului de proprietate, să nu aducă perfecţionări de detaliu ideii generale de „domenium eminens" al Statului asupra pămîntului şi să nu ducă finalmente, ca la un corolar necesar, la ideia folosinţei ca proprietate de muncă a terenurilor cultivabile. Pentru moment, preocupări de alt ordin şi certuri de persoane întîrzie mersul Istoriei noastre către asemenea rezultate. Dar e numai o întîrziere.

In toate acestea însă,—nimeni nu se gîndeşte la vre-o evoluţie aşa cum o vede d. Zeletin: o creştere necontenită a industriei autochtone care, fără debuşee externe, să se ridice indefinit pe spezele consumatorilor.

* * *

Dar programul politic al d-lui Zeletin mai are şi alt aspect. Preocuparea d-sale de căpetenie e să ne arate că ceiace publicului i se pare anormal este perfect normal: jafurile acumulării primitive, persecuţia Evreilor, obligativitatea fizică a muncii, etc. Iar planul său de acţiune constă dintr'un fel de *stabilizare* a regimului: ceiace până acum se face în mod ascuns, empiric, neregulat,—să se facă de acum înainte pe faţă, cu precizii de amănunte, fără falşă ruşine, şi cu sentimentul că lucrul e normal şi direct legat de propăşirea neamului. Ceiace îl enervează pe d. Zeletin este misterul şi starea de nelămurire în care au loc mecanismele politico-sociale dela noi. D-sa le-ar dori generalizate şi francamente afirmate.

Decît, aici, d. Zeletin iarăşi refuză a vedea o parte a realităţii. Acest mister şi acea pudoare sînt şi ele *realităţi* ca oricare altele. Dacă un partid atît de atot-puternic ca cel naţional-liberal (partid fără contrapondere, cum o declară însuşi d. Zeletin) persistă într'o asemenea atitudine,—e semn sigur că ea îi convine şi chiar că e oarecum obligat la o asemenea atitudine.

Şi motivele sînt simple. In fazele de zămislire este cît se poate de util pentru reformatori să lucreze într'o oarecare taină. Secretul e o atmosferă propice experienţelor. Şi azi trăim încă într'o epocă de experienţe. Partidul naţional-liberal care crede—şi cu juste motive—în misiunea sa istorică, îşi dă sama că, tot ce face acum, e bine să-l facă subt beneficiul provizoratului. Ar fi impolitic şi dăunător să-şi lege de pe acum acţiunile de principii prea rigide şi prea clare. Iată de ce nimic nu e mai potrivnic operei pozitive a partidului nostru burghez decît o elucidare prea analitică a tendinţilor sale şi o formulare prea riguroasă a unei sociologii romîneşti. Dintre toate atitudinile pe care le-ar putea lua partidul burghez, pe nici-una nu e tentată să o refuze mai categoric decît pe aceia oferită de d. Zeletin. Căci d-sa oferă un fel de corset jacobin unui organism care ca niciodată are azi nevoe de mlădiere în mişcări şi în idei.

* * *

In sfîrşit, mai este încă o enormă realitate pe care d. Zeletin nu o zăreşte.

Romînia trăeşte în Europa. Imperativele civilizaţiei europene fac parte integrantă din realităţile noastre naţionale. Provenienţa lor externă nu împiedică ca ele să *existe* şi în viaţa internă. Şi de vreme ce ele *sînt*, nu putem să nu ţinem sama de ele.

Dar civilizaţia europeană este esenţialmente democratica. In principal ceiace vine din statele de care noi sîntem cu deosebire legaţi: Franţa, Anglia, Germania.

Iată pentruce partidul care susţine la noi cel mai aprig naţionalism industrial nu poate să nu plece urechea la cerinţele morale ale Europei în care trăim. Iată pentruce acest partid afirmă neîncetat principiul democratic; pentruce organul său de gîndire se numeşte „Democraţia"; pentruce vorbeşte ades în favoarea principiului libertăţii alegerilor parlamentare, a libertăţii presei, etc.

Bun înţeles nu trebue să ne aşteptăm deocamdată decît la un „oarecare" democratism. Dar experienţa trecutului nostru istoric ne obligă să aşteptăm pentru viitor o formulare din ce în ce mai eficace a acestor principii libertare.

Dealtfel, mecanismul democratizării progresive şi inevitabile a burgheziei noastre se poate de pe acum descri. Intr'adevăr: în momentul cînd faza experienţelor social-economice se va apropia de sfîrşit, va veni un moment al clasificărilor şi al bilanţurilor. Atunci se va aşterne, în termeni precişi, formula vieţii noastre burgheze. Şi în această clipă a formulărilor precise,—burghezia noastră conducătoare nu va avea putinţa să uite declaraţiile democratice mai vagi de până atunci, şi nici să se pună în conflict cu realităţile europene care sînt şi ale noastre.

Acestea toate explică „moralismul" partidului nostru burghez. D. Zeletin oferă o altă atitudine: atitudinea aceia rece de vivisector pe care reporterii şi călătorii au descoperit-o cu groază în Rusia sovietică. O asemenea atitudine—d. Zeletin poate fi sigur—este ultima pe care o va alege-o un partid burghez romîn conştient de durata sa istorică.

* * *

Un singur partid politic poate trage oarecare folos din doctrina „neoliberală" a d-lui Zeletin. Această doctrină este—cum arătăm—bazată pe finanţarea industriei prin „exploatarea până la ultima limită" a posibilităţilor consumatorilor. Am arătat că este şi aceasta o mică realitate. O realitate care va dura *cîţiva ani*. Şi atunci, un partid care nu are o pretenţie mai mare decît aceia de a dura numai cîţiva ani—dacă s'ar putea imagina un asemenea partid—îşi poate însuşi, cu perfectă consequenţă logică, crezul „neoliberal" al d-lui Zeletin.

Pe dealtă parte, în ce priveşte „moralismul" şi „democratismul",—ele sînt deasemeni atitudini ale acelor partide burgheze

care îşi propun să trăiască şi dincolo de faza tulbure a zămislirilor; care înţeleg să mai existe şi posterior lichidării tuturor prefacerilor, în momentul cînd vom începe a funcţiona în concertul european pe bazele noii formule sociologice a tînărului nostru stat. Democratismul şi moralismul sînt practicate azi de partidele burgheze în vederea *acelui* viitor, şi recunoaştem că pentru strictul prezent ele nu sînt de un folos prea actual. Aşa încît, doar pentru un partid politic care consimte a-şi mărgini existenţa numai la acel strict prezent de care vorbeam,—atitudinea „scientistă" şi antidemocratică a politicei preconizată de d. Zeletin ar putea fi adoptată.

Decît,—este îndoelnic dacă asemenea partide politice există realmente în societatea romînească.

D. I. Suchianu

Cronica artistică

Pictură şi aquarelă
(Expoziţiile **N. Grant** şi **Rodica Maniu-Mutzner**)

In expoziţia d-lui Grant ne izbeşte dela prima vedere faptul că aquarelele şi picturile sale nu se deosebesc.

Natura inspiraţiei sau conţinutul spiritual ce variază dela un subiect la altul aduc în opera unui artist pătrunzător şi sensibil schimbări de aspecte în creaţiunile sale.

Fiecare din imaginile vieţii, închipuite sau reale, cheamă pentru înfăţişarea lor în opera de artă un mod particular de exprimare. C'ar fi vorba de arhitectură, de pictură sau sculptură, de muzică sau de poezie, artistul găseşte în procedeele şi materiile deosebite pe care le întrebuinţează o variaţiune de mijloace care-i ajută la exprimarea desăvîrşită a ideilor, sentimentelor şi impresiilor sale în forma sau limbajul cel mai potrivit.

Mă gîndesc la artiştii care au întrebuinţat în cariera lor cu deplină stăpînire procedee felurite, variindu-le cu felul viziunilor ce aveau de redat. Poate că unul din cele mai caracteristice exemple este Fantin-Latour. Cîtă deosebire între factura portretelor sale în ulei—tipice pentru tendinţele realiste ale epocii—în care fizionomiile sînt observate cu atîta atenţie şi în care modelarea îngrijită şi plină de dragoste a formelor, găseşte în pasta uleioasă şi fină materia voită—şi acea minunată serie de litografii, inspirate de o-

pera wagneriană, sau reprezintînd făpturi de vis, în care factura devine mai liberă şi în care însuşi grăuntele subţire al pietrei contribue la o aparenţă de pulverizare a umbrelor şi luminilor dîndu-ne impresia că ceaţa visului le acopere.

Astfel, procedee şi materii deosebite, ţinînd seamă de resursele de exprimare, aşi zice „de efect" ce fiecare procură, sînt întrebuinţate pentru a fixa momente şi intenţii deosebite ale creaţiei artistului.

Intrebuinţînd cînd pictura, cînd aquarela, d. Grant renunţă la resursele caracteristice aquarelei: vivacitatea şi lărgimea execuţiei, transparenţa şi fluiditatea materiei.

Aquarela se execută prin notaţii rapide şi largi, păstrînd dela început luminile şi tonurile deschise, fără a mai reveni asupra lor, iar ultimele accente care se aşază sînt valorile închise sau uneori sublinierile desemnului. Practica aceasta nu este arbitrară ci inerentă substanţei întrebuinţate. Graţie ei, şi numai ei, se obţin acele tonuri clare şi transparente care provin din rolul pe care albul hîrtiei şi-l păstrează în nuanţele obţinute.

Aquarela devine astfel un mod de notare vioaie şi mlădioasă care simplifică şi fixează esenţialul caracteristic; iar bogăţia conţinutului său emotiv depinde de vioiciunea sensibilităţei artistului şi de spontaneitatea cu care se concentrează într'o impresie primită un gînd sau o viziune cît mai cuprinzătoare.

Subt aceste aspecte şi cu acest înţeles găsim aquarela la toţi marii maeştri care au practicat-o, dela Jongkind a cărui luminozitate şi frăgezime a influenţat şi ajutat pe pictorii impresionişti în cucerirea luminii şi clarificarea paletei lor, până la Berthe Morizot sau Cezanne—care deşi îşi muncea cu cazna picturile, păstra în aquarele o factura largă şi liberă—şi până la Harpigny sau Ravier, Luce sau Signac, Vignal, Lucien Simon, Besnard, Marquet, Waroquier...

D. Grant, dimpotrivă, cere culorilor diluate în apă acelaşi *corp* pe care îl au culorile cu ulei şi cînd ne anunţă aquarele găsim o factură proprie uleiului. D-sa nu are temperamentul aquarelistului şi constatăm în adevăr că nu parvine să se exprime decît ajutîndu-se cu guaşe. Accentele de lumină sînt obţinute prin mijloace care aparţin picturii în ulei, adică îngroşînd materia pentru a agăţa lumina.

Ne surprinde şi faptul că în cele două „Efecte de iarnă" cu zăpadă se lasă tentat de procedeul puţin copilăresc care constă în a vaporiza guaşe albă peste primele tonuri pentru a obţine efectul dorit.

Nu putem tăgădui d-lui Grant însuşiri alese, dar menirea sa era poate în pictura cu ulei. Are gustul lucrurilor preţioase, al armoniilor bogate şi distinse la care se adaogă o rară măestrie în redarea calităţilor fiecărei materii. Ne oboseşte însă insistenţa minuţioasă asupra detaliilor. Din această cauză, în interioare nu surprinde atmosfera omenească în care sufletul şi-a lăsat urmele. Totul este atît de precis şi strîns de aproape încît nu mai rămîne

loc pentru mișcările sufletului. Nu găsim liberarea pe care o cerem artei și visul nu e posibil.

*

In expoziția d-nei *Rodica-Maniu-Mutzner* întîlnim cu strălucire toate caracteristicile aquarelei așa cum le-am notat mai sus.

Dorința de expresie clară și de tonuri limpezi își găsește aici, în procedeul culorilor de apă mijlocul firesc de exprimare. Toate resursele meșteșugului stau artistei la îndemînă și o urmează ascultătoare în exprimarea oricărei viziuni.

Avem în fața noastră sinteze pline de sevă, bogate în simțire, caracterizări precise și simple, o înobilare a motivelor care dovedește sufletul ales în care s'au restrînt.

Dar trebue dela început să aducem d-nei Mutzner recunoștința noastră pentru o atitudine rară într'un timp în care multe femei se îndeletnicesc cu arta: d-sa nu a găsit necesar să fugă de ceiace altele numesc cu groază „feminitate". A înțeles că, bine întrebuințată, aceasta nu este nici dulcegărie, nici capriciu, dar o însușire plină de resurse. D-na Mutzner a cules dintrînsa pe lîngă sensibilitatea plină de nuanțe și nerv ce o caracterizează, un *adaos* de grație care-și lasă locul expresiei viguroase îndată ce natura subiectelor o cere. O intuiție particulară însoțită de o observație inteligentă îi lămuresc spiritul ființelor, al lucrurilor și al locurilor.

Cît farmec femeesc și adevăr în siluetele pline de grație seducătoare pe care le așază în colțuri de interior indicate cu mijloace simple, dar îmbogățite de suggestiile delicate și distinse ce conțin. Priviți peisagiile sale din Italia, din țară sau de pe marginea sălbatecă a mării, vederile din Sighișoara sau Balcic și veți fi surprinși iarăși de certitudinea cu care a redat sufletul deosebit al fiecărui loc.

Seria din Caliacra este desigur ceiace d-na Mutzner expune mai bun de rîndul acesta. „Le-am făcut cu atîta dragoste, mi-am pus tot sufletul" spune d-sa și o credem fără greutate. Păstrînd toată frăgezimea și transparența caracteristice aquarelei, prin înțelesul lor, nu mai sînt notațiuni rapide și par lucrări de concentrare de o forță surprinzătoare. Dar concentrarea este toată lăuntrică; este adevărat în sufletul artistei. Realizarea rămîne spontană, plină de vervă, fără efort aparent. Aci nu mai găsim urmă de feminitate.

Fiecare din lucrările expuse ar merita o notă specială. Dar dorința de a privi judecînd este în tot momentul împiedicată de farmecul emoției care cucerește gînd și simț.

P. I. Georgescu-Rachitivanu

April

Sculptura romînă

(Cu ocazia expoziției Medrea)

Pentru țara noastră, în care perceptele evangheliei opreau facerea chipului cioplit, apariția cîtorva sculptori de seamă a fost o înălțare mai mare și mai neașteptată decît cea a lui Alcimedon, copil învingător în luptele olimpice, ale cărui puteri deodată s'au măsurat cu cele încercate ani de zile în probele zeești dela Olimp.

In scurt timp, țara noastră a strîns un număr însemnat de sculptori, care pot înțelege glasul pietrii și sunetul metalului. O înțelegere unitară a venit neașteptată. Dualismul estetic l-a cunoscut și arta noastră. Fără să vrea, fără să știe poate, de marile probleme, fără să adîncească raporturile între firea pămîntului nostru și expresivitatea curentă. Absolutul îl simțim sau printr'o liniște nemărginită s'au printr'o mișcare vajnică. Intre static și dinamic ni se strîng toate eforturile artistice. Arta orientală iubește tihna și se arată doar în ea, spre deosebire de tulburata artă occidentală, care mai adesea se mișcă, fiind mai mult o frămîntare în gînd și faptă.

Egiptul faraonic cu monumente și fresce minunat de liniștite a influențat Grecia. Platon adesea căta să afle tainele esoterice dela preoții egipteni. Vremea noastră care nu are un stil care s'o definească, recurge din nou la învățămintele neuitate ale clasicismului. Tot ecclectismul secolului trecut ne-a îndurerat, ca orice experiență năruită. Intențiile mari au avut realizări mici. Este curioasă din acest punct de vedere facultatea excepțională a artiștilor noștri de a asimila numai ce-i bun. Un fel de rezervă i-a ținut departe de încercări. Poate temperamentul cumpănit și puțin aventuros al lor i-a păzit să nu caute treceri mari, care să-i despărțească pentru totdeauna și de firea poporului și de expresia artei mari. Cinci nume în ultimul timp au vorbit hotărîtor în sculptura noastră: *D. Paciurea, Fr. Strork, Oscar Han, Ion Jalea și Corneliu Medrea.*

Dintre aceștia, trei au învățat, mai mult indirect, meșteșugul. Nu considerăm învățătură decît alăturarea și integrarea într'o mișcare puternică, într'un mediu creator. Școalele, judecate după acest criteriu, capătă minimă importanță. Contactul cu străinătatea nu l-au avut decît doi din ei. Ceilalți, deși au călătorit peste graniță, nu au avut timpul necesar să se integreze spiritului apusean. Totuși acești cinci, fie că au trăit în apropierea unui Bourdelle sau Maillol, fie că au făcut parte sau nu dintre cei care păstrau cu ardoare mistică un cult lui Rodin, s'au preînoit dela sine, s'au lămurit în cadrul puțin expresiv, după unii, al țării noastre. Lenea de a crea, capătă fără să vrem, un sens relativ. Nu știm ce a creat fiecare din ei, nu știm chiar dacă este vorba de creație în cazul de față. Dar știm cu siguranță că toți cinci au știut să se conducă înspre o artă trainică și să nu se deslipească de atmosfera romînească. Din tot ce a dat fiecare, putem strînge cîte ceva aparte și semnificativ.

Paciurea, ale cărui începuturi erau în vremea cînd impresionismul învinsese, cînd Rodin cuprindea cu formele lui topite de lumină și întărite de suflet, lumea întreagă,—a putut totuși să scape de influențele care cereau ca suprafața să fie sită de strecurat lumina și să se reculeagă, fie într'o sculptură liniștită și ascetică, precum este „madona" dela Bellu, admirabilă spiritualizare a bizantinului care a dat mai mult pictură murală de o ținută atît de simbolică, fie în „giganții" grotei din Parcul Carol, operă sculpturală în adevăratul senz. Astfel mai mult singur, d. Paciurea a putut să dea cîteva opere apropiate și de spirtul religios al țării noastre și de credința estetică a timpului care cere iarăși formă puternică, frumoasă, plină. *Fr. Stork* niciodată nu s'a depărtat de forma omenească și de caracterele ei de bază. Deaceia, dacă adesea era prea aproape de real, niciodată însă nu s'a depărtat nici de materie, nici de esența ei spirituală, nici de desfășurarea ei unitară și concisă, aproape tipică.

Oscar Han, pe care mulți l-au bănuit a fi subt influența lui Bourdelle, pentru slabul motiv că scrisese și explicase cîndva pe acest mare sculptor contemporan, reprezintă o și mai interesantă concepție. Anul acesta, deși a expus opere puține, lucrînd cu sgîrcenie, nu putem spune că s'a depărtat de ceiace adusese anul trecut în arta d-sale.

Sculptura se bucura de spațiu, se înălța în gol cu liniile regulate în chip arhitectonic. Tectonicul dădea înfățișare tipică lucrurilor și vizualitatea plastică găsea modalități vrednice de antichitate. Forma era organic rotunjită și întrupa ceva puternic, natural sau supranatural. Cîteodată, forma se abstractiza, încît se uita pe sine. Goticul era o a doua expresie a artei d-lui Han.

Nici cînd definiția lui Worringer, nu se potrivește mai bine ca acum: „Suferind de realitate, exclusă dela ce e firesc ea (arta gotică) tinde spre o lume a suprarealului, a transcedentalului. Ea vrea beția simțirii, pentru a se ridica peste sine însăși. Numai în beție se simte fiorul eternității". Astfel d. O. Han a cuprins în arta d-sale măsuratul și nemăsuratul, staticul și dinamicul, liniștea și mișcarea, tot la fel precum vechii noștri constructori de biserici în special moldoveni, au îmbinat elemente gotice cu bizantine. D. Han, nu trebue să uităm, a înfățișat și pe Dante și pe Sofocle, ceiace nu înseamnă altceva decît lărgime și putere de diferențiare.

Arta acestui sculptor înseamnă o mare experiență care este în curs. Din toate privințele, este în curs de încercare. Imitațiilor plate le preferăm experiențele. Pentru tînăra noastră artă ele sînt binevenite.

Alt sculptor și altfel de sculptor este *Ion Jalea*, mai nemăsurat și totuși mai cumpănit, mai reținut și totuși nu mai puțin liber.

Canonul după d-sa, nu-l mai are vremea ci fiecare artist și-l are pe al lui. Lasă piatra să graiască singură. Materia să se întindă cît poate mai mult. Aceiași tendință către monumental ca și la d. Han. La d. Jalea este, însă, mai puțin mister, cu toate că taina materiei nu o uită niciodată. Chiar în lucrarea dela Bellu, unde ceva bizantin plutește peste grupurile tihnite și dispuse în raporturi perfecte unele față de celelalte, d. Jalea rămîne un temperament limpede. Fără să vrem ne-amintim de vorbele lui Paul Valéry, care spunea, analizînd metoda lui Da Vinci: „Ce este mai seducător decît un zeu care respinge misterul, care nu-și bizue puterea pe tulburarea simțurilor noastre, care nu-și manifestă prestigiul către ceiace-i mai obscur, mai tandru, mai sinistru în noi înșine; care ne forțează de a conveni și nu de a ne supune; al cărui miracol este făcut să se lumineze; iar profunzimea-i o perspectivă bine dedusă?"

D. Jalea s'a apropiat de simțul acestui pămînt, și mai mult. Orientarea firească așa cum îi este dată fiecăruia și cît îi este dată să-l conducă. Monumentalul fie pomenit de voia simțurilor lui...

In rîndul acestor sculptori valoroși a intrat și d. *Corneliu Medrea*, datorită ultimei d-sale expoziții care s'a deschis abea de cîteva zile, la Ateneul Romîn. O muncă neobișnuită și cantitativ,—d. Medrea expune patruzeci și cinci de sculpturi,—și calitativ,—căci basoreliefurile, reliefurile, compozițiile și portretele au fiecare calitățile lor, încoronează fruntea pe care încă perii albi nu au apărut.

Trupul omenesc apare în cele mai multe din operele lui Medrea. In toate am putea spune că găsim inteligența cărnii. Sculptorul arată splendoarea corpului de femee sau bărbat, plinătatea formelor omenești, perfecta lor alcătuire. Simte,—poate nu atît, cît simțea d. Han de pildă construcția unui gît, asemeni unei coloane, sau d. Jalea frumusețea unor mușchi spiralați ca cei ai „arcașului" său,—dar și d. Medrea simte în felul d-sale, relieful plin al liniilor care limitează carnea, decorativul acestor forme întrunite în grupuri, grația demna de arabescurile imateriale. Cu totul de principiul lui Michel Angelo care spunea că „pictura este cu atît mai frumoasă cu cît se apropie de sculptură pe cînd sculptura este cu atît mai rea cu cît este mai aproape de pictură",—niciodată nu ne-a plăcut forma strînsă, ghemuită, care nu se întindea în spațiu, care nu căuta lărgime și putință de rotire. Cîndva credeam că d. Medrea este un sculptor pictural. Ne mira plinătatea formei, care, totuși, era strînsă pe-o suprafață și care nu era văzută în spațiu. D. Medrea, însă iubește foarte mult reliefurile, sau baso-reliefurile, cum se spune mai curent. Gingășia și sensibilitatea acestor reliefuri ne duce cu gîndul la Jean Goujon, artist aristocrat și atît de liniștit, încît nu auzea cum geamurile casei lui se clătinau de bubuiturile luptelor de afară. Finețа și delicatețа unui braț, moliciunea unui picior de copil, armonia unei îmbrățișări nu pot fi redate cîteodată nici de pictură,—care nu poate întotdeauna da formă și moale și grațioasă—și nici de sculptură,—care poate strica intimitatea și gingășia unor obiecte ce trebuesc mai mult enunțate. Deaceia reliefurile d-lui Medrea sînt minunate legende armonios

redate, decorativul dictînd fără să vrea și gingășia planînd deasupra tuturor. Dar nu numai gingășie pură poate arăta baso-relieful, ci și vitejie care mai bine poate place în forme puțin pronunțate decît în volumuri pline și amestecate. Precum fresca, adesea, se acordă mai fericit cu anumite subiecte religioase sau vitejești decît cealaltă pictură,—tot astfel mai nimerit poate fi un subiect ca „Dragoș omorînd zimbrul" pentru un relief decît pentru o sculptură. Dela baso-relief, d. Medrea trece apoi la un fel de sculptură care e mai mult în suprafață decît în volum. „Ghiocelul" ne apare astfel. In alte lucrări însă, forma este cîștigată deabinelea, volumul predomnește, dimensiunile sînt cuprinse cîteși trele. „Torsul de fată", „Refugiata" care-și tîrîe copilul, formînd un tot oblic, sau excepționalul portret al d-lui Teodorescu-Sion, admirabil stilizat și prins într'o fericită atitudine fac parte din operele sculpturale ale d-lui Medrea. „Copilul cu broasca" amintește pe Donatello, cu copii grăsuți și rotunzi.

Monumentul aviației deasemenea dovedește tendința către monumental, care, după cum vedem nu lipsește d-lui Medrea. Se cuvine, dar, după această mare expoziție, care ni l-a arătat în întregime, în toate laturile talentului și sensibilității sale să-l considerăm în rîndul marilor noștri sculptori, care printr'un proces încă nedefinit, au putut să se formeze singuri, fără a comite erezii și fără a se departa de firea romînească.

Impreună cu d. Corneliu Medrea, expune și d-na Serova Medrea, sculptoriță foarte înzestrată, care a fost revelația trecutului salon oficial.

Aduce mai mult subiecte rusești, ca o basarabeancă ce este. Țarancile de dincolo de Nistru au însă un port cu totul diferit de cel al nostru. Pe cînd la noi costumul urmărește conformația trupului omenesc, dînd țărancelor noastre aerul unor domnițe, costumul rusesc este mai înfoiat, mai umflat, mai depărtat de liniile trupului. Sculpturile d-nei Serova-Medrea sînt dar mai rotunde și mai umflate, mai largi și mai întinse în spațiu. Deaceia grupurile sînt adesea ritmic dispuse, liniile rotunjite arcuind spațiul...

Sculptura romînească a avut cîteva realizări în ultima vreme care ne bucură și ne măresc încrederea în posibilitățile noastre creatoare.

Petru Comarnescu

Cronica științifică

Considerații asupra biologiei celulare

Toate descoperirile importante în biologie sînt datorite cercetătorilor care au dat la lumină metode nouă, în urma cărora s'a putut pătrunde mai mult în structura fină și mecanismul proceselor ce se petrec în sînul materiei vii.

Cuceririle histologiei, fiziologiei, histo-fiziologiei, bacteriologiei și microchimiei sînt datorite în cea mai mare parte descoperirii microscopului, noilor metode de colorare a țesuturilor și microbilor precum și aparatelor de precizie uzitate.

In biologie mai ales trebue să facem apel la o mulțime de metode care aparțin altor discipline. Aceste noi metode descoperite trebuesc puse la contribuție. N'am putea decît foarte greu concepe un studiu al respirației fără cunoașterea tensiunei de disociație a hemoglobinei ori un studiu al unor boli de cord (aritmiile) fără cunoașterea sfigmo ori electrocardiografiei. Toate acestea se verifică într'un mod cum nu se poate mai clar, cînd ne ocupăm cu biologia celulară.

In modul acesta puterea de scrutare a fenomenelor vitale din partea cercetătorului a fost mult mărită. Axul concepțiilor doctrinale s'a schimbat. Științele morfologice au mers astfel la pas cu fiziologia, iar chimia biologică nu s'a putut dispensa de datele fizicei biologice. Azi disciplinele nu mai pot trăi izolate. Nu există frontiere, ci puncte și zone de penetrație.

In 1665, Robert Hooke, un fizician englez, avu curiozitatea, după cum ne spune histologistul Broca, să examineze cu microscopul o secție de plută. Hooke văzu atunci, că secția era compusă din cavități foarte mici pe care el le numi celule („little boxes or cells, distinct from one another"). El figură în mod cu totul primitiv în monografia sa *Micrographia* ceiace observase în cîmpul microscopic.

Dar, după cum observă tot Broca, Hooke era numai un fizician. Dacă el avusese curiozitatea să examineze secţia de plută la microscop, aceasta o făcuse nu dintr'o curiozitate pur ştiinţifică, ci dintr'o curiozitate condusă de nevoi absolut practice: anume, el voia să arate interesul microscopului şi utilitatea modificărilor pe care le adusese personal acestuia. Dacă Robert Hooke desenează celula şi-i dă numele lui, în schimb el nu dă acesteia nici o valoare morfologică ori biologică.

Importanţa descoperirii lui Hooke fu speculată mai tîrziu de biologişti ca Grew, Malpighi, Hartsocker, Leeuwenhoek, Ludovic Ham. Aceştia trei din urmă descriu chiar elemente anatomice provenite nu dela vegetale, cum observaseră înaintaşii lor, ci din viaţa animală (spermatozoizi, hematii nucleate).

Cel dintâiu care a examinat la 1759 (adică aproape 100 de ani după descoperirea lui Hooke), condus numai de metode ştiinţifice, ţesuturi animale şi vegetale la microscop a fost Gaspard Frederic Wolff, fondatorul embriologiei. Ca şi Hooke, Wolff observă aceleaşi celule despărţite prin membrane.

Referindu-ne la cele de mai sus, putem deci conchide că, descoperită de Hooke, unitatea celulară contează dela Wolff ca entitate morfologică în histobiologie.

Privind celula ca un organism elementar, fiziologistul Tigerstedt spune, că substanţa minunată a cărei activitate este atît la animale cît şi la vegetale suportul tuturor fenomenelor biologice, nu apare la vieţuitoare ca o substanţă continîndu-se morfologic, ci sub forma unor mici masse despărţite una de alta (celule).

Considerînd derivaţia embrionară a celulei, putem spune că orice fiinţă vie şi orice celulă provine dintr'o celulă sau cum spune marele patologist Virchow, *omnis cellula e cellula*. Multe plante şi animale sînt compuse în întreg decursul vieţii lor dintr'o celulă ori din cîteva celule, la altele dimpotrivă din celulele primitive se formează noi celule, care la rîndul lor se înmulţesc, se schimbă, iau o mulţime de forme şi se adaptează la diferite funcţii.

Din această convieţuire unele lîngă altele a elementelor vitale, independenţa care caracterizează fiinţele monocelulare e în mare parte ştirbită, căci în adevăr, celulele nu mai pot trăi cînd sînt despărţite din organismul din care fac parte.

In contrazicere cu cele expuse mai sus, se pare a fi faptul, că la mixomicete, în placentă, etc., intîlnim masse de substanţă vie care nu sînt despărţite după legea clasică a substanţei vii în celule, ci se prezintă ca un fel de aglomerări celulare, fără membrană şi cu nucleu răspîndit, difuz (sinciţii, plasmodii).

Dar această abatere dela regulă nu e decît aparentă, căci sinciţiile sînt primitiv formate din celule ai căror păreţi şi elemente constituante au suferit transformări.

Dutrochet generalizează ideia pe care Mirbel o exprimase cel dintâiu: „Totul derivă din celulă în ţesutul organizat al ve-

getalelor şi observaţia ne probează că lucrul se petrece tot astfel şi la animale". Şi apoi adaogă: „Toate ţesuturile, toate organele nu sînt de fapt decît un ţesut de celule divers modificat". Dar Dutrochet morfologistul e dublat de un Dutrochet fiziologist. Studiind fenomenele osmotice, el arată importanţa fenomenelor fizico-chimice în biologie. Dacă fenomenele vieţii, scrie el, nu sînt toate explicate prin mijloace fizice, lucrul e datorit faptului că ele nu sînt toate cunoscute.

In rezumat, putem conchide cu Lambling că celula e unitatea anatomică şi fiziologică la care putem reduce toate fiinţele vii. Unitate anatomică, pentru că orice organism e constituit printr'o asociaţie de celule, unitate fiziologică pentrucă ansamblul fenomenelor pe care le numim vitale (nutriţie, creştere, secreţie, producere de căldură sau lucru mecanic) nu este decît rezultatul fenomenelor vieţii elementare a celulelor care compun individul. Cu ce mare dreptate spune Lambling, că problema vieţii nu este de fapt decît problema fenomenelor biologice petrecute în celulă. La rîndul său, problema celulară se reduce în parte la studiul principiilor imediate care constituesc celula, studiu care nu este decît cercetarea anatomiei chimice a celulei. Fenomenele, proprietăţile fizico-chimice ale acestor materiale şi principii imediate explică viaţa celulară.

Să examinăm acum în mod cu totul sumar compoziţia chimică a celulei. Găsim aici corpuri simple necesare constituţiei acestora, grupate în aşa numitele corpuri compuse. Mult timp se crezuse că partea organică a ţesuturilor vii este constituită din carbon, hidrogen, oxigen şi azot, elemente la care cu timpul s'a adăugat sulful şi fosforul. Mai tîrziu avem în plus alte elemente chimice a căror covîrşitoare importanţă a fost recunoscută de toţi. Numărăm sodiul, potasiul, calciul, magneziul, fierul, clorul, fluorul. In ultimul timp lista acestor corpi a fost sporită prin adăogarea lîngă fier a manganezului, care joacă un rol important în acţiunea oxidazică. Introducerea în listă a iodului şi arsenicului s'a făcut, dar numai după multe dezbateri. Baumann a găsit în glanda tiroidă a o mulţime de mamifere iodul. Gautier şi Bourcet de partea lor au arătat extrema difuzie a iodului în aer, apele dulci şi sărate, ţesuturi vegetale şi animale. Cu toate acestea nu se poate afirma, conchide Lambling, că iodul este un element constant al vieţii celulare. Cît priveşte pentru arsenic, Bertrand crede că acest element este constant în celula vie, dar chimistul Armand Gautier nu ajunge la aceiaşi concluzie, căci nu găseşte nici urmă din acest metal în sîngele normal şi la diferite vegetale. Reacţia chimică pe care a întrebuinţat-o Gautier ar fi putut depista arsenicul până la o miliardime din masa tratată.

In ţesutul conjunctiv s'a găsit siliciul, —în sînge manganeziul,—în creer, timus, mai puţin în muşchi şi tiroidă, zincul,—în tiroidă, bromul,—în cele mai multe organe, bariul.

Aceste elemente se găsesc în cantităţi foarte mici. Se pare

că ele sînt fără valoare biologică, dar dacă privim lucrurile mai de aproape, vedem că la multe vegetale inferioare ele joacă, chiar în doze infinitezimale, un rol important în fenomenele de nutriție. Astfel dintre multe alte exemple vom aminti că *Aspergillus niger* are nevoe de o cantitate de zinc de 1/100.000 din lichidul de cultură, pentru ca creșterea să se facă normal (Raulin). Javillier de partea sa afirmă că zincul este fixat de această plantă. Tot astfel se petrece în alte cazuri cu manganeziul, fierul, aluminiul, în cantități chiar cu mult mai mici decît zincul.

Aceste corpuri nu servesc atît ca material de construcție, cît mai mult joacă rolul de catalizatori, de acceleratori, de mijlocitori ai reacțiilor chimice necesare nutriției celulelor.

Dar putem avea și un catalizator negativ, adică care să încetinească sau să oprească procesul chimic. Astfel biclorurul de mercur (sublimatul) și sulfatul de cupru care în cantități mici sînt acceleratoare ale fermentației lactice, în cantități mai mari opresc fermentația.

Cît privește compușii chimici ai celulelor, ei sînt mai greu de găsit ca atare. In adevăr, noi nu analizăm decît celule moarte, prin urmare modificate chimicește. Reactivii cei mai puțin energici, după cum conchide Lambling, ca apa, alcoolul, eterul, sînt suficienți pentru a aduce dedublarea constituanților chimici instabili.

Cu toate acestea sînt compuși care s'au găsit constant atît în celulele animale cît și în cele vegetale. Dintre acestea numărăm: proteidele, albuminele, globulinele, grăsimile, lecitinele, colesterina, glicogenul, apa, sărurile minerale, diastazele. Acestea din urmă se pare că nu lipsesc din nici o celulă, fiind necesare ca și elementele catalizatoare operațiilor chimice de nutriție. Acești compuși formează și ei diferite categorii. Astfel ca material de rezervă vom enumera grăsimile și glicogenul, ca rezidii ale travaliului celular, ureea, acidul uric, bazele purice, acidul lactic, etc., ca material specializat, însărcinat cu un travaliu celular, hemoglobina (agent de transport al oxigenului în organism) la om, clorofila la plante (instrument de sinteză vegetală) etc.

Lambling face o observație foarte importantă relativ la materiile proteice ale celulei. Astfel, referindu-se la constituția oului, spune că albuminele și globulinele, care intră în albușul acestuia, au rolul secundar de rezerve nutritive pe cînd nucleo-proteidele care intră în gălbenuș, de unde lipsesc cei doi compuși de mai sus, sînt adevărați compuși formativi.

Folosind toate aceste corpuri, aranjate în grupări mai mult sau mai puțin simple, celula face în mod onorabil față necesităților ei biologice. Dacă printre procesele vitale care se petrec în celulă, căutăm pe cel care caracterizează, sau mai bine zis care rezumă în el viața, fără a ezita mult, vom numi ca atare nutriția, descompusă în operațiile ei mereu reînoite: asimilația și desasimilația. Nutrindu-se, celula se mărește după legea lui Spencer, care ne arată că suprafețele cresc proporțional cu patratul

(S^2), iar volumele proporțional cu cubul (V^3). Aceasta revine la a spune, că pe cînd volumul e de 8 ori mai mare, suprafața e de 4 ori mai mare. Celula nu poate crește nedefinit. Mărimea ei este limitată de formația membranei, care dela un timp n'ar mai putea-o cuprinde.

Fenomenele componente ale nutriției celulare se reduc, dacă scrutăm lucrurile mai de aproape, la schimburi chimice. Dar spunînd acestea se pare că ne hazardăm puțin, căci viața, viața celulară, știm cu toții, comportă ceva în plus.

Comparînd fenomenele fizico-chimice cu fenomenele vitale, fiziologistul Gley spune, că numai instrumentele prin care ele se manifestă se deosebesc. Forțele puse în joc și rezultatele atinse sînt de amîndouă părțile aceleași, dar modul în care se combină aceste forțe în celula vie e deosebit. Aceasta revine la a spune, că nu există fenomene vitale, *ci procedee vitale*. E drept, sînt fenomene vitale care scapă unei explicări fizico-chimice, dar nu e mai puțin adevărat, că o mulțime de fenomene biologice celulare au fost explicate pe această cale. N'avem decît să ne gîndim la rezultatele la care a ajuns recent biochimia. Cel care voește să pătrundă mecanismul proceselor celulare se lovește totdeauna de chestiuni, care aparțin fizicei sau chimiei. Astfel dintre aceste chestiuni e suficient să numărăm: acțiunile catalitice, starea coloidală, fenomenele diastazice, osmoza (fenomenele de permeabilitate ale membranelor celulare) etc.

Ceiace caracterizează între altele celula vie este și faptul că ea face *deodată* mai multe operațiuni chimice. Astfel celula ficatului transformă glucoza în glicogen și glicogenul în glucoză, face cu ajutorul aminoacizilor sau sărurilor amoniacale, ureea,—scoate din hemoglobină grupul feruginos și face bilirubina,—fabrică din acid colalic și taurină pe de o parte, acid colalic și glicocol pe de altă parte, acizii biliari,—oprește corpii toxici sau îi reduce la corpuri inofensive organismului etc.

Am înșirat aici, numai o parte din funcțiunile pe care le îndeplinește *simultan* celula hepatică, pentruca să arătăm în treacăt complexitatea proceselor celulare. Hofmeister de partea lui afirmă, că nimic în histologia celulei nu arată, că unele celule ar face uree, altele glicogen ori glucoză, altele ar avea rol antitoxic, etc.

Trecînd la altă ordine de idei, ne vom întreba pentruce celula care este înconjurată totdeauna de lichide nu se desagregă? Aceasta ține de starea coloidală a ei, la condiții, ca spre ex: concentrația salină mereu reînoită și mereu aceiași, dacă putem să zicem astfel, care face ca acest coloid să rămînă totdeauna în stare de gel. Am omis să amintim la compoziția celulei rolul precumpănitor pe care îl joacă aci apa. In substanța vie apa e o parte integrantă și dacă o celulă se usucă, ea moare sau funcțiunile vitale încetează pentru un timp, spre a reapărea mai tîrziu în prezența apei. In adevăr, știm că multe semințe

de plante conservă zeci şi sute de ani în anumite condiţii la stare de uscăciune funcţiunile vitale, în mod latent. Acelaşi fenomen, dar de o durată mai scurtă, se observă la unele organisme inferioare ca infuzorii, bacterii.

Sub ce formă se găseşte apa în celule? Nu se ştie nimic precis. In orice caz, apa nu pare a se găsi în celulă ca într'o substanţă spongioasă, căci prin mijloace mecanice, ca spre ex: exprimarea forte, ea nu se poate scoate. Tot astfel nu se prezintă sub forma apei de hidratare a sărurilor anorganice. Cu cea mai mare probabilitate, ea este reţinută între moleculele ori grupele moleculare care formează substanţa vie.

In ce priveşte structura moleculară a substanţei vii, putem spune, că ea e diferită la celulele unor organe. Astfel ştim că protoplasma celulară refractă lumina mai puternic ca apa. Deasemenea se ştie, că protoplasma este monorefrigentă. Totuşi unele forme de substanţă vie sînt birefrigente. Această proprietate a observat-o mai întâiu Boeck la fibrele musculare striate. De aici se impune concluzia, că celulele acestor fibre au o structură moleculară diferită de a altor ţesuturi. Aşa dar, să nu credem că toate protoplasmele sînt de aceiaşi compoziţie şi că e suficient a fi analizat una, pentru a le cunoaşte pe toate. Unii au dat chiar formula chimică pentru unele feluri de protoplasmă. Printre mulţi cităm pe celebrul Emil Fischer (care a preparat pe cale sintetică amino-acizii), pe Miescher şi Schützenberger. Dar dacă ni s'a dat formula chimică a protoplasmei (molecule gigantice, formate din agregate de mai bine de 2000 atomi), nu ni s'au spus tot atît de precise lucruri asupra fiziologiei, asupra biologiei celulare. Era de aşteptat lucrul acesta, căci dacă legile fizice se exprimă prin formule simple, legile fiziologice comportă formule cu mult mai complexe. In adevăr, după cum observă Leclerc du Sablon există un paralelism între legile fizice şi cele fiziologice, dar pe cînd pentru primele, legile sînt formule simple, legile fiziologice nu pot fi reprezentate decît prin curbe empirice ori tablouri de numere.

Progresul cel mai remarcabil în fiziologia celulară a fost adus desigur de studiul fermenţilor sau al diastazelor, care sînt, cum se exprimă Lambling, instrumentele travaliului chimic al celulei.

Dacă ne întrebăm, care e caracteristica fermenţilor, vom răspunde cu Pasteur, că nu există proporţie între greutatea agentului, adică a fermentului şi efectul produs. Intre fermentul drojdiei de bere şi cantitatea considerabilă de zahăr transformat în alcool şi acid carbonic ($C_6 H_{12}O_6 = 2\ C_2H_5OH + 2\ CO_2$) există o disproporţie aşa de mare, încît dezvoltarea fermentului a trecut mult timp neobservată.

Fermenţii, această bază a vieţii, cum îi numeşte Duclaux, sînt de natură coloidală şi atît de aderenţi de protoplasma celulară încît numai cu mare greutate sînt separaţi la presiuni

mari prin curentul exosmotic. In plus, ei sînt *specifici*, adică adaptaţi fiecare din ei la atacul unui singur corp de natură organică ori al unui grup de corpuri. Acest lucru face că în aceiaşi celulă ei să fie foarte numeroşi. Astfel *aspergillus niger* în prezenţa lactatului de calciu dă o invertină, ca ferment,—iar în prezenţa laptelui dă o presură (care coagulează laptele) şi o casează (digeră caseina). După nevoile lor, celulele sînt capabile să secreteze fermenţii care convin noilor lor condiţii biologice. Cele mai mici schimbări în constituţia mediului aduc după ele schimbări de diastaze. Aceşti agenţi stau în stare de prodiastaze sau profermenţi, inactivi, până ce o schimbare a mediului îi aduce în stare de diastaze sau fermenţi activi. O aceiaşi acţiune poate aduce la activitate unii fermenţi, iar altora să le anihileze efectul. Astfel Hofmeister a arătat că în lungul tubului digestiv se petrece o întreagă serie de acţiuni diastazice, legate unele de altele. Ceiace se petrece pe o scară întinsă în tubul digestiv, se poate petrece în mic în corpul celulei.

După cum arată numeroşi autori, acţiunile diastazice care se petrec în celulele corpului uman sînt foarte puternice. In adevăr, ştim că un adult distruge în 24 de ore 100 *gr.* albumine, 75 gr. grăsimi şi 350 gr. hidrocarbonate, adică mai bine de 500 gr. substanţe organice. Dacă ni s'ar cere să distrugem *in vitro* aceste substanţe, am avea nevoe de reactivi energici şi de o temperatură cu mult mai ridicată de 37°. In plus cînd individul efectuiază un lucru mecanic greu, cantităţile de alimente necesare cresc proporţional şi deci şi acţiunile diastazice devin mult mai intense.

Dintre mijloacele ce acţionează asupra vitesei unei reacţii, organismul după cum a arătat Ostwald, nu posedă decît *cataliza*. Numeroşii catalizatori din celule, catalizatori care nu sînt decît diastazele, efectuiază fără să aibă nevoe de temperaturi ridicate, ca cele din vitro ori de concentraţia corpilor, care lucrează unii asupra altora,—toate procesele chimice din celulă.

De aici vedem ce mare importanţă au în biologia celulară diastazele. Nu pe nedrept Duclaux le-a numit baza vieţii. De partea lui, Lambling observă, că diastazele sînt instrumentele de apărare ale celulei. Astfel cînd introducem în sîngele unui animal substanţe proteice împrumutate dela o altă speţă sau substanţe care chiar dacă n'au acest caracter sînt însă străine construcţiei normale a sîngelui, ca zaharoza, atunci celulele organismului se apără contra acestei ingresii printr'o veritabilă digestie intra sanguină, făcută cu ajutorul diastazelor. Substanţa străină a făcut să apară în plasma sîngelui aceste diastaze, care cu timpul dispar.

Trecind la altă ordine de idei, vom spune că întocmai ca şi individul, celula prezintă în cursul vieţii ei o evoluţie: se naşte, creşte, îmbătrîneşte şi moare.

Dealtfel după cum remarcă Gley, evoluţia caracterizează

toate elementele organizate. Intocmai ca și individul, celula prezintă o perioadă de senilitate inevitabilă și desigur că senescența primului e legată de senescența celeilalte. Curba evoluției cu perioadele ei este înscrisă în mod imutabil încă dela nașterea ei în structura intimă a celulei. Ca și întreg organismul, ea este în continuă alternanță de uzură și reparație, până cînd în cele din urmă bilanțul e rupt în favoarea uzurei. Claude Bernard a rezumat printr'o formulă în aparență paradoxală acest dublu fenomen de uzură și reparație: La vie c'est la création (adică travaliu de organizație și de reparație), la vie c'est la mort (uzura, distrucția, necesar legate de orice manifestare vitală).

Am examinat și am discutat în mod cu totul elementar cîteva din chestiile care ni se înfățișează în studiul biologiei celulare. Am văzut ce mare importanță are în acest studiu chimia, sau mai bine zis biochimia celulei. Bichat, fondatorul anatomiei generale și creatorul științei țesuturilor, cum îl numește Lambling, a considerat fenomenele vitale ca rezultatul activității speciale a diferitelor țesuturi. Mai tîrziu, după ce microscopul arată elementele țesuturilor, celulele, ca o complectare a fiziologiei tisulare, avem fiziologia celulară. Dacă ne întrebăm, de ce fiziologia celulei nervoase e diferită de aceia a unei celule glandulare—secretorii, ori a unei celule musculare, desigur că va trebui să luăm în considerare biochimia diferită a acestor celule, alături de histologia fină.

O categorie de probe care ne arată multiplicitatea felurilor de structură și de compoziție chimică celulară sînt și reacțiile diferite de colorare ale celulelor. Unii sînt coloranții electivi ai celulei nervoase și alții ai fibrei conjuctive ori musculare. Cînd celula moare, compoziția ei chimică se schimbă. Ca probă avem faptul, că multe materii colorante nu se prind, nu colorează decît celulele moarte. Printre acești coloranți cităm carminul de indigo, albastrul de anilină, etc. Ei sînt așa numiții *coloranți nevitali*. Cu totul altfel se comportă coloranții bazici și sărurile derivate din ei. Cităm ca exemple, albastrul de metilen, roșul neutru, albastrul de toluidină, albastrul de Nil, tionina, safranina, etc. Am putea merge mai departe cu enumerarea acestor ultimi coloranți, care se prind sau mai bine zis pătrund în celule vii. Am voit numai să arătăm că reacțiile chimice care se fac cu coloranții în celulele vii și în celulele moarte și cărora se datoresc nuanțele de colorare așa de multiple, sînt diferite dela un fel de celule la altfel de celule. Nu mai amintim de microbi, ale căror reacții colorante sînt așa de variate. Știm astfel, că reacția de colorare a lui Gram e cînd pozitivă, cînd negativă, după microb (astfel gonococul e Gram negativ, pe cînd pneumococul ori bacilul difteric al lui Löffler e Gram pozitiv). Spirochetul palid al lui Schaudin—Hoffmann, agentul sifilisului, e foarte greu de colorat, atît izolat (procedeul Giemsa), cît și—mai ales,—în țesuturi (procedeul cu nitrat de argint al lui Levaditi).

Totul arată multiciplitatea de structură și de chimism a celulelor. Nimic nu poate întrece în importanță chestia cercetărilor microchimice. Moleculele diferitelor feluri de protoplasmă fiind multiple și fiziologia celulară, în consecință fenomenele vitale, vor fi multiple.

Aproape tot progresul în studiul celulei se datorește microscopului, adică unei metode de observare directă. Aici a fost punctul de plecare. Inducția nu a făcut decît să stabilească o serie de legi, care nu sînt decît expresia generalizată a lucrurilor observate direct. Tot progresul în biologia celulară a venit din observație și experimentare. Cu ce mare dreptate observă Bacon, că adevărul este exterior nouă și nu în noi. El este expresia cunoștinței științifice, este independent de persoana noastră și trebue să fie același pentru toți. Pentru timpurile noastre rămîn totdeauna valabile cele spuse încă demult de înțeleptul Montaigne relativ la adevărul științific și la legile formulate de oameni: *La verité doit avoir un visage pareil et universel. Il n'est rien subject à plus continuelle agitat on que les loix.*

Datele experimentale asupra biologiei celulare au fost și ele supuse la o mulțime de interpretări din partea cercetătorilor. In mulțimea acestor rezultate, supuse mai mult sau mai puțin discuției, rămîn în orice caz în picioare o serie de fapte care vor servi ca jaloane în viitor pentru explorarea studiului biologic al celulei.

Să nu se uite, că în biologie mai mult ca în alte discipline se verifică celebra comparație a lui Spencer: cu cît sfera luminoasă a științei se mărește, cu atît zona de întuneric, de necunoscut dimprejurul ei, crește.

Doctor Tudor Dumitrescu

Cronica socială

Construcţiile populare

Dela războiu problema locuinţilor a devenit deosebit de acută la noi, ca şi în alte ţări de altfel. O parte însemnată din populaţia orăşenească—chiriaşi şi proprietari—trăeşte, de ani de zile în aproape permanentă agitaţie.

Intreaga această mişcare, la care cu toţii asistăm, se desfăşoară însă aproape numai în jurul *problemei chiriilor*. Avem astfel acum organizaţii permanente de chiriaşi ca şi de proprietari urbani. Legiuitorul însuşi s'a mărginit aproape numai la reglementarea raporturilor dintre cele două părţi, îndeosebi în ce priveşte mărimea chiriilor.

In această operă de legiferare se observă două idei călăuzitoare: necesitatea momentană,—apărarea chiriaşilor,—şi idealul către care se ţinteşte,—„libera tranzacţie". Mai zoriţi, ori mai precauţi, toţi legiuitorii dela războiu încoace au fost mînaţi de un singur gînd: O! de am ajunge mai repede la libera tranzacţie! Am intra în fine „în normal"!

Ca şi cînd această liberă tranzacţie, această intrare în normal în ce priveşte regimul chiriilor de locuinţi, ar însemna numai decît chiar rezolvarea problemei lipsei de locuinţi.

Ori iată că statisticele arată că şi înaintea războiului, va să zică atunci cînd eram „în normal" în ce priveşte regimul contractelor de închiriere,—aveam în oraşele ţării (vorbim aici numai de vechiul Regat) o lipsă de locuinţi. Aşa în statistica locuinţilor din 1912 se ajunge la următoarele concluzii (după ce se arată numărul menagelor clasificate după raportul între încăperi şi persoanele care le locuesc): „Aşa dar există un număr de 116.183 menage, *reprezentînd aproape 39 la sută din totalul gospodăriilor orăşeneşti*, care locuesc în condiţii rele, fără spaţiul suficient, fără aer, înfaţişînd cartierele mizeriei şi ale promiscuităţii atît de frecvente în aglomerările urbane". Pentru Capitală situaţia apare mai bună, numărul de 14.730 menage care trăiau în apartamente neîncăpătoare reprezentînd numai 18 la sută din numărul total al gospodăriilor.

Aceasta era situaţia cîţiva ani înaintea intrării noastre în vîrtejul marelui războiu. E uşor de închipuit situaţia de acum.

Aşa dar, dacă putem conceda că prin libera tranzacţie vom ajunge repede la „normal",—apoi trebue în acelaşi timp să ne dăm seama ce fel este acest „normal".

Libera tranzacţie, de sigur justificată în chip teoretic, nu rezolvă nimic. In situaţia de acum, d. inginer Cincinat Sfinţescu, directorul Cadastrului Capitalei, considera pentru 1922 o lipsă în Bucureşti de circa 45.000 locuinţi mici (2—4 camere fiecare) şi că într'un interval de 20 de ani vor trebui construite cam 200.000 astfel de locuinţi. Cifra aceasta reprezintă o valoare de mai multe zeci de miliarde lei. Ne îndoim că regimul liber al închirierilor va fi suficient pentru a se înfăptui această operă de construcţii.

* * *

Ne ocupăm aici numai de problema dela oraşe, şi anume de problema locuinţilor pentru clasele populare. Există însă şi o problemă a locuinţilor săteşti, încă mai neglijată la noi decît cea dintâiu. La ţară ni se pare însă, că există mai mult o criză calitativă.

Dacă, fireşte considerăm şi condiţiile de salubritate ale locuinţilor, criza apare şi mai gravă la oraşe.

E limpede că în această privinţă, a chestiei locuinţilor, vremurile actuale, care ne-au adus atîtea greutăţi, ne-au găsit cu totul nepregătiţi atît ca legislaţie, cît şi ca organizare în domeniul acţiunii practice. Mai mult: trebue să recunoaştem că sîntem nepregătiţi şi din punctul de vedere al studierii problemei, subt diferitele raporturi, pentru a putea proceda la inaugurarea unei acţiuni sistematice în domeniul construcţiilor de locuinţi.

S'a legiferat la noi, mai întâiu în 1910, prin „Legea relativă la locuinţile eftine şi sănătoase, urmată de „Legea relativă la înfiinţarea unei societăţi comunale pentru construirea de locuinţi în Bucureşti" din acelaşi an, lege modificată în 1913, 1921 şi 1923. După războiu avem „Legea pentru încurajarea construcţiilor de clădiri" din 23 Iulie 1921, a d-lui Gr. Trancu-Iaşi, care dovedeşte a fi în chip permanent preocupat de chestie. Prevederile acestei legi s'ar putea grupa: în dispoziţii referitoare la încurajarea construcţiilor în general şi dispoziţii cu privire la locuinţile anumitor categorii sociale, care au nevoe de un sprijin deosebit din partea autorităţii publice. Partea a doua a legii nu s'a pus în aplicare, iar mai tîrziu întreaga lege a căzut în desuetudine. La venirea în frun-

tea Ministerului Muncii a regretatului G. Mîrzescu s'a desemnat o comisie pentru revizuirea şi complectarea acestei legi. Am prezentat acolo o serie de propuneri, mai ales cu privire la chestia terenurilor pentru clădiri, propuneri care nu au fost însa adoptate de majoritatea comisiunii. Lucrările comisiei nu a avut nici o urmare. De altfel s'au mărginit aproape numai la introducerea în lege a unor dispoziţii cuprinse în regulamentul de aplicare a legii.

Acum d. Trancu-Iaşi a prezentat parlamentului un nou proect de care vom vorbi mai jos.

Am spus că partea din lege din 1921 referitoare la problema specială a locuinţilor celor din clasele mai nevoiaşe ale populaţiei nu s'a aplicat nici subt ministeriatul autorului ei. De altfel legea însăşi se ocupă mai mult de încurajarea construcţiilor în general.

Era aceasta concepţia care domina la noi.

Se spunea: Problema locuinţilor este o problemă generală de producţie. De producţie de case. Să se ajute, ca urmare, sporirea acestei producţii, indiferent de destinaţia ce se dă construcţiilor şi problema locuinţilor populare va fi şi ea rezolvată. O nevoe deosebită de favorizare a construcţiilor eftine nu există, căci prin înmulţirea apartamentelor, o parte din acestea vor deveni libere şi vor contribui astfel la eftenirea chiriilor.

Am protestat încă mai demult, şi în repeţite rînduri împotriva acestei argumentări, întru nimic justificată. Spuneam: nu se poate trata problema producţiei de locuinţi ca aceia a producerii acelor cu gămălie, de pildă (legea cererii şi a ofertei: producţia sporită cînd cererea e mai mare, restrînsă cînd ea scade). Există o problemă specială a locuinţilor populare, care nu poate fi înglobată în problema construcţiilor de clădiri în general. Nimic nu justifică că înmulţirea apartamentelor de lux de pildă, va aduce eftenirea celor populare.

Observaţia aceasta o găsim verificată prin experienţa de pretutindeni, consemnată în lucrările diferiţilor cercetători ai problemei. Astfel *R. Reiss*, preşedintele lui „Garden Cities and Town Planning Association" scrie*: „Satisfacerea nevoilor noastre de locuinţi este deci, de fapt, o problemă statistică permanentă. Ea nu este însă numai una de cifre. Intr'un anumit comitat ori oraş se poate ca numărul locuinţilor să fie suficient. La cîteva cazuri a existat de curînd chiar un surplus de locuinţi, acestea erau însă atît de nepotrivite pentru populaţia mai sărmană, încît nu existau de fapt locuinţi de întrebuinţat. Şi chiar dacă există locuinţi disponibile pentru muncitori, ele sînt poate atît de depărtate de centrele industriale că se naşte aici o nouă problemă".

* * *

Problema construcţiilor populare este o problemă pentru sine. Ea cere metode deosebite de rezolvare. Intreprinderile obişnuite capitaliste de construcţie nu pot rezolva problema acestui soiu de locuinţi. Intreprinderile de capitaluri se feresc de obiceiu să construiască locuinţi modeste pentru cei din clasele mai nevoiaşe, pentru simplul motiv că aceştia pot plăti mai cu greu şi numai în termen îndelungat şi în rate mărunte şi dese. Ar însemna ca societatea să-şi imobilizeze fondurile pentru o perioadă ce începe în deobşte dela 15 ani înainte.

* Intr'un studiu publicat in *Kölner Vierteljahrshefte für Sozialwissenschaften*, I, Jahrg. (1921) Heft 2.

Aceasta este cauza principală pentru care clasa salariaţilor şi a micilor existenţe sufere mai mult de lipsa de locuinţi. Casa pe care şi-o va construi cel din această categorie va costa relativ mult mai mult decît casa celui ce dispune de fonduri mai însemnate. Se poate uşor verifica că tocmai chiria locuinţilor de muncitori şi funcţionari, chiria locuinţilor mai modeste, creşte mai repede.

Intreprinderile de construcţii capitaliste nu pot rezolva, în cazul cel mai bun, decît partea tehnică a problemei construirilor, nu şi partea economică a plăţii acestor locuinţi ca şi pe cea socială a procurării de locuinţi eftine şi sănătoase pentru păturile largi ale populaţiei orăşeneşti.

Este nevoe deci de creiarea unor intreprinderi speciale în vederea înlăturării crizei de locuinţi populare.

* * *

Noua lege a d-lui Trancu-Iaşi vrea să dea o atenţie deosebită sprijinirii efective a construcţiilor populare. *

Legea vorbeşte de locuinţi „economice". Definirea acestui termen o face după două criterii.

I. Intră în această categorie: a) funcţionarii şi pensionarii publici precum şi ostaşii care au participat la războiul de întregirea neamului şi b) persoanele care nu au un venit mai mare de 300.000 lei anual, stabilit după rolul fiscului.

Se avantajează deci funcţionarii publici. Cum legea prevede şi sprijin financiar,—aceasta înseamnează că se trece asupra contribuabililor o sarcină ce revine autorităţilor publice (salarizarea suficientă a personalului lor). Pentru ceilalţi, se ia ca criteriu venitul. Este de sigur criteriul just. Avem numai o complectare de făcut. Spuneam în această privinţă într'o broşură apărută nu demult**: „Criteriul cel mai just ni se pare a fi venitul şi anume *favorizindu-se venitul din muncă.* Muncitorii, la care s'ar adăoga şi micii meseriaşi, funcţionari şi pensionari publici şi privaţi". In fine:

* La noi se vorbeşte după terminologia franceză de „locuinţi eftine şi sănătoase". In Italia se vorbeşte de „case popolari ed economiche". Noul proiect dela noi adoptă termenul de „locuinţi economice". Credem că poate fi acceptat termenul de *locuinţi „populare"* ca indicînd suficient de precis de ce anume categorie de locuinţi este vorba.

** *Problema locuinţilor populare. Institutul economic romînesc*, Bucureşti, 1927.

Invalizii din războiu şi moştenitorii celor morţi pe cîmpul de luptă. *Fireşte că şi la aceste din urmă categorii se va fixa maximul de venit".**

Asupra cifrei venitului, fixată la 300.000 lei anual, e greu să te pronunţi. Facem aici, însă, două observaţii: a) In nestabilitatea actuală a puterii de cumpărare a monetei naţionale, ca şi în nestabilitatea veniturilor, sistemul fixării prin legea maximului de venit apare drept prea rigid; b) Statistica veniturilor impuse de fisc, pentru anumite categorii de contribuabili mai ales, arată că în foarte multe cazuri sînt stabilite venituri derizorii.

2 Dar legea mai prevede o îngrădire: Construcţiile trebue să fie *„economice"*. Expunerea de motive a d-lui Gr. Trancu-Iaşi, ministrul Muncii, explică: „O locuinţă poate să fie economică prin dimensiunile ei, prin suprafaţa clădită şi prin numărul şi distribuţia încăperilor; mai poate fi calificată ca economică şi prin costul ei de construcţie sau prin valoarea ei locativă. Criteriile de apreciere sînt numeroase şi variate. De aceia am dat în atribuţia consiliului de administraţie al Casei Construcţiilor de a stabili, dela caz la caz, dacă şi cînd o casă are caracterul de «economică»".

Dispoziţia aceasta e într'adevăr cuprinsă în art. 95 (atribuţiile consiliului de administraţie al *Casei Construcţiilor)*; art. 10, al legii însă impune ca clădirile să fie construite în grupe sau serii şi „eventual să întrebuinţeze, în locul materialelor obişnuite, care ar fi prea costisitoare, alte materiale mai eftine".

Legea din 1910 relativă la locuinţile eftine şi sănătoase prevedea o valoare maximă pentru construcţii (8.000 lei pentru Bucureşti şi 6.000 lei pentru restul ţării. De asemenea chiria locuinţilor să nu treacă peste 5 la sută la capital, plus cota de amortizare. După războiu s'a prevăzut că valoarea maximă a construcţiei se va fixa prin Decret Regal, după propunerea Ministerului de Interne).

In broşura amintită găseam că criteriul cel mai potrivit ar fi numărul încăperilor pe locuinţi, la fixarea acestui număr urmînd să se ţină seamă de nevoile deosebite ale familiilor numeroase. Proectul Trancu-Iaşi nu poate admite acest criteriu, din pricina altei dispoziţii cuprinse acolo, care dă preferinţă construirii de imobile care vor cuprinde, pe lîngă locuinţa împrumutatului şi a familiei lui, încă unul sau mai multe apartamente, care urmează a fi închiriate. Este aceasta o inovaţie, legislaţia în materie de locuinţi eftine impunînd de obiceiu tocmai contrariul: beneficiarul să nu clădească decît pentru nevoile de locuit ale sale şi ale familiei. Justificarea dispoziţiei de mai sus o dă chiar articolul respectiv: o mai bună garantare a plăţilor anuităţilor de amortizare.

* In Italia s'a adoptat drept criteriu: cei care sînt supuşi asigurărilor obligatorii; în Belgia: uvrierii; în Anglia: clasele muncitoare; în Olanda muncitorii şi meseriaşii; într'un însemnat număr de state: invalizii de războiu.

* * *

O acţiune bine organizată pentru construirea de locuinţe trebue să înceapă—în chip firesc—cu chestia terenurilor de construit. Specula are un cîmp liber de dezvoltare cînd este vorba de terenurile urbane. Este deci nevoe de o intervenţie a autorităţii publice,—în cazul acesta: municipalitatea,—care printr'o *politică funciară raţională* să asigure o echitabilă repartiţie a terenurilor şi să facă imposibilă împiedicarea liberei dezvoltări a vieţii economice în oraşe, de către posesorii de terenuri.

De aceia un mare număr de state a legiferat de timpuriu dreptul de expropriere a terenurilor urbane necesare construcţiilor de locuinţi.* La noi cu prilejul discutării în Parlament a legii din 1921 a d-lui Trancu-Iaşi, s'a susţinut de către jurişti de seamă (D. Alexandresco, Al. Constantinescu) că există posibilitatea exproprierii terenurilor urbane, în scopul construirii de locuinţi eftine şi sănătoase, chiar pe baza vechei constituţii.

Avem nevoe de terenuri întinse pentru noile construcţii trebuitoare. Ar fi două căi de urmat:

1 Mărirea razei oraşelor. Adolf Weber scrie, foarte just, undeva: „Pentru unii, problema locuinţilor este o problemă de poliţie, pentru alţii o problemă a preţului de cost al construcţiilor; aici se vede în chestia locuinţilor o chestie de salarii, dincolo una de credit; în timpurile mai nouă, a dobîndit mulţi adepţi formula: „problema locuinţilor—o problemă a mijloacelor de comunicaţie". In toate aceste formule zace o bună parte de adevăr şi suficient de multă exagerare; totuşi dacă aşi fi forţat să aleg, aşi accepta fără rezervă ultima soluţie: *problema locuinţilor o problemă a mijloacelor de transport*. Dacă este vorba să măreşti oferta de terenuri urbane, aceasta o poţi face prin aducerea, cu ajutorul „şinelor de fier", a ogoarelor dela periferia oraşului, mai în spre centru, transformîndu-le astfel în terenuri de construcţii. Nu terenurile sînt mişcătoare, ci oamenii care îşi clădesc locuinţile pe aceste terenuri**.

La noi e greu de realizat acum o mărire a razei oraşelor, din pricina costului lucrărilor edilitare cerute de această mărire: străzi, canale, apă, lumină, apoi serviciul de întreţinere al străzilor, pieţe, paza poliţienească etc.; şi apoi mijloacele de comunicaţie (în primul rînd tramvae rapide şi eftine) de care vorbea Adolf Weber; şi aşa lungimea actuală de străzi nu poate fi întreţinută după toate cerinţele higienei. (Avem încă, în chiar capitala ţării, lungimi însemnate de străzi necanalizate şi chiar nepavate şi neluminate).

* Amănunte în articolele noastre din revista *Independenţa economică*, An. V, No. 7—8 „(Problema terenurilor urbane") şi No. 9 („Răspuns d-lui A. G. Ioachimescu").

** *A Weber*, Die Grosstadt und ihre sozialen Probleme.—II-te Auflage, Leipzig, 1918.

2 Nu ne rămîne deci decît a doua soluție: utilizarea cît mai intensă a terenurilor din raza actuală a orașelor. Terenurile virane, atît de numeroase la noi, apoi porțiunile de curte neclădite trebuesc cît mai grabnic acoperite cu clădiri.* Am văzut că în mai toate țările există dreptul de expropriere a acestor terenuri. La noi, noua lege prevede: „Proprietarii care posedă terenuri virane, susceptibile de a se construi pe ele locuințe, sînt obligați ca, până la 1 Ianuar 1930, să construiască. Dacă până la această dată nu vor construi, terenurile lor virane vor fi supuse la un impozit de 10 la sută peste impozitul prevăzut în legile existente pentru terenurile virane. Vechea lege a d-lui Trancu-Iași prevedea un impozit de 2 la sută, 1 la sută și 0,50 la sută după numărul locuitorilor comunei urbane respective. Referitor la acest impozit scriam:** „Impozitul acesta este o inovație. El nu are caracterul impozitului asupra plus-valutei care înțelege să reducă în folosul colectivității plus-valuta terenurilor urbane de care acum posesorul lor se folosește singur. Impozitul din legea Trancu-Iași vrea să însemneze o forțare a proprietarilor acestor terenuri pentru o grabnică acoperire a lor cu clădiri. Impozitul acesta înlocuește adică exproprierea. Pentru aceasta e însă nevoe ca el să fie suficient de apăsător pentru a nu putea fi suportat. Prezintă însă în orice caz pericolul ca terenurile să intre în mîna speculatorilor, ceiace în chip firesc le va scumpi".

E foarte bine venită deci sporirea impozitului la 10 la sută. Ne păstrăm totuși convingerea că fără o politică rațională funciară a municipalităților, uzînd de dreptul de expropriere, problema terenurilor urbane nu va putea fi rezolvată. Noua lege impune Statului, județelor, comunelor de a vinde pentru construire de locuințe economice parcele din terenurile lor virane, fără a prevedea însă sancțiuni pentru neexecutare. Prețul va fi de două ori prețul din 1916.

Constatăm că la noi, primăriile s'au deposedat cam prea ușor de terenurile de care dispuneau, pentru a fi cedate pentru fel de fel de scopuri. In București s'au vîndut, pe preț infim, terenuri Societății Comunale de locuințe eftine care n'a putut însă să le acopere cu construcții.

Conducătorilor orașelor noastre le amintim rezoluția votată la *Congresul Internațional de Higienă și demografie*, întrunit la Berlin în 1907, prin care se constată:

„Că nodul chestiei locuinților în marile orașe rezidă în considerarea terenurilor;

„Că pentru combaterea efectelor speculării terenurilor urbane este de multă importanță ca municipalitățile, cărora le incumbă apărarea intereselor superioare de higienă publică, să-și asigure posedarea unor remarcabile întinderi de terenuri pe preț eftin, pentru a le utiliza în modul cel mai potrivit, după împrejurările particulare ale fiecărei țări în vederea ameliorării raționale a condițiilor de locuit".

* In 1912, densitatea populației orașului București era de 62,05 locuitori pe hectar, în vreme ce densitatea micilor orașe franceze varia între 100 și 200 locuitori la hectar, iar micile orașe germane, englezești aveau densități și mai mari.

** In broșura mai sus citată asupra locuinților populare.

O întinsă utilizare a terenurilor pentru construcții se obține apoi prin clădiri cu etaje numeroase. Noul proiect ca și vechea lege a d-lui Trancu-Iași prevede în această privință, dispoziții referitoare la dreptul de proprietate pe etage sau pe apartamente, avînd toate atribuțiile recunoscute de legi acestui drept. E desigur o prevedere binevenita. Trebue să notăm însă că experiența în această direcție a „Societății Comunale pentru locuințe eftine din București" nu a reușit.*

* *
*

Legiuitorul se străduește să ajute la eftenirea costului de construcție și să facă ca prin unele avantagii acordate celor care construesc să intensifice activitatea în acest senz.

Noua lege acordă în primul rînd ușurări fiscale. Aceste ușurări se referă la toate imobilele noi ce se vor construi în baza legii, ca și cele construite în baza legii de încurajare a construcțiilor din 23 Iulie 1921.

In această privință legea dispune:

1 Veniturile imobilelor nouă nu vor intra în calculul venitului supus impozitului global, și

2 Imobilele acestea vor fi scutite pe timp de 10 ani de acest impozit și de toate impozitele către Stat, județ și comună, pe alți 5 ani vor fi scutite de 75 la sută din aceste impozite și, în fine, pe alți cinci ani de 50 la sută.

Notăm că impozitele acestea se referă la orice fel de construcții, nu numai la cele economice.

Legea relativă la locuințile eftine și sănătoase din 1910 acordă o ușurare foarte importantă: „Constructorul de acest fel de case va plăti comunei numai *jumătate din valoarea lucrărilor de edilitate* impuse prin legile și regulamentele comunale celor care deschid strade pe terenuri particulare". Avantagiul acesta foarte însemnat pentru construcțiile în grupe, pe terenuri întinse,—de care se bucură Societatea comunală de locuințe eftine din București, a fost acordat, după multă trudă din partea solicitanților, și unei cooperative de locuințe a funcționarilor Ministerului de Do-

* Darea de seamă a Societății pe anul 1925 comunică: „Aceste apartamente, deși executate în condițiile cele mai bune, fiind prevăzute cu tot confortul modern, *se plasează cu greu*, cumpărătorii romîni nefiind obișnuiți de a locui în asemenea condiții ca proprietari. *Aceste dificultăți ne opresc să mai continuăm terminarea proiectului început*.

menii. De altfel legea din 1910 fiind o lege generală, orice organizaţie va construi în condiţiile legii, are dreptul de a se folosi de această uşurare.

Ar fi fost bine ca dispoziţia să se fi introdus şi în noua lege de încurajare a construirii de locuinţi. Ca avantagiul să fie real, e nevoe fireşte de bunăvoinţa municipalităţii.

Legea din 1910 mai prevede scutirea de taxele comunale pentru construcţii de locuinţi eftine. Noua lege acordă numai o reducere la jumătate a acestor taxe pentru asociaţiile în vederea construirii de locuinţi economice.

Legea ministrului Muncii vrea să impue anumite norme, în vederea de a se obţine construcţii „într'adevăr economice" şi anume: a) (constructorii) „eventual să întrebuinţeze în locul materialelor obişnuite care ar fi prea costisitoare, alte materiale mai eftine, dovedite prin experienţe sau prin studiile specialiştilor, că îndeplinesc condiţiile de trăinicie, rezistenţă şi higienă, ca şi materialele obişnuite"; b) casele să fie construite în grupe sau serii, după tipuri stabilite prealabil de Casa Construcţiilor de acord cu societăţile constructoare" şi c) "planurile şi devizele caselor economice vor fi supuse pentru cercetare, verificare şi aprobare la Casa Construcţiilor".

Legea nu ia însă nici o măsură în vederea eftenirii materialelor de construcţii. Legea din 1921, prevedea oarecare dispoziţii în acest senz, de pildă întâetate şi reducere de taxe pe C. F. R., S. M. R. şi N. F. R. pentru transport de materiale şi lucrători în grupe; tot aşa se acordau avantagiile legii pentru încurajarea industriei naţionale la importul maşinilor şi uneltelor necesare a fi utilizate la şantierele de construcţii.

Problemei trebue să i se acorde cea mai mare însemnătate.

Asupra dispoziţiilor noii legi repetăm aici observaţiile făcute mai înainte, cu diferite prilejuri:

1 In privinţa eftenirii materialelor de construcţii:

După războiu s'au făcut pretutindene încercări, unele reuşite, de a se creia materiale speciale economice pentru construcţii. Nu toate materialele sau tipurile de construcţii acceptate într'o ţară, pot fi însă aplicate şi în toate celelalte ţări. Aşa nu au reuşit în Franţa metodele de construcţie americane (beton, sticlă), iar la noi n'au avut efect metodele cehoslovace în lemn.

Trebue deci căutat, în primul rînd, de a se da posibilitatea celor din clasele populare ce-şi clădesc un cămin să-şi procure materiale obişnuite în ţară pentru construcţii de case (cărămidă, var, ciment, lemnărie) în condiţii cît mai avantajoase.

In Belgia, de pildă, „Societatea Naţională de locuinţi eftine" a creiat—subt forma unei societăţi cooperative,—un *Contoar naţional de materiale,* care livrează societăţilor locale sau regionale de locuinţi populare materiale de construcţie pe preţul cel mai eftin posibil.

La noi, s'ar putea utiliza cooperativele pentru exploatarea pădurilor, ca şi carierele cooperative de var şi piatră, cărora Statul le-ar putea acorda avantagii deosebite cu obligaţia de a preda, pe preţuri reduse, o parte din produsele lor cooperativelor de locuinţi. De asemenea Statul şi comunele pot pune la dispoziţia cooperativelor terenuri pentru înfiinţarea de cărmidării, exploatare de prundişuri etc.

2 Expunerea de motive a nouii legi cuprinde cîteva cifre asupra scumpetei mînii de lucru. Legea însă nu abordează problema. Evident că este aici o chestie prea complicată, care nu poate fi soluţionată prin dispoziţii legale.

Aici nu există decît o cale: sprijinirea organizaţiilor de muncă în comun ale muncitorilor din ramura construcţiilor, pentru înlăturarea întreprinzătorilor intermediari. In Italia sînt cunoscute cooperativele „di braccianti", în Anglia, în Germania, în Austria şi în alte ţări s'au constituit, mai ales dela războiu, organizaţii de o formă nouă, cunoscute mai ales subt denumirea de *ghilde de construcţii:* „Building Guildes", „Soziale Baubetriebe", „Bauhütten". La noi avem cooperativele de construcţii formate din meseriaşi şi muncitori constructori, care sînt însă întreprinderi economice cu capital propriu.

3 Trebue aplaudată dispoziţia legii de a se avantaja construirea de case în grupe şi după tipuri. In felul cum e redactat textul respectiv ar reeşi însă că numai astfel de construcţii vor fi finanţate de Casa Construcţiilor, ceiace credem că nu este în intenţia legiuitorului.

Legea abordează aici o problemă importantă. Avantagiul construirii în grupe de locuinţi este evident. Se obişnueşte la noi, ca de altfel şi în străinătate în primele începuturi ale acţiunii,—de a se constitui tipuri uniforme în cartierul construit, ceiace-i dă, în chip firesc, un aspect monoton şi trist. E nevoe de o cît mai mare varietate. Economia se obţine totuşi, în cea mai mare măsură, prin aceia că elementele (uşi, ferestre, grinzi, etc.) sînt de un tip uniform, ceiace permite producţia lor în massă, deci pe un preţ mai redus.

Aranjamentul locuinţii însă variază pe cît cu putinţă. Fireşte că nu e posibil a avea întotdeauna un plan deosebit pentru fiecare locuinţă, ceiace ar scumpi construcţia, dar există o serie de posibilităţi de a combina tipurile, de a aranja grupuri de locuinţi şi mai ales mult-puţina ornamentaţie exterioară existentă.

* * *

Problema financiară este, de sigur, latura cea mai dificilă a acţiunii în vederea rezolvării crizei de locuinţi populare.

Pretutindeni Statul ca şi municipalităţile au intervenit cu credite însemnate. La fel casele de economie, casele de asigurări sociale ca şi alte case publice şi-au plasat o parte din fonduri în astfel de împrumuturi. In unele ţări Statul ia asupra sa sarcina

plății unei părți din dobînzile și ratele de amortizare. In Belgia s'au acordat prime de încurajare celor care construesc. De asemenea în multe părți, Statul garantează plata anuităților la împrumuturile contractate în scopul construirii de locuinți populare.

La noi, legea din 1910 relativă la înființarea unei societăți comunale pentru construirea de locuinți eftine în București, lege modificată în 1913, 1921 și 1923, autoriză societatea „a înlesni proprietarilor împrumuturi ipotecare în primul rang în obligațiuni de ale societății comunale, socotite pe valoarea lor nominală plătibile prin anuități, purtînd o dobîndă de cel mult 5 la sută pe an, pentru a garanta prețul locuinții achitat de societatea comunală". Legea mai prevede, pentru a ușura plasarea obligațiilor societății comunale,—că atît disponibilitățile Caselor de Depuneri, Caselor de Economie ale Statului, averile minorilor, interzișilor, dotele, să se poată plasa în obligații ale acestei Societăți. Societățile de asigurare asupra vieții sînt obligate ca cel puțin jumătate din sumele prevăzute în art. 147 din codul comercial să le plaseze în aceste obligații.

Pe baza unei legi din 1923, obligațiile garantate de Stat pe care le emite Societatea comunală se urcă la 200 milioane lei. In bilanțul pe 1925, găsim postul obligații în circulație cu 81.830.000 lei.

Legea pentru încurajarea construcțiilor din 1921 prevedea creiarea unei *Case a construcțiilor* care trebuia să emită obligații, garantate de Stat. Legea dispunea că în acest fel de obligații se vor plasa, în parte, fondurile Casei Pensiilor a Statului, ale Casei Asigurărilor Sociale, precum și ale oricărei instituții care capitalizează în rentă.

Se știe că această Casă nu a luat ființă. Legea de acum prevede din nou înființarea *„Casei Construcțiilor"*, funcționînd pe lîngă Ministerul Muncii, Cooperației și Asigurărilor Sociale, și care are să facă și finanțarea construcțiilor. Pentru aceasta servește *„Fondul pentru construirea de locuinți"*, care se formează: a) o taxă de 1 la sută asupra valorii imobilelor noui cărora li se acorda scutire de impozite; b) din sume înscrise în bugetul general al Statului; c) subvențiile municipiilor, comunelor, și județelor; d) împrumuturi contractate, eventual, de către stat în scopul construirii de locuinți; e) sumele provenind din înființarea și concesionarea unei loterii pentru construcții; f) donații și legate.

In afara sumelor ce se vor încasa din impozitul de 1 la sută,—desigur, insuficiente—ar avea importanța împrumuturilor care s'ar putea contracta în străinătate în acest scop. Expunerea de motive a legii vorbește de această eventualitate.

Legea mai prevede că din sumele provenite din impozitul instituit 60 la sută se vor întrebuința la construirea de locuinți pentru funcționarii publici, restul fiind destinat pentru celelalte categorii de solicitatori de credit, adică societăților pentru construire de locuinți economice și cooperativelor construite în vederea de a procura locuinți membrilor lor.

Sumele provenite din împrumuturile ce eventual s'ar contracta în străinătate nu vor putea folosi—credem—prea mult funcționarilor publici sau particulari, muncitorilor și în genere, tuturor salariaților. Impumuturile se vor contracta în valute forte, anuitățile urmînd a se plăti în aceiași monedă. Ori, în asemenea condiții salariații nu s'ar putea angaja decît într'unul din următoarele două cazuri: 1) Stabilizarea monedei noastre naționale; 2) introducerea sistemului salarizării mobile, în raport cu puterea de cumpărare a monedei.

* * *

In ce privește organele chemate a organiza acțiunea de rezolvare a chestiei locuinților populare, am dat următoarea clasificare.*

I.—*Acțiunea directă a autorităților publice.*

II.—*Acțiunea privată:*

a) Construirea de locuinți de către filantropi;

b) Construirea de locuinți pentru muncitori și funcționari de către patronii, proprietari de fabrici și alte întreprinderi industriale și comerciale;

c) Construirea de locuinți eftine de către întreprinderi capitaliste;

d) Societăți cooperative pentru procurarea de locuinți eftine;

e) Ghildele de construcții.

III.—*Acțiunea combinată.*

a) Sprijinirea de către Stat a acțiunii cooperativelor de locuinți;

b) Regia capitalistă (Societăți comunale pentru construirea de locuinți eftine și sănătoase);

c) Regia cooperativă.

Acțiunea particulară — subt toate formele—s'a dovedit pretutindeni incapabilă a rezolva singură criza, și atunci s'a simțit nevoia intervenirii autorității publice. „Imprejurările mai puternice decît doctrinele, impun în cazul de față, printr'o necesitate de neînlăturat, serviciul public al locuinților. In afară de orice considerație umanitară sau filantropică, din motive de strictă apărare internă, nația se găsește în fața obligației absolute, să asigure fiecărei familii o locuință higienică cu o chirie corespunzătoare facultății sale de plată".**

Acțiunea directă a autorității publice — e vorba mai ales de municipalitate—nu poate însă da roade. De aceia se recurge la acțiunea combinată a celor două inițiative. La noi am văzut că s'a experimentat regia mixtă capitalistă în București. Rezultatele sînt modeste. In Franța s'au făcut încercări similare. Ca să se atingă scopul, în chip firesc, acțiunile și obligațiile emise de aceste socie-

* Broșura amintită, apărută în editura *Institutului economic romînesc.*

** *H. Sellière*, La crise du logement et l'intervention publique en matière d'Habitation populaire dans l'Aglomeration parisienne. Paris, 1921.

tați trebue să producă o dobîndă cît mai modestă. De aici incapacitatea lor de a atrage fonduri suficiente din public. *

Am recomandat de aceia, fie sprijinirea organizațiilor cooperative ale celor care au nevoe de locuinți, fie forma *regiei mixte cooperative*** așa cum e realizată în Belgia de către „Societatea Națională de locuinți eftine. *** Ministerul socialist *Wauters* exprima astfel avantagiile acestei forme de acțiune:

„Funcționarea organismelor speciale și independente, astfel cum sînt societățile agreate de către Societatea Națională, prezintă acest mare avantaj, de a permite o gestiune mult mai clară și mai sănătoasă decît dacă s'ar fi recurs la o gestiune directă a comunelor, în care cheltuelile referitoare la locuinți ar fi confundate cu bugetul general. Funcționarea societăților autonome, supuse controlului acționarilor lor, a cenzorilor lor și a Societății Naționale este deci o formă de organizare care apare mult superioară, din punctul de vedere al finanțelor comunale, „regiei directe".

„Casa Construcțiilor" înființată prin legea Trancu-Iași este o instituție de Stat, alipită Ministerului Muncii, avînd însă personalitate juridică. E administrată de un consiliu numit de Ministerul Muncii, prin Decret Regal. Casa Construcțiilor administrează *fondul pentru construcții*, controlează, supraveghează și aduce la îndeplinire dispozițiile legii de încurajare.

* * *

Legea d-lui Trancu-Iași are lipsuri. Am indicat în cursul expunerii noastre, unele din ele.

Punerea în aplicare a acestei legi va însemna totuși un mare pas înainte, spre rezolvarea problemei locuințelor populare din orașele noastre. Va fi însă nevoe de o continuă activitate în această direcție. Legea din 1921 nu și-a putut da roadele în mod complect, nefiind aplicată în totul.****

D. Trancu-Iași are desigur acest merit de a fi singurul om politic dela noi care s'a străduit să legifereze după războiu în acest domeniu. In parlament și-a susținut noua lege cu multă căldură și mult optimism.

Pentru organizarea unei acțiuni sistematice și bine susținute este însă nevoe de aderarea entuziastă a tuturor conducătorilor vieții noastre de Stat.

Gr. Mladenatz

---

* A se vedea: *L. Bonnevay*. Les habitations à bon marché, in „Enciclopedie parlementaire des sciences politiques et sociales", Paris, 1919.

** *B. Lavergne*, L'ordre cooperatif (I. Les faits) 1926.

*** Pe larg în broșura noastră: *„Problema locuințelor populare"* unde ne-am servit de materialul comunicat de „Bureau de documentations du parti ouvrier belge" și de către „Société Nationale des habitations et des logements à bon marché" (Bruxelles).

**** Asupra construcțiilor orășenești din ultimii ani a se consulta articolul d-lui ing. *Cincinat Sfințescu*: „Activitatea constructivă a orașelor noastre în ultimii ani", din *Monitorul Uniunei Orașelor din România* (An. II No. 1, 15 Ianuar 1925).

Miscellanea

10 Mai

Din inițiativa „Universității libere" s'au organizat anul acesta conferințe comemorative în toate capitalele de județe asupra importanței aniversării independenței noastre. De la războiu încoace e primul 10 Mai serbat cu oarecare fast. De doisprezece ani această sărbătoare națională era uitată. Și lucrul e firesc, explicabil. Războiul cel mare a eclipsat pe cel mic. Ce înseamnă o mică luptă patriarcală, aproape idilică în fundul Orientului, în care două principate uitate de lume au fost recunoscute la viață, războiu în care au luat parte la luptă cel mult două sute de mii de oameni, pe lîngă marele războiu mondial, cu proporțiile sale aproape cosmice, cu zecile sale de milioane de combatanți, cu distrugerile sale imense? Și apoi nu-i ușor de uitat prima noastră unire restrînsă, pe lîngă realizarea idealului național integral?

Cu toate acestea nu e drept să se uite trecutul, nu e drept să uităm vechiul zece Mai cu luminațiile și părăzile lui naive. Dacă există o evoluție strictă, în care fiecare moment e determinat de antecedentul său, 1918 n'ar fi fost posibil fără 1877.

In toată istoria noastră nu găsim decît trei momente de afirmare a conștiinței naționale: unirea principatelor, declararea independenței, întregirea neamului. Și e de observat că toate aceste evenimente, la un popor care are o viață de stat de 600 de ani, cel puțin, s'au efectuat toate, abia în jumătatea a doua a sec. XIX. Incolo toată istoria noastră nu e decît un lung hibernaj. La această stare de lucruri au contribuit o mulțime de cauze. Bine înțeles întâiu ceva care n'a depins de noi: greutatea evenimentelor istorice, care ne covîrșeau. Dar conștiința națională nu s'a dezvoltat nu numai fiindcă am avut vecini puternici și vrăjmași. Există și cauze interne de ordin social. Deosebirea de clase era prea puternică. Numai boeri și iobagi. A lipsit totdeauna la noi burghezia, clasă intermediară care a realizat în Apus ideia de națiune. Se știe că boerimea e de sentimente internaționaliste, în orice caz e lipsită de ideia națională, fiindcă concepția ei despre stat e ori feudală, ori în cel mai bun caz patrimonială: Statul e conceput ca o moșie. Economia noastră, strict orientală până după 1829, lipsită de orice fel de caracter capitalist, se menținea la o producție pur patriarcală. Către jumătatea sec. XIX, capitalismul pătrunde și la noi. Ne legăm economicește de

restul Europei şi pe acest substrat încep şi legăturile ideologice.

Boerimea e în decadenţă şi boerinaşii patruzecioptişti ajută la modernizarea, adică la democratizarea şi burghezizarea noastră. Ideia naţională, creaţie a revoluţiei franceze, pătrunde şi ea prin canalul democratic. Un I. Brătianu, un C. A. Rosetti pricepe că modernizarea noastră trebue făcută oricum: şi atunci se creiază chiar artificial, din bugetul statului, pe cale de impozite o burghezie naţională. Dar prin toate acestea ideia naţională se afirmă. Ceiace e important în 1877 e că Romînia *începe să existe*, în conştiinţa cetăţenească.

Diferitele evenimente istorice care au urmat, nu sînt decît realizări de fapt ale unor idealuri sociale care existau. Războiul mondial ne-a găsit închegaţi într'o unitate. Lucrurile s'au desfăşurat mai uşor şi mai firesc.

Faza eroică de luptă trebue căutată însă în urmă în preajma anului 1877.—

Cazul Gide

Din Paris vine ştirea că memoriile lui André Gide, „Si le grain ne meurt", au fost retrase din librării de editor, probabil în înţelegere cu autorul. Intrebarea cea mai firească care se impune e aceasta: de ce le-a mai publicat atunci? Mai ales că aceste memorii ca şi cartea de teorie generală, publicată mai înainte, „Corydon", nu erau de loc făcute să aducă servicii autorului.

André Gide este astăzi poate figura cea mai discutată, şi în multe medii literare, cea mai cu autoritate din literatura europeană. In America, Germania şi Anglia literatura cea mai tînără, nu e cu totul lipsită de influenţa acestui scriitor şi moralist. Viaţa sa intimă, roasă de vitii adinci şi totuşi umane e privită de mulţi cu dezgust sau dispreţ, dar printre tineri e considerată cu mult interes şi indulgenţă. Toate acestea fiindcă pervertirea lui Gide nu e decît mărturia unui adînc dezechilibru moral, care însă a făcut eroice eforturi cătră normalizarea. „Si le grain ne meurt" minunează pe lector prin justeţa, prin naturaleţa atitudinei autorului. Cînd cineva se decide să-şi răscolească rănile şi să expue publicului păcatele sale adînci ori odioase, e tentat să intre în una din atitudinile convenţionale, care se întrebuinţează în această circumstanţă. Cînd cineva se înjoseşte până a face părtaş la mizeriile vieţii sale intime pe orice lector, el trebue să aibă numaidecît unul din următoarele aspecte sufleteşti. Unii sînt cinici. Se fălesc cu viţiul şi bravează cu impertinenţă inconştientă opinia: e cazul destul de eftin al lui Oscar Wilde. La alţii, mai demni, mai mîndri se observă o aspră resemnare. Alţii în fine, e cazul multor scriitori ruşi, apare revolta contra societăţii care e făcută reponzabilă. Atitudinea lor e o gravă acuzare adusă mediului. La Gide, nici cinism, nici resemnare, nici poză de martiraj, nici revoltă contra societăţii. El povesteşte tristele imprejurări ale vieţii sale decăzute, cu naturaleţa şi calmul cuiva care ar clasifica şi descrie simple fenomene. Nu se poate zări nici indignare, nici impertinenţă, nici umilinţă. Intr'un singur loc se găseşte această justificare a acestor confidenţe: „mettons que je fais tout cela par pénitence". E conştiinţa protestantului, nevoia sa religioasă de mortificare. Aceasta trebue să fie scuza acestor grozăvii povestite pur şi simplu. Şi e adevărat, că această carte de chinuri sexuale, de frământări şi torturi trupeşti nu lasă dezgustul pe care ar trebui să-l lase asemenea subiecte. Se ghiceşte o adîncă luptă morală în care intenţia nobilă e frîntă de impetuozitatea naturii iniţiale. Efectul e tragic dar nu e dezgustător.

Şi cu toate acestea tot ne mai întrebăm de ce autorul a ţinut să prezinte atîtea detalii umilitoare ale vieţii sale sexuale. Cu siguranţă că l-a încurajat pilda lui Jean Jacques. Dar la Rousseau lucrurile se prezentau astfel. Asemenea detalii nu se povestesc decît ori de firile complect pure, candide—era cazul lui Rousseau,—sau atunci de firile impetuoase de apostoli ori fundatori de religii. Candoarea ori forţa sufletească enormă maschează decăderea. Iisus ar fi putut spune orice. Rousseau încă din familia fundatorilor de religii. Dar Gide e prea critic, prea lucid, prea rece. Ii lipseşte forţa, grandoarea, violenţa. Dar, pe de altă parte, nu e mai candid. Se înţelege astfel că Confidenţa ororilor unui om deştept şi rece nu poate fi înecată de suflul religios, care-i lipseşte. Efectul se cunoaşte: un peisaj rînced de deprimantă descompunere. Iţi pare rău că autorul s'a umilit într'atît, cînd nu-i poţi găsi nici o scăpare în propriile sale facultăţi, care refuză de a-l scuza.—*M. .R*

„Scriitori romîni şi străini"

In editura „Vieţii Romîneşti", a apărut *Scriitori romîni şi străini* de G. Ibrăileanu, cu următorul cuprins: *Mihail Sadoveanu* (Dumbrava minunată şi Fîntîna dintre plopi; Ţi-aduci aminte; Balaurul).—*I. L. Caragiale* (Pe marginea Nopţii furtunoase; Pe marginea lui Conu Leonida faţă cu reacţiunea; Versuri). *Jean Bart* (Datorii uitate).—*I. I. Mironescu* (Oameni şi vremuri) *Mihai Codreanu* (Statui şi Cîntecul deşertăciunii).—*La jubileul d-lui Iacob Negruzzi.—Eminescu* (Geniu pustiu; Pe lîngă plopii fără soţ).—*G. Coşbuc* (Vara).—*I. Creangă* (Ţăranul şi tîrgovăţul).—*La moartea lui Alexandru Macedonski.—Duiliu Zamfirescu* (La moartea lui; O muză şi Vara la ţară).—*Ionel Teodoreanu* (La Medeleni).—*Demostene Botez* (Floarea Pămîntului; Povestea Omului).—*H. Streitman* (Revizuiri).—*William James* (Scrisori). *Marcel Proust* (Procedeul de creaţie; Postumele lui).—*Ladislas Reymont* (Ţăranii).—*Max Nordau.—La moartea lui Anatole France* (Opera; A. France şi civilizaţia).—*Thomas Hardy.*

P. Nicanor & Co..

Recenzii

Henri Massis, *Réflexions sur l'art du roman*, Plon, 1927.

Lectura lui Massis e totdeauna profitabilă. Are adesea idei,—adică semi-idei, dacă se poate spune, suggestii unde, subt expresii fericite, se ascund multe banalităţi, puţină stupiditate, dar în cele din urmă şi cîte o mică observaţie justă şi profundă. Massis e catolic militant şi om deştept. Deaceia nu consimte să nu îşi amestece bunul simţ şi ascuţimea critică cu colbul unor noţiuni care de mult nu mai au nici-un sens. Un exemplu. Massis face remarca că nu se poate face artă cu imoralism pur, căci „pentru a insinua răul, trebue să se împrumute binelui oarecare elemente, întocmai cum falşul, pentru a se face crezut, trebue să se amestece cu adevărul. Şi aceasta nu numai pentru a putea convinge inteligenţele noastre, fireşte conduse de adevăr, sau pentru a putea să ne seducă voinţele, fireşte înamorate de Bine,—dar chiar pentru a se putea *exprima*" (78) „Artistul—adaogă el, citînd pe Maurras—e liber să facă *ce* vrea, dar nu *cum* vrea. Libertatea invenţiei în artă îşi găseşte graniţa normală în natura lucrurilor reale, care le este adevărul, şi în măsura posibilurilor, care le este raţiunea... Artistul trebue să se supună acestora, ca gînditorul atunci cînd voeşte a gîndi just, sau cîntăreţul a cînta just" (101—102) observaţii preţioase, care ne arată tot aspectul social şi profund moral al artei. Binele e naturalmente mai frumos ca Răul;—iată de ce arta e congenital moralistă,—observase, de multă vreme, un critic literar romîn. Şi Massis subscrie, subliniază şi argumentează acest adevăr esenţial.

Dar imediat după aceasta,—declară că a gîndi astfel, însamnă a gîndi *catoliceşte*. Că estetica catolică e sinonimă cu această atitudine. De ce? Şi de unde? De îndată ce vorbeşti Binele de bine, însamnă oare că ai devenit cetăţean papal? A-

ceste absolute naivităţi sînt care vor ţine mereu în discredit toate manifestările intelectualilor religioşi.

Dar Romanul? La dreptul vorbind, numai în jumătate din volumul lui Massis se vorbeşte de roman. Cealaltă jumătate se ocupă de alte chestiuni. Iată ce crede autorul despre roman. In primul rînd face o distincţie între poet şi romancier. Unul,—vizează concentrarea multiplelor realităţi în simboluri *unice*; cellalt, urmăreşte o tehnică inversă: prin multiplicitatea simbolurilor, caută a realiza idei morale generale. A doua caracteristică a romanului este că „creiază" oameni în carne şi oase; romanul e tocmai negaţia „autobiografiei" unde *omul* e *dat*, şi restul se petrece în simple *analize*. Model de *pseudo-roman* (faux-roman) e, după Massis, Dominique de Fromentin; model de roman veritabil: Le Bal du Comte d'Orgel, al lui Radiguet, şi, bun înţeles, întreg Balzac. Rămîne de văzut dacă distincţia „creaţie-analiză" (sînt aceleaşi expresiuni întrebuinţate şi de d. Ibrăileanu) se suprapune cu distincţia Roman,—Falş-roman. Poate că nu. Poate că romanul e tocmai o anumită împărechere a acestor două procedee...

In „Introducere", autorul vorbeşte cu tristeţă de noua generaţie de scriitori. Obişnuiţi să fim „discipoli de maeştrii ce-şi supraveţuesc lor-înşilor"—vedem cum scriitorii cei tineri intră în artă goi de orice legătură cu maeştrii. „Această generaţie—spune el, citînd pe Arnoux—a ajuns în războiu fără a fi trecut prin viaţă" (XIII).—Remarcăm şi o ingenioasă definiţie a romantismului. „Romanticii sînt acei care nu numesc lucrurile pe numele lor". Sînt oameni foarte de treabă şi talentaţi. Dar ce manie de a numi albul negru, şi viceversa?

D. I. Suchianu

* * *

Nicolas I. Popa, *Le sentiment de la mort chez Gérard de Nerval*, Gamber Editeur, Paris.

Unii din scriitorii din epoca romantică cei mai gustaţi azi, e fără îndoială, Gérard de Nerval.

Vremea noastră, care în opoziţie cu generaţia trecută, pozitivistă, scientistă, naturalistă e înclinată spre misticism şi feerie, spre tot ce e naiv, inconştient şi spontan e cu deosebire atrasă de acest flâneur incorigibil, de acest nebun delicios, ale cărui pagini încîntătoare, în care visul se îmbină armonios cu realitatea, lasă asemenea unor comedii de Shakespeare sau Musset, un parfum subtil de frăgezime şi tinereţă. Dar personalitatea curioasă a lui Gérard, prezintă un element de atracţie în plus, prin ceia ce are misterios şi enigmatic, prin psihologia ei complexă şi atît de greu de lămurit...

E destul să ne gîndim, că operele lui cele mai frumoase

„Sylvie", „Aurelie" sau minunatele „Chimères", au urmat crizelor de nebunie şi că delirul nu a scăzut, întru nimic, forţa mentală a poetului, care a eşit dimpotrivă din aceste încercări, mai luminoasă şi mai stăpînă.

Printre lucrările consacrate, în ultimul timp, lui Gérard, acea a compatriotului nostru N. Popa, membru al şcolii romîne din Franţa, merită toată atenţia.

Servindu-se de metoda psiho-istorică, d-sa încearcă o interpretare a vieţii şi operei lui Gérard, în legătură cu tema morţii, care la scriitorul francez îşi are punctul de plecare în fibrele cele mai profunde ale sufletului şi alimentată de bogate izvoare religioase şi mistice, ia în adevăr proporţiile unei probleme filozofice.

Concluzia cercetărilor sale, documentate şi minuţioase, e cam aceasta.

Suflet neliniştit, obsedat de mister şi infinit, Gérard şi-a întreţinut visul şi apetitul metafizic, vizibil în impresiile lui prime, prin influenţele intelectuale dinafară şi deşi evoluţia lui e interioară, spiritul german, ocultismul şi Orientul prin ceiace au fantastic şi ireal au grăbit declanşarea crizei lui mentale.

Amorurile nenorocite (şi aici d. Popa nu neglijează cuceririle recente ale psiho-analizei), au avut o largă parte în dorinţa lui de nemurire şi aspiraţia către moarte e în opera lui, transfigurată prin iubire.

Silindu-se să trăiască într'o lume de vis, Gérard sfîrşeşte prin a pierde legăturile cu pămîntul.

El caută un răspuns la problemele care-l solicită, în ceiace au mistic religiile trecutului şi la şcoala marilor iniţiaţi, învaţă să contemple lucrurile eterne, relativitatea vieţii şi a morţii, iar lumea de dincolo, devine pentru el, ceva intim. Trecutul lui personal reînvie deasemeni şi îl face să retrăiască o lume dispărută.

Visul a devenit acum o parte integrantă din conştiinţa lui deşteaptă, timpul şi spaţiul se extompează şi în nebunia lui, poetul le confundă. Subt impulsia patologică a bolii, el vrea să străbată cît mai repede frontierele terestre, pentru a se uni cu divinul şi sinuciderea apare astfel, ca deznodămîntul natural al crizelor lui mistice. Gérard a murit, se poate spune, de „nostalgia lumii invizibile".

Dacă tema morţii nu are la acest poet, amploarea pe care o întîlnim la un Villon, Leopardi sau Baudelaire, ea are însă un pronunţat caracter interior, filozofic şi religios.

Prin cadrul preocupărilor lui, Gérard apare ca un precursor al şcolii parnassiene, nutrită cu hellenism şi orientalism păgîn şi dominată de aspiraţia către neant.

In ce priveşte expresia artistică, acest poet, în ale cărui versuri muzicale, esoterice şi absconse, inconştientul dispută terenul conştiinţei şi viziunile din altă lume figurează alături de datele vieţii conştiente, anunţă dimpotrivă pe simbolişti.

Lucrarea solidă şi erudită a d-lui Popa, lămureşte fără îndoială o lature din cele mai importante ale personalităţii lui Nerval şi e un studiu de istorie literară, suggestiv şi interesant.

Octav Botez

* * *

Guglielmo Ferrero, *Intre trecut şi viitor*, traducere de colonelul C. C. Alexandrescu, Atelierele „Adevărul", Bucureşti, Preţul 50 lei.

Guglielmo Ferrero se ocupă stăruitor cu schimbările provocate de marea sdruncinare a războiului mondial. Dela încheerea păcii până acum, invăţatul italian a publicat cîteva cărţi asupra acestor pasionante probleme şi va continua, de sigur, seria începută, căci istoricul măririi şi decăderii romane găseşte în răsturnările zilelor noastre un izvor nesecat de observaţii ingenioase, de analogii juste şi uneori paradoxale. Stilul limpede, concizia şi siguranţa cu care îşi expune de obiceiu ideile, fac lectura lor plăcută şi ataşantă. Ferrero se întoarce cu nostalgie spre trecut, pentru care manifestă o predilecţie de artist. Această aplicare istoristă lipsită de pedantism constitue o calitate preţioasă a scrisului său bogat în suggestii nouă şi interesante. „*Intre trecut şi viitor*" prezintă ultima parte a însemnărilor pe marginea actualităţii. Guglielmo Ferrero dramatizează clipa prezentă cu un zîmbet plin de făgăduinţi pentru mai tîrziu. Primul rău e iluzia pe care o au societăţile europene că ar putea realiza statul perfect. Căderea monarhiilor împiedică mersul către acest ideal. „O opinie publică schimbăcioasă şi nestatornică, ascultînd cu uşurinţă numai de sensibilitate, are cu mult mai multe inconveniente într'o democraţie decît într'o monarhie". Nestabilitatea psihologică face ca instituţiile să fie prea mobile, conducătorii n'au vreme să cugete asupra nici unei mari idei călăuzitoare. Munca a rămas unica disciplină a acestei lumi nouă, născută din drumul de fier.

Ferrero crede că revoluţia rusă nu e o altă etapă, ci numai închide ciclul revoluţionar început în 1789. „Pentru ca să transforme lumea după noua lor concepţie de viaţă, Revoluţia franceză şi secolul al nouăsprezecelea au trebuit să distrugă, una după alta, un mare număr din vechile instituţii. Una singură mai dăinuia încă în multe ţări: Monarhia. Revoluţiile recente n'au făcut decît să desăvîrşească opera Revoluţiei franceze, răsturnînd monarhia. Numai fascismul, în loc s'o răstoarne, a făcut-o prizonieră, silind-o să reia puterea absolută, cu nădejdea ca şi el să se servească de dînsa; se va vedea, într'o zi, dacă şi-a făcut o socoteală bună. După ce au doborît sau capturat monarhiile, aceste revoluţii nu au mai avut nimic de făcut căci s'au găsit în faţa organizaţiilor economice şi administrative, in-

destructibile şi una şi alta. Revoluţia rusă, care a voit să distrugă organizarea economică, n'a ajuns la altceva decît la urmă să fie nevoită s'o clădească din nou. Fascismul care făgăduise exterminarea biurocraţiei, a terminat prin a o mări, căci toate revoluţiile au ajuns la sporirea numărului de funcţionari".

Mai departe, publicistul italian deplînge distrugerea acelui aparat de constrîngere la pace, pe care-l forma „internaţionala Curţilor regeşti". „Paradoxul asiatic", „Războiul chimic", „Iluzia absolutismului", „Industria şi războiul" sînt capitole în care pune în lumină caracterele vremii noastre. Cartea se încheie cu cîteva observaţii asupra mult discutatei chestiuni a raporturilor dintre Orient şi Occident. „In Asia şi'n Europa, occidentalii nu caută atîta viitorul, cît trecutul, un trecut de care nu se pot despărţi fiindcă l-au distrus. Printre colaboratorii marii anchete făcută de „Les Cahiers du mois" acela care pare a fi înţeles mai bine acest adevăr de căpetenie, este contele Kayserling, filozoful german, bine cunoscut prin criticile sale—adeseori adînci—ale civilizaţiei moderne. Cînd Europenii de astăzi—spune el—opun Estul Vestului, în realitate nu se gîndesc la idealul oriental şi idealul occidental, ci la idealul clasic al evului mediu pe care îl opun idealului modern, adică idealul perfecţiunii în faţa idealului progresului".

S. I.

***

L. Pirandello, *Enric IV*. (Trad. rom. de Al. Marcu, Ed. Cartea Vremii).

Enric IV, e, după *Sei personaggi in cerca d'autore, Così è (se vi pare), Il piacere dell'onestà* şi *Vestire gl'ignudi*, o piesă care mai poate fi luată 'n serios. Ea înseamnă un apogeu în activitatea dramatică a lui Pirandello, în sensul că ea împinge la ultimele lor consecinţe premisele care i-au permis autorului să scoată din disocierea personalităţii omeneşti o situaţie dramatică originală. Cunoaşteţi teoria pe care se sprijină acţiunea *tuturor* pieselor lui Pirandello: personalitatea una şi totdeauna identică cu sine e o iluzie. In fiecare clipă a vieţii noastre sîntem alţii. La formele necontenit variabile pe care ni le dau senzaţiile momentului sau capriciile voinţei, s'adaugă diformaţiile pe care ni le impun obligaţiile profesionale, convenţiunile sociale şi prejudecăţile de tot felul. In fiecare moment ne *construim* o personalitate potrivit cu împrejurările în care ne găsim, cu rolul pe care vrem să-l jucăm, cu impresia pe care vrem s'o lăsăm, cu scopul pe care vrem să-l atingem. Ne credem „unu" şi sîntem „atîţia" cîte posibilităţi de-a fi ne oferă hazardul: unul, nici unul, o sută de mii. Ne credem autonomi, şi nu sîntem decît nişte biete marionete pe care un geniu maliţios se amuză să ne ridice o clipă-n picioare pentru a ne culca apoi la pămînt.

Insezisabili pentru noi înşine, sîntem impenetrabili pentru alţii. Fiecare din noi constitue un sistem închis în care nimeni nu poate pătrunde. Relaţiile sociale sînt întemeiate pe un ireductibil „malentendu", de oarece toate lucrurile pe care ni le comunicăm iau fatal semnificaţia pe care le-o dă fiecare din noi. Credem că ne înţelegem şi nu ne 'nţelegem niciodată. Singurul cadru— cît de mobil şi de elastic şi acesta!—care să cuprindă succesiunea necontenită a fenomenelor sufleteşti şi să ne dea iluzia unei unităţi, e memoria. Suprimaţi la un moment dat amintirea faptelor anterioare, şi individul e cufundat în neant.

E cazul eroului din Enric IV.

Un tînăr nobil pune la cale, cu prilejul unui carnaval, o cavalcadă în costume istorice. El se travesteşte în împăratul Germaniei Enric IV, iar fata pe care o iubea în Contesa Matilda a Toscanei. Petrecerea sfîrşeşte tragic, căci într'o învălmăşeală Enric IV cade de pe cal, se loveşte la cap de-o piatră şi se ridică nebun, crezînd în adevăr că e Enric IV. Rudele, ca să nu-i agraveze boala contrariindu-l, îl instalează 'ntr'un castel şi-l înconjoară de *vasali* care îl servesc şi-i vorbesc ca şi cînd ar fi Enric IV. Rarii oaspeţi care vin să-l vadă sînt travestiţi în personagii din sec. XI.

Astfel trec doisprezece ani, cînd, într'o zi nebunul îşi revine-n fire şi cu minte rece examinează situaţia pe care i-au creat-o aceşti doisprezece ani de *absenţă*. Cîtă vreme el a fost exclus din viaţa socială, aceasta şi-a urmat cursul normal: femeia pe care a iubit-o s'a măritat, are o fetiţă şi acum, văduvă, trăieşte cu cel mai detestat dintre rivalii lui. Foştii lui tovarăşi de cavalcadă poartă şi ei urma anilor trecuţi, numai el rămase 'ncremenit în momentul acela fatal, „ca şi cînd ar fi avut veşnic douăzeci şi şase de ani". Ce-ar mai căuta el într'o lume atît de schimbată, cu care nu s'ar mai putea potrivi? Iată-l resemnat să-şi continue exilul şi să joace conştient rolul pe care atîţia ani l-a jucat inconştient. Va găsi chiar o amară plăcere în defilarea oaspeţilor mascaţi pe care el, cel crezut nebun, îi joacă ca pe nişte marionete.

Trec alţi opt ani. Fata marchizei Matilda Spina are nouăsprezece ani şi seamănă aidoma cu mamă-sa. Cineva are ideia că travestită în Contesa Matilda de Toscana şi înfăţişată cu „Enric IV", acesta şi-ar putea reveni în fire prin emoţia ce-ar primi-o. Juxtapunerea imaginei a ceiace a fost femeia iubită la douăzeci de ani şi a aceiace devenise la patruzeci, dă într'adevăr lui Enric sentimentul timpului „care pentru el nu s'a scurs". Prin întruchiparea vie a iubitei lui de-acum douăzeci de ani visul lui s'ar putea schimba în realitate. Cu ea, şi-ar putea relua viaţa de-unde a lăsat-o în momentul acelei căderi fatale. Transportat, se repede la fată s'o cuprindă 'n braţe şi s'o ducă cu sine. Vor să i-o smulgă, o luptă se'ncinge în cursul căreia „Enric IV" omoară pe fostul său rival. De-acum nu-i mai rămîne lui Enric, decît să se 'nchidă 'n rolul lui de nebun. Societatea-i va fi interzisă pe vecie...

La confruntarea mamei şi fiicei cu „Enric IV" se reduce toată acţiunea dramei. Antecedentele sînt evocate în forma de povestire dialogată care nu seduce deloc publicul. Cu toate eforturile excelentei trupe a d-lui Pitoëff, piesa a căzut la Paris. Şi nu credem că ea ar putea avea o soartă mai bună la noi. Izvorul de inspiraţie dramatică a lui Pirandello ne pare secat. Deplin stăpîn pe formula care i-a asigurat o repede şi universală popularitate, dramaturgul sicilian se complace acum să mistifice şi să buimăcească publicul. Piesele scrise după *Enric IV*, au toate aparenţele unor farse jucate publicului.

Traducerea d-lui Al. Marcu e demnă de toate elogiile: directă, vie, naturală; nu reaminteşte nici o clipă că e o traducere.

A. Oţetea

* * *

A. P. La Fontaine, *La Philosophie d'E. Durkheim, I. Sociologie générale,* Librairie Joseph Vrin, Paris, 1926.

După monografiile despre Boutroux şi Bergson, d. A. P. La Fontaine continuă seria „La culture française" cu un studiu de ansamblu privitor la „Filosofia lui E. Durkheim".

Propunîndu-şi să oglindească în trei lucrări diferite concepţia sociologului colectivist francez, autorul se ocupă de vederile Sociologiei generale, urmînd să le complecteze mai tîrziu printr'o Sociologie specială şi o Sociologie practică.

In primul volum de „Sociologie generală", de care ne ocupăm, d. A. P. La Fontaine reuşeşte să facă interesantă gîndirea sociologică durkheimistă, reliefînd viguros metodologia şi unele din rezultatele ei. Sînt determinate precis atributele faptului social, raporturile dintre morală şi societate, legăturile teoriei cunoaşterei cu sociologia, pe lîngă determinismul şi mecanicismul concepţiei lui Durkheim.

Lucrarea cuprinde în desfăşurarea ei cronologică pe capitole următoarele teme: Realitatea Ştiinţii sociologice, Studiul faptelor sociale, Morfologia socială, Explicaţia faptelor sociale şi Sociologia considerată ca speculaţie filosofică.

Lipsită de orice spirit critic, expunerea d-lui A. P. La Fontaine are meritul că strînge într'un mănunchiu concepţia lui Durkheim—răsleţită în atîtea volume,—punînd astfel la îndemîna necunoscătorilor o carte de iniţiere. Dealtfel volumul poate fi de folos ca memorandum şi celor familiarizaţi cu părerile intemeetorului colectivismului sociologic obiectivist.

Ca valoare ştiinţifică, lucrarea d-lui A. P. La Fontaine nici nu se poate compara cu judicioasa monografie a lui Lacombe despre Durkheim; ea rămîne în schimb o broşură meritorie de popularizare.

Ştefan George

* * *

G. T. Masaryk: *Idealurile umanităţii; despre bolşevism.* „Cultura Naţională".

Intr'o broşură de aproape 100 de pagini au fost grupate o serie de articole şi conferinţe rostite sau publicate de Masaryk, actualul preşedinte al Republicei cehoslovace, în scopul de a răspîndi în masele de muncitori şi intelectuali doctrina politică socialistă, al cărei suflet—în ţara sa—e de aproape o jumătate de veac.

E în această carte ceva mai mult decît obişnuita expunere dogmatică a unei teorii asupra organizării societăţii. E explicarea însăşi a mediului vieţii sociale, în care—făcîndu-şi cariera—s'a dezvoltat modestul fiu al unui funcţionăraş din orăşelul Hodonin, la graniţa Moraviei.

Sînt aci discutate şi prezentate în adevărata lor lumină—cu un rar simţ al realităţii pe deoparte, cu perspicacitatea unei inteligenţe superioare pe de alta—probleme ce preocupă deopotrivă pe cugetătorii politici ca şi pe acei de pură meditaţie filozofică.

Problemele, pe care le-a reînviat pe baze nouă războiul mondial, probleme de ordin etic sau social-politic: umanitarismul, internaţionalismul, anarhismul şi bolşevismul, ca şi acele de filosofie pură cu aplicaţii la viaţa socială: pozitivismul, utilitarismul şi pesimismul, sînt tratate cu competenţa şi autoritatea personalităţii ce domină întreaga viaţă politică a tinerei republice vecine.

La baza doctrinelor socialiste, abstracţie făcînd de caracterele lor specifice, există un fond comun ce constitue însuşi fundamentul lor etic şi politic; aceasta e ideia de umanitate, care a dus la formularea idealului umanitar. Pentru mentalitatea actuală umanitatea este o realitate magică, care fixîndu-se alături de idealul creştin din epoca Renaşterei şi a Reformei—a devenit imediat ante-creştină şi supra-creştină. Şi după cum omul îşi exprima în evul mediu idealul prin creştinism, astăzi idealul umanitar—deşi ante-religios—a devenit supremul scop al vieţii sociale.—Umanitatea nu este o entitate metafizică, o abstracţiune ce tronează deasupra realităţii existente spune Masaryk, naţiunile—după concepţia lui Herder—sînt ele însile părţi naturale ale omenirii.

Astfel idealul umanitar apare drept un ideal nou faţă de vechiul ideal istoric, un ideal a cărei garanţie de realizare este însuşi caracterul său natural.

Analizînd pozitivismul şi apoi—pentru a scoate în evidenţă caracterul antiindividualist al idealului umanitar—însuşi individualismul cu cel mai tipic reprezentant al său, Fr. Nietzsche, Masaryk exprimă principiul fundamental al eticii umanităţii, care este constituit de armonia dintre simţire şi raţiune cu o anumită predominare a factorului raţional,—trece apoi la critica regimului dictatorial al sovietelor.

Bolşevismul, care nu e propriu-zis o doctrină—lipsindu-i fundamentul ştiinţific necesar—ci o trecătoare organizare hibridă, îşi

are originea în materialismul istoric al lui Marx şi Engels. Bolşevismul pune pe primul plan ideia de revoluţie armată, care conduce la constrîngerea burgheziei şi a capitalismului.

E drept că Marx şi Engels au afirmat necesitatea revoluţiei prin violenţă, indicînd-o drept mijloc sigur pentru realizarea statului comunist. Dar trebue de remarcat că afirmarea aceasta datează din prima fază a activităţii lor politice, adică atunci cînd revoluţia dela 1848 le inspirase o notă romantică în concepţia materialismului istoric, bazată pe un serios fundament ştiinţific.

In fond, şi Karl Marx şi Engels insistă—în realizarea societăţii comuniste—în special pe elementul de educaţie al proletariatului, ce ar putea determina revoluţia organizării sociale fără intervenţia brutală a forţei armate.

Socialismul ştiinţific este bazat—în dezvoltarea sa—tocmai pe această convingere în realizarea statului socialist, evitînd revoluţia armată. Dar Ruşii nu au înţeles reforma societăţii prin muncă şi educarea maselor; Lenin cu sprijinul forţei armate a muncitorilor din centrele industriale şi chiar cu forţa armatei militariste—a realizat dictatura, pe care a numit-o proletară.

Ideia de dictatură a proletariatului se găseşte şi în opera lui Karl Marx. Dar ceiace constituie caracterul ei esenţial este—la Marx—realizarea ei de către „imensa majoritate în sprijinul imensei majorităţi a proletarilor". Ori, dictatura sovietelor ruseşti reprezintă o infimă minoritate faţă de populaţia întregii Rusii; din 150,000,000 locuitori abia 1.000.000 sînt astăzi înscrişi şi organizaţi în cadrele partidului comunist.

Iată de ce regimul sovietic este nenatural şi nelogic, şi pentruce trebue considerat ca o formă trecătoare în evoluţia statului modern.

Cartea lui Masaryk, scrisă cu vigoare şi inteligenţă critică, lipsită de obstracţiuni şi teoreticism inutil, se adresează marelui public care găseşte în ea un material ştiinţific ales şi o convingere serioasă în faţa unor probleme de netăgăduită importanţă.

M. Mancaş

* * *

Eugen Herovanu, *Incotro ne duce destinul,* Viaţa Romînească, 1926, Iaşi.

Broşura d-lui Herovanu e adresată tinerilor. Ea e fructul meditaţiilor unui cuget onest şi generos asupra mobilurilor sufleteşti care animă de o bucată de vreme directivele tineretului nostru. Fără să nege realitatea adîncă a spiritului naţional, d. Eugen Herovanu e un umanitarist. Sfaturile pe care d-sa le adresează tineretului au blîndeţea şi autoritatea unui profesor şi unui părinte (broşura e dedicată fiului d-sale). Se găsesc în această broşură capitole despre „noviciatul politic", despre „Naţionalism", „orientarea morală" etc.

Nu dorim altă soartă acestei broşuri decît să fie meditată de tînăra generaţie.

M. R.

* * *

C. Kiriţescu, *Societatea Naţiunilor şi şcoala,* Ed. Cartea Romînească, Buc. 1927.

Se cunosc progresele, desigur cam lente, dar oricum sigure, pe care Societatea Naţiunilor, ca organism supra-static le-a realizat în ultimii ani. Sforţările ei se îndreaptă către o fecundă coordonare a tuturor activităţilor naţionale. Colaborarea internaţională care va duce, fără îndoială, la o solidaritate internaţională se întinde încet la toate funcţiunile vieţii de stat.

Există o cooperaţie intelectuală, muncitorească, politică, juridică. D. C. Kiriţescu, unul din cei mai competenţi oameni de şcoală de la noi, studiază în această broşură posibilităţile unei cooperaţii şcolare internaţionale.

D-sa arată limitele şi posibilităţile unei astfel de colaborări, astfel ca nici demnitatea naţională să nu fie jignită, dar, pe de altă parte nici să nu ne închidem în ziduri chinezeşti de extrem şovinism. Broşura cumpănită, însufleţită de un spirit luminat, indică atitudini rezonabile şi realizabile.

M. R.

Revista revistelor

Arhiva pentru ştiinţa socială şi reforma socială No. 3—4

Această preţioasă publicaţie, victimă şi ea a dificultăţilor materiale în care se zbate eroic publicistica unui popor care ceteşte puţin, cum e acela al nostru, intră in al VI-lea an de existenţă. Pentru organizarea şi viabilitatea acestei reviste, d. D. Gusti, directorul ei, are, desigur, merite remarcabile. In ultimul număr, afară de cîteva conferinţe ţinute la „Institutul Social" şi publicate aici, cum e aceia a d-lor Shotwell şi Zimmermann, se continuă publicarea interesantului articol al d-lui I. Filitti, „Despre evoluţia claselor sociale în trecutul romînesc".

D. Lotar Rădăceanu discută cu d. Zeletin problema „Oligarhiei romîneşti". D. I. Vianu se ocupă de „Reforma învăţămîntului în Germania". Numeroase şi variate recenzii.

Romanul Cehoslovac contemporan

D. Jelinek a consacrat o parte din recentele sale „Studii cehoslovace" cîtorva romancieri contemporani şi în deosebi d-lui Aloïs Jirasek, maestrul necontestat al romanului istoric cehoslovac.

Am dori acum să arătăm care sînt diferitele tendinţi actuale ale romanului cehoslovac.

In primul rînd trebue citat curentul realist desemnat de romanele d-lui Capek-Chod care alcătuesc o pictură largă şi viguroasă a vieţii din Praga considerată subt diferitele sale aspecte. Realist şi psiholog d. Capek-Chod cu toate că este cel mai reprezentativ autor ceh, este în acelaşi timp unul din cei mai accesibili cetitorului străin.

Deşi foarte naţional, d-sa este, ca un adevărat clasic, din toate timpurile şi din toate ţările.

Un alt curent tot atît de puternic este acela care favorizează romanul războinic.

In Cehoslovacia unde războiul se confundă cu eliberarea, acest gen de roman stîrneşte încă admiraţie. In poemele d-lui Medek vedem sufletul colectiv a unei naţiuni eroice.

Lupta anti-austriacă în interiorul fostului imperiu a determinat orientarea talentelor d-lui Victor Dyk şi a doamnei Bozeno Benesova către romanul satiric.

Pe d. Dyk, care este un foarte fin ironist, îl pasionează clasa oamenilor politici. Romanul său celebru „Aventurile misterioase ale lui Alexis Ivanijtch Kozoulinov", subt aspectul unei satire îndreptate contra Rusiei, demaschează toate abuzurile consiliului de războiu austriac.

D-na Bozeno Benesova se ocupă în romanele sale mai cu seamă de femei. Talentul său ne reaminteşte în multe privinţi pe al lui Dostoewsky.

Teatrul, reprezentat prin d. Karel Capek a cunoscut pe scenele străine, la Paris de pildă unde s'a jucat puternica sa dramă R. U. R., un mare succes.

D. Karel Capek este şi romancier, „Fabrica de absolut", roman ştiinţific în genul ilustrat deja de Jules Verne şi H. G. Wells este o operă remarcabilă.

Din acest scurt tablou vedem că romanul cehoslovac rămîne în fond fidel tradiţiei naţionale. Romanul istoric atît de apreciat în operele lui Zigmund Winter ori A. Jirasek a îmbrăcat astăzi aspectul romanului de războiu, iar romanul ştiinţific practicat cu atîta vervă de Arbers este astăzi reprezentat, natural într'o formă mai avansată, de d. Karel Capek.

(Jules Chopin. *La Revue Mondiale*, Mai).

Beethoven

De douăzeci de ani în Franţa bîntue întocmai ca o epidemie, contaminînd toate concertele mici şi mari nebunia muzicei beethoviene.

„Deja în timpul acela", spune d. Jean Marnold, „am atras atenţiunea asupra pericolului unei asemenea atitudini.

Animat de intenţia de a-l glorifica, curentul pan-beethovenian şi-a depăşit scopul. In curînd, săturaţi de o muzică din care au extras toate emoţiile posibile, admiratorii, chiar cei mai ferventi ai marelui muzicant vor încerca o mare deziluzie pe care de altfel mulţi au încercat-o deja.

Beethoven trebue menajat, trebue servit în doze mai mici şi la intervale mai mari.

Dacă aceiaşi experienţă făcută cu Mozart şi Bach a reuşit, aceasta ţine la faptul că aceştia doi din urmă au o frumuseţă specifică, care lipseşte în muzica lui Beethoven privită prin lupa inexorabilă a timpului.

Intr'o măsură destul de mare, viaţa şi biografia sa au determinat entuziasmul delirant de care s'a bucurat.

Copilul unor părinţi care deja aveau o ereditate alcoolică, Beethoven are o copilărie tristă. Cu reale dispoziţii pentru muzică el nu se consacră acestei arte decît constrîns de părinţii săi (tatăl său era un uvrier neinteligent şi beţiv, iar maica sa, fiica unui bucătar, era o fiinţă sensibilă, însă complect ignorantă şi atinsă de o boală incurabilă).

Instalat la Viena în anul 1792, el devine favoritul înaltei aristocraţii austriace şi succesul îl face să-şi piardă capul. Devine arogant, fantast excentric, ba uneori chiar mojic cu oamenii pentru care capriciile sale erau legi. Va trebui nenorocirea surzeniei sale ca să-l dezmeticească şi să-i epureze sufletul.

Această teribilă catastrofă se putea prevedea deja în 1796 cînd au apărut primele simptome. Beethoven însă nu surzeşte complect decît în 1802— în etate de treizeci şi doi de ani. Dela epoca aceia compoziţiile sale vor fi mentale, rezultînd exclusiv din amintiri.

Nenorocirea iremediabilă de care este atins, este pentru Beethoven mai îngrozitoare decît pentru un altul. Verva sa creatrice este de natură melodică, implicînd în mod evident o armonie, subt înţeleasă, dar pe care nu o realizează decît empiric mai întîiu la piano şi mai tîrziu cu preţul unor eforturi din ce în ce mai penibile.

Pentru această cauză Beethoven a fost un muzicant incomplect.

Dacă, ca şi la Berlioz aceastà tară nu alterează incontestabil la genialitate de artist, opera sa poartă stigmatele acestei decăderi cu toate inevitabilele sale consecinţi.

(Jean Marnold. *Mercure de France*).

Tragicul şi comicul în literatura tînără

D. Pierre Benoit este, şi ultimul său roman „Le roi Lepreux" o confirmă, nu ştiu pentru a cîtea oară un autor vesel. Poveştile pe care ni le istoriseşte sînt ades înfricoşetoare. D-sa ni-le spune însă cu atîta vervă şi bună dispoziţie încît sfîrşeşte întotdeauna romanele sale cu un sentiment de veselie.

Astăzi veselia e rară în literatură: Anatole France pretinde că risul şi graţiile uşoare au dispărut din timpul Revoluţiei. Este poate cam exagerat. Războiul însă constitue un factor determinant al pesimismului contemporan. Viaţa, existenţa omului „post belic" covîrşită de griji şi de îndoeli stînjenesc veselia care nu apare decît odată cu îngrijorarea.

Singura realitate mai mult sau mai puţin stabilă este propria noastră persoană de care dacă am rîde şi dacă nu i-am atribui o excesivă importanţă nu ne-ar mai rămînea nimic. Imensul merit al d-lui Benoit şi poate că odată ne va destăinui misterul căruia îl datorim, este de a fi într'o epocă mai cu seamă rezonantă şi pedantă aproape singurul romancier care să posede o atît de autentică seninătate.

Franţa are mulţi scriitori umorişti ori satirici. D. Henri Duvernois are un simţ al comicului neîntrecut, poveştile sale sînt însă, la o analiză mai adîncă, de o tristeţe sfişietoare.

Bogăţiile actuale ale Franţei trebuesc mai degrabă căutate în domeniul pateticului.

D. François Mauriac în ultimul său roman intitulat „Thérèse Desqueyroux" ne arată o tînără femee care pentru a scăpa de un bărbat care o plictisea şi pentru a scăpa de o viaţă şi de un anturaj odios se hotărăşte sa-şi otrăvească soţul.

Tentativa nu reuşeşte iar Thérèse Desqueyroux scapă de pedeapsă. Nici o licărire de conştiinţă şi nici umbra unei remuşcări nu turbură sufletul criminalei.

Acesta e genul în care romancierul francez contemporan excelează iar opera d-lui Mauriac, ca și cele precedente (Le Desert de l'Amour" ori „Le Baiser au Lepreux") este perfectă deși aceasta din urmă este poate mai sobră, mai uscată ca celelalte două.

In acelaș gen d. Kessel zugrăvește o serie de monștri asemănători ironiei d-lui Mauriac, într'o carte intitulată „Cœurs purs".

Această predominanță a tragicului asupra comicului în tînăra literatură franceză și care nu a existat întotdeauna, este datorită contradicțiilor violente care exista între sfîrșitul secolului al XIX, între perioada fericită cuprinsă dela războiul din 1870 și cel din 1914, și epoca turbure de dezechilibru și dezorientare caracteristică timpului prezent.

(André Chaumeix. *Revue des Deux Mondes*, Avril).

W. H. Hudson

In luna August din anul 1922, Anglia pierde un scriitor despre care d. Ford, Madox Ford, marele critic londonez și autorul în colaborare cu Joseph Conrad a romanului englezesc, tradus în limba franceză subt titlul de „l'Aventure", spune că era „maestrul desăvîrșit al limbii engleze" și pe care Conrad, la rîndul său îl consideră genial. Alți critici tot atît de autorizați au aprobat opinia lui Conrad și a lui Ford.

Hudson nu este de altfel englez decît prin faptul unei origini destul de îndepărtate și prin acela mult mai important, a unei alegeri spontane a unei noi patrii, care la vîrsta de douăzeci și nouă de ani îl face să aleagă Anglia, în care trăește cincizeci și trei de ani.

Născut în anul 1841 în apropierea orașului Buenos-Ayres, nu departe de fluviul Rio dela Plata. Tatăl său este originar din Marblehead, unde părinții săi, emigrați din Anglia, se stabilise mai demult. După moartea părinților săi, William Henry Hudson se simte irezistibil atras către Anglia. Din anul 1869, cînd după o aventuroasă tinerețe se stabilește în patria sa de adopțiune, el nu-se mai întoarce în America. Cărțile sale cele mai bune, în care naratorul și eruditul botanist se întrec, au toate ca temă ținutul de pe malurile fluviului Rio dela Plata. In afară de „El Ombu" în care sînt relatate aventuri, avînd ca decor America de Sud și care este cea mai bună operă a sa, mai putem cita „Grey Mansions" (locuinți verzi), „Far Away and Long Ago" (In departare și de demult), „The Naturalist in the Plata", „Nature in Downland", „A Shepeherd's Life" (Viața unui cioban), care toate confirmă genul acestui scriitor.

Mai adăugăm la toate calitățile pe care i le recunoaște critica engleză, claritatea, ritmul, perfecțiunea prozei pe care am dori s'o putem atribui educației sale latine și faptului unei tinerețe petrecute într'o țară în care răsună limpedele grai castilan.

(Victor Llona. *La Revue Hebdomadaire*, Avril).

Prințul de Ligne

„Memoires et Extraits" a prințului de Ligne este, spune d. Raymond Recouly, una din cele cîteva cărți pe care le-ar alege, dacă ar fi obligat să locuiască un timp mai îndelungat o insulă pustie.

Din nefericire opera acestui scriitor care este unul din cei mai interesanți cronicari din timpul său și chiar din toate timpurile, odată prima ediție epuizată a căzut în uitare până după războiu, cînd figura prințului de Ligne a redevenit actuală și opera sa obiectul a numeroase studii, ba chiar a unei teze de doctorat în Sorbona.

Cosmopolitismul inteligent, a cărei invenție o revendică epoca noastră, este de fapt destul de vechiu iar prințul de Ligne unul din cei mai reușiți reprezentanți ai săi.

El spune, vorbind despre dînsul: „am șase ori șapte țări: Franța, Flandra, Austria, Polonia, Rusia și la rigoare Ungaria, de oarece aceasta din urmă se obligă să acorde indigenatul celor care declară războiu Turcilor."

Acest mare senior descendent al unei ilustre familii valone este la cincisprezece ani șambelanul împăratului Austriei la Viena. La optsprezece ani tatăl său îl căsătorește cu o fată de cincisprezece ani, aventură care începe prin a-i părea comică, apoi indiferentă „Nu cunosc" spune într'un loc, „existență mai fericită ca a mea. Niciodată sufletul meu nu a fost turburat de remușcare, gelozie

ori ambiție. Ceiace înseamnează că nu am fost niciodată nenorocit—căci de fapt adevărata fericire nu am cunoscut-o decît de patru ori: cînd am îmbrăcat prima uniformă, în seara primei bătălii la care am luat parte, în ziua cînd pentru întâia oară o femee mi-a spus că mă iubește și în acea în care am eșit la plimbare după o lungă convalescență.

In vîrtejul vieții sale, gustul pentru îndeletnicirile intelectuale este însă cel mai puternic. Războiul, amorul, pasiunea pentru călătorii rămîn pe planul al doilea. Portretul lui Voltaire pe care-l face după prima sa ședere la Ferney, este un model de justeță și bun gust și care de altfel nu a fost depășit.

In Rusia, unde a locuit mai mult timp, este uimit de complexa și caracteristica figură a favoritului Caterinei a II-a, faimosul Potemkin, pe care în cîteva cuvinte îl zugrăvește atît de bine.

Fin politician, trăit în intimitatea celor mai însemnați suverani ai timpului său, în afară de valoarea lor literară, memoriile Prințului de Ligne alcătuesc un izvor inepuizabil de documentări.

După o campanie în Orient, în drum spre Franța, face un mic popas în Moldova, care îi pare cu atît mai frumoasă cu cît o cunoaște după cîteva luni petrecute într'un ținut mlăștinos și nesănătos.

Acest mare senior, care în plus era un intelectual, un om de viață și un ostaș, începe abia acum să ocupe în istorie locul pe care multiplele și realele sale merite îl cîștigase încă de mult.

(Raymond Recouly. *La Revue de France*, Avril).

Mitul lui Chateaubriand

Chestia sincerității nu se poate pune la Chateaubriand. El pare a nu fi ținut niciodată seamă de punctul de vedere al realității ori al autenticității. El nu are dorința de a-și face apologia, nici de a stabili importanța personagiului său istoric și mai puțin aceia de a da despre sine o imagine mai veridică decît aceia pe care o putem căpăta din afară.

Memoriile sale constituesc o tentativă de evadare dintr'o realitate care-l apasă. El nu caută să scrie romanul vieții sale, el creiază, se străduește să fie în fiecare moment un erou de roman și să eternizeze ceiace i se pare în deosebi remarcabil la el: o extraordinară sensibilitate și facultatea de a fi omul cel mai magnific nefericit pe care l-a purtat vreodată pămîntul.

Frumusețea cazului său constă din faptul că sentimentalicește este cu atît mai veridic cu cît se preocupă mai puțin de a fi. Sentimentele nu aveau cu obiectul lor decît un raport de ocazie, iar obiectul nu avea în ochii lui altă realitate decît aceia a unui cuer de care s'ar agăța diferitele manifestări ale sensibilității care, ea, rămînea miraculos de constantă.

Memoriile sale sînt false în măsura în care acordă obiectului o importanță personală, dar sînt adevărate în măsură, mult mai mare, în care exprimă violența sentimentală.

Găsim o prețioasă ilustrație în aventura sa cu Occitaniana. Publicația recentă a „Scrisorilor către Occitaniana" au fost foarte bine folosite pentru a demonstra că Chateaubriand nu respecta adevărul faptelor și că memoriile sale nu sînt decît o pură ficțiune; domnișoara Leontine de Villeneuve începe prin a fi o ficțiune iar caracterul său de mister dă aventurii dintre Chateaubriand sexagenar ilustru și tînăra fată hrănită de romantism și de viață de provincie, un farmec pe care-l conservă mult timp.

Leontine de Villeneuve, care pentru Chateaubriand se chema Adela, își conservă realitatea sa distinctă astfel ca la vizita pe care acesta i-o face la Cauterets adevărata Leontina îi apare ca o provincială prețioasă și care nu avea nimic comun cu Adela sa imaginară.

Ceiace este însă foarte caracteristic e că Leontina care în afară de trăsăturile ridicole care o înstrăinau de Chateaubriand, era o fată tînără, plină de grații care exercitau asupra sexagenarului prudent dar inflamabil, un farmec irezistibil creînd o nouă încarnație a aceleiași Leontine pretext.

Căsătoria domnișoarei de Villeneuve cu d. de Castelbajac este tragedia unui bătrîn cu temperament magnific

care se descopere bătrîn, exclus prin căsătoria ei din singurele plăceri reale ale amorului inconsolabil de toate femeile pe care nu le va mai putea iubi.

(Louis Martin Chauffier. *Nouvelle Revue Française*, Maiu 1927).

Tinerețea lui Jack-London

Născut la San Francisco în luna Ianuar din anul 1876, Jack London era fiul unor săteni instalați de cîteva generații în regiunile din Vest.

Din prima sa căsătorie tatăl lui Jack avu o fată Eliza, care îngriji pe fratele său mai mic cu solicitudine de mamă și veghe cu dragoste nu numai asupra copilăriei dar chiar asupra adolescenței viitorului romancier.

La vîrsta de cinci ani, micul Jack știa să citească fără ca cineva să-l fi învățat, fără măcar să poată spune cum a ajuns la acest rezultat. Nu s'a putut niciodată afla prin ce împrejurare „La Vie de Garfield" și „Voyages en Afrique" de Paul de Chaillu au pătruns în ferma familiei London. Un fapt însă este sigur și anume că aceste două cărți împreună cu „Alhambra" de Washington Irving, împrumutate de institutorul din sat au pasionat ani întregi copilăria lui Jack.

Puțin timp după căsătoria fiicei lor Eliza, părinții fură nevoiți din cauza unor grave încurcături bănești să părăsească ferma și să se reîntoarcă la San Francisco unde fiul lor începe să meargă la școală și pentru a contribui la nevoile casei în orele libere vinde jurnale.

La treisprezece ani, atingînd vîrsta cerută pentru a-și trece certificatul de studii, s'a văzut nevoit să renunțe pentru a nu se expune la umilința de a apărea în fața profesorilor cu hainele rupte pe care părinții săi, tot mai nevoiași, nu le puteau înlocui prin altele mai bune.

Marea și viața de bord exercitau însă asupra lui încă de cîțiva ani o irezistibilă fascinație. După numeroase tentative, parveni în ziua de 12 Ianuar 1893 să fie angajat cu contract pe un vapor adevărat care se chema „Sophie Sutherland". De atunci începe pentru el viața plină de poezie și de aventuri a tînărului marinar plecat să exploreze continentele. Curajos și de o forță fizică excepțională, Jack London a știut dela început să se impună și să obțină stima camarazilor. Prima sa călătorie îl conduce în Japonia unde duce viața matelotilor în timpul escalelor. Avid de senzații și curios de misterele sufletului omenesc tot atît cît și de misterele naturii, nimic din tot ce a văzut în aventuroasa sa viață de vagabond poet nu a fost nesocotit.

Reîntors din călătorii, Jack London se gîndește să asculte de sfaturile părintești care-l îndemnă să găsească o ocupație și intră ca lucrător într'o fabrică de țesătorie.

In primele luni după reîntoarcerea sa, d-na London, cetind într'un jurnal condițiile unui concurs literar convinge pe fiul său să ia și el parte. „Un typhon au large des cotes du Japon" scrisă seara după treisprezece ore de muncă fizică extenuantă cîștigă premiul întâiu.

Tot cam la aceiași epocă intervine în viața lui Jack London, gingașa figură a unei tinere fete de șaisprezece ani, pe care o cunoaște la o reuniune a „Armatei de Mîntuire" și de care toată viața vorbește cu emoție. Ultima etapă a vieții lui Jack London înainte de succes, este aceia în care pornește ca vagabond fără altă avere decît o piesă de zece dolari dela sora lui Eliza, să cutreere lumea.

Atunci pricepe adevărata frumusețe a munților, a șesurilor, a crepusculului, și tot atunci cunoaște cu adevărat oamenii. Nimic mai pitoresc decît noaptea petrecută subt un pod din New-York, unde se refugiasă urmărit de poliția care te persecută pentrucă-ți permiți să nu ai banii necesari ca să-ți plătești o odae și unde întîlnește un alt vagabond fost gentlemen, om foarte instruit cu care discuta până la amiaz despre posibilitățile concilierii lui Kant cu Spencer, despre Karl Marx și economiștii germani și despre arheologie în al cărui domeniu interlocutorul său era specialist.

(Charmian London. *La Revue de Paris*, Mai).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

André Beaunier, *L'amie de la Rochefoucauld*, Edition Flammarion, Paris.

Acest volum este urmarea celui apărut în 1921 și intitulat „La jeunesse de Madame de La Fayette" și deasemenea consacrat autoarei romanului „Princese de Clèves". In acest ultim volum, autorul ne descrie viața d-nei de La Fayette în mijlocul societății ilustre în care trăia, dar mai cu seamă caută să ne arăte în ce măsură La Rochefoucauld a fost influențat de dînsa și în ce măsură la rîndul ei a fost influențată de autorul „Maximelor".

„Mémoires de la Reine Hortense", publicate de prințul Napolen și cu note de d. Jean Hanoteau, Edition Plon Paris.

Regina Hortensia, fiica adoptivă a lui Napoleon I, regina Holandei și mama lui Napoleon al treilea, evoca toate gloriile epocei sale. Lingușită până la exces și calomniată până la cele mai înjositoare calomnii, regina Hortensia își vede viața pradă legendei. Memoriile sale scrise cu convingere și sinceritate pun însă lucrurile la punct. Ea n'a fost în realitate decît o regină nenorocită și o femee încîntătoare, a văzut însă atîtea lucruri și a știut să le vadă atît de bine încît nici una din confidențele sale nu sînt lipsite de interes—mai cu seamă pentru cei pe care-i interesează prestigioasa epocă în care a trăit.

Paul Guiriot, *La captivité de Napoleon III en Allemagne*, (Septembre, 1870,—Mars 1871). Ed. Perrin et C-ie, Paris.

Străin orișicărei preocupări politice autorul reconstitue viața intimă a lui Napoleon al III-lea, cu începere dela ultimele zile din August 1870 și până la sfîrșitul captivității sale în Germania.

Genul său de viață la Wilhelmshöhe, conversațiile sale, lucrările sale literare, tentativele sale de negociere cu Bismarck formează o foarte pitorească povestire sprijinită de altfel pe documente și referințe serioase.

Ramon Gomez de la Serna, *Le Cirque*, (Prologue des Fratellini), Edition Simon Kra.

O frază luată la întîmplare dintr'o sumă de altele care sintetizează o putere de cugetare foarte adîncă: „Clown-ul este acela care poartă pe umerii săi circul și poate chiar viața".

Cartea d-lui Ramon Gomez de la Serna evocă într'un lung foc de artificiu viața sclipitoare a circului și proba cea mai bună că tot celace spune este exact, este însuși părerea celebrilor clowni, frații Fratelini.

Emile Henriot, *Voltaire et Frederic II*, Edition Hachette, Paris.

D. Emile Henriot a extras din o-

pera imensă a lui Voltaire, din corespondența sa și din documente inedite istoria raporturilor aceluia care mai tîrziu trebuia să devină Seigneurul dela Ferney, cu suveranul german. Este un tablou exact a moravurilor dela Curtea prusacă în mijlocul secolului al XVIII-lea și a relațiilor dintre acești doi oameni dintre care, primul credea că totul îi este permis, iar cel de al doilea că poate să-și permită totul.

B. Chase, *The Young Voltaire*, Londra.

Autorul prezintă un tablou precis și detailat al vieții lui Voltaire în Anglia și acesta este de altfel și singurul său merit.

Romane

Edouard Estaunié, *Tels qu'ils furent*. Ed. Perrin.

Este povestea, aproape jurnalul vieții tragice a unei familii „burgheze" din provincia de acum trei sferturi de veac.

Marguerite Moreno, *La statue de sel et le bonhomme de neige*, Flammarion, Paris.

Subt acest titlu neprevăzut, d-na Moreno prezintă o serie de oameni de teatru iluștri: Victorien Sardou, Monnet Sully, de Max, Sarah Bernardt.

Albéric Cahuet, *Les Amants du Lac*, Edition Eugène Fasquelle, Paris.

D. Alberic Cahuet zugrăvește în cartea d-sale amorul celebru dintre Alphonse de Lamartine și Julie Charles, degajat de legenda sa romantică și readus la realitatea sa romanescă.

Ivan Tourgueneff, *Nouveaux recits d'un Chasseur*—(tradus în limba franceză de E. Halpèrine Kaminsky), Ed. Albin Michel, Paris.

Cîteva luni în urmă d. Halperine-Kaminsky ne-a dat o nouă traducere a „Povestirilor unui vînător" de Tourgueneff. Acum ne dă tot în limba franceză o altă serie de povestiri în care găsim aceleași calități de poet și romancier care fac din Tourgueneff un așa de mare scriitor.

François Mauriac, *Thérèse Desqueyrous*, Ed. Grasset,—Paris.

D. François Mauriac este autorul romanelor „Genitrix", „Le Desert de l'amour", „Le baiser au lepreux", aceasta este o recomandare suficientă.

Thérèse Desqueyrous este o tînără femee care face parte din cea mai calmă și mai circumspectă burghezie. Trăește cu bărbatul său în proprietatea pe care o au la Argelouse și toată lumea o crede fericită. Motivul care o determină să-și ucidă bărbatul, este cel puțin în aparența, inexplicabil. François Mauriac a întrebuințat remarcabilele sale însușiri de psiholog și romancier, pentru a analiza și a studia acest suflet chinuit, această minte în același timp lucidă și halucinată și această inimă intactă care alcătuesc eroina romanului său.

Hermann Ungar, *Enfants et Meurtriers* (tradus din limba germană de Guy Fritsch-Estrangin), Edition Nouvelle Revue Française, Paris.

D. Herman Ungar este un autor german nou și această carte este prima sa publicație.

Presa germană cu Thomas Mann (Vossische Zeitung) ori Ștefan Zweig (Berliner Tageblatt) precum și cea străină este de acord pentru a recunoaște în „Enfants et meurtriers" o adevărată capodoperă.

Henry Clerys, *Nailé Hanoum* (Capitaine Turque), Edition Nouvelle Revue Française, Paris.

Charles d'Audilly, ofițer cu spirit răzvrătit, plictisit de viața monotonă care a succedat în Paris armistițiului, se hotărăște să plece într'o misiune în Orient. La Angora, unde reputația sa de erou era cunoscută, este primit și sărbătorit de șefii săi francezi precum și de aristocrația turcă cu atîta entuziasm încît, plictisit, începe să regrete Parisul. Face însă cunoștința tinerii Nailé Hanoum, un fel de Jeanne d'Arc otomană, admirată și temută de toți, care-l numește subșef al unui escadron întreținut și condus de dînsa. Tratatul este semnat de Talaat Pacha și lupta începe contra Grecilor și a răsvrătiților, mai întîiu în Turcia europeană apoi în Asia mică. Charles d'Audelly între timp se amorezează de Nailé Hanoum, care are reputația de a aduce nenorocire celor care o iubesc.

Rănit într'o luptă, se bate în aceiași zi în duel, apoi din bravadă conduce un avion, devine căpitan și duce contra răzvrătiților un războiu fără cruțare. Toate acestea le face ca să cîștige inima lui Nailé. La rîndul său rănită, Charles o veghează și o îngrijește până este în afară de pericol apoi trebue să se reintoarcă în Franța unde-l cheamă Președintele consiliului. Amorul riscului îl face să meargă la cursele dela Deauville unde cîștigă o avere. Pe Nailé n'o regăsește decît după ce era să înebunească.

Filozofie

J. Maritain, *Trois reformateurs: Luther, Descartes, Rousseau*, Edition Plon-Nourrit, Paris.

In secolul al XIX-lea catolicismul militant abhora spiritul secolului precedent pe care-l considera obiectul unei uri justificate. Mai bine informat d. Maritain merge mai departe. D-sa consideră răspunzători ai nenorocirii actuale mai înaintea lui Rousseau, hotărît mai nociv decît Voltaire, pe Luther și Descartes.

L. Dimier, *La vie raisonable de Descartes*, Ed. Plon-Nourrit, 1926, Paris.

Asupra multor puncte de detaliu, d. Dimier corijează erorile biografului modern Adam precum și a celui vechiu Baillet. El nu face să devieze studiul unui mare caracter pe mici anecdote sau pe chestii din viața privată de obiceiu pe cît de fastidioase pe atît de indiscrete. El preferă și acest merit e rar în zilele noastre, adevărul originalului.

Salomon Reinach, *Lettres à Zoé sur l'histoire de la philosophie*, 3 vol., Ed. Hachette, Paris, 1926.

Un manual de istoria filozofiei pentru mondeni.

D. Salomon Reinach a găsit mai bine decît Fénelon care se transformase în mentorul lui Telemaque: d-sa prepară la bacalaureat tinere fete pe care prin ficțiune le botează cu nume antice și le inoculează știința filozofiei.

Dacă tînăra Zoe, își va termina cariera intelectuală cu bacalaureatul, atunci informațiile culese din corespondența sa cu d. Reinach vor fi suficiente, dacă însă se consacră Universității atunci Sorbona va avea grijă să-i arăte că documentarea maestrului său e sumară și cam învechită.

Științe Sociale

Paul Gemahling, *Statistiques choisies et annotées*, Recueil Sirey, Paris.

Un manual în care sînt puse la punct probleme sociale la ordinea zilei: populația, producția, prețul, salariile, moneda, credit, schimb, transport, finanțe publice.

Paul de Rousiers, *Les grandes industries modernes*, Ed. Colin, Paris.

Opera d-lui Paul de Rousiers este o vastă anchetă asupra marilor industrii moderne. Acest recent volum care este al patrulea, tratează în amănunte chestia „Transporturilor Maritime" în Franța, chestie care este de o mare importanță și nu destul de serios considerată.

Geografie

I. Rouch, *l'Antarctide*, 1 vol. in-8, Editions Geographiques maritimes et coloniales, 1926, Paris.

I. Rouch. povestește cu vervă și culoare călătoria de explorație a lui «Pourquoi Pas?» înspre țările polare ale emisferului din sud, care a avut loc dela 1908—1910.

Expediția a fost organizată subt comanda lui Charcot iar Rouch făcea parte din Statul major științific și maritim. Rezultatele expediției deja publicate sînt o mărturie care probează îndeajuns că eforturile lui Charcot și a tovarășilor săi nu au fost inutile și i-au consolat de toate suferințele pe care le-au îndurat.

E. de Martonne, *Les Alpes: geographie generale*, 1 vol. in-16, din colecția Armand Colin, Paris, 1926.

O lucrare de ansamblu despre geografia Alpilor.

Masivul alpestru fără să fie cel mai reliefat depe glob, este totuși cel mai bine explorat, cel mai bine cunoscut, cel mai bine cartografiat, cel mai umblat din văi și până în culmile cele mai înalte.

COMPILATOR

Bibliografie

G. Ibrăileanu, *Scriitori romîni și străini,* ed. Viața Romînească.
Gh. Brăescu, *Moș Belea,* ed. Ancora.
Ioan Ciorănescu, *Nela Prichindel* (versuri p. copii), București.
E. Lovinescu, *Horațiu,* (ode și epode) ed. Ancora.
Lia Hîrsu, *Scene banale,* (Bibl. Universală).
Olimpiu Boitoș, *Activitatea lui Slavici la „Tribuna" din Sibiu,* Cluj, 1927.
A. Vlahuță, *Din goana vieții.* Ediția V-a, Editura „Cartea Romînească", București, Prețul lei 60.
M. A. Halevy, *Moise,* ed. Rueder, Paris.
Dan I. Simionescu, *Incercări istorico-literare* C.-Lung (Muscel), 1926.
Dan I. Simionescu, *Viața literară și culturală a Mănăstirii Cimpulung* (Muscel), 1926.
C. Rădulescu-Motru: *Personalismul energetic,* ed. Casa Școalelor.
Radu Rosetti: *Amintiri din copilărie,* ed. Cultura Romînească, 1927. Prețul 50 lei.
Marcel Romanescu, *Hermanosa din Corint,* Ed. Cartea Romînească, 1927.
E. Coué, *Stăpînirea de sine,* (trad. Barnoschi), ed. Cult. Nation. 1927.
D-r E. Pandele, *Cartea femeii.*
I. M. Rașcu, *Neliniști,* Poème, București, 1927.
Al. Negură, *Fulgi...* Versuri, Arad, 1927, Prețul 40 lei.
D. A. și Ath. Gh., *Subt Abajour,* Iași 80 lei.
St. Zeletin, *Neoliberalism,* 100 lei.
Simion Reli, *Orașul Siret în vremuri de demult,* Cernauți 1927.
Codrul Cosminului, Buletinul Institutului de Istorie și Limbă, Anul II și III, Universitatea din Cernăuți, Cernăuți, 1927, Inst. de Arte Grafice și Editură „Glasul Bucovinei".
Octavian Goga, *Mustul care fierbe,* București, prețul 100 lei.
I. L. Caragiale, *Momente, Schițe, Amintiri,* Vol. II. Ediția VI Editura „Cartea Romînească", București, Prețul lei 50.
C. Gane, *Intîmplarea cea Mare,* Editura „Cartea Romînească", București, Prețul lei 100.
I. Dafin: *Figuri ieșene,* 2 vol. Iași, 1927.

Reviste primite la redacție:

Nouvelle Revue Française No. 163.—Mercure de France, No. 691—693; Revue internationale du travail, No. 3—4.—Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations, No. 3;—Rev. științelor veterinare, No. 3. Corespondența economică No. 3.—Adevărul literar No. 330—334.—Natura, No. 4.—Ideia Europeană, No. 199—200. Brazda, No. 2.—Ideia. No. 11—12.—Infrățirea romînească, No. 10—11.—Ramuri, No 11—12, 1—2.—Viața dobrogeană, No. 3, 4.—Viața agricolă, No. 6—7.—Lamura, No. 2.—Ritmul vremii, No. 2—4. Falanga, 19—20.—Viața literară, 44—46.—Revista generală a învațămîntului, No. 4.—Gîndirea, No. 3—4.—Pagini agrare și sociale; Romînia militară, No. 2.—Universul literar, No. 14—19. Invățătorul, No. 3.— Peninsula Balcanică, No. 11—12.—Gîndul nostru, No. 3—4. Junimea Moldovei, No. 2.—Solia Moldovei, No. 5.—Societatea de mîine No. 13—17. Suflet oltenesc, No. 3. Glasul minorităților, No. 3—4.—Foaia plugarilor, No. 3.—La Revue Mondiale, No. 1; Democrația, No. 4; Flamura, No. 1—2; Comoara Satelor, No. 1—2; Transilvania, No. 1—4; Independența Economică, No. 1; Est-West, No. 1; Vlăsia. No. 15—17; Biruința, No. 1, 2, 3; Revista Spiritistă, No. 7; Revista critică, No. 1; Buletin de la section Scientifique de l'Academie roum., No, 6; Arhiva pentru reforma si știința Socială No. 3—4; Sănătatea publică No. 2; Cronica Argeșului No. 7—8; Vitrina literară No. 2; Clopotul No. 6—7; Șezătoarea, No. 1—2; Arhiva, No. 2; Roma, No. 1; Arhivele Olteniei, No. 29—30; Orpheus, No. 2; Arhiva Someșană, No. 7; Complex, No. 1—4; Buletinul Asociației culturale agricole a Moldovei intregite No. 1; Biserica Ortodoxă Romînă, No. 3—4; Presa Sanitară, No. 127; Correspondance économique roumaine, No. 1—2; Travaux des sections de l'Institut international de cooperation intelectuelle; Noua revistă bisericească, No. 10—12; Graiul Nostru, No. 3—4; Opaițul Satelor, No. 2; Analele Dobrogiei pe 1926; Progresul, No. 2; Zorile, No. 3—4; Gînduri Noi, No. 2; Buletinul Muncii, No. 13; Junimea literară No. 3—4; Cîmpul No. 9.

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Alecsandri, Iași.**

1927. ANUL XIX

MAIU. No. 5

Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ŞI ŞTIINŢIFICA

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri 3

1927

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 160 pagini. — Abonamentul în ţară un an 400 lei.— jumătate an 200 lei.—Numărul 40 lei.—Pentru străinătate: un an 600 lei.—Jumătate an 300 lei.—Numărul 60 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alecsandri No. 3

ANUL XIX

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No, 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuar pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimiţînd suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului pe anul 1927 este:

ÎN ŢARA:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale pe an . 500 lei

Pentru particulari:

Pe un an	400 lei
Pe jumătate an	200 „
Un număr	40 „

ÎN STRAINATATE:

Pe un an	600 lei
Pe jumătate an	300 „
Un număr	60 „

Abonaţilor li se acordă o reducere de 10 la sută din preul volumelor editate.

Pentru siguranţa primirii regulate a Revistei, D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 150 lei anual costul recomandării pentru ţară şi 220 lei pentru străinătate.

Colecţii complecte pe anii 1920, 1921, 1922 şi 1923, se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţ de 200 lei colecţia, iar 1924, 1925 şi 1926 cu lei 300 colecţia.—.

Administraţia.

O anchetă

După ce dădu o raită pe la grajd şi făcu o scurtă vizită la lăptărie—unde mustră, ca de obiceiu, pe monahul Pafnutie pentru vre-o oală nespălată,—şi după ce se abătu puţin şi pe la pescărie unde mai puse cîte ceva la cale cu nacealnicul Gherasim, arhimandritul Glicherie se întoarse ostenit la stăreţie şi aruncîndu-şi botforii uzi de rouă, se întinse pe o canapea în salon.

Ingăduind cu plăcere două raze ale soarelui de Mai, ce străbăteau pe la marginea perdelei de reţea, să-i mîngîe faţa, Prea Cuvioşia Sa cugeta, cu ochii închişi pe jumătate, la un verset din Eclesiast sau făcea planuri de gospodărie—şi tocmai aţipise, cînd fratele Gheorghe intră repede în salon:

— Cinstite Părinte, a venit trăsura cu domnul Defensor!—zise el pe nerăsuflate.

Stareţul făcu un gest scurt de nemulţumire—nu atît pentrucă venise inspectorul Casei Bisericii, a cărui „vizită" îi era mai demult vestită, cît pentrucă-i stricase odihna,—şi întrebă căscînd, cu mîna la gură:

— Dar protopopul n'a venit?

— Ba da, a venit şi părintele protopop... şi încă un domn, pe care nu l-am mai văzut.

După ce mai căscă un rînd, arhimandritul Glicherie se sculă în popasuri, îşi netezi la oglindă părul şi barba—amîndouă albe şi din plin, îmbrăcă rasa de muhair, îşi puse crucea la gît, apoi potcapiul şi ochelarii şi, luînd din mînile fratelui Gheorghe bastonul cu mîner de os, porni spre arhondaric întru întîmpinarea autorităţilor bisericeşti.

Pe cărarea care merge dela stăreţie spre casa de oaspeţi, printre două rînduri de pini ofticoşi, părintele stareţ, om înalt şi gros, cu mîni pline şi cu fire roşii în obraji, cu ceva reumatism

în picioare şi cu ani spre bătrîneţe, nu prea grăbea paşii... lasă că era şi greoiu, dar simţea trebuinţă şi de puţină chibzuială, înainte de a da ochi cu cinstitele autorităţi.

Despre venirea acestora, cît şi de scopul ei, stareţul fusese înştiinţat din vreme de către cei în măsură să ştie. Cunoscînd, ca stareţ vechi ce era, cum se fac anchetele pe la mănăstiri, nu luase nici o măsură, în afară de cuvenitele pregătiri la bucătărie. Totuşi, cum ştia că de regulă anchetele în lumea bisericească se fac numai de către două persoane—un obraz din partea Chiriarhiei, protopopul sau exarhul, şi un defensor din partea Casei Bisericii,—părintele stareţ era cam neliniştit de venirea celei de-a treia persoane. „Poate că e vre-un prietin sau vre-un neam de-al lor"—işi zise în cele din urmă arhimandritul, şi începu să urce domol scările arhondaricului.

Cînd ajunse sus, taina cu cel de al treilea musafir se lămuri repede. (Chiar şi cei mai straşnici inspectori bisericeşti nu sînt socotiţi altfel în mănăstiri decît ca „musafiri oficiali", adică li se dă numai o cinste mai deosebită decît celorlalţi muritori, ce sînt doar „musafiri"). Cel de-al treilea era un slujbaş din serviciul Contabilităţii Casei Bisericii, trimis pe lîngă cei doi în calitate de expert-contabil,—de altfel cunoscut stareţului.

Părintele Glicherie, cu toată greutatea învinuirilor ce i se aduceau în două scrisori anonime, cu acelaşi cuprins, trimise de vre-un „duşman" atît Mitropolitului cît şi Administratorului Casei Bisericii, şi cu toate că fusese înştiinţat de „băeţi" că cele două căpetenii ale Bisericii puseseră mult temeiu pe acele scrisori,—adînc cunoscător al obiceiului pămîntului şi al bietului suflet omenesc, nu s'a înfricoşat nici cînd a fost înştiinţat de orînduirea unei anchete „severe" şi nu-şi pierdu cumpătul nici acum, cînd văzu un funcţionar cunoscut ca om straşnic al datoriei că vine să-i controleze registrele. Totuşi, cînd îşi întîmpină musafirii, nu se putu opri d'a întreba din ochi pe defensor. Acesta îl trase laoparte, în timp ce contabilul şi protopopul se scuturau de praf, şi-i zise pe un ton prietinos:

— Vezi să fii în regulă, că avem ordine straşnice al dracului... şi ăsta n'a mai fost pe la anchete, să ştie cum merge socoteala...

Stareţul privi o clipă fix la defensor, apoi îşi potrivi ochelarii şi zise, înălţînd din umeri:

— Doar n'am făcut nici o crimă!

— N'ai nici o teamă... că la urmă urmei tot bine are să iasă! îl încurajă defensorul. Apoi, pe şoptite şi mai aproape de ureche: Să-mi faci rost de-un miel—ştii colea, mai dolofan, că am mîine musafiri la masă...

După ce se scuturară de praf şi luară cîte o dulceaţă cu apă rece, cinstiţii membri ai comisiei de anchetă eşiră la o mică plimbare, căci nu era nici mîncarea gata şi nici timp până la masă ca să înceapă cercetările. Stareţul se scuză că are treabă şi însărcină pe părintele Acachie, arhondarul, să însoţească oaspeţii.

Oameni trăitori la oraş—şi încă la Bucureşti—cei trei musafiri oficiali fură minunaţi de verdeaţa din curtea mănăstirii, de pomii răsfiraţi în rînduri regulate, de frumoasa privelişte a lacului ce oglindea cerul cu seninul proaspăt şi cu minunatul soare al lunei Florar.

Pe ceairul verde din faţa mănăstirii, ca la o sută de oi păşteau iarba fragedă şi-şi chemau mieluşelele (oprite de prăsilă) ce sburdau în cîrduri, umplînd văzduhul cu mehăitul lor nevinovat. Pe lîngă turmă, cîni ciobăneşti se jucau şi ei gonindu-se şi trîntindu-se cu sgaibaracele în sus; iar ceva mai la oparte un cioban bătrîn, răsturnat într'o rînă, cînta din caval, în timp ce ajutorul lui, un copilandru, batea „purceaua" c'o straşnică măciucă de măceş.

Iată atîtea şi atîtea pricini ca orăşanul, fie el cel mai grozav inspector, să-şi descreţească fruntea, să-şi mai răcorească sufletul şi să-şi lărgească inima...

Domnul contabil Zamfirescu,—„ursuzul", cum îi ziceau colegii,—care nu eşia odată la doi ani din Capitală, începuse să se schimbe la faţă de cum trecuse bariera, iar acuma era vesel ca un copil care vedea pentru întâia oară fluturi. În ce priveşte pe ceilalţi doi, mai deprinşi cu asemenea lucruri, trebue să spunem că pe lîngă voe bună, priveliştea naturii le-a mai adus încă ceva: pofta lor de mîncare, bine cunoscută prin mănăstiri, le-a fost numaidecît aţîţată şi sporită straşnic de această plimbare în aer curat. Aşa încît, dela o vreme, părintele protopop n'a mai putut răbda:

— Să ne întoarcem, c'o fi masa gata şi mi-e o foame grozavă, zise sfinţia sa.

— Îmi luaşi vorba din gură!—răspunse defensorul.

Iar domnul Zamfirescu, care demult îşi perduse pofta de mîncare, simţi parcă şi el, la auzul acestor vorbe, un fel de gîdilitură la stomac, de-l prinse mirarea.

Şi tus-trei se întoarseră pe loc cu spatele la verdeaţa ceairului şi la jocul mieluşelelor şi se îndreptară călcînd agale spre arhondaric.

* * *

În vreme ce musafirii oficiali se desfătau privind natura şi respirînd aerul curat de cîmp şi de pădure, la stăreţie se făcea repetiţie generală în vederea anchetei, regizor fiind însuşi părintele stareţ, iar actori—prepuşii săi în feluritele ascultări administrative şi gospodăreşti. Căci arhimandritul Glicherie, deşi nu se temea de urmările unei anchete care ar fi descoperit nereguli în mînuirea banilor sau în administrarea mănăstirii, socotise totuşi că e mai înţelept să înlăture orice prilej de neplăceri neprevăzute. Trimise aşa dar după casier, după econom, eclesiarh, cămăraş, pescar şi chelar, ca să-i încerce cum au să răspundă şi, poate, să-i mai îndrumeze pe unde nu s'or pricepe.

Ceidintâiu sosi ieromonahul Nafcratie, casierul.

— E bucluc, Nafcratie!—îl întîmpină stareţul, scărpinîndu-se după ureche.

— S'a întîmplat vre-o nenorocire, cinstite părinte?—întreabă casierul,—prefăcîndu-se că nu ştie despre ce e vorba.

— Chiar nenorocire încă nu, dar s'a apucat administratorul Casei Bisericii să-mi trimeată pe grozavul ăla de Zamfirescu să ne verifice scriptele... ca şi cînd defensorul singur n'ar fi fost în stare să le cerceteze. Şi te pomeneşti că nebunul ne face vre-un bucluc... Cum stăm cu contabilitatea?

Casierul, poreclit de călugări „bobleţul" şi „filosoful", pentru firea lui blîndă şi visătoare, îşi vîrî capul între umeri şi rîse în cerul gurii. Apoi făcînd o mutră tristă, răspunse clătinînd din cap:

— Cred că stăm cam prost, cinstite părinte, că, după cum bine ştiţi, conturile nu s'au înaintat niciodată de cînd s'a înfiinţat Casa Bisericii; iar anul trecut şi ăsta care a început la April, n'am operat nimic în registrele chitanţiere şi de partizi. Numai în condica „de zi" am trecut... ce mi-aţi spus Sfinţia voastră să trec.

— Cîţi morţi avem în state?

— Păi... erau vre-o zece, şi cu Irinarh s'au făcut unsprezece.

Stareţul se scărpină în cap, în urechi, în nările nasului şi, la urmă, zise:

— Să iai numaidecît un poştalion cu caii cei murgi, fără să te vază *ăla*, şi să te opreşti tocmai la vie... de unde să te întorci numai după trei zile. Eu o să spun că cheile dela cassă sînt la tine (Nafcratie nu pusese niciodată mîna pe ele) şi că registrele sînt în casă. Ai înţeles?

Casierul aruncă o privire de admiraţie superiorului său şi luîndu-şi cuvenita blagoslovenie eşi în grabă.

După casier, intră protosinghelul Dionisie—marele eclesiarh.

— Ce s'a adunat dela credincioşi în ziua de Sf. Marie şi la ziua Crucii, părinte Dionisie?—îl întrebă stareţul.

Eclesiarhul ţinînd minte pe de rost, îi răspunse numaidecît:

— Unsprezece chile de grîu, zece baniţi de mei, o sută de trîmbe de pînză, una sută douăzeci prosoape, şi trei mii şase sute de lei bani ghiaţă.

— Şi... la obşte ce s'a dat?

Eclesiarhul îşi puse ochelarii şi ceti din condică:

— Cinci chile de grîu, prefăcute în numerar, patruzeci trîmbe de pînză, şaisprezece prosoape şi o mie cinci sute unsprezece lei bani ghiaţă.

— Cum ar putea *ăla* dovedi că am oprit şi noi cîte ceva pentru osteneala noastră, părinte eclesiarh?—ispiti stareţul pe îngrijitorul bisericii.

— Cît despre asta... n'ai nici o grijă, cinstite părinte, că am potrivit cu lucrurile în aşa fel ca să nu priceapă nimeni,—răspunse eclesiarhul, ploconindu-se adînc.

Veni la rînd economul.

— Nu s'aude bine, Serafime!—întîmpină stareţul pe gospodarul mănăstirii.

Economul încreţi din sprîncene, se frecă la ochi, îşi strînse ca de obiceiu vîrful nasului stacojiu, îşi drese mustăţile crescute în jumătate de cunună şi răspunse smerit:

— Mai mult sau mai puţin, (asta era vorba lui obişnuită) mai mult sau mai puţin, cinstite părinte, eu nu cred să aveţi sfinţia voastră nici cea mai mică teamă de astfel de cercetări. C'au mai venit p'aici anchete d'astea şi, mai mult sau mai puţin, nu s'a întîmplat nimic. Chelarul să trăiască...

Arhimandritul Glicherie rîse de curajul economului, apoi se încruntă, îşi muşcă o unghie şi zîmbi acru.

— Adevărat, zise el, dar tot mai bine e să fim pregătiţi pentru orice. Aşa, d'o pildă, cum stăm cu trestia?

Serafim deschise o condică îngustă în care îşi avea însemnările lui şi după multe dibueli şi şuşueli, răspunse:

— S'a încasat până la 15 în total lei 3248... şi mai sînt încă 1800 de snopi nevînduţi.

— Şi în registrul casierului ce sumă s'a trecut?

— În total lei 1236 şi 85 de bani.

— Şi... restul ce s'a făcut?—întreabă stareţul, aplecîndu-se să-şi ridice mătăniile ce-i scăpaseră jos.

— Apăi, mai mult sau mai puţin... ştiţi sfinţia voastră!—răspunse economul, făcînd cu ochiul şi uitîndu-se pe subt sprîncene.

— Dar dacă o bănui comisia ceva, cum ai să te descurci, Serafime?

— Apăi, aşa cum s'au rînduit lucrurile mai demult, adică: dijma dela Ştiubeu s'*a* furat mai jumătate; o mie cincisute de snopi i-am întrebuinţat la casele dela vie, şi vre-o cîteva sute le-am dat pe la săraci...

— Dar cu vitele cum stăm, Serafime?—mai întrebă stareţul, după ce încuviinţă planul iconomului în privinţa trestiei.

Serafim răscoli din nou condica-i soioasă şi răspunse:

— Am vîndut dela Ianuar până la Mai: patru vaci bătrîne, un taur, cinci gonitori, o scroafă bătrînă, douăzeci şi şapte de oi sterpe, şaptezeci şi trei purcei de lapte şi optzeci şi doi de miei... Iar la casier s'au trecut ca vîndute: două vaci, un taur, doi gonitori, opt oi, douăzeci şi unu de purcei şi patruzeci şi opt de miei... Cît pentru ce-a rămas: o vacă a murit sîngerată, una a murit de bătrîneţe, un gonitor s'a perdut de cîrd şi altul a fost furat, scroafa a murit din facere, treisprezece oi au murit de gălbează şi pe alte trei le-au mîncat lupii... Pentru fiecare în parte ştiţi că avem proces-verbal iscălit de Consiliul Economic şi întărit de Primărie... Iar cît priveşte pentru purcei şi pentru miei, nefiind trecuţi în inventar, *ei* nu pot să ştie cîţi au fost cu toţii...

Bravo, iconoame!—îl încurajă stareţul, răsfirîndu-şi barba. Am toată încrederea în tine, dar să nu faci greşala să spui că ai condică... şi mai cu seamă să nu te cătrăneşti cumva, că te încurci...

Urmează părintele Gherasim dela pescărie.

— Cum stăm cu pescăria, Gherasime?—il întrebă starețul.

— Apăi, după cum știți, cinstite părinte... dăla o vreme ne merge grozav de bine și cu peștele și cu racii!—răspunse pescarul, mirat de întrebare.

— Vorba mea: dacă te-or întreba protopopul și cu defensorul, tot așa ai să le răspunzi?

Monahul ghici numaidecît gîndul starețului și, luînd o înfățișare smerită, cu mînile încrucișate la capul pieptului, răspunse clipind des din ochii lui verzui și tulburi ca apa:

— Dacă m'or întreba ei, apăi se schimbă socoteala... Cinstite părinte potropoape și domnule defensor, blagosloviți și ertați, că bucurie mare n'avem cu lacul, că se prinde numa' pește d'al mic, că al mare e oț și să bagă la cocioace... Mai ales crapu' sa vîră ca porcu' în nămolu' din fund și nu e chip să-l dodim... E! așa, cînd se 'ntîmplă să mai încolțim și noi cîteun șalăiaș, cîteun linișor, ba și cîteun crap, știi colea pă cinste, apăi îl închidem la coteț și-l păstrăm pentru musafirii noștri... că de! sînt oamenii Statului și cînd nici nu te gîndești are mănăstirea nevoe dă ei... Iar întrucît privește pîntru raci... cinstite părinte și domnule defensor, mai bine i-ar lua Dumnezeu ca p'ăi din Snagov, că nu e nici o brînză dă făcut cu lighioanele astea. Că aci intră la clocealâ, aci își lapădă icrele, aci să dăspoae... și toată iarna cît ține înghețu' nici picior dă rac nu să vede. Și unde mai pui că pescarii sînt oți, că-i pitesc pîn cocioace ca să-i 'ia cînd s'or întoarce acasă...

— Da' dacă te-or întreba că de ce nu dăm raci la cazanul de obște, ce-ai să spui, Gherasime?

— Apăi,—zise pescarul, după ce se scărpină puțin la ureche, am s'o dreg așa:—Prea cinstite părinte și domnule defensor, blagosloviți și ertați, că racii să gătesc anevoe și mai ales să mănîncă anevoe și n'alegi nimic dă ei, că n'au carne nici cît negru subt unghie. Și cum a mai mare parte din părinți sînt bătrîni și fără dinți, i-ar lua degeaba... că doar s'ar uita la ei ca vulpea la bucățelele din clondir... că la rac, ca să scoți ceva din el, trebue să ai gură nu fleac!

Arhimandritul Glicherie rămase tare mulțămit de răspunsurile lui Gherasim și, lăsîndu-l să plece, îi zise:

— Să stai p'aici, p'aproape, și cînd te-or chema să vii numaidecît, cu condica...

Urmează monahul Macarie—cămărașul—căruia călugării îi zic mai mult „Neică", fiindcă el se folosește tare des de cuvîntul ăsta.

— Ce dai din cămară la obște în cursul unei săptămîni, Neică?—îl întrebă starețul.

Macarie își învîrti de cîteva ori limba prin rărișurile din gură, unde nu mai avea decît trei dinți pe cale să-i cadă în lingură, înghiți în sec și răspunse mestecînd și clipind din ochi:

— După cum bine știi, cinstite părinte, dau, neică, de două

ori măsline, odată cosac... d'ăla, așa cum e,—că-l mănîncă bieții părinți așa cum e,—odată lapte bătut și odată brînză. Și Duminică să face, neică, bulgur... și la praznice dau, neică, și cîte-o sticlă de untdelemn la cazan, ca să se mai îndulcească și ei, neică...

— Dar cu lîna cum stăm, părinte Macarie?

— Cu lîna, cinstite părinte, stăm așa: că oile d'abia s'au isprăvit de tuns ș'am pus o parte la cămară ca s'o împărțim de obște, iar o parte... cum știi sfinția ta, neică!

— Vezi, Neică, dacă cumva o face comisia care a venit vre-o cercetare, să nu mă bagi în vre-un bucluc!

— N'ai nici o grije, cinstite părinte, că știi bine că mie, neică, nu-mi trebue nimic strîmb, da' nici în socotelile altuia nu mă bag... Numai să nu mă pue să jur cu mîna pă cruce, că atunci n'am încotro, neică, și trebue să spui ce știu... că sînt om bătrîn, neică, și nu vreau să-mi bag sufletu'n foc...

— Dă jurat n'o să te pue ei să juri, părinte Macarie. Da ca să nu te încurce cumva, e mai bine să te faci bolnav și să te pui la pat.

— Apăi că bine zici, cinstite părinte... că chiar sînt bolnav, neică, doar că la pat n'am căzut! În felu' ăsta o brodim și mai bine, neică...

Monahul Ruvim—chelarul—intră cel din urmă la ascultare. E un călugăr aproape bătrîn, mic la stat și cam adus din șale. Are barbă roșie-căruntă și rară, ochi mici, cu lumini verzui și cu priviri piezișe. Vorbește smerit, cam din vîrful limbii și nu se supără niciodată: cînd îl ocărăști îți face plecăciune, iar cînd îl lauzi își împreună mînile pe piept și închide ochii. Călugării au pică pe el, fiindcă e viclean și pizmătareț, dar părintele stareț, tocmai din pricina acestor însușiri deosebite și fiindcă pe de-asupra mai e și om harnic și chivernisitor, i-a dat slujba de chelar.

— Cum stăm cu vinu', părinte Ruvime?—îl întreabă starețul, întinzîndu-i dreapta pentru blagoslovenie.

Cuviosul Ruvim înțelese numaidecît rostul întrebării. Și, ca să nu mai piardă vremea cu ocoluri fără folos, cu toate că nu avea în fața lui decît pe părintele stareț, răspunse de-adreptul ca în fața onoratei comisii de anchetă:

— Cu vinu' stăm cît se poate de prost, cinstite părinte protoyop și domnule defensor... că la o zăcătoare au plesnit două cercuri și până să bag de seamă s'au scurs peste o sută de vedre. Un butoi de *bordo* s'a ciumărît și l-am dat la drojdii, să-l facem rachiu, iar scăzămîntul până la pritoc a fost de aproape două sute de vedre... Și unde mai socotiți că chirigiii care l-au adus dela deal au furat de-au stins, că a fost numai un călugăr cu ei și n'a putut să-i ție din scurt... că unii o luau fuga înainte, iar alții rămîneau în urmă făcîndu-se că le-au obosit caii și nu mai vor să meargă. Și cînd s'au trimes butoaiele dela vie, cotarul a făcut socoteala pe vasele pline, dar ele au fost numai pe trei sferturi... că dacă ar fi fost pline până la vrană, s'ar fi umflat *duful* de zdruncinătura

ş'ar fi făcut isplozie pe drum. Şi cînd e vorba de cît bea obştea, e ceva de speriat! Că se dă la obşte de două ori pe săptămînă, cu măsura veche... şi la biserică în fiecare zi pentru sfînta liturghie... şi la ascultători cîte-o bărdacă, şi la lucrători, şi la mosafiri şi la bolnavii care vin la sfîntul Maslu... şi la cerşetori le dăm, că de, aşa s'a pomenit pe la mănăstiri... Nu mai vorbesc de mosafirii oficiali, pe care trebue să-i primim cît se poate de bine, că sînt oamenii stăpînirii... de sticlele şi damigenele pe care le golesc ori le ia acasă alde primarul, notarul, perceptorul, jandarmii, administratorul de plasă, şeful de Ocol... că de, nu poţi să nu le dai că te loveşti de ei cînd nici n'ai gîndi, şi în tot ceasul pot să facă un rău mănăstirii...

— Dar cu rachiul cum stăm, părinte Ruvime?

— Da' ce rachiu, cinstite părinte protopop şi domnule defensor... că ce bruma s'a făcut, l-am dat la obşte şi la lucrători. Să tot mai fie acolo ca la douăzeci de vedre—şi astea, numai fiindcă am făcut iconomie straşnică.

— Da' de vre-o patru poloboace care au eşit noaptea, pe subt ascuns, din pimniţa mănăstirii, pentru a se aşeza într'ale unor cîrciumari de pîn satele vecine, ce ştii, părinte Ruvime?—întrebă stareţul cu ochii închişi.

— Să iasă boloboace de vin, noaptea, pe subt ascuns, din pimniţa mănăstirii? Ferească Dumnezeu şi Maica Domnului, domnule defensor eclesiastic, să se întîmple aşa ceva în mănăstirea noastră!... Poate cumva în timpul altor stareţi... dar subt sfinţia sa părintele Glicherie, care poartă atîta grijă de mănăstire şi face iconomie şi ţine toate lucrurile din scurt... unde s'a pomenit una ca asta?...

— Ai întrecut pe dracu', Ruvime!—lăudă stareţul iscusinţa chelarului. Cu tine nu mai avui nevoe să fac şcoala, cum am făcut cu ceilalţi...

— Apăi de, cinstite părinte,—răspunse Ruvim, pe alt ton,—eu sînt călugăr şi călugărului îi scrie să nu iasă din cuvîntul stareţului...

— Niciodată nu m'am îndoit de priceperea ta şi de smerita supunere pe care o ai faţă de poruncile mele... Vezi, ai grijă acu' şi de bietu' Macarie... să nu se scoale măcar două zile din pat.

Cuviosul Ruvim făcu o plecăciune adîncă şi, în tacere, după cum intrase, se strecură pe uşă afară, ca o umbră.

* * *

La arhondaric—muncă la catarama, încă din răsăritul soarelui. Bucătăria fu dată în primirea protosinghelului Iustin, de care se vorbea că întrece în meşteşugul de a găti bucate chiar şi pe bucătarii cei mari dela Bucureşti. Justin, ajutat de lelea Maria spălătoreasa arhondariei şi de fratele Ilie paracliserul, pregăti nişte bucate de peşte, de raci şi de miel—care să te facă să uiţi nu

numai de plecare, dar şi pricina pentru care ai venit la mănăstire!

Sus, părintele Acachie arhondarul, ajutat de fratele Simion, pregătise straşnic două din odăile cele mai bune şi aşezase masa pe terasă, cu o dibăcie de care s'ar fi minunat chiar şi cei mai simandicoşi musafiri. Farfurii de faianţă, servicii de argint, pahare de cristal, şervete şi faţă de masă parcă neatinse de mînă de om... iar în mijlocul mesei rotunde un buchet mare de flori de cîmp şi de pădure, aşezat între două carafe de cristal: una cu vin vechiu portocaliu şi alta cu vin nou de culoarea vişinei...

Din terasă, o privelişte rară. Deoparte, un colţ de lac, cu o fîşie de trestie verde dealungul malurilor şi cu sălcii aplecate printre plute falnice, cu frunzele veşnic tremurînd; de cealaltă parte, curtea cu iarbă verde, cu brazi şi pomi... şi o alee de tei îmbobociţi... şi salcîmi mulţi din a căror puzderie de flori se răspîndea o mireazmă îmbătătoare.

Musafirii oficiali, prididiţi de foame şi grăbiţi să isprăvească până în seară, cît de tîrziu, pentru ca de dimineaţă să se poată întoarce la Bucureşti, veniră la arhondaric cu paşi din ce în ce mai largi şi urcară scările mai uşori ca niciodată. Cînd eşiră pe terasă şi văzură minunata privelişte, nu se putură stăpîni, cu toată foamea, de a se aşeza o clipă între coloanele de piatră, să soarbă cu gurile căscate aerul proaspăt şi mirosul salcîmilor.

Sosind şi stareţul, se aşezară cu toţii la masă, lăudînd, în aşteptarea minunăţiilor lui Iustin, priceperea cu care arhondarul rînduise masa.

Spuma de drojdie, din cale afară de tare, oţări pe meseni. Contabilul se scutură ca de friguri şi nu vru cu niciun chip să golească până în fund păhărelul cît nuca. Părintele protopop, însă, mai obişnuit, luă şi pe-al doilea... „că e bun pe stomicul gol", iar domnul defensor goli şi pe-al treilea, fiindcă „ştie că e naturală şi nu face rău". Stareţul, ca să nu fie bănuit că se dă mai mult cu unul decît cu celalt, ţinu mijlocia.

Ciorba de somn, cu vestitul borş călugăresc, întrecea orice închipuire. Domnul Zamfirescu chiar vru să mai ia odată, dar protopopul îl opri, spunîndu-i să nu păţească ca Ţiganul, care s'a lăcomit la lapte bătut şi n'a mai putut să mănînce purcel fript...

Cînd începură mîncările, intrară la slujbă şi paharele, umplute din sticle aşezate în găleţi cu ghiaţă.

— E splendid!—zise protopopul, după ce goli cel dintâiu pahar de vin vechiu.

— Extraordinar!—întări defensorul.

— Am numai un butoi din asta şi îl păstrez pentru oamenii care slujesc Biserica,—rosti cu smerenie stareţul.

— Aşa se şi cuvine!—întăriră în acelaşi timp cei doi musafiri oficiali.

Domnul Zamfirescu, care nu mai fusese până acum în anchete şi care din leafa lui de funcţionar numai arare îşi putea cumpăra cîte o sticlă de vin fabricat la „rampă", nepricepîndu-se la vinuri, bău şi tăcu.

Cînd fratele Simion aduse de jos tava cu friptura de miel se arătă şi soarele pe terasă. Nu fu însă primit cu plăcere, căci mesenii, de pe acum încălziţi de vin, asudau grozav. Protopopul îşi scoase gulerul şi brîul roşu, deschise ceaprazurile dela reverenda şi nasturii dela cămaşă, iar defensorul îşi scoase şi el haina şi gulerul şi dădu drumul nasturilor dela vestă. Domnul Zamfirescu, deşi suferea grozav de zăduf, nu se dezbrăcă, ceiace sili pe părintele stareţ să păstreze şi el buna cuviinţă. De altfel, sfinţia sa nici nu prea avea ce să dezbrace, fiindcă, subt giubeaua subţire de inişor, avea doar un halat de aţică, iar subt halat, cămaşa şi izmenele de pînză rară de casă.

Aerul curat, mîncarea minunată, pentru care protosinghelul Iustin trebuia să fie înaintat—după părerea protopopului—cu încă un rang, apoi căldura amiezii,—toate ajutară la golirea a vre-o şapte-opt sticle de vin vechi, „natural" şi rece. Incă o stropeală bună la plăcinta cu brînză—şi onorata comisie de anchetă, dimpreună cu stareţul, trecură în camera de alături să ia cafeaua.

Odată cu această băutură, părintele Acachie aşeză pe masă o cutie cu ţigări „Pelişor" şi o sticlă cu apă rece din „puţul lui Gherontie". Dar cu apa nu se prea băteau musafirii oficiali, afară de domnul Zamfirescu, care, fiindcă nu proslăvise vinul, găsi cuvinte de laudă pentru băutura din izvor.

Insfîrşit, părintele protopop, după multe glume mai cu sare şi mai aşa, îşi luă o mutră gravă, pe cît era cu putinţă în împrejurările de faţă—şi spuse părintelui stareţ pricina pentru care au fost trimişi la mănăstire. Apoi, mai prietinos, îşi arătă nădejdea că cele înşirate în scrisorile anonime se vor dovedi născociri fără temeiu. Şi adăogă, ca din partea sa, că îl cunoaşte pe stareţ bun gospodar, bun călugăr şi cu tragere de inimă pentru binele mănăstirii. Incheerea o făcu mai mult ca musafir decît ca membru al comisiei de anchetă, zicînd că dumnealor nu umblă cu sabia ci cu pacea, şi că se miră că oameni ca Mitropolitul şi Administratorul Casei Bisericii pun temeiu pe pîrîciuni neiscălite...

Arhimandritul Glicherie, om priceput şi deprins cu astfel de lucruri, răspunse că, oricare ar fi urmarea unei anchete, cinstea celui anchetat tot ştirbită ese; totuşi, el n'are decît recunoştinţă pentru căpeteniile Bisericii că poartă atîta dragoste sfintelor mănăstiri, încît chiar o scrisoare neiscălită, trimisă fără îndoială de vre-un duşman, le deşteaptă îngrijorarea. Negreşit, adăogă el cu modestie, nu se poate administra o mănăstire mare, unde sînt oameni de adunătură, în aşa fel ca să fie toată lumea mulţumită. Şi iarăşi, nu se poate chivernisi fără greşeli o aşa de mare gospodărie. Atrase însă luarea-aminte a onoratei comisii, cu aere de gazdă care şi-a îndestulat oaspeţii, că n'are nici oameni cinstiţi şi pricepuţi care să-l ajute şi că zavistia nu-şi are nicăeri un sălaş mai trainic, decît la mănăstire...

— Ia nu-ţi mai face atîta sînge rău, părinte stareţ, că astea le ştim noi!—îl întrerupse defensorul, pe cînd îşi aprindea a patra ţigară.

Domnul Zamfirescu, aducîndu-şi aminte că e cunoscut în toată Casa Bisericii ca funcţionar cinstit şi om al datoriei, fu de părere ca ancheta să înceapă numaidecît, mai ales că ceasurile se făcuseră trei.

— Pe semne că tu eşti nebun, Zamfirescule! — îl apostrofă defensorul, căscînd. Tu nu ştii că după legile higienei, o masă bună trebue urmată neapărat de-o odihnă măcar de-o jumătate de ceas?

— Mai ales după ce am venit atîta cale!—interveni şi protopopul, uitîndu-se cu mustrare la contabil.

— De, cum credeţi... dar numai să isprăvim astăzi, măcar cît de tîrziu,—se învoi domnul Zamfirescu, simţind un fel de greutate la ceafă...

—Lasă, moşule, îl bătu stareţul pe umăr,—nu te grăbi, că îmbătrîneşti prea repede. Las-o aşa, mai domol, că ai vreme destulă înainte. Şi apoi, tot la Bucureşti ai să stai!

Contabilul nu mai stărui şi trecu în camera ce-i era rînduită. Stareţul îşi luă şi el rămas bun şi plecă. Dar cînd să pue piciorul pe prima treaptă a scării, protopopul îl ajunse din urmă şi-i şopti la ureche:

— Vezi de-mi fă rost de vre-o două kilograme de unt topit şi dacă se poate şi de vre-unul proaspăt, că ştii că nevastă-mea nu prea se bate cu untura. Şi... vorba ceia...

— Nici nu era nevoe să-mi mai spui!—răspunse stareţul, dojenitor. Pentru oamenii noştri se găseşte de toate... slavă Domnului!

Cînd să se întoarcă la defensor, protopopul dete cu ochii de o găleată cu ghiaţă în care mai rămăsese două sticle cu vin, şi o luă la ei în odae.

— Straşnic vin mai are mănăstirea asta!—zise el umplîndu-şi paharul.

— Aşa ceva nu se găseşte în tot Bucureştiul!—întări defensorul, făcînd şi el la fel.

După ce goliră o sticlă, se trîntiră în cele două paturi şi adormiră un somn de pomină. Nici rază de soare nu pătrundea în odae, căci arhondarul trăsese storurile, şi nici picior de muscă nu mai lăsase înlăuntru fratele Simion. Dealtfel, sînt împrejurări cînd muştele ce trăesc prin aceste părţi ale pămîntului, de s'ar strînge mii şi sute tot n'ar fi în stare să strice odihna unor oameni atît de obosiţi şi cu atîtea griji şi răspunderi pe cap.

* * *

Domnul Zamfirescu se frămîntă mult în pat şi nu putu să adoarmă decît după ce tăcură clopotele de vecernie. Pe la ceasurile 5 se sculă şi, după ce se răcori cu apă rece, eşi repede, îngrijat că ceilalţi l-or fi aşteptînd. Dar horăiturile ce se auzeau din camera colegilor îl liniştiră. Trecu pe terasă şi se aşeză pe un scaun să privească lacul. Văzînd însă că timpul trece şi cei doi

nu se mai deşteaptă, începu să se plimbe neliniştit de colo până colo. In cele din urmă, simţind o greutate la ceafă şi un fel de strînsoare la tîmple, se răzimă cu coatele de pălimar şi rămase multă vreme aşa, cu privirea spre lac.

Abia pe la ceasurile 6, auzind zgomot în odaia unde-şi lăsase tovarăşii, se sculă şi bătu la uşă. Cînd intră înăuntru, găsi pe protopop şi pe defensor ciocnind cele din urmă pahare din sticla ce mai rămăsese în găleată.

— Iertaţi-mă că am întîrziat,—zise el în batjocură.

— Paguba ta, îi răspunse defensorul, că uite, n'a mai rămas nimic pentru ai somnoroşi.

După ce se gătiră şi cei doi, plecară cu toţii spre stăreţie, hotărîţi să înceapă de îndată cercetările, ca să poată pleca spre Bucureşti a doua zi de dimineaţă.

La eşirea din arhondaric, onorata comisie se opri la capătul aleei să contemple iar lacul. Soarele coborîse spre asfinţit, privind mănăstirea şi lacul numai dintr'o parte, ca un ochiu al lui Dumnezeu, lăsând umbra teilor cu florile în mugur şi a salcîmilor înzăpeziţi de flori să se împreune cu a castanilor sălbateci şi a cetinilor risipiţi prin curtea mănăstirii, ca o perdea întinsă pe iarba verde. Pasările cîntau de zor şi harnicele albine din prisăcile călugărilor umblau de colo până colo, culegînd mierea îmbelşugată a florilor de salcîm.

Pe faţa lacului, în liniştea mare, se întindeau uriaşe umbrele plutelor de pe malul dinspre apus şi a turlei dela bisericuţa singuratecă, în jurul căreia au fost pe vremuri chilii şi călugări. Pescăruşi albi şi dibaci zburau deasupra apei, lăsîndu-se din cînd în cînd pe luciu, pentru a înhăţa vre-un peştişor. Pe margine se iviseră tot mai multe bărci cu pescari ce se opreau la locurile însemnate cu trestie uscată de scoteau din coşuri de nuele raci momiţi de-o frîntură de porumb fiert. O barcă mai mare, împinsă de doi lopătari, tăe lacul în două, lăsînd în urmă falduri din lopeţi şi o doină duioasă ce eşia din gura cîrmaciului.

Protopopul simţea aşa de mare trebuinţă de aer, că-l sorbea cu gura deschisă, vrînd parcă să-şi facă provizie pentru Bucureşti, iar defensorului, „fire de artist", îi era ciudă pe fericiţii pescari ce-şi cîştigă pînea cîntînd pe lac, nu hărţuiţi de drumuri şi de răspunderi, ca nefericitele organe de control ale autorităţilor bisericeşti. Şi revoltat de această nedreptate socială, zise hotărît tovarăşilor săi:

— Ştiţi ce? Hai s'o dăm dracului de anchetă şi să facem mai bine o primblare pe lac.

— Ba s'o dăm chiar dracului, nu!—zise protopopul, că tot o s'o facem noi cum om face-o, — dar s'o lăsăm pe mîine dimineaţă, că acum e tîrziu.

— Am fi buni de bătut, urmă defensorul, dacă n'am profita de astfel de prilejuri rare ca să ne mai venim puţin în fire. Destui microbi şi zgomot înghiţim în iadul ăla de Bucureşti!

— Aveţi dreptate, zise domnul Zamfirescu. Eu însă nu pot întîrzia, fiindcă am aranjat ca mîne dimineaţă, cel mai tîrziu la 11, să fiu la serviciu. Am în sertarele biroului meu hîrtii importante şi urgente, cărora trebue să le dau drumul.

— Şi ia mai dă-l dracului de birou, nenişorule, că doar n'o să piară ţara dacă o să lipseşti tu cîteva ceasuri dela Casa Bisericii!—îl întîmpină defensorul, supărat. Şi eu am mîne procese la Consistoriu. Ei, şi? Parcă dacă nu m'oiu prezenta, o să se scufunde pămîntul? Or să s'amîne ş'atîta tot! Şi, oare, nu sîntem noi şi p'aici tot în slujba Casei Bisericii?

— Dragă Zamfirescule, îl luă protopopul cu binişorul, d-ta eşti om al datoriei şi nu vrei să-ţi pierzi această reputaţie. Sînt însă cazuri de forţă majoră cînd n'ai încotro. Ia închipue-ţi că ai să pleci mîne până în ziuă şi se întîmplă—Doamne fereşte!—un accident pe drum: în cazul ăsta, o să mai fii la 11 la birou? Ş'apoi, e o vorbă înţeleaptă, neică, care zice că e mai bine să te apuci de lucru de dimineaţă, că ai timp până seara să-l faci pe îndelete şi eşti şi cu mintea mai limpede...

Domnul Zamfirescu se lăsă înduplecat,—mai ales că simţea oarecare încurcătură în cap şi de! avea să umble cu cifre...

In acest timp sosi şi stareţul, însoţit de fratele Gheorghe, ucenicul său.

— Noi ne-am socotit, cinstite părinte,—îl întîmpină defensorul, să facem mîne dimineaţă... ce bruma om face, că acuma este tîrziu şi am avea chef de-o mică plimbare pe lac.

— V'aţi gîndit foarte bine, încuviinţă stareţul.—Dă fuga, frate Gheorghe, la pescărie şi spune părintelui Gherasim să pregătească o luntre din cele mari.

Plimbarea pe lac fu într'adevăr nespus de plăcută şi cel mai mulţămit fu însuşi domnul Zamfirescu. In luntrea mare, de curînd dată la apă, se aşezară, la mijloc, pe scînduri puse deacurmezişul, onoraţii membri ai comisiei de anchetă, la cîrmoc părintele Gherasim, iar la cîrmă un năvodar voinic. O luară mai întâiu pe margine, pe lîngă pădurea de trestie verde ca brotacul, apoi se depărtară puţin şi intrară în ezer c'o iuţeală din ce în ce mai mare. Defensorul spunea snoave iar protopopul, care nu prea se împăca cu apa, aducea vorba de felurite cazuri de înec. Domnul Zamfirescu era aşa de fermecat că n'avea timp să asculte, ci numai să privească şi să se minuneze de aşa locuri împodobite, pe care evlavioşii noştri strămoşi ştiau să le aleagă pentru zidirea sfintelor locaşuri.

Cînd atinseră malul celalt, se coborîră şi culeseră din pădure ramuri de tei şi de mălin cu care împodobiră luntrea. La întoarcere, cu faţa spre mănăstire şi spre soarele ce atinsese c'o margine pămîntul, li se păru sfîntul locaş ca un castel din basme, ca o cetate pe malul mării. In gîtul din Ştiubeu, unde lacul se îngustează, luntrea fu lăsată mai domol, ca musafirii să poată rupe

flori de nufăr albe ca crinul și cu lujeri lungi, să le ducă acasă la neveste și la copii. Și, odată cu lăsarea celui dintâiu praf de neguri, se apropiară de capul punții, de unde porniseră,—mai îmbujorați acum la față și mai plini de voe-bună.

Cu puțin înainte de a sosi la mal, defensorul făcu în taină o mărturisire reprezentantului Sfintei Mitropolii:

— Îmi cîntă gîtu', tată protopoape!—zise el, lovind cu mijlociul dela mîna dreaptă în nodul lui Adam.

— He, he!... mie îmi cîntă de cînd am intrat pe poarta mănăstirii! răspunse protopopul, făcînd un gest de vrednicie.

Domnul Zamfirescu, ca unul ce nu mai făcuse anchete „la fața locului", nu prinse de loc înțelesul acestor tainice cuvinte.

* * *

Masa de seară nu mai fu așezată pe terasa arhondaricului, din pricina țînțarilor, ci fu rînduită în sufrageria stăreției. Protopopul și cu defensorul se arătară mulțumiți de această schimbare, fiindcă aici, fiind mai la dos, se puteau bucura mai în voe de veselia firii lor, pe care plimbarea cu luntrea le-o sporise încă pe-atîta.

Și fiindcă în stăreția unei mănăstiri, mai mult decît în arhondaric, toți slujbașii eclesiastici, cu sau fără misiuni speciale, sînt ca la ei acasă, orice soiu de constrîngere fu înlăturată chiar dela început. Astfel că, înainte de a se așeza la masă, protopopul și defensorul se lăsară numai în cămașă, contabilul în vestă, iar starețul, ca să nu fie bănuit că umblă cu mofturi, rămase numai într-un anteriu subțire de inișor, în ciorapi albi de bumbac și în papuci.

Se gătiseră mîncări din tot ce poate fi mai dorit de oamenii sătui de carne, de pește borșit și de vin prefăcut. Începură bineînțeles cu spuma de drojdie, căreia toți îi făcură o deosebită cinste, afară de domnul Zamfirescu, care, căzînd așa deodată în melancolie, își luase înfățișarea lui obișnuită dela birou și nu vrea cu niciun chip să guste măcar. Îi părea omului că e otravă și se mira de tăria gîtlejului rusesc al celorlalți.

Șirul mîncărilor începu cu saramură de plătică și de obleț, urmă cu rasol de raci, ciulama de lin, crap umplut cu nuci (la tavă), și se închee cu șalău și somn prăjit. E de prisos să mai spun că oaspeții fură atît de minunați de fiecare din aceste mîncări, gătite de neîntrecutul Iustin, încît, de bucurie, paharele cu vin nou făceau foarte des drumul dela mînă până la gură. Toată vina pentru această nepotolită sete fu aruncată în seama părintelui stareț, fiindcă găsise cu cale să pregătească numai pește, care cere neapărat multă udătură.

Melancolia domnului Zamfirescu însă se risipi foarte cu greu. Și s'ar fi putut prelungi pănă la sfîrșit, dacă voia-bună n'ar fi o boală molipsitoare și mai ales dacă arhimandritului Glicherie nu

i-ar fi venit în gînd să-i dea contabilului vin dulce. Acest soiu de vin iese din struguri pe jumătate stafidiți, culeși după ce a căzut bruma. E înșelător la gust și ușor la băut. Dar protopopului și defensorului nu le plăcu, fiindcă dumnealor „nu sînt nici copii, nici cucoane". Domnul Zamfirescu însă fu momit încet-încet, până ce goli singur o sticlă și jumătate.

Cînd veniră *saraiila* și *minciunile*, cheful era în toi. Protopopul, avînd evlavie, începu să cînte axionul dela Întîmpinarea Domnului, dar cînd să urce la *ga* de sus, dădu chix, căci îl răgușise umplutura de nucă a peștelui. Ca să-i facă în necaz, defensorul, cu ochii închiși și bătînd tactul cu o sticlă goală, începu a cînta cu glas gros, acest irmos potrivit pentru astfel de împrejurări: „Cel ce ai săturat pre noroade în pustie și le-ai izvorît lor apă din piatră, însuți casa aceasta întărește-o, însuți pînea înmulțește-o, însuți vinul binecuvintează-l, și celor ce ne-au primit pre noi plată cerească dărueşte-le, și pre noi pre toți ne milueşte, ca un bun și iubitor de oa-a-a-meni!".

De regulă, acest irmos se cîntă pe glasul al optulea. Defensorul însă, găsi cu cale să-l zică pe-al... noulea glas.

— Asta e la tine glas al optulea, mă? Fire-ai al dracului de mălac răgușit!—strigă protopopul, rîzînd de el.

— Cîntă-l tu, mă, dacă nu-ți place, că eu am uitat glasurile de cînd am eșit din seminar, da' tu ești cu ele în gură întotdeauna!—răspunse defensorul cu modestie.

— Domnul Defensor a vrut să cînte pe glas al noulea—și a reușit!—interveni starețul, cu duhul blîndeții.

Și tocmai cînd protopopul golea un pahar „ca să-și dreagă vocea" și să cînte el troparul, pe adevăratul lui glas, intră pe ușă ierodiaconul Daniil, meșter cîntăreț din caval, cu care starețul vrea să facă musafirilor o plăcere neașteptată.

Daniil e un călugăr tînăr, să tot aibă douăzeci și șase de ani, cu părul bălai și cu ochii albaștri. Înfățișarea lui tristă nu prea plăcu mesenilor. Dar cînd scoase de subt rasă cavalul încrustat cu flori din briceag, dăruit de un mocan, bucuria oaspeților deveni zgomotoasă.

Daniil cîntă la început o doină lungă și jalnică.

Starețul asculta turtind un miez de pîne, protopopul scărpinîndu-se în cap, contabilul moțăind, cu ochii plini de lacrimi, iar defensorul sicîindu-se mereu pe scaun.

— Bine cînți, Cuvioase, dar nu e locul acum să plîngem! Dă-o dracului de doină și cîntă-ne ceva mai vesel,—zise defensorul.

Cîntărețul închise ochii și oftă înăbușit. Apoi deodată fața i-se însenină și cavalul începu cu putere o sîrbă bătăioasă. Protopopul și cu defensorul se sicîiră puțin pe scaune în tactul cînteculul, apoi începură să bată din picioare și în cele din urmă, ațîțați de însuflețirea cu care cînta Daniil, se prinseră în joc.

Pe podelele acoperite cu velințe de casă, zopăiturile erau surde, iar chiuiturile—de oameni care mîncaseră nuci și băuseră vin.

Vrînd să facă o „floare" în joc, protopopul se împedecă de marginea unei velințe și, în cădere, se agăță de bretelele defensorului pe care le făcu bucățele. Acesta, rămas singur, căci tovarășul se lovise la genunchi, urmă să joace „de unul singur", c'o mînă ținîndu-și pantalonii și cu alta proptindu-se de pat. În zădar îmbia el și pe Zamfirescu la joc,—contabilul nu era în stare nici să se ție pe picioare. In cele din urmă, obosit și leoarcă de nădușală, domnul defensor se așeză pe scaun, ocărînd:

— Nu ești bun de nimic, mă, Zamfirescule, bătu-te-ar Dumnezeu să te bată! Dacă după așa mîncare și după așa băutură și după așa lăutar, nu ești tu în stare să învîrtești o sîrbă! Ptiu, la dracu', să plec eu la drum cu neisprăviții!

Domnul Zamfirescu, se înroși, sughiță, se îngălbeni, iar sughiță, se albi, iar sughiță, făcu cu mîna un semn dar nu putu să dea niciun răspuns. Ar fi vrut să spue ceva, și nu reușea nici măcar să-și țină capul sus,—parcă i-se înmuiase gîtul.

— V'ați îmbătat!—îngăimă el în cele din urmă și pe nas și pe gură, și se lăsă binișor depe scaun.

— Scoal' dracului în sus, că ne faci de rîs!—se răsti protopopul la el.

— Poftim: pleci tu la drum cu oameni neputincioși!—zise și defensorul.

Dar domnul Zamfirescu, om fără deprindere cu astfel de petreceri, se încăpățînă să stea cu burta pe dușumele și să miște numai dintr'un picior.

Atunci stareţul, care mai mult din chibzuință decît din obiceiu nu se prea lăcomise la băutură, chemă pe fratele Gheorghe și pe fratele Simion, care-l luară de subțiori pe domnul contabil și-l duseră în geamlîc, la răcoare. Aici deschiseră o fereastră și-l ținură cu capul aplecat în afară, căci domnul Zamfirescu dădea semne că începe să aibă mustrări de conștiință...

Cînd, la miezul nopții sună clopotul pentru slujba utreniei, stareţul părăsi și el sufrageria, spunînd celor doi musafiri oficiali că trebue să se ducă la biserică. Cum eși însă din stăreția cea mare, o luă drept spre stăreția cea mică și se trînti pe cea dintăiu canapea întîlnită în cale.

Rămași singuri acum, părintele protopop și domnul defensor, de ciudă, o luară iarăși dela capăt...

* * *

A doua zi, tocă de leturghie, tocă de evanghelie, tocă de axion—și oaspeții încă nu se sculaseră. De teamă să nu mai rămîe încă o noapte la mănăstire, stareţul puse pe fratele Gheorghe să facă sgomot la ușă și numai în chipul acesta membrii onoratei comisii de anchetă binevoiră a se întoarce printre cei vii. Cînd eșiră în geamlîc, unde stareţul îi aștepta demult, protopopul avea doi ochi mult mai mari decît cei cu care venise de-acasă; iar pri-

mului reprezentant al Casei Bisericii, care vrînd să se culce pe canapea, nimerise la început dedesubtul ei, pe lîngă ochi la fel cu ai protopopului, îi mai răsărise și un cucui în colțul din stînga al frunții.

Numai domnul Zamfirescu lipsea. Il găsiră în pat, legat la cap cu un șervet ud, căptușit cu felii de cartofi.

— Ce e cu tine, Zamfirescule?

Domnul contabil deschise ochii—alții decît cei cu care plecase deacasă—și căznindu-se să zîmbească, răspunse acru:

— M'am săturat de anchetă...

Tovarășii lui și cu stareţul rîseră cu poftă și căutară care-mai-de-care să-l încurajeze:

— Lasă, moșule, că n'ai nimic,—îl mîngîie părintele arhimandrit.

— D'astea mi s'au întîmplat și mie cînd eram mai tînăr... zise defensorul, cu tîlc.

— Asta se chiamă ucenicie, dragă Zamfirescule, adăogă protopopul, făcînd cu ochiul.

— Dă-o dracului, c'o făcurăm prea lată!—zise contabilul.

— Să fiți sănătoși s'o mai faceți și altădata, răspunse acesta mulțumit că n'a greșit să zică: diseară. Dar, mă rog, schimbă el vorba, ce poftiți să luați acuma: cafea neagră sau cu lapte?

Zamfirescu făcu un gest că nu-i mai trebue nimic; iar protopopul, aprobat de celălalt coleg, își dete cu părerea că puțină șuncă, cu ceva murături în oțet și cîte un păhărel cu vin, n'ar strica...

După mezelic, onorata comisie de anchetă trecu în biroul arhimandritului Glicherie. Domnul Zamfirescu, socotind în sufletul lui că nu mai e vrednic să facă anchetă, se așeză în geamlîc și scoțînd capul pe fereastră, cu bărbia proptită pe palmele încrucișate, privea lacul și pădurea, sorbind aerul curat și filosofînd asupra neputinței omenești.

In biroul stareţului, domnul Defensor, bandajat cu rachiu de drojdie la cucui, începu cetirea jalbei semnată „un monah", al cărei cuprins fu mai dinainte socotit „obraznic" și plin de minciuni.

Se spunea, adică, în această plîngere, pe care trimițătorul „n'a avut curajul s'o semneze", că stareţul e un tiran dela care călugării n'au auzit niciodată un cuvînt de folos sau vorbă de mîngîiere ci numai ocări și batjocuri pe socoteala lor; că are bucătărie deosebită și împreună cu economul, casierul și eclesiarhul traesc împărătește, iar la obște dă numai pîne de făină necernută —rece și uscată, zeamă lungă de fasole și ciorbă de ștevie—chiar și după ce această buruiană a făcut sămînță... Că se prind zilnic mii de raci, dar călugării nu-i gustă nici în dulce, nici în post... Că se prinde mult pește mare, dar ce nu ia drumul Bucureștilor, îl mănîncă stareţul cu Consiliul lui economic, ajutat și de cel spiritual, pe cînd la obște se dă ghigorț ca lăcusta și ca greerul, fiert în cazane de aramă nespoite de ani... Că are mănăstirea sute

de oi, dar brînză nu se dă decît ca doftorie... că umblă călugării cu hainele zdrențuite și cu picioarele goale în sandale de lemn, fiindcă din lîna dela oi nu se împărtășesc decît cu cîte un biet șumuiog de pe la noateni, iar cu restul,—Dumnezeu știe ce se face... Că mor călugării fără doftor, bolnița stă pustie, iar în „farmacie“ numai rafturi și borcane goale... Că din zece călugări răposați, cel puțin șapte sînt găsiți prin chilii tocmai după ce au intrat în putreziciune...

— Ia las'o dracului, nenișorule, și nu ne mai împuia capul cu atîtea minciuni!—zise protopopul. Citește încheerea!

...„Și vă rog cu smerenie să binevoți a nu mai trimite defensori și protopopi, ci să faceți bunătate să Vă pogorîți din înaltul scaun în care Dumnezeu v'a înălțat și să poftiți în persoană la fața locului, să vedeți ce ochii nu v'au văzut, și să auziți ce urechile nu v'au auzit“...

— E nemaipomenit!—rosti protopopul, roșu de mînie.

— Nu vezi că măgarul ne insultă și pe noi?—zise defensorul, ridicîndu-și bandajul ce i-se lăsase pe ochi.

— Să nu mai dorească nimeni slujba de stareț!—oftă arhimandritul Glicherie, rîciind cu unghia o picătură de ceară, lipită pe dunga biroului.

Mîniați de-a binele, cei doi reprezentanți ai stăpînirii luară cîte un toc și cîte o testea de hîrtie și începură să scrie în două exemplare, cuvenitul proces-verbal.

După formula obișnuită, arătară că „au controlat în chipul cel mai amănunțit bisericile, ecliserhia, cancelaria, cassa, pescăria, chelăria, pimnița, bolnița, farmacia, magaziile, grajdurile... constatînd peste tot ordine și curățenie“.

Apoi luară jalba pe paragrafe și în aceiași orînduire începură a scrie: că la obște se dă pește de toate mărimile, mîncări gătite cu untdelemn grecesc, pilaf de raci, lapte cu orez, macaroane cu unt și brînză, cosac adus anume dela Galați, patru felii de brînză pe săptămînă, lapte bătut, vin de două ori pe săptămînă—cu măsura lui Cuza,—iar în postul Paștelui se dă, pe lîngă fasole și cartofi, rasol de raci cu usturoi, tahîn, halvă și masline tot dela Galați... Că lîna se împarte toată la călugări, dar aceștia, în loc să-și facă din ea ce le trebue, o dau pe băutură... că bolnavii sînt bine îngrijiți, iar farmacia mănăstirii este îmbelșugată cu tot felul de medicamente ce se pot lua fără rețetă dela doctor... că se mai întîmplă cîteodată să moară vre-un călugăr neștiut de nimeni, însă numai dintre cei bolnavi de inimă sau vre-unul care a uitat capacul pus la sobă... că registrele de contabilitate se găsesc „la zi“, și cassa e în bună rînduială.

Apoi, dintr'o pornire adevărată, aduseră laude starețului arătînd cu de-amănuntul însușirile lui de păstor cu suflet cinstit și inimă largă... Și încheiară astfel: „Toate acuzațiile ce se aduc Prea Cuvioșiei Sale sînt, deci, pur și simplu calomnii ordinare! Pentru care, cu respect propunem clasarea acestei chestiuni și totodată

decorarea acestui meritos stareț cu „Răsplata Muncii pentru Biserică“ clasa I, căci pe a II-a deja o are“.

După ce iscăliră procesul verbal, ca să fie actul mai „în formă“ onorata Comisie chemă și pe membrii Consiliului economic să iscălească, cu care prilej li se luă acestora și interogatoriile obișnuite:

— Cum merge arhondăria, părinte Acachie? întrebă protopopul pe arhondar.

— Merge bine, cinstite părinte!

— Nici nu bănuiam altfel! Să ai grijă să fie curățenie și musafirii primiți cu bună cuviință.

— Cum stai cu ecliserhia, tată Dionisie?—ispitește defensorul pe purtătorul de grijă al bisericii.

— Așa... potrivit, domnule defensor! răspunde protosinghelul Dionisie, întinzînd cinstitelor autorități cîte un prosop de borangic cu alesături, drept amintire.

— Vezi, părinte Dionisie, să ții toate în regulă, ca să nu se plîngă nimeni,—îl sfătui omul Casei Bisericii, după ce-i mulțumi pentru dar.

— Cît se poate de bine, îl încredință eclesiarhul, aplecîndu-se din mijloc.

Iconomul nu mai fu poftit, ci urmară la rînd membrii Consiliului spiritual, care iscăliră ca de obiceiu, fără să citească sau să ceară vre-o lămurire.

Acuma, toate erau în regulă și cinstita Comisie se putea găti de plecare, cu sufletul împăcat că și-a făcut datoria. Protopopul însă, găsi cu cale că, după cele „constatate“, este neapărată trebuință „să tragă o sfîntă de muștruluială călugărilor, ca să nu mai îndrăznească altădată să scrie scrisori neiscălite și să-i pună pe dumnealor pe drumuri fără niciun motiv“. Rugă dar pe stareț să adune obștea în trapeză. Și cînd fu înștiințat că porunca s'a îndeplinit, încinse brîul roș, îmbrăcă giubeaua de muhair, își atîrnă la gît crucea de stavrofor, își puse pe cap culionul roșu, luă bastonul cu mîner de os și porni spre trapeză. Defensorul nu putu să-l însoțească, fiindcă tot nu-i scăzuse cucuiul din frunte, din care pricină nu putea să-și așeze pălăria; iar domnul Zamfirescu, după ce iscălise procesul-verbal, plecase să ia aer...

Cînd reprezentantul Sfintei Mitropolii intră în trapeză și dete cu ochii de cei 40—50 de călugări—cîți fusese cu putință să se adune la repezeală, crezu, o clipă, că are în fața lui o ceată de anahoreți din cele dintâiu veacuri ale monahismului... Bărbi crescute în voe pe fețe supte, fără pic de sînge, cămilăfci înverzite și sfîșiate, picioare goale vîrîte în bocanci vechi sau în sandale de lemn, rase pline de petice, acoperind cine știe ce resturi de anterie...

— V'ați apucat să faceți scrisori anonime la Mitropolie și la Casa Bisericii, ai, mă, ticăloșilor?—își începu protopopul cuvîntarea. Ce credeați voi, că dacă o să reclamați pe stareț, care e părintele vostru, noi o să-i tăiem capul și pe voi o să vă îmbră-

cam în mătase și să vă punem la îngrășat?... Ia să iasă acel nemernic care a îndrăznit să calce regulele Sfîntului Vasile și sfaturile lui Efrem Sirul și ale cuviosului Doroftei, și să acuze pe stareţul său de fapte pe care un om cu bunătatea și cu cinstea și cu inima lui largă nici prin gînd nu i-ar da să le facă.—Ha, ha! nu cutează să se arate! Ii e teamă că va fi desbrăcat cu rușine, sau cel puțin surghiunit pe viață la Cheia sau la Peștera-Ialomicioarei!... Să nu mai îndrăzniți altă dată, urîților, nespălaților și bețivilor, să mai faceți astfel de mîrșăvii, că pe toți vă scoatem din mănăstire, ca pe niște netrebnici... De data aceasta, fiindcă e pentru întăia oară, sînteți pedepsiți numai cu oprirea tainului de vin și de brînză pe timp de o lună... Ați înțeles?"

Și aruncînd o privire aspră de jur-împrejur, vorbitorul își strînse mustățile între nas și buza de sus și întoarse spatele, fără să mai zică „bună ziua".

Călugării, care habar n'aveau despre ce e vorba, după ce ascultară cu gurile căscate și tare nedumeriți de pricina supărării protopopului, își făcură cruce și se risipiră în liniște pe la chilii.

* * *

In vremea asta, la stăreție se pregătea mezelicul de plecare... lin prăjit, brînzoaice calde și vin *bordo*, roșu ca rubinul în pahare. Osteniți de atîta muncă, oamenii stăpînirii, afară de domnul Zamfirescu, pe care nu-l mai scotea nimeni din lapte acru, căutară să se întărească pentru drum. Și tocmai cînd se gîndeau din pricina vinului, că n'ar fi rău să amîne plecarea pe a doua zi, vizitiul mănăstirii întoarse „patenta" la scară...

— Maurul și-a făcut datoria... șopti defensorul la urechea protopopului.

— Să mergem!—răspunse acesta, înălțînd din umeri.

Așezarea în trăsură era cît pe-aci să dea onoratei Comisii mai multă bătae de cap decît chiar procesul-verbal. Destul de mare era trăsura mănăstirii, însă trebuia să încapă în ea și obișnuitele „complimente" dăruite de stăreție musafirilor oficiali, care tocmai soseau cam pe trei cărări. Dar vizitiul, om priceput, luă mai întâiu cele trei legături de plasă cu raci și le așeză în cutia dela spatele trăsurii... In golul de subt pernele din fund puse un borcan cu unt topit și un castron cu unt proaspăt. In faldurile coșului lăsat așeză trei sticle cu spumă de drojdie. In golul de sub capră, trei pachete cu brînză; la cele două aripi legă cu tei cîte o damingeană cu vin; de felinarul din dreapta atîrnă un *zîmbil* de papură cu un miel tăiat și înfășurat în foi de lipan; iar de cel din stînga, alt zîmbil cu pește proaspăt, astupat la gură cu pînză de sac. In sfîrșit, a treia damingeană o așeză pe capră, între picioarele lui, deasupra unui sac cu ovăz pentru cai.

Plecarea se făcu după călduroase strîngeri de mînă din partea stareţului și mulți *„la revedere"*... din partea protopopului și a defensorului.

* * *

Cînd eșiră din ținutul mănăstirii, unde nu se mai vedea nici lacul cu luntri de pescari, nici păduri verzi, nici salcîmi înfloriți, nici tei îmbobociți; unde nu se mai auzea nici cîntec de clopote, nici glasul prietinos al arhimandritului Glicherie, domnul Zamfirescu, care privise cu ochi mari la împănarea trăsurii, își aminti de anume lucruri ce pare că-l apăsau tot mai mult pe suflet, și-și întrebă turburat tovarășii:

— Mă rog, toate anchetele le faceți în felul acesta?

Un hohot de rîs, acoperit de lătrăturile cînilor din capul satului în care tocmai intrau, îi răspunse la întrebare.

Damian Stănoiu

Răsărit

Am dat cu mîna crengile 'ntr'o parte
Ca să privesc cum soarele răsare,
Cum crîngul tot neliniştit tresare
Cînd dimineaţa apele-şi împarte—

Cînd răsăritul simçelă şi sue
Gonind lumina'n fluturi spre izvoare
Cînd păsările-aşteaptă ca să sboare
Cu premenirea zărilor verzue—

Şi cum cătam adîncul să-l cuprind
Ca'n ochii mei minunea să se 'ntîmple,
Mi-a năvălit un val de sînge 'n tîmple
Şi mi-am simţit obrajii cum s'aprind.

Cădea lumina caldă 'n picuri grei
Şi-mi înflorea pe umeri şi mîni,
Simţeam subt tălpi izvoare de fîntîni
Cum se trudesc să iasă'n calea ei.

Din cuiburi puii se 'ntindeau golaşi
Ciricurile cintezii s'audă
Şi zorile pe aripa lor crudă
Jucau ca pe-un mănunchiu de conduraşi.

O căprioară 'n margini de tufiş
Lingea pe ochi un pui lipit de ea,
Şi urzitori pe vîrfuri de smicea
Din raze noi urzeau păienjeniş.

Pe gura unei flori deschise-alunci
S'a năpustit un flutur şi-o albină,
Şi de pe culmi nămeţii de lumină
Işi spulberau zăpada peste lunci...

Şi eu tăcut am mers prin iarba udă
Pe fruntea mea cu urme roşi de dungi
Am ascultat spre „Lacurile lungi"
Cum vitele trec ciurdă după ciurdă.

M 'am abătut din cale să vorbesc
C-un om venit în linişte să are,
M 'am închinat şi eu, ca el, spre soare,
Simţind că'n nemurirea lor trăesc.

D. Ciurezu

Valori umane

...Numai personalitatea Este binele suprem : — Eminescu a tradus astfel, în toată urîciunea lor fadă, versurile lui Goethe: *Höchstes Glück der Erdenkinder Bleibt stets die Persönlichkeit.* Clasicii germani şi epigonii lor cei fără sfîrşit au lăsat teancuri de asemenea pîsloase stihuri, ornamente predestinate pentru sofrageria Domnului Profesor şi pentru albumul Domnişoarei.

„Personalitate" este un cuvînt compromis. Foiletoane, discursuri de banchet, necroloage, biografii cu tendinţă culturală, conversaţii în după amiezi de nobilă tihnă—l-au scurs aproape de orice valoare inteligent utilizabilă. Cuvîntul a ajuns stupid şi declasat—sonoritate inelegant pompoasă, sub care moţăe gîndirea atrofică a diverşilor profani în criză de vanitate intelectuală. *Persönlichkeit* e poate şi mai specific urît decît echivalentele lui din alte limbi. In general cuvîntul străin supără, pare că, mai rău în nemţeşte; limba aceasta e bogată şi are o deosebită putere de a se îmbogăţi continuu din fondul ei vechiu. In nemţeşte mai lesne decît aiurea străinismul are aer de vulgaritate pretenţioasă; şi-i probabil că, în cazul care ne ocupă, Germanii, oameni cu specială dragoste pentru abstracţii solemne, au abuzat mai desăvîrşit de tetrasilabul disgraţios din poezia de catedră a lui Goethe.

In romîneşte se zice, cu egală stăruinţă, *cineva* sau *personalitate*; aşa încît la noi, pentru acelaşi cuprins, au ajuns a fi suspecte din punct de vedere al bunului gust şi al gîndirii scrupuloase, două cuvinte în loc de unul. Aceasta-i soarta multor termeni care încep prin a fi tehnici: se vulgarizează intens şi în sensul cel mai defavorabil al cuvîntului, fiindcă sînt repede adoptaţi ca ornamente culturale.

Pentru un om de vigoarea intelectuală a lui Goethe cuvîntul *personalitate* era plin de experienţă intimă şi de reflecţie in-

tensiv abstractă. In cine știe ce clipă de apatie estetică și de ambiție filozofic pedagogică, a scris strofa unde se găsesc acele versuri aforistice, cu muzicalitatea lor ofensatoare, cu esența lor de un prozaism parecă pervers. Acest aforism, făcut din opt cuvinte, este concluzia, foarte scurtă și abstractă teribil, a unei foarte lungi serii de impresii și reflecții variate. Intre formulare și experiența prealabilă există o disproporție la care ar trebui să se gîndească cetitorii de poezii cu atît mai atent, cu cît cetesc poezia din intenție clară de a se instrui, cu cît poezia prin ea însăși provoacă o asemene intenție.

Se zice uneori că poetul scrie, înainte de toate, pentru dînsul. Afirmația aceasta pare că tradează un fel de simplă poză romantică. E însă ușor de văzut că, din contra, ea este serios valabilă pentru orice categorie de fapte omenești, și cu atît mai valabilă, cu cît faptele sînt mai spontane și mai originale. Orice faptă propriu umană este, în primul rînd, încheierea unei socoteli între tine și un obiect al experienței tale, și, în definitiv, o subjugare a obiectului către puterile tale intelectuale, sentimentale sau estetice. In practică, desigur, lumea s'a deprins a da voie mai bucuros poetului „să cînte pentru dînsul", decît făptuitorilor de alte opere; stricta teorie însă ne arată că lucrul se petrece dela sine la fel în orice categorie de fapte.—Trebue deci oarecare tact pentru a împărți responsabilitatea între autorul unei poezii și acei care utilizează poezia.

Versurile citate din Goethe cuprind un superlativ straşnic: „Cel mai mare bine al oamenilor etc., etc.". Superlativele sînt un obiceiu rău al gîndirii populare. Dar quatrenul lui Goethe e, la urma urmelor, o notiță pentru carnetul lui personal. Inţelesul întreg și real al strofei e, probabil, mult mai lung decît poate cuprinde capacitatea de interpretare a cetitorului oarecare. Acesta își închipue prea lesne că *se ține de text*. Dar orice text, cași orice sistem de simbole, este esențial eliptic, considerat în raport cu experiența intimă care i-a dat naștere. Este fără îndoială banal, că înțelegerea între om și om e imperfectă; e însă tot atît de banală greșala de a nu ține seamă minuțios și răbdător de această imperfecție nici măcar în viața specific intelectuală.

Superlativele și generalizările aforistice sînt forme suspecte pentru unii oameni de astăzi. Citarea de sentințe și proverbe se socotește ca o disgrațioasă deprindere, plebee sau învechit pedantă, și ceia ce asigură superioritatea lui La Rachefoucauld este tocmai faptul că maximele lui sînt organic legate între dînsele, că se înverșunează asupra unei singure și mari probleme și alcătuesc un studiu. Numai acei care nu iau seama au putut să vorbească aici de monotonie, de procedare unilaterală. Dar și la Rochefoucauld, sau poate tocmai în cazul lui, maxima, ca formă, mai adesea ne supără decît ne place; procedarea lui Montaigne, sinuoasă și digresivă, este mult mai apropiată de gustul modernilor.

Mulțimea abuzează de superlative și generalizări absolute de preferință atunci cînd este vorba de probleme omenești—de soarta, de valorile, de rostul ființei noastre. In acest sens strofa lui Goethe poate fi socotită ca un păcat mare și comun. E o pedeapsă meritată, că poezia aceia a jucat un rol literar eminent în compromiterea cuvîntului *personalitate*,—și a ideii.

*

Se zice obișnuit că un om trebue judecat în totalitatea lui. Rar de tot se întreabă acel care face uz și abuz de postulatul acesta: cum se obține totalitatea unui individ uman?

Trebuința de a generaliza, a unifica, a conchide, a clasa, de a obține formule comode și prestigioase, e tiranică; realizările acestei trebuințe sînt adeseori puerile, mai totdeauna simpliste, cîteodată vizibil șchioape și stîngace. Persoanei omenești, de exemplu, îi aplicăm fără scrupul o aritmetică și o geometrie grosolană ca gîndirea unui Bushman. In viață, ne scandalizează sau ne pun în încurcătură la fiecare pas efectele caraghioase ori penibile ale aplicării aceleia simpliste de unități și scheme; totuși spiritul comun, frivol și leneș cîteodată sedus și de vanitate pedantă, menține invariabil grosolanele lui procedări.

Disciplina socială și de stat simplifică în baza dreptului lor de practică pură și hotărît unilaterală. Statului și societății le șade bine metafizica și morala aforistică, scurte în formă, scurte și în fond. Atitudinea societății și a statului față de problemele umane e doar eminent autoritativă. E mult mai puțin potrivită haina aforistică gîndirii pure și înțelepciunii private și personale. Și nu trebue uitat că legile scrise au meritul de a se prezenta cu un sistem de definiții cît se poate mai precise, și caută să-și compenseze dogmatismul prin mulțimea și diversitatea capitolelor și paragrafelor; pe cînd filozofia populară, filozofia literaților și a poeților, strălucește prin mizeria comică a vocabularului ei vag și arbitrar, cu inconsequențele lui de senină puerilitate.

Dar înțelepciunii populare i-a plăcut mai tare să adopte forma autoritară a înțelepciunii sociale și de stat, decît să-și clarifice și să-și consacre, în stil cît mai propriu, natura și atitudinile ei specifice în opoziție cu natura și atitudinile legilor scrise și ale moravurilor.

Și dreptul și moravurile nu sînt decît atitudini de interese și sentimente care au ajuns să obție putere de constrîngere, sînt lirisme care dispun de forță brutală în diverse grade. Lirismelor care n'au la îndămînă această consfințire le rămîne eleganța de a se înfățișa ca lirisme amplificate inteligent,—și e destul atît.

Omul trecutului este dogmatic în spirit și în suflet. De cîte ori formula o înțelepciune, individul dogmatic simțea într'un grad oarecare și voința de a o impune, și în adînc suspina după puterea de a da înțelepciunii sale putere de constrîngere socială.

Iar omul actual își găsește mîndria, și poate un maximum de mulțumire intelectuală în afirmarea exagerat personală a soluțiilor sale. Nu-l mai interesează eminent să scoată din meditarea lui principii universal obligatorii, și mult mai tare îl farmecă să se afle în opoziție cu generalitatea. ...Mein Freund, wenn du eine Tugend hast, so hast du sie allein—spune Zarathustra. Pentru omul nou este urît, dacă nu chiar non-sens, a cere altuia să aibă o virtute a ta.

Să luăm seama că aforismul modern—întrucît forma aceasta se mai practică, din inerție literară sau din nervozitate—este o constatare și nu un imperativ. Vorbind de ambițiile mari și de micile păcate intelectuale ale unor femei, Nietzsche versifică în treacăt:

Kurze Rede, langer Sinn—
Glatteis für die Eselin.

Acest fel de epigramă impresionistă se opune direct vechiului aforism dogmatic: este o exclamație și o mimică personală și momentană; se strecoară vioae fără să oblige și fără să se oblige, nu se imobilizează monumental ca sentința morală de pe vremuri.

* * *

Obligativitatea este intim antipatică omului nou.

Altădată oamenii se simțeau liniștiți și mulțumiți până la somnolență, dacă se știau stimați sau iubiți pentru calitățile lor sociale. Karenin se indignează și se amărăște fiindcă Ana are perversitatea să nu fie îndrăgostită de un senator imperial care transpiră numai seriozitate, cinste și deșteptăciune profesională, ca dînsul. I se întoarce fierea de ironii pe jumătate înghițite, și pare să sufere chiar în logica lui,—îl supără absurditatea, nu numai păcatul. Omul dogmatic supune obligativității și dreptului orice cuprins sufletesc, fără să excepteze nici dragostea erotică, de exemplu. Iubește-mă pentrucă sînt președinte de senat și mă bucur de considerația deosebită a cetățenilor,—nu implică în concepția aceia, nici o neruzie.

Intr'un vaudeville al lui De Flers zice bărbatul unei intelectuale de curînd decorate: Je ne peux pas me faire à la pensée de coucher avec un chevalier de la Légion d'honneur. Omul se teme probabil, fără să-și dea bine seama, de o răsturnare a obligativității erotice în dauna bărbatului.

Astăzi Karenin ar gîndi: iubește-mă pentrucă sînt—o personalitate. Schimbarea n'ar fi decît terminologică. Caracterul *public* al valorii invocate rămîne. Calificarea socială pretindea să subjuge sufletul întreg al celuilalt. Ți se cerea să iubești, sau să prețuești oricum, conceptele care asigurau cursul omului la bursa socială și civică. Vechea idolatrie a instituțiilor avea o vigoare nealterată încă.

De curînd d. profesor Rădulescu-Motru a definit astfel personalitatea: „atitudinile statornice într'un gen de muncă hotăritor pentru viața individului".—Imi pare greu de înțeles, de ce cuvintele: talent—om de seamă—om vrednic—om de frunte—om distins—n'ar mai fi deajuns pentru a însemna o valoare care există decînd se știe de viață civilizată. D. profesor Motru este eminent familiarizat cu literatura problemei; dacă a adoptat el această definiție, putem crede că ea reprezintă deplin situația actuală a cuvîntului. Insă acest cuvînt se întrebuințează adesea și cu înțelesul de originalitate. Fiindcă „originalitate" implică uneori, în vorbirea comună, ideia de ciudățenie, i-ar reveni cuvîntului personalitate oarecare justificare. Totuși cuvintele mai vechi înșirate mai sus nu sînt nici mai urîte, nici mai incomode decît străinismul acesta de șase silabe care miroase și urît, a școală și a manual.

Omul actual prețuește excesiv originalitatea, inclusiv ciudățenia. Le iubim, chiar cu neplăcerile pe care ni le pot aduce eventual, deci cu dragoste deplină și fatală. E poate problema supremă în estetica vieții: cum să condimentezi stilul desăvîrșit al purtării civilizate cu originalități delicat violente care să surprindă prin parfumul ușor al ciudățeniei. Această problemă devine atît de obsedantă, încît în unele sfere sociale oamenii de temperament o rezolvă prin grosolănie eclatantă. „Idealul" acesta, ca oricare altul, dă naștere la grimase. Individului de duzină, scăpat din legăturile care-l înfrînau dar îi și garantau, ca element de grup, o valoare publică, ce alta îi rămîne să facă decît să-și stilizeze persoana după estetica reclamei?

* * *

Un imperativ nu prea vechiu ordonă: să nu tratezi nici o ființă umană ca mijloc, ci numai ca scop. Aceasta e, mi se pare, o manieră distinsă, și întru cîtva sentimentală, de a dogmatiza altruismul. Sentința farmecă, poate mai imediat decît altele, prin nobila ei umanitate, cred însă că duce la grabnice decepții.

A trata o ființă exclusiv ca scop înseamnă, mi se pare, a te supune fără rezervă vieții acelei ființe. Voința ei trebue să fie și voința ta. Asemene aprobare necondiționată înseamnă, în definitiv, prefacerea ta în mijloc pentru toate scopurile acelei ființe.

In adevăr, forme consequente ale altruismului, cum este cea pur creștinească sau cea budistă, ajung a mărturisi sacrificarea de sine ca virtute fundamentală. Este evident, de altă

parte, că îndată ce încercăm a restrînge acel imperativ subordonînd cuprinsul lui categoric voinței lui Dumnezeu, de exemplu, sau vre-unui alt *ideal* oarecare, îi compromitem originalitatea, îi distrugem farmecul: fiindcă, prin această subordonare ființa care-i ținta activității noastre morale încetează de a fi scop, și devine mijloc pentru realizarea voinței lui Dumnezeu sau, oricum, a unui ideal de care noi avem a răspunde.

In realitate, atitudinea consequent altruistă cade dincolo de orice morală—este nihilism deplin. Insă frumusețea imperativului care ordonă să tratăm orice ființă ca scop nu e de tot sterilă. Supunerea *autonomă* a voinței tale voinței altuia are prestigiul dificultății tehnice. Și această răsturnare a naturii elementare poate să dea naștere unei virtuți cu totul rare și delicate, ce s'ar putea numi cochetăria obiectivă. In adevăr, cele mai eroice orientări ale voinței, setea de martir, curajul de ori ce fel, stăruință fără preget în principii, sacrificarea de sine prin muncă—apar mai realizabile, mai în sensul naturii comun omenești, decît voința de a plăcea. Pe cît *dorința* de a plăcea e dela sine înțeleasă, pe cît oricine are conștiința nestrămutată a unui drept nediscutat de a plăcea, pe atît de rare și calitativ inferioare sînt actele de realizare ale acestei dorinți. In acest sens, putem crede și învăța că răul radical, diavolul, este această contrazicere blestemată și caraghioasă între așteptarea apriorică de a fi plăcuți, subînțeleasă în orice atitudine și acțiune socială, și neglijarea grosolană a tehnicei în stare a satisface acea așteptare.

Omul este natural dispus nu numai să risipească sfaturi bune, cum repetă moraliștii satirici, ci e tot atît de natural dispus să te îngrijească la boală cu primejdia vieții lui, să nu mînînce nici pîne ca să-ți dea ție un desert savuros, să umble zdrențăros pentru a-ți face ție haine arătoase. Față cu toate aceste, singură virtutea de a crea în altul plăcere prin persoana noastră considerată tocmai ca izvorul acelor eroisme, de a crea plăcere pentru ea însăși fără gîndul de a recolta aprobare pentru tine ca individ practic, singură această virtute pare a fi cu deosebire slabă, rară, oarecum foarte puțin naturală. Și în deosebi firile eroice se arată oarbe în privința acestei virtuți de a crea dezinteresat plăcere prin persoana ta, pe care o tratezi atunci ca obiect al conștiinței tale contemplative. Fapte bune se fac destule; făptuitorii curați și eleganți sînt mai rari decît carnea de mamut conservată în sloiurile preistorice.

Obișnuit oamenii sînt desigur vechi: se mulțumesc și se mîndresc de faptele lor, exterior considerate, fără să-i preocupe felul cum rezultă ele din spiritul și sufletul făptuitorului, calitatea intimă a acestuia în clipa faptei. Dar tocmai aici se ridică problemele omului nou.

Obligativitatea este detronată, în afară de domeniul practic juridic. Atitudini și fapte pe care le mai putem numi morale, sînt atitudini și fapte de lux. Are valoare desăvîrșită, are demnitate și farmec numai aceia ce-i făptuit necesar, neșovăelnic,—și cea mai antipatică șovăire este poate aceia care rezultă din ochirea meschin conștientă a vre-unui principiu de conduită. Ne miroase rău virtuțile care nu sînt impulsuri fatale. Numai acele achiziții ale civilizației le prețuim care au pătruns în noi astfel ca să devie oarecum animalice.

*

Atîta valoare se acordă unui om cită fatalitate se descopere în el. Dependența morală de ceiace-i social, speciala nesiguranță a instinctelor care decurge din această dependență sau coincide cu ea, sînt pentru bunul gust al omului nou, semne negative.

Educația pozitivistă a făcut ca punctul de vedere sociologic să ajungă o superstiție. Sigur: totul se naște și se petrece în societate; dar punctul de vedere social nu ajunge pentru a descrie și interpreta structura conștiinței în toate părțile sale. Stările contemplative, atitudinile morale, adică atitudinile de lux ale voinței, deși presupun viața socială, și ca antecedent istoric și ca determinare actuală, au un substrat care nu se subordonă categoriei socialului. In felul lor de a fi trăite aceste stări cuprind un moment de autonomie specifică. La începutul acestor note am vorbit de această autonomie spunînd că orice faptă prin excelență umană este, mai întâiu, încheerea unei socoteli între tine și un obiect al experienței tale. Caracteristic e aici faptul că și societatea, incluziv persoana ta socială, devin obiect. De exemplu, este non-sens sau scurtime de vedere să întemeezi o apreciere pe vre-o autoritate socială oarecare. Aprobarea și dezaprobarea sînt stări ale spiritului esențial autocratice. Originea lor specifică și răspunderea pentru dînsele se găsesc dincolo de experiența socială, în misterul spontaneității. Eul este poziție absolută; stările lui sînt *începuturi* nepătrunse. Numai personalitatea socială este condiționată istoric; ea singură rămîne explicabilă. In conștiința curentă, care e obișnuit tehnic practică, pierdem din vedere acel *eu* care-i condiția oricărei experiențe, dacă această poziție supraempirică a spiritului mai poate fi numită cu dreptul: eu. Oricum l-am numi, depozitarul acesta al unor inițiative misterioase pare a obține în sufletul omului nou o valoare supremă.

Altădată Karenin trecea drept bărbat superior; astăzi însă e în primejdie să fie taxat numai ca fantoșă utilă. Ființa pronunțat conștientă de obligații, de drepturi și merite, e pe cale de a fi radical devalorată. Din contră, crește senzibil valoarea tipului care are curajul natural și perfect al slăbiciunilor sale, care-și traește instinctiv „virtuțile", îndrăzneț sau în voioasă rezignare pentru toate fatalitățile din care-i alcătuit. Omul nou își încre-

dinţează mai bucuros soarta lui intimă fatalităţilor simpatice ale aproapelui decît conştiinţei acestuia de principii, de răspundere, de calificare socială. Sau poate, omul nou suprimă creditul în relaţiile sale specific umane; se mulţumeşte a consuma roadele fatalităţilor spiritului aşa cum îi vin în cale.

Momentul adînc al eului primordial şi autonom pare a fermeca cu deosebire atenţia omului actual. Gradul de prezenţă al acestui eu în clipele hotărîtoare ale spiritului măsoară, pentru noi, valoarea faptelor şi pe a făptuitorului. O curiozitate pasionată ne mînă să pătrundem până la calitatea acelei singurătăţi tainice şi originale în care fiinţa noastră se retrage din sfera simplistelor ţesuturi sociale. Fiindcă în aceste sclipiri de singurătate ale eului noi punem izvorul prim al valorilor, socotim semn de inferioritate accentuarea dependinţei sociale în motivele şi faptele unei fiinţe. In această poziţie a spiritului, socialul este hotărît secundar: el apare ca limita formată de acel minimum de viaţă spirituală de care nici chiar simpla practică nu se poate dispensa.

Clipele cînd fiinţa e singură cu ea hotărăsc valoarea ei: în ele să descopere responsabilitatea deplină, nu acea care tremură sau se obrăzniceşte în ochii lumii; în acele clipe se dovedeşte puterea fiinţei de a trata ca obiect propria sa figură socială. Curajul sau frica goliciunii sînt extremele prin care fiinţa noastră supraempirică, colorează suprafaţa noastră psihologică şi socială.

Poate că gustul omului actual pentru originalitate în grad de ciudăţenie chiar, stă în legătură directă cu această pasionată curiozitate de a pătrunde până la fiinţa singură, la iraţionalul individualităţii. Ciudăţeniei îi atribuim bucuros curajul acela al goliciunii, de care am vorbit.

Omul bizar are farmecul celui ce nu ştie cum e. Deaceia, probabil, gravitatea şi orice fel de patos personal sînt pe cale de a se compromite fundamental. Suficienţa caşi timiditatea vanitoasă irită şi desgustă ca semne disgraţioase ale unei slăbiciuni care se face din ce în ce mai urîtă: ale dependenţei fricoase de societate, ale unei incurabile sărăcii interioare, ale impotenţei de a fi singur, ale lipsei de forţă responsabilă faţă cu eul supraempiric. In această concepţie, nepăsarea voioasă sau frica meschină pentru persoana ta socială hotărăsc rangul uman; şi este astăzi o virtute cu deosebire nobilă curagiul rafinat de a fi slab.

*

Omul vechiu, şi prin urmare omul comun, cunoaşte aproape numai valori sociale. „Morala" lui nu cere decît sentimente şi atitudini oarecum istoric durabile,—desigur pentruca să fie cît mai comodă catagrafia socială. Idealul lui este figura clară şi statornică a societăţii, şi repetarea credincioasă a figurii acesteia în conştiinţa individului. Valorile lui sînt valori de disciplină, garantate prin idei generale. Conformitatea fidelă cu normele exterioare se consideră ca măsură morală. Şi era elegant să subliniezi în gest şi în vorbă că ai totdeauna cunoştinţă clară de asemene norme. Omul vechiu era adoratorul adînc al regularităţii, al simplificării, şi cu orice preţ al durabilului care decurge din regularitate simplă. Nici chiar felul acela de mecanizare cu bună ştiinţă proprie virtuţii ostentative, nu-l scandaliza, şi nu-l scîrbea; ci era, pentru dînsul, tocmai semnul sigur al valorii personale.

De această adoraţie omul nou se leapădă. Lui îi displac rezolvările dogmatice, îi sînt suspecte concluziile simple,—poate concluzia ca atare. Este în morala veche o specie de uşurinţă care o face să ne pară inferioară: această morală este prea simplu practică şi economicoasă. Dacă omul actual ar vrea să determine popular atitudinea morală după semnele ei exterioare, ar zice poate: făptueşte, cu uşurinţă şi totuşi cu risipa nepăsătoare a întregei tale fiinţe, fapte grele. Dar formule nu trebuesc, —şi mai ales nu o formulă, doar numai pentru a veni în ajutorul omului vechiu!

Pentru omul nou faptele nu sînt valori, ci simptome care cer interpretare de aproape; şi însăşi taxarea faptelor ca valori îi apare lui o uşurătate neonestă ori stupidă. Omul nou iubeşte cu exces complicaţia fiinţei adînci; detestă tot atît *duplicitatea* produsă de conştiinţa mecanizată a principiului datoriei cu care se liniştea deplin morala veche. Imi închipui că există printre noi oameni care, în adîncul fiinţei lor, descopăr o tainică preferinţă pentru o surpriză neplăcută din partea unui prietin, şi din contra desgust sau revoltă pentru o consequenţă şi o regularitate lor folositoare, dar pe care ar surprinde-o ca efect al mecanizării morale. Cînd Domnul Oricare îşi trage pe sfoară amicii politici sau tovarăşii de afaceri, ori îşi înşeală prietina delicioasă cu profesionale sordide,—ceiace ne atrage atenţia mai cu seamă este, probabil, faptul că acel domn confirmă astfel prea perfect aşteptările noastre în privinţa lui. Il dispreţuim pentrucă nu-i dă în gînd să *fie* odată şi altfel.

Omul vechiu dă valoare repetării şi durabilului cu orice preţ; pe omul nou îl captivează infinitul clipei, calitatea momentelor eului supraempiric, născătorul valorilor de lux, al valorilor care sînt limita gusturilor şi pasiunilor noastre—şi nu cumva e *gustul* regulatorul tuturor pasiunilor omului nou? Preponderenţa acelei atitudini care se numeşte gust, a reacţiei imediate şi infinit profunde totodată, a sensibilităţii şi a spiritului, a deschis probabil ochii omului nou, pentruca să vadă că fundamentul ideologiilor celor mai sigure de raţionalitatea lor sînt lirisme, sînt adică ele singure atitudini de gust.

După cum într'un individ semne prea manifeste ale rasei sau ale profesiunii dau efecte estetice negative, tot astfel determinarea aşa numitului caracter moral îşi compromite cu atît mai uşor şi mai sigur valoarea, cu cît reuşeşte mai bine să realizeze o formulă tipică. In moral, inferioritatea creşte în ochii omului nou, pe cît mai clar şi mai simplu se face definirea prin subsumare la un tip general. A fi definibil şi clasabil este o nenorocire diabolică.

Viaţa internă a omului nou nu tolerează stagnaţie. Gusturile şi atitudinile sale schiţate până aici se prezintă ca nişte stimule caracteristic iritabile, care cer sensibilităţii şi spiritului să aibă o atenţie deopotrivă pasionată şi lucidă. Stările sufletului modern nu se moştenesc una pe alta, ci fiecare clipă trebue din adîncul ei propriu să-şi cucerească din nou bogăţia proprie. In omul actual conştiinţa valorii e o stare de hiperestezie acută; —căci el trăeşte doar, pe alt plan numai, şi cu alte accente decît acele teologice, doctrina predestinării şi a graţiei.

*

„Universul mă cuprinde şi mă înghite ca pe un punct; prin gîndire îl cuprind eu pe dînsul". Pascal a formulat astfel, cu excelentă concizie, acea situaţie a conştiinţei care a fost numită aici eul supraempiric. Majoritatea nu ştie sau obişnuit uită de această situaţie: psihologismul cotidian şi practic în care trăeşte majoritatea o face oarbă sau cel puţin mioapă în această direcţie.

Cînd punctul de care vorbeşte Pascal ia cunoştinţă că universul este cuprins în el, toate categoriile de fenomene sînt egal obiecte fără nici o ierarhie. Pentru eul supraempiric, omul este, şi el, obiect fără aureolă, motiv de contemplare gol de autoritatea cu care-l încoronează patosul interesat al vieţii sociale. Astfel devine posibilă, de exemplu, o critică estetică a omului.

Osteneala şi sila, cîte odată scîrba de om, nu morală ci pur estetică, sînt stări încercate de oricine şi-a ales omul ca obiect de studiu într'un sens oarecare. In asemene stări apoteozarea omului, în maniera lui Goethe de exemplu şi a altor literaţi neoelini şi umanitari de pe vremea aceia sună falş. Poza de Narcis apolinic se arată ca o umflare comic deplorabilă. Şi sîntem energic dispuşi să negăm mitologizarea antropomorfă, interpretarea naturii prin om cu intenţia de a-l glorifica estetic. A da naturii figură şi înţeles uman ne pare o nerozie de sălbatic. Cred că nici prin convenţie alegorică un artist actual nu s'ar putea simţi tentat să simbolizeze de pildă vre-un măreţ fluviu romîn prin figura atît de excepţional frumoasă şi impozantă a d-lui Tilică Burileanu. De sigur, anticii erau, din toată inima, de părerea contrară. Iar neoclasicii europeni din vremea perucilor făceau, se înţelege, exces de zel în sens antic: gustul lor armoniza peruca cu grotele şi cascadele artificiale şi cu zei de marmură.

Divorsul estetic între om şi natură e o stranie întîmplare modernă, poate ireparabilă. Intre natura minerală—terestră, meteorică ori siderală—şi om apare o disonanţă diabolică. Natura minerală, împreună cu haina sa vegetală, îşi bate joc misterios şi irezistibil de meschina simetrie a corpului omenesc; de micimea şi de mecanica paiaţărească a mişcărilor lui; de zgomotele sale piţigăiate sau grohăitoare; de geometria idioată, de culorile stîngaciu ţipătoare sau stupid terne ale îmbrăcămintei şi ale clădirilor sale. Naturii minerale nu-i putem zice urîtă. Urîtul începe cu animalul şi culminează în om. Cu abstracţia ei sistematic unilaterală, arta nu-i, poate, decît o apărare desperată împotriva urîtului sosit cu omul pe faţa frumoasă a planetei.

Dar aceste constatări nu însemnează cumva pesimism, nici mizantropie. Omul nou s'a liberat de nevoia primitivă, atîta vreme amplificată de filozofi, de a presupune şi a consacra peste tot cuprinsul conştiinţei nu ştiu ce unitate şi armonie perfectă. Unitatea filozofilor, a celor populari mai cu seamă, e suspectă că ascunde o preistorică superstiţie aritmetică. Disperatul nu ne mai scandalizează; şi nici nu ne mai osteneşte dragostea veche şi copilăroasă de a grupa experienţa într'o unică figură după ale cărei detalii simetrice să erarhizăm aprobări şi dezaprobări universal obligatorii. Şi, de exemplu, putem concepe o degradare estetică a omului faţă cu alt sistem de fenomene, fără a ne teme că prin aceasta s'ar compromite în total valorile umane. Asemenea *totalităţi* nu sînt decît idoli ai conştiinţei primitive. Nu mai e în gustul omului nou să facă totaluri armonice. Estetica atitudinilor sale pur teoretice îl dispensează de asemene încercări naiv dogmatice.

Instanţa care, în cursul miilor de veacuri ale vieţii istorice, făcea ca totdeauna practica să intervină deformant în structura teoriei, nu era alta decît eul social, mărginit în psihologismul său practic. Îndreptarea spiritului către eul supraempiric schimbă orientarea valorilor umane, şi ne deprinde a constata fără dezolare, nici intelectuală nici morală, disparatele experienţei, ci, din contră, a simţi frumuseţea disonanţelor celor mai insolubile între aspectele valului empiric.

Este un formalism profund care îndreaptă spiritul omului spre obiectivitate estetică, şi nu mai mult spre simpliste sistematizări erarhice prin care se dădea unor cuprinse empirice rang de principiu.

*

Istoriceşte, omul nou, cu interesul său pasionat pentru ceia ce am numit aici eul supra-empiric, este copilul drept al învăţăturilor creştine.

Dominicanul predicator Iohann Tauler din Strassburg pomeneşte între faptele contrare voei lui Dumnezeu şi aceste: să zîmbeşti din slăbiciune—să rămîi serios din falşă demnitate.— Nu este această vorbă dela o mie trei sute un precept delicat şi profund de cochetărie obiectivă?

Paul Zarifopol

Odă sihastră

Suflete, povesteşte amurgul în păduri,
Sihla cu fagi şi ferigi, brazii cu miros tare,
Drumul pitit prin iarbă cu jderi la cotituri,
Şipotul cu jghiab putred şi şopot de răcoare.

Vremea 'n trecut, pîrîu prin munţi, cu prund de aur
Pe care uiţi întotdeauna să-l culegi.
Buciume bocitoare au vuit seri dearîndul,
Cîndul păstrează încă vaetele pribegi.

Suflete, povesteşte vremea cu clipe simple
Ca o călugăriţă cu mătănii de lemn.
Şi tot ce-i amintire stă iarăş să se 'ntimple,
Cum cauţi în cărţi foaia—la care n'ai pus semn.

Noaptea iese din scorburi ca o vieţuitoare
Flămîndă cu trup negru şi mers împleticit.
Păsări cu chiot dulce au trecut, s'au rărit.
Cînd ajungi în poină, printre brazi, pe cărare,
Vezi luna care vine, goală, din răsărit...

Suflete, povesteşte vremea cu clipe simple.

Al. A. Philippide

Disociaţii

Caragiale şi Balzac.—Ori decîteori s'a scris despre Caragiale, s'a uitat una din marile plăceri pe care o lasă cetitorului această operă: impresia de *patriarhalitate*.

Se desfăşură dinaintea noastră o viaţă simplă, bună, optimistă cîteodată chiar idilică. Eroii lui Caragiale sînt sănătoşi sufleteşte, trăesc fără tensiune, fără mari ambiţii, fără deziluzii amare şi fără ciocniri tragice. Ridicolul lor nu ni-i face odioşi, nici desgustători.

Majoritatea acestor personagii sînt *simpatice*. Oricît l-ar fi speriat pe marele nostru satiric începuturile de modernizare şi europenizare ale Romîniei, pe care le-a ridiculizat eroii săi, cu toate maimuţăriile lor occidentale, mai mult de suprafaţă, sînt în adîncul lor, însufleţiţi de sentimente simple, de tradiţională şi dulce patriarhalitate. Ei trăesc viaţa simplă şi comodă din acele timpuri lipsite de grandoare, dar şi de meschinărie.

Ceiace surprinde iarăşi la aceşti eroi e superficialitatea lor. Pasiunile sau poftele nu le sînt adînci. Ei n'ar comite nelegiuiri ori crime ca să le satisfacă. Fac gălăgie mare, se laudă, se grozăvesc cu ura lor de carnaval, dar în fond sînt «bon enfant», plini de jovialitate şi bonomie.

Şi apoi nu sînt răutăcioşi. Ei rezumă psihologia momentului istoric de atunci: mentalitate în fond bucolică, caracteristică regimurilor quasi-feudale şi apoi psihologia etnică a Romînului, lipsită de rancună şi de pasiune.

Țara noastră cu tot constituționalismul și capitalismul ei rămăsese la moravurile unei societăți înapoiate, simple și detreabă. Eroul lui Caragiale, cu foarte mici abateri, e omul «cumsecade», cu ridicolul său, fruct al unei sociologii de idealism feudal. Un burghez care are la mahala casă cu cerdac în care-și bea cafeaua, care are grădină cu nuci subt care-și cetește gazeta liniștit, care nu-și bate capul cu afaceri complicate și cu o existență prea grea, nu poate fi feroce. Nu e viața febrilă și mizerabilă de metropolă industrială și comercială. Dacă ne gîndim bine este ceva rousseauist în Caragiale. E tocmai societatea romînească de pe la 1880. Pentru un neurastenic ars de complicate probleme sufletești poate exista mai minunat antidot decît această literatură și această societate? Deaceia comicul lui Caragiale, (conștient de simpatia pe care o inspiră personagiile sale) e mai aproape de umor sau de burlesc, decît de ironie cu toate că marele nostru satiric nu era un sentimental, ci mai degrabă un sarcastic. Dar materialul l-a învins.

Ironia e o ură ușoară îndreptată contra unor oameni pe care îi ei în serios. Dar majoritatea eroilor caragialieni nu pot fi luați în serios fiindcă sînt *naivi*. Poate numai Cațavencu e mai serios, și încă...

Defectele lor sînt omenești, adică sînt mici slăbiciuni ridicule pe care le ertăm cu un zîmbet. Caragiale nu ne mișcă, nu ne cutremură, dar ne distrează.

Dar dela marele războiu încoace lucrurile s'au schimbat. Au intrat în compoziția societății noastre elemente eterogene, cu alte educații și cu alte principii. Moravurile blînde, ușoare, fără îngrijorare, s'au alterat. S'au efectuat mari salturi sociale dela clasă la clasă. Sedimentele adînci, așternute pe fundul societății s'au tulburat și au eșit la suprafață. Oamenii și lucrurile s'au amestecat în combinații nepotrivite, încă neconsolidate.

Și moravurile economice sînt altele. Proprietatea mare a dispărut. Revoluțiile monetare au ridicat sau ruinat averi considerabile. Apetiturile au crescut fără frînă. Auzim, în fiecare zi — lucru necunoscut în gazetele așa de nevinovate de altă dată, — de crime monstruoase, de violuri feroce, de drame pasionale zguduitoare. In viața cotidiană întîlnim lăcomie brutală, spirit nemăsurat de aventură, șiretenie adîncă și lașitate perversă. Abuzuri, nedreptăți, perfidii, trădări și dezerțiuni. Sînt cazuri în care, comparativ, Cațavencu, ar apărea un înger. Lumea lui Caragiale există, desigur, încă. Dar ea e adînc atinsă. Poftele și patimele iau proporții de seriozitate. O nouă lume, pentru pictura căreia umorul nu va mai fi deajuns, se alcătuește. După toate aparențele *eșim din epoca Caragiale și intrăm în epoca Balzac*. Dar poate tocmai acest nou mediu va ajuta literatura noastră să se adîncească și ea.

2. **Succesul și ascetismul.** — Se crede de obiceiu că individul care voește să «ajungă» cu orice preț, e mînat de nevoia de viață bună sau de confort. Arivistul ar fi un epicureu, un senzual împins de impetuoase pofte pămîntești fără de realizarea cărora nu poate trăi. El își sacrifică onoarea și principiile ca să-și asigure o viață largă și abundentă.

Lucrurile se întîmplă însă cam altfel.

Cei care vor să ajungă trebue să știe să renunțe. Cine nu poate sacrifica o plăcere imediată, cine vinde o situație viitoare strălucită dar problematică, pentru că are nerăbdarea de a avea imediat o plăcere, acela nu va realiza nimic din aspirațiile sale. Priviți istoria: ambițioșii au știut să aștepte în exil sau în anonimat zeci de ani. Succesul nu se poate obține fără ascetism. Arivistul adevărat e un anahoret. El trebue să rabde în liniște, să accepte situații mici, să refuze tentațiile unui destin de plăcere, să îndure mizerie și lipsuri. Pofta de viață imediată nu e în psihologia ambițioșilor.

3. **Origina conștiinței.** — Oare conștiința nu a apărut ca o autoconfesiune a unui defect pe care ne e rușine sau frică să-l declarăm social? Se știe că Societatea înseamnă represiune și constrîngere la respectarea anumitor valori. Dar oamenii au păcate: abateri de la morală, insuficiențe fiziologice, decăderi intime, momente abjecte de umilință, de oroare. Toate emoțiile tind la expresiune. Dar aceste vicii sau insuficiențe nu pot fi spuse nici celui mai bun prietin. Cu cine să vorbim de ele, fiindcă nu sîntem siguri de indulgența ori comprehensiunea complectă, indiscutabilă a nimănui? Există un singur prietin care tolerează totul, care ne înțelege și ne justifică. Acela sîntem noi înșine. A început atunci discuția cu acel excelent prietin care sîntem pentru noi. Lui îi putem face orice confesiune: putem fi siguri că nu va spune nimănui nimic, că nu va trăda secretul.

Conștiința e o auto-confidență.

4. **Cochetărie și blazare.** — Civilizația mereu crescîndă, care oferă omului treptat realizarea tuturor dorințelor sale, are, pe

lîngă atîtea avantagii acest mare inconvenient că seamănă peste tot blazarea. Sălbaticul e lacom și curios. Civilizatul nu mai are apetit. Cu imaginația și cu bogata sa experiență anticipează realitatea puținelor aspecte pe care nu le-a gustat încă. Dacă n'ar exista cîteva artificii, în cîteva veacuri, o omenire isprăvită și sătulă și-ar plimba de colo până colo spleen-ul fără să găsească izbăvire.

Există însă un instinct de conservare al culturii. Pentru ca să păstreze curiozitatea trează, civilizația a inventat interdictele. Mai mult ca să stimuleze gustul de viață, ca să facă anumite lucruri mai poftite, ele sînt sustrase vederii, ascunse ori interzise. Cînd desfrînarea sexuală a ajuns la maximum în lumea romană, s'a inventat creștinismul care a oprit comerțul între sexe. Cînd plăcerea pentru avere devine formidabilă apare comunismul. Dar compensația aceasta e o cochetărie. O cochetărie a umanității față de ea însăși spre a se stimula. Ea constitue instinctul de conservare al valorilor, care, spre a nu se pierde își refuză, o bucată de vreme întrebuințarea. De cîte ori avînd insomnie, ca să-mi provoc somnul nu m'am gîndit la nopțile de chin într'un vagon plin de clasa doua, unde dacă ai putea să-ți razemi măcar un minut capul de ceva, ai adormi numaidecît!

5. **Elogiul banalității.** — Romantismul a inventat excepționalul și colosalul, nevoia de relief și de singularitate. Concepția de om deosebit ea însăși se socotea după gradul de originalitate al cuiva. A fost atunci o furie de bizarerii. De la Byron la Baudelaire și până la O. Wilde, originalului i s'a acordat maximum de valoare artistică și morală. Era declarat mediocru și burghez tot ce nu producea scandal. Abia tîrziu s'a desmetecit omenirea cultivată de acest mit. S'a putut observa ușor că ceiace surprinde, ceiace miră și uimește e prea ușor de obținut. Efectele de excepțional sînt valori eftine, simplu de realizat. Atenția se fixează foarte lesne pe excitații intense. E mult mai greu însă să o atragi fără focuri de revolver și fără foc bengal. Presupunea apoi foarte puțină sănătate și tinerețe o artă ori morală care, pentru ca să se excite, îi trebuiau condimente așa de picante. Iar acela care se oferă mereu, prin acte care es din comun, ochilor mulțimii, presupune o lipsă de pudoare și lipsă de delicatețe aproape egale.

Revenim astăzi încetul cu încetul la banal ca la suprema eleganță. Gustul pentru insignifiență e semn de profundă rafinare.

Banalul nu înseamnă însă mediocru. Există în banalitate un individualism subtil. E suprema artă a exprimării personalității, artă de discreție, de pudoare, de adevăr condensat și mascat cu cotidian, astfel ca să nu supere pe nimeni, să lase oricui libertatea de a o adopta ori nu.

Originalitatea e o perfecție ratată, o jumătate de perfecție. Perfecția adevărată însă, se aseamănă prin echilibrul său cu banalitatea. După cum observă Paul Valery, nici unul din oamenii mari, dela Leonardo la Goethe n'au fost originali. Emanații directe ale naturii, ei s'au integrat prin opera lor printre fenomenele naturii, firești, simple, blînde, domesticite ca ritmarea anotimpurilor. Perfecțiunea e necesitate. Dar necesitatea ignorează discontinuitatea.

M. Ralea

Tristeţi fără motiv

Tristeţi fără motiv din astă seară,
Flori veştejite ce nu vor să moară,
Ce mîni ascunse vă resfiră oare
In ceasu-acesta de tristeţă mare.

Dintr'un trecut obscur ce glas vă cheamă,
Fantome de-amintiri fără mormînt,
Dorinţi care-au murit fără cuvînt,
Strigoi ce'n noaptea mea se tot distramă.

Din vremi de care nu-mi aduc aminte,
Din tot ce'n mine singur nu mai ştiu
Se urcă şoapta voastră de cuvinte
Ca glasul unui îngropat de viu.

In mine azi pămîntul tot vibrează
Ca un ulcior din mine chiar cioplit,
Pe care l-a atins acum o rază
Din viaţa ceia care s'a sfîrşit.

Sînt poate suferinţi ce nu se spun
Şi care plîng în mine 'n astă sară,
Sau poate 'n mine plînge vre-un străbun
Vre-o dragoste de-a lui de-odinioară.

Sînt poate astăzi cîteva milenii
De cînd vre-un moş-strămoş fu părăsit
De vre-o femee care l-a iubit,—
Şi-i port istoricele lui vedenii

In sara asta comemorativă;
Şi-aşa din neguri stînse, ca un fum,
Din dragostea aceia primitivă
Tristeţa ei pluteşte şi acum.

Sau poate-o nesfîrşită agonie
Pe care-a suferit-o nu ştiu cine
A prelungit prin secole şi'n mine
Această stranie melancolie,

Tristeţi fără motiv din astă sară,
Tristeţile străbunilor, vă port
Aşa cum poartă-o urnă funerară
Şi toate visurile unui mort,

Sau, care sol pe aripi nevăzute
Prin ceaţa deasă-a destinului meu,
Şopteşte vorbe-adînc nepricepute
Din ce va face mîne Dumnezeu.

Sau Cel mai mare decît Dumnezeu.

Demostene Botez

Emoţie şi Creaţie artistică

Homo unius libri, omul unei singure cărţi, este omul ultimei cărţi cetite. Pentru că acesta este adevăratul înţeles al expresiei latineşti, ne putem da socoteală de marea vechime a constatării că în multe spirite, ultima impresie literară lucrează cu o putere tiranică şi exclusivă. Dar defectul pe care expresia latinească îl caracterizează, constitue în acelaşi timp şi un fel de avantagiu. Atunci cînd spiritul cuiva dispune de multe modele literare, şi o lungă practică a lor i le pune oricînd şi cu înlesnire la dispoziţie, ultima carte cetită, astfel încadrată, nu se mai bucură de privilegiul nici unui fel de exclusivitate, dar nici de încîntarea fanatizată care-i corespundea. Această încîntare, acest fanatism, stîrnesc în multe spirite înclinarea de a face întocmai ca modelul care le-a vorbit cu atîta putere. Este firesc ca printre aceste spirite, numărul cel mai mare să-l dea tineretul, oamenii care găsindu-se la începutul educaţiei literare, în lipsa facultăţii reductive rezultînd din comparaţie, manifestă un entuziasm şi o dorinţă de a imita mai intensă. Aceasta explică pentru ce originalitatea este atît de rară în tinereţe. Puţin lucru însemnează—observă odată R. M. Rilke—versurile scrise de timpuriu. Ach, mit Versen so venig getan wenn man sie früh schreibt!

Dar tineretul nu este singura categorie despre care trebue să amintim aici. Inclinaţia de a imita modelul literar care ţi-a vorbit cu un farmec nespus, este desigur mult mai generală, pentru că ea alcătueşte motivul psihologic al acelei literaturi, reflexivă şi lirică în acelaşi timp, care se practică în marginea artei de creaţie. Această literatură a primit numele de *impresionism*. Ea se poate defini drept încercarea de a reface, cu mijloace şi uneori cu un material propriu, fizionomia operei subt a cărei influenţă te găseşti. După natura materialului, dar mai ales după

aceia a mijloacelor, impresionistul poate ajunge să suggereze ceiace este original, delicat sau grav, în felul său de a reflecta opera. Aşa au apărut cîteva frumoase lucrări de impresionism, printre care trebue neaparat să cităm „En marge des vieux livres" a lui Jules Lemaître sau unele pagini din „Du sang, de la mort et de la volupté" a lui Maurice Barrès, unde comentarul impresionist porneşte uneori din marginea artei, alteori din marginea naturii primită ca impresie artistică. Ceiace caracterizează pe impresionişti este că ei lucrează în temeiul unei plăceri foarte viu resimţită, pe cînd în literatura de creaţie, cu care subliniem contrastul, nu odată artistul îşi concepe tema ca pe o dificilă şi obositoare problemă, pe care mai degrabă ar dori s'o înlăture.

Impresionismul literar se autorizează şi dela o anumită teorie estetică. Ideia că poţi ajunge să refaci fizionomia generală a unei opere, afirmă că între procesul emoţiei şi procesul creaţiei există o identitate. Dacă insul emoţionat nu s'ar simţi el însuşi artist, n'ar întreprinde lucrarea sa impresionistă şi dacă nu s'ar simţi întocmai ca artistul care l-a mişcat, n'ar mai aspira să refacă pe căile sale opera dela care a pornit. Identitatea dintre emoţie şi creaţie o găsim adeseori postulată în scrierile impresioniştilor. De aici ea a trecut şi în cărţile de estetică. O întîlnim de pildă în cartea lui G. Séailles: Essai sur le génie dans l'art, care ne dă o bună analiză a stării de spirit impresionistă: „A iubi frumuseţea—scrie Séailles—înseamnă a participa la viaţa geniului care a creat-o. Plăcerea estetică nu este suportată în chip pasiv; în acelaşi timp în care o primim, ne-o şi oferim. Gustul este o adevărată artă. Opera nu vorbeşte tuturor; pentru mulţi ea rămîne mută, ea nu e decît un obiect exterior care pătrunde în spirit fără să-l trezească. Artistul loveşte în spirit; dar el nu poate face să ţîşnească, decît ceiace spiritul conţine. A te bucura înseamnă a creia; a înţelege, înseamnă a egala; iubirea frumusetii este un adevărat geniu". Apoi cîteva rînduri mai departe: „Nu este totul iluzie în mîndra bucurie care se amestecă cu degustarea frumuseţii, în orgoliul naiv al acelora care cu atîta uşurinţă se cred autorii operelor pe care le admiră. Sufletul maestrului a devenit sufletul lor; ei se confundă, se identifică cu el; spiritul lor este făcut din aceleaşi idei; ei devin pentru un moment ceiace artistul era în cele mai bune ore ale sale; simt că se depăşesc şi se contemplă fermecaţi subt aceste trăsături eroice".

Faţă de toate acestea ce se poate observa? O analiză atentă poate lăsa să subsiste şi mai departe identificarea creaţiei cu emoţia? Acestei întrebări vrem acum să-i răspundem.

Deosebirea dintre creaţia şi emoţia artistică este radicală. Punctul de plecare al celei dintâiu este oarecum ţinta la care cea din urmă ajunge. Procedarea gîndirii pare a fi, dela un caz la altul, diametral opusă. Analiza psihologică reuşeşte să împrăştie cu oarecare uşurinţă iluzia impresionistă.

De unde pornesc artiştii în execuţia operei lor? Multe mărturii ne îndreptăţesc să spunem că ei pornesc dela o intuiţie de totalitate a operei lor viitoare. Această intuiţie are un caracter virtual, întrucît ea pare a conţine nedesvoltaţi toţi germenii acestor opere. Intr'o scrisoare adeseori citată, Mozart ne-a lăsat un document de preţ, cînd notează: „Pot vedea totul (întreaga bucată muzicală) cu o singură aruncătură de privire a ochiului meu spiritual, aşa cum aşi vedea o pictură frumoasă sau o frumoasă creatură umană. N'aud atunci opera ca o succesiune,—aceasta va veni mai tîrziu,—dar o aud oarecum întreaga şi în acelaşi timp. E o delectare minunată"! Procesul creaţiei muzicale ar fi aşa dar, după Mozart, dispunerea într'o ordine succesivă a unei intuiţii prezentată mai întâiu în chip simultan.

Interesant este de observat că pentru a ne face să înţelegem ce este această intuiţie de totalitate, cu care procesul creaţiei debutează, Mozart se foloseşte de simboluri vizuale. La fel se exprima şi Flaubert, care, după declaraţia pe care fraţii Goncourt o consemnează în jurnalul lor, ar fi vrut să realizeze în Salammbô ceva de culoarea purpurei iar în Madame Bovary ceva din tonalitatea de mucegai a faunei din pivniţi. Sînt însă artişti care preferă să se exprime prin simboluri auditive. Aşa de pildă în scrisoarea pe care o adresează la 25 Maiu 1792, amicului său Körner, Schiller declară: „Percepţia mea este mai întâiu fără obiect clar şi definit; acesta se formează mai tîrziu. O anumită stare de suflet muzicală (eine musikalische Gemüthsstimmung) îl anticipează şi produce în mine ideia poetică". Cîteva decenii mai tîrziu, O. Ludwig în ale sale „Studien zum eigenen Schaffen", întrebuinţează deopotrivă simboluri muzicale şi vizuale pentru a tălmăci intuiţia sa de debut. „Procedeul meu—notează Ludwig—este acesta: o stare de spirit muzicală precedă; aceasta se transformă într'o culoare; apoi văd una sau mai multe figuri într'o anumită atitudine sau gesticulaţie reciprocă"...

Această intuiţie iniţială, virtuală şi simultană, a interpretat-o filozofic Richard Wagner care vorbeşte undeva, de un anumit punct condensat şi comprimat", din care artistul dezvoltă întreaga materie a creaţiei sale. Oricare ar fi bogăţia, variaţia şi întinderea acestei creaţii—arată Wagner—opera de artă se poate reduce la un asemenea unic punct energetic şi toată valoarea pe care o putem acorda operei stă în claritatea cu care el se impune conştiinţei noastre. H. St. Chamberlain a aplicat cu mult rod vederea vagneriană, în monografia pe care o consacră marelui compozitor.

Cu observaţiile lui Wagner ajungem însă la ceiace constitue situaţia finală în procesul emoţiei estetice, situaţie foarte asemănătoare momentului iniţial din procesul creaţiei. Este evident că emoţia estetică nu poate debuta printr'o intuiţie totală a operei. Aceasta se întregeşte treptat şi se desăvîrşeşte la urmă. Ea se desăvîrşeşte însă în tot cazul, dacă opera se menţine

într'o atmosferă unitară şi posedă o justă motivare lăuntrică. Cînd opera nu îndeplineşte aceste condiții, impresia de totalitate devine şovăitoare şi sentimentul acesta ne îndreptăţeşte s'o condamnăm.

S'a discutat mult în vremea Renaşterei despre rangul în demnitate al fiecărei arte în parte. Interesant pentru problema noastră este felul în care Leonardo da Vinci ia atitudine față de problemă, întrebuințînd criteriul gradului de intuiție totală pe care fiecare artă îl poate oferi. Aşa afirma Leonardo da Vinci superioritatea muzicii şi a picturii asupra poeziei, ca unele ce pot mai degrabă obține această intuiție. Poetului îi aducea Vinci imputarea: „che non ha potesta in un medesimo tempo di dire diverse cose". Se vede limpede însă că ceiace îl făcea pe da Vinci să afirme superioritatea indiscutabilă a muzicii şi a picturii este identificarea cu totul nelegitimă a unei simultaneităţi temporale sau spațiale cu acea simultaneitate psihică, exprimabilă numai simbolic prin valori de spaţiu sau timp şi pe care o aflăm atît la începutul procesului creator, cît şi la sfîrşitul procesului emotiv. Eroarea lui Leonardo da Vinci este în acest punct evidentă.

Dar că procesul emotiv sfîrşeşte într'o astfel de intuiție totală, ne-o confirmă şi rezultatele mai noi ale esteticei psihologice. Astfel, pentru Lipps, dezvoltarea unui obiect estetic, nu se produce printr'o circulație (Kommen und Gehen) de elemente, ci printr'o progresie (Hinzutreten) care oferă spiritului un *tot* în chip simultan. „De aceia, adaogă Lipps, şi succesiunea cade pentru noi subt punctul de vedere al simultanietății", parafrazînd şi modificînd astfel distincția celebră pe care a făcut-o Lessing, in *Laokoon*, între artele succesive şi cele de simultaneitate.

Multă vreme după ce amintirea tuturor amănuntelor particulare ale unei opere a dispărut, stărue în conştiinţă această intuiție de totalitate. Ea este într'adevăr bunul pe care îl reținem, cînd toată averea preciziunilor a dispărut. Pentru că acest germene este o valoare virtuală, conştiinţa îl trăeşte ca o aspirație în toate direcțiile şi ca un agent de perfecționare umană indefinită. Vorba despre inobilarea prin artă se reduce în mare parte la aceasta.

Mai departe, cultura artistică este construită în mare măsură din facultatea de a avea la îndămînă o sumă de stări de spirit unitare, intensive şi virtuale, pe care le folosim prin intermediul unor valori simbolice. Limbagiul suggesiv al unei persoane care a trecut prin multă literatură şi artă, este aproape în întregime făcut din expresii simbolice care traduc emoții artistice trăite altădată şi al căror detaliu este astăzi pierdut. Experiența prezentă şi comună cheamă astfel în ajutor, pentru a se exprima, o experiență artistică trecută. Astfel Barrès, analizînd impresiile avute la Isola Bella, frumoasa insulă din lacul Maggiore, nu-şi poate interpreta mai bine sentimentul, decît evocînd

pînza lui Watteau, L'embarquement pour la Cythère. „Natura a început să semene de la o vreme cu pînzele domnului Whistler", spune în mod spiritual Oscar Wilde şi enunţă astfel cu facilitate adevărul că adeseori sentimentul nostru în fața lucrurilor îl interpretăm prin vechile afecte stîrnite de artă.

Nu numai aşa dar că emoția nu repetă creația, dar mai degrabă cea dintâiu sfîrşeşte acolo unde cea din urmă începe. Am spus că şi procedarea gîndirii este în fiecare caz cu totul alta. In adevăr, execuția artistică dă impresia că analizează intuiția inițială, întrucît sarcina ei pare a se reduce la actualizarea elementelor pe care această intuiție inițială le cuprinde în mod virtual. Dar asupra acestui punct va trebui să revenim. In ce priveşte însă desfăşurarea emoției estetice vom spune că ea este sintetică. Intuiția finală este rezultatul unei creații continue. Momentele particulare ale unei opere sînt, pentru conştiinţa artistului, justificarea intuiției sale inițiale; pentru noi, ele sînt obiectul unei surprize neîntrerupte.

Pornind de la intuiția inițială coloristică pe care voia s'o realizeze în Madame Bovary, frații Goncourt ne spun că Flaubert îşi închipui mai întâiu personagiul drept o femee bătrînă, evlavioasă şi pudică. Acest personagiu, Flaubert l-a creiat. Dar nu în Madame Bovary, ci în silueta bunei Félicité din nuvela „Un coeur simple". Până atunci, Emma Bovary deveni altceva şi anume provinciala romantică şi nefericită pe care o cunoaştem. Intuiția inițială dela care artistul porneşte, nu cuprinde aşa dar opera în materialitatea elementelor ei particulare, ci numai prefigurația raportului pe care aceste elemente trebue să-l întrețină între ele, pentru ca atmosfera generală a operei să fie realizată. Dacă Flaubert a schimbat cu totul trăsăturile de caracter ale Doamnei Bovary, lucrul se datoreşte faptului că sentimentul său l-a instruit la timp că noile trăsături ale personalului justifică mai bine intuiția sa inițială. In procesul creației avem aşa dar de deosebit între intuiția inițială, revelație subită şi iresponsabilă, şi invenția amănuntelor particulare, făcută în permanenta considerare a totalului pe care trebue să-l justifice şi care se realizează printr'un grad mai mic sau mai mare de sforțare atentivă. Atitudinea artistului este retrospectivă şi se resfrînge în conştiință ca sentimentul care întovărăşeşte orice aşteptare pe cale să se înfăptuiască. Atitudinea noastră este însă prospectivă şi ea se traduce în sentimentul de încordare al unei necontenite aşteptări.

Dacă emoția şi creația au putut fi în adevăr asimilate, lucrul se datoreşte acelei vechi păreri pe care o exprima şi Goethe cînd spunea că „arta se găseşte în fiecare moment la scopul său". Considerate în momentele lor particulare, creația şi emoția se suprapun. Acolo unde n'ar exista această intimă corespondență, intenția creatorului ar rămînea străină persoanei care ia contact cu opera. Arta poate fi totdeauna la scopul său; ea nu este însă orişicînd gata. Mai aproape de adevărul lucrurilor sîn-

tem atunci cînd o înțelegem ca pe un ciclu de mici dezvoltări parțiale. O dramă de pildă este acea lungă evoluție care pornește dintr'o situație problematică și termină într'o soluție bine motivată. Dar o dramă se alcătuește din scene pe care le putem resimți juste, și acestea din replice pe care le putem aprecia nimerite. Paradoxul legăturii dintre creație și emoție apare limpede dacă ne gîndim că, suprapunîndu-se în toate momentele lor particulare, ele reproduc în general un drum invers. Împrejurarea se datorește fără îndoială faptului că în dezvoltările restrînse intuiția inițială a artistului se asimilează rapid cu intuiția finală a persoanei căreia el i se adresează, pe cînd în lunga dezvoltare a operei întregi, cele două intuiții se găsesc destul de depărtate pentru a fi îndreptățiți să subliniem și opoziția dintre creație și emoție. Acum, ceiace pare a fi spus numai despre literatură, și este evident că are valoare și pentru muzică, se potrivește desigur și pentru artele plastice. Căci întrucît și operele acestora din urmă, după cum au accentuat un Dessoir și Meumann, sînt obiectul unei percepțiuni care se precizează și se adîncește treptat, este clar că și în cazul lor spectatorul nu cîștigă decît după o scurgere de timp oarecare, intuiția de totalitate dela care și artistul plastic pornește.

Am considerat până acum creația și emoția ca pe două procese. Cînd aceste două procese au ajuns la termenul lor, ele ocupă punctul de vedere al unei noi comparații posibile. Nu cumva în această nouă situație sînt ele într'adevăr identice? A ne pune o asemenea chestiune, înseamnă a ne întreba în ce măsură se aseamănă sau se deosebește opera, așa cum ea apare artistului, de felul în care ea ne apare nouă. Și aici deosebirile sînt mai mari decît asemănările. Creația, pentru artist, a fost treptata justificare a unei intuiții inițiale. Acum cînd stă și privește în urmă, fiecare moment particular al operei sale îi apare artistului, ca mai mult sau mai puțin adaptat intuiției pe care trebuia s'o justifice. Atitudinea sa este deci absolut tehnică și din ea pornesc modificările *de la dernière main* pe care artistul le aduce operei sale. Alta este situația noastră. Opera a fost pentru noi cucerirea progresivă a unei intuiții finale. Cînd ajunși acum la capăt, considerăm trecutul emoției noastre, fiecare element particular, resimțit la timpul lui ca suficient și înzestrat cu o finalitate proprie și locală, se îmbogățește cu o semnificație nouă și mai adîncă. Înțelegem mai bine pentru ce artistul a întrebuințat cutare și cutare situație sau valoare plastică sau rămînem nedumeriți de ce le-a întrebuințat tocmai pe acelea. Emoției estetice primitive, la care impresionistul pare a rămîne totdeauna, i se adaugă astfel admirație sau îndoială în ce privește dibăcia artistului. Sînt unele persoane la care acest din urmă sentiment dobîndește preponderanță și atitudinea lor se apropie oarecum de aceia a artistului la sfîrșitul procesului de creație. Abia atitudinea despre care vorbim este aceia *critică*.

A face critică înseamnă prin urmare a ocupa punctul de vedere al artistului care își consideră opera terminată. A face critică mai înseamnă însă a înăbuși emoția nudă, în avantagiul comparației ei cu technica artistului. Se vede bine acum de ce este insuficientă situația criticului impresionist care speră totul dela simpatia emoționată cu opera, menită să-i deschidă și ultima adîncime a sufletului artistului, pe cînd aceasta pare a fi numai un punct de pornire pe care reflecția tehnică trebue să-l complecteze, pentrucă sufletul artistului să-și destăinuiască natura adevărată a proceselor care l-au cutreerat.

Analiza ne arată astfel că dacă contemplatorul, abandonat cu totul emoției sale, se identifică vreodată cu artistul, aceasta se petrece numai prin ceiace în aceasta din urmă este cu totul rudimentar și nedefinit. Orice încercare de a cuprinde mai adînc sufletul artistului, trebue să întreacă acest moment și să înțeleagă acea specifică luptă a motivelor din sufletul său, al cărui rezultat este potrivita adaptare a operei materiale la intuiția formală din care ea decurge. Această încercare de comprehensiune nu mai este însă o emoție, ci un act rafinat de reflecție.

Tudor Vianu

Natură moartă

Un nor trecea pe cer ca o căruţă
Hodorogind de-atitea gropi şi gloduri
Şi deşălindu-se in fel de fel de moduri
De parcă sta pe capră Aghiuţă,
Şi stind, sta nici în car nici în căruţă!
Trecea un car de nor, din subsuoare
Scrişnind şi scirţiind, cind luînd-o razna
Pe muchie de dealuri, într'o rînă,
Cind domolindu-şi cazna
Şi odihnindu-se ca intr'o mînă,
In osie, sau stînd cu ea proptit
Ca Ieremia-n infinit,
Şi apoi dîndu-se pe-o vale uţa
Sau pe un cap de munte poposind
Şi tencuindu-se cu-atît luminărit
Că te-ntrebai, uitîndu-te cu jind,
Ce Paşte-n cer şi-a văruit căsuţa?
Iar lacul care de demult
Şedea in munte, oglindind deapururi,
Din simplu cult,
Păduri, stînci, pasări şi azururi,

Pe rînd de toate-acestea vizitat
Şi-n ele nemişcat,
Privea cu rece cuminţenie
Această sumedenie
De nor, care părea o vietate
Prin lipsa-i de seninătate,
Şi seriozitate,
—Şi n'a vrut lacul să-l urmeze!
Şi pe măsură ce pe sus fugea
Şi tot mai mult hodorogea,
In lac din nor nici umbră nu mai rămînea,
Nici chiar atît cît să se întristeze
Pe mal doi tinerei, şi să ofteze!

Nu apucă să treacă deci tapşanul
Şi norul numai ce mi se-opinti
Şi'n lac cu toată furia trăzni
Că s'a pitit în cuib elanul...
—„Inc-un nebun care s'a sinucis"
Făcu acesta:—„de, aşa-i fu scris"
Surise apa, dind la aghioase
De foc, pe gît. Şi astfel norul
Mai mult pe jos decît pe sus rămase.
—Tot caru-o spiţă 'n aer nu lăsase;
Pe cind ca mai 'nainte, în pridvorul
Tăriilor, sta lacul nostru teafăr
Subt sărutarea nouă de luceafăr.

Dragoş Protopopescu

O vînătoare

Dimineața de August era diafană. O ceață vagă și fină ca un voal discret se 'ntindea subt cer. Era parcă o dimineață de Primăvară. Fumul din sat se așezase alb deasupra Prutului ca un miraj al apelor, ca un reflex suspendat între apă și cer. Era o liniște desăvîrșită de parcă natura întreagă ar fi așteptat o apariție sau o întîmplare grandioasă. De fapt timpul tăcea fiindcă îi era urît.

Terasa curții dela moșia lui Fănică, așezată nu departe de malul Prutului era și ea învăluită în această liniște universală. Din salonul cu ușile deschise spre terasă, tictacul moale al unei pendule măsura liniștea aceasta.

Toată lumea, adică moșu Iancu, Fănică, Smărăndița, cumnata lui, cu care ar fi trebuit să încep această enumerare, și eu, luasem cafeaua la masa pătrată din mijlocul terasei, iar acum era tăcere, fiecare simțind parcă o zi prea lungă înaintea lui. Moșu Iancu după ce clipise mărunt cu ochii mici, abea despicați, după ce răsucise o țigară de-a latul foiței pentru economie de tutun și după ce fumase această fracțiune de țigară, pornise cu papucii al căror hîrșcîit rămînea în urmă ca o ață, să-și pregătească „uneltele de pescuit".

Smărăndița fusese colega mea de liceu. Dădusem „capacitatea" împreună. Aveam reciproc motive de recunoștință, eu pentru teza de franceză, și ea pentru cea de latină,—Limba Romanilor cu cea galică înfrățindu-se prin noi. Motivul acesta de recunoștință,

poate uitat acum, ca orice motiv de această natura, determinase între noi chiar o ostilitate naivă și superficială, amestecată cu intenții de dragoste.

Deșteaptă și vioae, Smărăndița găsea cu ușurință mijloace fermecătoare de a mă năcăji. Zadarnic îi spuneam că eu nu-o pot iubi pentru că are un nume lipsit de romantism, și cu totul inapt pentru un diminutiv poetic. Simțea ea bine că asta nu poate fi o piedică. Și desigur dreptatea era cu dînsa, căci ea dădnse acestui nume o personalitate; îl creiase. Pentru cine o cunoștea, numele ei era una, și Smărăndița ca nume comun era cu totul altceva. Își făcuse chiar o cochetărie din purtarea acestui nume.

Nu o iubeam pe Smărăndița, dar nici indiferentă nu-mi era. Vioiciunea ei veselă cu melancolii bruște și inexplicabile, deșteptaciunea ei aprinsă și plină de curiozitate, toată viața din ea, creiase pentru mine acea atmosferă, acea stare de sentiment, care comun se poate numi fericire.

Prezența ei mă făcea entuziast, deștepta în mine romantism juvenil, cavalerism exagerat, nostalgii de aventuri cu mari primejdii de moarte și cu victorii eroice. Viața toată era o încîntare.

Cochetă, Smărăndița se prefăcea că nu mă înțelege, și stimula, contrazicînd, această înclinație. Eu eram student și Smărăndița avea douăzeci și trei de ani.

In dimineața aceia vroind s'o servesc, mi-am vărsat cafeaua. Asta mi se întimplă și acum de cîte ori vreau și trebue să apar abil și serviabil cu o femee. Și cunosc mai mulți oameni construiți astfel.

Rîsul Smărăndiței a fost chiar răutăcios,—în orice caz, nemilos. Tot așa mi s'a părut și eleganța exagerată pentru circumstanță, cu care mi-a servit altă ceașcă în care anume n'a pus nici un pic de zahăr.

Eu eram foarte deprimat și nenorocit. Dimineața de-atunci a însemnat însă numai un început.

In acea zi se deschidea vînatul de prepelițe. Fănică, vînător pătimaș, spera în mine numai un tovarăș. Eu însă, subt impresia demoralizării care creștea prin suggestie, speram în zilnicele vînători o ocaziune de strălucită reabilitare.

Tot romantismul închis ermetic în mine trebuea să se manifeste. Cu această imaginație, vînătoarea de prepelițe luase proporțiile unei eroice vînători de jaguari.

Clipa în care trebuia să depun victimele la picioarele Smă-

rândiței, era clipa revanșei. (Cu toată lipsa de experiență simțeam instinctiv că cine omoară impresionează pe o femee).

Fănică stătea totdeauna în capul mesei, fiindcă era gros. Străin de tot ce era în mintea mea, Fănică dădu calm la o parte fața de masă. Intră în birou și reapăru cu brațele pline de cutii diverse și instrumente pe care le instală pe locul pregătit.

Fănică începu fabricarea cartușelor. Tuburile au fost supuse unui examen amănunțit pe dinăuntru și pe dinafară, apoi numărate și așezate în linii.

A turnat praful într'o cupă de lemn iar drept în față, pe un scripet mobil, ca pe o spînzurătoare rafinată și-a atîrnat cîntarul minuscul ca de laborator.

Cu-o atenție de farmacist conștiincios începu să dozeze în fiecare tub mai întâiu praful și apoi ploaia. Eu am fost anexat pentru a separa aceste elemente cu „bure" de pîslă. Din cînd în cînd Fănică da cu piciorul în Castor, cînele de vînat, care se apropia în răstimpuri să-i sară pe brațe. Gros, nemișcat, grozav și atent în fața balanței aproape microscopică, bustul îndesat al lui Fănică părea caricatura unei statui a justiției.

La pianul din salon Smărăndița începu să cînte un amestec ciudat de Beethoven, de Schumann, de fox-trot, care se succedau la intervale mici. Era ca un potpuri savant și personal care trăda o anumită stare sufletească; oarecare singurătate, o nelămurită nostalgie, poate puțină plictiseală, în orice caz o stare în care mulțumirea fizică complectă crează o neliniște sufletească, o căutare de ceva nedefinit.

—Ce faci Ionel? strigă la mine Fănică, brusc, și speriat. La ce te gîndești?

Din distracție pusesem într'un cartuș în loc de halice trei bure de pîslă una peste alta și le băteam cu o satisfacție inocentă. Nici după alarma lui Fănel mie nu mi s'a părut că pregăteam o catastrofă, dar Fănel era îngrozit de a-și fi văzut pasiunea lui vinătorească, căzînd moale la vîrful ciubotelor lui subt formă de trei bure de pîslă, în fața celei mai grase și mai mari prepelițe. Surprinderea mea într'o asemenea greșală care contrasta comic cu atenția de farmacist a lui Fănel, atrase asupra întregei mele activități de colaborator la confecționarea cartușelor o umilitoare suspiciune. Fiecare cartuș a fost supus din această cauză unei verificări amănunțite, și apoi fiecare însemnat cu un „b" (adică bun) făcut pe cartonul îndoit de culoare verde, ca o notă.

Nenorocirea fusese pricinuită de cîntecul dela pian, și Smărăndița abia începuse cînd am fost descoperit fabricînd cartușe oarbe ca pentru o manevră demonstrativă.

Pregătirea cartușelor cu cele vre-o patru controluri de rigoare, care atrăgeau fiecare un nou semn convențional pe cartonul verde, a durat multă vreme, mai ales pentrucă Fănel fiind bine dispus se pregătea de o expediție năprasnică. Apoi muniția a fost așezată în două cartușiere, din care una trebuia să-mi servească mie, iar rezerva așezată în cutii etichetate.

*

Trebue să fi fost ceasul șase după amiază. Glasul lui Haralamb tuna spre grajd:

— Castor, Castor, Flay... vină-aici javră...

Prinde-l Pintilie.

Și Flay și Castor încă nu s'au instalat în docar decît după ce ne-au văzut cu puștile și au înțeles despre ce este vorba.

Smărăndița din cerdac se uita după noi, și întreba, adică, cu nedumerire:—Care-i Tartarin?—și apoi:—„Ionel, bonne chance"... și asta fiindcă știa că nu trebue niciodată să-i spui noroc bun unui vînător, decît dacă vrei să aibă o neșansă proverbială.

Am pornit într'un nour de praf care 'nvăluia docarul.

Eram foarte hotărît să mă port ca un adevărat erou în această expediție, pentru a contraria cel puțin pe Smărăndița, și desigur pentru a flata amorul propriu de bărbat care știe să ucidă.

Ași fi vrut să am putința să depun la picioarele Smărăndiței un mistreț, sau un zimbru. Chiar toate prepelițele de pe cîmp mi se păreau insuficiente pentru elanul amorului meu propriu.

Dorințele acestea ale mele erau așa de acaparatoare încît uitasem că nu mai trăsesem cu pușca de vre-o șase ani, și că aceasta trebuia să se resimtă.

Tremuram totuși de nerăbdare, iar sănătatea mea din momentele acelea îmi asigura nu știu de ce un succes deplin, de parcă rezultatul vînătorii ar fi depins de o luptă corp la corp.

Am trecut prin sat, pe uliți înguste cu garduri de nuele înalte la umbra cărora dormeau porci în gropi cu glod.

— Mergem în ogoarele de lîngă lanul unde a fost grîul, spuse Fănel, și adaogă: acolo au scos pui, în grîu, și trebue să le găsim prin împrejurimi.

Cînd am intrat printre ogoare, mie-mi venea să sar din docar, nu pentrucă simţeam în mine o extraordinară patimă vînătorească, dar fiindcă aşi fi vrut să arăt mai degrabă Smărăndiţei ce pot, de parcă ea ar fi fost faţă.

La locul unde ne-am oprit, am început să-mi alcătuesc puşca cu-o încetineală prefăcută în care se vedea conştiinţa ce puneam pentru a-mi ascunde nerăbdarea.

Am pornit, eu pe-o margine a ogorului şi Fănel pe cealaltă. Intre noi şi înaintea noastră cei doi cîni alergau ageri cu nasurile în pămînt, căutînd tremurat.

Flay se opri deodată în faţa lui Fănel. Un picior dinainte rămase ridicat în aer, cu un gest imobilizat ca 'ntr'un instantaneu, de parcă un nevăzut curent electric ar fi trăsnit-o pe loc.

Fănel se pregăti de tras. Umărul drept îi tresări într'un tic nervos pe care-l are în totdeauna şi care trădează o emoţie acută.

— Pil.

Un sfîrîit puternic izbucni din faţa cînelui. Flay, făcu o săritură înainte.

Lovitura porni scurtă şi uscată. Prepeliţa căzu ca o cîrpă, ca un fulg. Cînii amîndoi se bucurară în jurul ei.

Fănel, acum cu-o linişte desăvîrşită, contrastînd comic cu agitaţia din clipa anterioară, de parcă pocnitura aceia ar fi destins brusc un nerv de-a lui, îşi reîncărca puşca.

Repetiţia aceasta mă încurajă, şi fără să vreau am început să merg mai repede să alerg aproape, ca pentru a prinde norocul.

— Mai încet, dragă, că mor. Nu mă goni aşa că eu sînt om gras şi nu mă pot ţine de tine, spune Fănel, oprindu-se chiar în loc, în semn de protestare.

Spre capătul miriştei rămase nemişcat, de data acesta, Castor.

Inima începu să-mi bată repede, să mă înăbuşe, şi n'aşi putea să spun că m'am gîndit atunci la Smărăndiţa, dar nu înţeleg ce altceva m'ar fi emoţionat atîta.

M'am apropiat de Castor cu grijă, însă cînd eram la spatele lui, el întoarse spre mine capul vioi, mă privi în ochi, şi începu să dea din coadă. Hipnotismul se terminase.

— Aşa spune el minciuni, îmi explică Fănică zîmbind cu bunătate.

Mie întîmplarea mi s'a părut ciudată, şi cum devenisem superstiţios, începui să mă descurajez.

Dar tocmai cînd eram mai puţin pregătit, şi tocmai cînd puneam piciorul în locul unde se oprise Castor, o prepeliţă sfîrîi de subt talpa mea. Am avut o clipă de spaimă şi am făcut un pas înapoi. In timpul acesta Fănel ochi şi prepeliţa căzu.

Acestui eveniment oarecum umilitor îi urmă o încurajare imediată şi o hotărîre nemaipomenită... Insă n'am făcut un pas şi sări altă prepeliţă. Am dus puşca la umăr ca într'un vis, şi am tras aproximativ în direcţia cuvenită. Imediat mi-am dat seama că nu ochisem. Dar m'am asigurat că a doua oară n'are să mi se mai întîmple aşa. Am auzit altă sfîrîitură la spate acompaniată de o chemare; m'am întors şi am slobozit al doilea foc în aer, în cer, fără să văd unde. Pe urma lui am putut vedea cum prepeliţa zbura mai departe, cum se opri parcă o clipă pe loc cu aripele întinse, şi se aşeză în popuşoi.

Imi era ruşine de Fănel care începu să rîdă de „războiul" meu (aşa-l denumea el) cu prepeliţele, căci aveam aerul că mă apăr trăgînd în toate părţile.

Eram desigur puţin cam comic, dar întîmplarea în sine nu trebuia să aibă importanţa pe care i-o dădeam eu. Nu era şi nu este în definitiv nimic ruşinos să nu poţi împuşca o prepeliţă. Mi-am spus eu atunci pentru reconfortare, că şi celui mai deştept om i se poate întîmpla una ca asta. Dar dacă raţionamentul logic mă satisfăcea complect, simţeam însă în mine o nemulţumire ca o mică nenorocire ale cărei proporţii, veţi vedea, au crescut până în sară.

De data aceasta nu era numai gîndul Smărăndiţei. In mine crescuse o ură nestăpînită contra acelor zburătoare mici şi stîngace care aveau nemai auzita obrăznicie de a mă contraria, de a nu cădea la focul meu, de a nu se lăsa să moară pentru a mă face fericit. Fănel înţelegea să glumească atunci cînd spunea de războiul meu cu prepeliţele, dar eu simţeam fondul de adevăr al acestei glume. Exista în ziua aceia şi apoi în zilele care au urmat un adevărat războiu între mine şi prepeliţele de pe toată suprafaţa pămîntului. Trăgeam cu puşca cu ură, ca 'ntr'un duşman.

Se vede însă că tocmai din cauza acestei porniri trăgeam din ce în ce mai rău.

Până în seară Fănel „a făcut şaisprezece bucăţi" iar eu nici una.

Se înserase. Nu se mai vedea. Fănel îmi propuse să ne întoarcem la docar. Această idee concretiză în ochii mei întoarcerea noastră în situaţia: Fănel şasesprezece, eu nimic. Smărăndiţa! Ce satisfacţie, ce temă uşoară de glume!

Imi venea să rămîn, să umblu noaptea pe cîmp, singur...

Acum totul îmi apare ca un bun motiv de glume. Atunci a fost însă o adevărată nenorocire.

Am consimțit, bineînțeles, fiindcă vedeam că nu se mai vede, și eram așa de demoralizat și nefericit că-mi venea să plîng.

Cine m'a pus să vin? Dece n'am stat la Iași?!

Cînd am ajuns la docar și cînd Fănel i-a întins lui Haralamb geanta plină, iar eu pe-a mea complect ușoară nu i-am putut suporta privirea ironică, deși bietul moșneag, care-i cel mai bun om din lume, înțelegînd situația, nu mi-a spus nimic, n'a făcut nici o aluzie.

De altfel am lăsat și eu să se creadă că din cele șasesprezece bucăți am și eu partea mea, nedefinită desigur.

Eram tăcut, rău dispus, irascibil.

Il simțeam și pe Fănel nemulțumit de această întîmplare. Era jenat și el oarecum. Ar fi vroit numai să mă vadă vesel, să știe că mă distrez. Acum cînd mă gîndesc îmi dau seamă că atitudinea mea, supărarea aceia fără rost definit era și o impolitețǎ fața de Fănel și de ospitalitatea lui.

Sara se lăsase peste sat și peste luncile Prutului ca un fum. Dar eu nu vedeam nimic. Imaginația mea lucra pentru fabricarea celor o mie de ipoteze posibile la sosirea noastră la curte. Variația ipotezelor era numai în gradul de cruzime a scenei.

Cînd am ajuns se înoptase bine. Intunericul mi-a ușurat dispariția. M'am furișat în odaia mea, unde mă refugiasem ca într'o cetate și de unde eram hotărît să nu mai ies dacă s'ar fi putut.

Deodată bătu cineva ușor în ușă, și un glas sglobiu ca și rîsul ce i-a urmat întrebă:

— Cine-i Tartarin?

Mi-am oprit brusc orice mișcare, cu voința de a-mi înăbuși răsuflarea. Nu vroiam să știe că sînt acolo. O simțeam pe Smărândița pe urmele mele, cu toată necruțătoarea ei tinerețǎ. Am avut impresia că sînt un hoț ascuns subt o masă, și că pași potrivnici umblă în preajma mea.

Smărăndița însă mi-a simțit intențiile; a știut sigur că sînt acolo. Am și acum convingerea că nu i-aș fi putut ascunde nici un gînd, că-mi înțelegea toate intențiile de parcă m'ar fi urmărit de zeci de ani.

A rîs sglobiu și satisfăcut, iar apoi ca să-mi demonstreze că m'a descoperit începu:—Cu-cu? Dece nu spui: cu-cu! dacă te-ai ascuns.

Nu-i așa că trebuia să fiu nenorocit, că eram ridicol, că așa ar fi fost oricine în locul meu?

Totuși încăpățînarea mea în supărare, în a mă simți nefericit și persecutat de destin până la ultima limită, creștea mereu.

Imi dădeam seamă că printr'o schimbare a stării mele de spirit, a dispoziției mele, a felului de a vedea împrejurările, aș fi putut să iau și eu deodată lucrurile în comic, să rîd de propria mea lipsă de abilitate, să adaog chiar eu la glumele Smărăndiței, dezarmînd-o complect prin această superioară nepăsare și chiar învingînd-o cu diversitatea propriilor mele cuvinte de duh.

Eram însă prea adînc angajat pe cealaltă cale, care era nenorocită, dar care fusese dictată de jignirea amorului meu propriu.

Aveam convingerea instinctivă că prin insuccesul meu în materie de vînătoare, care ține de romantism, sînt micșorat în ochii Smărăndiței. Și aceasta în alte împrejurări nu m'ar fi supărat poate prea mult. Dar acuma mă dezola.

— Lasă, c'am să te scot eu deacolo!

Și cheile dela pestelca Smărăndiței au zurnuit din ce în ce mai îndepărtat.

Știam însă foarte bine că aceasta a fost numai prima tentativă.

Nu trecură cîteva minute și iarăși bătu cineva la ușă. Vocea Smărăndiței anume schimbată, spuse pițigăiat:

— Poftim la masă, conașule.

Totuși am mai întîrziat. La început fiindcă vroiam să pretextez o durere de cap din care cauză să spun că nu pot veni la masă. In realitate îmi era foame grozav.

— Ce, Ionel, vii la masă fără cartușieră, fără geantă mai ales?

Am zîmbit așa cum se zîmbește în asemenea situații, am dat buna-sara la toți și m'am așezat la locul meu, bineînțeles în fața Smărăndiței, cu toată psihologia unui elev pedepsit în fața unui institut de domnișoare.

In capul mesei era moșu' Iancu, tatăl lui Fănel. Un om de vreo șaptezeci de ani, svelt și verde, spînatec, cu ochii mici și oblici, cu privirea ascuțită, cu pleșuvie lucioasă.

Moșu' Iancu era un original, cu mult spirit; cu vocabular colorat de cronicar.

Istorisirile lui erau minunate. Cuvintele și mai ales expresiile arhaice dădeau întîmplărilor caracterul unor scene sculptate primitiv, din vechime, în lemn de nuc, ca gravurile de evanghelii vechi.

La „răutatea" Smărănditei, moșu' Iancu zîmbi șiret, uitîndu-se parcă cu un ochi în farfurie și cu unul la mine. Zîmbetul lui era mai mult în ochi și în crețurile dela coada ochilor, decît în grimasa gurii.

Bietul Fănel nu știa ce atitudine să ia; și enervat scutura din umeri ca de obiceiu cînd era tulburat, ceiace nu-l împedica să mînînce cu pofta lui de totdeauna. Fănel se refugiase în această înnecăcioasă ocupație, poate și din vroința de a găsi o deslegare scenei în care eu eram nenorocitul erou.

Moșu' Iancu, om bun, dintre acei deprinși să se uite la toți cei mai tineri cu dragoste de părinte, m'a salvat în sara aceia.

A început să povestească despre toate ghinioanele celebre pe care le cunoștea, și în special de acele ale „bădiei Iorgu" cum îi spunea el, fratele lui mai mare, vînător faimos pe vremuri care într'o zi după ce-a tras treizeci și două de greșuri fără să nimerească odată, a trîntit pușca și pe urmă s'a trîntit și el la pămînt și-o săptămînă nu s'a mai dus la vînat.

— „Uite, sînt așa zile în care nu poți nimeri orice-ai face".

Smărăndița se uita fix la mine rîzînd. La fiecare cuvînt al lui moșu' Iancu, vroia să-mi spue o răutate, dar nu putea fiindcă moșu' Iancu nu îngăduia să fie întrerupt niciodată în povestirile lui. Smărăndița totuși nu se putu stăpîni, și aplecîndu-se peste masă, de parcă ar fi avut să-mi comunice cine știe ce veste plăcută, îmi spuse:

— Asta vi se întîmplă, numai vouă, vînătorilor celebri!

— Iaca eu acum un an la Bălteni, am scapat trei epuri la șir, cu toate că stăteau nemișcați înaintea mea. Nici acum nu-mi dau seamă ce-a fost. Eram cu canardiera mea care bate grozav. Insemnam bine, și cînd s'aprind, epurele făcea se vede țup! într'un șanț, care era dinaintea mea, și nu'l mai vedeam. N'am dobîndit atunci nimic, o zi întreagă.

Moșu' Iancu a istorisit pe urmă cum se făceau vînătorile pe vremuri, cum plecau boerii în sănii cu oplene și furci, și ținea vînatul prin luncile Prutului cîte două săptămîni.

Așa numai am mai scăpat eu. Văzînd chiar compania ilustră pe care mi-o indicase moșu' Iancu, pela desert căpătasem curajul de a mai vorbi.

Ce mult ași fi dat să știu atunci pe Smărăndița convinsă că în ce mă privește, în ziua aceia fusese vorba numai de o neșansă.

*

A doua zi era o Joi. Eu Joia totdeauna am avut noroc. De dimineață burase puțin. Cerul era acoperit. Fănel cerceta zările foarte neliniștit.

— Știi dragă Ionel, azi o s'avem o zi admirabilă. Pe roua asta cînii au o chettă grozavă.

Neliniștea lui Fănel o născu și pe-a mea, numai că pe mine mă necăjea mai ales curiozitatea de ceiace va fi. Optimist, ca aproape orice om sculat după o noapte de somn bun, eram foarte nerăbdător de succesul care neapărat trebuia să vie.

După dejun moșu' Iancu ne spune:

— Eu mă duc la mine să mă las puțintel. După aceia am să merg și eu azi cu voi la vînat.

Moșu' Iancu „s'a lasat" însă așa de bine că până la șase nu se trezise încă. E adevărat că vremea era tot a ploae.

Așa dar Fănel începu să strige iarăși: Haralamb, Haralamb... pune caii. După care Haralamb a urmat:

— Castor, Flay, na, na, na... Sue colo, javră, ce te tot scîncești?

Cînd ne-am urcat noi în docar cînii tremurau ca varga de emoție, și scheunau înăbușit. Ședeau amîndoi în picioare, cu capetele scoase în lături, mirosind înainte cu nerăbdare. Nările lor se mișcau iute.

Pe drumușorul dintre ogoare nu trecuse încă nimeni de cînd plouase. Pe deasupra pămîntului bătătorit se cunoșteau urmele fiecarei picături de ploae. In urma noastră rămîneau albe urmele paralele ale roților în praful uscat de desubt, și răscolirea în semilună a copitelor. Biserica satului, și luncile depe Prut au rămas în urmă ca într'un decor, tot mai mici, și 'n mersul nostru, făceau impresia că ele se mișcă necontenit, cînd la dreapta, cînd la stînga ca pentru o așezare mai potrivită.

— Fă la deal la lanul de floarea soarelui, spuse Fănel.

Pe cîmp era liniște. Pe frunzele late și viguroase de popușoi boabele de ploaie stăteau izolate și mari ca o rouă văzută prin lupă.

In mine coborîse fără să vreau o melancolie fără motiv, venită de cine știe unde.

De pe o miriște, două turturele sburară vioi, ca jucîndu-se pe deasupra ogoarelor, spre ciriteiul din apropiere.

Ne-am oprit. Cînii au sărit jos repede, dînd tîrcoale iuți docarului, intrînd apoi voioși prin miriști, prin popușoi.

Ne-am luat puștile, am încărcat și am plecat iarăși amîndoi, paralel, pe cîte un hat de miriște fiecare, cu cînii la mijloc. Pe urmă ogorul s'a lărgit. Eu am apucat mult spre dreapta, am luat-o apoi pe altă miriște pășind peste un drum aproape neumblat, și fără să știu și fără să vreau, cu gîndul aiurea, m'am răslețit de Fănel. O împușcătură departată mă făcu să tresar. Castor care venise cu mine, alergă, rupînd tot în cale, la fața locului.

Rămăsesem singur. Eram demoralizat ca un soldat rănit și flămînd, uitasem aproape de ce umblu pe-acolo, ce caut. Țineam pușca în mînă numai fiindcă n'aveam unde-o pune. Era o fericire complectă și liniștită, era o nefericire calmă și universală care mă cuprinsese și pe mine.

Brusc, un zbor de prepeliță sbîrnîi dela piciorul meu, apoi altul, și altul, și altul. Era se vede o familie întreagă.

Intăiu surprins, m'am pierdut. Apoi într'o clipă mi-am reamintit toată situația mea și, ca un soldat redeșteptat la datorie, am pus pușca la umăr și am tras.

In aceiași secundă, cenușie, prepelița căzu.

Am avut un rînjet de bucurie, nestăpînit, și într'o lumină instantanee am întrevăzut deodată bucuria victoriei mele: Smărăndița, lipsa unei umilințe, eroism, dragoste etc. Nu știu dacă a fost vreodată un conducător de armată învingătoare care să fi încercat o mai strașnică mîndrie de fapta și eroismul lui.

Am alergat la locul unde căzuse. Il însemnasem bine: lîngă un haldan înalt cu vîrful strîmb. Am început să caut întăiu foarte surprins că nu am găsit prepelița de îndată, de parcă aș fi doborît un aeroplan, mai apoi, desnădăjduit, cînd mi-am dat samă că e foarte greu de găsit o păsărică așa de măruntă între atîtea buruieni.

Dar cu cît căutam fără resultat cu atît creștea în mine dorința de a o avea, creștea probabilitatea de a nu o mai găsi, și cu ea nenorocirea acestei realități, care mă umplea din nou de mînie și de ură.

Am început, hotărît, să caut sistematic, bucățică de pămînt cu bucățică, călcînd buruienile cu piciorul, strivind popușoii, frunzele de bostan, de parcă ași fi fost perdut o broșă de aur sau alt obiect mic și de preț.

Și, mult mai departe de locul unde crezusem că a căzut, am găsit-o.

Era ascunsă subt brazda hatului, cu capul vîrît subt o rădăcină de pelin, pentru ca să nu mă vadă.

Am pus mîna pe ea. Era vie. Penele ei pestrițe și cafenii erau linse și aranjate pe trupul moale. Nu s'a sbătut tare. Numai piciorușele ascuțite se 'ndesau în palma mea gîdilindu-mă. Era caldă, ferbinte. Inima îi bătea repede, repede, și așa de puternic de parcă ași fi strîns numai inima ei, scoasă afară, în mîna mea. Subt aripa dreaptă o pată de sînge vopsea roș penele moi și albicioase.

Capul ei tremură scurt, îndesîndu-se între degetele mele să-și facă loc printre ele și să scape. Pe creștet penele erau așezate astfel încît capul părea și mai mic, și mai ascuțit ca și capul unui șarpe. Numai că privirea ei era blîndă. Ochii mici, ca două gămălii de bold, negri, purtau în ei spaimă și o adîncă îngîndurare.

Peste ochișorii aceia mici a trecut apoi ca o ceață care i-a tulburat. Pe urmă a început să caște ciocușorul, grăbit, ca pentru niște răsuflări grele. Limba mică, prinsă dedesubt se sbătea înlăuntru de cîte ori căsca ciocul și am văzut-o apoi prinzîndu-se ca 'ntro pînză roșie, în sîngele care-i năvălise în gură.

A început să caște tot mai des și să răsufle greu, umflîndu-se întreagă în mîna mea.

Și de-odată s'a uitat la mine, cu ochii negri și umezi, și prin tot trupușorul ei trecu un fior, căci tremură întreagă în mînile mele, ca 'ntr'un spasm, și ciocul se mai deschise numai puțin, și ochii se acoperiră de ceață, și capul se aplecă, moale, atîrnînd în jos din mîna mea.

Am ramas consternat în fața faptului pe care nu-l mai puteam repara.

M'am dus la docar. Am pus în el cartușiera, pușca, geanta, tot, și i-am spus lui Haralamb:

— Să-i spui cuconașului, că eu mi-am adus aminte că am un examen, o treabă pe care trebue s'o fac numai decît, mîne dimineață la Iași, că m'am dus la Iași.

Și m'am îndreptat spre șoseaua națională pe unde, peste un sfert de oră, trebuia să treacă camionul în cursa lui zilnică spre oraș.

Punîndu-mi pălăria am băgat de seamă că sînt pete de sînge pe mînă; și m'am șters de poala surtucului.

In geana de senin ce se ridicase la apus soarele era roș. In lumina lui care mă urmărea, cînd mi-am întors ochii peste cîmp, am zărit departe pe coastă pe Fănel pășind rar și atent, cu cînii iuți înainte.

In profilul trupului care se urcă pe zare se distingea la șold, exagerat, geanta lui plină.

Demostene Botez

Simplul consumator de frumuseţe

In frazeologia noastră civică se exaltă celalalt personagiu: *producătorul*. In consumator,—ne-am deprins a vedea un personagiu antipatic, aproape... vinovat.

Aceste socoteli, din domeniul Economiei, unde s'au născut, le-am transpus şi în acel al artelor frumoase. Aici, consumatorul nu-i nici măcar dispreţuit: este total ignorat. El nu are nici o situaţie; în nici un mare eveniment estetic nu vine vorba despre el.

Cînd apare un cap de operă senzaţional,—două probleme răsar, şi numai două: aceia a artistului şi aceia a operei. Atît. Despre cetitor, despre situaţia şi misiunea lui în toată această aventură,—nu se ocupă nimeni. Se discută până la saţiu rolul producătorului, al „creatorului", destinul său istoric, utilitatea lui sociala, meritele sale proprii şi particularităţile geniului său, etc. etc.; apoi efectele operei asupra fericirii generale, rolul social al produsului estetic, cantitatea de voluptate nouă adusă, totalul juisărilor provocate, etc. etc...

Dar despre cetitorul însuşi, nu se spune nimic. Nici nu se bănueşte că el ar putea avea vre-un merit sau vre-o misiune. Nici nu vrem, la prima vedere, să ne închipuim că poate exista vre-un rol *activ* pentru un personagiu prin definiţie *pasiv* cum este „consumatorul de frumuseţe".

* * *

In realitate, acest caracter pasiv e numai aparent. E deajuns să cităm un fapt. Există o categorie întreagă de „consumatori de frumuseţe" care se disting tocmai printr'o mare *activitate*. Sînt criticii literari.

Bine înţeles, nu toţi. Poate chiar nici cei mai mulţi. Criticii care dau verdicte (şi aşa sînt toţi cei zişi „de artă"), criticii care

„impun" talente şi „zdrobesc" reputaţii,—toţi aceştia trebue scoşi din cauză. La dreptul vorbind, ei nu-s critici, ci doar artişti (cînd sînt). Nu-i nici o deosebire între ei şi oricare poet sau romancier. Prin mijloace estetice personale, ei pledează pentru cutare valori, şi deci contra cutăror altora. Fac întocmai ca un poet care, cu fiecare vers reuşit, impune ceva din maniera de artă a inimii lui, ruinînd, implicit, ceva din estetica altora. Există darvinism în cea mai umilă încercare de artă.

Dar tocmai: luptă, distrugere, victorie,—toate astea nu înseamnă *critică*. Poate că dimpotrivă.

Critica însamnă mai presus de toate *explicaţie*. A critica este a înţelege, a „te supune la obiect"—cum spunea un critic veritabil. Critică e contrariul lui creaţie, şi, bineînţeles, e în acelaşi timp contrariul lui distrucţie, căci orice naştere se face cu perderi, şi orice moarte se traduce prin transformări creatoare.

Moraliştii au observat că există valori, pe care consumarea nu le uzează: valorile religioase, cele etice, cele ale artei. Critica este tocmai o asemenea „consumaţie fără distrucţie".

Intre critic şi omul de ştiinţă există, dar, asemănări: ambii au sarcina de a vedea, pricepe, descrie şi explica. Deosebirea stă în aceia că savantul e complect obiectiv, pe cînd criticul îşi *iubeşte subiectul*.

Criticul nu impune Frumosul, ci doar îl explică. El nu *percepe* decît ceiace este prealabil şi prin definiţie frumos. Talentul autorului „criticat" e postulatul fundamental. Criticul se mărgineşte a face anatomia şi fiziologia acelui raport organic de simbol la lucru simbolizat, cheia de boltă a emoţiei estetice. Criticul face la fel cu orice consumator de frumeseţe: *îşi povesteşte şi îşi explică plăcerea*. Singura deosebire este că aceasta o face mai des, şi profesional.

* * *

Ajungem la neprofesionişti. La poporul mărunt al consumatorilor anonimi de frumuseţe.

Un prim fenomen ne izbeşte: creşterea lor în număr, în cursul ultimelor decenii. Rasa „simplului cetitor" se înmulţeşte. Deaici,—un dublu corolar: supraproducţia de scriitori şi cantitatea catastrofică de hîrtie tipărită.

In Economie,—lucrurile se petrec simplu. Supraproducţia declanşază criza, iar aceasta provoacă ruini, falimente, deprecieri,—sancţiuni aspre şi sigure care readuc echilibrul.

In Artă,—inflaţia nu întîlneşte asemenea obstacole precise şi rezistente. Autorul de literatură proastă, chiar demascat, n'are cum să „facă bancrută". Nu poate decît cel mult perde ceiace nu va mai cîştiga. Capital, investiţii, valori trecute,—nu există aici. Camlota literară e mai greu de discreditat ca aceia industrială. Marfa

e ceva obiectiv; cînd găsim într'însa vre-o falșificare, este ușor să punem publicul în gardă. In materie literară însă, demonstrația e dificilă. Putem cheltui oricîtă logică și oricît humor, putem invoca autorități ca aceia a lui France,—și tot greu ne va fi să convingem pe un „concierge" că arta lui George Ohnet e mediocră.

Pentru toate aceste motive (și alte cîteva pe care le trecem subt tăcere),—*rolul consumatorului* este mai important pentru bunul mers al trebilor estetice decît rolul „Ligilor de cumpărători" pentru bunul mers al trebilor economice. In materie industrială,—un semn de alarmă, și marfa e ca și scoasă de pe piață. In materie literară,—verdictele pontifilor criticei sînt ades neputincioase. Escamotarea unei mărfi, denunțată de un expert, se poate *verifica* obiectiv de fiecare. Pe cînd mediocritatea unei opere de artă nu se poate măsura. Trebue să credem pontiful pe cuvînt. Ori, acesta e totdeauna suspect de concurență deloaială, el însuși avînd propria sa marfă literară de desfăcut. Cît despre criticul *veritabil*, acesta am văzut că, prin definiție, nu se prea ocupă decît de ceiace e prealabil frumos. Urîtul,—el nu-l combate deobiceiu altfel decît prin ignorare.

După cum vedem,—rolul fundamental, în artă, îl are consumatorul. Lui îi incumbă sarcina de a tria urîtul și frumosul.

Meritul artistului, al „creatorului", al „producătorului de frumusețe" este cu mult mai mic. El—cum se zice—„are ceva de spus". Adesea fără voe, și adesea fără efort.

De consumator atîrnă aproape totul. Să nu uităm că—spre deosebire de economie, unde țelul urmărit e cantitatea—în artă irăște asupra calitatea. Și consumatorul, numai el, este care hotărăște asupra calității. Totul depinde de severitatea sau de indulgența acestui personagiu. Rolul său e mult mai *critic* decît acel al cumpărătorului de Economie. E chiar mai critic decît acela al criticului de profesie. Acesta din urmă, sancționează mediocritatea prin aceia că *nu scrie* despre ea. Consumatorii anonimi o sancționează prin aceia că *nu cumpără*. Și cum sînt mulți, și cum sancțiunea e pecuniară,—eficacitatea îi este superioară.

* * *

Dacă cei mai mulți oameni își ratează fericirea,—nu-i aproape niciodată din lipsă de noroc, ci mai degrabă din lipsă de imaginație. Oportunități favorabile există pentru toți. Viața e așa de complicată, istoria atît de multiplă, încît este imposibil ca ocazii bune să nu se prezinte pentru absolut fiecare.

Decît, aceste momente favorabile nu-i deajuns să le utilizăm. Trebue să le și *recunoaștem*. Ceiace-i mult mai greu. Pentru aceasta trebue să ne cunoaștem corect particularitățile noastre proprii, adică ce este mai greu pe lume. Căci nu putem să ne cunoaștem pe noi decît dacă raportăm persoana noastră la aceia a altora, deosebiți de noi. Cunoașterea se face prin contrast. „Dru-

mul cel mai scurt dela noi la noi-înșine este de jur împrejurul lumii",—spunea Kayserling. Nu putem să apreciem ceiace constitue specificitatea personalității noastre decît după ce am învățat a le cunoaște pe ale altora.

Dar ce poate fi mai nenatural, mai antibiologic decît să trăim, pur gratuit și teoretic, biografia altuia, și mai ales ceiace în această biografie este deosebit de ce-i într'a noastră. Ințelegem la rigoare să „simpatizăm" cu aproapele cînd e vorba de situații comune între el și noi. Dar sentimentele pe care la noi nu le descoperim în noi și nu le practicăm—ce ne poate împinge să le trăim în persoana altuia?

Și totuși,—aceste elemente sînt tocmai cele mai importante, căci ele ne arată ceiace avem noi și nu are altul; ele ne arată în ce stă originalitatea unei persoane, „coeficientul" ei de individualitate. Iar fericirea nu se poate realiza decît utilizînd evenimentele externe în beneficiul acestei „ecuații personale".

La toate aceste deziderate, un singur mijloc le poate răspunde. Este literatura. Literatura e instrumentul unic prin care ajungem să percepem și să pricepem ceiace e specific fiecărui suflet omenesc. Simțul literar ne învață a trăi biografii străine, a locui în viața altuia, a ne putea descurca în psihologiile cele mai diverse între ele și cele mai deosebite de a noastră,—însfîrșit, de a ne cunoaște finalmente mai bine propriul nostru suflet. Literatura bună, departe de a ne face utopici, din potrivă ne arată că reușita în viață nu-i lucru uniform, ci mereu altul, potrivit fiecărui temperament, și potrivit fiecărui program de trai. Succesul e multiform. Totul e, prin discernămînt, să știm multiplica situațiile. Iar acest discernămînt nimic nu ni-l poate da mai sigur, mai iute și mai complect decît lecturile literare.

Iată pentru ce este util să se amelioreze rasa „consumatorilor de frumusețǎ".

Opere bune și opere proaste—vor exista întotdeauna. Scriitori cu talent alături de alții fără,—de asemeni. Dar se mai poate întîmpla ca, educația bunului gust crescînd neîncetat, arta proastă să nu mai fie cetită.

Firește, necetirea nu va însemna suprimare. Căci—și nu s'a insistat destul asupra acestui adevăr—arta niciodată nu *este* bună sau rea, ci *devine*. Devine bună făcîndu-se *altfel* decît era cea existentă care, la rîndu-i, *devine, atunci*, artă proastă. Este o evoluție neîncetată dela bun la rău și invers, pentru a permite artei să se preschimbe, să se reînoiască.

Simmel arată foarte bine cum orice valoare este dublă, iar evaluarea un *sold*. Percepem simultan binele raportîndu-l la rău, și viceversa; sau frumosul raportîndu-l la urît. Demult Wundt remarcase că în lucrurile sufletului negativul nu-i decît o afirmație contrară și contrastantă.

Dar în tot acest relativism, ceva rămîne oarecum absolut: este rolul consumatorului. Este discernămîntul acestuia, discernă-

mint care e secretul de fabrică al frumuseții finale. Imbunatățirea faunei, interesantă întru toate, a consumatorului de frumusețe, este deci posibilă. Și mai este și eminamente utilă binelui social.

Să se observe. Artistul, creatorul, e de regulă un personaj ursuz, excesiv, sălbatec, izolat. Consumatorul, el, este o ființă prin excelență sociabilă, înțelegătoare a păsului tuturora, simpatizantă cu cele mai varii bizarerii ale aproapelui. Situația sa e aducătoare de concordie pentru obște, și, nu mai puțin, de succes pentru el însuși.

* * *

Insfîrșit, un ultim aspect al chestiunii.

Rolul producătorului de artă începe să cadă în discredit. Numărul „creatorilor" se înmulțește atîta, încît celebritatea care îi recompensa odinioară devine din ce în ce mai derizorie. Pe vremuri, cînd talentele se dezvoltau într'un regim comprimat de monopol, gloria era mai trainică. Azi, libera concurență în cultură a înmulțit și a banalizat carierele de „geniu". *„Sînt un om remarcabil și mediocru"*. Fraza pe care o spunea cu melancolie Dominique al lui Fromentin, o spun astăzi milioane de candidați la creația artistică.

In schimb,—civilizația contemporană a deschis o altă carieră. Mai modestă, dar plină de fericiri intime (singurele adevărate). Este cariera „simplului consumator de frumusețe".

Statisticește, — această populație nouă este incontestabil în creștere. Mulțime de medici de plasă francezi, ofițeri sau institutori elvețieni, suprefecți englezi, etc., etc., trăesc, în modestul lor colț de provincie, consumînd, fără pretenția de a fi „autori", o cantitate de cultură care ar face gelos pe cel mai savant mandarin din împărăția celestă,—cultură care nu numai că-i instruește, dar îi fericește, și îi ajută să trăiască respectînd pe toți oamenii care nu le samănă.

„Consumatorul de frumusețe" este azi adevăratul suport al păcii sociale și al fericirii intime. Din economiile de creație pe care le fac ei, pot răsări geniile propriu zise—care trebue să fie neapărat *puține*, căci numai prin *raritate* pot ele concura supraabundența de genii apocrife. *Consumatorul de frumusețe* este stîlpul societății de astăzi. Modestia lui, e gloria civilizației contemporane. Avem onoarea să-l prezentăm publicului romînesc, poate cel mai supraîncărcat de „autori".

D. I. Suchianu

SOFOCLE

Regele Edip

TRAGEDIE

Persoanele :

Edip	Un păstor
Iocasta, soția sa	Un vestitor
Creon, fratele ei	Un corintian
Tiresias	Cor de bătrîni
Un preot	

Edip

Copiii mei, vlăstare noi din vechiul Cadmos,
Dece stați voi cu semne de rugare,
Cu ramuri de măslin, pe lîng' altare ?
Orașu 'i plin de fumul de tămîe,
Răsună 'ntreg de rugi și tînguire.
Deși puteam s'o știu prin alții, am venit
Eu singur, regele Edip vestitu'n lume.
Deci spune-mi, tu bătrîne, doar se cade
Să glăsui tu în locul lor : Ce 'nseamnă
Rugarea asta ? V'a adus primejdia ?
Ori v'a lovit nenorocirea ? Spuneți-mi,

Sînt gata să v'ajut. Aşi fi 'mpietrit
Cu sufletul, de nu m'aşi îndura de voi
Privindu-vă în starea asta.

Preotul

O, tu al ţării mele Domnitor Edip,
Ne vezi pe noi cari am venit aici
Pe lîng' altare, unii încă bieţi copii
Ce-abia păşiră pragul casii, alţii grei
De ani şi patimi, noi aicea preoţii,
Eu al lui Zeus, iar încolo toţi feciori
De neam ales. Ceilalţi, poporu 'ntreg,
S'au strîns în pieţi, se roagă şi se milcue
La cele două temple ale Minervei
Şi la cenuşa altarului profetic
Al lui Apolon. Biet oraşul nostru,
Cum vezi şi tu, grozav e zguduit
De al răstriştii val şi se tot zbuciumă,
Se 'nnăduşă 'n potopul crunt, nu birue
Să-şi salte capul din afund, şi moare
Sămînţa vieţii 'n el, mor mugurii
De roadă plini, răsadul cîmpului,
Mor turme la păşuni, cirezi de boi,
Mor pruncii 'n sînul mamei lor. Un Duh
De foc, mistuitor, căzu pe noi,
Cumplita ciumă, care 'mprăştie
Pîrjol şi pustieşte Teba, ţara
Lui Cadmos, şi-umple de suspin şi vaete
Tărîmul negru-al Morţii.
Şi eu şi aceşti copii venim la tine aici
Nu pentrucă te credem de-o măsură
Cu cei de sus, ci pentrucă eşti fruntea
Bărbaţilor, destoinic să-i ajuţi,
Cînd sînt de soartă sau de Zei bătuţi.
Căci tu, venind demult, ne-ai mîntuit
Oraşul de o iazmă, crudul Sfinx,

De jertfele cerute de ghicirea lui.
Tu singur ne 'ndrumat, neînvăţat
De nimeni dintre noi, ci 'nduhuit
De-un Zeu numai, cum toţi o spun şi-o cred,
Ne-ai izbăvit. Deaceia dar şi noi acum
Ne îndreptăm spre tine, preaputernice,
Şi-ţi precădem cu toţii s'afli un chip
De mîntuire prin povaţa Zeilor
Sau sfatul unui om. Căci numai celor
Cuminţi mai mult prieşte gîndul altuia.
Deci hai, tu stîlp al obştii, sprijină
Cetatea, te îndură, ţine seamă
Că ţar'acum mîntuitor te cheamă
Plătind un bine ce-i făcuşi demult.
Să nu se spună că subt sceptrul tău
Pierirăm dupăce ne-ai scos la mal.
Din nou ia cîrma, du-ne spre liman.
Nu pregeta, fii mare cum ai fost
Odată cînd ne-ai fericit. Mai bine-i,
De vrei să mai domneşti pe-acest pămînt,
S'ai oameni peste care să fii domn,
Decît s'ai parte de pămînt pustiu.
La ce-i bun turnul sau un vas pe mare,
Dacă-i deşert de oameni şi-apărare?

Edip

Sărmani copii, ce-mi spuneţi voi şi ce doriţi
Mi-e cunoscut, ba chiar prea mult. Ştiu bine că
Voi pătimiţi cu toţii, dar nu-i nimenea 'ntre voi
Să sufere cu mine deopotrivă.
Necazul vostru, al fiecăruia îndeosebi,
I-al vostru numai, nicidecum şi-al altuia.
Durerea mea cuprinde laolaltă
Şi ţara şi pe mine şi pe voi.
Deaceia nu din somn voi m'aţi trezit acum.
Să ştiţi că mult am plîns şi multe căi

Am tot bătut cu gînd pribeag de griji,
Și leacul singur ce-am găsit mai bun
L-am pus la cale. Pe cumnatu-mi Creon
Eu l-am trimis la templul lui Apolon,
La Delfi, ca să 'ntrebe în ce chip,
Cu fapta sau din graiu pot mîntui
Orașul nostru. Număr zilele deatunci
Și stau mîhnit că nu știu ce-i cu el,
Că prea peste măsură-a zăbovit.
Ci, 'ndată ce el va sosi,ași fi netrebnic,
De nu voiu face tot ce mă învaț' Apolon.

Preotul

Ți-a fost spre bine vorba. Iată că
Sosește Creon cum aud vestindu-se.

Edip

O Doamne Apolon, de-ar aduce el noroc
Isbăvitor și luminos ca ochiul lui!

Preotul

Imi pare vesel; altfel nu purta cunună
De laur semințos pe fruntea lui.

Edip

Vom ști-o 'ndată, doar îl și ajunge glasul meu.
Bine-ai venit, cumnate Creon. Spune-mi tu:
Cu ce răspuns ne vii din partea Zeului?

Creon

Cu cel mai bun. Socot că răul, cît de greu,
Se schimbă 'n bine, cînd apucă drumul drept.

Edip

Și ce răspunde zeul? După spusa ta
Nu pot avea nici teamă, nici încredere.

Creon

Sînt gata să te 'nștiințez oriunde vrei,
In casă ori 'naintea lor tot una mi-e.

Edip

Pe față spune-o tuturor. Imi pasă doar
Mai mult de soarta lor decît de mine

Creon

Pot spune ce-auzii din partea Zeului.
Ne cere Febos apriat să 'nlăturăm
Din țară molima 'ncuibat' aci 'ntre noi,
Să nu se 'ntindă și s'ajungă fără leac apoi.

Edip

Cu ce spășire? Cum putem să o stîrpim?

Creon

Plătind omorul cu omor sau cu surghiun,
Căci din omor se trage obida Tebei.

Edip

Și care e bărbatul care a fost răpus?

Creon

O rege, Domn al țării noastre era Laios
Nainte de-așezarea ta pe tronul ei.

Edip

Din auzite ştiu, dar nu-l văzui.

Creon

El fu răpus, şi acum ne cere Zeul
Să-i pedepsim pe ucigaşi, oricari-ar fi.

Edip

Dar unde 's ei ? Şi cum pot fi descoperiţi ?
Nu-i ştearsă urma unei crime aşa de vechi ?

Creon

Se zice c'ar fi între noi. Adulmecă-i ;
Şi-i poţi găsi ; de-i laşi, ţi se strecoară.

Edip

Şi-a fost acasă ori la ţară Laios
Ori poate 'n altă parte, cînd a fost ucis ?

Creon

Zicea că merge să consulte oracolul,
Dar nu s'a 'ntors din drumul unde a fost trimis.

Edip

Şi nici un om, ortac de drum sau călător,
N'a fost acolo martor, nu v'a spus nimic ?

Creon

Pieriră toţi, doar unul a scăpat cu zile
Fugind de groaza celor ce văzuse,
Şi numai una el ştia să spue.

Edip

Şi-anume ce ? Că un 'ar fi izvor de multe,
De-am da de-o slabă zare de nădejde.

Creon

Zicea că el a dat de nişte hoţi pe drum
Şi nu căzu lovit de unul, ci de mulţi.

Edip

Dar cum un hoţ putea 'ndrăzni aşa de mult,
De n'ar fi fost cumva plătit de aici, din Teba ?

Creon

Se poate. Dar în ceasul nenorocului
Niciunul n'avu grijă de stăpînul mort.

Edip

Şi ce vă stînjeni să cercetaţi
Pricina care a prăbuşit domnia ?

Creon

Nevoia de atunci, fatalul Sfinx
Ne-a abătut din calea neştiutului.

Edip

O iau dela 'nceput și-am s'o descurc.
Frumos a fost din partea lui Apolon,
Frumos din partea ta că vă 'ngrijiți
Din nou de mort. Deaceia și pe mine
Cu drept mă veți vedea alăturea deacum
Spre-a răsbuna și țara și pe zei.
Nu-i vorba doar de rude 'ndepărtate,
O fac de dragul meu. Oricine o fi răpus
Pe Laios, curînd ridică brațul lui
Și-asupra mea. Deci e'n folosul meu
S'am grija celui mort. Hai repede,
Sculați-vă, copiii mei, de pe altare,
Luați aceste ramuri de rugare,
Chemați aici poporul cadmeian.
Sînt gata să fac tot ce-mi stă 'n putere,
Și fie cum vrea Cel-de-sus: noroc
La urmă sau a mea cădere.

Freotul

Să ne sculăm, copii. Ni s'a 'mplinit
Dorința pentru care am venit aci.
Apolon, care oracolu-a trimis,
S'ajute acum, să pue capăt molimei!
(Creon se retrage)

Corul
(Intră 15 bătrîni, reprezentanții poporului)

Dulce Vestire de Sus, ne vii din altarul de aur
Din Delfi spre falnica Teba.
Stau și mă 'ncord și aștept
Și inima 'mi bate de teamă,
Tu isbăvitorule Apolon,

Cum vrei să ne mîntui?
Intr'alt chip? Sau cași nainte
Vrei să dea vremea răspunsul?
Spune-mi, cerescule Graiu,
Copil al nădejdii de aur.
Fiic'a lui Zeus, pe tine întâi te rugăm, o Atena
Pe sora ta, zîn'Artemida,
Paznica țării, slăvita 'ntronată
In templu la marginea pieții.
Rugăm și pe Febos țintașul,
Treime ce 'nlătură moartea,
Dac'abăturați odată
Năpasta căzută pe Teba
Focul urgiei de mult,
Veniți spre-ajutor și acuma.

Vai, ce noian de obide
Ni-i scris să 'ndurăm. Se topește
De boală norodul. Nu-i armă,
Nu-i chip de apărare 'mpotrivă.
Și rodul nu crește din scumpa-ne glie,
La nașteri deșartă-i durerea.
Vezi cu grămada pe rînd, mai iute ca stolul de paseri,
Ca focul ce arde cumplit, mor oameni, se duc de pe lume
Spre țărmul de veșnic apus.

Cu miile pier în cetate,
Zac trupuri pe jos! Și nu-i milă,
Nu-i jale să-i plîngă din urmă,
Și morții împrăștie moarte.
Neveste și mame cărunte
Cu vaet înconjură altare
Și gem și se milcue jalnic
Să 'ncete potopul durerii.
Din gură sbucnește rugare
Și plîns și suspin laolaltă.
Lumina trimite-ți și-ajută,
Tu fiica de aur a Celui-de-Sus.

Pe Ares, pe Zeul de foc, care acum, nearmat în aramă,
Ne arde, șuvoiu de jălanii stîrnind
Fă-l, Doamne, dosind-o să fugă din țară,
Departe'n al mării afund,
Spre-al Traciei țărm furtunos și neoaspet.
Vai nouă! ce noaptea mai cruța,
Ni-i smuls peste zi dela noi.
Zeus, părinte ceresc,
Care mînui puterea 'nfocată de fulger,
Spulbere trăsnetul tău
Duhul pieirii!

Din strunele tale 'mpletite în aur,
O Febos, răpede săgeți neînvinse,
Ne-ajută și dă-ne ocrotire,
Și tu strălucind, Artemida,
Cu flacăra torțelor tale,
Cu care cutreeri în Licia munții.
Te chem și pe tine, tu zeul acestui pămînt,
O Bachus cu stemă de aur,
Cu ochi lucii și umezi de vin,
Tu soț de bacante,
Vino cu facle de brad
Și arde-acest duh urgisit între Zei.

Edip

Voi mă rugați, iar eu pot face aeve ce doriți
De vreți să luați aminte și să'ndepliniți
Cuvîntul meu spre potolirea molimei,
Vă întremați, vă ușurați de patimă.
Voiu cuvînta ca unul care sînt străin
De treaba asta și de fapta ce s'a făptuit,
Căci altfel nu mai căutam să-i dau de urmă
De-așa departe, neavînd un semn vădit.
Eu n'am fost între voi un cetățean pe-atunci,
Venit-am mai tîrziu. Deaceia vouă tuturor,

Tebanilor, vă zic așa: Oricine între voi
Va fi știind pe-acel care-a ucis pe Laios
Eu îl poftesc să-l dea de gol, să-mi spue tot.
Iar de se teme a se trăda pe sine singur,
Să nu se teamă, n'o să i se 'ntîmple
Nimic prea rău, el teafăr părăsi-va țara.
Iar dacă știe oarecine că vr'un altul
A pus la cale omorul sau l-a săvîrșit,
Să n'o ascundă; va avea din parte-mi plată
Deajuns și cuvenită mulțumire.
De-ascundeți fapta, dacă voi porunca-mi
Nesocotiți, de teamă pentru voi și-ai voștri,
S'auză toți, să știe bine ce voiu face.
Oricine-i ucigașul, oropsit să fie
In tot ținutul tronului, domniei mele.
Să nu-i dea nimeni glas și adăpost, nici el
Să nu ia parte alături de ceilalți
La rugăciuni, la jertfe aduse Zeilor,
Să nu fie la slujba sfînt'aghesmuit,
Din casă să-l alunge toți, că el e molima,
Ce seceră 'ntre noi, cum ne-a vestit
Oracolul din Delfi acum. Așa eu lupt
Slujind pe zeu și umbra mortului. Blăstem
Asupra celui care l-a ucis și care acum
S'ascunde, de-o fi unul, de-or fi mulți!
Să piară jalnic pe pămînt nemernicul!
Și dacă el ar fi la vatră-adăpostit
In casa mea și eu s'o știu, blăstemul
La fel să cadă asupra-mi și să pier ca el.
Eu cer să faceți toate cîte v'am grăit
Și pentru mine, pentru zeu și pentru țară,
Moșia noastră groaznic pustiită.
Dar chiar atunci cînd n'ar fi fost imbold de sus,
Tot trebuia să nu lăsați neispășit
Omorul unui om viteaz fruntaș ca Domnul vostru;
Erați datori să urmăriți. Dar azi cînd eu
Sînt Domn aici cum înainte fuse el,

Şi-am patul şi nevasta lui, aşa încît
Copiii lui puteau să fie şi ai mei,
De n'ar fi fost fără noroc răsadul lui,
Acum cînd soarta astfel l-a lovit pe el,
Il apăr eu parcă 'mi fusese tată bun
Şi-oiu merge pân' la capăt, iscodind
Ca să pun mîna pe acel care omorî
Pe Labdacidul Laios, vlăstar vestit
Din Polydor, din Cadmos, din Agenor.
Iar dacă vr'unul nu vrea să m'asculte
Eu rog pe Zei să nu'i dea roade ogorul lui
Şi nici nevasta prunc; răpus să fie acum
De ciuma asta, ba de-o boală şi mai grea.
Iar vouă celorlalţi locuitori Tebani
Căror porunca mea 'i pe plac, vă fie alături
Dreptatea şi toţi Zeii buni deapururi.

G. Murnu

Biserica şi problemele sociale

Se vorbeşte tot mai mult, despre un rol social al bisericii. De cînd problemele economice au devenit acute, mărind conflictele dintre indivizi şi clase, lumea şi-a îndreptat ochii spre biserică şi şi-a zis: în lupta care s'a deschis şi devine tot mai aprigă, biserica nu are de spus nimic? Desigur, rolul ei se referă la altă ordine de lucruri, decît cea pămîntească, dar cum poate sta ea nemişcată în faţa acestui conflict, care primejdueşte, pe lîngă situaţia de aici şi viaţa de dincolo a fiilor ei?

Partidele politice, care cîrmuesc vremelnic ţările, apelează la ea numai cînd primejdia întrece orice măsură. Vorbesc de cele burgheze. Cele extremiste îi contestă orice rol, iar unele o consideră chiar duşmana idealului social urmărit de dînsele.

In această situaţie, ce zice biserica însăşi?

Dintre cele trei ramuri principale, în care se găseşte astăzi împărţit creştinismul, trebue să recunoaştem că protestantismul se ocupă demult de această chestie. Doctrina protestantă, eliminînd practicile religioase, care i se păreau fără senz şi fără fundament scripturistic, şi-a creat o biserică şi un cler fără atribuţii sacerdotale. In această situaţie, biserica protestantă simţind nevoia îndeplinirii unui rol în viaţa omenească, şi-a căutat teren în altă parte şi astfel a intervenit în problema socială. *„Creştinismul social"* întemeiat în Anglia, la începutul secolului al 19-lea, de Frederic Denison Maurice, preot al bisericii anglicane şi continuat de John Malcoln Ludlov, Charles Kingsley şi V. Neale, este opera unei biserici eşită din protestantism.—*Anglicanismul.* El a lucrat mult pentru înfăptuirea mişcării cooperative în Anglia şi putem spune că acolo şi atunci, s'au pus bazele unei teorii, despre rolul social al bisericii, în senz afirmativ. Protestantismul avînd însă o doctrină cu fundament falş, propovăduind şi practicînd un individualism moral exagerat, el n'a rezolvat problema socială, nici teoretic nici practic.

Un expastor protestant zice despre protestantism următoa-
rele: „Ca şi Diogene care proba mişcare mergînd, protestantis-
„mul dovedeşte moralitatea prin viaţa morală. Dar după cum miş-
„carea probată prin ea însăşi nu este decît o demonstraţie inte-
„lectuală, tot aşa o viaţă morală nu dă decît proba de care *o fi-*
„*inţă* e capabilă. Ea nu serveşte decît o viaţă individuală, nu viaţa
„în întregime, nu orice existenţă socială". [1]

Preoţii protestanţi, care şi-au făcut o specialitate din ches-
tiunile sociale, se mărginesc a se ocupa de conştiinţa individuală
a omului, căruia îi aminteşte datoriile sale de creştin, iar pe cale
de suggestie, strecoară în sufletele păstoriţilor un pietism exagerat
şi bolnăvicios, care, de multe ori, în loc să întărească conştiinţele,
face pe credincioşi sceptici şi neîncrezători în puterile lor. Protes-
tantismul ar vrea parcă să dovedească, ca reală şi adevărată afir-
maţia socialiştilor, care spun despre religie că este: „Un opium
pentru popor".

Faţă de cele de mai sus nu trebue să ne mirăm totuşi că în
Anglia o biserică de origină protestantă a dat naştere curentului
creştin-social, fiindcă dacă anglicanismul este eşit din protestan-
tism, el nu este totuşi protestantism. Doctrina lui Luther care are
la temelie credinţa într'un mîntuitor personal, părerea că natura
noastră este în totul stricată de păcatul strămoşesc şi că îndrep-
tarea omului se realizează fără conlucrarea lui ci numai prin meri-
tele lui Iisus ca răscumpărător ceiace face de prisos fapta a luat
altă înfăţişare, în sufletul plin de simţ practic al poporului englez.
Şi totuşi chiar aici, creştinismul social, cu această origină n'a fă-
cut altceva decît a dat mişcării cooperative un caracter mai idea-
list, dar n'a creat operă proprie şi n'a soluţionat nimic definitiv.

Biserica catolică a intrat mult mai tîrziu în această horă.
Doctrina şi practicile ei religioase, care angrenează pe om într'o
serie de forme externe,—acele acte sfinţitoare şi ierurgii numite mij-
loace harice, cu ajutorul cărora omul se poate îndrepta—a făcut-o
să se ocupe mai tîrziu de problemele care se iveau şi cereau
deslegare.

Problema a devenit acută la începutul veacului al 19-lea din
două motive. Descoperirea aburului şi a diferitelor maşini meca-
nice, a eftenit mîna de lucru, şi a lăsat pe drumuri o mulţime de
muncitori, ceiace a dat o înfăţişare extrem de primejdioasă pro-
blemei sociale, iar pe de altă parte mişcarea socialistă care îşi fă-
cea o glorie din a se ocupa de aceste probleme lua din ce în ce
mai mult un caracter anticreştin. In acest timp în Franţa exista
însă şi un curent religios creştin, care vrea să aplice principiile
creştine în viaţa economică. El e reprezentat în special de Lamennais,
Chateaubriand şi Buchez. Cel dintâiu prin admirabile lucrări scrise
pe care însă biserica catolică nu le-a admis, iar cel din urmă prin
o activitate practică, fiind iniţiatorul şi întemeetorul cooperaţiei de
producţie în Franţa.

1 D. Blume, Christianisme et socialisme, 27.

Chiar Saint Simon este creştin în concepţiile sale, deşi pro-tivnic şi al bisericii catolice şi al celei protestante.

Dela jumătatea a doua a secolului al 19-lea, socialismul îşi schimbă înfăţişarea lui utopică sau mai exact romantică. Apare Marx, Engels, Lassalle şi alţii, care dau acestei mişcări caracter ştiinţific, ceiace-l face şi mai primejdios, fiindcă dela această dată socialismul se declară vrajmaşul hotărît al bisericii. In faţa acestei primejdii, oamenii cu vederi limpezi încep a căuta „sprijin împotriva revoluţiei sociale într'o reformă socială". [1]

In Franţa, economistul Le Play preconizează reforma societăţii pe baza familiei, a religiei şi a proprietăţii private. In Germania, episcopul Keteler în scrierea sa „Die Arbeiterfrage und das Christentum" care a făcut mult zgomot, arată mizeria claselor muncitoreşti şi datoria celor bogaţi şi a bisericei creştine de a se ocupa de această clasă *„complectînd decalogul prin Evanghelie şi legea dreptăţii prin legea bunătăţii"*. In Austria doi mari seniori Vogelstang şi Bloome îşi sacrifică averea pentru rezolvirea problemei sociale în senz creştin; în Italia, Toniolo se ocupă de problema socială pe baza unei filozofii creştine. In Elveţia Decurtius încearcă o legislaţie socială a unui stat creştin. In sfîrşit doi tineri La Tour du Pin şi du Mun care fuseseră captivi în Germania, pe timpul războiului dela 1870, întorcîndu-se în Franţa meditează asupra unei reforme sociale şi ajung la încheerea că creştinismul poate încă odată salva lumea. Din iniţiativa lor se creiază acel grup internaţional al catolicilor sociali, care ţineau în fiecare an la Friburg un fel de congres, unde discutau problemele, adunau date şi luau hotărîri, trimeţînd întreg acest material de studiu şi la Roma, activitate din care îşi trag origina aşa numitele „Semaines sociales" care au loc în fiecare an şi cu care ocazie se adună şi discută problema socială în spirit creştin mii de studenţi şi specialişti din toate părţile lumii.

Toate acestea nu erau însă decît încercări, iar curentele protivnice unei activităţi sociale a bisericii, nu erau mai puţine şi nici mai puţin puternice.

Insă un Papă înţelept şi curajos—Leon al XIII-lea (1878-903) care s'a ocupat de toate problemele fundamentale pe care secolul al XIX-lea le-a dus la ordinea zilei, s'a ocupat şi de problema socială, iar în nişte enciclice rămase celebre „Cvuod Apostolici" (1878) —Rerum Novarum" (1891) şi „Graves de Communi" (1901) precizează rolul bisericii în faţa problemei sociale.

„Setea de înoiri—zice Leon al XIII-lea, în Rerum Novarum, „care a cuprins de mai mult timp societatea şi o agită, trebuia să „treacă mai devreme sau mai tîrziu, din domeniul politic în sfera „vecină a economiei sociale. Progresul neîncetat al industriei, noile „căi care s'au deschis meşteşugurilor, înăsprirea raporturilor dintre „patroni şi lucrători, îngrămădirea averilor în mîni puţine, alături

1 Etienne Lamy. Catholiques et Socialistes, pag. 11.

„de sărăcia celor mulți, însfîrșit părerea exagerată pe care lucră-„torii o au despre sine și sindicalizarea lor puternică, toate acestea, „fără a mai vorbi de stricarea moravurilor au avut ca rezultat fi-„nal, un mare conflict.

„Problema nu se poate deslega așa ușor și nici nu-i lipsită „de primejdii. Este greu de precizat fără greș drepturile și dato-„riile care trebue să lege în mod reciproc și în același timp, bo-„găția cu proletariatul, capitalul și munca. Pe dealtă parte pro-„blema nu este fără primejdie și din motivul că, foarte adesea, oa-„meni turburători și vicleni cearcă să denatureze senzul lucurilor „și să profite ințețind lumea și întreținînd turburări. Ori cum ar fi „însă, noi sîntem convinși—și toată lumea va admite—că prin mă-„suri hotărîte și folositoare trebue să se vie în ajutorul oamenilor „din clasele de jos, dat fiindcă cea mai mare parte din ei sînt în-„tr'o situațiune de nenorocire și mizerie pe care n'o merită".

După ce Papa combate cu un foarte mare lux de argumente soluțiile socialiste pe care le găsește vătămătoare „lucrătorilor însăși", întrucît socialismul atacă proprietatea privată, care este o instituție bazată pe firea omului și sancționată prin legi, precum și instituția familiară, se ocupă apoi de consecințele funeste ale sistemului socialist precum și de soluțiile pe care le preconizează Biserica.

„Desigur—continuă Leon al XIII-lea—o cauză așa de mare „cere concursul tuturor; al cîrmuitorilor, al stăpînilor, al bogaților și „chiar al lucrătorilor a căror soartă este în joc. Dar ceiace putem „afirma fără ezitare este că acțiunea acestor factori *în afară de „concursul bisericii nu dă roade*. Aceasta pentru că *biserica* este „aceia care scoate din Evanghelie învățături capabile, fie a pune „capăt conflictelor, fie a le îndulci, înlăturînd tot ce ar putea înă-„spri și necăji; *ea* este aceia care nu se mulțumește a lumina spi-„ritele, ci se nevoește a pune o regulă în viața și moravurile tu-„turor, *ea* este aceia care prin o sumedenie de instituții de binefa-„cere ținteşte să îmbunătățească soarta claselor sărace, *ea* este „aceia care vrea și dorește, cu ardoare, ca toate clasele să pue în „comun luminile și puterile lor pentru a da chestiunii muncitorești „cea mai bună soluție, și care nutrește însfîrșit credința că legile „și autoritatea publică procedînd cu înțelepciune trebue să ajute la „obținerea acestei soluții".

Din punct de vedere practic Leon al XIII-lea recomanda tuturor, întâiu să suporte și să se resemneze în fața inegalităților ce sînt inevitabile; clasele sociale să se trateze cu dreptate și îngăduință; cei bogați să întrebuințeze averea creștinește, iar cei săraci să stimeze munca; aceste principii să pătrundă până în adîncul inimilor spre a face pe om capabil a-și stăpîni patimile, a iubi pe Dumnezeu și pe aproapele și a înlătura cu curaj orice pedică care s'ar pune în calea virtuții. Prin instituții de caritate să se ajute cei nenorociți; guvernele să facă legi drepte și înțelepte, care să proteje existența, sufletul și viața familiară a proletariatului, amenințată în ființa sa; să se mențîe poporul în respectul legilor, să se previe grevele și să se aplice riguros repaosul duminical pentru a înlesni proletariatului reacțiuni morale în orele libere; să se apere acest proletariat de primejdia exploatărilor nedrepte, ținîndu-se samă de durata, natura și primejdiile muncii, precum și de vîrsta și sexul lucrătorilor; să se impue salarii echitabile, și însfîrșit să se înlesnească economiile prin asociații, cărora să li se dea un caracter moral și religios, întrucît „Ce ar sluji omului dacă ar cîștiga lumea dar și-ar perde sufletul" adaogă terminînd enciclica Rerum Novarum înțeleptul Papa Leon al XIII-lea...

Precum vedem această enciclică cuprinde nu numai un expozeu al problemei sociale ci și o serie de soluții pe care le preconizează el în calitate de șef al bisericii catolice.

„Roma locuta causa finita" zice un vechiu dicton. Enciclicile lui Leon al XIII-lea au deslegat limbile și mînile tuturor în Apus. Oamenii bisericii catolice se găsesc de acum înainte în fața unei hotărîri luate în senzul că biserica nu numai poate ci trebue să se ocupe de problemele sociale.

„Dela această dată—spune Garriguet în „La valeur sociale de L'Evangile", catolicii nu se mulțumesc numai a studia chestiunile economice care pasionează vremea, ci încearcă soluții practice, se nevoesc prin toate mijloacele, să atenueze inegalitățile care există între membrii familiilor omenești, să stabilească mai multă dreptate în raporturile dintre oameni și mai ales în raporturile dintre patroni și funcționari, asigurînd astfel îmbunătățirea clasei celei mai numeroase și mai demne de interes, clasa lucrătorilor de pamînt și a muncitorilor din fabrici" [1]).

Rezultatele acestei atitudini a bisericii catolice s'au văzut în multe țări din Apus dar mai ales în Belgia, unde preoțimea a intervenit în problema socială, provocînd acea mișcare cooperativă, care a salvat Belgia din dezastru și care a făcut admirația tuturor.

Spațiul nu-mi îngădue să insist prea mult asupra a ceiace biserica din Belgia a făcut pe acest tărîm; voiu cita însă părerea unui cercetător a stărilor economice și sociale din Belgia, Max Turmann, precum și a două personalități politice din această țară: „Clerul—zice Turmann— a fost în Belgia principalul și cel mai activ propagandist pentru asociațiile agricole. Aproape pretutindeni preotul este acela care a intemeiat—sau cel puțin a inspirat—instituțiile economice grupînd la un loc pe enoriași. După ce le-au creiat, ei au continuat să se ocupe de ele și adesea să le conducă chiar. Ducîndu-mă într'o comună belgiană și vrînd a afla despre banca sătenilor, cine o conduce, unde e instalată și cum merge, am rămas surprins cînd am văzut că ea funcționează chiar în casa preotului, că el o conduce și că registrele băncii se păstrează chiar în biblioteca preotului. Acest fapt l-am găsit petrecîndu-se în cele mai multe din comunele Belgiei pentrucă preotul în Belgia

1 L. Garriguet, La valeur sociale de L'Evangile, pag. 2.

se bucură de absolută încredere a țăranilor, iar acolo unde credința e slabă, e chiar interesul clerului de a grupa laolaltă pe enoriașii săi, pentru ca astfel să aibă ocazia a răspîndi mai bine în popor doctrina creștină și a face să se mărească credința religioasă a poporului"[1]

Este interesant în această privință părerea unui liberal G. Cauderlier, care apreciază astfel activitatea clerului belgian: „In „timp de 10—12 ani, catolicii au înființat pretutindeni asociații, „comiții agricole, sindicate libere, sindicate recunoscute oficial, so-„cietăți de asigurare pentru vite și cai, sindicate pentru creșterea „vitelor, comptuare pentru vînzarea și cumpărarea în comun, lăptării „cooperative, distilării agricole, asociațiuni contra incendiului și a „grindinei, sindicate pentru cumpărarea de îngrășăminte, etc., etc.

„Numai mulțumită acestor creațiuni, acestui puternic organism „de asociare, putem vedea azi o altă Belgie rurală, o Belgie cu o „țărănime fericită în locul aceleia care se sbătea într'o complectă „mizerie înaintea acestor creațiuni".

Iar un dușman al bisericii, șeful socialiștilor belgieni, profesor la Universitatea din Bruxelles—Vandervelde a fost nevoit să spue în camera belgiană următoarele:

„Dacă voiu lăsa la o parte adevărul că partidul catolic prin „creațiunile lui agricole, a urmărit în prima linie cucerirea socie-„tății moderne, stăpînirea maselor poporului, *nu pot să nu admir „puterea colosală de acțiune a acestor asociațiuni* și să nu re-„cunosc binele incalculabil de mare ce l-au adus agriculturii. *Ar „fi un ce nedrept și copilăresc din parte-mi să contestez impor-„tanța sforțărilor făcute de cler în această direcțiune* și rezultatele fericite la care a ajuns el prin creiarea celor mai binefăcătoare din instituțiile de care a avut trebuință țara noastră".[2]

Iată prin urmare rezultatele concrete ale activității sociale a Bisericii, rezultate constatate de oameni care nu sînt ai bisericii și unii chiar protivnici cu scopurile ei. Ceiace s'a petrecut în Belgia s'a petrecut în mai toate țările apusene ca Danemarca, Italia, Germania și altele, și constitue un titlu de onoare pentru ea.

Să notăm încă acest lucru că ceiace am citat mai sus, este numai o latură din domeniul activității sociale a bisericii catolice, și că sînt încă și alte aspecte ale acestei activități, asupra cărora nu putem insista fiindcă ar fi să trecem peste limita ce ne îngădue spațiul unui simplu articol.

Dar biserica ortodoxă?

Doctrina acestei biserici nu exclude rolul economic și social al clerului ei. In concepția despre legitimitatea unui asemenea rol își au originea spitalele Sf. Vasile cel Mare, precum și celelalte opere de caritate recomandate de Sf. Părinți în scrierile lor. Doctrina ei despre credință, care numai atunci e mîntuitoare, cînd e

1 Turmann, Les associations agricoles en Belgique. pag. 146.
2 D. Constantinescu, Asupra asociațiilor agricole.

manifestată prin fapte—ceiace există și în biserica catolică—precum și cea despre necesitatea participării neaparate a voinței omului la realizarea mîntuirii, duce direct și hotărît spre o activitate socială, adică spre găsire de soluții pentru nevoile sufletești și trupești a omului, aici pe pămînt.

Apariția mahomedanismului și mai tîrziu năvălirea Turcilor, au făcut-o să nu se poată ocupa mai deaproape de această problemă. Părinții bisericești din secolul IV, V și VI se ocupă principial în scrierile lor de toate chestiunile care formează astăzi marele capitol despre rolul social al bisericii, dar mai tîrziu biserica are de luptat ca să-și menție ființa. In această situație n'a mai fost locul și nici n'a mai putut aplica doctrina preconizată de Mîntuitor pentru rezolvirea problemelor economice și sociale ale timpului, ci era bucuroasă să poată trăi, așteptînd vremuri mai bune cînd doctrina ei să poată fi utilă credincioșilor în toate laturile care privesc viața lor de pe pămînt.

Avînd apoi caracter național, biserica ortodoxă și-a confundat interesele sale, cu cele ale statului unde a dăinuit și astfel cînd statele ortodoxe au avut nevoe de concursul ei, în rezolvirea problemelor sociale, ea s'a pus la dispoziție, fără nici o precupețire. Așa se explică de ce la noi, cînd Haret a vrut să facă din cooperație o pîrghie de ridicare morală și materială a satelor, a apelat și la preoți care nu numai s'au pus la dispoziție, dar putem spune că mișcarea cooperativă, mai ales în începuturile ei, nu a reușit decît acolo unde preotul a dat concursul său desinteresat și nelimitat.

Ceiace însă a fost un neajuns, este că autoritatea bisericească nu a luat o hotărîre principială în această privință, din care cauză mulți preoți s'au abătut din drumul cel bun, făcînd, unii mai mult decît trebue, iar alții mai puțin. Deasemenea, în țara noastră mișcarea a avut și acest aspect curios că unii Episcopi au admis și au încurajat amestecul preoților în mișcarea cooperativă, iar alții au oprit-o cu totul.

Tot din cauza că autoritatea bisericească nu s'a pronunțat principial, rolul social al bisericii s'a mărginit la mișcarea cooperativă, adică la încurajarea asociației, rămînînd uitate celelalte aspecte ale problemei ca: operele de caritate; educația maselor muncitoare, viața de familie, chestiunea proprietății private, raportul dintre clasele sociale, etc., în privința cărora nu s'a făcut aproape nimic, nici din punct de vedere teoretic și nici din punct de vedere practic.

Trebue să menționăm însă că de cîtva timp toate chestiunile de mai sus ca și întreaga problemă a activității sociale a Bisericii a fost pusă în discuție de către cercul de studii sociale creștine *„Solidaritatea"* din București, care prin revista cu același nume precum și prin o serie de conferințe ce se țin în fiecare an la Mănăstirea Neamț de către distinse personalități ale bisericii noastre cercul acesta a pus problema în discuție și a emis soluții asupra

multora din problemele de mai sus, astfel încît putem considera și biserica ortodoxă îndrumată spre o activitate socială.

Aceasta este starea de fapt a problemei. Astfel a fost rezolvită chestiunea în sînul fiecărei din cele trei confesiuni creștine.

* * *

Cum stă însă chestiunea în fond? Are biserica un rol social? Invățătura creștină este compatibilă cu chestiunile de ordin material și pămîntesc? Există în Noul Testament îndrumări cu privire la această problemă? A fost Iisus un reformator social, un reformator religios sau și una și alta?

Iată atîtea probleme care trebue desbătute, întrucît dela deslegarea lor atîrnă atitudinea bisericei.

Intr'un fel sau altul cele trei confesiuni s'au ocupat de problemă, dar cu toată năzuința protestantismului și cu toate encicli-cele lui Leon al XIII-lea chiar în ceiace privește Apusul, nu este încă definitiv stabilit și nici definitiv tranșat cadrul de acțiune al bisericii, iar în ce privește biserica ortodoxă, unde autoritatea nu și-a spus cuvîntul principial, ceiace s'a făcut până acum, este mai mult opera personală a cîtorva idealiști, decît aplicarea unui sistem și a unui program.

Problema este vastă, dar noi ne vom mărgini s'o expunem pe scurt și să tragem apoi concluzia necesară.

In țările unde problema s'a pus în întregimea ei, chestiunea rolului social al bisericii are trei feluri de soluții, sau ca să vorbim în alt limbaj, există trei școli diferite: una care susține că învățătura creștină este o doctrină de reformă socială, alta că aceiași învățătură are caracter exclusiv religios și în fine a treia că această învățătură este înainte de toate religioasă, dar că cuprinde în sine toate principiile mari care trebue să stea la temelia viitoarei organizații sociale.

Pe ce se sprijină fiecare din aceste școli și cine are dreptate?

Cei ce văd în Iisus Christos un reformator social se referă în special la faptul că el a combătut pe cei bogați și a arătat o deosebită simpatie săracilor. Predica de pe Munte în care cei ce sufăr, plîng sau sînt nedreptățiți, sînt fericiții care în viața viitoare vor fi răsbunați de toate ofensele, în antiteză cu cei ce se folosesc azi de toate înlesnirile, este—spune cineva—un tratat de economie politică. „Iisus—spune același—a fost un om al poporului, care în convorbirile sale se ocupă mereu de conflictul dintre bogat și sărac. Pentru mîntuirea sufletului el se declară dușmanul bogaților. Iubește și pe bogați dar știe bine că sufletele lor nu vor fi libere decît cînd vor renunța la bunurile pămîntești. A fost pe terenul moral un dușman implacabil al capitalului. După ce criteriu vor fi judecați oamenii la judecata din urmă? După ceiace au făcut ei fața de nevoile omenești. O generație care refuză să hrănească pe flămînzi, să îmbrace pe cei goi, să viziteze pe cei bolnavi sau închiși, este hotărîtă focului de veci la judecata din urmă" [1]

„Iisus—spune Gustav Le Bon—revendeca mai ales drepturile celor săraci, iar mustrările și amenințările sale se adresau în special bogaților. Numai cei săraci vor ajunge în împărăția lui Dumnezeu; bogații, asigură el, vor intra mai greu decît cămila în urechile acului. In timpul celor două sau trei veacuri ale erei noastre, religiunea creștină a fost socialismul săracilor, desmoșteniților, nemulțumiților și întocmai ca socialismul modern religia creștină a fost in luptă constantă cu instituțiile stabilite. Socialismul creștin a sfîrșit prin a triumfa. Este prima dată cînd ideile socialiste au obținut un succes durabil" [2]

Dar ceiace zic socialiștii înșiși e și mai concludent. Engels, tovarășul lui Karl Marx, în prefața unei cărți a lui Marx publicată de el aproape de sfîrșitul vieții și a carierii lui de apostol al socialismului, spune următoarele:

„Istoria creștinismului primitiv oferă însemnate puncte de a-„tingere cu mișcarea muncitorimii moderne. Ca și ea Creștinismul „a fost în origine o mișcare a celor apăsați. La început el a de-„butat ca o religie a sclavilor și desrobiților, a săracilor și celor „lipsiți de drepturi, a popoarelor subjugate și desființate de că-„tră puterea Romei. Și creștinismul și socialismul predica o „iminentă mîntuire de servitute și mizerie, creștinismul punînd mîn-„tuirea aceas'a în viața de dincolo, în cer, socialismul însă în lu-„mea de aici, într'o prefacere a societății. Amîndouă mișcările au „fost urmărite și persecutate; partizanii lor au fost proscriși, puși „subt legi excepționale, primii ca dușmani ai neamului omenesc, „ceilalți ca dușmani ai imperiului, ai religiei, ai familiei și ai or-„dinei sociale, și cu toate persecuțiile, ba chiar din cauza lor, a-„mîndouă aceste mișcări au pătruns în mod victorios.

„Trei sute de ani dela apariția sa, creștinismul a fost recu-„noscut ca religie de stat a imperiului Roman stăpînitorul lumii. „Și numai în 60 de ani socialismul și-a cîștigat o poziție ce i-a „asigurat complecta victorie" [3]

Păreri în același sens s'ar putea cita la infinit. Socialismul avînd la bază o concepție materialistă despre istorie, adică convingerea că orice fapt care s'a petrecut în cursul veacurilor, are o cauză de ordin material sau economic, un interes, este firesc să susție că mîntuitorul și creștinismul în genere își are origina în problemele economice din vremea apariției lui și că țelul spre care tinde și trebue să tindă este rezolvirea problemelor de aceiași natură, care se pun acum. Că această concepție nu este sprijinită pe texte din Noul Testament sau pe împrejurări din istoria bisericii, aceasta este altceva.

1 L. Garriguet, op. cit., pag. 12.
2 Gustave le Bon, Psychologie du Socialisme, pag. 10.
3 K. Kautski, Der Ursprung des Kristentums, pag. 497.

Școala există, părerea aceasta dăinuește de multă vreme și ea e împărtășită chiar de oameni ce nu sînt socialiști precum am văzut pe Gustav le Bon și alții.

A doua școală este reprezentată de acei care susțin că doctrina creștină astfel cum rezultă din Evanghelie este o doctrină exclusiv religioasă, fără nici o legătură cu problemele economice și sociale ale vremii de atunci sau ale împrejurărilor de azi.

„Nimic nu este mai contrar bunului simț—zice Paul Janet „de cît a transforma pe Iisus Christos într'un fel de reformator filantropic și socialist. El n'a vrut decît o singură reformă, îndreptarea sufletelor, iar singura societate pe care a avut'o în „vedere a fost societatea cerească pe care el o considera ca „ceva cu totul protivnic societății pămîntești" [1]. In această privință există două tendinți: una care face din creștinism religia sfinților și anachoreților, disprețuitori până la ură și fanatism de tot ce este pămîntesc, și alta care vede în învățătura creștină ceva asocial sau chiar antisocial. Și într'un caz și în altul această școală susține că creștinismul nu conține nimic care ar înlesni o activitate socială, sau o deslegare a problemelor cu acest caracter. Cei ce văd în creștinism o religie de sfinți anachoreți arată felul cum a evoluat creștinismul dela apariția lui, cultivînd rugăciunea și extazul ca mijloace de purificare și îndreptare. Ceilalți citează din Evanghelie texte și împrejurări cînd Mîntuitorul îndemna pe oameni să nu se îngrijească de cele pămîntești. *„Nu vă adunați comori aice pe pămînt unde moliile și rugina le strică și unde furii le sapă și le fură"* (Matei VI 19.) *„Nu vă îngrijiți pentru viața voastră ce veți mînca sau ce veți bea nici pentru trupul vostru cu ce vă veți îmbrăca"* și celelalte sfaturi din capitolul 6 al Evanghelistului Matei, sînt tot atîtea motive pentru a se spune că Iisus Christos nu numai că n'a avut în vedere o îndreptare a situației de pe pămînt a omului, ci chiar a consacrat lenea, incuria și lașitatea. Unii mai moderați și în special exegeții catolici privesc ca ceva demonstrat că „Iisus a avut în vedere numai împărăția lui Dumnezeu" și în acest scop a propovăduit o îndreptare morală pentru toți indiferent de clasa socială sau îndeletnicirea zilnică. El a vrut suflete superioare, fără să se gîndească că poate exista vre-o categorie socială care să întrupeze mai bine acest ideal. „Nu există comerț și industrie evanghelică—spune cineva din această școală—ci numai comercianți și industriași care vor să trăiască în conformitate cu maximele evanghelice" [2]

Așa dar școala aceasta susținînd teza că Christos a fost un reformator exclusiv religios, are totuși două extreme. Una care îl consideră de natură divină și crede că el n'a avut în vedere de cît pietatea și îndreptarea morală a omului în vederea vieții de dincolo, cealaltă contestîndu-i această natură dar învățînd că doctrina creștină este o doctrină religioasă cu conținut asocial sau antisocial, toată această doctrină reducîndu-se la niște sfaturi care dacă s'ar aplica ar face pe oameni indiferenți pentru progresul omenesc, disprețuitori de acțiune, fiinfe lipsite de voință și de avînt.

1 Paul Janet, Histoire de la science politique, I, 287.
2 L. Garriguet op. cit., pag. 58.

In sfîrșit a treia școală susține că învățătura lui Iisus a fost o învățătură religioasă înainte de toate, dar că ea cuprinde și sîmburele unui învățămînt social, care poate ajuta omului în viața pămîntească.

Opiniea aceasta a exprimat-o foarte concis Papa Leon al XIII-lea în enciclica *„Graves de Communi"* unde între altele spune următoarele: „Există o părere a cîtorva, răspîndită și în public că chestiunea socială este numai o chestiune de ordin economic. Dimpotrivă e sigur, că această chestiune este înainte de „toate o chestiune morală și religioasă și că ea trebue să fie des-„legată potrivit tradiției și învățăturii propovăduită de religie" [1].

Catolicismul social împărtășește în special această părere și lucrează în baza unui program care lămurește amănunțit și practic toată problema activității sociale a bisericii. Deși n'au lipsit criticile violente și cîteodată îndreptățite ale unei părți din biserica catolică totuși trebue să recunoaștem că părerea aceasta și-a făcut drum și progresează, iar într'un catechism social al bisericii catolice găsim următoarele rînduri semnificative: „Nu numai că învă-„țămîntul social este în conformitate cu doctrina catolică, dar el „nu este altceva decît o transpunere a acestei doctrine în limbaj „laic. La drept vorbind aceste idei nu sînt monopolul nici a unei „persoane, nici a unui partid! Ele aparțin tuturor conștiințelor cu-„rate. Singur catolicismul însă le-a pus din punct de vedere teo-„retic în rînduială dîndu-le o temelie filozofică, iar din punct de „vedere practic le-a făcut să trăiască în inimi". [2]

Am făcut această expunere pentru a arăta toate fețele problemei. Cetitorul s'a putut convinge că între atîtea păreri ce s'au exprimat și între atîtea soluții ce s'au propus, sînt unele care nu pot sta în picioare, iar altele care se impun cu evidență. Toate sînt însă amestecate într'o rețea de considerații străine de scopurile reale ale bisericii, astfel încît o concluzie sigură și o hotărîre definitivă cu caracter de dogmă nu se poate lua așa ușor.

Ne vom permite deci să curățim drumul care duce la adevărata soluție, să înlăturăm din discuție tot ceiace nu e folositor sau concludent și să privim problema în față fără nici un preconceput. Toate acestea le vom face pe scurt, ca și expunerea de până acum, întru cît lămurirea definitivă și pe larg a problemei ar necesita timp și nu s'ar putea realiza decît pe calea unor studii și lucrări intense cu alt caracter decît cel pe care-l are lucrarea de față, care este o simplă expunere sumară cu privire la o mare problemă a timpului.

1 L. Garriguet, op. cit., pag. 58.
2 Louis Brouard, Petit Catechisme social du democrat, pag. 9.

Cine vrea să pătrundă desăvîrşit care este rostul bisericii lui Christos pe pămînt, trebue să se gîndească la două lucruri: la scopul misiunii lui Iisus şi la mediul în care a lucrat.

Scopul misiunii lui Iisus a fost **mîntuirea omului**. Ce înseamnează această mîntuire? O spune îngerul cînd a vestit Mariei, Naşterea supranaturală a lui Iisus: *„Acesta va mîntui poporul de păcate"* (Matei I. 21) şi o spune Iisus însuşi în diferite împrejurări ale vieţii sale pămînteşti.

„A mîntui de păcate, este însă o expresie care are două sensuri. Unul mistic: absolvirea în faţa lui Dumnezeu de urmările unei greşeli şi unul real care este: întărirea voinţei pentru a rezista ispitei şi a te feri de abatere, ceiace aduce după sine înlăturarea din trupul şi sufletul nostru a o sumedenie de rele, aducătoare de necazuri, dureri şi suferinţi. Fariseilor care se scandalizează că a iertat păcatele unui slăbănog, Iisus le spune că este tot una *«a erta păcatele»* sau a zice *„scoală-te şi umblă"*. Adică dacă păcatul dispare se înlătură şi pricina răului şi urmarea lui: boala şi suferinţa, iar bolnavului de 38 ani de la Vitezda pecare l-a vindecat la fel, întîlnindu-l mai tîrziu în biserică îi spune: *„Vezi să nu mai greşeşti, ca să nu-ţi fie mai rău"* (Ioan V. 14).

Prin urmare păcatul—călcarea legii, abaterea dela drumul stabilit—are urmări în firea noastră pe care o strică, iar cine nu păcătueşte, înlătură neplăcerile sufleteşti şi trupeşti şi deci are putinţa de a propăşi, de a înainta spre desăvîrşire până a se face *„desăvîrşit precum şi tatăl cel din cer* este desăvîrşit". (Matei V. 48).

Aceasta a fost în genere misiunea Mîntuitorului, pe care Biserica întemeiată de el trebue s'o realizeze în omenire.

Această misiune el a exercitat'o într'un timp şi într'un mediu, care era în parte altul decît cel de azi.

Propovăduirea lui Iisus coincide cu domnia lui Tiberiu urmaşul lui August, deci la începutul epocii de decadenţă a Imperiului Roman, care cuprindea atunci toată lumea. Starea politică, economică şi socială de atunci nu se poate asemăna cu cea de azi. Era şi atunci o luptă de clasă dar nu în forma violentă de azi. Existenţa sclaviei nu se poate asemăna cu ceiace este azi proletariatul industrial. Din punct de vedere politic nimeni nu contesta principiul autorităţii, dar autoritatea nu îşi executa prerogativele cum trebue. Mijloacele de existenţă se puteau cîştiga mai uşor, dreptul de proprietate era necontestat, dar lumea fugea de muncă, satele se despopulau iar oraşele luau o extensiune anormală care primejduia echilibrul economic. Intr'un cuvînt, exista o problemă economică şi deci una socială dar nu în forma de azi. Era însă altceva şi mai rău. După ce Octavian August a rămas singur stăpînitor a urmat o epocă de linişte şi de prosperitate care a făcut din domnia lui August, secol de aur în istorie. In acest timp producţiunea s'a mărit, belşugul a intrat în toate casele, iar oamenii în loc să dea acestui belşug o întrebuinţare bună şi să continue

fructificarea lui, spre cel mai mare bine al omenirii, au zis ca bogatul din Evanghelie: „Suflete, ai multe bunătăţi, strînse spre mulţi ani. Odihneşte-te, mănîncă, bea şi te veseleşte" (Luca XII 19) Consecinţa a fost: stricarea moravurilor, distrugerea vieţii de familie şi apariţia a tot felul de şcoli excentrice cu privire la rostul vieţii pe pămînt.

Acesta era viciul principal care rodea societatea din vremea Mîntuitorului şi care provoca păcatul, şi împotriva lui în special s'a ridicat El. Era un viciu moral, o lipsă de înţelegere a îndatoririlor morale a omului, care uitase pe Dumnezeu şi odată cu aceasta şi noţiunea adevărată a rostului său pe lume.

Alături, sau ca o urmare firească a acestui viciu, era formalismul sec, lipsa de legătură între fondul şi forma unei manifestări ceiace a făcut pe Iisus să combată fariseismul ca expresie a acestui viciu.

Acestea erau problemele timpului, ele înşile urmarea unor probleme mai depărtate şi adînci şi care au făcut obiectul de propovăduire a Mîntuitorului din Nazaret.

Cine nu vede din această scurtă descriere că dacă problema socială ce se punea atunci era alta, ea nu le exclude pe cele de azi? Şi cine nu înţelege din cele de mai sus, că nimic din ceiace se petrece subt ochii noştri nu poate fi indiferent bisericii creştine, ca organ de execuţie a doctrinei propovăduită şi statornicită în liniamentele ei generale de însuşi Domnul Nostru Iisus Christos doctrină care are aşa de bune însuşiri încît poate sluji pentru toate veacurile şi pentru toate ţările şi popoarele. Păcatul trebue combătut şi acum, dar în ceiace constitue origina, cauza şi urmările de azi, nu în cele de atunci, dacă nu există.

Este evident, că cea dintăiu îndatorire a bisericii este azi ca şi atunci pietatea şi îndreptarea morală a omului, dar cum acest om este legat prin mii de fire cu mediul în care trăeşte, îndreptarea lui morală trebue raportată la acest mediu care trebue înţeles şi înrîurit ca să nu mai fie o pricină de păcat şi să nu mai ispitească pe om şi să-l împingă la abateri. In alte cuvinte, viaţa pămîntească cu toate manifestările ei, nu poate fi indiferentă bisericii, după cum cea din timpul lui Iisus, nu i-a fost indiferentă lui. Chiar dacă înţelegem această viaţă numai ca un timp de pregătire pentru viaţa veşnică, încă sîntem datori a veghea ca omul să nu blesteme viaţa, ci să aibă posibilitatea, ca luntrea cu care trecem dincolo de *„marea vieţii"* adică trupul acesta vremelnic, să fie scutit de *„viforul ispitelor"* astfel ca această luntre să nu se isbească de stînci, care să o sfărîme şi să înece odată cu ea şi sufletele noastre necăjite. Ne aducem cu toţi aminte ce a făcut Mîntuitorul în pustie cînd poporul care îl asculta flămînzise. *„Locul este pustiu*—zic Apostolii—*şi vremea a trecut, slobozeşte* norodul să se ducă prin sate să-şi cumpere bucate". „Nu trebue să meargă—a răspuns Iisus—daţi-le voi să mănînce". (Matei XIV 15—16).

Acest *„daţi-le voi să mănînce"* spus în formă de mustrare şi fără putinţa unei replici, este imperativul categoric al bisericii creştine, care impune să nu se neglijeze problema socială.

Altădată, într'o împrejurare la fel Iisus spune: *Imi este milă de norodul acesta care stă lîngă mine de trei zile şi nu are ce mînca iar a le da drumul flămînzi nu vreau, ca nu cumva să slăbească pe cale* (Matei XV. 32).

Dacă Iisus avea grija norodului *„ca să nu slăbească"*, şi dacă el a tămăduit atîţia bolnavi în cursul activităţii sale, poate biserica creştină neglija trebuinţele pămînteşti ale fiilor ei? Este drept că prima grijă a bisericii este *„mîntuirea"* dar însăşi această mîntuire e determinată de felul în care creştinul ca membru al bisericii se comportă faţă de mediul în care trăeşte şi pentru care trebue îndrumat.

„Ar fi o greşală mare—zice un scriitor catolic într'o carte „premiată de Academia Franceză şi admisă de biserica catolică— „să se presupue că Iisus s'a desinteresat de rest, adică de tot ce „nu avea legătură cu împărăţia lui Dumnezeu în inimi. Venit pen- „tru a desăvîrşi pe om, el l-a avut în vedere întreg cu situaţia pe „care i-a destinat-o providenţa, prin urmare cu corp, destin social, „trebuinţi multiple, datorii de tot felul şi legăturile necesare. Îm- „părăţia cerurilor nu l-a făcut să piardă din vedere cu desăvîrşire „lumea pămîntească, după cum pe nedrept îl învinuesc unii. De „această lume el a avut grijă, căci nimeni ca dînsul n'a ştiut mai „bine că această lume este drumul pe care trebue să treci pentru „a ajunge la împărăţia cea de sus"....

„Este fals că religiunea este o afacere pur privată, că sfera „sa de acţiune nu se întinde dincolo de domeniul conştiinţei şi că „avînd datoria de a ne inspira din învăţăturile sale în direcţia „vieţii noastre lăuntrice, putem organiza viaţa noastră publică fără „a ţinea samă de preceptele sale şi de a ne conduce în politică „şi în chestiuni de ordin economic şi social caşicum ea n'ar exista. „Cu astfel de concepţii am ajuns subt pretext că trebue *„a da Ce- „zarului ce e al Cezarului"* să laicizăm statul, societatea, legile, „instituţiile, învăţămîntul, asistenţa; să se facă din indiferentismul „religios axiomă de guvernămînt, să considerăm secularizarea ser- „viciilor publice ca ceva la care trebue să se ajungă în mod na- „tural pe măsură ce omul se desrobeşte de prejudecăţi şi rupe cu „vechile obiceiuri". [1]

Argumentele aduse de autorul citat, precum şi tot ceiace am spus noi până aici, sînt atît de evidente încît ar trebui să ne mirăm, că problema nu a fost rezolvată mai demult.

Faptul este însă motivat de împrejurarea că problemele sociale nu s'au pus în forma violentă de azi şi ca atare, biserica nu s'a crezut datoare să intervină, ci să cultive alte laturi a misiunii sale.

1 L. Garriguet, La valeur sociale de l'évangile, pag. 39, 55, 56.

Sf. Părinţi s'au ocupat despre rolul social al bisericii dar nu în forma de azi, fiindcă cu totul altele erau problemele ce se frămîntau atunci. Amintim în treacăt doar atît, că pentru Apus, Toma d'Aquino (1226—1274)—cel mai mare teolog catolic—a dat cea mai exactă definiţie a dreptului de proprietate, care este după dînsul *„singurul mijloc de a obţine o bună chivernisire a bunurilor pămînteşti"*. Tot el spune că *„omul nu trebue să posede lucrurile exterioare ca ale sale ci ca ale tuturor, în scopul ca şi alţii să se poată împărtăşi de ele la nevoe"*, dar că *„un minimum de bună stare este necesar omului pentru a practica virtutea"*.

Iată teoria proprietăţii în sens de *„utilitate socială"* de care economiştii de azi fac atîta caz, exprimată de biserică cu atîtea veacuri în urmă în întunecimea Evului mediu.

Iar Sf. Ioan Gură de Aur spusese, încă de acum 1500 de ani,—deşi nu ajungînd la aceleaşi concluzii,—ceiace socialismul spune azi despre proprietatea privată.

„Al meu şi al tău—zice el—această vorbă rece, obîrşia a ne- „numărate războae, nu exista în Biserica din Ierusalim. Credin- „cioşii trăiau pe pămînt ca îngerii în cer. Cei săraci nu invidiau „pe bogaţi, căci nu existau bogaţi, iar aceştia nu dispreţuiau pe „cei săraci fiindcă nu existau săraci... Renunţînd la proprietate, „creştinii au distrus rădăcina tuturor relelor". [1]

Astăzi însă problema se pune neted şi definitiv, deoarece mai ales dela începutul secolului al 19-lea, lupta dintre diferitele clase ale societăţii ia în Europa, forme din ce în ce mai aprige. Mai ales în ţările cu industrie dezvoltată ca Anglia, Franţa şi Germania, lupta se dă pe toate terenurile, ducînd fie la revoluţii care prefac din temelie instituţiile existente, fie la încercări stăruitoare de ameliorare a stării celor săraci prin înjghebări economice nouă. Aceste schimbări au fost cu atît mai repezi şi mai neînlăturabile, cu cît epoca de care vorbim era, din punctul de vedere al ideilor înrîurită de marii cugetători şi scriitori ai veacului al 18-lea, premergătorii revoluţiei franceze, ceiace a făcut ca la o stare economică plină de antagonisme, să corespundă o stare de spirit nouă, care nimicea cu critica ei negativă, orice raţiune de a fi a instituţiilor vechi ca şi a vechilor raporturi dintre clasele societăţii.

O nouă întocmire socială era inevitabilă.

Dar dacă „marii premergători" făcuseră cu succes critica instituţiilor vechi şi a vechii stări de lucruri, ei nu au făcut nimic sau aproape nimic pentru reclădirea lumii nouă.

Fuseseră meşteri în a strica, dar nu tot aşa de meşteri în a clădi.

Biserica a trebuit deci să intervie fiindcă fără concursul ei, cum a spus Leon al XIII-lea, nimeni nu poate aduce o soluţie mîntuitoare.

Trebue să nu uităm apoi, că religia creştină nu este religia

1 F. Laurent, Etudes, IV, pag. 103.

formelor şi a sacrificiilor, ci este *religiunea vieţii*. Cultul ei extern, formele în care se manifestă, sînt expresia unui fond adînc de idei şi învăţături, care nu trebue uitate, cum uitau fariseii rostul legii mozaice, fiind numai plinitorii ei de formă. Fiind religia vieţii care pregăteşte pe om pentru mîntuirea veşnică, nu există împrejurare în această viaţă a omului, nu există act pe care să-l facă omul, nu există nici un colţ, în tot felul de a fi şi de a se manifesta omul, asupra căruia biserica să nu aibă datoria de a interveni şi a da directiva cerută de idealul creştin.

De aici, enormul rol social pe care îl are biserica, rol care nu se poate contesta, dar care trebue reglementat şi aplicat.

* * *

In toată această expunere am urmărit un singur lucru, să arăt că din punct de vedere doctrinar, dogma şi tradiţia bisericii creştine nu exclude rolul său social.

Dar din punct de vedere practic? Există această necesitate? Şi în ce constă rolul social al bisericii? Iată chestiuni asupra cărora ne rezervăm dreptul a reveni.

Pr. C. Dron

Cronica politică

Dela Wilson la Versailles şi dela Versailles la Wilson

Tratatul dela Versailles va rămînea în istoria omenirii printre cele cîteva evenimente, care despart epoci fundamental deosebite şi tot odată, luminînd evoluţia civilizaţiei, înlesnesc cercetările istoricului.

Importanţa acestui act nu stă însă, decît în nereuşita lui, în condiţiile şi chipul acestei nereuşite.

Alcătuit de oameni excepţional de inteligenţi, experimentaţi şi nestînjeniţi de vederi divergente, căci au ştiut să paralizeze dela începutul congresului pe Wilson cu cele 14 puncte ale lui, acest tratat totuşi, este neaplicabil. Iar dacă, prin puterea vreunei vărguţe vrăjite, s'ar fi aplicat, ducea repede omenirea la o totală „balcanizare", cum spune secretarul-general al comitetului naţional francez pan-european, şi apoi chiar la distrugerea civilizaţiei.

Aceste aprecieri nu mai trebuesc astăzi prea mult dezvoltate, ele fiind definitiv primite în lumea intelectuală. Dacă totuşi mai sînt cîteodată cu autoritate contestate, este numai din nevoia politicei militante de-a face armă din orice băţ şi mai ales fiindcă otrăvurile puternice se elimineazã cu greu din orice fel de organism.

Un scriitor englez a rezumat astfel voluminosul tratat cu nenumăratele lui anexe: O costisitoare încercare de-a inventa mijlocul să iai dela vacă şi lapte şi biftec. Adică învinşii împreună cu învingătorii cei slabi să suporte toate pagubele războiului, şi să readucă propăşirea în omenire, iar pe de altă parte să dispară ca factori de concurenţă.

In temeiul tratatului dela Versailles, învinşii urmau să fie

transformați în sclavi, iar învingătorii „cu interese limitate" în *clienți*. Lumea trebuia să fie împărțită între citeva națiuni, care aveau să se pregătească de un nou groaznic războiu, pentru ca, până la urmă, una din ele să reediteze, pe o scară mult mai vastă, *majestoasa pace* romană, şi bine înţeles o stăpînire şi mai sistematică şi mai savantă, deci mai apăsătoare şi mai trainică. Să presupunem că împărații romani ar fi avut drumuri de fier, vapoare, telegrafie fără fir, gazuri asfixiante şi un proletariat (recte sclavii) pătruns de „cultul patrimoniului moral al națiunii", atunci Francii şi toţi ceilalţi barbari n'ar fi astăzi decît nişte vite de muncă perfecționate; iar prin meleagurile noastre ar domni un pro-consul cu o mînă de patricieni.

De unde rezultă, că hiper-inteligenţii barbaţi dela Versailles n'au văzut că structura omenirii s'a schimbat, că este cu totul alta decît aceia care a dat popoarelor moderne formele de viaţă socială din ultimul veac şi în care forme se mai mişcă încă şi astăzi.. deşi abia ca un boxeur într'o armură medievală.

Popoarele trăesc cu ideologia şi formele dispărutului naționalism agrarian, deşi structura socială, scheletul de susţinere, pulsul vieţii este astăzi *interdependenţa economică*. Desigur, reciproca dependenţă economică dintre state este demult observată şi studiată, dar este înţeleasă ca orice lucru în care nu prea crezi, adică nu prea este înţeleasă. Fiindcă înseamnă a nu o fi priceput, dacă a putut fi, şi este încă, socotită fenomen secundar, compatibil cu naţionalismul politic şi cu rivalitatea naționalistă. A trebuit marele războiu şi falimentul operei dela Versailles pentru a fi văzută desăvîrşita încleştare, ca într'un motor-bloc, a interdependenţei economice mondiale, căreia trebue să se adapteze, cum vor putea, dar cu orice preţ, toate celelalte forme şi concepţii sociale.

Interdependenţa economică este însăşi subsanța lumii moderne, care s'a dezvoltat devorînd substanța cea veche din care s'a născut, ca fluturele din verme.

Politicianii dela Versailles, reprezentanți ai unei strălucite civilizații născută și crescută în și prin rivalități de independenţă națională, n'au văzut, n'au putut vedea că interdependența economică mondială distrusese definitiv şi radical independenţa națiunilor, deşi, silindu-le la specializare în producţie, le consolidează existenţa ca naţiuni deosebite una de alta.

Aceşti eminenţi barbaţi de stat priveau noua structură a lumii, ca vechii naturalişti, care îşi închipuiau că ştiu ce este fluturele, deşi nici nu bănuiau că este însuşi vermele transformat. La Versailles s'a legiferat pentru o netrebnică crisalidă ca pentru un organism viu.

Rezultatul este că tratatul a luat drumul muzeului *Cluny* (muzeu de curiozități istorice), în timp ce omenirea se reface prin mecanismul firesc al interdependenţei economice. Mecanism ce nu poate funcţiona, dacă i se aruncă mereu printre resorturi şi ro-

tițe, nisipul visurilor imperialiste şi al orgoliului național. Înainte de războiu mai mergea şi aşa, fiindcă belşugul făcea posibilă risipa. Fiecare stătuleţ se putea juca de-a... „superba izolare" manevrînd periculosul sistem de chinezerii vamale, sistem care aplicat în stil mare de către cei mari, a dus la cataclism. Sărăcia a strîns resorturile, şi acum nu mai pot să se mişte decît dacă sînt perfect angrenate.

Astăzi se produce şi se schimbă din ce în ce tot mai mult după concepţia lui *Wilson* şi din ce în ce tot mai puţin după aceia dela *Versailles*. Adică se dovedeşte că mult trîmbiţatul *realism* al tratatului, prezentat lumii cu sinceritate orgolioasă drept justificare, ca simplă operă de „brutală şi fatală realitate", n'a fost totuşi decît un biet vis de poet întîrziat. Joffroy Rudel eşit din mormînt pe o noapte cu lună—înşelat de aparenţa gotică a unui castel şi de silueta diafană din balcon—cîntînd din ghitară părul lung până'n călcâe şi castitatea unui fecioare... tunsă şi enervată de schimy. Iată tratatul dela Versailles!...

Realitatea postbelică este desigur brutală, dar altfel de brutalitate... Muza trubadurului are de suferit mizeriile libertăţii ei de care abuzează, nu umilinţa încuetoarelor de siguranţă...

Interdependenţa economică este de-o brutalitate fără precedent, dar ea are la temelie libertatea şi nici decum subordonările contractuale de modă veche. Statul care şi-ar permite, de pildă, luxul unei industrii artificial protejate, ar putea cădea într'o sclăvie mult mai aspră, decît prin efectul vreunui tratat politic izvorît din ideologii perimate.

Sistemul „visătorului", „idealistului" Wilson se dovedeşte a fi singura realitate posibilă.

Este deosebit de interesant şi de instructiv cum „realiştii" dela Versailles credeau că „au curăţat" cele 14 puncte de „utopiile" ce conţineau, pe cînd în realitate n'au făcut decît să extirpeze miezul unui fruct, căruia nu i-au mai lăsat decît coaja seacă şi sterilă.

Ce au făcut domnii dela Versailles din opera constructivă a lui Wilson, seamănă cu ce-a făcut din dogmele creştine, ovreiul cînd a voit să se convertească. Ştiţi anecdota. Ovreiul şi-a închipuit (sau s'a prefăcut) că tot este măcar pe jumatate credincios, dacă din cele trei minuni, naşterea din fecioară, răstignirea-înviere şi hrana celor o mie de înfometaţi cu cinci pîni, a ajuns să creadă pe jumătate; naşterea, dar nu şi misterul ei, răstignirea dar nu şi învierea, hrana celor o mie cu cinci pîni, dar nu şi potolirea foamei lor.

La Versailles s'a primit principiul naţionalităţii în hotare etnice, dar fără suprimarea graniţelor economice, sau măcar cu reglementarea lor după un plan general; liga naţiunilor, dar fără egalitatea lor în consiliu; şi pacea „fără despăgubiri", dar cu „reparaţiuni". Astfel, deşi au fost primite cele trei idei de bază ale celor 14 puncte, până la urmă n'a mai rămas din doctrina vil-

soniană, decît exact tot atît cît şi din credința creştinească în sufletul ovreiului, după ce a înjumătățit, numai, zicea el, cele trei dogme.

Principiul naționalității fără egalitate economică în domeniul schimbului a făcut din unele națiuni „oprimate", dar care puteau trăi, națiuni „libere", dar care pier în granițele lor independente, ca... „Spaniolii pe corăbiile lor de lemn". Sau cu alte cuvinte, principiul naționalității sistem Versailles, a creat în Europa colonii, mai uşor de exploatat decît acele de peste oceane. Cum să trăiască altfel decît „protejate", două popoare „libere", cărora odată cu modificarea granițelor lor după criteriul etnic, li s'a îngăduit şi războiul vamal, deşi materia primă a rămas deoparte şi fabricele de cealaltă?

Liga tuturor națiunilor, însă numai dupăce un mare număr dintre ele au fost declarate „națiuni cu interese limitate", nu înseamnă altăceva decît înlocuirea vechei lupte fățişă dintre cel tare cu cel slab, printr'o societate leoniană, adică acceptare anticipată şi legiferată a raportului de subordonare a celui mic față de cel mare. Şi este delicioasă formula aceasta „națiuni cu interese limitate"... Simbolul poetic al marelui tratat!... Sînt adică popoare ce au la viață, la dezvoltare, la civilizație... la visul de eghemonie, numai drepturi limitate... „Noi vrem egalitate, dar nu pentru cățel!"

Națiunile *cu interese limitate* sînt un fel de „țărani groşi şi neînțelegători" pentru care Vasile Lupu făcuse legi speciale, altele decît pentru ceilalți moldoveni.

Dar în fine, s'a făcut şi Liga Națiunilor, iar Wilson nevoind să se înscrie şi el a dat astfel... primele semne de alienație mintală. Dar s'a spus şi aceasta!

A treia idee fundamentală a lui Wilson, pacea fără despăgubiri a fost şi ea realizată. Dar nu este drept, totuşi, ca cel care a stricat să repare? Desigur!... Şi atunci frenezia imaginativă a lui Gaston Leroux şi Conan Doyle a cuprins mințile marilor miniştri, până într'atît încît chiar statele învingătoare... dar *cu interese limitate*, plătesc. Sînt silite să contribue, pe felurite căi piezişe, la refacerea celor mari, probabil fiindcă fără voința lor nu se făcea marele răsboiu, şi deci nu aveau şi ele ocazia să iasă victorioase... dar cu interesele limitate, riguros şi savant limitate.

Şi totuşi opera lui Wilson renaşte din cenuşa ei. *Planul Dawes, C. C. I., Locarno*, sînt tocmai cealaltă jumatate a celor trei dogme. Iar din aceste trei radicale reforme ale tratatului dela Versailles va ieşi, se pare, chiar şi adevărata ligă a națiunilor după concepția wilsoniană.

D. V. Barnoschi

Cronica literară

Maxim Gorki şi ideia de revoluție

Alături de problemele de speculație metafizică — şi poate împotriva lor — veacul al XIX-lea, atît de bine caracterizat prin extraordinara dezvoltare a tehnicei moderne a readus în scenă preocuparea de organizare a vieții sociale, care constitue domeniul sociologiei politice.

Dela utopiile lui Th. Morus sau Campanella şi până la «Falanstiera» lui Fourrier, dela concepția fantezistă a unei societăți ideale şi până la doctrina unui Saint-Simon, Proudhon sau Karl Marx, evoluția cugetării schițează un proces, care din ce în ce devine mai ştiințific.

Exprimînd forma concretă a unui ideal posibil, în care apare evidentă manifestarea unei finalități superioare, concepțiile moderne asupra organizării societății au îmbrățişat adesea ca factor constitutiv al lor, ideia de revoluție socială.

George Sorel, doctrinarul sindicalismului francez, arată în opera sa «Refléxions sur la violence» că ceiace determină mişcarea maselor nu e ideia abstractă de revoluție, există însă un element de ordin afectiv, dezideratul conştiinței colective — ce pune în mişcare masele, — pe care el l-a denumit original: «mitul» grevei generale.

Mitul e sufletul mişcării proletare. Creiat departe de activitatea brațelor muncitoare, produs al imaginației fecunde, dar stăpînită de logica realizării practice neîntîrziate, mitul apare drept un factor superior, care — concretizat — devine forță nestăpînită, prin extraordinara putere de viață ce inspiră. Mitul cristalizează efortul difuz al aspirațiilor mulțimii, reunind într'o admirabilă sinteză idealul cu posibilitățile creatoare ale realității.

Notă—Articolul acesta s'a tipărit cu litera „Gloria medievală", furnizată de către Turnătoria de litere „Bugra", Bucureşti.

Asemenea procesului psihic din actul de voinţă individual, în care elementul afectiv al dorinţei este determinant în acţiune, aceiace constitue forţa mişcării colective este dorinţa — eşită din cadrele raţiunii — îmbrăcînd aspectul elanului entuziast.

Astfel, revoluţia franceză a fost numai în parte produsul intelectualităţii epocei. Eşită din vasta cultură disciplinată sistematic în opera politică şi socială a «Enciclopediei», organizată de constituţionalismul logic al lui Montesquieu, şi animată de spiritul de incisivă ironie — în contra instituţiilor epocii — al lui Voltaire, trinitatea ideologiei umanitare părăsind cadrul restrîns al intelectualităţii timpului, a trebuit să devină patrimoniul sufletesc al maselor naţiunii.

Atingînd cu intensitate sensibilitatea masselor şi scoborînd din conştiinţa lucidă în domeniul afectivităţii entuziaste, ideile afirmate de precursori au căpătat caracterul unei necesităţi profund umane.

Spre deosebire de scriitorii Occidentului, ce au păstrat întotdeauna o atitudine de dogmatism teoretic — prezentînd necesitatea reformelor societăţii în doctrine abstracte — scriitorii ruşi au înţeles această necesitate mai curînd pe cale de intuiţie sensibilă, decît urmînd pe calea argumentării logice.

Tolstoi atribuia egală valoare inteligenţei raţionale ca şi tonalităţii afective a sufletului uman; dacă ideile exprimă totdeauna scopul, spre care trebue să năzuim, căci numai ele pot oferi certitudinea adevărului perfect, aceiace aduce valorificarea ideii e elementul afectivităţii. De aceia, descoperind în creştinismul primitiv realizarea preceptelor creştine în sînul unei societăţi lipsită de convenţionalism şi rigiditate dogmatică, Tolstoi a apărat virtuţile creştine — în forma lor originară — împotriva tendinţelor de raţionalizare extremă a bisericei moderne, predicînd reîntoarcerea la vechiul creştinism. Unicul rău, de care sufere societatea nouă — a susţinut el — este credinţa în superioritatea noastră individuală faţă de cei care ne înconjoară şi veşnica înclinare de a-i perfecţiona după criteriul subiectiv al individualităţii noastre.

Asemenea lui Tolstoi, *Maxim Gorki* a zugrăvit cu fină subtilitate imensa suferinţă, pe care o provoacă întotdeauna încercarea de a opune vechei forţe conservatoare o energie nouă; şi-a arătat contrastul izbitor — ce-apare subt forma unui dureros conflict — între mentalitatea creatoare de forme nouă şi vechea mentalitate viguroasă în tradiţionalismul ei.

Maxim Gorki este un scriitor prin excelenţă realist. Pentru acei care credeau că ideologia socialistă este produsul imaginaţiei anarhice — lipsită de logica realităţii faptelor, — pentru acei care vedeau în ea o nouă utopie a epocei, Gorki reprezintă fireşte un exemplu de evidentă contradicţie.

Căci ceiace apare drept prim caracter al operei acestui scriitor este — alăturea de înclinaţia aceia generoasă de a simpatiza cu suferinţa umilitoare a celor mici — privirea obiectivă a realităţii faptelor şi observaţia pasionată, împinsă uneori cu o perseverenţă obsedantă.

Impresionat de micile detalii ale vieţii, care adesea — prin contingenţa lor neaşteptată — constitue în totalitatea lor aceiace numim fatalitatea vieţii, Gorki, reflectă cu expresivă claritate amara suferinţă, pe care o observă sau numai o presimte, o sensibilitate neobişnuită.

În fond, selecţia între simpatia umanitară şi repulsiunea egotistă este produsul deosebirii de temperament.

Friederich Nietzsche, un organism bolnav şi un temperament de o morbidă senzibilitate, a resimţit repulsiune în faţa acelor slabi — neputincioşi a-şi duce singuri povara vieţii. Şi înscriind drept nou criteriu de valorificare a faptelor expansiunea vieţii, a combătut cu o neobişnuită violenţă valorile morale ale religiei creştine, virtuţile cardinale ale «moralei sclavilor».

Spre deosebire de cugetătorul german, pentru care amoralitatea nu este o piedică în acţiunile noastre, un Tolstoi, Cehov sau Gorki, — pătrunzînd adînc adevărurile creştine — au reţinut, alăturea de crezul iubirii tuturor acelora ce sufăr, credinţa într'o transformare totală a vieţii actuale, în care dispariţia chinuitoarei distincţii între stăpîni şi sclavi să devie o realitate.

Creştinismul primitiv a însemnat o uriaşă revoluţie spirituală, produs al imaginaţiei maselor chinuite de suferinţă.

Aşteptînd cu speranţa celor fără de sprijin salvarea — din mijlocul vieţii chinuite — dela un «Mesia», mîntuitor de forţă supraumană, creştinismul originar a creiat mitul salvării generale prin concepţia lumii perfecţiunii absolute, pe deoparte, prin spiritualizarea graniţelor — tinzînd la înfrăţirea universală a popoarelor — şi prin afirmarea iubirii generale pe de alta.

Aici este, în fond, originea convingerii socialiste în posibilitatea unei organizări superioare de viaţă socială. Pentru socialismul creştin al lui Tolstoi, pentru concepţia ortodoxismului triumfător în lupta contra Occidentului ateu — reprezentată în opera lui Dostoewschi, ca şi pentru socialismul umanitar al lui Maxim Gorki creştinismul primitiv a fost un isvor fecund de adevăr, din care noulle concepţii şi-au scos vigoarea şi fondul lor moral.

Ca orice ipoteză de viitor — pe cale de a deveni o realitate practică — revoluţia, pe care o presimţia înăbuşitoarea atmosferă politică din Rusia ultimilor decenii, a apărut în operele scriitorilor epocii subt aspecte de variată complexitate.

L. Andreew a conceput mişcarea revoluţionară subt aspectul contrastului interior, reducînd acţiunea dinamică exterioară la un conflict de ordin psihic individual. Dar revoluţia înseamnă mai mult decît atît. Ea înseamnă înălţarea iniţiativei individuale la rangul de criteriu obiectiv al acţiunilor în societate, şi — cel puţin în epoca de frămîntare violentă a forţelor în luptă — extrema exaltare a conceptului de libertate în clipa încercării de realizare practică.

Există în noi o ordine interioară, pe care o cristalizează în forme de lucidă claritate mentalitatea dominantă a momentului; în ea citeodată se produce un reviriment de ordin etic sau intelectual, care substitue un nou fond de idei mentalității înlăturată de experiența trecutului.

Deosebindu-se de Andreev, care reduce revoluția la un conflict interior trecînd uşor peste manifestările ei sociale, Gorki ne-a prezentat în mod dinamic mişcarea revoluționară, în evoluția ei dela geneză şi până în momentul culminant.*

Intr'un orăşel de provincie, revoluția apare subt forma unui nucleu de oameni energici, lucrători manuali la o industrie metalurgică. Impresionant şi dureros descrie Gorki viața în uzine:

«In fiecare zi în atmosfera afumată şi gravă a cartierului muncitoresc, sirena fabricii zvîrlea strigătul ei strident în depărtări. Atunci oameni — cu muşchii obosiți încă — eşeau grăbiți păşind spre zidurile înalte ale fabricii... Iar seara, cînd soarele apune, uzina aruncă din măruntaele ei de piatră toată zgura umană. Oamenii stăteau ziua închişi în fabrică, unde maşinile le sugeau muşchilor puterile de care aveau nevoe, şi — fără să-şi dea seama, în fiecare zi omul făcea un pas din ce în ce mai pronunțat spre groapă».

Iar noaptea, cînd — după munca istovitoare din cursul zilei — îşi simțeau corpul obosit, se întruneau adesea în taină şi la lumina opaițului încercau să găsească în cărți, cu trudă dobîndite, dreptatea pe care zădarnic o căutau în viață.

Intotdeauna nedreptatea a fost un virus chinuitor în suflete; dar ea a întărit puterile epuizate adesea, şi a trezit conştiințele adormite. Oamenii, pentru care viața de suferință apare drept o necesitate impusă de o fatalitate de neînvins nu încearcă să cunoască cauza suferinții lor, dar cei ce — în contactul zilnic cu bunurile pe care le măresc prin munca lor — întrezăresc voința diabolică de a li se perpetua o stare de lipsă şi oprimare, aceia — în virtutea conştiinței lor lucide — au dreptul să se mişte.

E astăzi cert că revoluția nu apare în epoci de abundență, ci dimpotrivă de criză sau de extremă lipsă a mijloacelor de traiu. Din acest punct de vedere Karl Marx a dovedit o justă intuiție şi un remarcabil simț al realității, cînd a susținut că la baza revoluției generale e criza de lucru şi acumularea de bunuri nedrept repartizate.

Revoluția apare deci ca o mişcare solidară al cărei fundament e interesul comun al clasei oprimate. Şi totuşi acest interes dispare în umbra colectivității, păstrîndu-se doar forma de acțiune solidară, care — prin variatele expresii ale voinților înlănțuite — îmbracă un aspect de abnegație şi sacrificiu dezinteresat.

Această notă de dezinteresare personală e atît de pronunțată în opera lui Gorki, încît tîrziu cînd micul complot** al revoluției a fost descoperit, şi cînd nucleul de lucrători a fost împrăştiat, în

* Romanul „Mama".
** Romanul „Mama".

sufletul celor înfrînți rămîne luminoasă conştiința datoriei de luptă pentru adevăr. Adevărul, pe care aceşti oameni nu îl cunosc, dar care exercită asupra sufletelor întunecate şi amare de suferință un pasionant miraj, nu este pentru ei conceptul abstract creiat în cadrele rigidității logice, ci e un ideal de viață dublat de factorul puternic al afectivității.

Străbătînd paginile scrise cu admirabila simplicitate ce caracterizează un talent desăvîrşit, resimți — la fiecare aspect nou al vieții prezentate — impresia aceleiaşi continui suferinți, pe care o întrevezi chiar dela cele dintâiu rînduri.

Gorki este — în primul rînd — observator subtil al vieții. Domeniul ce şi-l alege pentru observație ca şi aspectele a căror desfăşurare o priveşte, apar — pentru talentul său — drept cadru în care îşi evidențiază marile lui calități.

Observatorul trebue să fie, întâiu de toate, *obiectiv*; şi subt acest raport Maxim Gorki reprezintă una din culmile perfecte ale literaturii universale. Puterea lui de analiză, care nu învălue în umbră aspectul dinamic al vieții descrise în paginile sale, schițează cu preciziune şi vigurozitate temperamente şi caractere de o nebănuită energie. Şi foarte des, eroii lui — care la prima vedere apar drept exponenți de o disgrațioasă banalitate ai unei vieți nenorocite şi decăzute devin în cursul descrierii, oameni pe care îi înalță nenorocirea lor. Marele lor defect nu este lipsa totală de calități, ci însăşi nepotrivirea, neadaptarea lor la viață. Dar prin aceasta întrezărim — în umbră — fatalitatea oarbă, al cărei joc, independent de hotărîrea şi de voința noastră, îl îndeplinim.

A-şi transforma convingerile intime în acțiuni de viață şi a-şi transpune idealul propriu în realitatea pe care trebue să o observe minuțios şi obiectiv, a fost adesea — chiar pentru gînditorii de talent — un joc primejdios.

Pentru Maxim Gorki viața, pe care o descrie cu predilecție, a fost obiectul unei atitudini de meditație creatoare. Imbinînd idealul unei concepții de viață superioară cu realitatea, pe care o constată chinuitoare şi nedreaptă — în societate, — Gorki a exprimat sintetic aspirațiile de totdeauna ale mulțimii, subt forma unei pătrunzătoare şi obiective analize.

Aici e, cred — în fond — meritul remarcabil al lui Gorki. Prezentînd viața subt aspectul unei continui suferinți — pentru o anumită clasă desmoştenită de societate — el a desăvîrşit analiza faptelor prin garanția certitudinii şi obiectivității unui observator imparțial, imprimînd acțiunilor din viața descrisă năzuința superioară a idealului său interior.

Pentru mişcarea revoluționară în genere şi pentru transformarea mentalității unei epoci, acesta este aportul determinant şi atitudinea hotărîtoare a scriitorului ce luptă pentru ideal.

Mircea Mancaş

Cronica economică

Despre fluctuaţiile leului

(In jurul unei monografii) [1]

Pentru lămurirea crizei monetare romîneşti, cercetătorii au întîrziat de a-şi face apariţia, în vreme ce remediile urgente şi medicii de ultimă oră s'au îmbulzit. Mai înaintea cunoaşterii efective a întregului concurs de împrejurări economice reale, s'a construit şubred o terapeutică diversă, pentru întrebuinţări imediat practice.

A fost prilej de îndoită experienţă. Un examen al întregii ştiinţe economice în faţa faptelor — în primul rînd; dar mai ales o minunată experienţă de verificare a competenţelor romîneşti, surprinse.

Au militat de o parte aşa zisele „deslegări" sau soluţii pentru reîntoarcerea la „normal", de altă parte, realizările politice. Şi anume, soluţionări concepute subit şi politică economică îngustată la limitele vieţii de partid, dar prezentată subt eticheta naţională. Iar ideia de normal nu a însemnat normalizarea în senz cuprinzător, adică în înţelesul asigurării unei cît mai ferme stabilităţi—schimbului, ci revenirea strictă la regimul monetar dinainte de războiu. [2]

Aşezată în faţa unei mentalităţi neplăcut şi prematur sur-

1 Cu prilejul apariţiei monografiei „Variaţiile sezonale ale leului" a d-lui Aureliu Ion Popescu (Buc. 1927, Reforma Socială), ca No. 1 din „Biblioteca Economică" editată subt auspiciile revistei „Independenţa Economică".

2 Astăzi revalorizatorii au adăogat teoriei lor un bemol şi-şi cîntă romanţa subt firma corectată de „revalorizare *lentă*", ceiace în realitate echivalează cu o prescurtare din coada vulpii.

prinse de nouile evenimente, politica monetară romînească nu a putut avea la îndemînă alte criterii de conduită, de cît pe cele expeditiv procreate de cîrmuitorii vremelnici ai statului romîn. Deaceia, cînd se recapitulează problema monetară şi întreaga politică economică romînească de după războiu, se face în chip inevitabil şi un proces de mentalitate şi de cunoaştere, celor care au dictat şi garantat normalizarea vieţii economice romîneşti, pe baza unor concepţii rigide şi teoretic-simetrice şi a unei întregi mecanici financiare în conflict de aprioritate cu datele elementare pe care se crede că realităţile economice de la noi le puteau totuşi oferi într'un studiu sumar.

Dar oamenii noştri politici au privit problema monetară, ca pe o chestie de abilitate personală şi au înfeudat-o doctrinei preexistente de partid; neavînd vreme de aprofundări, a adoptat fiecare un „parti-pris"; a îmbrăcat fiecare togă de *vates economicus*, întocmindu-şi un program „lecuitor" şi cine a putut a pornit şi la „înfăptuiri", spre a-şi consolida simplismul în faţa complexităţii faptelor economice rebele [1].

Dar problema mai prezintă încă o a doua faţetă tot atît de ilustră: *literatura* monetară care s'a scris la noi. Fiindcă în adevăr chestia monetară a fost literaturizată uneori până la nivelul de simplă maculatură economică. Şi în cazurile cele mai frequente, literatorii nu au întrecut punctul de vedere şi posibilităţile beletristice. Dealtfel faptul se explică. Pentru a întreprinde o cercetare monetară pe baze riguros ştiinţifice, se cere nu nu-

De fapt însă, în ce priveşte latura politică, chestiunea se pune mai sumar. In genere, nu se poate cere omului politic militant să se supună la întreprinderi de cunoaştere; căci ştiut este că spiritualitatea sa se resemnează cu greu la cercetarea aplicată. Atitudinea personală şi aparent iscusită este—dimpotrivă—şi mai comodă şi mai senzaţională. Psihologia omului de tip politic este înainte de toate psihologie de temperament, puţin diferenţiată şi în orice caz, *unilaterală*. Iar unilateralitatea şi — în genere — circumscrierea subiectivă e probabil suprema condiţionare a evoluţiei individului politic.

Viaţa interioară a politicianului profesionist nu îngadue şi nu suportă tentativa studiului de pătrundere obiectivă a realităţilor din afară. Ci totul se petrece prin raportare la un punct de vedere particularist; faptele externe îşi pierd culoarea şi logica lor firească, aşezîndu-se docil într'un plan mental aprioric, în raport cu care, se pot apoi emite formule absolute de apreciere sau de remediere. Şi orice doctrină, program sau regim politic este un sistem de judecăţi de valoare şi de logică apodictică.

Practic, individul politic preferă *„tuta et praesentia, quam incerta et futura"*, teoretic el este guvernat de generalizarea instantanee, cu ajutorul căreia, reuşeşte să-şi construiască rapid şi variat, din consideraţii trecătoare, din amintiri şi resentimente politice, mioape şi caduce îndreptarii de conştiinţă. Un fapt divers în esenţa lui, o oportunitate nouă legată de moment pot fi ridicate fără vre-o piedică serioasă, la proporţia şi valoarea unei profesii de credinţă sau a unui program politic personal.

Intrucît priveşte politica monetară şi întreaga politică economică romînească de după războiu, acelaşi mecanism intelectual a intervenit, iar conducătorii mai mult virtuali ai acesteia au aparţinut fidel unui regim politic mai vechiu, cu situaţia deplin consolidată în viaţa publică a Romîniei.

mai cunoaşterea literară şi în acelaşi timp, solicitudine sau alte bune intenţiuni faţă de realităţile economice supuse studiului, dar mai cu seamă o minte îndeajuns de elastică şi de disciplinată, pentru a se lăsa modelată de logica firească a faptelor cu care să se solidarizeze la o conduită potrivnică tentaţiei de generalizare şi de concludere prematură şi prin urmare, de substituire a raporturilor reale prin relaţiuni mai 'nainte învăţate sau eventual, gîndite simplu teoretic.

In cazul contrar, roadele cercetării pot cel mult alcătui o metafizică monetară, adică tocmai ceiace e mai inutil în Economie.

La noi, este drept, nici acest lucru nu s'a făcut, dar asta datorită numai faptului că scriitorii monetari nu au reuşit să depăşească empiria datelor numerice juxtapuse unui verbiaj literar, adesea viţios logiceşte. Atitudinea literaturizantă a însemnat însă tocmai mijlocul utilizat de altfel pentru întreg domeniul economic în mod egal—de a eluda în chip onorabil, adevăratele dificultăţi, fiind capabil totodată de a da şi iluzia obiectivităţii care soluţionează.

Asemenea cercetători—adesea oameni de bună credinţă şi cu titluri destul de academice, dar inocenţi în ale ştiinţei – au cultivat extensiv platitudinea literar-economică, mergînd necontenit pe alături de cursivitatea gîndirii obiective. Pot încerca să rezum reţeta de lucru obişnuit practicată, simplificînd-o cît se poate la elementele ei caracteristice.

Astfel se recomandă să aduci mai întăiu la cunoştinţa publicului cetitor, printr'o expunere doctă (deşi de cele mai multe ori, se întîmplă să fie numai pe jumătate) ce spune X (... unul dintre cei mai mari...), ce a observat Y (...marele specialist de la...), legea lui Z (...venerabilul profesor... etc...) şi apoi să procedezi la o colectare descriptivă (impestriţată cît mai bogat cu cifre inutile, impresionante în măsura în care nu se cetesc) a datelor problemei trecute prin mintea şi socoteala altora, precum şi a rezultatelor şi soluţiilor celor mai eminenţi, dintre care, inevitabil şi de rigoare este să alegi pe unele, să abandonezi pe altele, pentru a scoate eventual la lumină şi un lustru potrivit de contribuţie personală şi—dacă se poate „serioasă"—după împrejurări; avînd grijă ca în încheere să stabileşti mai ales că soluţia adoptată este destul de patriotică.

Literatura monetară sporeşte în proporţia în care se înmulţeşte şi numărul salahorilor literaturişti a căror lozincă intimă este cu siguranţă aportul original. In felul acestora, am avut şi noi şi mai avem încă un belşug de protagonişti ai chestiei monetare.

Însuşindu-şi cu uşurinţă şi cu oportunism oarecare literatură economică de la capitolul monetei, au devenit specialişti ad-hoc, prezenţi la expoziţia actualităţii, pentru a studia apoi cu gravitate şi competinţă subită, într'un regim de consensuală rezervă

faţă de realităţi, cercetînd mai mult prin dosul frontului; literaturizînd.

Cu figuri de stil şi în special, cu metafore vulgare. Cu candoare şi totdeauna cu lirice urări pentru grabnica revenire la normal.

Dar beletristica noastră economică s'a exercitat şi în stil popular.

Ocolind, practicînd pe o scară întinsă aproximaţiile, pentru ca să înţeleagă şi poporul (ceiace nu înţeleseseră încă popularizatorii!), vulgarizînd prin falşificare. Pentru care operaţie n'a lipsit nici lexiconul ocazional. Este semnificativ faptul că astăzi posedăm un vocabular special amenajat al problemei: alegoric, cu intenţii diagnostice, uneori plin de umor, din care reţin unele exemple.

1. Pentru aspectul patologic al problemei: „*boală* monetară" sau în stil manierat şi politicos, „maladia" *noastră* monetară; „*răni* monetare"; „*degradare* monetară;" „*prăbuşire* monetară"; „*revoluţie* monetară"; „*romantism* monetar"; „*desnădejde* monetară"; *decepţii* monetare", etc...

2. Şi dimpotrivă: „*temperatură* valutară"; „*însănătoşire*" sau „*sănătate* monetară"; „*tămăduire* monetară"; „*leac*" sau „*lecuire*" monetară; „*deslegare* monetară"; „*speranţe* monetare"; „*încredere* monetară"; „*înviere* monetară"; „*pace* monetară" şi altele de felul acestora.

Pe calea aceasta, specialiştii de marcă recentă au adus pe piaţa intelectuală, numai o literatură de agent sanitar, oferind primul leac „boalei *noastre* monetare".

Literatorii au făcut totodată operă de oportunism şi de acţiune comună cu politicianismul interesat. Astfel că literatura monetară nu este atît imaginea situaţiei reale, cît reflexul redactat al fluctuaţiilor sentimentale de la un grup politic, la celălalt. Speculînd locuri comune, ea n'a făcut altceva decît să înregistreze periodic transfertul de speranţe şi de orgoliu de la unii doctrinari politici, la alţii, transfert care avea loc concomitent cu fenomenul de oscilaţie a valutei romîneşti după cum acesta se arăta favorabil sau ostil prevederilor şi proectelor respective. Fiecare variaţie periodică a monedei era acaparată pentru a confirma alternativ o teorie sau pe cealaltă, o politică economică sau alta. Cu ridicarea sezonală a valorii leului, fluctuau în acelaşi sens speranţele revalorizatorilor; cu revenirea sezonală la valoarea depreciată, se deschideau perspective favorabile devaluatorilor; iar literatorii se sezisau şi redactau febril, fie într'o tabără, fie în cealaltă. Incît alături de studiul variaţiilor sezonale ale leului, ar fi loc de scris o cronică romînească despre variaţiile sezonale ale valutei diverselor soluţii şi planuri practice şi—odată cu acestea—ale beletristicei monetare de la noi, căreia nu i se cuvine de fapt un studiu, ci deadreptul polemica ori pamfletul agresiv.

Se înțelege că nivelul acestei situații a fost uneori depășit cu oarecare rezultate reale pentru înțelegerea chestiunii. Dar această constatare este adevărată numai pentru cîteva încercări[1] și cîteva conferințe ținute în cunoștință de cauză, de către o mînă de oameni care și-au dat seama de sensul și proporțiile problemei, pentru a nu se alarma de știința lor ori de iscusința lor eventual făptuitoare.

Iar despre cercetarea științifică a problemei monetare romînești, putem să începem a vorbi odată cu apariția celei dintăiu monografii cuprinzătoare și sintetice, aceia a d-lui Aureliu Ion Popescu despre variațiile sezonale ale leului. Această cercetare însemnează o părăsire a mentalității beletristice, a manierei literaturizante, precum și a simplismului logic din angrenajul căruia nu pot scăpa unii politiciani și prin asta, ea reprezintă inaugurarea fazei de studiu obiectiv și fecund a problemei monetare în Romînia. Inregistrînd cartea, înregistrăm un moment hotărîtor în dezvoltarea cercetărilor monetare romînești.

In dosul aparențelor înșelătoare, variațiile din perioada postbelică a leului au fost în bună parte de natură sezonală. Ideia de sezonalitate am găsit-o preconizată mai demult de către d. Aureliu Ion Popescu, într'un studiu publicat în Arhiva pentru Știință și Reformă socială. („Două critici și cîteva note marginale.—Studii Monetare",—1924).

Cetindu-l atunci, am putut recunoaște în acel studiu că problema fusese gîndită, că o pregătire științifică înlesnise autorului o evadare din sistemul de punere a chestiunii și de soluționări de mai 'nainte. Era vorba de o abandonare a alternativei flaționiste. Problema nu consta numai în alegerea abstractă a unei soluții sau alta.

Noul punct de vedere lua în considerație chestia monetară în întregul complex al vieții economice, antrenînd în chip firesc o politică amplă reclamată de stagnarea Economiei romînești.

Aplicarea sistemului avea să conducă implicit la realizarea stabilizării schimbului nostru extern. Fecund în suggestii pentru o mai bună înțelegere a problemei și în noui orientări practice, teoreticienii în cea mai mare parte au ținut seama de acel studiu, corectîndu-și erorile și plasîndu-și lucrările ulterioare în perspectiva nou desvăluită de el.

De atunci, d. Aureliu Ion Popescu a strîns datele statistice ale variațiilor leului, atît pentru perioada dinnainte de războiu cît și pentru cea de după războiu, le-a prelucrat, iar sinteza lor cît și rezultatele teoretice ale cercetării le avem definitiv cîștigate în monografia de față.

Variația sezonală a schimbului este reflexul variației periodice a puterii de cumpărare a unei monede în jurul parității aur—într'un regim de conversiune - sau în jurul mediei anuale a cursului—în regimul de neconvertibilitate postbelic—de la anotimp la anotimp. Aspectul superficial al variațiilor sezonale se manifestă subt forma fluctuațiilor în cererea de devize.

Dar cauzele eficiente stau dedesubtul formulei cererii și a ofertei și anume în nivelul variabil al prețurilor; „se poate spune că prețurile sînt substratul cauzal al variațiilor sezonale" (p. 3). Legătura apare mai evidentă în regimul de neconvertibilitate monetară, cînd unghiul de variație valutară întrece marginile *gold-pointului*.

Schema doctrinală care stă la baza acestui raport cauzal este teoria cantitativă a monedei care—aplicată la regimul elementar al circulației economice romînești—trebue să fie utilizată fără corectivele și amplificările moderne. (Pentru celelalte desvoltări teoretice stricte, trimitem la primele pagini ale cărții, la capitolul de introducere schematică, a cărei stringență logică nu se mai poate concentra în vre-un rezumat).

Inainte de războiu, ordinea sezonală a cotelor leului s'a păstrat aproximativ uniformă pe tot parcursul timpului de la *1895—1914*, cu un grad de variabilitate mai mare în prima decadă (*1895—1904*), cînd amplitudinea fluctuației volumului recoltelor anuale a fost și ea mai pronunțată și mai capricioasă. In afară de această observație, cursul leului oscila mai accentuat în lunile de tranziție sezonală, de trecere de la un stadiu la un altul al quantumului mărfurilor aflate în circulație, fie prin culesul și mobilizarea recoltei anuale, fie prin epuizare în urma unui export intens (Iulie și Octombre). Ca consecință a relației cauzale dintre cota valorii monedei și cantitatea de bunuri aflătoare pe piață și prin urmare—în Romînia agricolă—a alternantei inflații și deflații sezonale, leul înregistra cote—obișnuit și în special în prima decadă—subt paritate și adesea subt limitele *gold-pointului*. In decada următoare, (1904—1914) variațiile sezonale păstrează aproape același dispozitiv, cu deosebirea că ele sînt mai puțin deplasate și mai egal repartizate, fapt în care se traduce variabilitatea mai mică a recoltelor anuale din această perioadă. In ce privește încadrarea în timp a curbei de variație sezonală a leului, este de reținut că perioadele de evoluție oscilatorie valutară nu coincid cu anotimpurile calendaristice a căror abandonare este o cerință de metodă în studiul oscilațiilor monetare sezonale. In locul acestui procedeu, se aplică firesc metoda perioadelor *economice* a căror distribuție în timp poate să varieze în raport cu conjunctura economică generală, lucru ce se petrece în perioada de după războiu spre deosebire de cea antebelică, în care perioadele economice se repartizau în felul următor:

1. Lunile April-Mai-Iunie constituiau o epocă de acalmie după epuizarea stocurilor de mărfuri de export trimise peste graniță;

1 A se vedea în special lucrarea statistică foarte utilă a d-lui G. Caranfil: „Studiu statistic asupra valorii leului între anii 1916—1925", unul din semnele mentalității moderne care începe să existe și la noi.

2. Iulie-August-Septembre-Octombre alcătuiau o perioadă în continuitate economică cu cea precedentă, cu o persistentă activare a tranzacțiilor agricole, cu o creștere continuă a volumului mărfurilor venite în circulație și prin urmare, o creștere a puterii de cumpărare a leului;

3. Noembre-Decembre-Ianuare sînt luni de scădere a volumului mărfurilor în urma primei perioade de export și de relativă relaxare economică. Navigația pe Dunăre nu se mai poate face. Leul atinge cota cea mai scăzută în Ianuare. Fizionomia generală a perioadei contrastează cu cea a epocii anterioare.

4. Februar-Mart este epoca de aprovizionare a speculatorilor în vederea campaniei de export din primăvară; traficul pe Dunăre reîncepe; ultimele disponibilități de export intră în circulație. Această ultimă perioadă tinde apoi către o racordare economică cu perioada întâia, următoare.

Linia de evoluție a variațiilor sezonale antebelice a fost însă necontenit corectată și anume atenuată în amplitudinea sa de către o politică a emisiunii și o politică a devizelor metodic susținută de Banca Națională. In perioada culesului producției agricole și a exportului Banca de emisiune proceda la o cumpărare de devize pe care apoi—în perioada următoare—cînd leul înclina într'o depreciere sezonală, le lansa pe piață contra lei. Emisiunea leilor—pe de altă parte—se bucura și ea de o suficientă maleabilitate, astfel încît putea deveni un practic instrument de adaptare monetară la situația periodică a producției naționale. In relațiile de schimb cu străinătatea, mai intervenea apoi și aparatul raporturilor de credit între Băncile interne și cele străine, care contribuia la redresarea balanței plăților deficitară, prin transferturi de credite scurte. Străinătatea mai putea trimite aur, pe baza căruia Banca Națională emitea lei.

La menținerea unui unghiu de amplitudine redus al variațiilor sezonale antebelice și a unui nivel de prețuri mai constant, a mai contribuit însă și structura agrară a Romîniei dinainte de războiu.

In regimul proprietății mari exploatatorul agricol avea suficiente înlesniri de credit la Banca Națională, avantaj de care nu se mai bucură astăzi producția agricolă a proprietății parcelare, a numeroaselor economii țărănești. Este deplin cunoscută și recunoscută nevoia de credit a producției noastre agricole de după războiu. Dar conducătorii de fapt ai vieții economice a Romîniei nu oferă credit agricol decît în conferințe iezuitice și ineficace desbateri teoretice. Astăzi Banca Națională este înstrăinată și de fapt absentă de la problema practică a acordării de credit suficient cultivatorilor de pămînt mici și mijlocii. Iar opera producției agrare se găsește astfel trunchiată.

După războiu, a fost o epocă de continuă inflație monetară până în anul 1922. De la 1923, variațiile sezonale ale leului reapar deși într'o perspectivă mai puțin evidentă—din cauza

intervenției unor factori economici excepționali și a întregului regim economic postbelic.

Ca urmare firească, oscilațiile sezonale au făcut digresiuni și au fost adesea copleșite și întunecate de apariția și de jocul unor fluctuații asezonale, limitate și provenite din cauze specifice. Politica taxelor de export (și ele des modificate) a menținut pentru perioada studiată (1923—1925)* un nivel de prețuri dublu, pentru produsele noastre exportabile. Existența și instabilitatea taxelor de export au pricinuit cînd abundență de mărfuri, cînd lipsa ori insuficiența lor pe piață și concomitent cu aceasta, criza sau surplusul de numerar.

A fost cel mai eficace mijloc de descurajare a exportului, din care cauză acesta apare sacadat, cu intermitențe capricioase. Fizionomia întreagă a schimbului este alta. Cota valutară devine extrem de sensibilă, resimțindu-se de influențe politice și de imponderabile psihologice, anticipînd direcția de fapt a oscilațiilor. Regimul de după războiu, de stagnare a producției, de instabilitate economică generală, de insuficiență a transporturilor și de artificii așezate în calea raporturilor normale de schimb extern, lipsit de aparatul legăturilor oportune de credit cu Băncile de pe piețele străine importatoare ale produselor noastre de export, a însemnat conjunctura economică cea mai defavorabilă normalizării leului. Condusă de o politică a eșuatei revalorizări, Banca Națională a Romîniei și-a declinat rosturile sale economice, renunțînd la politica activă a devizelor și la mobilitatea emisiunii monetare (*plafonul* este de fapt agentul unei mentalități în criză de inflexibilitate cerebrală) aceasta în schimbul unor viitoare succese imaginare ale unei politici economice eliminate de către resortul faptelor. Politica de pasivitate a Băncii de Emisiune a fost o politică de activă înlesnire a operei speculatorilor, de amplificare a variațiilor leului și a întregii instabilități a schimbului nostru extern.

In situația economică de după războiu, cu balanța zilnică a plăților supusă unor fluctuații dese și accentuate, curba teoretică a variațiilor sezonale ale leului se deplasează după intervenția cauzelor de natură asezonală, devenind desordonată, cu mari și neregulat distribuite sinuozități. In regulă generală, repartizarea cotelor subparitare apare mai neegală din cauză că importul nostru este mai asimetric răspîndit pe întreg cursul anului, dar totodată fiindcă teama și credința în deprecierea leului sînt mai curente și mai accentuate decît speranța în aprecierea lui; în vreme ce dispoziția cotelor supraparitare este mai armonică și mai egală prin faptul că exportul—dacă nu este încă realmente

* Concluziile trase de d. A. I. Popescu sînt din studiul datelor pe anii 1923—1925. Epoca de la Noembre 1925—Mai 1926 a fost cercetată separat de d-sa în studiul „Considerațiuni asupra Fluctuației Leului”, iar epoca următoare până în ziua de azi, într'un studiu publicat în revista engleză „Manchester Guardian Commercial”—(Numărul special dedicat Romîniei).

concentrat—manifestă oricum tendința de a se concentra pe o perioadă definită.

Perioadele *economice* în epoca de după războiu sînt în număr de trei:

1. Februar-Mart-April-Mai comportă un nivel de prețuri mai ridicat deoarece exportul disponibilităților se efectuează în lunile de toamnă și de iarnă sfîrșind cu luna Ianuar. Situația schimbului devine mai puțin favorabilă în comparație cu perioada anterioară.

2. Iunie-Iulie-August sînt luni în care se păstrează o relativă uniformitate economică la un nivel scăzut al cursului leului. Activitatea economică generală este în stagnare.

3. Septembre-Octombre-Noembre-Decembre-Ianuar formează epoca de cules și de export al recoltei anuale și deci de abundență a mărfurilor pe piața internă. Numerarul devine insuficient. In situație de deflația sezonală, leul se apreciază în proporție, atingînd în această perioadă maximum cotei sale. (Cursul dolarului: Sept., 207; Oct., 202; Noemb., 194; Dec., 202; Ian., 198. Media, minimă: 201—p. 46).

Deși mediile trienale ale dolarului în perioada subt studiu păstrează o oarecare uniformitate, nu putem firește vorbi de o stabilizare, atîta timp cît procentul de variație sezonală a leului se menține la un nivel urcat și cît timp mai coexistă încă fluctuațiile asezonale. Apoi un raport de aproximativă constanță între volumul mărfurilor care vin periodic în circulație și numerarul aflat pe piață nu se poate realiza într'un regim de coerciție a emisiunii monetare și de absență a unei persistente și metodice politici de devize practicată de către Banca Națională. Normalizarea trebue apoi să se aplice asupra regimului exportului (una din diferențele specifice evidente ale situației economice postbelice, raportată la condițiunile normale), asupra situației căilor de transport interne, precum și asupra relațiilor noastre de credit cu piețile străine. Pentru prepararea unei stabilizări, se cere atenuarea prealabilă a procentului de variație sezonală a leului. Pentru anihilarea variațiilor ample ale leului, se cere intervenția eficace arătată mai sus din partea Băncii de Emisiune și mai întâiu, abolirea artificiilor economice a căror rațiune a dispărut; dar și o primenire intelectuală a minților neaerate, creatoare ale regimului de piedici sistematic opuse normalizării. Iar pentru înțelegerea justă a problemei, nu este de ajuns să se înlăture interesul politic care alterează sensul concepțiilor, ci mai e nevoe și de un anumit aliaj intelectual al celor indicați la soluționare. Pe care încă nu l-am distins. (Iată, aceasta e singura scuză a conducătorilor noștri economici!) Și dealtminteri era firesc ca el să se manifeste mai întâiu în rîndurile cercetătorilor. In ordinea politică, se poartă mai puțin purpura ideilor și a cunoașterii propriu zise; acolo primează interesele profesional-politice care—cele mai dese ori—nu urmează linia generală a evenimentelor.

Din această discontinuitate, nasc conflicte pentru care se sbat apoi teoreticienii-apendice ai taberelor politice. Se 'nțelege: unii vor fi contra, alții pentru; disputa începe pentru ca treptat apoi să se simplifice până la dialectica a două puncte de vedere adverse, egal de simpliste, egal de suspendate deasupra realității. De aici, situația cea mai prielnică celor care—independent de preconcepția de rit politic—înclină numai asupra evoluției faptelor. Rezultatele se remarcă de sine și se cuvine să le reținem. Să reținem anume și să folosim din această carte, în special contribuția romînească.

Pentru recunoașterea și studiul sinuozităților de natura sezonală ale curbei fluctuațiilor leului, metoda a fost aceia a *logicei faptelor* și prin urmare a stringenței științifice. In afara punctului de vedere al doctrinelor flaționiste, în raza cărora s'au coagulat destui teoretizatori, studiul aplicat al realităților a pus în lumină datele necesare unei politici de normalizare monetară a Romîniei și singura perspectivă plauzibilă pentru realizarea acesteia. Politica de stabilizare primește aici deplina sa justificare din partea faptelor.

Iar logica faptelor este logică de cristal.

Eugen Demetrescu

Cronica teatrală

Inchiderea stagiunii

Această stagiune,—începută cu nedreptăţi: congediarea artiştilor de merit,—se isprăveşte cu o reparaţie: d-na Maria Giurgea a ciştigat în faţa justiţiei procesul intentat Teatrului pe această temă.

Stagiunea care se închee,—abuzivă în chestii de personal: dela pensionări, încadrări şi până la distribuţia de roluri,—a trecut în registrele Teatrului şi un deficit artistic, pe lingă cel bănesc.

In cursul stagiunii trecute, am asistat la o duzină de piese originale—proaste sau foarte slabe—pe care publicul în întregime le-a repudiat la toate spectacolele în afară de premieră, cînd *claca* funcţiona energic şi cam cu regularitate.

Autorii apăreau la rampă: cîte unul... ba şi cîte doi de-odată. Mulţumeau aplauzelor închiriate. Iar piesa fără *clacă* cădea chiar dela prima reprezentaţie.

S'au jucat şi traduceri—cele mai multe făcute neliterar... de altfel aproape ca toate traducerile reprezentate pe scenele din Bucureşti.

Actorii au lucrat, totuşi, cu rîvnă. Cei dela Teatrul Naţional s'au manifestat însă în condiţii mult mai rele decît artiştii dela teatrele particulare—unde numai talentul, indiferent de politică sau de graţii, serveşte de criteriu la distribuţia rolurilor.

După atîtea şi atîtea reprezentaţii, ne-au rămas în minte cîţiva artişti—fie subt un chip unic, „viu şi natural"... fie subt fel-de-fel de chipuri.

L-am revăzut pe scena Teatrului Naţional pe d. I. Brezeanu, colaboratorul lui Caragiale. De acest actor ne leagă vechi amintiri dela reprezentaţii, cînd toţi spectatorii pricepeau şi admirau

tipurile din „Noaptea Furtunoasă", „Scrisoarea pierdută", „D'ale Carnavalului"... Acum avem impresia că pentru o parte din public aceste tipuri sînt cam străine. D. Brezeanu, în ochii unora, a îmbătrînit. Nouă însă el ni se pare acelaşi—plin de vervă, cu o comică gravitate, încărcat de spirit ca o butelie de Leyda cu electricitate...

Din aceiaşi generaţie, d. N. Soreanu—cunoscut în aceiaşi familie de roluri—a jucat în stagiunea trecută roluri din diverse domenii. Nu-l mai interpretează pe Rică Venturiano. Are predilecţie pentru rolurile de bătrîni. Şi, chiar cînd e vorba de-un tînăr—acesta are copii şi nepoţi... Rentieri şi fermieri străini—din medii deosebite—sînt reprezentaţi de d. Soreanu cu adevăr şi naturaleţă. D-sa n'are trucuri actoriceşti. Nu poţi să-i prinzi secretul artei: căci taina nu-i în intonaţiile glasului, pe figura mobilă sau în gesturi. Talentul său este revărsat de-opotrivă în întreaga-i fiinţă—şi 'n repaos ca şi în mişcare. Il vezi într'un gest de nimic: de exemplu cum scoate o sticlă din fîntînă—şi ţi se pare că nimeni n'a făcut această mişcare atît de firesc. Secretul constă în dozarea interpretării: d-sa pune într'un rol, ca un abil spiţer spiritual, mai mult sau mai puţin din fiecare element necesar rolului—exact atîta cît trebue...

Din aceiaşi familie actoricească (mai tînăr însă) face parte d. I. Morţun—un artist de rasă, care-şi conturează personagiile cu precizia unui desenator. D. Morţun înainte de a-şi învăţa rolul pe derost, parcă îl schiţează cu creionul pe hîrtie.

Toate tipurile reprezentate de d-sa au în mintea noastră precizie de tablou, caşi tipurile pe care le creiază d. Calboreanu, un artist original din generaţia nouă, înzestrat cu spirit de observaţie şi cu o dură putere de creare.

Deosebit ca temperament, sentimental şi blajin,—d. C. Vraca face progrese rol cu rol, ascuţindu-şi parcă pătrunderea şi distincţia sufletească la fiecare reprezentaţie.

Dintre actorii noi îl remarcăm pe d. D. Grigoriu, care va realiza—cu siguranţă—făgăduinţile din anul acesta.

Despre actriţele dela Teatrul Naţional—caşi despre actriţele de oriunde—ni-i foarte greu să vorbim. Cum ne-am hotărît însă să nu batjocorim pe nimeni... sarcina ni s'a uşurat cu mult. Nu-i uşor să porţi pe conştiinţă un suflet de femee... oricît de mică presiune ar exercita el.

Au apărut la rampă, şi în stagiunea aceasta, artiste de toate categoriile şi de toate vristele. Au făcut încercări îndrăzneţe.

Pe noi însă ne-au lăsat reci şi lamentaţii pe patul de moarte, şi sfîşieri de toaletă în momentul despărţirii. Atunci am pus vina nereuşitei spectacolului pe inima noastră blazată—şi de-aceia şi astăzi, la încheerea socotelilor, nu condamnăm decît sufletul nostru aspru de cronicar insensibil faţă de tragicele nenorociri sentimentale.

Am admirat însă vioiciunea nesilită şi comunicativă a d-nei Marioara Zimniceanu, fineţa discretă a d-nei Aura Buzescu şi im-

petuozitatea, stăpînită cu forța, a d-rei Sorana Țopa. Am fi putut găsi cuvinte de laudă și pentru alte artiste, dacă direcția Teatrului le-ar fi distribuit mai multe roluri—dîndu-ne astfel posibilitatea să le stabilim caracteristica. Așa însă ce putem spune de pildă despre d-ra Toto Ionescu—decît că ne-a trecut într'o sară pe dinainte ca o apariție simpatică?

Și la Teatrul Regina Maria, cași la cel Național,—interpretarea a fost pe primul plan și nu repertoriul... păstrînd bineînțeles proporțiile: fiindcă atît repertoriul, cît și interpreții au avut la Teatrul Regina Maria un mai deaproape contact cu arta adevărată.

Teatrul Regina Maria ne-a dat reprezentații minunate cu piese în care toți actorii ocupau locul cuvenit fiecăruia—și unde ansamblul, dela ridicarea până la scoborîrea cortinei, nu era stricat de nici o notă falșă.

D-na Lucia Sturdza-Bulandra a creat, cu prestanță și noblețǎ, cîteva roluri remarcabile. D-sa pune în studierea și redarea personagiului pătrundere, înțelegere, delicatețǎ și spirit de armonizare. Rolurile d-nei Sturdza sînt construcții sufletești, alcătuite din adevăr și frumusețǎ.

Dintre creațiile feminine dela acest teatru nu putem uita rolul bătrînei din „O femee în flacări", stilizat perfect de d-na Marieta Sadoveanu.

Acest teatru are actori de frunte. Cităm pe d-nii V. Maximilian, I. Manolescu, G. Storin și Tony Bulandra dintre artiștii vechi, și pe d. A. Finți—dintre cei noi.

D. Bulandra a jucat cam același soiu de roluri: cuceritor mai mult sau mai puțin intrepid. A avut vervă și siguranță în maniere. A convins nu numai partenerele de pe scenă, ci și pe cele din stal—celace-i din ce în ce o notă mai bună... Acest fel de roluri nu implică o prea mare varietate. Cînd însă i s'au prezentat roluri aparte, ca în „Necunoscuta" și „Livada de vișini",—d. Bulandra a fost divers. Creațiile d-sale din aceste două piese reprezintă două victorii.

Cam aceiași uniformitate de roluri a căzut, anul acesta, și în lotul d-lui Maximilian—cu cîteva excepții: de pildă rolul servitorului din „Livada de vișini", un rol oarecum străin, care—totuși—s'a intercalat perfect în galeria celor mai reușite creații ale acestui artist autentic. D-sa a găsit în fiecare piesă resurse nouă de comic, care ne surprindeau ca niște rachete, și care întrețineau în tot cursul spectacolelor buna dispoziție a publicului.

Reprezentațiile vesele în care domina d. Maximilian alternau cu cele tragice—trecute în sama d-lor G. Storin și I. Manolescu.

D. Storin redă cu înaltă artă forța sufletească, comprimată la început—explozivă în cele din urmă. Și durerile mute, cași izbucnirile de suferință—sînt trăite de d-sa cu o putere dominantă. D. Storin stăpînește sala prin tăria zbuciumului sufletesc—exprimat tot atît de bine printr'un gest sau printr'un strigăt. D. Storin ne copleșește cu trupul mare, cu gesturile de pădure, cu ochii metalici, cu glasul vijeliei...

D. Manolescu ne tiranizează dimpotrivă cu blîndețǎ. E o înfrîngere, o umilință, o smerenie... Nu-i vorba la d-sa de gesturi mari și de mimică savantă. Ajunge glasul—un glas cald, cu modulații de flaut, care trece dela suflet la suflet. D-sa realizează efectul muzicii. Materialitatea dispare. Nu vezi un om care suferă—auzi doar un glas de durere, venit de cine știe unde... nu dintr'o inimă, ci parcă din tezaurul de suferință al omenirii. N'ai altăceva de făcut, decît să-ți pleci capul—și să-ți plătești tributul: o lacrimă...

La celelalte teatre din București n'am fost decît întîmplător. Ne-a oprit atenția d. Lefter dela „Fantasio" care în „Azais" a făcut, variat și sobru, o neuitată creație.

* * *

In cursul acestei stagiuni, pe scenele bucureștene au mai trecut piciorul zvelt al d-nei Elvira Popescu și fiorul glasului d-nei Marioara Ventura.

M. Sevastos

Miscellanea

Zborul lui Lindbergh

In ultimele săptămîni s'a întîmplat un eveniment cu totul remarcabil. Un american, un tînăr de vre-o 25 de ani, a parcurs cu avionul, în interval de 34 de ceasuri, întreaga distanță dela New-York la Paris. Numele lui Lindbergh a devenit astfel celebru, într'un timp încă mai scurt decît acela pe care mult aclamatul erou al zilei l-a depus, pentru a străbate imensa volbură a văzduhului întinsă peste suprafața oceanului. In aceiaşi zi, cele cinci continente aflară recordul aviatorului american. Națiunile expediară omagiul lor Statelor-Unite ale Americei. Parlamentul francez primi în şedință solemnă pe cîştigătorul acestei formidabile curse. A fost o emoție generală şi cu atît mai intensă, cu cît în aceiaşi vreme opinia publică mondială nutrea încă speranța că Nungesser şi Coli, cei doi emuli ai învingătorului american de astăzi, sînt poate numai oaspeții unor umili pescari hiperboreeni şi nu victimele rechinilor din apele Atlanticului.

Deşi recordul lui Lindbergh este un fapt pur sportiv, informatorii publicului dovediră că nu sînt liberi cu totul de prejudecata intelectualistă şi nu scăpară prilejul de a agrementa reportajul faptului nud, cu ceva reflecție filozofică. Ziarele ne-au asigurat astfel că zborul peste Ocean în 34 de ceasuri, înseamnă o adevărată victorie asupra spațiului. Pentrucă această formulă sună cam nebulos este probabil că în multe cugete se va fi produs o suggestie de panică şi cu totul asemănătoare aceleia pe care ar provoca-o asigurarea unei persoane cu mare autoritate că, începînd de-a doua zi dimineață, vom vedea toți copacii cu ramurile înfipte în pămînt şi cu rădăcinile desfătîndu-se în aer şi lumină. O asemenea transformare profundă, dacă nu prefacere

totală, urmează să pricinuiască în viziunea lucrurilor şi marea realizare a lui Lindbergh! Nu trebue să ne alarmăm însă nicidecum. Spațiul n'a fost învins. El continuă să fie acelaşi mediu omogen şi mensurabil. Oricine se va mai încerca să refacă de aici înainte isprava lui Lindbergh, va trebui să țină socoteală că întreprinderea sa se va desfăşura în spațiu. Recordul la ordinea zilei înseamnă mai degrabă o izbîndă a vitesei. Călători plecați în acelaşi moment cu Lindbergh urmînd căile apei şi ale uscatului, n'au putut ajunge la Paris decît cu cîteva zile mai tîrziu. Vitesa a fost însă domesticită de mai înainte. Ea este fiara pe care omenirea o călăreşte de cîtva timp. Lindbergh i-a aplicat o nouă lovitură de biciu şi a căzut ca un proectil în mijlocul aerodromului Le Bourget în vreme ce repezile transatlantice păreau numai nişte greoae reptile, stînjenite de un schelet gigantic.

Fapta lui Lindbergh arată numai că Oceanul poate fi străbătut mai repede decît înainte. O altă semnificație a acestei întreprinderi stă însă în recordul nervos al acestui individ unic. Pentru a rezista vreme de două zile şi o noapte teribilei veghери încordate, pentru a înfrunta solitudinea şi tăcerea cosmică, s'a cerut neaparat o energie interioară pe care nimeni n'a mai dovedit-o. Nu este sigur că Lindbergh poate să se analizeze şi să se descrie. Este sigur însă că acolo, între cer şi ape, cutremurat de furtunile unor regiuni neatinse, Lindbergh a simțit lucruri pe care inima omenească nu le-a mai cunoscut. Se povesteşte că îndată după aterisare, minunatul tînăr s'a prăbuşit în brațele ambasadorului Statelor-Unite, într'un plîns îndelung şi nestăpînit. S'a văzut aici o simplă descărcare nervoasă a unei încordări peste măsură. Putem înțelege bine însă cum în aceste lacrimi vorbea şi spaima întrecută a acelei îndelungi cufundări în neutru şi abstract, bucuria revenirii printre oameni şi divina revelație a întrecerii de sine. Plînsul lui Lindbergh este unul din cele mai zguduitoare momente din istoria modernă.

Dacă Lindbergh nu schimbă propriu zis viziunea lucrurilor, fapta sa nu rămîne însă mai puțin admirabilă. Ar fi semnul unei curate răceli a inimii dacă am rezista fiorului de emoție pe care îl stîrneşte incomparabila vitejie a tînărului american.—*T. V.*

„Minerva"

A apărut zilele acestea în Iaşi, o publicație cu un caracter, credem, absolut nou în tînăra noastră cultură. E vorba de revista de sinteză culturală „Minerva", apărută într'o ediție tehnică foarte îngrijită şi cu un sumar deosebit de bogat: peste zece studii originale şi peste douăzeci de dări de seamă aprofundate asupra ultimilor publicații străine. Printre colaboratori întîlnim numele d-lor I. Petrovici, P. Andrei, M. Ralea, Tudor Vianu, Dan Bădărău, D. I. Suchianu, D. I. Roşca, O. Botez, etc., etc., adică tot ce e mai

promițător în ultima generație de filozofi romîni. O asemenea publicație e din diferite puncte de vedere un eveniment.

In evoluția producției științifice și culturale a unei țări, putem deosibi trei faze: una de sinteză naivă la început, alta de analiză conștiincioasă, înfine una de sinteză științifică, bazată pe analiza anterioară. Tînăra noastră cultură intră abia acum în această din urmă fază. „Minerva" anunță acest lucru prin felul prezentării ei. Ceiace lipsește mai mult în țara noastră e gîndirea, cugetarea coherentă, gustul pentru ideile generale.

Trebue să mai remarcăm (fără să facem nici un fel de regionalism) că acest eveniment cultural a avut și el loc la Iași, ca multe, foarte multe din inițiativele culturale. Grupul de publiciști de aici, în bună parte, aceiași la „Minerva" ca și la „Viața Romînească", alimentează și încă cîteva reviste din restul țării. Posibilitățile și rezervele spirituale ale Iașului n'au scăzut de loc. Din contra....

„Premiile naționale"

Ar trebui să ne ocupăm, ca revistă literară, pe larg de felul cum au fost acordate și anul acesta premiile naționale de literatură. Ne mulțumim să spunem cîteva cuvinte.

Trebue să remarcăm că în afară de premii și modul lor de decernare e adînc național. E foarte caracteristic pentru moravurile dela noi acest lucru: se fundează fel de fel de instituții cu scopuri înalte occidentale și civilizate, care apoi imediat sînt deviate și întrebuințate pentru utilizări cu totul de altă natură decît cele pentru care au fost înființate. Dela votul universal și până la premiile naționale de literatură, totul servește la altă menire decît la aceia care ar trebui. Ne mai întrebăm pentru ce se mai înființează atunci dacă nu se respectă atîtea instituții occidentale? Din imitație? Din grandomanie? Iată de pildă aceste premii. Orice om de bun simț știe că ele trebuesc acordate în raport cu talentul scriitorilor. De doi ani încoace însă decernarea lor pare că are în vedere nu numai talentul, ci criteriile filantropice sau politice.

Dar caritatea în literatură se poate satisface și altfel: ajutoare, burse, etc. Nu e nevoe pentru asta de premii naționale.

Alegeri libere

Avem un guvern neutru compus din cele două partide mai importante ale vieții noastre politice. Acest guvern a promis revenirea la legalitate și la constituționalism. In numele majestății sale, el a promis alegeri libere. Foarte mulți sceptici (prea îndreptățiți de ultimile evenimente) se îndoiesc de „libertatea" acestor alegeri. După ei declarația de mai sus va rămîne o simplă declarație ca atîtea altele și atîta tot.

Noi avem motive de optimism. O asemenea declarație prin ea însăși, indiferent dacă va fi realizată integral ori nu, are o anumită însemnătate. E recunoașterea unui principiu, în mod oficial de către capul statului și guvernul său. Această recunoaștere de principii, prima dela războiu încoace, e un început. Nu e, desigur încă zborul lui Lindberg, dar e măcar acela al lui Bleriot care prepară pe cel dintâiu.

Dacă nimic nu se pierde în ordinea socială, ca și în cea fizică, acest început își are măcar un rol pregătitor. Și tot e ceva.

Poeziile d-lui T. Arghezi

Mult așteptatul volum al d-lui T. Arghezi, intitulat „Cuvinte potrivite", ne-a sosit prea tîrziu ca să ne putem ocupa de el. Ii vom consacra însă un studiu în numărul nostru viitor. Ne mulțumim pentru moment să-l anunțăm cetitorilor noștri atrăgîndu-le atenția asupra importanței lui literare.

Romanul D-lui Cezar Petrescu

Din romanul „Intunecare" al d-lui Cezar Petrescu, a apărut cartea întâiu. Așteptăm apariția celorlalte cărți pentru a putea vorbi în deplină cunoștință de cauză despre această mare frescă a vieții post-belice.

Erratum

In articolul „Valori umane" al d-lui Zarifopol din acest număr, în pag. 175, în loc de: „Bleibt stets die Persönlichkeit", să se citească: „Ist nur die Persönlichkeit".

Recenzii

I. M. Raşcu, *Nelinişti,* Poeme, Bucureşti.

D. Raşcu a debutat în literatură, acum vre-o cincisprezece ani, cu o traducere din Samain, pe atunci la modă, şi cu volumul „Cupole de vis".

Era momentul în care d. Densuşianu în paginile incolore şi fade ale „Vieţii noi", combătea sămănătorismul şi poporanismul literar, iar d. Minulescu forţa atenţia publicului prin rodomontadele şi exotismul versurilor lui, emfatice şi sonore. In mişcarea simbolistă, poeziile d-lui Raşcu aduceau o notă moderată, timidă şi cu toată inspiraţia lor adesea artificială, o simţire fină şi aleasă.

D-sa a trăit apoi, retras ca profesor într'un oraş de provincie, de unde doar anuarul liceului, ne aducea dovada unei activităţi didactice, modeste şi exemplare.

In acest timp, între 1913 şi 1922, a trimis „Vieţii noi", la rare intervale, unele poeme, pe care un prietin al poetului le tipăreşte azi.

In volumul „Nelinişti" e foarte vizibilă curba unei evoluţii. Dacă în bucăţile care alcătuesc „Oraşele dezamăgite", în versurile următoare de pildă, peste care pluteşte ceva din ironia uşoară a lui Laforgue:

> In tirg se face-o casă; scheletele de schele
> Uitate-şi 'nalţă'n noapte fantomele spre stele....
> Odăi şi coridoare.... subsoluri.... o terasă....
> Dar cine oare'n tirgul acesta-şi face casă?

mai apar unele motive ale poeziei simboliste, ele sînt cu totul absente în „Plaiuri vrîncene", care ca inspiraţie şi factură arată o cuminte şi poate prea complectă revenire la poezia tradiţională.

Saloane vechi de ţară, pline de amintirile copilăriei, excursii rustice în munţii Vrancei, popasuri prin conacuri sau mănăstiri sînt evocate în tablouri academic compuse şi pictate cu o minuţioasă îngrijire:

> Excursii destrămate pe panglici de şosele
> Ascunse'n praful moale şi fin pulverizat...
> Plimbări legănătoare sub aripi de umbrele,
> Priviri de duioşie spre vetrele de sat....
> Căruţe de lemn verde, urcînd domol pripoare
> In plîns strident de osii şi svon de zurgălăi,
> Fîntîni cu străşini negre ce'mprăştie răcoare,
> Cînd soarele oglindă-şi făcea din albe căi.... (Excursii).

Atmosfera afectivă în care sînt învăluite versurile clare şi uneori puţin cam retorice sau livreşti ale d-lui Raşcu e domoală, potolită şi calmă:

> E clipa 'mbălsămată de visuri şi de pace,
> E raza ce'ncălzeşte destinele sărace.
> Găseşti că fericirea pluteşte prin conacuri,
> Invoaltă şi rotundă ca nuferii pe lacuri
> Un cîntec o trezeşte, o cadră din părete,
> Cu albe interioruri sau tîrguri elveţiene,
> Ţi-o poartă pe privire, ca lacrima pe gene
> Atunci cînd cîntul tace.... (Popasuri).
>
> *
>
> Catedralele au vraja poleită
> Şi pe-albastrele plafoane îngeri sboară.
> Catedrala paşnice chemări ascunde,
> Catedrala limpezi psalmodii suspină
> Şi păşesc înfiorat sub bolţi profunde...
> „Renunţare liniştită şi deplină". (Revelaţii).

Cu tot deficitul de vigoare expresivă, această poezie de patriarhală şi religioasă inspiraţie care aduce uneori aminte de Francis Jammes, are fizionomia ei distinctă şi nu e lipsită de un farmec blînd şi suav.

* * * *Octav Botez*

I. Petrovici, *Momente solemne,* Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1927.

D. I. Petrovici a avut buna inspiraţie să adune într'un volum cîteva din cuvîntările sale ocazionale. Ne-am deprins, cînd e vorba de discursuri, să le preferăm rostite decît scrise după aceia. Se pare chiar că există un fel de dualism între orator şi scriitor. Foarte rar aceste două calităţi coexistă în aceiaşi persoană. Cînd cineva vorbeşte bine, scrie de obiceiu prost. Discursurile lui Take Ionescu, pe care atîţia le admirau până la delir cînd erau vorbite, erau în general ilizibile. Aceasta se întîmplă la oratorii al căror talent e pur formal, am zice fiziologic. La oratori însă, care au idei şi talent literar, discursul produce aceiaşi plăcere cetit ca şi ascultat.

Cuvîntările d-lui I. Petrovici sînt din această categorie. D-sa, în afară că oferă totdeauna o substanţă ideologică care rămîne şi după ce momentul ocazional al discursului a trecut, dar e şi un scriitor. Aceste două talente sînt, la el, aproape egale.

In afară de aceasta, nu e vorba aici de discursuri politice. Personalitatea culturală a d-lui Petrovici depăşeşte cadrul îngust

al politicei de partid. Cuvîntările sale, complect imparţiale în ce priveşte patima politică (sînt lăudaţi Barbu Delavrancea, Take Ionescu, I. C. Brătianu etc.) sînt rostite la comemorări ori înmormîntări. Aceste panegiricuri pot fi considerate tot aşa de bine, şi ca portrete psihologice. Factura literară în toate e din cele mai distinse. Ele vor intări desigur în antologiile viitoare, pe lingă acelea ale lui Maiorescu, Catargi, Carp, genul oratoric romîn.

M. R.

* * *

Gh. Brăescu, *Moş Belea*, Roman, Ed. Ancora, Bucureşti.

D. Brăescu care a scris până acum cinci volume de schiţe într'un stil concentrat şi sobru e desigur un scriitor înzestrat cu un ager spirit de observaţie şi în situaţiile prinse din lumea militară adesea,—un excelent umorist.

Moş Belea ne-a procurat însă, o decepţie. Am cetit, o mărturisesc, cu interesul şi curiozitatea pe care o deşteaptă de obiceiu asemenea lucruri, povestirea carierii militare a unui fiu de răzeş din sudul Basarabiei, om simplu, harnic, gospodar, bun tată de familie, care după ce se retrăsese din oştire a fost aruncat în vîltoarea unui război modern din care nu înţelegea nimic şi unde a devenit, printr'o capricioasă ironie a soartei, un erou fără voe. Impreună cu alţi cetitori, am recunoscut cu uşurinţă în el, figura unui biet general pensionar, destul de populară în nordul Moldovei.

Dar această naraţie biografică, care redă prea fidel unele aspecte vulgare sau crude ale vieţii noastre militare sau provinciale, şi în care apar unele personaje istorice bine cunoscute, e cel mult un fragment de cronică socială, de un plat realism anecdotic, lipsit de orizon, de semnificaţie şi adîncime.

Căci oricît de flexibile şi puţin precizate ar fi condiţiile şi limitele genului, un roman nu se poate niciodată reduce la o simplă copie a realităţii. El nu începe decît acolo, unde avem aface cu transpunerea ei într'un plan estetic, colorat de viziunea personală a scriitorului.

Iată un adevăr pe care d. Brăescu ca şi alţi prozatori ai noştri, de altfel, nu l-a înţeles

Şi e semnificativ şi regretabil faptul că prima lui încercare de a se ridica dela schiţa dramatică fugitivă la o compoziţie epică cuprinzătoare şi amplă, a dat greş.

Octav Botez

* * *

Mihai D. Ralea, profesor la Universitatea din Iaşi, *Contribuţi la Ştiinţa Societăţii*, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, 1927, pag. 311.

Contribuţiile d-lui M. D. Ralea se pot împărţi bine în două categorii. Unele sînt de un caracter pur teoretic, altele reprezintă o aplicaţie la cîteva din problemele actualităţii şi definesc rostul acţiunii de sociolog şi publicist a autorului.

In rîndul celor dintâiu, stă studiul despre *E. Durkheim*, în care doctrina promotorului noii şcoale sociologice franceze este expusă în aspectele ei principale şi în legătură cu mişcarea generală a filozofiei în veacul al XIX-lea. Vin apoi la rînd studiul despre *Sociologia claselor*, în care se expune origina, conservarea, transformarea şi regimul lor, pentru a conchide cu vederea că lupta claselor a contribuit la progresul individualismului, a favorizat diviziunea travaliului social şi a întărit, chiar numai pe raze mai restrînse, sentimentul social ; *Sociologia şi teoria cunoaşterii*, în care ni se înfăţişează paradoxul acelei cunoaşteri sociale, care se dezvoltă nu numai independent, dar şi împotriva experienţei, după cum ne dovedeşte analiza „idealului", a „opiniilor", etc.; *Expresia socială a emoţiilor*, în care criteriul sociologic este valorificat alături de criteriul biologic, pe care cu exclusivitate îl făceau să funcţioneze un Darwin, un Spencer, un Wundt ; *Problema clasificării societăţilor*, unde felurite tipuri de societate se întregesc din observarea evoluţiei paralele a religiei şi a vieţii domestice, juridice, politice şi economice ; în sfîrşit *Definiţia Revoluţiei*, primul capitol din opera pe care autorul a publicat-o în limba franceză despre „Ideia de revoluţie în doctrinele socialiste".

Alături de aceste capitole de riguroasă specialitate, „Contribuţiile" d-lui M. D. Ralea fie că studiază productivitatea democraţiei, problema feminismului şi a prostituţiei, structura englezului labour party, fie că întemeiază specificitatea raţională în doctrina sociologilor şi socialiştilor contemporani, fie că înfăţişează democraţia modernă ca pe o stare de echilibru tranzacţional între imperialismul capitalului şi acela al masselor proletare, de fiecare dată autorul ne apare ca partizanul unei stîngi moderate, străin de orice exces, plin de încredere în echitatea pe care ştiinţele sociale o pot suggera cu succes. Această temperanţă practică se întovărăşeşte la d. M. D. Ralea cu o atitudine trează şi îndrăzneaţă a spiritului. Temele disociative, dislocarea complexelor tradiţionale de idei sau apropieri noi şi frapante, vin în abundenţă subt condeiul d-lui Ralea. Expunerea sa se concentrează mai totdeauna împotriva unui adversar pe care trebue să-l combată : polemica este atitudinea sa cea mai firească. In acest fel, expunerea ştiinţifică se colorează la d. M. D. Ralea cu temperament, făcînd din noua sa lucrare, nu numai o lectură plină de vederi cu totul originale, dar şi destinată să fie urmărită cu viu interes de specialiştii care ar căuta vederi noi în cîteva din punctele de seamă ale ştiinţii, ca şi de întregul public doritor să se edifice asupra unora din tendinţele vieţii sociale contemporane.

T. Vianu

* * *

Grigore Alexandrescu: *Poezii. Memorial de călătorie.— Cu o introducere, biografie, note şi indice de G. Adamescu, profesor, membru corespondent al Academiei*, Bucureşti, „Cartea romînească".

Editura „Cartea romînească" are meritul de a căuta să pună la dispoziţia publicului cetitor şi unele din operele scriitorilor mai vechi ai literaturii romîneşti, care încă rezistă vremii invadată de gusturi şi curente literare diferite.

Intre altele, au apărut, îngrijite de d. G. Adamescu, poeziile lui Eminescu, ale lui Alecsandri şi mai de curînd ale lui Grigore Alexandrescu.

Cu toate că îşi propune unele principii critice, această ultimă ediţie a poeziilor lui Alexandrescu nu este o ediţie critică. O asemenea ediţie ar trebui să cuprindă nu numai textul luat de bază, ci şi colaţionarea ediţiilor importante şi a manuscriselor (cînd există), iar rezultatul însemnat în josul poeziilor, in note, pentru fiecare vers (versurile fiind numerotate pe margine, de obiceiu, din cinci în cinci). Mai poate cuprinde şi note explicative asupra fiecărei poezii, date însă cît mai complect şi mai sistematic. In orice caz este necesar un studiu introductiv, în care să se dea informaţii cît mai complecte asupra metodei întrebuinţate la injghebarea ediţiei şi cauzele ce au determinat-o, apoi asupra diferitelor ediţii cercetate, a manuscriselor etc.

Asemenea ediţii, foarte necesare studenţilor şi cercetătorilor literari în genere, nu există şi nici nu se prevede că vor exista curînd, în literatura noastră. In literatura franceză există aşa numita „Société de textes français modernes", care a publicat ediţii critice, ce pot servi de model, datorite fiind unor cunoscători în materie ca G. Lanson, E. Estève, L. Brunschwicg, H. Chamard şi alţii. Şi în Anglia au apărut ediţii analoage, datorite aşa numitei „Manchester University Press".

O încercare de colaţionare a ediţiilor poeziilor de care vorbim este făcută de Em. Gîrleanu în ediţia sa, în care ia de bază textul din ed. 1842 şi 1847, deoarece ed. 1863 i se pare „inferioară ca valoare literară, prin schimbările formei şi a limbii"...

D. G. Adamescu, credincios unui alt principiu (pe care se sprijină în editarea poeziilor de faţă ca şi în cea a poeziilor lui Eminescu şi Alecsandri) şi anume că „cea din urmă ediţie făcută de autor în viaţă reprezintă forma din urmă, pe care voeşte s'o dea operelor sale...", îşi propune să reproducă ediţia 1863, ultima publicată în timpul vieţii lui Alexandrescu, deşi are rezerve pentru unele modificări, introduse într'însa de poet.

Intemeiat pe articolul lui G. Creţeanu: „Mişcarea literară din 1861 în ţările romîne", publicat în „Revista romînă", d. G. Adamescu socoteşte că „Alexandrescu a pregătit mult timp această ediţie". E drept că în articolul pomenit, Creţeanu spune textual: „De altă parte aflăm că d. Gr. Alexandrescu, poetul elegiac al Anului 1840 şi fabulistul Munteniei, pregăteşte o nouă ediţie a operelor sale, adăogată cu poezii inedite şi ilustrată cu îngrijire de artişti din Paris" (loc. cit. p. 845).

Ediţia apare în 1863, cu poezii inedite, dar neilustrată şi cu multe lipsuri, care ne miră la un spirit autocritic ca Alexandrescu, în cazul cînd s'a ocupat *deaproape* de această ediţie. Ar fi fost necesar deci, ca d. G. Adamescu să încerce a dovedi că, în adevăr, ed. 1863 este „ultima voinţă" a poetului, ori dacă nu cumva boala ori alte împrejurări înlătură această ipoteză.

Apoi odată ediţia 1863 admisă ca „ultimă voinţă", trebuia respectată cu îngrijire.

D. G. Adamescu nu procedează aşa. Corectează atît de mult şi nu în note, ci în text deadreptul, încît avem impresia unei adevărate colaborări cu poetul. Aşa d-sa a schimbat clasificarea poeziilor, după cum mărturiseşte faptul, în mod vag, în „introducere". Pune „Memorial de călătorie" la urma poeziilor. Scoate cu totul din volum poeziile lui Donici: *„Epistola la hărăitura fabulei Rîul şi heleşteul", şi „Rîul şi heleşteul"*, pe care Alexandrescu le-a publicat în fruntea capitolului „fabule". D. G. Adamescu spune că a modificat ortografia (ceiace nu face cu stricteţă), dar a modificat şi punctuaţia, ceiace este lucru important, mai ales în opera unui poet şi la care editorul nu credem să aibă dreptul a se amesteca.

Apoi, chiar în ce priveşte limba, păstrează ori modifică în mod arbitrar: „am păstrat *colora, simtiment* ş. a. (cum ş. a ?)... şi am modificat *rondurele* în rîndurele (lăsînd pe r), *sînt* în sfînt şi *monastire* în *mănăstire* (în realitate scrie *„mînăstire"*, chiar şi acolo unde Alexandrescu a scris „mănăstire").

Dar pentru care cauze păstrează unele forme şi altele nu? Şi pe care anume le păstrează? Căci trebue să ştim precis, spre a putea înţelege limba lui Alexandrescu.

Apoi aceste schimbări pot fi admise, mai ales cînd e vorba de respectarea „ultimei voinţi" a poetului?

Tot privitor la limbă, d. Adamescu spune că a înlocuit formele moldoveneşti „strecurate în ed. 1842", pe care le-a păstrat şi ed. 1863 (de ce nu le-a corectat Alexandrescu, dacă se preocupase atît de această ediţie?). In realitate însă, procedează şi invers, căci în poezia *Anul 1840*, în primul vers din strofa doua întîlnim: „Mîine, *poimîne*, poate...", în vreme ce în ed. 1863 este *„poimîine"*.

Şi tot astfel în ed. de faţă găsim *origine*, acolo unde în ed. 1863 este *origină* (ex. „ş'a cărui *origine*, în secoli s'a răpus"), găsim *resuflînd* (în ed. 1863: *răsuflînd), zîmbi* (în ed. 1863: *zîmbi*) etc.

In ceiace priveşte ortografia, ni se spune în „introducere" că a fost corectată. Totuşi d. Adamescu scrie: „Sîngele *dupe* pietre încă nu l-au spălat". Ar fi trebuit *depe*, mai ales că însuşi Alexandrescu scrie în ed. 1863, în altă parte: *„Depe* muche, *depe* stîncă..."; iar undeva corectează şi editorul ediţiei noastre „Dupe zioa de viaţă"... (ed. 1863) cu „După"... Apoi d. Adamescu mai scrie: „Traian gloria Romei ce se luptă cu *natura* (în ed. 1863:

„*Natura*") Şi tot astfel scrie: „Nu ştiu dacă'n *Raiu*, dacă'n *Iad* locueşti", iar mai jos, în aceiaşi poezie: „Trebile acolo'n *iad*..." (în ed. 1863 este peste tot „*raiu*" şi „*iad*") Şi ce fel de ortografie o fi: „i- 'nvăleşte" ori „unu-, a... altu-, a"?

Uneori împuţinează rima scriind „*fier*" în loc de „*fer*" (ed. 1863), care rimează cu „*cer*" şi „*mieu*" în loc de „*meu*" (ed. 1863) care rimează cu „*greu*".

Alteori strică ritmul:

„Averi, cinsti, care odată *se împărţiau* drept răsplătiri", în ed. 1863:

„Averi, cinsti, care odată se'mpărţeau drept răsplătiri"; Ed. Adamescu:

„Suflarea-acelei mînii ce mările-a întărîtat" Ed. 1863:

„Suflarea-acelei mînii ce mările-a'ntărîtat"; (tot aşa şi în ed. Gîrleanu).

Ori prin regretabile greşeli de tipar:

„Ca glasul unei ape ce'nneacă-ale maluri" (în loc de: „ale ei maluri").

In ed. 1863 este: „Şi p'al *războiului munte*"... subliniat de Alexandrescu, probabil ca să atragă atenţia că aşa s'a numit mai tîrziu acest munte. In ed. de faţă lipseşte sublinierea, păstrată şi de Gîrleanu în ediţia sa. Apoi unde a găsit d. Adamescu: „că rău vorbeşti"? (Vezi nota p. 118). In ed. 1863 este versul: „Numai acel Dumnezeu subt mîna *căruï* vorbeşti"... Deci „cărui", nu „că rău"; iar versul putea rămîne ca în ed. 1863.

Şi toate aceste şi altele de mai mică importanţă, numai în primele cinci poezii şi într'una luată la întîmplare din corpul volumului. Exemplele s'ar putea înmulţi. Dar cele amintite sînt, credem, suficiente spre a dovedi că ar fi fost de dorit ca ediţia să fi fost îngrijită cu mai multă atenţie.

Recunoaştem ca o calitate a ediţiei de faţă, faptul de a fi pus într'un „Adaos" poeziile lăsate afară de poet, cele publicate după apariţia ediţiei din 1863 şi cele postume. Em. Gîrleanu face greşala de a introduce unele din aceste poezii între cele puse de Alexandrescu în ediţiile publicate de el, ceiace nu poate fi ştiinţificeşte admis.

Lista cronologică a poeziilor, indicele alfabetic, precum şi notele explicative, ce ni se dau asupra multor poezii, sînt de netăgăduit folos.

In ceiace priveşte textul poeziilor însă, ediţia Gîrleanu rămîne preferabilă; iar o ediţie cu adevărat îngrijită, ori, ceiace ar fi şi mai bine, o ediţie critică rămîne încă un deziderat, pe care timpul poate, îl va îndeplini.

Const. N. Stănescu

* * *

Lebedinsky, „*La semaine*", Editions sociales internationales, Paris, 191 pag.

A numit cineva, frumos şi pe bună dreptate, Rusia, „un mare laboratoriu de experienţe sociale". Toate curentele politice, dela o

extremitate la alta, şi-au experimentat, pe rînd, posibilităţile şi programele. Iar astăzi, asistăm, aproape de un deceniu, la o experienţă socială, cu adevărat mare, pe care însă, cu greutate o putem cunoaşte. De aceia tot ce ne vine din Rusia sau tot ce ni se spune despre Rusia, sînt binevenite. Iată bunăoară romanul lui Lebedinsky „La semaine", e o evocare literară a vieţii de zbucium, de nelinişte, de tortură a unui mic oraşel din Rusia sovietică. Interesează prin material mai mult decît prin realizare. Il considerăm un roman mediocru, ca valoare literară, fără acţiune interesantă, fără un stil viu şi mai ales fără realizări de persoane, adică fără întocmiri meşteşugite de suflete prin disecaţii psihologice. In deosebi nu găsim ceiace ne obişnuisem să găsim la toţi Ruşii: viaţă arzătoare, pasionantă, clocotitoare.

Acţiunea romanului e ştearsă, personagiile fără însemnătate şi de loc conturate, foarte arareori o analiză sufletească. O lucrare literară mediocră, care interesează însă, şi interesează într'un grad foarte mare, prin atmosfera vieţii sociale nouă, care se desprinde din lectura paginilor.

Pătrundem, spiritual, în micile necazuri ale conducătorilor de soviete din micul oraşel. Le înţelegem viaţa şi le simpatizăm suferinţa. Sovietul oraşelului este preocupat de o chestie foarte importantă: pentru a potoli ţărănimea de primprejur, e nevoe să i se dea sămînţă pentru semănat. Pentru a se putea da însă asemenea sămînţă, trebue să se aducă de prin alte părţi ale ţării; ori, pentru a se putea transporta, trebue să se găsească combustibil pentru locomotive... Şi timp de o săptămînă, munca eroică pentru a se găsi combustibilul necesar, începe. O parte din soldaţii batalionului roşu sînt trimişi în pădurile apropiate, pentru a tăia copaci. Iar, în oraş, se continuă, cu hărnicie, opera dificilă a conservării siguranţei locale. Iată Ceka locală la acţiune: percheziţii, arestări, controlări. Membrii Cekei sînt urîţi de adversari şi iubiţi de partizani: ei desfăşoară opera eroică de salvare a revoluţiei; nopţi întregi de muncă, pentru percheziţii, pentru rapoarte, pentru descifrat telegrame şi pentru întreţinut comunicări telefonice şi telegrafice! Asistăm apoi la şedinţe de ale Sovietului: pitorescul acestor şedinţe cu mujici nedisciplinaţi, cu soldaţi rebeli, cu dezordine în discuţie, cu naivitate şi deseori ignoranţă în discursuri, îl cunoaştem de aproape.

Şi în fine, episodul cel mare: revolta ţăranilor, care torturează pe revoluţionari şi masacrează populaţia.

Rînd pe rînd, conducătorii sovietului local sînt ucişi şi chinuiţi de acei pentru care luptau. Casele sînt pustiite; focul mistue micile gospodării ale tragicului oraşel... Dar, în cele din urmă, batalionul roşu învinge; ţăranii se potolesc; se aduce şi combustibilul necesar; se va putea transporta, cu el, sămînţă, şi „grîul —apă turnată în foc—va linişti complect ţărănimea turbulentă".

Şi după măcelărire şi pustiire, viaţa micului oraşel se va continua în calm, în linişte, până la cine ştie ce nouă răscoală şi nouă măcelărire...

N. N. Matheescu

* * *

Henri Massis, *Défense de l'Occident*, (Paris, Plon, 1927).
Apărarea Occidentului e o replică întîrziată la *Chemările Orientului* (1925)—ecouri îndepărtate și acestea ale discuțiilor suscitate în Germania de operele lui Oswald Spengler și ale contelui Hermann Keyserling.

Pentru a scăpa de sentimentul apăsător al izolării morale și politice, Germania din anii 1918—1922 a căutat în filozofia și morala popoarelor orientale o consolare pentru mizeria ei insuportabilă și în același timp elementele unei restaurații intelectuale și politice. Exclusă din mijlocul popoarelor occidentale, Germania a căutat în Răsărit o compensație la ceiace pierduse în apus.

Această orientare, marcată în ordinul politic prin alianța germano-rusă dela Rappalo, a sfîrșit însă prin a trezi cele mai vii îngrijorări atît în Germania cît și în țările aliate. O alianță a Germaniei cu Rusia bolșevică ar fi constituit cea mai gravă primejdie pentru unitatea și pacea Europei: opinia publică din toate țările apusene a protestat contra acestei perspective. Germania însăși, pe măsură ce restaurarea economică îi reda increderea în sine, și-a dat seama de primejdia *asiatismului* pentru ființa ei națională și și-a îndreptat din nou privirile spre Occident. Această schimbare de front a dus la aranjamentul dela Londra (August 1924) și la acordul dela Locarno, care însamnă reintegrarea Germaniei în concertul european. A mai vorbi azi de primejdia conjugată a asiatismului, o bolșevismului și a germanismului cum o face d. Massis împreună cu tovarășii săi dela *Action française* e un anacronism.

Insă, dacă considerațiile asupra Germaniei sînt tendențioase sau perimate, capitolul consacrat psihologiei și aspirațiilor rusești e remarcabil: bolșevismul e reîntoarcerea poporului rus la starea și la moravurile de dinainte de Petru cel Mare. D. Massis arată prelungirea în bolșevism a ideilor slavofile și naționaliste și tendința șefilor bolșevici de-a realiza, prin reunirea într'un mănunchiu a popoarelor barbare din centrul Asiei, visul de atîtea ori formulat de slavofilii și de naționaliștii ruși. Da, „bolșevismul nu e Lenin, nu e Trotzky: bolșevismul e întreg poporul rus". Altfel nici nu s'ar putea explica persistența lui, și succesul lui printre popoarele asiatice.

A. O.

* * *

André Maurois, *La vie de Disraëli* („Vies des hommes illustres", nrf. 1927).

Biografiile romanțate sînt la modă. André Maurois, al cărui „Ariel ou vie de Shelley" a cunoscut acum vre-o cinci ani un viu succes, a dat în „*La vie de Disraëli*" un model desăvîrșit al genului. Eroul și autorul au fost parcă predestinați să se'ntîlnească. Candidul Shelley a rămas în fond impenetrabil talentului spiritual

și ironic al autorului care nu l-a putut zugrăvi decît de dinafară și grație unui permanent efort de simpatie. Cu Disraëli, Maurois se confundă încît povestirea ia aspectul unei confesiuni. Inrudirea sufletească între autor și erou e așa de mare încît descrierea lui Maurois și pasagiile citate din scrierile lui Disraëli formează un tot organic. Pentru a-l zugrăvi pe Disraëli, Maurois a împrumutat însă tonul lui Disraëli, rămînînd cu toate acestea natural și original. Un adevărat „tour de force et d'adresse".

Inrudirea de temperament se explică în parte prin identitatea de rasă a eroului și a autorului. Evreu de origine și mare industriaș, artist și om de acțiune, cunoscător incomparabil al mentalității engleze, André Maurois a putut studia în cazul lui Disraëli unele din problemele cele mai importante pe care lui însuși i le-a pus viața. Șovăiala între artă și acțiune, care caracterizează prima etapă a carierii lui Disraëli, a cunoscut-o fără îndoială și Maurois: paginile în care Maurois arată alternanța perioadelor de creație artistică și de activitate politică sînt de cea mai pătrunzătoare și mai fină psihologie. Autorul explică admirabil destinul personagiului său tocmai prin acest amestec curios de artist și de om de acțiune. Disraëli își exprimă visurile în romane, înainte de-a încerca să le traducă în realitate, și tot în romane caută să-și explice cauzele primelor lui eșecuri. Astfel creația artistică devine pentru el o experiență pregătitoare pentru acțiune sau „supapa de siguranță a emoțiilor lui". Acest amestec face din Disraëli un politic în felul politicilor de pe timpul Renașterii. Imaginația-l conduce să considere societatea și statul ca o materie plastică pe care un legislator intrepid o poate fasona după plac. Insușirea aceasta explică poate rolul pe care l-a jucat în politica engleză. Unei societăți desamăgite de platitudinea ideilor timpului, Disraëli i-a oferit formula magică a *Imperiului*. El a știut să vorbească imaginației poporului englez și să reînnoiască în serviciul necesităților foarte pozitive ale politicei engleze, mirajul susceptibil de-a ralia masele fără concursul cărora nimic durabil și mare nu se creiază în politică.

Un politic al Renașterii e Disraëli și prin felul cum își înțelege și joacă rolul. El e unul din cei mai desăvîrșiți comedieni pe care i-a cunoscut politica modernă. In mijlocul luptelor celor mai aprige, în fața atacurilor celor mai violente și în izbucnirea patimilor celor mai puternice el nu pierde niciodată controlul actelor sale. In improvizațiile cele mai spontane se ascultă vorbind, se observă lucrînd, se bucură de sonoritatea unei fraze sau de eleganța unui gest. Artistul din el *aranjază* și exploatează acțiunea omului politic, iar omul de acțiune „rămîne totdeauna nițel actorul care joacă drama imaginată pentru el de către autor".

Pentru zugrăvirea acestei dualități între individ și personaj, între personalitatea reală și personalitatea socială Maurois a profitat de lecțiile lui Proust și ale lui Pirandello. A făcut-o însă cu o extremă discreție, fără să dea povestirii alura doctrinală pe care o au piesele dramaturgului sicilian.

Interesul principal al acestei biografii stă în arta cu care autorul marchează ascensiunea lentă, dar neîncetată, într'o clasă la care orgoliul originii aristocratice era sentimentul dominant, a unui individ pe care naşterea şi „originea etnică" îl îndepărtau deopotrivă de această clasă, pînă la cele mai înalte onoruri: şef al partidului conservator, prim-ministru, conte, sfetnic intim al reginei Victoria. Lupta lui Disraëli contra prejudecăţilor de rasă şi de castă constitue unitatea povestirii, dar în jurul ei Maurois evocă toate marile figuri ale politicei engleze dintre anii 1830—1880. „La vie de Disraëli" e un roman psihologic şi un roman istoric deopotrivă de reuşit. El ridică pe autor printre cei mai buni scriitori francezi contemporani.

A. Oţetea

* * *

Carl Ciapek, *R. U. R.*, (Dramă utopică şi colectivă in trei acte şi un prolog), Trad. F. Aderca, Editura bibliotecei „Dimineaţa", 1926.

Drama utopică a lui Ciapek e — spre deosebire de teatrul pirandelic, susţinut adesea de artificii tehnice sau înălţat de atmosfera istorică a trecutului—o revenire la teatrul de idei aproape inexistent în ultimul timp în literatura contemporană.

Inspirat de ideia afirmată în special după războiul ultim, că dezvoltarea civilizaţiei contemporane cu nota ei mecanicistă evidentă are fatale repercusiuni asupra psihicului uman, că e un atentat la dezvoltarea integrală a individualităţii şi o mecanizare treptată a intelectului, Karl Ciapek concepe o intrigă de situaţii neverosimile, păstrînd totuş ceva din realitatea vieţii actuale.

Tema, pe care o dezvoltă utilizînd o fantazie rară, apare cu totul ireală: Omul actual, inventatorul perfecţiunilor tehnice şi descoperitorul principiilor funcţionale şi legilor cosmice, găseşte mijlocul de a fabrica din elemente naturale—pe cale chimică—fiinţe asemănătoare lui: „roboţii", în realitate însă aceştia sînt numai maşini cu însuşiri de imitaţie, dar incapabile de a exercită prin ele înşile opere de creaţie proprie, originală.

Pentru om ei constitue un mijloc admirabil de utilitate mecanică, căci construiţi în proporţii variate, adesea uriaşe,—deşi simpli sclavi ce pot abia articula cuvinte cu totul obişnuite—roboţii vor uşura complect activitatea de producţie materială, pe care o necesită viaţa economică a omenirii.

Dar în aviditatea sa de bogăţii, omul creiază un număr extraordinar de roboţi şi e în cele din urmă ucis de ei. Omenirea este distrusă. Nu va rămîne decît rasa „roboţilor"; ei înşişi însă sînt ameninţaţi cu pieirea într'un extrem de scurt timp, deoarece nu au putere de regenerare, de procreaţie a speţei.

Atunci salvarea, care părea exclusă, apare sub forma unei reale minuni; maşinile ce nu aveau decît activitate mecanică, încep să manifeste sensibilitate umană şi sentimente în germen.

Şi în momentul în care apar ca fiinţe spirituale, cînd sentimentul distinge sufletele salvate de omogenitatea mecanică a materiei ce îi constituia, desvăluindu-se vechiul secret al procreaţiei, genul uman la care s'au înălţat acum „roboţii",—va renaşte.

Drama lui Carl Ciapek este desigur utopică; şi prin supradozarea fantaziei, de care e inspirată, apare departe de viaţa reală, în care sîntem obişnuiţi să privim acţiunile omeneşti.

Totuşi, prin extrema exagerare a ideii de perfecţiune mecanică—ce reprezintă dintr'un anumit punct de vedere desagregarea vieţii psihice normale,—ea reprezintă o viguroasă critică la adresa mecanicismului materialist al vieţii actuale; iar prin realizarea artistică oferă momente de emoţie puternică şi de penibilă impresiune.

Mircea Mancaş

Revista revistelor

Personalitatea lui Henri Bergson şi Anglia

Lăsînd deoparte aspectele generale ale doctrinei, am dori să expunem aci cîteva din circumstanţele speciale, cu adevărat engleze, care au influenţat, mai întâiu în mod spontan, apoi în mod voluntar gîndirea bergsoniană.

Rolul predominant pe care Bergson îl acordă problemei personalităţii este un lucru îndeobşte cunoscut, el afirmă că omul determină gînditorul iar că gîndirea este nu numai traducerea dar chiar produsul imediat al temperamentului şi al vieţii însăşi a gînditorului.

Educaţia lui Henri Bergson a fost exclusiv franţuzească. Elev la liceul Condorcet, el este apoi primit în anul 1878 la Ecole Normale Superieure. El participă la ansamblul de aspiraţiuni şi de dispoziţiuni multiple a cărei unitate alcătueşte sufletul Franţei.

Dar un alt factor a intervenit în dezvoltarea temperamentului intelectual al lui Bergson, factor a cărui putere fără a putea fi comparată celei de care am vorbit, nu poate totuşi fi lăsată deoparte, şi aceasta este influenţa Angliei.

Mama sa de origină şi de educaţie engleză a trăit într'o strînsă intimitate cu fiul său; limba lor curentă era cea engleză, nimic surprinzător deci în orientarea spiritului filozofului francez către viaţa şi gîndirea britanică.

Limba engleză pe care o cunoştea ca şi pe cea franceză este isvorul a numeroase caractere dominante a operei sale.

In primul rînd empirismul, care este la baza doctrinei bergsoniene coincide perfect cu empirismul limbei engleze care împrumutînd elementele vocabularului său surselor germanice ori romane fără preferinţă, le ajustează nevoilor sale.

Apoi realismul limbii engleze pare adese o reproducere a realismului caracteristic gîndirii lui Bergson.

Notăm în al treilea rînd sentimentul personalităţii şi a libertăţii care alcătuesc izvorul viu al gîndirii bergsoniene şi care pretutindeni face erupţiune în limba Marei Britanii.

Toate aceste analogii şi încă altele la care nu ne mai oprim, sînt pentru cei familiarizaţi cu doctrina filozofului francez şi cu limba poporului englez, evidente.

Toate aceste caractere deşi de ordin pur linguistic traduc totuşi sufletul englez în forţa sa spontană, precum şi în vitalitatea sa concretă.

Dar aceste afinităţi prealabile şi bine înţeles inconştiente la început Bergson le cultiva apoi conştient. In afară de numeroasele voiajuri pe care le face în Anglia, în foarte scu t timp mediul englez îi devine tot atît de familiar ca cel francez. Operele sale

sînt în întregime traduse, prelegerile sale sînt călduros solicitate la Oxford, Cambridge, Londra, Birmingham şi în America. In 1921 Universitatea din Cambridge îi decerna gradul de doctor în litere onorar.

Dispoziţiuni native moştenite dela o mamă de origină engleză, anumite circumstanţe ale educaţiei sale bilinguice franco-engleze, şi obiceiurile şi gusturile sale individuale, cărora de fapt le acorda o mai mare importanţă ca transmisiuni ale unor calităţi ereditare sînt contribuţiile esenţiale şi determinante ale factorului britanic observat în evoluţia personalităţii lui Bergson.

(F. Dalattre. *Revue de litterature comparée*).

Unde merge Rusia

Conferinţa Internaţională din Geneva a fost convocată în 1922 în scopul de a antrena Rusia în orbita europeană. Toţi acei care au luat parte îşi reamintesc de sigur de primirea atît de măgulitoare, aproape deferentă, făcută de toate marile puteri delegaţiunei Sovietice.

Astăzi, după cinci ani de politică de apropiere, însuşi protagonştii acestei reuniuni memorabile par dispuşi să recunoască vanitatea eforturilor lor şi o stare de războiu latentă se institue încetul cu încetul între Uniunea Sovietică şi restul lumii care de fapt nu e decît rezultatul iluziilor cu care s'au nutrit atît unii cît şi ceilalţi. Decepţiile care au decurs au fost deci cu atît mai crude.

Dacă este un lucru incontestabil că diplomaţia europeană de după războiu nu excelează nici printr'o prea mare profunzime de vederi nici printr'o prea mare perspicacitate, în orice caz pasivul său nu conţine atîtea erori şi atîtea acte nesocotite ca acela al diplomaţiei sovietice.

Ideia iniţială care a stimulat guvernul bolşevic dela început şi l-a susţinut în diferitele nenorociri prin care a trecut este aceia că mai devreme sau mai tîrziu o revoluţie inevitabilă va hotărî soarta nenorocită a occidentului.

Cîte speranţe rînd pe rînd spulberate au pus sovietele mai întâiu în inevitabilele turburări fără de care puterile beligerante nu vor putea efectua demobilizarea generală ori pe dezastrele care trebuiau să urmeze crizei economice din 1920—21.

Restaurarea monetară a ţărilor cu inflaţiune le părea imposibilă. Din nefericire însă pentru soviete, toate previziunile au rămas nerealizate iar „Stabilizarea temporară a capitalismului" rămîne un fapt irefutabil.

Pe de altă parte, puterile occidentale care au căutat ca orice preţ să între în relaţiuni cu U. R. S. S. nu-şi mai pot ascunde decepţia. In reconcilierea cu Rusia, străinătatea vedea mai ales avantajul unui vast schimb de produse. Aportul Rusiei însă care înainte de războiu constituia 29.3 la sută din importaţiunea europeană de cereale, astăzi a scăzut la 8—7 la sută.

Nivelul mijlociu al preţurilor interne depăşeşte în Rusia cu 25 la 100 pe acel a pieţii internaţionale.

Mirajul unei Rusii care ar absorbi excedentul produselor europene este distrus şi aceasta pentru motivul foarte simplu că dacă ar cumpara mai mult decît ar vinde, sistemul său monetar n'ar putea rezista, deoarece noua monedă rusească chiar izolată de lumea exterioară a perdut deja jumătate din puterea sa de cumparare.

De aici revizuirea generală la care proceda străinătatea în relaţiile sale cu sovietele, reviziune de altfel precipitată de recentele evenimente din China.

Care sînt intenţiile bolşevicilor în China? S'ar putea crede că ei caută să formeze un bloc ruso-aziatic care să hotărască destinele Europei.

De fapt ambiţia lor nu este aşa de mare, ci vor pur şi simplu să închidă comerţul cu China, compromiţînd astfel „Stabilizarea temporară a Capitalismului".

Până la reuşita acestor tentative putem constata că noul regim care trebuia să aducă fericirea popoarelor pentru moment în Rusia nu a adus ameliorări simţitoare. După ultimile statistici, în ţara sovietelor se socoteşte tot un pat la trei persoane iar dacă lucrătorii nu mai lucrează pentru patron aceasta nu înseamnă că munca lor este integral plătită.

In orice caz, politica sa de obstrucţionism al comerţului, în interior între sate şi oraşe iar în afară cu străinătatea, mai ales după probabi-

lul eşec al planului său relativ la liberul schimb de mărfuri dintre Occident şi China, nu face decît să accentueze starea de războiu latentă care caracterizează relaţiile Rusiei cu marile puteri, iar vechiul imperiu slav va continua să sărăcească renunţînd la rolul pe care l-a avut în civilizaţie.

(Max Hoschiller. *Revue de Paris*).

Un nou gen literar

Una din calităţile cele mai puţin frecvente la romancierii contemporani este, oricît de bizară ar părea această afirmaţie, reînoirea. Prizonieri benevoli ai formulei căreia îi datoresc primele succese, ei par că se tem de libertate. Majoritatea se mulţumesc să refacă în fiecare an acelaşi volum, introducînd cîteva variante de detaliu. Nimic surprinzător, dacă curiozitatea cetitorului se emusează.

Principalul, dacă nu chiar singurul farmec al romanului, reese din efecte de surpriză. Imaginaţia intră atunci în joc. Din nefericire însă, nu toţi romancierii n'au imaginaţie. D. Maurice Renard însă are, şi are chiar foarte multă.

Dacă considerăm extraordinara sa supleţă şi inventivitate, cu greu putem admite că avem de a face cu un scriitor al epocii noastre, cu toate acestea nu există operă care să aibă o mai mare afinitate cu nervii şi gusturile contemporane.

Până acum el a fost considerat ca un Wells al Franţei, un Wells însă de o formă mai îngrijită şi cu un accent foarte personal în romanele sale „Le docteur Lerne sous-dieu", „Le Voyage immobile", „L'homme truqué" etc.

Forţa extraordinară a acestor romane nu exclude însă la autor o mare delicateţă: „Invitation à la peur" sînt o serie de nuvele într'un gust foarte rafinat, considerate de altfel ca nişte mici capodopere.

Dar iată că autorul părăseşte romanul fantastic în care era neîntrecut şi hotărăşte să confere, graţie excepţionalelor sale calităţi de scriitor romanului poliţienesc investitură literară. Ultimul său volum „Lui" este în acelaşi timp prima încercare în acest nou gen şi un succes deplin.

In fruntea cărţii sale, d. Renard înscrie această frază a lui Goethe: „Marea mea dorinţă este să plac mulţimii: ea singură în lume trăeşte şi face să trăeşti".

Pe această mulţime, o cîştigase tot prin romanul poliţienesc Gaston Leroux.

Locul lăsat liber prin moartea autorului celebrului roman „Le Parfum de la dame en noir", d. Renard şi-l însuşeşte şi face cu atît mai bine cu cît graţie d-sale, de-acum înainte romanul poliţienesc devine un gen literar.

(Yves Gaudou. *Vient de paraître*).

Conferinţa economică

Asistăm la un fapt de o extremă importanţă. Societatea Naţiunilor începe să-şi întindă activitatea peste cîmpul economiei internaţionale. Şi aceasta în interesul stabilităţii mondiale.

Concurenţa internaţională, unificarea comunicaţiilor şi reglementele comerciale sînt recentele probleme ale ştiinţii guvernului care prin intermediul Biroului Internaţional al Travaliului şi al Secretariatului Secţiunilor tehnice aparţin de acum Societăţii Naţiunilor.

A venit momentul ca problemele economice să aibă în consiliul pentru reconstituirea lumii, locul pe care de drept l-a cîştigat demult.

Cooperaţia intensificată între foşti inamici, între slabi şi tari, constitue un punct vital iar risipa nesocotită a resurselor de care dispune umanitatea în prezent ca şi în viitor este strict reglementată de înseşi limitele vieţii mondiale.

Opera S. N. îngădue speranţa în posibilitatea dacă nu a unei păci perpetue, cel puţin a împuţinării cîmpurilor de conflicte.

Războaele de mîine depind de sistemele comerciale şi de condiţiile unei cooperaţiuni mondiale, iar omul de stat care nu va privi lucrurile decît dintr'un punct de vedere strict naţional va fi cu drept cuvînt ţinut răspunzătorul dezastrului. Dimpotrivă acelor conducători de popoare care vor simţi că a venit momentul de a îndrepta toate eforturile lor către asigurarea unei păci universale, pe calea unei amicale înţelegeri internaţionale, le vom datora pacea.

Acest joc al forţelor economice îl regăsim în tot cursul războiului. Aliaţii fură nevoiţi să creeze în timpul perioadei critice a luptei, o organizaţie comercială supranaturală, care să satisfacă nevoile economice ale combatanţilor.

După războiu a succedat fireşte o reacţiune împotriva acestui sistem de relaţii internaţionale. Totuşi în conferinţa Internaţională financiară care a avut loc la Bruxelles în 1920 chestiunea politicei economice a Naţiunilor a făcut obiectul a numeroase discuţiuni.

D. Painlevé, preşedintele consiliului de miniştri al Franţei din anul 1925 deschide a şasea adunare anuală a Societăţii Naţiunilor cu chestiunea economiei internaţionale. Dacă nu căutăm să stăvilim, prin măsuri prudente animate de spiritul internaţional care domneşte în această adunare, forţele economice deslănţuite în toată brutalitatea lor, vom simţi într'o zi, ameninţător, spectrul unui nou războiu.

Un pas important în această direcţie a fost făcut în cursul adunărilor Societăţii Naţiunilor din anul 1925 din iniţiativa Franţei reprezentate de d. Loucheur.

Conferinţa aceasta menită să reconstitue şi să amelioreze progresiv economia mondială, are loc subt auspiciile Societăţii Naţiunilor şi prin aceasta are un răsunet mult mai puternic şi mai eficace acest organism excelent constituit, fiind în al optulea an de funcţionare şi fiind alcătuit din cincizeci şi şase din cele şaizeci şi trei de-state ale lumii.

(Charles Hodges. *Le Monde Nouveau*).

Stadiul Cinematografului

Importanţa din ce în ce mai mare pe care o capătă cinematograful în viaţa omului modern, îndreptăţeşte nu un articol, dar chiar un volum consacrat acestui subiect.

După cum un tablou, spune pictorul Maurice Denis, înainte de a fi o femee, un copac sau un cîmp de bătălie este o suprafaţă cu două dimensiuni, acoperită cu culori combinate într'un anumit fel, tot aşa un film înainte de a fi comic, dramatic ori documentar, înainte de a avea un anumit sens literar este o serie de imagini care se succed într'un anumit fel.

Dacă în loc de a asista la un film mediocru, urmărim unul din acele filme de o adevărată valoare cinegrafică, povestea rămîne pe planul al doilea, iar atenţia noastră este complect cucerită de ritmul filmului şi de puterea imaginei.

Experienţă ades verificată în faţa micilor filme americane de Mack Senett—care printr'o alură frenetică, şi prin situaţii de un comic irezistibil antrenează toată sala, care de altfel odată filmul terminat şi rîsul potolit exclamă: „aceste filme comice americane sînt complect stupide".

Din nefericire dezvoltarea cinematografului este condiţionată, şi nu numai dezvoltarea dar însăşi existenţa sa, de reuşita materială.—Ori, publicul dacă de multe ori se vede involuntar atras de opere de o adevărată valoare cinegrafică, de cele mai multe ori se mulţumeşte cu desfăşurarea unei poveşti emoţionante, apropiind astfel cinematograful de literatură cînd în realitate el este pur vizual.

Tentativa remarcabilă a d-lor Fernand Léger şi Dudley Murphy în „Ballet mecanique" arată cu evidenţa puterea expresivă a imaginei dezbracată de orice intenţie intelectuală.

Dar înainte de a ajunge la această ultimă expresie, vom face un mic istoric al cinematografului.

Primul aparat cu care se putea lua vederi, realizat de fraţii Lumière după invenţia lui Marey a fost experimentat în 1895, iar primele reprezentaţii au avut loc în subsolul lui „Grand Café" (Boul. des Capucinnes, Paris) în ziua de 25 Decembre din anul 1896. La acest spectacol au fost proectate „Sosirea trenului dela Vincennes" şi nişte vederi dela mare.

De atunci cinematograful face mereu progrese, şi dacă Franţa a rătăcit cîtva timp pe calea greşită a cinematografului-literatură, în schimb America şi Germania, au priceput dela început că cinematograful va fi o artă, numai atunci cînd va fi pus în măsură de a interesa publicul şi de a-l emoţiona prin mijloace pur vizuale.

Inaintea succesului Americei şi a

Germaniei. Suedia a cunoscut și ea o epocă glorioasă.

Suedezii au darul incomparabil de a întrebuința minimum de mijloace pentru a obține maximum de efect. Victor Sjertrom era împreună cu Maurice Stiller marele regisor al Swenska-ei scandinave.

In stadiul actual Franța, dispusă să profite de exemplul străinătății, reprezintă împreună cu America și Germania și poate chiar cu Rusia, care deși nu ne-a dat până acum decît două sau trei filme, este totuși autoarea lui „Le Cuirassé de Potemkine" care îndreptățește toate speranțele, rezultatele eforturilor în vederea artei cinegrafice, iar rezultatul la rîndul său reprezintă o mare victorie.

(Charensol. *Mercure de France*).

Gustave Flaubert și frații Goncourt

Numeroasele scrisori inedite ale lui Edmond și Jules de Goncourt adresate lui Flaubert arată că exista o prietinie și o admirație reciprocă care nu pare a fi încetat până la urmă între Flaubert și autorii lui „Germinie Lacerteux".

Sîntem totuși îndreptățiți, dacă ne gîndim mai cu seamă la imensa distanță care separă operele acestor autori, să ne întrebăm dacă în elogiile fraților Goncourt nu găsim mai degrabă o concesie din partea lor decît o adevărată admirație; cu atît mai mult cu cît din aceleași scrisori reese o totală incomprehensiune a scrierilor lui Flaubert.

Faimosul jurnal confirmă aceasta. Nu găsim nici o frază în care să fie vorba de talentul lui Flaubert; de altfel aceiași indiferență și la adresa lui Zola, Daudet ori Tourgueneff.

Edmond de Goncourt n'a înțeles nici „Madame Bovary" nici „Salambo". Nu a simțit nici frumusețea stilului, nici puterea descriptivă. In schimb vorbește de „Sintaxa de universitar" a lui Flaubert și-i reproșează, el care a fost regele afectației verbale, a ticurilor și a repețirilor, prodigalitatea sa de comparațiuni și de formule.

Pentru cine dorește să cunoască cu adevărat pe frații Goncourt nimic nu-i va satisface mai bine ca cele șase volume ale faimosului jurnal. Vrînd să zugrăvească pe ceilalți, s'au zugrăvit pe ei.

Acești doi gentilomi aveau o dublă personalitate adesea deconcertantă. Aristocrați, ei au scris „La fille Elisa", arătînd dacă nu o predilecție cel puțin un mare interes pentru mizeria, turpitudinea clasei de jos.

Prietinii lor, Daudet, de pildă ori Jules Claretie, se temeau grozav de dînșii.

In prezența fraților Goncourt era imprudent să vorbești: ei își luau note și împingeau mania indiscrețiunii până a se informa despre toți prietinii. Theophile Gautier simțea în fața lor aceiași genă pe care o mărturisește și Daudet.—Amîndoi erau conștienți de pericolul care-i amenința dacă vor spune din greșală o banalitate pe care frații Goncourt nu s'ar jena s'o reproducă și s'o dea chiar ca foarte reprezentativă.

Anecdota este un procedeu admirabil pentru a zugrăvi un caracter, cu condiția însă de a urmări acest scop.

La frații Goncourt anecdota, în cele mai multe cazuri, se reduce la cuvinte ori fraze incomplecte care desfigurează oameni și lucruri.

Din corespondența inedită reese însă că o perfectă cordialitate a domnit întotdeauna între cei doi frați și autorul lui „M-me Bovary".

Din toate cărțile lui Flaubert, cea pe care Edmond de Goncourt pare a o fi iubit-o (pe toate celelalte le lăuda dar nu le accepta fără rezerve) cu adevăr este „l'Education Sentimentale".

Publicul a primit cu destulă răceală această operă a lui Flaubert la care se aștepta să găsească aceiași îndrăzneală și același realism ca în M-me Bovary.

De atunci însă ea a făcut mari progrese în stima publicului. D. Dumesnil, omul cel mai bine informat despre Flaubert din toată Franța a explicat în numărul din 15 Noembre 1926 cauzele acestui succes tardiv.

(Antoine Albalat. *Mercure de France*).

Mișcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Robert Dreyfus, *Souvenirs sur Marcel Proust*, Paris.

Marcel Proust adolescent, debutează în literatură, alături de Fernand Gregh și Daniel Halevy în tînăra revistă „Le Banquet". Tot în cartea d-lui Dreyfus facem cunoștința lui Proust în raporturile sale cu un prietin iubit.

D. Dreyfus scrie relativ la o scrisoare primită dela amicul său: „Găsim în această scrisoare a lui Proust ironie, candoare sinceră, candoare simulată, umilință, morgă, politeță, bănuială și prietinie." Și toate acestea sînt încă o contribuție la cunoașterea și priceperea operei sale.

Jean Mistler, *La vie d'Hoffman*, Coll. Vie des Hommes ilustres, Paris.

Subt aparențele unei biografii, această carte este o serioasă contribuție la studiul romantismului german.

D. Jean Mistler, fost elev al școalei normale și diplomat, cunoaște bine sensibilitatea, cultura și moravurile germane.

Gaëtan Pirou, *Georges Sorel*. Armand Colin.

Variațiunile și evoluțiunile lui Sorel au deconcertat adesea pe contemporani.

Au fost găsit incoherent și ilogic. D. Piron însă este de altă părere și caută să arate în cartea d-sale mai presus de contradicții și oscilații o unitate, dacă nu de doctrină cel puțin de temperament și de sentiment.

M. F. Amiel, *Philine* (Fragmente inedite din Journal intim), publicat de Bernard Bouvier și cu o prefață de Edmond Jaloux.

J. J. Rousseau, *Correspondance generale de J. J. Rousseau, collationnée sur les originaux annotée et commentée*, par Theophile Dufour, Ed. Armand Colin, Paris.

D. Pierre-Paul Plan continuă publicarea corespondenței generale a lui Rousseau—care a fost minuțios adnotată de Theophile Dufour.

Acest ultim volum este al șaptelea al operei întregi—și tratează o epocă cu deosebire patetică a vieții filozofului: imprimarea și lansarea „Contractului Social" și a lui „Emile", persecuțiile și urmăririle judiciare precum și expatrierea nefericitului Rousseau acuzat de toate crimele.

A. de Lamartine, *Portraits et salons romantiques* (Introducere de Louis Barthou), Le Goupy, Paris.

Poetul Lamartine zugrăvește, în artist care a cunoscut de aproape personagiile sale, figuri ilustre ale timpului său: Madame de Récamier, Balzac, M-me de Gerardin, Alfred de Musset.

El nu le idealizează și nu ascunde slăbiciunile și defectele lor decît în măsura în care este necesar. Lamartine își prezintă eroii cu o perfectă libertate de apreciere, fără detalii in-

discrete ori inutile, în analist fin și expert.

Henri de Régnier, *Donc* în colecția „Les cahiers nouveaux", Editions du Sagittaire, Paris.

Un volum de cugetări, de impresii și de cuvinte de spirit în genul lui Chamfort ori Rivarol.

Cugetările sînt în general pline de acea amărăciune a romancierului care a privit universul cu ochiul unui observator ades ironic și fără iluzii.

Gaston Jollivet, *Souvenir de la vie de plaisir sous le second Empire*. Tallandier, Paris.

D. Gaston Jollivet a trăit la Paris ultimii ani ai Imperiului al doilea.

D-sa aduce la istoria acestei perioade contribuția amintirilor sale despre viața de plăcere în timpul lui Napoleon al III-lea

Portretele pe care le schițează precum și anecdotele pe care le spune sînt pline de naturaleță și lipsite de artificiu.

Henri Béraud, *Mon ami Robespierre*, Plon, Paris.

D. Béraud inventează un personaj din care face amicul de copilărie și protejatul „Incoruptibilului". Acest om asistă la toate etapele, la toate episoadele vieții lui Robespierre. Judecă evoluția lui cu o indulgență care nu exclude întotdeauna severitatea și zugrăvește scenele principale ale teroarii cu o artă picturală desăvîrșită.

J. M. Willumsen, *La jeunesse du peintre El Greco*, Ed. Crès, Paris.

Această carte aduce lumină într'o perioadă rămasă misterioasă a vieții pictorului Greco. Autorul face să retrăiască toată arta, toată viața artistică a unei epoci pe care o evoacă în jurul unui personaj central.

Lyautey, *Paroles d'Action*, Armand Colin, Paris

„Les Paroles d'Action" ale mareșalului Lyautey sînt mărturia unei vieți. Aceste documente zugrăvesc omul și arată opera îndeplinită în douăzeci și cinci de ani de viață colonială.

In prefața pe care d. Louis Barthou o consacră acestei cărți, d-sa arată că ilustrul soldat a ales acest titlu, subliniind ca nefiind din acei care vorbesc pentru a nu spune nimic, dimpotrivă nu a vorbit decît pentru ca să efectueze ceva.

Jean Goudal, *Volontés de l'art moderne*, Paris.

Scopul autorului acestui eseu a fost de a găsi o pozițiune dominantă de unde manifestațiunile haotice ale artei din timpurile noastre să apară clare și ordonate. Pentru ca să reușească, el dă pedeoparte noțiunii de public un senz, calitativ și cantitativ mult mai larg, iar pe de alta procedează la fel cu noțiunea de creație artistică.

Apoi arată cum arta modernă, ori care ar fi modul său de exprimare se caracterizează printr'o criză a ideii de „selecțiune". Literatura, pictura, sculptura, muzica aspiră tot mai mult către un „totalism" care îndepărtează tot mai mult posibilitățile spiritului creator.

D. Jean Goudal crede că cinematograful va fi arta viitorului și că „vom merge către o compenetrațiune a artei și a vieții, o artă difuză și care consistă mai ales dintr'o reproducere, la îndămîna fiecăruia în timp ce o artă „ascuțită" înainte de toate creatoare, va pune la adăpost dezvoltarea geniului. Valorile estetice științifice și morale se confundă și rămîne „valoarea umană" care se poate defini ca o adaptare perfectă a omului la planetă".

Mémoires d'Edward Grey, *vicomte de Falladon*, Ed. Crès, Paris.

Lord Edward Grey era în 1914 ministrul Afacerilor Străine a Marei-Britanii și lui îi revine în bună parte răspunderea intrării Angliei în războiul mondial. Memoriile sale constituesc, deci un document psihologic și politic prețios pentru clasarea dosarului conflictului european. Este cu deosebire interesant de confruntat mărturia omului de stat englez cu aceia a d-lui Raymond Poincaré.

Pierre Champion, *Marcel Schwob et son temps*, Ed. Bernard Grasset, Paris.

Cartea d-lui Champion nu este o operă critică; d-sa a iubit și admirat prea mult pe Marcel Schwob ca să-l judece. Considerîndu-se cel mai fervent discipol și continuator al lui Marcel Schwob, d-sa consideră aceasta ca cea mai bună judecată.

Joseph Bedier, La Chanson de Roland 1 vol in—16, Piazza, Paris.

Cu șase ani în urmă d. Ioseph Bedier a publicat o ediție a poemului „Chanson de Roland" tradusă după manuscrisul dela Oxford. Cartea pe care ne-o dă astăzi completează această publicație.

Emil Ludwig, *Guillaume II* tradus de I. V. Samson, Editeur Kra, Paris.

In această carte autorul vorbește de fostul împărat al Germaniei, fără reproșuri, fără înjurii, fără cea mai mică critică. Se mulțumește pur și simplu să juxtapue fapte.

Samuel Silvestre de Sacy, *L'oeuvre de François Mauriac*, Editions P. Hartmann, Paris.

Primul studiu complect asupra ansamblului operei romancierului și poetului lui „Mains jointes și a lui Thérèse Desqueyroux". Interesul acestei cărți este sporit prin numeroasele citații de texte inedite împrumutate primelor manuscrise ale lui Mauriac.

Romane

Marcel Prevost, *La retraite ardente*, Ed. Flammarion, Paris.

Cel mai frumos roman al lui Marcel Prevost.

„Sa maîtresse et moi" fusese deja o agreabilă revelație pentru cetitorii lui „Demi Vierges". După „La retraite ardente" publicul este unanim pentru a recunoaște că un nou romancier s'a născut.

Subiectul este conflictul dintre amor și religie tratat de data aceasta în toată amploarea, ori mai bine zis cu toată simplicitatea sa raciniană.

Soluția este poate cam îndrăzneață dar în conformitate cu Evanghelia: Victoria amorului, victoria cîștigată de amorul uman în contul amorului divin.

Paul Reboux, *Trio*, Paris, Grasset.

Un tînăr băiat iubește o fată. Părinții fetei se opun la căsătorie. Atunci tînărul însărcinează pe unul din prietenii săi, care ocupă o foarte frumoasă situație să ceară pe tînăra fată în căsătorie apoi să divorțeze ca s'o ia el.

Combinația reușește, reușește chiar prea bine de oarece mariajul care trebuia să fie numai simulat, devine după cîteva zile efectiv.

Primul logodnic atunci s'a resemnat la rolul de amant al aceleia pe care vroia s'o ia de soție.

Romain Rolland, *L'âme enchantée III* (Mère et Fils), 2 vol., Ed. Albin Michel, Paris.

D. Romain Rolland care a publicat a treia parte a romanului său „l'Ame enchantée" se obstinează să rămîie fidel unei ideologii „rousseauiste" dar de esență panteistă.

M-me Lucie Delarue-Mardrus, *La petite fille comme ça*, Ed. Ferenczi et fils, Paris.

Pictor realist al sufletului și sensibilității feminine, d-na Delarue Mardrus ne povestește întîmplarea unei fetițe, rămasă candidă cu tot cabotinajul ei.

Indioșată de nenorocirea acestei „actrițe de zece ani" al cărui tată a fugit cu o metresă și a cărei mamă s'a sinucis, autoarea nu se poate împiedica de a pleda pentru mica sa eroină și de a se revolta contra societății burgheze care îi refuză orice compătimire.

M-me Jane Catulle Mendès, *Ton amour n'est pas a toi*, Ed. Albin Michel, Paris.

Bertrande, încîntătoarea eroină a cărții d-nei Catulle Mendès este, cu toate că afirmă că nu-i place Montaigne și cu toate că are în literatură gusturi foarte variate, confundind într'o admirație unică pe d-nii Cocteau, Montherlant, Delteil, Morand, Dorgelès și Bernanos, unul din acele specimene de elită care fac onoare sexului feminin.

D-na Catulle Mendès a știut să-i creeze eroinei sale cadrul romantic care-i convine — și să-i aleagă ca partener personajul cel mai extraordinar care se poate imagina.

D. Lucien Graux, *l'Automne d'Adonis*, Ed. A. Fayard, Paris.

Povestea sentimentală, romanul zguduitor al tuturor acelora care au trăit excluziv pentru amor.

Georges Thialet, *La poule aux oeufs d'or*, Armand Colin, Paris.

D. Giraudoux are discipoli. D. Thialet care este una din speranțele tinerei generații ar fi iscălit cu siguranță „Juliette au Pays des hommes". Romanul său afectează aceiași manieră de șaradă și se învăluie de același mister plin de subtilitate și de bonomie.

„D. Thialet, spune un critic, s'a ostenit desigur mult cu fabricarea romanului său și ar avea desigur mult talent dacă s'ar putea convinge că un singur Giraudoux este suficient pentru a popula Franța noastră spirituală".

Leon Lemonier, *La Femme sans péché*, Ed. Albin Michel, Paris.

„Femeia fără păcat" este soția perfectă din Sfînta Scriptură pe care un om care nu este un Sfînt o părăsește într'o zi aproape inevitabil pentru o femee ușoară.

Mario Puccini, *La Vera Colpevole*, Ed. Vecchioni, Aquila

Această carte, care se compune din cîteva nuvele, este dedicată de autor, scriitorului francez Valery Larbaud în amintirea unei excursii făcute împreună la Recanati patria lui Leopardi.

In dedicație Puccini spune că volumul său este cel puțin ca spirit, leopardian.

Influența lui Leopardi asupra unor scriitori din Italia, de alte grupări literare complect opuse este surprinzătoare dar reală.

Personagiile lui Puccini nu sînt „cerebrali", ele nu se analizează. Sînt de cele mai multe ori foarte simple iar realitatea sfîrșește prin a le revela toată nesfîrșita lor nemulțumire, mai degrabă decît nefericire cum este cazul personagiilor leopardiene.

Luigi Bellini, *L'illusione dell'Amore*, Ed. Carra, Roma

Un fel de friză a femeilor moderne de toate condițiile și de toate genurile — dela tînăra fată de măritat și până la curtezană.

Francisco Madrid, *Sangre en Atarazanas*, Ed. Lopez, Barcelona.

Romanul începe printr'un asasinat în tăcerea și solitudinea unui colț de stradă din Barcelona—apoi dispariția celor doi asasini în vîltoarea plină de mister a marelui oraș.

Tot restul cărții este de altfel în același ton, plin de viață, de pitoresc și de mișcare.

Bandiți, femei perdute, polițiști, romanul d-lui Madrid zugrăvește viața cartierelor de apași a marelor orașe spaniole.

René Goldstein, *Mon crime est à moi*, Edition de la Renaissance du livre.

In romanul său, d. René Goldstein ne povestește întîmplarea unui colonial dezabuzat, plictisit de tot și mai ales de el care caută în crimă o nouă rațiune de a fi.

Această crimă, comisă din diletantism aproape distruge vechiul om. Nu e îndeajuns însă pentru a trezi în el simțul moral—căci dacă condamnarea unui inocent, pe capul căruia s'au acumulat o sută de prevențiuni îl indignează, el nu protestează atît contra erorii judiciare cît împotriva atentatului la proprietate.

Dar printr'o ironie a destinului, el nu parvine cu toate acuzările să fie condamnat și să intre în posesia crimei sale. Probele contra condamnatului nevinovat sînt prea grele ca să poată fi crezut, astfel că nu-i mai rămîne decît consolarea unui voiaj către America în căutarea unui stimulent inedit.

Cartea d-lui Goldstein îl clasează printre cei mai de seamă romancieri belgieni.

Horace van Offel, *Le Comte de Saint Edme*, Ed. de la renaissance du livre.

Este povestea abea modificată a ocnașului Coignard care subt numele Colonelului Pontis, Conte de Saint-Helene a pasionat Restaurația

G. J Gros, *Le meilleur de sa vie*, Editions G. Crès, Paris.

„Le meilleur de sa vie"—timpul în care iubea din toată inima, din toată puterea de iluzionare și certitudinea că umilul său amor decepționat va fi totuși singura rază de soare în viața sa cenușie și monotonă. O poveste fără pretenție, fără trucaj, fără elocvență care nu împrumută decît dela viață intensa ei emoțiune.

Jean Simon Michel *L'heroique petite Madame Arnauld*, Editions Avila, Paris.

O carte plină de acțiune, de viață intensă și de pasiune avînd ca decor cele mai încîntătoare locuri din Moghreb.

Luc Durtrain, *Conquête des Mondu Quarantieme Etage*, Ed. Nouvelle Revue Française, Paris.

Moravurile Americei de astăzi—dar nu ale unei Americi convenționale ci ale unei Americi autentice cu care Ralph eroul principal, locuitorul „Sgîrie-Nourflor" descoperă alcoolul și săvîrșește cea mai indecentă și monstruoasă crimă. Apoi întîlnirea sa cu Bob și Stimmy doi din acei o sută de mii de uvrieri care cutreeră Estul în Fordurile lor în căutarea aventurilor și a unei ocupații.

Filozofie

Leon Brunschvicg, *Les progrès de la consciênce dans la philosophie occidentale*, Ed. F. Alcan, Paris, 1927.

Noua lucrare a filozofului și profesorului Leon Brunschvicg este o mare sărbătoare pentru lumea gîndirii.

Ideia directrice a operei d-sale poate fi, prezentată foarte simplu, următoarea:

Conștiința progresează în măsura în care reflecțiunea asupra noastră înșine poate să prindă, nu contingențele individualității dar caracterele universale și necesare ale personalității; în măsura în care conștiința se aprenhendează ca rațiune obiectivă tot atît cît și ca principiu de acțiune „homo credulus" și „homo faber" nu valorează nimic decît prin „homo sapiens".

Istorie

Emile Gabory, *La Revolution de la Vendée* după documente inedite. Vol. II-lea, Ed. Perrin, Paris.

Al doilea volum al Revoluției Vendéei—este intitulat „La Vendée militante et souffrante" și constitue un studiu amănunțit și aprofundat al cauzelor morale și politice, bazate pe expuneri statistice,—care au determinat grozavele nenorociri ale Vendei.

Grace M. Jaffé, *Le mouvement ouvrier à Paris pendant la Revolution française (1789—1791)*, Ed. Felix Alcan, Paris.

Un fel de monografie a mișcării uvriere la Paris în timpul Constituantei.

Găsim în această lucrare istoria diferitelor corpuri de meserii, care s'au semnalat prin demersuri făcute pe lîngă forțele publice în timpul acestei perioade.

Marc de Germiny, *Les brigandages maritimes de l'Angleterre* 3 volume, Ed. Edouard Champion, Paris.

D. de Germiny citează darea de seamă a d-lui Jaques Bainville asupra serviciilor aduse civilizației de către Englejii fără de cari mările ar fi fost înțesate de pirații barbarești chineji ori bolșeviști. Poziția, bine cunoscută a d-lui Bainville în critica politică îi permit să decerne aceste laude fără a se expune la vreo neînțelegere.

In orice caz, opera în trei volume a d-lui de Germiny este o istorie complectă și fără parti-pris a imperialismului englez și mai constitue încă, și aceasta este poate valoarea sa cea mare o colecție colorată de „marine" istorice.

Comtesse Kleinmichel, *Souvenir d'un monde englouti*, Ed. Calman Levy, Paris.

Evocarea, făcută de un martor înzestrat cu multă putere de observație a dramei formidabile în care a pierit vechiul imperiu al Țarilor.

Voiajuri

Paul Bluyseu, *Sur la route des Indes*, La Renaissance du livre.

Imbarcat pe un frumos vapor al companiei »Messageries" d. Paul Bluyseu, senatorul Indiilor franceze face două frumoase plimbări în drumul spre India pe Mediterana orientală și în Egipt.

Descrierea orașelor în care a făcut escale: Neapole, Atena, apoi Egiptul Cairo, Theba.. Considerații politice, artistice asupra țărilor și orașelor prin care a trecut.

Henry Bordeaux, *Dans la montagne des Druses*, Ploa, Paris.

Lucrurile de care vorbește d-l Henry Bordeaux sînt poate cam vechi căci ele se raportă la ocupația franceză din Syria dela sfîrșitul războiului. Interesul cărții sale constă însă din faptul că este vorba de un popor curios, Drusdii, de care a fost vorba pe timpul Imperiului al doilea și care a fost un perpetuu cîmp de bătălii din timpurile preistorice.

Sociologie

Henri Sée, *La vie économique de la France sous la monarchie censitaire (1815—1848)*.

Epoca de mare transformație agricolă și industrială. Rendamentul agricol care până în 1815 era aproape constant, începe să se mărească. Incepe aplicarea procedeelor nouă în cultură, utilizarea lor se va generaliza și sistematiza după 1850.

Industria se transformă și mai mult. Mașinismul și concentrarea fac progrese considerabile chiar din 1830

mai cu seamă în industria bumbacului.

Avuţia mobiliară creşte în acelaşi timp.

Burghezia beneficiază de toate progresele. Condiţia uvrierilor nu se îmbunătăţeşte decît paralel. Această inegalitate dă naştere la o criză socială. Chestiunea uvrieră apare şi este pusă subt o formă analogă celei pe care o îmbrăcase în secolul al XVIII-lea chestiunea ţărănească.

Finanţe

Richard Lewinsohn, *Histoire de l'Inflation*, Payot, Paris.

Cartea d-lui Richard Lewinsohn este o relatare exactă a evenimentelor care s'au desfăşurat în Germania în decursul ultimilor ani

Inflaţia se poate perfect delimita în timp.

Ea începe în ziua de 4 August cînd o lege supremă, oprea plata în aur a biletelor emise de Reichsbank şi cînd Reichstag-ul acordă guvernului un prim credit de războiu în valoare de cinci miliarde şi durează până în 1923 poate chiar puţin mai tîrziu.

D. Lewinsohn arată care a fost soarta mărcii în acest timp, care sînt cauzele deflaţiunii şi care au fost şi sînt consecinţele pentru Germania.

Germain Calmette, *Les dettes interalliées*, Alfred Costes, Paris.

Societatea Istoriei Războiului subt iscălitura d-lui Germain Calmette a consacrat una din publicaţiile sale acestei chestiuni de actualitate, „Datoriile Interaliate".

Găsim în opera d-sale textele şi documentele esenţiale indispensabile pentru a pricepe discuţiile pe care le pricinueşte această problemă postbelică

COMPILATOR

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească“, strada Alecsandri, Iași.**

Din editura „Viața Romînească“ Iași:

G. IBRĂILEANU
SPIRITUL CRITIC IN CULTURA ROMÎNEASCĂ

C. STERE
IN LITERATURA

OCTAV BOTEZ
Pe marginea cărților
Scriitori romîni și străini

G. TOPÎRCEANU
Strofe Alese
(Balade vesele și triste)

MIHAIL SADOVEANU
Pildele lui Cuconu Vichentie
Strada Lăpușneanu
Cocostîrcul Albastru

MIHAI CODREANU
Cîntecul Deșărtăciunii
Statui *ediția II*
Marele Premiu Național de 100,000 lei pentru poezie.

PREȚUL 40 LEI

RADU ROSETTI
Păcatele Sulgerului
1 volum
Cu Paloșul *3 volume*

DEMOSTENE BOTEZ
Floarea Pămîntului *poezii*
(Premiată de Academia Romînă)
Povestea Omului *poezii*

Dr. C. I. PARHON & M. GOLDSTEIN
Traité d'Endocrinologie:
I. La glande Thyroide

C. HOGAȘ
Pe Drumuri de Munte
I. In Munții Neamțului.
II. Amintiri dintr'o călătorie

AL. A. PHILIPPIDE
AUR STERP

G. GALACTION
RĂBOJI
PE BRADUL VERDE

C. 1420

1927. ANUL XIX — IUNIE ȘI IULIE No. 6 ȘI 7

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICA

SUMAR:

IAȘI

Redacția și Administrația: Strada Alecsandri 3
1927

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 400 lei.—jumătate an 200 lei.—Numărul 40 lei.—Pentru străinătate: un an 600 lei.—Jumătate an 300 lei.—Numărul 60 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMINEASCA

REVISTĂ LUNARĂ
Iaşi, Strada Alecsandri No. 3
ANUL XIX

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuar pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimiţînd suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului pe anul 1927 este:

ÎN ŢARA:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale pe an . 500 lei

Pentru particulari:

Pe un an . . . . 400 lei
Pe jumătate an . . . . 200 „
Un număr . . . . 40 „

ÎN STRAINATATE:

Pe un an . . . . 600 lei
Pe jumătate an . . . . 300 „
Un număr . . . . 60 „

Abonaţilor li se acordă o reducere de 10 la sută din preţul volumelor editate.

Pentru siguranţa primirii regulate a Revistei, D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 150 lei anual costul recomandării pentru ţară şi 220 lei pentru străinătate.

Colecţii complecte pe anii 1920, 1921, 1922 şi 1923, se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţ de 200 lei colecţia, iar 1924, 1925 şi 1926 cu lei 300 colecţia.—

Administraţia.

Somnul

Se împlinesc doi ani, de cînd întâia oară am presimţit existenţa acestei lumi invizibile, perfide şi desgustătoare.

A fost, la început, un simptom de mică însemnătate, asemeni acelor avertismente obscure, care scapă chiar medicilor celor mai iscusiţi şi cu cea mai îndelung încercată experienţă. Numai tîrziu, cînd răul s'a înfipt bine în carne, să roadă tenace şi fără scăpare până la moarte, amănuntul divers apare în adevărata lumină retrospectivă. Dar e prea tîrziu. Rămîne o confirmare fără folos.

Acum, îmi amintesc bine. Doi ani se împlinesc exact peste o lună, fiindcă la această dată, în plină criză a guvernului trecut, pe numeroasele liste care au circulat atunci, se afla şi numele meu destinat să ilustreze în noul cabinet, un minister, rămas dela întemeere insignifiant, numai prin incapacitatea celor ce l-au deţinut. Pentru o tînără carieră politică, însemna un debut de neaşteptate perspective. Mă simţeam cu deosebire pregătit, să dau aici mai mult decît în oricare parte, alta, toată măsura priceperii şi concepţiilor mele, îndrăzneţe şi eliberate de rutină. Aveam siguranţa că într'un singur an, voi depăşi toate aşteptările, voiu înfrînge toate rezervele şi voiu dovedi cu simplitatea elocventă a faptelor, cît de neroade au fost toate sistemele predecesorilor, dacă în nulitatea lor au cunoscut cumva, măcar pretenţia vre-unui sistem, în locul expedientelor.

Mărturisesc de aceia, fără nici o ipocrită pudoare, că îndată ce numele meu a fost rostit, n'am ascuns nimănui dorinţa fermă, ca această posibilitate discutată şi admisă unanim de conducerea partidului, să devină cu orice preţ realitate întărită de un decret cu semnătura regală.

Nu era vre-o vanitate la mijloc, nici o sete nesăţioasă de ajungere.

Toţi cei care m'au cunoscut—sau mai exact: au cunoscut omul care eram atunci—ştiu cît de departe au fost întotdeauna de mine aceste deşertăciuni. Aveam însă datoria să nu mă eschivez. Nu pentru fiinţa mea perisabilă, ci pentru ideile mele, în care şi acum chiar, cînd totul este sfîrşit, păstrez cea mai neclintită credinţă. In politică, un tren perdut, se plăteşte cu aşteptare de ani. Iar o concepţie şi un sistem, valabile şi salvatoare, astăzi, pot deveni inoperante şi ucigaşe mîne.

Repet aşa dar: aveam datoria să nu mă eschivez şi această datorie am înţeles-o imediat.

Am părăsit calmul biroului de studiu, tihna gospodăriei mele cu mărunte satisfacţii burgheze, orînduiala orariului care îmi împărţea ziua în egale şi monotone capitole de lucru, de plimbări şi de meditaţiune; am apelat la subtila înţelegere instinctivă a Cordeliei şi la concursul ei preţios, într'un asemenea ceas decisiv.

Aş vrea să nu fiu rău şi răutăcios înţeles, deşi acum toate îmi sînt indiferente. Ştiu că în năravurile politicei noastre, concursul unei femei capătă o semnificaţie urîtă. Toată cronica anilor din urmă, mişună de asemenea episoade scandaloase.

Ceiace aşteptam dela Cordelia şi ceiace a înţeles încă înainte de a-i fi cerut, era cu totul altceva.

Păstrasem casa închisă. Studiul nu-mi îngăduia să risipesc timpul frivol. Stabilisem aceasta de comun acord, încă din epoca delicioasă, de nevinovate şi optimiste proecte, a logodnei. Cordelia pricepuse de îndată şi acceptase fără împotrivire, perspectiva acestei vieţi aparent terne şi ermetic claustrată. E tocmai ceiace îi înlătura şi ei o teamă ascunsă: să nu mă fure îndatorinţele carierei politice căreia mă predestinam: prieteniile, relaţiile şi participarea la tot soiul de festivităţi, pe cît de stupide pe atît de obligatorii; banchete, aniversări, şedinţe, întruniri şi solemnităţi, care fărîmiţează timpul ca să-l devore mai comod. Aşa, era asigurată că am să-i aparţin cît mai întreg. Mă ştia întotdeauna, alături, dincolo de uşa biroului, la masa de lucru, între tomuri, arhive, dosare, statistici, tablouri sinoptice, cutii de fişe şi colecţiile discursurilor parlamentare din Monitorul Oficial. Cînd se încheiau orele de muncă, mă chema la viaţa cealaltă, cu un deget uşor în stejarul masiv al uşei. Şi toate plimbările erau împreună; toate plăcerile şi bucuriile noastre întotdeauna pure şi înobilate, aveau deosebit farmec în îngemănarea aceasta atît de rară a două inteligenţe deasupra tristei mediocrităţi de rînd; la toate proectele participa cu o docilă identificare de gînduri, de nădejdi, de obiecţii şi de temeri:—n'am cunoscut niciodată un prietin mai înţelegător, mai puţin capricios şi mai îngăduitor cu micile manii care tiranizează orice muritor şi îl fac adesea, semenilor săi, tiran. Iubirea noastră săvîrşise acest miracol. Cred că n'a existat niciodată într'o căsnicie, o armonie mai desăvîrşită, o încredere reciprocă mai nealterată; sentimentul acela de siguranţă al oamenilor care se ştiu mai tari, fiindcă în orice împrejurări, fac o singură voinţă, o singură nădejde, şi la nevoe, o singură faţă, ameninţărilor.

Acum, îi ceream Cordeliei o abatere dela această rînduială. De scurtă durată, până la regularea crizei şi la semnarea decretului. Era absolut necesar. Căci dacă până în acel moment, existenţa mea închinată discret şi orgolios studiului, departe de orice amestec în intrigile, linguşelile şi feloniile cu al căror preţ se creiază şi se întreţin situaţiile politice, îmi dăduseră în partid, un prestigiu dincolo mult de vîrsta şi de cerinţele mele până aici modeste; de astădată, pustnicia mea încăpăţînată, putea fi interpretată drept voinţa de a rămîne mai departe în mîndra-mi izolare, în domeniul abstract al teoriilor, şi poate ar fi aruncat asupra-mi bănuiala că nu mă simt capabil, acum cînd mi se oferea prilejul, să trec în fapt şi în realizări, ceiace susţinusem cu atîta luciditate, logică, pregătire şi talent, în scris şi în cele cîteva conferinţe şi discursuri, care au atras în egală măsură luarea aminte a prietinilor politici ca şi a adversarilor.

Această bănuială trebuia numaidecît înlăturată.

Altfel, perdeam prilejul unic poate, într'o viaţă, cînd realizîndu-ţi gîndurile îţi realizezi însăşi precara ta fiinţă. Un om trăeşte prin gînd, pentru un gînd. Dar gîndul nu-şi capătă realitate decît prin faptă. Făuritorii de utopii sînt cei mai primejdioşi duşmani ai societăţii. S'ar cuveni urmăriţi cu severitatea legilor care pedepsesc colportorii clandestini de stupefiante. Aveam să dovedesc strălucit, că pe nedrept am fost uneori numărat printre aceştia. Studiul şi cărţile, nu mă depărtaseră de realităţile terestre. Mi-au îngăduit numai să descifrez senzuri ascunse şi să simplific, ceiace altora li se pare inutil, complicat şi irealizabil, sau supus unui orb empirism.

Am decis dar, să deschidem uşile casei. Să primim în intimitatea aceasta, încă de nimeni profanată, toţi indivizii aceia amestecaţi, indiscreţi, făţarnici şi vulgari, care alcătuesc în afară de prea rare excepţii, statul major al unui partid şi toată gloata din juru-i.

Au invadat imediat, cu o curiozitate abia stăpînită şi cu o lipsă de jenă caracteristică acestei promiscuităţi născute din capriciile votului universal. Mînjind covoarele cu tălpi murdare, deplasînd obiectele de artă, pipăind cu degete asudate, răsturnînd lucrurile şi rînduiala de până atunci, comentînd cu glas tare valoarea tablourilor din păreţi, lepădînd mucurile de ţigări, pe marginea meselor de lemn rar, scormonind totul cu indiscreţia agenţilor de impunere şi instalîndu-se, ca într'un adăpost duşman, cucerit.

In curînd, nu mi-am mai recunoscut casa. Unii, din aşa zisă curtuoazie şi ca să strîngă mai apropiat legăturile în vederea unei neîntîrziate şi fructuoase prietinii, îşi aduceau nevestele; nevestele, a doua zi, se simţeau datoare să debarce în salonaşul Cordeliei, cu toate odraslele.

Treceau din birou, în sala de primire, din hol în alte încăperi unde nimeni nu-i poftise; își luau singuri îngăduință să vorbească tainic într'o odae închisă, de unde apăreau frecîndu-și mînile, fiindcă puseseră la cale cine știe ce ticăloșie pe socoteala celui de-al treelea, care își sorbea cu nevinovăție cafeaua. Căci toți, n'au întîrziat, asemeni trupelor bivuacate pe teritoriu dușman, să poruncească slugilor, să pretindă doza preferată de zahăr la cafea, lichiorul și vinul potrivit gustului și obiceiului, să-mi schimbe furnizorii și să-mi dicteze orele de masă, felurile bucatelor, numărul becurilor aprinse și termenul de somn.

Criza se prelungea peste așteptări. Oarecare dificultăți în alcătuirea noului cabinet, se iviseră din pricina situației externe, care cerea un guvern tare și durabil. Toți arătau cu fiecare zi trecută, semnele unei enervări crescînde și unei nerăbdări ajunse la paroxism. Telefonul sbîrniia necurmat, concurînd soneria ușei de intrare. Casa mea devenise locul de întîlnire al tuturor celor care împărțeau și solicitau; un teritoriu până atunci neutru, al tuturor pertractărilor și focarul nou-nouț, al tuturor intrigilor.

Până la miezul nopții bîzîiau motoarele automobilelor, cacofonia clacsoanelor, răsuna trîntită în ușori portița grilajului de fier; reporterii gazetelor mă deșteptau din somn; ieșiseră la iveală foști prietini, camarazi de școală și de stagiu militar, anonimi de mult uitați, asigurîndu-mă de fidelitatea lor eternă, prevenindu-mă de viitoarele lor dorinți devenite pretenții imperioase; la ultima oră a ziarelor apăreau cu tenacitatea obsedantă a unui refren, amănunte despre rezultatul ultimei întrevederi și ultimei consfătuiri din casa mea, devenit: „cunoscutul fruntaș, distinsul cunoscător, factorul decisiv" etc. etc. Un cotidian publică fotografia fațadei, cu lanțul mașinelor, ca o caracteristică și pitorească fizionomie a crizei. Slugile se molipsiră de aroganța și zăpăceala personalului de otel, neștiind cui să răspundă și cărei porunci să dea ascultare, cu întâietate.

Admiram calmul și bunăvoia Cordeliei, atît de repede acomodată acestui haos. Cu un instinct neașteptat la o femee crescută în linceda atmosferă provincială, într'o familie rămasă cu o jumătate de veac în întîrziere cu vremea (după cum dovedea numele de eroină romantică și desuetă dat copilei unice); Cordelia știu fără să fi învățat dela nimeni, cum să flateze toate slăbiciunile; să răspundă celor mai delicate situații și mai complicate; să calmeze atmosfera electrizată cu un cuvînt de duh; să îmblînzească pornirile învrăjbite și să rezolve cu un surîs, într'o soluție expeditivă și ingenioasă ca simpla argumentare a lui Cristof Columb cu al său ou de pomină, ceiace cu o clipă înainte, păruse tuturor, cu neputință de deslegat. O viață nouă și nervoasă îi înfierbînta sîngele, îi învăpăia obrajii, dădea ochilor o lucire până atunci necunoscută.

O admiram. Îi eram recunoscător și totuși, începeam să

mă tem. O urmăream, cu mîna întreruptă la mijlocul frazei, cum supraveghiază evoluția slugilor cu tava de ceaiu, cum cu inocentă viclenie știe să pună alături, la masă, (prevenindu-mi intențiile), doi oameni indușmăniți care își caută momentan armistițiu;—dar mai ales, urmăream ochii tuturor, căutînd-o, așteptînd-o, desbrăcînd-o.

Da, desbrăcînd-o.

Căci acești oameni cărora le deschisesem casa și a căror prostie, obrăznicie, lipsă de simțire, turpitudine și ipocrizie, le suportam cu eroică resignare, numai în vederea desnodămîntului apropiat și unor înfăptuiri ce-aveau să însemne poate, pentru întreaga țară, punctul inițial al unei fundamentale primeniri și unei nesăcătuite prosperități, îndată ce vor intra în vigoare reformele mele; acești oameni ieșiți din toate bastardele împreunări ale societății și care după un an, aveau să existe numai prin mine ca întreg partidul, nu se mulțumeau deocamdată, să-mi calce covoarele, să-mi deșele jilțurile, să-mi mănînce bucatele, să-mi bea vinul și să poruncească arogant, slugilor, ci îmi spurcau și femeia, cu priviri pofticioase.

Cunoașteți privirea aceasta, care se tîrîe ca balele de melc, pe trupul devenit deodată gol, oricît de sobră și de castă ar fi îmbrăcămintea, oricît de pudică și de rezervată ar fi femeia?

Ah! Era o bună pradă, o proaspătă pradă, Cordelia. Ceva nou, păstrat pur și candid; altceva decît femeile lor lăbărțate și comune, cu obrajii tencuiți și cu ochii îndobitociți, vlăguite de toate îmbrățișările și putrefăcute de toate vițiile.

— Unde ai ținut-o ascunsă, până acum?—mă întrebă, lingîndu-și buzele scîrboase cu o limbă subțire și viperină, șeful partidului, tolănit în jilț, cu picioarele răscăcărate și cu ceașca de porțelan, tremurînd în laba păroasă.

Mi-am impus tot calmul și am cercat să zîmbesc, (mărturisesc lașitatea), cu tot servilismul cuvenit acestui maimuțoiu flocos, cu apucături de satrap și cu pofte libidinoase, care i-au ramolit demult măduva în ciolane.

Cordelia era în picioare; înaltă, tînără si sveltă, ca o elastică plantă de apă, între porci cu ritul scîrnav și cu ochii glodoși.

A înțeles că vorbim despre dînsa și s'a apropiat surîzînd, lunecînd printre mesele fragile de ceaiu și cafea, jucîndu-și rolul cu minunată măestrie. Se plecă, întrebîndu-l cu îngrijorată solicitudine, ca pe-un convalescent mofturos, fiindcă înțelesese de la prima vedere, cît de senzibil este celor mai mici atenții și cît de răzbunător plătește ofensa celei mai nevinovate neluări în seamă.

— Doriți ceva, Excelență? Încă o cafea? Puțin rom? Poate lichior?... Lichiorul favorit: grande Marnière.

Maimuțoiul păros, aspira cu nările lărgite, parfumul cald dintre sînii Cordeliei înclinată spre el; se lăsa poftit cu grații de fecioară alintată, îndopîndu-se cu altă cafea, cu rom și cu li-

chior, făcînd nazuri şi picurînd în barbă, pe haină, pe covor, revărsarea din ceaşca şi din paharele clătinate de bîţiiala mînii.

Am întors capul şi m'am strămutat în alt scaun, de teamă să nu-mi citească în ochi toată scîrba şi ura.

Dar deacolo îl urmăream. Rîsul Cordeliei mă durea ca un fir tras dintr'o cicatrice.

In faţa mea, se crăcănă, aruncîndu-mi în nas fumul unei havane alese din cutiile de pe masă, Bibi Glogoveanu, cea mai desăvîrşită lichea a partidului; fante pomădat, cu haine dupa ultimul jurnal, cartofor cu datorii cîte n'ar plăti fondurile secrete şi misitiile unei triple guvernări mănoase, iar pe deasupra individ cu faimă de irezistibil Don-Juan. Suflă un fum, două; mă privi cu mînile în buzunări, ca pe cel mai curios dintre animalele globului terestru.

— Mare noroc, pe tine!... Mîne te văd Excelenţă. Şi ai pe deasupra cea mai delicioasă femee...

M'am ridicat în picioare, cît sînt de înalt.

Ce-ai zis?

Bibi Glogoveanu, rînji cu ţigara între dinţi, cu un ochiu pe jumătate închis, din pricina fumului:

— Fii calm, Excelenţă! Deprinde-te cu tot calmul pe care îl impune situaţia... Am zis că ai mare noroc. Un boboc de nevestică. Toată lumea e de acord. Eh! Eh-eh! Şi încă ce acord!... Dar fii fără grijă. De la cele dintăiu cuvinte, m'a repezit cît-colo...

L-a repezit cît-colo—ceiace eu n'am fost în stare să fac: să-l înşfac de guler şi să-i reped vînt pe uşă,—fiindcă în clipa aceia, şeful îmi făcu semn că vrea să-mi vorbească.

M'am supus. Bibi Glogoveanu continuă să se plimbe în casa mea, să pufăiască din ţigările mele, cu mînile în buzunări, strîmbînd din nas în faţa tablourilor, ca un pacient plictisit în sala de aşteptare a unui dantist. Pe urmă, l-am văzut aşezîndu-se pe divan, alături de Cordelia, povestind ceva, punîndu-şi în evidenţă mînile subţiri, care fac parte din armele lui de cucerire, lăsînd pleoape ostenite pe ochi languroşi, să-şi dea înfăţişare de om mistuit de spleen, în căutarea unei fiinţi rare care să-l înţeleagă şi să-i aline suferinţele tainice—altă armă din muniţiile ruginite de cuceritor profesionist.

Şeful îmi arăta cum va conduce întrevederea de a doua zi, cu delegaţii celorlalte partide de opoziţie, în vederea unui cartel care să concentreze toate forţele ţării şi să dea un guvern durabil, cu egală autoritate înlăuntru şi peste hotare. Incă odată, mă asigura, că orice va fi să se întîmple şi oricîţi solicitatori dau busna la portofolii, locul meu e asigurat, căci mă dovedisem, acum, cînd mă cunoaşte deaproape, cu mult mai multe şi mai preţioase virtuţi, decît mi-ar fi bănuit cîndva. Il ascultam distrat, şi dezinteresîndu-mă deodată, de tot ce-mi rostea mieros, gura duhnind ca o răsuflătoare de canal. Urmăream, cu o incor-

dare care depăşea decenţa, episoadele scenei de pe divan. Intâiu, Cordelia răspunzînd cu severitate ofensată. Pe urmă, privind în gol. Desnodînd, gînditoare, cu vîrful degetului, aţele albastre de fum. Sprijinindu-şi bărbia în pumn. Amintindu-şi deodată datoriile de gazdă şi sărind în picioare, cu un surîs altul, străin, pe care nu i l-am văzut niciodată.

Bibi Glogoveanu aruncă ţigara într'o cupă de email, îşi frecă palmele cu satisfacţia unui om care a dus la bun sfîrşit, prima parte şi cea mai dificilă, dintr'o operaţie grea, cerînd timp şi răbdare de încercat vînător.

Nu-mi explic nici astăzi, de ce nu mi-am ascultat în clipa aceia pornirea lăuntrică, să-l răsucesc de umeri şi să-l reped pe scări, în stradă. Cu preţul unui scandal chiar, care ar fi răsturnat poate de pe atunci, brusc, toate înlănţuirile viitoare ale evenimentelor şi ar fi dejucat, tot ce destinul îmi rezerva crud şi ireparabil.

Descopeream însă în mine, o laşitate nebănuită, o doză de ipocrizie care mă scăzu îndată în proprii mei ochi—: începeam aşa dar să fiu la fel cu ceilalţi, să deşert până la fund drojdia acră şi să accept ceiace cu suflet senin, acceptau dintotdeauna dînşii. In momentul acela am avut limpede sentimentul că fac din Cordelia o victimă, că o împing într'o lume din care va ieşi pîngărită, că o pierd, jucîndu-mi fericirea mea calmă, fericirea noastră, gata să-mi lunece fără întoarcere, pentru totdeauna.

Presentiment de o clipă, repede înlăturat; clară şi profetică viziune, îndată întunecată.

N'am luat individul de umeri şi nu l-am expulzat din casă, cum aşi fi făcut oricînd, înainte. Dimpotrivă, i-am ascultat cu cea mai ipocrită plăcere, toate nimicurile neroade: cancanuri de club şi detalii scîrboase de aventuri galante. Căci de buna lui prietinie aveam nevoie. Printr'un inexplicabil capriciu al Şefului şi exploatînd abil slăbiciunile de moşneag ramolit, secătura aceasta pomadată, se bucura în partid de o trecere nejustificată şi juca rol de confident, de inspirator şi de mijlocitor îndeminatec şi fin, în toate pertractările comitetului central cu diferitele alcătuiri de conducere, ale celorlalte partide.

Mai mult. Făţărnicia atît de repede contagionată, îmi mergea până acolo, încît m'am trezit fără să pot spune exact cum, bătînd prietineşte pe umăr, cu cea mai cinică lipsă de demnitate, pe cel mai neîmblînzit duşman al meu, Carol Ştefănoiu, fătălăul obez, cu creerul opac învelit de sleiul grăsimei, nulitate notorie, rîvnind de zece ani, cu toată tenacitatea de care e capabilă mediocritatea, la acelaşi portofoliu destinat mie. Norocul îi scăpa încă odată, şi căuta să facă faţă bună, dîndu-şi toate silinţele să pară încîntat „de fericita alegere", etc. etc.

Cordelia îmi veni într'ajutor, copleşindu-l sub o avalanşă de amabilităţi, pe care rînceda creatură le primea, rotindu-şi cărnurile puhave în jilţ, cu astmatice gîfîeli în guşă, de curcan înfoiat, ca pe nişte binemeritate consolări ce i se cuvin.

Şi am surprins ochii rotunzi, fără gene, înecaţi în untură, stăruind lacom la întredeschiderea hainei, de unde porneau înnăuntru, rotunzindu-se, sînii Cordeliei.

Acesta era, domnilor, supliciul meu din fiecare zi şi din fiecare seară.

Cînd toţi au fost plecaţi şi am poruncit să se deschidă ferestrile, ca să iasă mirosul de tutun şi de mitocani, căminul meu cast şi tihnit, avea înfăţişarea unei suspecte case de întîlnire, după ce cheful şi destrăbălarea s'au isprăvit.

Ca să înceapă mai desmăţat, adouazi.

Cordelia căzu între braţele unui scaun, ducînd ostenită palmele mici, la obrajii decoloraţi de nesomn şi de aerul înmiasmat:

— Uff! Ce corvadă! De s'ar isprăvi mai repede.

Aştepta desigur, ca întotdeauna, să-i trec uşure braţul pe după mijloc, şi să-i cer iertare pentru atîtea jertfe, peste puterile mele să le plătesc vre-odată după cît preţuesc. Să-i string fruntea rotundă şi mică la piept, să o alin şi să o alint, ca pe-un copil supus unei trude penibile şi prea timpurii.

N'am făcut-o. Ci m'am trezit, rostind rar, cu o calmă şi perfidă mirare:

— De ce te plîngi? Mi se pare că această nouă viaţă, te amuză mai mult decît sperai...

O pauză. Pe urmă, continuînd:

— ... şi că îţi place; parcă aceasta ai fi dorit-o întotdeauna.

Cordelia ridică ochii obosiţi, nevinovaţi şi trişti, neînţelegînd.

Mi s'a părut că această blîndeţe şi resemnare, fac parte din aceiaşi ipocrizie, destinată celorlalţi. Şi în adîncurile mele, se răscoli o iritare, ce dormita poate de îndelungă vreme, fără să-i bănuesc existenţa. De unde am descoperit, din ce ascunzişuri umede şi tenebroase, ce duh rău mi-a şoptit cuvintele acelea, rele şi crude, care nu mai sunaseră niciodată, în casa noastră, de atîţia ani adăpost unic al celei mai desăvîrşite înţelegeri ce a existat vreodată între doi oameni?

S'ar fi spus că toate zidurile, mobilele, văzduhul, erau acum înveninate de trecerea celor plecaţi, care-au lăsat să dureze, să ne asfixieze, atmosfera lor ambiantă, spurcată de răsuflarea lor, de intrigile lor, de năravurile şi ticăloşia lor scelerată. Era ca o ucigaşă otravă, intrată prin toţi porii păreţilor îmbîcsiţi până la tencuială, de unde se filtra eliberată lent, ca să ne ardă plămînii şi să ne nălucească minţile. De acolo găseam cuvintele; existau invizibile în aer, străine de mine şi totuşi încorporîndu-mi-se, ca să ţîşnească apoi şuerător printre buze, cînd precipitam una după alta, învinuirile cele mai absurde, bănuelile cele mai netrebnice şi ameninţările cele mai neroade. Rîsul acesta rău, rînjetul acesta de bestie coexistînd subt învelişul omenesc, nu mi-l ştiusem. Mi-l descoperisem acum, şi prin el mă simţeam

tare, superior, răsbunător; cu el încheiam fiecare frază, rostită dramatic, în picioare, cum mă aflam rezemat de clavirul negru, cu gesturi patetice de acuzator public.

Nu m'am oprit, înspăimîntat de propria mea rătăcire, decît atunci cînd Cordelia, cuprinsă de plîns nervos, ghemuită ca o vietate fără putere într'o capcană crudă, a lunecat jos din jilţ, lovindu-şi tîmpla.

Atît a fost destul, ca să mă desmeticesc. Am ridicat-o în braţe. Am dus-o în dormitorul nostru, unde deodată mi s'a părut că străbat în altă lume, în fosta lume a noastră, cu aerul calm şi pur, dintotdeauna.

Aci nu intrase nici unul, din cei ce-mi pîngăriseră casa. Aci totul deveni deodată, firesc şi blînd, liniştit, ca o umbroasă oază răcoritoare, într'un deşert bîntuit de vînturi înflăcărate. Am regăsit magic, ca o limbă uitată, toate cuvintele cele bune şi înţelegerea veche, dintre noi. I-am cerut iertare, legănînd-o în braţele-mi puternice, desvelindu-i fruntea rotundă şi mică, căutîndu-i ochii, desvinovăţindu-mă de toată exasperarea nervilor puşi la o cruntă încercare, în ultimile săptămîni.

Plînsul îi sguduia umerii mici; cînd se silea să-l înăbuşe, o îneca peste vrerea ei; ceva fin şi întins peste puterile rezistenţei, ca o subţire strună de argint, părea că s'a rupt înlăuntru. Am aşteptat, îngenunchiat la picioarele Cordeliei, jurîndu-i că n'am să reîncep niciodată.

Tîrziu, şi-a ridicat ochii împăciuiţi, surîzînd printre lacrimi şi ameninţînd cu degetul:

— Bagă de seamă... Spui: niciodată! Gîndeşte-te cît ar fi de oribil...

N'am lăsat-o să isprăvească, înăbuşindu-i cuvintele în sărutarea fără sfîrşit, în care ne regăseam.

Cînd începu să se desbrace, în faţa oglinzei, eram încă pe marginea patului, cu figura spăşită de vinovat, cu palmele pe genunchi. Îi vedeam prin oglindă, faţa ofilită de plîns, ochii în cearăcne vinete, buza de sus puţin inflamată—şi întors spre mine, spatele cu rotunzimi tinere, încovoiat de oboseală şi de o povară strivitoare pentru atît de gingaşi umeri; în totul amintind acele resignate şi docile sclave ale Orientului, care au renunţat să mai dispună de viaţa, de voinţa, de zilele şi de nopţile lor.

M'a cuprins o mare înduioşare şi mai aspră, am avut conştiinţa netrebniciei săvîrşite cu un ceas înainte.

Prin reflexul sticlei, Cordelia mi-a cetit desigur toată această desnădejde şi umilinţă în ochi, căci s'a întors *ea*, şi a venit *ea*, să mă consoleze, repetîndu-şi ameninţarea:

— Ce înseamnă copilăriile acestea?.. Numai vezi, nu uita. Ai spus: *niciodată!*

Ce blînd balsam fură aceste simple cuvinte, pentru inima mea ulcerată!

Cordelia s'a culcat, strîngîndu-se înfrigurată în zăpada de

olandă a așternutului, unde trupul ei nu ocupa mai mult loc decît un trup de copil bolnav, debilizat și avînd atîta nevoe de ocrotire, cum într'adevăr îmi apărea dînsa. A adormit îndată, ca să se refugieze parcă în somn, de toate hîzăniile și absurdele chinuiri ale realității imediate. Respirația ușoară și regulată, arăta trecerea dela această realitate precisă și îngenunchiată de aspre îndatorințe, în lumea odihnitoare și magică, de dincolo de somn. Am rămas cu obrajii în palme, sprijinind coatele în genunchi, pe un scaun alături, să o privesc cu nesaț cum doarme și să o iubesc mai mult. Semnele ostenelii și ale întristării, încă durau crispînd trăsurile, oglindind o suferință lăuntrică. O iubeam până la lacrimi, altfel decît până atunci, într'o pornire care ar fi vrut să o absoarbă cu totul, să șteargă tot din jurul nostru, să ne izoleze într'o nepămîntească altitudine, unde nimic să nu mai aibă ființă înafară de noi, doi.

Știu că exprim banal, sentimente banale. N'am îndemînarea expresiei literare; nu m'au interesat niciodată romanele fumegoase și idilele născocite de imaginația literatorilor.

Dar nemărginirea iubirii mele din clipele acelea, nu-și poate găsi exteriorizare în cuvintele de rînd. Acestea se simt, nu se spun. Cei care au simțit o singură dată în viața lor, ceiace am simțit în izolarea mea, la căpătâiul Cordeliei, în noaptea aceia, vor înțelege cît de plin eram numai de dînsa, cum nimic nu mai exista în afară de ea și cum mă durea cruzimea care mă prefăcuse, într'o clipă de rătăcire, călău.

Incetul, trăsurile au început să se destindă. Obrazul să se lumineze. Un surîs i-a înflorit conturul buzelor. Cu mîna goală, își făcu pavăză ochilor din brațul rotund, și suspină prin somn —suspinul acela al femeilor cînd se încovoae pe spate, să cadă, în încleștarea îmbrățișărilor.

Am surîs și eu, cu înduioșare. Gîndul meu, iubirea mea, aveau așa dar atîta putere, încît străbăteau fără mijlocirea cuvintelor, treceau dincolo de somn, se transmiteau tainic și printr'o supraumană forță, ca un efluviu hipnotic să o desmerde și să o cuprindă, fără strîngerea brațelor.

Cordelia continuă să destindă buzele extatic. Am iubit-o mai mult, fiindcă așa, fără să știe, din subconștient, mă simțea și răspundea chemării mele. M'am plecat să pecetluesc această supremă victorie a iubirii, într'un sărut lung, lacom, ca o mușcătură.

Se deșteptă, împingîndu-mă speriată cu amîndouă mînile. Își frecă ochii. Din toată figura dispăruse înseninarea de adineori. Mă privi nedumerită, apoi zîmbi, dar cu alt zîmbet decît cel din somn. Mai trist, ca un copil care se silește să surîdă omului răutăcios ,care i-a răpit jucăria cea mai dragă.

Spuse, ridicîndu-se între perne:

— Ce bine-ai făcut că m'ai trezit!.. Ai pus capăt unui vis odios, stupid...

M'am mirat; nimic nu trădase că visul fusese odios și stu-

pid. Dimpotrivă. Surîsul acela, destinderea extatică, suspinul...

Sărutîndu-i fruntea și desmierdîndu-i mînile, am încercat să aflu.

Cordelia își smulse mînile din strîngerea mea și își șterse apăsat obrajii cu podul palmelor, ca și cum ar fi vrut să înlăture urme nevăzute. Fiindcă stăruiam să-mi povestească, spuse, cu simplitatea pe care o dă numai conștiința nevinovăției:

— O idioție... Visam că eram pe divanul din hol. Secătura aia de Bibi Glogoveanu, nu-mi explic, nici prin somn nu-mi explic cum, își luase îndrăzneala să mă sărute pe ceafă, pe ochi, pe gură... Voiam să mă apăr, îmi era desgust și eram revoltată, dar nu mă apăram... Și... Și în fine, m'ai trezit tu. Bine că m'ai trezit, altfel nu știu ce se mai întîmpla.

Am rînjit, silindu-mă să dau întorsătură de glumă:

— Nu știi ce se mai întîmpla? In orice caz știi mai bine decît el, care în vremea aceasta habar n'are de visurile tale și dă vre'un banc de écarté, la club, pe cretă...

Vorbeam, dar nu-mi știam și nici nu-mi ascultam cuvintele.

Un mare gol și un plin de spaimă gol, se căscase negru, în juru-mi.

V'am spus. Aici voiam să ajung: *atunci am presimțit întâia oară existența unei lumi invizibile, perfide și desgustătoare.*

Și îndată m'a cuprins scîrba care încrețește pielea spinării și face să se întoarcă privirea, cînd descoperi încolăcirea vîscoasă a amfibiilor, sluțenia lor tîrîtoare și îmbrățișările lor spurcate, în fundul apelor imobile, oglindind cu nevinovăție cerul. E destulă o singură svîrcolire din adînc să-și împingă tremurul până la suprafață, ca în unda încrețită cerul să se înece și să dispară.

Pentru mine, din acel moment, cerul a rămas pentru totdeauna întunecat.

Cordelia bănui ceva, din golul căscat în mine. Imi prinse mîna, cercetîndu-mi, surprinsă, ochii:

— Te-ai supărat?

Am întors capul, în altă parte:

— De ce? Cine-ți poate aduce o vină pentru visurile tale? Cine-i stăpîn pe visul lui?

— Intr'adevăr, se bucură Cordelia de aprobarea mea, cine e stăpîn pe visul lui?

După un timp, gînditoare, așezîndu-și cîrlionții părului sburlit, ca și cum ar fi eșit dintr'o luptă aevea:

— Totuși, ce absurd vis!.. Mi-e ciudă parcă pe mine, că am fost în stare să suport, prin somn, atingerea desgustătoare a acestui individ...

M'am gîndit să obiectez, că după surîsul extatic dinaintea deșteptării, îmbrățișarea nu părea de fel să fi fost repugnantă. Ceva m'a oprit. Și am rămas privind prostit, desenele geometrice din mătasa plapomei.

Mă atinse ușor, cu degetul pe frunte:

— Ce gîndești?... Culcă-te repede; e tîrziu și mîine începem din nou... De s'ar sfîrși mai repede. Simt că viața aceasta îmi detracheează nervii.

M'am desbrăcat morăcănos, cu fălcile încleștate. M'am ferit de atingerea ei; cînd înainte de a închide ochii, după ce-am stins lumina, Cordelia mi-a încleștat buzele cu sărutarea rituală de culcare, prin întuneric, la rîndul meu, mi-am frecat apăsat gura — îmi părea sărutul spurcat de atingerea celuilalt. Și am rămas multă vreme, cu ochii deschiși în noaptea opacă din camera noastră, devenită deodată streină și ostilă ca o celulă de osîndiți pe viață.

Adouazi a avut loc scena ridicolă și pentru toată lumea inexplicabilă, despre care gazetele au publicat cele mai fanteziste versiuni.

La club, după consfătuirea cu delegația partidului în cartel cu noi, cînd s'a fixat definitiv lista viitorului guvern. Asupra mea nu fusese nici o discuție. Toți au recunoscut, de comun și unanim acord, că nu poate exista discuție.

Abia scăpasem de atîtea strîngeri de mînă, de angajamentele anticipate pentru o mie și una de servicii; mă întorceam din cabina telefonică, de unde anunțasem pe Cordelia că totul a luat sfîrșit și că până în două zile, Suveranul va semna decretele noului cabinet..

Cordelia îmi răspunsese cu sărutări în pîlnia de ebonită, i-am auzit răsufletul de ușurare că în sfîrșit scăpa de tot bîlciul deschis în casa noastră, glasul avea ceva din bucuria nestăpînită a copiilor, cărora li se vestește vacanța cu o zi mai devreme.

Totuși ce adorabil copil!—îmi spuneam, întorcîndu-mă, cu rîsul ei în urechi, cînd îmi tăia calea, Carol Stănoiu, să-mi bîlbîie o lungă și laborioasă felicitare.

Schimbam picioarele, nerăbdător, dar cuprins de o generoasă milă pentru toată înfățișarea de pachiderm neconsolat a fostului meu concurent, silindu-se să-mi demonstreze, că nu există hipopotam mai fericit ca el în toate smîrcurile lacului Tchad. Își ștergea broboanele de sudoare cu batista mototolită într'o mînă, iar cu cealaltă, leoarcă de apă, mă ținea prizonier să-i ascult panegericul până la sfîrșit, cînd cu un semn șiret din ochi, se apropie Bibi Glogoveanu, să mă elibereze. Avea un costum nou, cenușiu, pe care și-l admiră, din treacăt, în oglindă. Nu mă văzuse în ziua aceia—făcu o largă plecăciune, în aceiași vreme servilă și batjocoritoare:

— Cu toate salamalecurile, Excelență!... De-acum, Excelență definitivă!

Îmi întindea amîndouă mînile. Mînile acelea de trîndav, subțiri și albe, care și-au afinizat degetele prelungi, numai pe așii de treflă și pe sînii femeilor. Mi s'a părut atunci, că le văd

deodată cuprinzînd în cupa palmelor sînii Cordeliei, așa cum va fi făcut-o în somnul ei, că gura lui e încă umedă de sărutul ei, din vis.

Scurtă și absurdă nălucire, dar atît de violentă, încît i-am răspuns nu-mi amintesc ce, însă ceva nebunesc, crud și ireparabil.

Multă vreme apoi, am încercat în zădar să-mi reconstituesc acest episod, pe care nu l-am putut niciodată recunoaște exact în versiunile martorilor. Atît, îmi amintesc: un moment figura sincer surprinsă a lui Bibi Glogoveanu, pe care mai dura încă surîsul de satisfacție după ce-și privise din treacăt, în oglindă, hainele noi cenușii; pe urmă gestul cu care l-am lovit repede, cu palmele pe amîndoi obrajii și peste gură—și, stupefacția îndobitocită de pe chipul lui Carol Stănoiu, neînțelegînd ce se petrece.

Printr'un ciudat fenomen al memoriei, mutra aceasta mi-a rămas ca singura imagine care merita reținută; iar astăzi, cînd nimic în viață, nu-mi mai îngădue să regăsesc rîsul și cînd știu că nu mai există nici un prilej de înveselire în această tristă vale a plîngerilor, unde orbecăim asaltați de fantasme și de strigoi, astăzi încă, amintirea figurii rotofee, bălane, nedumerite, tîmpe și consternate, îmi deslănțue în solitudinea pustiului meu, un hohot dement de rîs.

Ce-a urmat, stă scris în gazetele timpului, care au dat proporția cuvenită acestui scandal, fără explicare și fără precedent..

Incercarea neizbutită a martorilor de a aplana conflictul; intervenția fără efect a șefului; încăpățînarea mea de a nu justifica un gest, pentru toți, și pentru cel lovit mai cu seamă, inexplicabil. Eșirea pe teren, rănirea gravă a lui Bibi Glogoveanu și refuzul meu de a-i întinde mîna, la invitarea lui cavalerească de pe targa unde se afla culcat, cu plămînul străpuns. Plecarea mea neașteptată, a doua zi, peste graniță, dînd astfel cu piciorul celei mai pline de făgăduinți cariere politice, din cîte se anunțase în ultimii douăzeci de ani, în istoria partidelor noastre.

Acestea sînt lucruri știute și spuse.

Scandalul a întîrziat cu o zi alcătuirea noului Cabinet, căci între diferitele ipoteze care au circulat una stăruia cu deosebire: anume că Bibi Glogoveanu, omul de încredere al șefului, mi-ar fi propus în baza unei suggestii înalte, nu știu ce infamie pe socoteala cartelaților, pentru o tragere pe sfoară dintre acelea formidabile, ce întrețineau faima de abilitate a șefului; și că la această nouă pehlivănie, candoarea indignării mele a răspuns cum se cuvenea, cu o sonoră păreche de palme, care a răsunat în toată țara, până la ultimul cătun. Intervenția fără succes a Șefului, era un indiciu, că partidul nostru alarmat de pericolul destăinuirilor, ținea cu orice preț să înăbușe scandalul. Muțenia mea

era al doilea indiciu. Și în sfirșit, plecarea mea bruscă, însemna al treelea :—desgustat, voiam cit mai repede să mă depărtez de toate aceste murdării.

Astfel, devenii fără voe, erou; și tot astfel, întâia și singura dată în viața lui scelerată, Bibi Glogoveanu, a fost victimă inocentă a unei erori de opinie publică.

Iar portofoliul meu, printr'un ironic capriciu al hazardului, căzu în brațele lălii ale lui Carol Stănoiu, atunci cînd se aștepta mai puțin.

Mutra aceasta stupefăcută, nu mi-a fost dat s'o admir.

Mi-a rămas numai cea dintâiu. Căci în vremea cind Suveranul semna decretele, și noul cabinet depunea jurămîntul, Simplonul ne ducea, pe Cordelia și pe mine, spre lacurile italiene. Acolo, cu șase ani în urmă, ne adăpostisem cea dintâiu lună a căsniciei noastre. Și ceream locurilor, seninătatea calmă de atunci; pe acele drumuri însorite, nădăjduiam să ne regăsim cum am fost.

In colțul cabinei, Cordelia, cu un volum pe genunchiu uitat deschis, privea desfășurarea peisagiilor alpestre, pe fereastră. Figura ei, pe fondul verde de pluș, al banchetei, arăta o paloare ostenită și bolnavă. Imi surprinse privirea. Se întoarse să-mi surîdă cu sinceră bunăvoe. Se strînse, rezemîndu-și capul pe umărul meu.

—Nu-ți imaginezi cită bucurie simt... Cită bucurie. Devenise viața aceasta imposibilă și pentru nervii mei și pentru ai tăi. Cred că prețuește mai mult fericirea noastră decit un portofoliu ministerial... Nu?

Am dat din cap, afirmativ, dar cu prea puțină convingere. Il vedeam pe Carol Stănoiu, în frac și clac, asudînd pe scările Palatului, pozînd cu ridicolă majestate în fața aparatelor fotografice.

Imi ghici gîndul. Cu obrazul ei de catifea, îmi desmierdă obrazul meu, neras, cerșindu-mi răspunsul:

— Spune că, da!... Spune te rog că, da! De altfel, nu e așa, că totul înseamnă numai o amînare? (O lăsasem și pe Cordelia să creadă că plecam desgustat de intrigi și că într'adevăr, Bibi Glogoveanu, mă ofensase, propunîndu-mi din partea șefului, ca preț al portofoliului, o ticăloșie nedemnă, așa cum vroia svonul public). Vor veni ei să te roage, cind au să înțeleagă, că numai tu ești capabil să-i salvezi... Sînt așa de sigură de aceasta!

Eu eram sigur de atît: că de-acum, pentru mine, nu mai există decît renunțarea definitivă întrucît privește orice veleitate politică. Trebuia să-mi strămut toată axa existenței. Cu nici un preț nu mă puteam întoarce, asemeni cînelui biblic, la vărsătura sa. Rostisem Șefului, între patru ochi, adevăruri usturătoare pentru el și pentru partid. Adevăruri care nu se iartă. Nu ne rămînea decît tăria din noi și încrederea reciprocă, să ne refacem altă viață. Cum? Nu eram încă decis. Dar aveam toată siguranța că voiu găsi încotro să-mi canalizez energia clocotind în mine și să-mi utilizez o capacitate care nu putea rămine sterilă: să mă realizez altfel. Politica îmi cerea prea multe compromisuri. Orice înfăptuire, cu prețul lor, ar fi suferit de un viciu inițial. Acum o înțelegeam bine—poate întimplarea absurdă care-mi răpise pentru o clipă stăpinirea de sine și luciditatea din totdeauna, fusese o tainică indicație providențială, menită să mă apere din timp, de mult mai grave desamăgiri viitoare. Cită vreme știam alături de mine, toată voința, încrederea, înțelegerea și iubirea Cordeliei, în ritm unison cu bătăile inimii mele, nimic nu era pierdut.

Am strins'o în brațe cu toată nădejdea naufragiatului care se agață de plutitorul trunchiu salvator.

Incă nu bănuiam în clipa aceasta, cit de nesigură și fragilă era umbra în care mă reazăm.

Cu tot avertismentul, n'am avut această presimțire. O uitam și pe aceia din noaptea cea rea, în camera noastră, acum cu perdelele trase și cu hîrtie albastră în ferestre.

Dar al doilea avertisment n'a întîrziat. N'a lăsat să treacă nici o săptămînă.

Eram la Stressa. O după amiază caldă, după trei ceasuri de plimbare cu barca. Pe terasa otelului, Cordelia ațipise în scaunul leagăn, cu tălpi curbe. Cu citeva minute înainte, îmi vorbise, și trecuse îndată, pe nesimțite, în somn. Am lăsat ziarul să o privesc îndrăgit. Ne aflam pe terasa aceluiași otel, de acum șase ani. Ne regăseam. Ne regăsisem. Ne veneau pe buze aceleași cuvinte de atunci, aproape cu aceiași îmlădiere de glas. Ii revenea culoarea obrajilor. Mă cerca remușcarea, că atita vreme, sacrificasem iubirea noastră și o desfigurasem, subordonînd-o unor mediocre ambiții. (Așa numeam acum, tot ce îmi acaparase întreaga viață trecută). Stătusem atîta vreme lîngă fericire și o căutasem aiurea. Nimic nu merită să treacă înaintea iubirii. Imi dădeam seamă că o martirizasem. Inconștient, mă înverșunasem să ucid tinerețea din ea, să-i impun o viață ternă, să o fac tovarășa și complicea și confesoarea unei existenți de imposibilă și nefirească renunțare la ceiace orice tinerețe, găsește adorabil și divin. Imi imaginasem stupid, că existența aceasta, la care o osîndeam, ar fi putut însemna pentru ea, fericire. Ea o acceptase numai, cu o pasivă resignare.

Acum îmi măsuram eroarea. Și cu optimismul tuberculoșilor care găsesc în febra lor ucigașă izvorul celor mai optimiste proecte, cu inconștiența paraliticilor generali, asigurați de geniul lor, cind se simt tari și găsesc totul, simplu, realizabil, fără dificultăți și fără primejdii; m'am hotărît îndată să răscumpăr cei șase ani pierduți ai Cordeliei, cu o viață fără prestigiu, în care totul să-i fie închinat ei, iubirii noastre, nouă, celor adevărați — nu trivialei realități din afară de noi, care nu merită această jertfire de sine. Ii ofeream jertfă, tot ce crezusem până atunci

că e senzul vieții mele și rațiunea mea de existență, fructul muncii, al pregătirii, inteligenței și al talentului meu; deși perzist a crede, că ele ar fi apărat țara, de toate dificultățile în care și acum, se svîrcolește.

Ce însemna însă o țară, noțiune abstractă, față de iubirea noastră, prezentă, tangibilă și imediată? Cu un fel de acră voluptate, îmi spuneam că m'am înălțat atît deasupra mea însu-mi, încît să mă birui și să-i întind această ofrandă, cu simplitatea actelor mari, fără ca măcar Cordelia să o știe, așa cum se afla, cu ceafa rezemată în spătarul de paiu al scaunului, dormind cu buzele ușor întredeschise. Iar buzele ei, răspunzind chemării mele, s'au înfiorat de spasmul unui sărut.

L'am văzut, și din nou, îndată, m'a cuprins înduioșarea și recunoștința, fără neliniștea celei mai vagi presimțiri.

De astădată s'a deșteptat singură. Și mi-a ocolit ochii. Privi pe luciul emailat al lacului, lunecarea unei bărci îndepărtate, cu ruginie pînză triunghiulară.

— Ai dormit, Cordelia?—am întrebat fără nici o intenție.

Am priceput că la început crezuse că n'am surprins-o ațipind, și că n'ar fi voit să-mi mărturisească. Dar fiindcă văzusem, nu înțelegea să-mi ascundă. Fără să-mi privească în ochi, urmărind imperceptibila înaintare a bărcei, vorbi încet.

— Da. Nu știu cum m'a furat somnul. Și imaginează-ți: am găsit timp să și visez...

— Se și vedea, m'am grăbit să rostesc cu nevinovăție, trăgînd scaunul lîngă ea, să-i cuprind mînile.

— Cum se vedea?—întoarse privirea repede, intrigată, să-mi caute în ochi.

— Ei, cum? Foarte simplu. După mișcarea buzelor. Pariez, că prin vis, m'ai simțit apropiind buzele... Se vedea de o poștă că nu era un vis desagreabil.

Cordelia izbucni în rîs.

— Ce copil ești! Na! Uite, să-ți spun. Visam că eram singură în barcă, numai cu Giovani, barcagiul. Și cu lipsa de logică și de control a oricărui vis, mă lăsam strînsă în brațe și sărutată, ca o simplă florăreasă oarecare...

I-am scăpat mînile din strînsoare. Giovani era un barcagiu rufos, murdar și chior, cu o gură oribilă și știrbă, ca o hidoasă spărtură neagră, în care limba se agita ca o rîmă.

— Și cum ai tolerat? Cum nu te-ai apărat?—am întrebat cu asprime și cu durere.

— Iți spun, că ești un copil, continuă să rîdă Cordelia. Ce nu tolerezi într'un vis? Ce ți se pare, oare, imposibil și neîngăduit, prin somn?...

Intr'adevăr, ce murdărie poate părea oare, prin somn, imposibilă și neîngăduită?

Toată seara am vorbit foarte puțin și arțăgos. Totul îmi părea ostil, fals, spurcat, perfid. Soarele apunînd cu banală ma-

reție de carte postală, priveliștile de prospecte pentru companiile de căi ferate internaționale, glasul agasant al oamenilor, mirosul amețitor al florilor. Cordelia crezu că mă gîndesc încă la tot ce părăsisem în urmă, în țară, și veni de cîteva ori să se așeze pe genunchi, îndepărtîndu-mi șuvițele de pe ochi și ciocnindu-mi ușor, osul frunții.

— Ce se petrece aci? Tot te gîndești? Tot n'ai uitat?

O înlăturam cu silnicie.

Nu putea bănui la ce mă gîndeam și ce nu puteam uita.

Intre noi, începeau să existe gînduri și temeri, care nu se pot rosti.

Cînd s'a înălțat luna, sidefînd lacul, și Giovani a venit cu barca subt terasa otelului, (cum rămăsese înțelegerea de cu vreme, pentru plimbarea nocturnă), i-am răspuns tăios că am renunțat, și că în orice caz, nu voiu mai pune piciorul niciodată în arca lui hodorogită.

Barcagiul, nedumerit de brusca disgrație, încercă să mă convingă și să se disculpe. Volubil, precipită argument după argument, lăudîndu-și barca, invocînd toate cheltuelile fără sgîrcenie ca s'o facă mai sprintenă și mai confortabilă ca nici una alta; chemînd mărturia picolilor, personalului de serviciu al otelului și trecătorilor, să declare pe sfînta Madonă dacă mai există în tot ținutul, un vîslaș mai iscusit, cu brațe mai agere și mai musculoase ca ale lui. Vorbind, își desvelea până la umăr, mînile tari, cu noduroasele proeminențe ale mușchilor, pieptul păros și arămit de soare. In vremea aceasta, închipuirea mea reconstituia episodul desgustător: brațele acestea păroase încleștînd trupul Cordeliei, gura aceasta fonfă și neagră, apropiindu-se ca o ventuză de buzele cărnoase ale Cordeliei, spurcînd-o cu răsuflarea dogoritoare.

I-am întors, scurt, spatele, să rup obsesia. Multă vreme, i-am auzit încă glasul jos, vociferînd indignat în lumina de reflector a lunei, împotriva străinilor acestora țicniți, pe care nimeni nu-i mai poate mulțumi.

O noapte de insomnie. Și după aceia, altele.

Mă ridicam în cot, să surprind pe figura Cordeliei, semnul vieții ei secrete, de dincolo de somn. Nu mai stingeam lumina; pretextam lecturi absolut necesare și urgente, până ce Cordelia adormea. Cînd îi simțeam respirația regulată, lăsam cartea alături, și așteptam. In unele nopți, figura rămînea neclintită și indescifrabilă, până la sfîrșit. Cădeam de oboseală. Mi se înfundau ochii în orbite; am început să am înfățișare de bolnav. De cîteva ori, Cordelia mă întrebă îngrijorată, stăruind să consult un medic. Nu știa că adevărata bolnavă, de o boală oribilă și fără nume, era numai ea. Căci nu o singură dată, se întîmpla ca imediat ce închidea ochii, să arate impudic și desfrînat su-

rîsul extatic, şi să-mi sfredelească inima cu scîncetul de voluptate smuls de sărutul din somn, sărut care nu era al meu.

Rămîneam ceasuri fără sfîrşit, la pîndă. Descoperisem alături de mine o fiinţă misterioasă, din care totul îmi scăpa.

Domnilor, ca să mă înţelegeţi deplin, vă rog să priviţi o singură dată, fiinţa iubită, cea mai sigură şi cea mai pură, cînd doarme. Aveţi s'o vedeţi îndată, cu alţi ochi; e alta. Misterioasă şi străină, cufundată într'o lume despre care niciodată nu veţi şti nimic. Nu vă mai aparţine, fiindcă ei însăşi nu-şi mai aparţine.

Veţi înţelege atunci cît de mincinoasă şi de neroadă a fost născocirea poeţilor, cînd au cîntat somnul pur al iubitei, înfăţişarea de înger care doarme, nevinovăţia zîmbetului de pe buze, frumuseţea castă a liniilor destinse şi cînd atribue somnului o curăţenie celestă, de întoarcere la neprihănirea pruncie i.

Pe mine mă cuprindea scîrba acestei guri, cu buzele umede şi pe care le ştiusem şi eu pure; deasupra cărora în nopţile noastre trecute, mă aplecasem să caut ca un izvor reconfortant de apă, viaţa adormită. Acum aflasem ce apă înveninată şi ucigaşă ascunde, din ce smîrcuri populate cu desgustătoare svîrcoliri, se prelinge isvorul bălos.

Mi-am ascuns supliciul. Voiam să ştiu tot. Cu nici un preţ nu trebue să las bănuită prin ceva (un gest imprudent ori o indignare nestăpînită), toată josnicia acestei suferinţi nespuse.

Şi intr'adevăr am ştiut tot.

Cu cel mai inocent surîs, Cordelia se oferea singură, spovedaniei matinale. Inşelată de nepăsarea mea aparentă şi de tonul glumeţ al interogatorului din fiecare dimineaţă, nu mi-a ascuns nici unul din prilejurile de oroare şi de suferinţă, pe care mi le rezerva de fiecare dată, această lume invizibilă, perfidă şi desgustătoare.

Intr'o noapte ofiţerul cu pelerină de conspirator şi cu chipiu de ridicol personagiu de melodramă, întîlnit pe culuoarele otelului. In alta, abatele cu privirea lăturalnică şi lubrică; vecinul mustecios de masă; chelnerul restaurantului; şofeurul şi englezul cu faţa tumefiată şi cu haine cadrilate; cerşitorul cu papagal şi caterincă, împărţitor de planete; trecători întrevăzuţi o singură clipă; portarul slugarnic şi vînzătorii de gazete; liceeni cu obrazul plin de coşuri şi moşnegi căniţi: toţi îşi dădeau întîlnire în această lume imprecisă şi necontrolată a somnului, rupeau distanţele categoriilor sociale, deodată înfrăţiţi şi egali, apăreau transfiguraţi, cu viclene vorbe ispititoare şi cu îndrăzneli ticăloase, îşi aşteptau rîndul, îmbulzindu-se ca la uşa unei case de toleranţă de port.

N'aveam curaj să mai înfrunt privirile. Mi se păreau că toţi ştiu. La spatele nostru, îi bănuiam întorcîndu-se, amintindu-şi şi povestindu-şi, cu amănunte cinice.

Seninătatea Cordeliei mă uimea şi mă revolta. Cum putea

suporta aceasta? Cum mai putea trece nepăsătoare, subt ochii celor care prin somn, ajunseseră până la îndrăzneala ultimă?

Cum mai putea fi firească, mai putea rîde, ceti cu linişte o carte, aspira parfumul unei flori, cum putea admira peisagiile şi cum mai privea cu simplitate, în ochii oamenilor?

Trebue să vă declar, că uneori, provocată de întrebările mele ocolite, îşi arăta singură mirarea de această deslănţuire a demonului lăuntric, intrat în carnea ei – dar acest lucru îl discuta fără sfială şi fără ruşine, ca o simplă curiozitate demnă de o cercetare obiectivă, aşa cum o învăţasem de ani că se cuvin cercetate şi interpretate, toate fenomenele lumii vizibile şi invizibile. Şi îndată, cu uşurinţă, trecea la altăceva. O carte, un răsărit de soare, organizarea unei excursii.

Rămîneam singur, să-mi mistui răul din mine. Căci numai în mine, răspundea profund, această chinuire.

Cordelia se bucura acum de cea mai repugnantă sănătate. Işi recăpătase culoarea fragedă a obrajilor, dovedea o nesăţioasă poftă de mîncare, un neastîmpăr de tînăr animal, scăpat dintre gratiile cuştei, la aer şi la libertate.

Căutam să-i cetesc în ochi vre'o urmă, o amintire din lumea orbilă din care se întorcea în fiecare dimineaţă, aşa cum spunea nu ştiu ce cronicar, despre ochii fumătorului de opium, Thomas de Quencey, că păstrau neliniştitoarea strălucire din privirea unui înger care s'ar fi întors din infern. N'am descoperit niciodată, cea mai mică umbră în frăgezimea acelor adorabile fecioare din nativităţile lui Ghirlandajo, o sete neistovită de viaţă, pornirea să găsească totul agreabil şi să afle copilăreşti prilejuri de îmbucurare, din cele mai neînsemnate nimicuri.

V'am spus că era numai un copil bolnav. Bolnav de prea multă sănătate comprimată.

Incerca să-mi alunge posomorala. Işi cerea cîteodată ertare, că nu poate participa la desamăgirile mele exagerate; căci continua să creadă că rămîneam tăcut, gînditor, încruntat şi cu dinţii încleştaţi, numai fiindcă nu uitam încă şi nu mă consolam, de brusca răsturnare din cariera mea politică.

Se aşeza pe genunchi, cuprinzîndu-mi obrajii în palme, apropiindu-şi fruntea ei de fruntea mea şi scormonindu-mă în adîncul insondabil al ochilor, scufundaţi în orbite:

— Incă tot nu vreai să uiţi? Să înţelegi că ei au să vină şi să te roage? Că eşti acum mai tare, fiindcă ştiu cît i-ai dispreţuit?

Işi apropia buzele, şi mă feream de atingerea gurii pîngărite.

Strîngea din umeri, renunţînd să înţeleagă. După o clipă apărea în altă haină, cu faţa umbrită de pălăria cu boruri largi, de paiu, tîrîndu-mă de mînă:

— In orice caz, să eşim de aici. Aerul, mişcarea, poate sînt mai tari decît mine...

Nu-şi imagina ce supliciu îmi rezervau, acest aer şi această

mişcare. Mergeam în urma ei, căutînd cu o cruntă suferinţa, să ghicesc pe care dintre toţi trecătorii întîlniţi, îi va alege prin somn să le dea ceiace somnul nu le refuza niciodată.

Am datoria să recunosc că nimic din purtarea Cordeliei, nu ar fi îndreptăţit vre-odată să bănuiesc vre-o preferinţă, să-i atribui vre-o responzabilitate în pasivitatea cu care accepta desfrînările cărnii sale, prin somn. Nu, nici o vină nu i-am putut descoperi. Lumea exterioară nu exista decît pentru plăcerile nevinovate ale ochilor, pentru armonia liniilor şi culorilor, pentru curăţenia emoţiilor estetice, şi atît. Cinstea în care a fost crescută, disciplina morală şi curăţenia înăscută a simţurilor, nu i-ar fi îngăduit niciodată senzualitatea fără limită a femeilor ce descopăr îndată în bărbat, un mascul, şi le îndeamnă să şi-l apropie într'o rivalitate de cochetării neruşinate. În afară de mine, pentru Cordelia, nu există nici un alt bărbat pe lume. Aceasta îi permitea să privească în ochii tuturor, cu seninătatea celei mai împăcate şi inocente conştiinţe.

Dar rămînea somnul şi revanşa cărnii în vis.

Domnilor am încercat să fug de această tortură, strămutînd mereu locul, ca să nu mai întîlnim aceiaşi oameni. Ne-am schimbat din oraş în oraş, urmînd indicaţiile şi recomandaţiile ghidurilor; oraşe de munte şi porturi de mare, cetăţi cu amintiri vechi în pietrele ruinilor şi refugii singuratice, unde îşi dădeau ultima suflare, ftizicii, pe creste de munţi, cu feregi aproape arborescente, ca în vîrstele dintîiu, unde aerul brazilor e ozonat şi electrizat, ca în clinicile de radiologie.

Speram că oboseala, permanenta schimbare a decorului, vor alunga fantasmele somnului, vor risipi aceste miasme înveninate şi îl vor goli de visuri, lăsînd carnea în pace să se odihnească şi să se vindece. Cordelia bătea copilăreşte din palme, de cîte ori descopeream alt colţ al Italiei, abia pomenit în ghiduri. Se deştepta decunoapte să împacheteze valizele, ştia să găsească imagini ingenioase şi inedite, pentru a admira frumuseţea locurilor în care nu-mi găseam pace. Totul se petrecea ziua nevinovat; pentru ochii tuturor am fi părut cei mai fericiţi muritori, colindînd fără grijă lumea în cea mai desăvîrşită înţelegere şi cea mai invidiată încredere reciprocă, până cînd Cordelia îşi culca capul între perne. Şi îndată îmi începea chinuirea fără nume. Surîsul extatic şi scîncetul din somn. Degetele subţiri, strîngîndu-şi singure sînii în spasm—şi nopţile mele de veghe, urmărind desnădăjduit, cu ochii morţi în fundul capului şi cu sudoarea răcită la tîmple, cum trupul şi sîngele şi gîndul şi iubirea Cordeliei, îmi scăpau, nu-mi mai aparţineau, se prostituau sub privirea mea neputincioasă.

Domnilor, este odios cîtă lume nu-şi mai găseşte astîmpăr în Italia, transformată într'un vast otel cu nenumărate anexe de muzee. Toate rasele, toate neamurile şi toate vîrstele. Spanioli cu siluete donchihoteşti şi cu vocabular sonor, de cîntăreţi de

romanţe. Nemţi îndopaţi de mezeluri şi de bere, cu ţidvele rase şi cu ochelari de scafandri. Englezi deşiraţi, cu dinţi de cal, şi americani de nord, cu dinţi de lapte şi obraz de copil. Americani de sud, cu părul negru-albăstriu şi cu ochi migdalaţi, de dansatori viţioşi care fură colierele partenerelor de schimmy. Asiatici cu dinţi galbeni, cu pielea întinsă pe pomeţi, cu gesturi manierate de prestidigitatori şi cu mustăţile rare, ţepoase, de mort. Scandinavi cu părul cînepiu şi cu mişcări timide, de copii crescuţi prea repede; Ruşi cu privirea naivă şi crudă în aceiaşi vreme; Greci mieroşi, cu glasuri zîzîite şi tărăgănate de crupieri; Unguri, parodiind îngîmfat portul sportiv al Englezilor; negri cu ochi de porţelan, cu păr de sîrmă pentru frecat parchetul şi cu palmele roze, de maimuţe; toate rasele, toate porturile, toate conformaţiile craniene care să facă deliciul ahtiaţilor de antropologie, toate desemnurile, de torace, de braţe, de membre şi de abdomene; mustrele tuturor naţiilor semănate în toate ungherele planetei, venite să se desfăteze fără grijă, conduse în turme de ghizii cu glasuri metalice de fonograf, sgîindu-se la femeile celorlalţi, cu aceiaşi lipsă de jenă cu care cercetează în muzee, amănuntele capodoperilor şi curbele reci ale marmorei. Iar lumea aceasta, concentrată din toate rezervele continentelor, cu amestecul lor babilonic de limbi, nu aştepta decît venirea nopţii, pentru a părăsi muzeele, terasele cafenelelor, dancingurile, hotelurile şi restaurantele, ca să mai defileze încă odată în somnul Cordeliei. Şi cu ce îndrăzneli, Doamne, cu ce năravuri inedite, aduse deacasă, căutînd prin somn, prada ce li se oferea cu mîinile legate!

Se pot spune acestea? Se poate înţelege aceasta?

Domnilor este o plăcere bărbătească să ai de luptat cu un adversar fatiş, declarat, loaial şi vizibil. Să ai de luptat şi să-l înfrîngi. Sau dacă eşti nevrednic, să cazi biruit. Dar cum poţi lupta cu năluci? Dacă nu admit, înţeleg gelozia. Dar gelozia cu un obiect precis.

Pe un adversar îl poţi suprima, îl poţi desonora să-l neantizezi în ochii femeii iubite, îl poţi dobori să rămîi numai tu singur, tare şi crescut; în lupta aceasta găsesc ceva frumos, puternic şi grandios, ca în încăerările până la moarte ale sălbătăciunilor de codru, cînd îşi dispută femela. Unui din doi trebue să dispară, şi înfrînge întotdeauna acel pe care natura l-a înzestrat cu însuşiri mai alese, cu mai multă frumuseţă şi vigoare, ca să perpetueze şi să perfecţioneze speţa. Eu aveam un duşman, în fiecare noapte reînoit, vedeniile somnului, în exemplarele tuturor raselor, şi tuturor naţiilor, tuturor vîrstelor şi tuturor categoriilor sociale; încorporarea lor în ceva fluid, scîrbos şi insesisabil, scăpînd atingerii şi rînjindu-mi din tenebre, cu un rîs perfid şi diavolesc împotriva căruia nu există nici o putere omenească să-l sfarme, cum ai sfărma cu pumnul, dinţii unui vrăjmaş de moarte, în carne şi oase.

Am înțeles atunci că nu mai există decît o singură scăpare. Să mă ascund undeva, să ne ascundem departe de tot; să o ascund și să o închid pe Cordelia ca într'un sarcofagiu, la capătul unui labirint, departe de toate privirile, unde nimic să nu ne mai ajungă și nimeni să nu ne mai știe.

Am hotărît data întoarcerii într'o dimineață. Am depeșat în țară. Îmi amintisem casa pitită în văgăuna munților, moștenirea dela bunici, lăsată în părăgină și în paza pădurarilor, unde nu călcasem decît arareori, iarna, la vînătoare. Acela era locul potrivit. Acolo aveam să găsim pacea și izolarea necesară, până cînd totul va redeveni normal și până cînd voiu izbuti să alung din somnul Cordeliei, ispitele vinovate care-au chinuit odinioară și somnul anahoreților. Să rămîn numai eu cu ea, și cu iubirea noastră. Să o recuceresc. Să-mi revină din lumea unde totul e mînjit și spurcat de atingeri impure; să o consolez și să o alin ca pe o victimă smulsă infernului, să o redau vieții firești.

Am depeșat așa dar slugilor să pregătească încăperile, să mature paiajenii și să prefacă în cel mai scurt timp, casa pustie, într'un culcuș primitor și cald, așa cum fusese pe vremea cînd trăiau bătrînii în pustnicia lor cuminte și îndepărtată de deșărtăciunile omenești. Pentru Cordelia, am pretextat nevoia unui an de studiu, din care va lua ființă lucrarea capitală a vieții mele, opera de maturitate în care să adun organizat, tot ce învățătura, cugetul și experiența, îmi îngăduiau să dau însîrșit la lumină. Mințeam. Mințeam, domnilor, fiindcă toate acestea erau acum departe de mine, nu mai existau, păreau trăite într'o altă viață. Căci femeia și creația sînt incompatibile; femeia distruge viața spirituală, îți devoră timpul, îți intră în sînge ca o otravă subtilă, te acaparează și te țintuește într'o existență brută, de animal aservit instinctului. Creatorii nu trebue să cunoască femeia; viața lor ca și a sufletelor simple, nu trebue să aibă istorie.

Eu renunțasem la tot ce-am crezut dela cele dintâiu mijiri ale vieții conștiente că avea să însemne rațiunea mea de existență, să mă ridice deasupra gloatei mediocre. Căutasem și am crezut că am aflat în Cordelia un aliat, un tovarăș, un confident —amăgirea durase ani, se dovedise mincinoasă. Acum, nu mai exista decît ea, femeia; se substituise idealului meu de viață, paralizase orice încercare de eliberare, pentru ea mă resemnam unei vieți fără prestigiu, căci nimic în afară de dînsa nu mai avea vre-o însemnătate. Dar pe dînsa, unica între toate, o voiam recîștigată numai pentru mine și pentru totdeauna.

Mințeam deci. Dar Cordelia m'a crezut îndată.

Și sincer se bucură, fiindcă după dînsa, aceasta însemna că toată criza pe care mi-o atribuia, s'a încheiat.

— Ți-am spus că mișcarea, aerul, schimbarea mediului, au să-ți împrospăteze încrederea în tine, rosti cu naivitate, pregătind valizele de drum și cercetînd orariul trenurilor. Încă odată am avut dreptate. Au să vadă ei, ce-au perdut...

„Ei"—adică toată liota partidului, a cărei existență o uitasem și îmi era cu desăvîrșire indiferentă, acum.

În țară m'am întors ca un răufăcător, fără de veste, noaptea, și fără să desprind hîrtia albastră, din ferestrele fațadei. Aveam oroare de indiscreția gazetelor, mai ales că după șase luni de guvernare, incapacitatea lui Carol Stănoiu făcuse să se pomenească în cîteva rînduri, cu regret, lipsa mea, și chiar să se vorbească despre o eventuală remaniere, în caz cînd cineva din partid, ar găsi îndestule argumente și îndestulă căldură, să mă convingă a renunța la surghiunul meu involuntar. Acestea le cunoșteam din lectura gazetelor, iar lectura mă făcea să surîd cu milă. Cariera mea politică, gîndurile, capacitatea, însușirile și ambițiile mele trecute, nu mai existau decît în opinia altora. Mi e îmi sunau străine. Viața îmi rezervase alt destin.

N'am stat în Capitală decît două zile, atît cît a fost nevoe pentru mine și pentru Cordelia, să expediem lăzile cu cărți și să facem cumpărăturile trebuincioase unui an de exil. Am străbătut străzile în mașină închisă, pentru a evita întîlnirile inoportune. Precauțiune de altfel inutilă, după cum mi-a dovedit-o îndată figura mirată a bărbierului meu obișnuit, care nu m'a recunoscut decît tîrziu, după ce-mi răsese jumătate din obrazul săpunit—și aceasta numai după glas. Atît mă schimbaseră aceste șase luni.

Am ajuns în stația ultimă de munte, noaptea, pe-o lapoviță murdară și rece, ca într'un film de emigranți.

Trenul șueră trist în văgăuna pustie. Din alt tren, garat pe o linie moartă, răspunseră din vagoanele închise cu gratii, behăituri și mugete resemnate, de vite pornite la tăetoare. Luminile palide ale felinarelor, se legănau în mîini nevăzute. Totul era posomorît și desnădăjduit, ca într'un drum fără întoarcere.

Mizeria noastră deveni mai tangibilă, în această pustietate clinoasă, în care ne afundam.

Cinci ceasuri de mers, în țăcănitul monoton al copitelor, subt coșul de piele al trăsurii unde bombăneau picăturile. Glasul răgușit al vizitiului și al pădurarului urcat alături, pe capră, cu pușca pe genunchi. Cordelia ghemuită lîngă mine, în blănuri, strîngîndu-mi brațul cu mîna ei mică și rece, de copil înfricoșat de amenințările beznei.

Pe urmă, cele dintâiu săptămîni, până s'au orînduit lucrurile pentru o atît de îndelungă ședere. Iarna așternută pe îndelete; priveliștile odihnitoare, cu brazi neclintiți și severi, cu zăpada deasă, compactă, foșnind subt pași ca atlasul—peisagiu asemuitor cu cele de pe cutiile de lapte condensat. Și ceasurile de înoptare timpurie, la gura sobei, unde duduia focul, trosneau vreascurile, se învăluia apoi jaratecul în cenușă subțire, cu scînteeri molcome de vis.

Aceste săptămîni dintăiu, au fost, domnilor, singurul armistițiu pe care mi l-a mai acordat viața.

Nici un prilej de neliniște. In somnul Cordeliei nici o urmă din surîsul rău și bolnav, care-mi chinuise nopțile. Figură indescifrabilă și calmă ; somn robust, în care viața e suspendată.

Am crezut chiar, atunci, că pregătirile pentru o atît de îndelungă ședere au fost exagerate. Două-trei luni, îmi păreau destul. Totul nu fusese poate decît o trecătoare suferință, repede vindecată, repede uitată. Subt orice fericire stă ascunsă o cicatrice închisă. A fost să o avem și noi, pe a noastră. Cu atît mai bine că venise dela năluci, care nu lasă urme, și că se ștergea odată cu nălucile.

Cordelia își petrecea ziua, căutînd să dea încăperilor, orînduiala pe care vor fi avut-o pe vremea cînd trăiau bunicii. Din lăzi scoase la iveală podoabe vechi, cadre și scoarțe păstrate în naftalină ; îmi cerea de zece ori într'un ceas, lămuriri asupra locului unde se aflase cu trei decenii în urmă, o pernă, o panoplie de vînătoare, un scrin. Nu știam să-i dau decît foarte vagi desluşiri, atît cît reținuseră amintirile de copil. Dar mai amănunțit cunoștea locul celui mai neînsemnat lucru, Pătru, pădurarul. Acela ținuse în tinerețe tovărășie de vînătoare bătrînului și nu contenea să povestească teribile și epice peripeții, din crîncene lupte cu fiarele codrului. El singur, supraviețuise acestor oameni vechi. Și tot ce adunase în amintirile lui de om singuratic, căuta să-și descarce acum, cînd găsise cine să-i dea ascultare.

Pentru bunica, avea un fel de compătimire, ca pentru o vietate neînsemnată și discretă, cum se pare că într'adevăr trecuse prin viață. Dar pentru bătrîn, păstra o admirație nemărginită, pe care n'o clătinase nici cei treizeci de ani, cîți trecuseră dela moartea lui cruntă și bravă, trîntit de glonț hoțesc, în pustietatea sihlelor. Fusese omul acela așa, ori crescuse numai în închipuirea lui ? Nu știu, căci tot neamul meu cu mine se stinge și amintirile nehotărîte, de copil, nu pot nici întări, nici desminți, imaginea înfățișată de pădurarul Pătru. Așa cum apărea în povestirile lui, părea să fi fost un uriaș cu sînge aprig în vine și de o bărbătească frumusețe, cruțată dincolo de coruptibila destrucție a anilor. Om tare și aspru, iubitor de petrecere în ceasuri rare, cînd, primea oaspeți îndepărtați, dela tîrgurile din cîmp, și om cu mare trecere și slăbiciune pentru partea femeiască, din care pricină, dupăcît ne lăsa să înțelegem Pătru, pădurarul, bunica își trecuse multe nopți în așteptare și plîns.

Acestea toate mă interesau puțin. Ca și nesfîrșitele episoade de vînătoare ; plicticoase palavre, în care bănuesc că fantezia povestitorului contribuia cu o exagerată parte.

Nu venisem pentru aceasta! Oamenii morți rămîn morți. Nu merită nici un interes dacă în trecerea lor prin viață n'au știut să se ridice peste mediocrele și perisabilele bucurii și suferinți animalice. De departe, pustnicia acestor bătrîni, îmi apăruse cuminte și înduioșătoare. Aflam însă că și aici, se ascunseseră suferinți mediocre și plăceri vulgare. Un om zdravăn, un animal robust, care a mîncat, a băut, a ucis alte animale, a rîvnit la femeile altora și le-a avut, a făcut să sufere alt animal, cu orizont mărginit, a murit violent cum se cuvenea încheiată o astfel de viață ;—în definitiv ce este aceasta, decît existența a milioane și milioane de larve omenești ?

Pădurarul Pătru e un moșneag chircit și păros, cu un cap uriaș, tare de urechi, cu ochii încă din calealară de vii subt sprincenile stufoase, cu mîni lungi și butucoase, coborînd pănă dincolo de genunchi ; un soiu de gnom bărbos, cu o neistovită poftă de vorbă. Cînd intră în casă, închide ușa cu îngrijire, ca și cum ar voi să se asigure întâiu că nu-și face loc după el, niciuna din umbrele nevăzute, despre a căror viață aevea și demult expirată, e gata să înceapă povestire. Inaintează un singur pas dela prag, își netezește creștetul alb cu o labă de cimpanzeu, își răsucește căciula, caută ceva în chimir, nu găsește și caută în sîn, se uită pe pereți, tușește, a avut ceva de spus și a uitat, așteaptă...

Cordelia găsea întotdeauna ceva să-l întrebe. Bănuesc că îl întorcea înadins cu vorba, să ajungă la una din povestirile lui care-i făceau deosebită plăcere. Femeile găsesc pasionantă orice existență, cît de mediocră și stupidă ar fi, de îndată ce nu e cea imediat apropiată de a lor—îndepărtată în timp ori în spațiu. Participă la drame fictive și rămîn insensibile, la cele reale și imediate. Treceam în cealaltă cameră, unde mă aștepta masa cu hîrtia neatinsă și cu volumele netăiate. Auzeam prin ușa cu scîndura uscată, glasurile enervante, întrebările moșneagului surd : ha ? ha ?—regretam biroul de acasă, cu ușile duble, capitonate, să nu străbată niciun vuet și să mă izoleze desăvîrșit de larma deșartă a lumii. Dar îmi biruiam îndată nemulțumirea pentru aceste trecătoare neajunsuri. Era doar fericirea noastră la mijloc ; ca regimul obligatoriu și strict, dintr'un sanatoriu, de unde aveam să ne întoarcem amîndoi, pentru totdeauna vindecați.

Amîndoi.

Căci acum, cînd Cordelia îmi revenea, mă durea cealaltă viață la care renunțasem ; mă simțeam și eu bolnav de inacțiune, luam hotărîri încă nelămurite să încep ceva, nu știam ce ; poate chiar în adevăr mă ispitea gîndul acelei opere de maturitate, despre care pomenisem, mințind. Mă întrebam atunci, dacă nu cumva iubirea mea pentru Cordelia, nu ființa decît în măsura în care plana asupra ei o amenințare. Dacă o iubire calmă, sigură și eternă, e destulă pentru a umplea o viață de om.

Răspunsul a venit și de astădată, neașteptat.

După o noapte de viscol, cînd crivățul sgîlțîise ferestrele și chiuise fără istov, răsturnînd cu trosnete, brazii. O noapte rea, cu somn de mai multeori întrerupt. M'am deșteptat ostenit. Cordelia, înfășurată în haina de lînă albă, în fața focului, în jilț, privea

gînditoare jaratecul, cu bărbia în pumni. Cînd m'a simțit răsucindu-mă în așternut, n'a avut răbdare să aștepte. In loc de bună-dimineața, m'a întîmpinat cu o întrebare:

— Nu ai vre-o fotografie de-a bunicului?

Am dat din umeri.

— Știi foarte bine, că n'am mania albumelor de familie.

Cordelia părăsi jilțul și veni să se așeze pe marginea patului, răsucind între degete un canaf al hainei de lînă.

— Și nu ești curios, de ce te-am întrebat?

— De fel. Ți-am spus, mi se pare de mai multeori, că n'am nici o simpatie pentru acest moșneag berbant, care până la adinci bătrînețe a chinuit o biată femee—de altfel, o proastă.

Cordelia nu se dădu bătută.

— Totuși, hai să ți-l descriu eu...

— Mersi. Să-mi recapitulezi toate inepțiile cu care mă plictisește de două luni, imbecilul acesta de pădurar!

— Lasă-l pe pădurar, începu Cordelia să-și piardă răbdarea. Am să ți-l descriu eu, după mijloacele mele de informație, directe...

Mă privi zîmbind, să-mi citească surprinderea.

— Directe!... Ce fel de vorbă e aceasta? Ai dat cumva în sertare, în lăzi, peste vre-un document, o schiță?... Știu că era prieten cu nuștiu ce haimana care trecea drept pictor... Ii va fi făcut vre'un tablou, o mîzgălitură, în schimbul unei piei de căprioară...

Cordelia dădu din cap, lăsă canafui și își tipări pe genunchi haina:

— Cum trivalizezi tu realitatea! O cobori întotdeauna la detalii meschine și materiale. Află că n'am găsit nici o schiță și nici un tablou, și că te-am întrebat de n'ai vre-o fotografie, numai fiindcă voiam să verific dacă imaginea mea, corespunde cu ceiace-a fost în realitate.

Acum începusem eu să-mi pierd răbdarea.

— Nu înțeleg ce vrei să spui... Ce e aceia „imaginea ta" și informațiile tale „directe"?

Cordelia îmi dădu, cu gestul obișnuit, părul în laturi de pe frunte și mă privi, cu o sclipire de rîs în ochi:

— Aceasta înseamnă pur și simplu, că l-am văzut cum te văd. Că mi-a vorbit, și mai mult, ca să nu-și desmintă se vede apucăturile din viață, și-a permis ceia ce-și permitea cu toate pădurăresele și morărițele lui, de pe vremuri.

I-am repezit mîna întîrziată pe frunte. Am gemut:

— Iar... Iar începi?

— Ce încep?—întrebă Cordelia cu nevinovăție.

Puteam oare să-i spun? Să-i mărturisesc toată chinuirea care mă adusese aici, gîndul cu care venisem, minciuna în care trăiam de atîtea luni? Să-i arunc în față, ca unui bolnav de moarte, adevărul cel crud? Să-i deschid ochii asupra acestei duble existenți monstruoase; asupra nerușinatei desfrînări, care prin somn e încă mai ticăloasă decît a femeilor aținíndu-ți calea, la lumina felinarelor, ca publice adăpători pentru poftele publice?

Atunci s'ar fi zidit între noi tăcerea, și nimic n'ași mai fi putut să știu.

M'am silit, (cine poate înțelege sforțarea supraumană?) m'am biruit să surîd și să par înveselit foarte, de această nouă viclenie a somnului, proxenet cu ingenioase și spurcate ademeniri:

— Așa dar și el... Tîlharul! Moșneag de șaptezeci de ani și mort de treizeci—și încă tot nu-și găsește astîmpăr!... Și nici n'a cugetat măcar, ce nelegiuire săvîrșește!.. Cu o nepoată!... Nici nu erai născută, cînd murea el.

— Imaginează-ți!—se miră Cordelia.

Pe urmă, după o pauză cu ochii plecați, desmierdîndu-și cu palmele stofa de lînă moale, pe genunchi:

— In orice caz, dacă a fost așa în viață cum mi-a apărut, înțeleg toate femeile care alergau după el, peste nouă munți.

Domnilor, din dimineața aceasta, existența noastră în văgăuna sălbatecă și pustie de munte, a luat ritmul unei halucinații.

Am dat pădurarul afară. L-am alungat cu lovituri de baston, cînd a început să se jăluie. I-am găsit nu știu ce vină inexistentă, de necredință și de hoție.

Intr'o tresărire a cugetului, mi-am dat seamă de un adevăr simplu, care stătea lîngă mine, în mine, și nu-l aflasem. Anume că lumea aceia perfidă și mîrșavă a somnului, mi-o smulgea pe Cordelia, fiindcă îi dădea ceiace nu știusem să-i dau eu. O iubisem până acum, rece, stăpînit, cu o nevoe de a o avea absorbită în mine, cu toată ființa ei sufletească; gînd, voință, etc. Imbrățișările noastre erau scurte și aproape caste. Am desprețuit și mi-am dominat întotdeauna animalul din mine. Josnicia poftelor satisfăcute cu scrîșnet de dinți sau cu savantă artă a iubirii, mi s'a părut întotdeauna nedemnă de omul eșit din animalitate. M'am gîndit întotdeauna domnilor, că nu există spectacol mai hîd și mai desgustător, decît acel pe care l-ar oferi ochilor tăi reci, de privitor, încleștarea bestială a doi oameni în ceiace fără pudoare, a fost numit spasmul suprem.

Domnilor, o asemenea bestie, lubrică și brutală, am devenit eu.

Sărutul meu fu mușcătură de cîne, îmbrățișările mele dureroase; cu o posomorîtă așarnare, căutam să alung din carnea Cordeliei, amintirea tuturor săruturilor și desmierdărilor ireale din somn, să șterg toate urmele invizibile și să epuizez toată înfiorarea simțurilor, numai pentru mine. Am căzut, domnilor, până aci.

Cordelia luneca din brațele mele cu ochii stinși și cu mînile moarte, cu fruntea atîrnînd greu și cu buzele strivite; pasivă, neînțelegînd, și umilită de gemătul meu triumfal. Atunci am observat întîia oară, apărînd sub bărbia rotundă, coborînd spre gît, vinișoara albastră, ca semnul abia vizibil al ființei ei perisabile și coruptibile.

Ce-au fost zilele și nopțile noastre, e dureros și nevrednic să spun.

Inchiși în casa de munte, eram doi dușmani, pîndindu-ne. Cordelia înfricoșată de lacoma mea îmbrățișare, tresărind decîte ori îmi simțea pașii apropiindu-se, ridicînd ochi rugători, apărîndu-și gura și sînii, cu palmele mici; eu cerîndu-mi prada, cu smuncitură poruncitoare de stăpîn. O trezeam din somn. O căutam prin întuneric. Haha! De astădată nu mă mai temeam nici de somn, nici de lumea aceia invizibilă, perfidă și desgustătoare, care crezuse că are să mi-o fure, să mi-o smulgă și să o prostitueze, cum face domnilor, cu toate femeile, și iubitele și copilele voastre.

N'am luat seamă la rotația anotimpurilor. Inchiși între patru păreți, trăiam numai pentru aceasta; lupta între mine și nălucirele somnului era pe viață și pe moarte, nu îngăduia răgaz, nu trebuia să mă distreze nimic, să-mi scape nimic, acum cînd se apropia victoria definitivă. Și într'adevăr surîsul extatic, scîncetul din somnul Cordeliei, nu mai aveau cînd, cum, să apară.

Cîteodată ațipea cu o carte pe genunchi, împuținată la trup și palidă, rezemată de spătarul fotoliului. Obrazul era ostenit și trist, buzele albe, vinișoara albastră a gîtului se desena neliniștitoare, ca un semn al morții, într'un fruct gata să se desprindă. O spionam. Nu trebuia să se lase somnului, ademenirilor lui perfide. Mă apropiam. Și acum scîncetul, era numai pentru mine.

A durat aceasta, cît?

Se puteau număra zilele, după vraful cărților cetite de Cordelia. Căci nu ne mai vorbeam nimic. Nu mai aveam ce ne spune. Tăcerea pusese zid între noi. Iar ceasurile treceau, în fîșiala monotonă, a foilor întoarse

Domnilor, ajung la sfîrșit. Vă rog să luați aminte la un sfat. După somn, să știți că al doilea dușman al vostru, sînt cărțile. In ele, femeia cea mai castă, găsește îndestul venin lasciv, ca să schimbe realitatea prezentă, onestă și tangibilă, pe o lume de ficțiuni absurde, unde totul este permis și mincinos idealizat. Am înțeles-o aceasta, cînd am știut că somnul Cordeliei, atît de puțin și de întrerupt cum era, se popula îndată cu eroii romanelor, animați și reîncarnați. V'ați putut închipui și aceasta?

Personagiile acelea de mucava, fără suflet și fără consistență, luînd trup în somn, purtînd femeia în peisagii de o complesență complice; insule tropicale, parcuri romantice, păduri virgine, țărmuri de mare, lacuri scăldate de lumina lunară, castele

oglindite din maluri stîncoase—eroi în armuri grele sau în costume napoleoniene, în haine de sport și în mantii de rajah, tot ce imaginația literatorilor din toate veacurile și din toate națiile au născocit, convențional și mincinos, apărînd în somn, în vis, apropiindu-se cu pași vicleni, cu ademenitoarea și fățarnica lor retorică, invitînd la un pas de menuet ori la o promenadă în parcul cu lună, ca să sfîrșească întotdeauna răsturnînd femeia pe o bancă, pe un divan, pe o pajiște, să le soarbă viața lor caldă și să le pîngărească buzele, cu gura lor neînsuflețită, care n'a trăit, n'a grăit, n'a suferit niciodată, aevea, și totuși, în nevăzut ființează.

Această lume de fantome inanimate invadase acum în somnul Cordeliei, să o consoleze de prezența mea unică și monotonă. Fiindcă eram brutal—ei știau să se apropie cu desmierdări mieroase. Fiindcă eram mut, cu dinții încleștați—ei știau să îndruge grațioase madrigaluri. Fiindcă zile și zile de chinuire, îmi albiseră tîmplele și îmi adînciseră în văgăunele orbitelor ochii sticloși—ei, apăreau de o tinerețe scandaloasă, svelți și elastici ca pajii, puternici ca gladiatorii și ageri ca vînătorii de antilope. Fiindcă renunțasem la tot, fiindcă eram acum un strigoiu al omului care-ași fi putut să fiu, al omului providențial poate și unic, așa cum avusesem drept să fiu—ei erau prinți cu gesturi suverane, genii cuprinzînd în țidva lor universul, artiști concurînd creația.

Eu rămîneam bruta cutreerînd încăperile ca o fiară în cușcă, pîndind clipa să mă reped și să strivesc pe buzele Cordeliei sărutarea lor, să înăbuș răsuflarea lor, să alung amintirea lor, să lupt cu spectrele lor.

Se pot spune? Se pot înțelege, acestea? Puteau găsi alt sfîrșit, decît cel care-a fost? De care mă apropiam cu fatalitatea care conduce imuabila geometrie a aștrilor?

Domnilor, totul s'a întîmplat într'o seară cu cer încărcat, după o zi ferbinte, cu muști lipicioase și cu văzduhul greu de furtuna care nu-și găsea deslănțuire. Lipisem fruntea de fereastră. Priveam norii vineți, chinuindu-se să se ridice peste creasta munților și căzînd îndărăt. Prin spărturile lor, cerul era albastru și adînc, ireal. Chemarea, presimțirea unei lumi de dincolo, unde totul e simplu și clar. Un vînt cutreera un timp, urla în vîrful aspru al brazilor, astupa ostroavele limpezi ale cerului cu nori opaci, cădea brusc și deodată, era o neclintire și o tăcere de panică, într'un sumbru început de întunecare.

Străbăteau sunete foarte de departe, în alte văi, după alți munți, cu fulgere nevăzute. Și iar se deslănțuia vîntul, și iar se oprea brusc, în încremenire. Iar tortura aceasta a naturii neputincioase, răspundea în mine cu o durere aproape fizică.

O înțelegeam; participam la ea.

Domnilor, nu surîdeți. Ceiace spun este exact: înțelegeam și participam la această chinuire a forțelor uriașe, parali-

zate de alte puteri dușmane, nevăzute, luptînd surd, cu svîcniri, cu svîrcoliri și cu pauze, să-și găsească eliberare. Mîna rămăsese rezemată de pragul ferestrei, unde se afla vraful ziarelor nedesfăcute—demult nu-mi mai deșteptau nici un interes. Ochii mi-au căzut mașinal pe un titlu gros, peste care apăsa palma: am ferit-o să-l cuprind întreg: „*Declarațiile d-lui Ministru Carol Stănoiu*"...

M'am întors spre Cordelia, cu un început de exclamație compătimitoare:

— Tot nu s'a mai sfîrșit cu imbecilul acesta!...

Cordelia dormea, cu ceafa rezemată în spătarul fotoliului, cu cartea pe genunchi, cu gîtul desvelit arătînd vinișoara albastră, cu o mînă strîngînd sînul și cu buzele palide, întredeschise. Biată figură, ostenită și tristă—umbră din ceiace-a fost. Am vrut cu alt suflet, să mă apropii ușor, să o desmierd, să o trezesc din somnul perfid; domnilor, vă mărturisesc că în clipa aceia mi-au năvălit deodată în gînd, cuvinte rare și încă nespuse, în care să mărturisesc toată chinuirea noastră, să-i destăinui tot, să căutăm împreună unde stă vindecarea, de unde va veni eliberarea.

M'am apropiat în vîrful pașilor, am întins amîndouă mîinile să o cuprind, și mi-a răspuns scîncetul, surîsul cel rău și desfrînat, descărnînd hîd buzele uscate.

Mîinile erau acolo, aproape de obrajii veștejiți, pe care voisem să-i desmierd.

Au coborît...

Au coborît la gît, și au strîns. Mult. Nesfîrșit de îndelung.

Până cînd vinișoara albastră de sub bărbie, prelungită spre rotundul gîtului s'a învenițit să plesnească.

Aceasta e tot.

Am ucis visul. Am suprimat somnul.

Eu am fost cel mai tare.

Totuși ceva n'am să știu niciodată. *Cine, cine* a mai fost cel din urmă, din ultimul somn al Cordeliei?

Căci cartea de pe genunchi, era **Biblia**, singura ei lectură îngăduită, de luni.

Cezar Petrescu

Stil

Pe poarta cu stîlpi rumeni în parc cînd ai intrat
Castelul e istoric și lacul e patrat.
Cerul cu mîni crăpate de vînt deapănă noapte
Și aerul e proaspăt, pe lac, cu gust de lapte.

Amintirea cu miros de colb pătrunde 'n nări.
Ni-s sufletele două țări—pe aceeaș hartă.
Cît pămînt ne desparte acum, și cîte gări!

Nemărginirea gîtu-și întinde între noi.
Amintirea-i cu miros de colb și de gunoi.
Cu gîndul cerci adîncul trecutului să-l măsuri.
Pe apă vîntul trece cu foșnet de mătăsuri.

De-aici pădurea 'ncepe cu scorburi și cu cerbi.
Tac cînd mă'ndemni la vorbă, răspund cînd nu mă'ntrebi.
Vorbe nepregătite s'adună 'n colțul gurii.
Iți dau înapoi gîndul din marginea pădurii
Și sufletul pe care, zălog, ți l'am păstrat.

Castelul e istoric și lacul e patrat.

Al. A. Philippide

Nefericiri

In mers greoiu și clătinat,
Căruțele cu lemne mi-au adus
Din codrii Bîrnovei, de sus,
Și în ograda mea au descărcat
Mireazmă proaspătă și tare de pădure.

Un cărăuș ursuz și spîn
Mi-a arătat cu coada de secure,
In scorbură de putregaiu bătrîn,
Un adăpost de veveriță, părăsit.

Acolo, în hambaru-i tăinuit,
O harnică și mică gospodină,
Din crengi subțiri și arcuite în lumină
O vară 'ntreagă a agonisit
Alune vechi cu miezul sunător
Și ghindă coaptă 'n cupe însolzite,
In care dinții ei de rozător
Au însemnat mici urme ascuțite.

Pe-atunci, era copacul drept și viu
Și nu știa cum doare fierestrăul,
Ci mîndru, în apusul străveziu
Privea departe, peste zări, Ceahlăul.

Dar într'o zi de toamnă amorțită,
Cînd fagii nalți purtau pe creștet nouri,
Cînd numai toaca de ciocănitoare
Bătea 'n răstimp tăcerea 'ncremenită,—
Cu glasuri lungi și frînte de ecouri
Vui adînc pădurea răzvrătită,
Căci s'arătau din jos, dinspre podgorii,
Călcînd greoiu și trudnic, tăietorii.
Veneau, cu fierăstrae și topoare,
Căsuța veveriței s'o doboare.

Tîrziu apoi, cînd aspru vînt de sară
Foșnea peste pădurea tot mai rară,
Cînd s'anina prin crengi o așchie de lună
Și cînd strigau pîraie negre 'n văgăună,—
O veveriță sgriburită și fugară
S'a 'ntors furiș, să-și caute 'n poiană
Copacul cu căsuța ei aeriană.

Acum, poiana-i largă arie de vînt.
Dorm fagii mari culcați alături la pămînt,
Doar puii fragezi cu tulpină subțirică
Se caută cu brațe lungi, se chiamă 'n șoapte
Că 'n rariște-i pustiu și vînt și noapte,
Și ei sînt mici și singuri—și li-i frică.

Și veverița n'a mai cunoscut nimic.
In codrul plin de foșnete viclene,
Cu mii de ochi verzui pîndind prin buruiene,
A stat pe-o creangă de stejar pitic.
A stat așa 'mpietrită, fără gînd,
Strîngîndu-și minge trupul ei plăpînd,
Ș'a așteptat ca cerul tot să se răstoarne,
Pădurile să fugă 'n cîmp afară

Rupînd pe sus, cu rădăcini vrăjmaşe, vîntul,
Cu creştetele măturînd pămîntul,—
Şi din apus Craiu-Nou spre ea să sară
Şi ruginit şi crunt s'o ia în coarne...

Otilia Cazimir

Fenomenul romînesc

S'a vorbit de nenumărate ori aici despre existenţa specificului naţional în literatură. Discuţiunile purtate în jurul acestei probleme se înfăţişau mai ales subt un aspect metodologic. Din ele reeşea, cu evidenţă, mi se pare, caracterizarea naţională a literaturilor. Iar din acest adevăr de ordin general, aproape formal, decurgea un altul: că literatura noastră, (într'atît întrucît merită acest nume) conţine un anume specific sufletesc ireductibil, deosebit cu totul de acela al altor popoare. Dar în ce constă această particularitate a sufletului nostru naţional? Iată-ne ajunşi de la o problemă de metodă estetică la una de psihologie. Fazei preliminare a certurilor pentru stabilirea regulii de urmat în studiul literaturii, trebue să-i urmeze o alta mai pozitivă, care să intre direct în miezul, în conţinutul problemei. Analiza şi caracterizarea fenomenului sufletesc romînesc e poate una din cele mai urgente şi mai imperioase probleme ale culturii noastre începătoare.

Intregirea naţională ne-a dat schiţa definitivă a formei noastre geografice şi politice. Cadrul exterior e desenat. Sforţările noastre viitoare vor consta în a perfecţiona această schemă acum întrupată. Vom adînci detaliile, vom umplea lacunele, vom elimina inutilul şi prisosurile. Rămîne însă de alcătuit un alt desen: acela al vieţii noastre interioare. Care e sufletul nostru şi cum gîndeşte el lumea? Cum ne entuziasmăm şi cum ne deprimăm? Cum se oglindeşte lumea în noi şi ce sens atribuim acestei oglindiri? Care sînt credinţele, iluziile, speranţele şi miturile noaste? Intrebări urgente, care rămîn fără răspuns ori cu sporadice şi superficiale răspunsuri eşite din bunul simţ empiric ori din fugitiva observaţie a vieţii de toate zilele.

Şi cu toate acestea, perioada preparaţiei, timpul lui „scriţi băeţi, scriţi", toată lumea simte că a trecut. Din toate părţile se ridică veleităţi de creaţie. Voim să producem în toate ramurile, să

lucrăm, să ajungem din urmă ritmul omenirii cultivate care ne-a handicapat cu secoli de civilizaţie. Voim să ne ridicăm în muncă sufletească la rangul celorlalte popoare ale lumii. Ce am făcut până acum a fost numai dibuire şi pregătire. După consolidarea politică însă aşteptăm cu toţii ceiace trebue să fie justificarea noastră ca unitate etnică, adică înfăptuirea valorilor culturale romîneşti.

Ştim cu toţii însă cum cultura nu e posibilă fără *conştiinţă*, adică fără acel stadiu de sinteză şi de critică a vieţii sufleteşti, fără de care orice încercare de invenţie rămîne ori dezorientată, ori se reduce la o eternă repeţire de locuri comune.

Trebue să ştim ce s'a mai spus de către alţii şi ce rămâne să spunem noi; trebue să ne dăm samă de ce sîntem în stare, de ce sînt capabile aptitudinile noastre, care ar fi domeniul şi mijloacele care ne convin. Căci producţie spirituală fără *specialitate* nu e posibilă. In ce direcţie şi după ce metodă vor deveni fecunde facultăţile noastre? Puteţi educa cu cele mai perfecte mijloace un Neamţ să devie romancier în felul francez sau un Francez să devie compozitor în felul german, ei nu vor face decît să împrăştie în sforţări penibile o energie degeaba cheltuită.

Avem nevoe, aşa dar, de o clarificare, de o definiţie a puterilor şi forţelor noastre. Şi mai ales, avem nevoe să ştim în ce stadiu, în ce fază a culturii ne găsim.

Totuşi nimic mai neglijat decît studiul vieţii noastre sufleteşti. Nu cunosc decît prea slabe tentative [1]

Dacă sociologia noastră e relativ destul de înaintată fiindcă, datorit unor cercetători ca Radu Rosetti, Gherea, Ibrăileanu, Zeletin etc., cunoaştem aspecte din rostul şi formaţia unora din clasele noastre, a boerimii, a boerinaşilor, a ţărănimii şi a burghezilor, psihologia romînească nu conţine încă nici un capitol, nu şi-a adunat material pentru nici o problemă, fiindcă această problemă nu s'a pus încă nimănui. Si cu toate acestea nimeni nu va contesta că psihologia romînească e tot aşa de necesară ca şi sociologia romînească.

Fireşte, explicaţii se găsesc. Intr'o cultură începătoare ca a noastră e mai uşor de făcut studiul uniformităţilor sociale, de cît pe acela nuanţat şi capricios al diferenţelor individuale. Simţul şi observaţia psihologică presupun mai mult „esprit de finesse" decît presupune „esprit de géométrie" Sociologia. Apoi psihologia e mai îndepărtată de revendicările politice şi de luptele sociale care-şi fac de multe ori din sociologie o disciplină justificativă. Tot ce e mai dezinteresat e fatal mai inutil. Şi încă alte şi alte motive. Faptul e însă în picioare, în faţa noastră: nulitatea studiilor de psihologie naţională. Rîndurile ce urmează n'au alt scop mai dorit decît să stimuleze zelul cercetătorilor în această direcţie.

[1] D. Draghicescu, Psihologia poporului romîn.

I

Dificultăţi şi posibibilităţi de determinare a sufletului naţional

In studiul său asupra lui David Strauss, din primul volum al „Consideraţiilor neactuale", Nietzsche scrie: „Cultura e, înainte de toate, unitatea stilului artistic în toate manifestările vitale ale unui popor. A şti şi a fi învăţat multe lucruri, nu e totuşi un mijloc necesar pentru a ajunge la cultură şi nici un semn al acestei culturi. Din contra, cîteodată aceste două lucruri se împacă perfect cu contrariul culturii, cu barbaria, adică cu lipsa de stil sau cu amestecul haotic al tuturor stilurilor". Pe Nietzsche, ca şi pe noi, pentru Romîni, îl preocupa găsirea unităţii de stil a poporului german, pe care nu-l considera încă suficient de format, astfel ca să prezinte un suflet naţional unitar şi original. Dar tocmai acest amestec haotic de stiluri îl trăeşte Germanul de astăzi.

„Cum poate el să nu observe aceasta, cu toată ştiinţa sa profundă, cum poate să se bucure din toată inima de ştiinţa sa actuală. Totul ar trebui totuşi să-i atragă atenţia: orice privire svîrlită asupra hainelor sale, asupra interiorului şi casei sale, orice plimbare prin străzile oraşelor sale, orice vizită în magazinele de artă şi de modă; în relaţiile sale sociale ar trebui să-şi dea samă de origina manierelor şi mişcărilor sale, să aibă conştiinţă de groteştile încărcături şi de juxtapunerea tuturor stilurilor de neinchipuit pe care o găsim în stabilimentele noastre de artă, în plăcerile pe care ni le procură concertele, teatrele, muzeele noastre.

„Germanul acumulează în jurul lui formele şi culorile, produsele şi curiozităţile tuturor timpurilor şi tuturor regiunilor şi naşte astfel acel modernism tărcat care pare că vine dintr'un bîlciu şi pe care savanţii îl definesc şi-l analizează pentru a vedea „ceiace e modern în sine... Dar cu acest gen de cultură care nu e de fapt decît o flegmatică insensibilitate faţă de cultură nu se poate învinge un inamic ca Francezii care posedă o cultură veritabilă... Pentru moment, ne e deajuns să constatăm că pentru tot ce e formă, înainte ca şi după războiu (rîndurile sînt scrise după 1870) depindem încă de Paris. Fiindcă, până în prezent nu există cultură germană originală". Şi în altă parte („Pe deasupra binelui şi a răului") aceleaşi constatări asupra lipsei de formă, de caracter, de stil a culturii germane. Nietzsche exagera fără îndoială dintr'o pornire, lesne de înţeles, faţă de convingerile şi temperamentul său. Insă problema lui Nietzsche de după 1870, momentul întregirii germane, ne-o punem şi noi astăzi.

Dar mai înainte de aceasta trebue elucidată o problemă încă şi mai generală, de care preocuparea noastră e strîns legată: E posibil de determinat sufletul specific al popoarelor? Fiecare din noi, în viaţa zilnică, cînd întîlneşte un German, un Evreu, un Turc,

se gîndeşte numaidecît la anumite trăsături de caracter, la o anumită structură sufletească. Simpla experienţă i-o indică. Diplomaţii, negustorii, sau chiar simplii călători care au văzut multe ţări şi popoare au în această privinţă o specială facultate de discriminare etnică. Oricine ştie cum se comportă în anume ocazii un Francez, un Grec ori un Italian. Deosebirea de specificitate sufletească e evidentă chiar pentru bunul simţ.

Cu toate acestea, acum vre'o două decenii, psihologia popoarelor era complect negată. Foarte mulţi cercetători, deziluzionaţi de rezultatele insuficiente ale Antropologiei, refuzau dreptul de cetăţenie ştiinţifică noţiunii de rasă.

Dimensiunile membrelor, culoarea pielei, chiar faimosul indice cefalic dăduseră faliment. La aceleaşi măsuri anatomice ori fiziologice, care se puteau găsi la popoarele cele mai diferite, se găseau mari diferenţe psihologice. Se constatase un amestec teribil de rasă, amestec ce nu putea fi dozat cu cît de puţină precizie. Astăzi puţină lume mai crede în dolicocefalul blond, om de nord şi în brachicefalul brun, om de mijloc, sau dolicocefalul, brun om de sud. Toate măsurătorile n'au dus la nici o construcţie pozitivă. Atunci în locul indicelui cefalic s'a găsit un alt criteriu: compoziţia chimică a sîngelui. S'au dozat albuminoidele şi sărurile. Dar nici acest rezultat n'a fost mai fericit.

Acest faliment al Antropologiei ducea fatal la un anume scepticism. Dacă nu există din punct de vedere fiziologic deosebiri de rasă, fatal nu există nici deosebiri prea mari psihice, dat fiindcă sufletul şi corpul sînt acordate într'un perfect paralelism. Problema raselor a fost considerată atunci ca o simplă invenţie reacţionară, menită să întreţie ura dintre popoare. Şi poate acest gînd n'a fost complect străin unor publicişti ca H. Chamberlain sau discipolilor germani ai contelui de Gobineau. In consecinţă, noţiunea de rasă, ca şi corelatul ei, sufletul etnic au fost considerate ca concepte neştiinţifice. Intr'o carte amuzantă şi superficială, care a făcut oarecare vîlvă acum vre-o douăzeci de ani, un scriitor francez trata problema raselor drept o simplă prejudecată (J. Finot: Préjugé des races). Dar antropologi serioşi s'au muncit să dovedească că popoarele nu se deosebesc în mod clar între ele nici anatomic, nici sufleteşte.

Chiar despre un popor aşa de clar diferenţiat sufleteşte de celelalte cum sînt Evreii, un antropolog ca F. Hertz scrie că el se simte „incapabil, în trei sferturi din cazuri, cînd se găseşte în prezenţa unor Evrei instruiţi şi de o clasă socială superioară, să le ghicească origina evreiască numai după trăsăturile exterioare" („Moderne Rassentheorien").

E adevărat că o deosebire strictă a popoarelor nu se poate face după datele actuale ale Antropologiei. Această ştiinţă n'a reuşit încă să ne dea puncte de sprijin sigure. Dar ceiace n'a putut face Antropologia, poate să facă astăzi perfect psihologia popoarelor.

De fapt sufletul etnic, care cu aspectele sale imediate sare în ochi la toată lumea şi pe existenţa căruia emitem în fiecare zi

judecăţi de tot felul, pe baza căreia se sprijină diplomaţia, negoţul, politica şi chiar relaţiile dela un popor la altul, n'a fost complect negată de nimeni. Oamenii care caută soluţiuni practice presupun în permanenţă ca un postulat nediscutabil acest imponderabil specific. In ultimul războiu mondial, ca să luăm primul exemplu care ne vine la îndemînă, toate speranţele germane se sprijineau pe anumite trăsături de caracter ale Francezului sau Rusului, iar aliaţii scontau mereu o anumită laturе a caracterului german. Un negustor englez cînd tratează o afacere cu un Romîn ori Italian pariază pe anumite calităţi ori slăbiciuni ale structurii lor sufleteşti. Dar într'o simplă călătorie de plăcere ipotezele de „psihologia popoarelor", încep chiar dela prima vamă. Intuiţia deosebirei sufleteşti dintre popoare e de cînd lumea şi se menţine aceiaşi la literaţi sau oameni de ştiinţă dela Herodot până la Paul Morand.

Socialiştii ei înşişi, cu toate că voiau ştergerea definitivă a graniţelor, n'au putut nega aceste deosebiri evidente.[1] Karl Marx a vorbit deseori de particularităţile naţionale cînd s'a ocupat de problema polonă. Undeva arată procesul de desnaţionalizare al vechii culturi provensale de către Francezi. Chiar în rîndul Evreilor aşa de omogeni în aparenţă, el distinge două tipuri sufleteşti: ceiace numeşte el Evreul de sărbătoare şi Evreul din celelalte zile ale săptămînii. K. Kautsky a arătat clar că sufletul naţional se diferenţiază după limbă, iar O. Bauer a scris chiar o întreagă monografie arătînd că socialismul ţine samă de deosebirile etnice.

Aşa dar nimeni nu neagă cu hotărîre deosebirile psihologice între diferitele popoare. Dificultatea începe atunci cînd trebue să găsim o bază ştiinţifică acestor cercetări. Pe de altă parte însă rezultate fecunde nu putem aştepta dela Antropologie, cel puţin în faza actuală a acestei ştiinţe. „Rasa" ca noţiune anatomică sau filozofică nu poate fi încă precizată. Cum observă foarte just R. Müller Freienfels, („Psychologie des deutchen Menschen", p. 20) şi brachicefalul Luther cu figura sa de slav şi brunul Goethe şi mai brunul Beethoven sînt cu toţii germani, adică ar trebui să fie dolicocefali blonzi!

Nu ne rămîne altă resursă decît psihologia popoarelor. Toate cercetările psihologice moderne se îndreaptă din ce în ce mai hotărît către punctul de vedere diferenţial. Numai considerăm astăzi sufletul ca ceva omogen, ca pe o unitate matematică invariabilă. Veşnic avem de constatat diferenţe: după vîrstă, după sex, după popor, după individ. Fiecare om nu samănă complect cu vecinul său. Tot ce putem face astăzi ca generalizare e doar stabilirea de *tipuri*: Putem fixa anumite structuri sufleteşti—tip după care putem clasifica şi pe celelalte. Fiecare om e o individualitate structurală unică. Totuşi între anumiţi indivizi există a-

1 Pentru mai multe detalii a se vedea articolul meu: „Socialism şi spirit specific naţional" în volumul „Contribuţii la ştiinţa societăţii".

finități, asemănări, puncte comune. Pe aceștia îi putem deoseb în cîteva specimene ceva mai generale, care ne vor servi drept orientare. Toată psihologia modernă inspirată de ideia de individualitate nu poate merge în generalizările ei decît cel mult până la o Tipologie. Bazat pe aceste structuri sufletești individuale un Dilthey a desenat fizionomia diferitelor momente culturale. Discipolii săi E. Spranger ori O. Spengler au împins cercetările mai departe în aceiași direcție. Psihologia popoarelor devine și ea un capitol al acestei tipologii a structurilor sufletești colective. [1] Dacă sufletul indivizilor e așa de ireductibil deosebit, sufletul popoarelor nu poate fi nici el identic în spațiu și în timp. Caracterul unui popor poate fi determinat după aceleași legi și procedee ca și caracterul unui singur individ. El se degajă tot așa de evident ca și acesta. Pentru a-l găsi nu avem nevoe de noțiunea răsuflată și discreditată de „rasă", pe care ne-o oferea altădată Antropologia.

Deosebirile între popoare sînt prea puțin fiziologice și mult mai mult sufletești. La aceiași structură a națiunii pot corespunde o infinitate de suflete după cum, cu o expresie a lui Bergson, în același cadru pot intra o mulțime de tablouri de aceiași dimensiune.

In afară de aceasta „rasa" pare ceva fixat, etern, o achiziție definitivă și invariabilă a speței. Sufletul etnic din contra e rezultatul unei culturi, a unei vieți sociale anumite. Schimbați cultura și moravurile, se va schimba cu încetul și sufletul poporului. Nu imediat evident. Sufletul colectiv odată fixat are o anumită tendință de rezistență, de conservare față de variațiile ambianței. El nu e în funcție directă și imediată de schimbarea mediului. La același mediu diferite popoare se vor adapta în mod deosebit. S'a zis că sufletul evreesc așa cum e el constituit e efectul persecuției. Dar persecutați au fost, de pildă și Țiganii. Reacțiunea e însă alta. Răspunsul, adaptarea e diferită. Această rezistență a particularităților etnice ne permite să-l fixăm și să-l studiem mai bine.

* * *

Faptul că sufletul etnic e determinabil, nu înseamnă însă că fixarea și studierea lui nu implică o mulțime de dificultăți.

Mai înainte de toate trebue de avut în vedere că structura psihică nu e eternă. Germanul de pe timpul lui Barbarosa, sau Francezul din epoca primilor Capețini, Romînul de pe timpul lui Alecsandru cel Bun și respectiv Germanul, Francezul și Romînul de astăzi sînt complect deosebiți. Găsim de multeori mai multe puncte comune între popoare diferite dar contemporane, decît între momentele depărtate în timp din viața aceluiași popor. Aici stă eroarea tradiționaliștilor. Sufletul etnic se preface mereu: nu există un

1 Psihologia modernă a popoarelor e altceva decît ceiace înțelegea Wundt prin „Völker psychologie" care nu era altceva decît o psihologie socială nediferențială pe națiuni.

singur și același suflet romînesc, după cum nu există un singur suflet teutonic. Continuitatea vieții sufletești nu se poate stabili decît între momente imediat învecinate în timp. Istoria e creație veșnică. Concepția ciclică după care viața popoarelor se mai poate întoarce în urmă e o veche naivitate. Cînd Eminescu cerea să ne întoarcem la epoca lui Alexandru cel Bun, aceasta avea doar o semnificație simbolică. Considerată în mod propriu, această dorință ar fi echivalat cu desființarea noastră. Nimic nu e reversibil în viața socială. Fiecare fază se stinge și dispare odată pentru totdeauna. Deaceia cînd vorbim de „suflet colectiv", înțelegem psihicul unui popor considerat în prezent, adică într'o porțiune limitată de timp. Fără îndoială că există linii mari de evoluție, care sînt mai stabile, mai puțin supuse schimbării. Sînt trăsături de caracter care durează secoli. Altele însă dispar după cîteva decenii. De toate acestea psihologul trebue să ție samă.

E tot așa de important de știut, atunci cînd se determină psihologia unui popor, *vîrsta* sa. Mentalitatea unui popor tînăr nu e aceiași cu mentalitatea unui popor bătrîn. Psihologia Evreului e aceiași de peste două mii de ani dacă trebue să credem argumentele lui Sombart. [1] Dar aproape toate celelalte popoare își schimbă sufletul pe măsură ce înaintează în cultură. De cînd datează această cultură? Este ea mai veche ca la Italieni ori Francezi ori recentă ca la Ruși?

Și ceiace e încă mai interesant de știut din viața popoarelor e *tempo*-ul lor de dezvoltare. Unele națiuni trăesc febril și repede. Misiunea lor istorică e repede secătuită. Printre altele e exemplul Spaniei. Ea a dat ce a avut în două-trei secole. Dar altele se dezvoltă într'o cadență mai lentă, într'o măsură mai puțin nervoasă, mai puțin rapidă. E, dacă vreți exemplul Germaniei. Franța și Anglia chiar au dat produsul lor civilizației mult mai repede, deși au început viața națională odată cu poporul german.

Afară de aceste complicații care pot devia viziunea limpede a psihologului și care se referă mai ales la condițiuni de *timp*, putem menționa și altele relative la diferențierea *spațială* a popoarelor.

Oricît ar fi de unificat sufletește un popor,—Franța ne dă pilda cea mai ilustrativă,—există în masele sale adînci diferite curente centrifugale, separatiste, autonomiste, care tind mereu să se constitue aparte. Există la orice popor o nevoe de descentralizare sufletească locală, un suflet regional. Alte condiții de trai, resturi de vechi tradiții neasimilate, alt mediu geografic, deseneazá în marea masă a unei națiuni insule de sine stătătoare. Sufletul breton sau provensal, sau gascon sau loren tind să se opue sufletului francez. Dincolo, peste Rin, mentalitatea prusacă se deosebește de cea sud germană. La noi Moldoveanul și Basarabeanul n'au același suflet ca Olteanul ori Ardeleanul. Mai mult decît

1 W. Sombart: Die Juden und das Wirtschaftsleben.

atît, oraşul şi satul prezintă două mentalităţi cu totul antipodice la orice popor. Intr'o carte recentă Cudenhove Calergi a arătat psihologia specifică a tipului urban şi pe aceia opusă acesteia, a tipului rural. Orăşanul trăeşte nervos, cerebral şi mobil, ruralul e moale, reacţionar, şi sentimental.

Cînd facem psihologia unui popor trebue să ţinem seamă de toate aceste devieri, de toate aceste abateri dela regula mijlocie.

La fel cu diferenţierile produse de mediul fizic, de *climă*. Nu e nevoe să ne gîndim la cine ştie ce modificări lamarckiene ale mediului asupra individului. E de ajuns să ne menţinem la cîteva simple observaţii luate direct din viaţa popoarelor. Multe naţii au în configuraţia lor geografică munte, au mare, şes şi deal. Dar Nietzsche a observat încă demult că alta e psihologia înălţimilor, a omului care trăeşte la aer pur şi alta a omului de şes. De curînd, bazată pe aceste deosebiri de mediu fizic, W. Helpach a inaugurat o nouă ştiinţă, Geopsihologia, care e menită să studieze sufletul oamenilor după locul unde trăesc. Intr'o parte peisajul e mai dulce, în altă parte mai aspru. El modelează după dînsul sufletul oamenilor.

Dar alături de mediul cosmic, diferite curente se pot stabili în sufletul colectiv al aceluiaşi popor şi datorit *mediului economic şi politic*. Nobilii şi burgezii aceleiaşi naţiuni sînt aproape tot aşa de deosebiţi unii faţă de alţii ca şi un popor faţă de altul. Un prinţ francez din sec. XVII-lea se simte mai aproape sufleteşte de vărul său austriac ori spaniol, decît de un burghez de acelaşi neam cu el. Şi se ştie că proletariatul, deasupra graniţelor voeşte să stabilească solidaritatea de clasă, care i se pare mai fundată, decît aceia de naţiune. Educaţia politică a unui membru al unei clase subjugate, îi dau o altă psihologie, făcută din servilism şi laşitate, pe cînd acela care a exercitat secoli dearîndul rolul de despot, de stăpîn, va avea o psihologie de comandant. Iată, deci, alte diferenţe esenţiale de suflet în sînul aceluiaşi popor.

Nu trebuesc uitate nici *influenţele străine*, care se exercită în mod diferit asupra teritoriului unei naţiuni. O parte a poporului poate suferi o influenţă, alţii alta. Moldovenii sînt mai influenţaţi de Polonezi şi Ruşi, Ardelenii de Unguri, Rhenanii de Francezi, Prusacii orientali de Slavi. O anumită parte a poporului suportă o cultură, altă parte o altă cultură.

In fine şi alţi factori mai mărunţi pot devia psihologia popoarelor. Iată de pildă ideia pe care şi-o face un popor despre *„chemarea"* lui. Exemplul tipic e Germania după 1870. Dintr'un popor de visători romantici, această ţară se transformă într'o naţie de comercianţi după modelul american, numai fiindcă mentalitatea prusacă credea că Germania e menită să cucerească lumea după ideia de organizare. [1] Să mai amintim de transformările pe care le-a a-

1 R. Müller Freienfels, Psychologie des deutchen Menchen, p. 130—194 In acelaşi sens: A. Fouillé, Psychologie des peuples européens, cap. referitor la Germania.

dus în sufletul rusesc ideia panslavistă şi acum mai în urmă ideia transformării Europei după metoda bolşevică? Sau de psihologia Evreului prelucrată secoli de-a rîndul după concepţia religioasă a „poporului ales"?

Din toate acestea se pot vedea complicaţiile şi dificultăţile care se ivesc în cercetarea psihologiei sufletului popoarelor. Acest suflet etnic nu e niciodată de o unificare perfectă. Se găsesc în el atîţea factori care introduc variaţiuni şi creiază subt specii, suflete particulare, ipostaze, forme şi aspecte diferite în timp ori în spaţiu. Urmează atunci că sufletul etnic nu e posibil de fixat? Evident că nu. Toate aceste abateri nu sînt de fapt decît variaţii pe aceiaşi temă. Există o structură fundamentală, „eine Grundstruktur" un tip mijlociu de aptitudini şi funcţiuni. Subt toate variaţiile există un fond comun. N'avem decît să însemnăm toate facultăţile unui popor cu litere dela *a* la *z*. Facultatea *a* o vom găsi în toate momentele şi în toate aspectele poporului. Facultatea *z* vom găsi-o rareori reprezentată. Pe aceasta o putem lăsa deoparte. Putem lua ca bază facultatea *a*. Pe ea putem clădi psihologia etnică specifică a acelui popor. Cînd am indicat toate aceste dificultăţi n'am avut în vedere imposibilitatea acestui fel de cercetări, ci numai am voit să facem atent pe cercetător asupra lor, arătînd că sarcina nu e aşa de uşoară şi soluţia nu poate fi, fără îndoială aşa de simplă.

* * *

Dacă psihologia etnică întîmpină atîtea greutăţi în general, aplicarea ei la descoperirea sufletului romînesc e şi mai grea încă. La toate dificultăţile inerente obiectului şi metodei disciplinei se mai adaugă încă o mulţime de piedici specifice împrejurărilor dela noi. A găsi ce e original, ce e particular la un popor de cultură înaintată şi de compoziţie etnică consolidată, lucrul nu e, după cum am văzut uşor. Dar a înfăţişa în caracterele sale ireductibile structura psihică a unui popor ca al nostru e încă şi mai greu.

Priviţi o clipă felul cum căutăm să ne înţelegem, priviţi cît de puţin, conduita curentă a unui Romîn, atunci cînd vorbeşte de oamenii, de instituţiile, de moravurile ori de cultura noastră. Veţi observa numai decît două tipuri de apreciere bine caracterizate, dar în acelaşi timp perfect opuse. O categorie din conaţionalii noştri, dintre acei care şi-au făcut studiile superioare în străinătate şi fac parte din clasa avută, oridecîteori vor trebui să facă o judecată asupra v e-unui fenomen romînesc oarecare, vor lua aproape sistematic aceiaşi atitudine: *scepticismul radical*. Cunoaşteţi cu toţii acest monoton discurs: Sîntem în urma tuturor popoarelor. Structura noastră etnică e inferioară şi nici un viitor mai bun nu e de aşteptat. Caracterul nostru e laş şi servil. Instituţiile noastre sînt simple maimuţăreli după străinătate. Moravurile sînt aici primitive şi brutale, aici decăzute şi perverse. Intîlnim sălbătăcia şi decadenţa, minciuna şi perversitatea. Totul e anarhie şi hoţie cînd nu e des-

potism şi tiranie. Sus o clasă care se îmbogăţeşte neruşinat din bugetul statului, jos o clasă de iobagi abrutizaţi neeşiţi încă din negurile evului mediu, incapabili de viaţă demnă şi civilizată. Caracterul nostru printr'un lung contact cu Bizanţul, cu Grecii şi Evreii s'a pervertit la culme. Sîntem inferiori chiar şi celorlalte popoare balcanice, care n'au cel puţin pospăiala aceasta de civilizaţie falşă, menită să svîrle praf în ochii neprevenIţilor

N'avem trecut, n'avem artă, n'avem literatură. Ceiace se cheamă literatura noastră e o debilă pastişare a celor occidentale. N'avem nimic. Totul trebue importat, făcut din nou. Singura noastră salvare ar fi tutela de o jumătate de veac cel puţin, a unei ţări civilizate care ne-ar învăţa cum să trăim...

Cu siguranţă că nu se poate aştepta nici o înţelegere a fenomenelor romîneşti dela aceste nobile specimene. Din nenorocire însă acest scepticism care pare cu atît mai distins cu cît e mai radical, e destul de frequent în ţara noastră. Era poate încă şi mai obişnuit înainte de războiu.

Discuţia cu aceşti oameni e evident inutilă. Ea are la bază o anumită insensibilitate naţională şi socială, denotă un egotism definitiv, o nevoe de comoditate cînd nu e vorba de o eftină poză: în toate cazurile o lipsă totală de interes, de curiozitate măcar, pentru societatea în care trăesc. Inţelegere fără simpatie nu e însă cu putinţă.

Exact opusă acestei mentalităţi, apare o alta, care cu tot aspectul ei profund patriotic, rămîne aproape tot aşa de obtuză, tot aşa de refractară la priceperea sufletului naţional ca şi cea dintâiu.

Dacă scepticilor le lipseşte demnitatea şi aplicarea cu bunăvoinţă la realităţile de aici, celorlalţi, de care vorbim acum, le lipseşte vederea clară, din cauza unui factice sentiment de orgoliu naţional, de grandomanie şovină.

Toata lumea iarăşi cunoaşte şi discursul demagogului naţionalist şi cultural. Nimic în lume n'are preţul lucrurilor de aici. Sîntem un popor unic care ne ignorăm. Siena, Nurenberg şi Toledo la un loc abia dacă pot fi comparate bisericii Stavropoleos ori celor trei Ierarhi de la Iaşi (am auzit această afirmaţie la un conferenţiar romîn la Paris). Romînii sînt singurul popor care se înjoseşte, se critică mereu. Trebue să descoperim valorile naţionale, care sînt suficiente ca să putem trăi din ele, închizînd graniţile influenţei străine. Literatura noastră are nume ce se pot egala uşor cu marile genii ale străinătăţii. Sîntem bogaţi ca nimeni, (povestea petrolului şi a grîului) sîntem viteji („Romînul are şapte vieţi în pieptu-i de aramă") sîntem poeţi („Romînul e născut poet") etc., etc. Orice critică chiar făcută cu intenţia de a aduce o ameliorare şi exprimată doar aici, între noi, devine o crimă supremă contra siguranţei statului; iar cel care o face chiar cu blîndeţe, cu durere şi cu intenţie de a îndrepta ceva, e un trădător.

Această grandomanie poate are rostul ei în momentele politice prin care trecem. Poate că îşi are şi folosul ei educativ-naţional, deşi şi acest folos e mai mult de cît discutabil. Poate...

E lesne de înţeles însă că pentru priceperea clară a caracterului nostru naţional, ea e tot aşa de periculoasă ca şi scepticismul de mai sus.

In general atitudinea celor mai mulţi Romîni faţă de evenimentele şi lucrurile noastre, oscilează egal de vinovat între *scepticism şi grandomanie.*

Ceiace ne trebue e o atitudine critică justă. O înţelegere bazată pe simpatie, dar şi pe discernămînt.

Scepticismul şi iluzionismul viciază optica observatorului. Dar dificultăţile nu stau numai în subiectivitatea celor chemaţi să studieze, ele nu formează numai vina lor. Insuşi materialul de studiat prezintă o mulţime de confuziuni, de complicaţii pe care ne vom sili să le indicăm.

Toate popoarele moderne sînt produsul unui amestec de rase. La noi însă multiplicitatea raselor şi influenţelor care au plămădit poporul de astăzi a fost mai mare ca oriunde. S'a zis că aici a fost coridorul de circulaţie al popoarelor între Orient şi Occident. Dacă în altă parte combinaţia de rase n'a avut loc decît la formarea poporului, aici chiar şi după aceia, teritoriul nostru a fost rînd pe rînd invadat pacific ori războinic de Slavi, Turci, Greci, Tătari, Ruşi, Germani, Poloni, Evrei, Armeni etc. etc.. Dintr'o aşa de enormă variaţie de influenţe şi contribuţii reese de sigur o anumită *neutralizare* de caractere. Nu s'a format încă un nucleu central, o tonalitate preponderantă. Cel ce va voi să facă psihologia poporului nostru va trebui să se lovească numaidecît de acest haos de elemente străine, incomplect digerate încă.

Un caracter esenţial nu se afirmă şi nu se impune decît după secoli de libertate care urmează consolidării definitive ca stat. Psihologia noastră nu e complect întocmită, e în devenire, nu e precizată, ci în curs de precizare. Avem azi abia indicaţii asupra direcţiei către care mergem, veleităţi, simptome vagi de ce va fi „mine".

Această confuzie primară e greu de limpezit şi din cauza lipsei instrumentelor obiective cu care am putea-o constata. Psihologia popoarelor nu se poate face plecînd dela sufletul fiecărui individ în parte. Ar fi o metodă nesigură, şovăitoare, fiindcă indivizii nu numai că sînt supuşi influenţelor străine, dar cîteodată factorul diferenţial e aşa de accentuat încît nu se pot stabili serii de caractere omogene. Psihologia etnică se face studiind producţiile culturale ale unui popor în care sufletul său s'a exprimat obiectiv, s'a condensat ca o esenţă abstractă. Raţionalismul francez se evidenţiază perfect din opera lui Molière, Racine, Voltaire, iar romantismul german, sentimentul devenirii permanente, al spontaneităţii existenţei se poate prinde perfect din marii săi autori. Literatura, arta, filozofia unui popor sînt sursele cele mai importante pentru deter-

minarea mentalității sale. Literatura noastră e însă prea tînără ca să ajute la așa ceva.

Nu avem tradiția literară și culturală din continuitatea căreia am putea extrage semnul permanent al deosebirii noastre de alții. Cultura noastră tînără nu ne poate da puncte de reper. Ne lipsesc și individualitățile eminente, rezumative ale aspirațiilor adîncului maselor naționale. Oamenii mari, dacă nu creiază națiunile, în orice caz le exprimă. Schiller, Fichte, Goethe, Beethoven n'au creat sufletul german, dar în operele lor putem să-l cetim.

Lipsa culturii naționale proprii mai are și un alt inconvenient. Foarte mulți Romîni sînt siliți să studieze după cărțile și metodele occidentale. Ei își formează sufletul după măsura apusului. Dar viața romînească e alta decît cea occidentală. De aici un *dualism puternic între realitatea romînească a faptelor și cultura străină* pe care o înmagazinăm și care ne indică cu totul alte criterii de judecată și valorificare decît cele care se obișnuesc aici. Fiecare Romîn cultivat e prin definiție oarecum, dezadaptat: el trebue să plutească nehotărît între principiile raționale pe care le învață din cărțile străine și moravurile autohtone de la noi. Realitatea romînească rezistă oricărei asimilări. Cînd o privim prin prizma apusului e fatal să înțelegem prea puțin din ea, adică din particularitățile ei orientale, explicabile numai prin influențele și condițiile de viață de aici. Se petrece la noi acelaș lucru care avea loc în Rusia lui Turghenev, de pe la mijlocul secolului trecut, pentru așa numitele spirite europene, care trebuiau să trăiască în exil—în străinătate ori chiar în propria lor țară,—fiindcă pierduseră legătura cu realitățile naționale rusești. Și la noi, acest fenomen e încă și mai grav din cauza aptitudinelor speciale de mimetism pe care le are clasa superficială de intelectuali, gata oricînd la importarea oricărei mode franceze ori germane. N'am avut doar, aici, într'o țară monarhică, unde nu există nici o opoziție în acest sens, un curent regalist, numai fiindcă există unul reprezentat de Ch. Maurras în Franța republicană?

Dificultatea cea mare a cercetărilor de psihologie națională, vine însă din altă parte. Sufletul nostru etnic e greu de indicat din cauza *diferențelor sociale prea mari din trecutul nostru*, diferențe care au creat cel puțin două suflete în loc de unul. Arătam mai sus că clasele sociale se diferențiază între ele în sînul aceluiași popor creînd mentalități deosebite. Nobilul, burghezul și țăranul au suflete deosebite în orice țară. Logica de clasă e alta la aristocrați, unde viața e restrînsă la un număr limitat de membri, unde cercul e închis prin endogamie și dispreț și unde atîtea prejudecăți și principii feresc orice amestec; alta la burghezul liberal și bonom, dar preocupat mereu de buna stare materială, de averea și proprietatea pecuniară, alta în fine în păturile țărănești legate de pămînt și de datini ancestrale. S'a mers așa de departe încît unii sociologi—cităm în primul rînd pe Gumplovicz,—au susținut

că deosebirile de clasă socială sînt de fapt deosebiri de rasă. Rasa învingătoare care impune legile și regimul său formează nobleţea, iar rasa învinsă, supusă, formează plebea, clasa de jos, țărănimea, după cum în antichitate forma sclavii. Nu știu dacă această constatare se verifică în toate țările, în orice caz deosebirile dela clasă la clasă, chiar dacă ar fi la început de sînge diferit, la popoarele înaintate, se șterg încetul cu încetul prin evoluția socială. Cercuri închise la început, clasele încep să comunice cu timpul între ele. Clasele de jos se ridică în ascensiunea socială, capătă drepturi și ajung în contact cu clasa de sus. Burghezia se amestecă cu timpul cu nobleța. Incă din sec. XVII în Franța și Anglia legăturile nobleței cu burghezia sînt frequente. La rîndul ei, prin aripa sa de jos, burghezia comunică cu țărănimea și proletariatul. Burghezia cum s'a spus e o clasă tampon, care constitue continuitatea socială, legînd prin intermediul ei clasa de sus cu cea de jos, uniformizînd astfel sufletul național. Prin pătura sa de sus, care e marea burghezie, ea se confundă cu nobleța, iar prin pătura sa de jos, mica burghezie, ea se confundă cu grosul poporului.

La noi, prin lipsa burgheziei care să facă legătura, nobleţea și țărănimea au trăit una în fața celeilalte secoli dearîndul ca două popoare deosebite și vrăjmașe. E greu de constatat vre-o legătură între boerul latifundiar, rafinat în cultură grecească ori occidentală, adeseori absenteist și țăranul iobag, rămas prin obiceiurile și credințele sale încă la epoca vechilor Traci. Astfel în loc de un singur suflet național, pregătit prin aceiaşi cultură și aceiași viață politică și socială, avem două suflete juxtapuse dar străine. Cînd psihologul vine azi să constate specificul romînesc unde trebue să se adreseze? Nobleței ori țărănimii? In fond, și una și cealaltă clasă pot revendica, cu argumente proprii pentru fiecare din ele, autenticitatea sufletului național. Dar atunci unitatea investigației dispare și, firește, cercetătorul rămîne dezorientat.

Iată deci atîtea și atîtea piedici în calea psihologului romîn. Pe lîngă cele inerente științei în genere se mai adaugă și cele caracteristice mediului romînesc. Urmează de aici că sufletul nostru e insezisabil? Credem că nu. Toate aceste greutăți există fără îndoială, dar nu sînt de neînlăturat. Clar sau confuz, pregnant ori hibrid, simplu ori amestecat acest suflet trebue să existe. N'avem decît să-l căutăm. Pentru aceasta n'avem decît să lăsăm cu totul la o parte și scepticismul și grandomania, să ne ferim de criteriile raționaliste oferite deagata de cultura occidentală și să privim direct și liberi de orice idei preconcepute realitatea vie așa cum se înfățișează ea aici. Dacă ne lipsește literatura și cultura să observăm totuși pe aceia care este și s'o complectăm cu observația moravurilor noastre actuale. Dacă n'avem individualități rezumative care exprimă nația să privim deaproape omul obișnuit. Dacă există prea mari diferențe sociale de clasă să vedem totuși dacă nu sînt puncte comune între ele și, evitînd extremele, să studiem

romînul mijlociu, aşa cum statisticianul Quetelet voia să studieze „l'homme moyen". Cu aceste precauţii vom găsi cu siguranţă ceva. Fireşte, o asemenea cercetare va degaja un specific sufletesc *actual*. Caracterizarea psihologică va fi valabilă pentru perioada contemporană. Am văzut mai sus că sufletul unui popor nu e o substanţă eternă neschimbătoare. Cum a arătat Dilthey sau Spengler pentru cultură, fiecare epocă are sufletul său. Rezultatele obţinute vor indica structura noastră de astăzi. Ce va fi mîne vor arăta alte cercetări, făcute atunci.

II

Incercare de caracterizare psihologică

Subt diferite variaţii de detaliu, omul care locueşte azi continentul nostru se prezintă subt două tipuri bine definite: occidentalul şi orientalul. In apusul şi centrul Europei domneşte o mentalitate, iar cătră răsărit, cătră posturile cele mai avansate ale Asiei o alta. Englezul, Francezul, Germanul, Italianul, Scandinavul, cu toate deosebirile dintre ei, constituesc la un loc acelaşi fel de civilizaţie. Tehnica lor, felul de a vedea viaţa, felul adaptării la mediu sînt comune. Dincolo, la frontierele Asiei, ca o peninsulă intrată în viaţa Europei Turcii, Ruşii, o parte din popoarele balcanice, constituesc o altă lume cu alte legi, cu alt suflet, cu altă filozofie.

Toată civilizaţia occidentală stă într'un sigur cuvînt: *aptitudinea creatoare*. Ridicat deasupra mediului, diminuîndu-l prin stăpînire de sine, prin curaj, prin răbdare şi iniţiativă, occidentalul e spirit activ mai înainte de toate. El preface ambianţa, sfinţeşte locul, căruia îi impune legea şi ideia sa, şi care îl ascultă docil şi învins. Apusanul e stăpînul voinţei sale elastice şi ferme în acelaşi timp, şi pentru aceasta e şi stăpînul lucrurilor încunjurătoare. Curajul său e cînd temerar, cînd rezonabil. Ştie să rişte şi să fie în acelaşi timp prudent. El subjugă forţele naturii, sezoanele, fauna şi flora. Dar mai ales a inventat tehnica, care i-a devenit aliată ascultătoare. Natura e aşa de prefăcută în mîna sa încît devine reprezentata ideilor, artificiilor şi ficţiunilor sale. Prin tehnica industrială şi capitalistă, occidentalul ţine toată planeta la dispoziţia sa.

In asemenea condiţii, filozofia sa nu poate fi decît voluntaristă. El crede că totul e posibil, e optimist în încrederea pe care o acordă forţelor sale, crede în libertate, mai mult în liber arbitru, pentru că rezistenţa determinismului orb o învinge cu puterea înţelepciunei sale; forţează evenimentele prin voinţa sa de triumf. Individualismul e, fără îndoială, idealul său ultim.

Psihologia orientalului e exact contrară. Ea se reduce de obiceiu la o *resemnare pasivă*. Dacă occidentalul impune mediului, orientalul se supune. Forţa naturii îl zăpăceşte, îl zdrobeşte, îl apasă. Recunoaşte întrînsa cine ştie ce forţă religioasă misterioasă, contra căreia i se pare inutil să mai lupte. Ordinea evenimentelor i se pare mai dinainte stabilită de un zeu infailibil. Fatalismul, adică constatarea acestei aşezări prestabilite şi pe care voinţa omului e prea slabă ca să o îndrepte, i se pare singura soluţie. Totul e acceptat aşa cum se prezintă. Nici un orgoliu, nici o ambiţie, nici o rezistenţă. Imaginaţia şi voinţa nu prefac de loc realitatea încunjurătoare. Filozofia vieţii e supunerea, resemnarea, la forţele care ne depăşesc şi pe care nu le putem schimba, ci doar îmblînzi prin ascultare. Idealul său e confundarea în masa anonimă, în colectivitatea absorbantă.

Intre aceste două tipuri extreme de civilizaţie, între aceste două interpretări ale existenţei, datorite a două structuri deosebite, între creaţiunea occidentalului şi resemnarea orientalului se poate găsi o valoare intermediară. Să numim această structură sufletească *adaptabilitatea*.

Această aptitudine nu e încă activitate creatoare. A te adapta la mediu nu înseamnă chiar a preface mediul. Inseamnă cel mult a rezolva un conflict cu ambianţa, înseamnă a ajunge la un fel de armistiţiu. E o activitate, dacă vreţi pe jumătate creatoare. Cel care se adaptează e oarecum pasiv fiindcă imită în bună parte mijloacele de existenţă ale mediului, acceptă ceiace i se impune stabilind un echilibru printr'o cedare, printr'un compromis.

Adaptarea înseamnă pănă la un punct o uşoară înfrîngere. A accepta ceiace ţi se impune, a primi punctul de vedere al altuia, a renunţa la al tău, se reduce mai ales a renunţa la o contribuţie de noutate. Prin aceasta adaptabilitatea se îndepărtează de voluntarismul occidental şi se apropie de resemnarea orientală.

Cu toate acestea însă, nu oricine se poate adapta şi mai ales nu e suficient pentru aceasta o pasivitate desăvîrşită. Ca să ajungem la o înţelegere cu mediul, la echilibrul acela pe care-l aduce adaptarea, trebuesc cunoscute condiţiile realităţii, alese instrumentele cele mai indicate, trebue să ştim la ce să renunţăm şi ce trebue să cîştigăm ca să putem crea armonia necesară între mediu şi noi. Căci mediul nu acceptă orice. Ii trebuesc numai anumite conduite care trebuesc selectate dintr'o mie, trebuesc conduse, valorificate. Un oriental nu e un adaptat, el e un învins. Adaptarea presupune un acord bilateral, un fel de contract acceptat, presupune o satisfacţie şi o mulţumire, deci un început de libertate. Orientalul e zdrobit, e terorizat, e silit să se desfiinţeze în favoarea împrejurărilor. Resemnarea înseamnă încetarea vieţii. Adaptarea din contra e o formulă care permite continuarea activităţii, a producţiei. A unei producţii limitate de rezerve şi de constrîngeri, de omisiuni şi de sacrificii desigur, dar totuşi a unei producţiuni oarecare. Dacă faţă de creaţiunea pură adaptarea e relativ o înfrîngere, faţă de desfiinţarea totală ea e o victorie. Ea nu e încremenită, terorizată de un fatalism orb. Nu e retrogradă, ruginită, inaptă de progres. Ea înţelege progresul, pe care nu-l construeşte singură,

dar pe care il adoptă și-l perfecționează. E o putere tînără și vie. Prin aceste caractere, adaptabilitatea se apropie de voluntarismul occidental.

Dacă observăm bine, cu toată atenția moravurile, instituțiile, felul de a reacționa și de a trăi al poporului nostru, vom ajunge ușor la concluzia, că psihologia sa intră în acest fel de comportare echidistant între voluntarismul activist al Apusului și pasivitatea fatalistă a Orientului. Așezați geograficește și sufletește între influențe care ne vin dintr'o parte și din alta, sufletul nostru și-a alcătuit un echilibru din caractere luate și dintr'o parte și din alta. Aceste influențe duble n'au rămas însă între ele în conflict, în dualism. In sufletul nostru s'au topit formînd o sinteză nouă, un echilibru. Echilibrul nostru sufletesc se chiamă *adaptabilitate*. Prin el ne deosebim de toată lumea Orientului, dar și de aceia a Apusului. Există în caracterul nostru accese de lene, de plictiseală, de îndurare, de răbdare excesivă care ne împedică de a fi occidentali. Pe de altă parte găsim în noi inițiative, o anumită hărnicie în a pricepe ce e bun în altă parte și a ni-l apropia, o vioiciune în a pricepe imediat mecanismul unei noutăți, o agerime în a nu fi dezorientați și nici intimidați în fața neprevăzutului, care ne îndepărtează cu mult de apatia indolentă a Orientului. N'am avut timpul să construim noutăți, dar am avut meritul de a pricepe și asimila imediat ce au făcut bun alții. Această adaptabilitate am perfecționat-o făcînd din ea arma noastră de luptă în existență.

Să verificăm prin observații luate direct din viața poporului nostru, această constatare.

* * *

Să începem cu o trăsătură de caracter pe care o auzim repetată până la saturație, de dimineață până seară, în toate jurnalele, în conversațiile noastre particulare, în discursuri, în articole. E vorba de absența opiniei publice la noi.

Cînd spunem „opinie publică" nu înțelegem atît curentele de aprobare a cutărei hotărîri oficiale, cît mai ales înțelesul ei negativ de protestare, de indignare, de rezistență. Lucrurile sînt prea cunoscute ca să mai insistăm. Puține popoare se pot acomoda mai ușor la suferințe, la nedreptăți, la erori ca Românul. Orice i s'ar întîmpla, nu protestează.

Cînd pentru motive sociale prea justificate s'a făcut exproprierea pămînturilor în favoarea țăranilor nici un proprietar n'a protestat. Reforma era, bine înțeles, necesară, indispensabilă chiar. Cu toate acestea, în alte părți, nu există precedent ca o clasă deposedată de o serie de drepturi chiar pentru un scop social prea drept să nu fi rezistat cît de puțin. Ne așteptam atunci la sindicalizări, la întruniri, la campanii. N'a fost nimic. Atîtea măsuri financiare, impozite, prohibiții etc. care lovesc pe bancheri, pe comercianți. Ați

văzut vre-odată cea mai mică opoziție ? S'a spus, și lucrul e perfect adevărat, că sîntem singura țară care n'a avut încă o revoluție. (Cea din 1907, e mai mult o răscoală o "jacquerie", bazată pe desperare). La toate neregulile ori nedreptățile, romînul se adaptează. Nu se resemnează complect fiindcă deobiceiu încearcă să obție o ameliorare a situației pe cale individuală, căutînd pe cît se poate un aranjament prin stăruințî ori favoruri care trebuesc să facă din el o excepție, un privilegiat. Și odată acest țel ajuns, situația generală nu-l mai interesează. Așa se explică cum guvernele, cînd vor să obție un sacrificiu dela o categorie de cetățeni, promite cîteva excepțiuni celor mai influenți și le închide gura pe această cale.

Combativitatea îndelungată și îndărătnică nu e în caracterul nostru. In toate luptele pe care le duce, Romînul preferă totdeauna *spiritul tranzacțional*. In justiție, în procese prevalează ca o axiomă această maxima ieșită ca o expresie a caracterului popular făcută parcă să-l justifice: „o împăcare dreaptă e totdeauna mai bună ca o judecată strîmbă". Și în colecția de proverbe a d-lui Zanne s'ar putea găsi încă multe alte proverbe care sînt ieșite din practica apucăturilor noastre tranzacționale. Urmăriți rubrica tribunalelor dintr'un jurnal. Nu veți găsi niciodată procese de zeci și zeci de ani, duse cu perseverență, cu încăpățînare, procese care ruinează mai degrabă decît îmbogățesc pe cei ce le poartă, procese purtate numai pentru ambiție, pentru orgoliu, așa cum se întîmplă în alte țări. Și nu veți găsi mai ales — spre onoarea noastră desigur, — procese criminale de răzbunări îndelungate, de vendetta lent premeditate, care spală o injurie. A existat cîndva și la noi această rezistență judiciară: era spiritul răzășesc. Dar acela e în descompunere peste tot. Doar în cîteva locuri din Basarabia dacă se mai menține.

Spiritul tranzacțional nu e caracteristic numai domeniului juridic. Il găsim și mai dezvoltat încă în lumea politică. Cu toată violența lor formală, luptele între partide sînt destul de moderate în fond. In ultimul timp, mai ales după războiu ele au fost ceva mai dușmănoase. Dar mai înainte, sistemul rotativ al venirii la putere între conservatori și liberali, ce era altceva decît acceptarea tranzacțională, mai dinainte stabilită a guvernării împărțită succesiv între cele două partide așa zise de guvernămînt ? Energia combativă nu începea decît cînd unul din ele călca tranzacția, stînd la putere mai mult decît se înțelesese. Atunci începeau cîteva înscenări care atrăgeau atenția regelui că a sosit timpul celuilalt partid și lucrurile erau puse din nou la punct.

Să zicem însă că politica înseamnă compromis prin definiție și că lucrurile se petrec la fel în toate părțile. Dar spiritul tranzacțional domnește la noi și în relațiile morale. Romînul e prin excelență bun și într'o măsură tolerant fiindcă e sceptic. Răutatea, cruzimea, perfidia adîncă și ipocrită nu e în firea noastră. A fi răuzbunător, rancunos, răzbunător înseamnă a fi până la un punct dezadaptat. Răutatea angajează la o atitudine de ură consequentă chiar atunci

cînd e mai util, mai rezonabil să te împaci cu adversarul. Ea e un fel de nebunie care orbeşte, un lux, până la un punct o acţiune dezinteresată, fiindcă presupune o neglijare a intereselor ca să se satisfacă o ambiţie. Răzbunarea e un sacrificiu, în orice caz ea fixează într'o atitudine permanentă care poate fi incompatibilă cu transformările care se pot efectua în adversar. Omul perfect adaptat nu e nici rău nici bun, sau e şi una şi alta după cum cer împrejurările.

Romînul nostru e chiar mai mult decît atît: e eminamente bun. El are memoria răutăţii scurtă: uită repede, aşteaptă cea mai mică pocăire a adversarului ca să-i strîngă mîna şi să şteargă totul. Şi într'o măsură e şi tolerant. Aceasta îi permite să se acomodeze la schimbarea împrejurărilor, îi aduce acea supleţe pe care n'o cunosc popoarele meridionale pline de ură şi de invidie, nutrind mereu gînduri de crudă răzbunare cum sînt Spaniolii, Italienii, Grecii, Turcii şi chiar multe din popoarele nordice. Bunătatea romînească e un fapt evident. Aceasta îl fereşte de la acele pasiuni instinctive, oarbe, care frămîntă în lupte sterile între familii ori coterii viaţa turmentată a altor popoare.

Spuneţi un cuvînt familiar care ar putea sămăna cît de puţin cu o ofensă unui servitor spaniol ori grec ori chiar francez. O explozie de impertinenţă urmează imediat. Blînd şi inteligent, cu simţul relativităţii Romînul preferă evitarea acestor conflicte ridicole. Şi în acelaşi timp înţelegător al naturii omeneşti preferă cuviinţa prevenientă. „Limba dulce mult aduce", sau „Capul plecat sabia nu-l tae". (Vezi şi alte proverbe asemănătoare în I. Zanne: Proverbele Romînilor, ediţie prescurtată).

Toate aceste trăsături indică o adaptabilitate pasivă, mai apropiată întrucîtva de pasivitatea orientală. Prin alte aspecte ale caracterului său romînul se arată adaptabil activ.

Să urmărim un romîn în străinătate. Alte popoare îşi asimilează cu multă greutate cultura şi obiceiurile locului. Oricît ar sta în străinătate, un Englez ori Francez ei vor rămînea la urmă aproape tot aşa de englez ori francez ca atunci cînd au venit, adică sînt capabili de o absorpţiune foarte relativă a culturilor străine. E adevărat că sînt popoare care vagabondează sau emigrează mult mai mult ca noi. Dar spiritul de emigraţie nu e datorit facilităţii de adaptare în altă parte, cît mai ales imposibilităţii de a găsi mijloace de trai în patrie.

Romînul în străinătate e imediat ca la el acasă. Invaţă specificul moravurilor şi le mînueşte imediat cu dezinvoltură. E cunoscută adresa sa în a învăţa limbi străine. Sînt puţine popoare care au mai mare facilitate la deprinderea unei limbi străine. Mi se pare că numai Evreii şi Ruşii pot sta alături de noi.

Desprinderea dintr'un mediu şi intrarea în altul nu aduce nici o turburare Romînului. El nu cunoaşte acele melancolii ale desrădăcinării, acele nostalgii după locul natal, acele dorinţi de reîntoarcere în familie şi profesia pămîntească pe care le cunosc ţăranii legaţi de pămînt ai altor ţări. Nimeni nu se declasează mai uşor ca dînsul. Fiii de ţăran în prima generaţie adoptă numaidecît idealurile şi manierele claselor celor mai înalte, fără să lase aproape să li se cunoască origina. Cutare fiu de modest negustor îmbogăţit, abandonează cariera diplomatică şi apare ca cel mai autentic aristocrat „vieille France". El adoptă până şi prejudecăţile şi pozele seci (cîteodată mai ales acestea) ale clasei în care a intrat recent şi cu care are prea puţin comun. Rareori, fiului de ţăran ajuns îi aduce aminte vre-o chemare sentimentală de mediul idilic de unde a pornit. Puţini sînt acei care fiind inteligenţi şi capabili rămîn la muncă şi la profesia strămoşească. Nicăeri n'ar avea mai multă materie M. Barrès pentru teoria sa a desrădăcinării ca la noi. Tradiţionalismul, la o populaţie aşa de vie, de mobilă şi de dornică ca a noastră, n'are absolut nici un senz.

Burghezului gentilom M-r Jourdain i-au trebuit o mulţime de profesori ca să înveţe limbile, sportul, muzica, gramatica. Confratele romîn e mult mai apt de progres. Parvenitul nostru lasă repede la oparte vechile apucături şi se lustrueşte—e drept numai aparent,—cu o vitesă uimitoare. Caragiale, dacă ar trăi, ar avea poate o idee mai bună de eroii săi cînd ar vedea ce repede se pot transforma, ce capacitate de adaptare şi perfecţionare au. Salturile dela o clasă la alta sînt cele mai curente şi uşoare procese sociale romîneşti.

Talentul nostru de adaptare se poate constata şi din studiul *profesiunilor* noastre. E cunoscut demult că ocupaţiile în care reuşesc (şi sînt şi cele mai căutate) Romînii sînt avocătura şi medicina. Nici o profesie nu presupune o acomodare mai elastică cu realitatea schimbătoare şi adesea contradictorie ca avocătura. Trebue pledată azi o cauză şi mîne, cu aceleaşi argumente şi cu acelaşi talent, cauza inversă. Avocatul are nevoe de o fineţă desăvîrşită de inteligenţă. El trebue să se transpue în toate circumstanţele. Dar Romînul reuşeşte foarte bine în această meserie. Printre laureaţii facultăţii juridice din Paris se găsesc totdeauna cîţiva Romîni şi nu odată am auzit acolo, dela savanţi emeriţi, că Romînii au simţul juridic.

La fel cu Medicina. Această disciplină presupune şi ea un special simţ de adaptare la individualitatea bolnavului. Ca să pui un bun diagnostic, trebue să ţii seamă de condiţiile specifice ale bolnavului, adică să ai un talent special de a prinde realitatea organizaţiei sale, să nu falşifici situaţia sa după cine ştie ce teorie preconcepută, să ai mai mult bun simţ şi mai puţină logică gratuită. Se ştie că medicina e mai mult o artă practică decît o ştiinţă teoretică. Ea aplică descoperirile ştiinţelor biologice. Dar aplicaţia presupune tact şi intuiţie exactă.

Să mai vorbim de politică şi de talentul nostru special de a

o face? Pentru ca diagnoza să fie exactă ar mai trebui ca Romînul să fie şi bun actor. (Şi acesta presupune transpunere în fel de fel de situaţii). Dar ce popor tînăr în civilizaţie a avut mai multe celebrităţi în teatru care i-au purtat numele dincolo de graniţă?

In legătură cu această funcţie de adaptabilitate se explică şi tot progresul nostru modern. Sînt puţine ţări care să fi efectuat un salt aşa de miraculos dela barbaria orientală la spuma de civilizaţie pe care o avem astăzi, care într'o epocă aşa de scurtă dela 1848 încoace să fi făcut atîtea achiziţii occidentale. Cu toate acestea, acest progres rapid n'a fost posibil decît fiindcă a fost efectuat numai formal. Junimiştii au văzut bine acest lucru. Dacă am fi progresat şi în adînc adică şi în fond, cultura pe care o avem ar fi fost opera noastră, ar fi fost creaţie. Fiindcă ne-am mulţumit însă de cele mai multe ori numai cu forma, am satisfăcut doar condiţiile adaptabilităţii. Civilizaţia noastră n'a fost inventată de noi înşine pas cu pas, ca o soluţie adequată la nevoile noastre organice, ci adaptată, localizată de aiurea.

Avem astăzi instituţii constituţionale, dar numai formal, avem tehnică, comerţ, industrie. Dar tuturor le lipseşte un substrat adînc, rădăcini implîntate profund. Clădim edificii publice monumentale, luxoase, dar după un an ele se ruinează în sordiditate. Aducem vagoane de căi ferate lustruite de noutate: după două săptămîni le podideşte murdăria. Construim şosele elveţiene care nu se menţin decît un an în stare bună. Occidentalismul e *instabil* la noi, se disolvă iute, e efemer în orice, fiindcă îi lipseşte postamentul.

Am fost dăunăzi la ultima expoziţie de pictură a salonului oficial. La prima aparenţă nimic deosebit faţă de o expoziţie similară din Paris ori München. Progres remarcabil. Talente care, dacă n'ar exista undeva modelele lor ar fi mari pictori. Dar cînd priveşti mai deaproape îţi aduce aminte imediat că există undeva în apus Matisse, Vlaminck, Picasso, Gauguin, Van Gogh. Culorile acestea, liniile acestea nu sînt găsite pentru prima oară de un ochi romînesc. Cum aşi fi vrut ca ele să fie aşternute acolo pe pînză, din experienţa sa sufletească pur romînească, de un pictor incult, naiv şi instinctiv!

Dar toate acestea trebue încă să ne minuneze. Tot progresul formal, care nu poate să nu aducă cu dînsul şi adîncul, substratul efectiv, e, oricum un semn de enormă supleţă. Cine ar fi putut face chiar atît într'un timp aşa scurt fără să cadă în groteşti improvizaţii de care noi am scăpat, salvînd şi decenţa şi bunul gust?

S'a găsit o expresie minunată cînd ni s'a zis „Belgia Orientului". In adevăr cu puţine ţări avem aşa de multe afinităţi cum avem cu Belgia. Şi acest popor e un popor adaptabil. Şi el şi-a importat cultura fără s'o producă.

Octave Mirbeau spunea că Belgia faţă de Franţa e ca contra-marca faţă de bilet. Dar Mirbeau era nedrept. A importa o cultură pe care o asimilezi perfect şi o duci mai departe echivalează cu a o creia. Cînd vom asimila şi noi importaţiile noastre va fi acelaşi lucru cu o creaţiune.

Din toate acestea trebue să aducem laude funcţiunii noastre de acomodare. Cît sîntem de deschişi, de curioşi la progres se vede şi din felul cum prind, poate cam excesiv de uşor, modele la noi. De multe ori Bucureştiul întrece Parisul. Dacă se poartă pantalonii largi acolo, la noi devin enorm de largi. Orice modă devine „şarjată" aici. Curentele de idei care îşi au rostul lor acolo, deşi gratuite, la noi devin şi mai febrile.

E caracteristică în această privinţă dragostea noastră pentru Franţa, dealtfel aşa de legitimă. Paul Morand spune într'o carte a sa că numai Romînii şi Portugezii iubesc Franţa ca pe o femee: fără rezerve. Să ne aducem aminte ce s'a petrecut în epoca neutralităţii noastre, cînd nu intrasem încă în războiu. S'au găsit atunci Romîni care au putut să spue că mai bine să piară Romînia decît să nu capete Franţa Alsacia Lorena...

Funcţia de adaptare exactă şi rapidă presupune o inteligenţă dezvoltată. Fără nici un fel de exagerare naţională, trebue de recunoscut că Romînul e înainte de toate inteligent. Deşteptăciunea sa e vioaie, suplă, dar mai ales limpede. Nici o umbră de misticism ori de nebulozitate nu-i turbură funcţiunea exactă a minţii sale. Cel care se adaptează are nevoe de reflectare perfect clară, de o luciditate neturburată a condiţiilor mediului, îi trebue o anumită specie de organizare mintală. El n'are nevoe de inteligenţa aceia bazată pe fantezie, pe plăzmuire, imaginativă. N'are nevoe de visurile poetice, de miturile grandioase care falşifică realitatea şi o prezintă altfel de cum este. N'are nevoe nici de inteligenţa abstractă, uscată, prea raţionalistă, prea logică, făcută numai din concepte şi silogisme, rezultată din exerciţii dialectice milenare aşa cum e inteligenţa Evreului. Inteligenţa Romînului, în adevăr, nu e nici prea imaginativă, nici prea abstractă. E inteligenţa imediată, plină de claritate, şi mai ales de bun simţ. Nimic monstruos, nimic disproporţionat la Romîn. Nici o eşire deşănţată, ridicolă. Din contra un spirit critic foarte dezvoltat pe care-l găsim şi la ţăran, mai ales la ţăranul moldovean aşa de ironic şi aşa de filozof în faţa societăţii şi a existenţii. Dacă spaţiul ne-ar permite, ar trebui făcut un capitol special asupra zeflemelei în viaţa noastră, asupra genului de comic romînesc. Vom face-o poate cu altă ocazie.

O asemenea inteligenţă exclude mai ales *naivitatea*. Nimeni nu e mai puţin naiv ca Romînul. Francezul, Germanul, mai ales Englezul, au momente de relaxare în care se joacă ca copiii. Deplasaţi dela ocupaţia sau specialitatea lor, au o candoare înduioşătoare. Au credulitate facilă, emit ipoteze copilăreşti. Se lasă înşelaţi de aparenţe. Romînul nu e candid niciodată. Luciditatea sa, spiritul său critic, bunul său simţ, sentimentul de actualitate nu-i permit. Cu o expresie a lui Pierre Janet, Romînul

are prin excelență „funcția realului“. El nu prea visează alături de realitate și e, cum se zice, totdeauna „la pagină,“ totdeauna în contact cu condițiile prezentului.

Lipsa fantaziei și a naivității la o inteligență prea lucidă, adică imposibilitatea de a se iluziona, de a uita realitatea și prezentul imediat, aduce cu ea scepticismul. In general, Romînul nu crede în bunătatea oamenilor, n'are o concepție idilică și sentimentală a vieții. Cîte odată chiar ideia pe care și-o face despre oameni, atinsă de bănuială, de meflență, are în ea ceva pesimist. El e mai degrabă gata să se apere, decît să se dea. Presupune în cel pe care îl cunoaște mai întâiu un dușman și abia după ce se convinge bine îi acordă încrederea și atunci încă, niciodată complect.

Meflența țăranului nostru e proverbială. Propaganda electorală prinde prea puțin fiindcă el bănuește de minciună toate promisiunile candidaților. Cînd i se cere votul, ori promite și face cum știe, ori răspunde totdeauna la fel: „cîți ca D-stră ne-au vorbit la fel și pe urmă nu s'au ținut de cuvînt!“

Creditul ilimitat în cinstea și bunătatea oamenilor nu e în caracterul romînesc. Acest aspect al caracterului său e foarte explicabil prin viața de suferinți și de exploatări seculare pe care a dus-o. Unui popor mereu asuprit, mereu mințit, mereu deziluzionat, nu-i poate încolți în suflet umanitarismul sentimental sau idilic: încredere în oameni și în bunătatea lor.

O astfel de structură intelectuală din care lipsește naivitatea și iluzionismul, exclude fără îndoială și sentimentul religios. Am arătat în altă parte și credința mea e că Romînii au sentimentul religios foarte slab. Găsim la noi conduite de religie naturistă ori fetișistă primitivă. Superstiția domină: nu se pleacă Marțea la drum ori nu stau treisprezece la masă. Nu există însă acea pietate sufletească făcută din venerație, din adorație, din nevoe de comunicare mistică cu marele tot care face esența vieții sufletești religioase. Profanarea lucrurilor sfinte prin înjurii odioase e foarte curentă la noi și Clerul e foarte puțin respectat.[1]

Găsim poate în țărănime un anumit bigotism bazat pe frică. Dar acesta nu e încă sentimentul religios, făcut dintr'o anumită elevațiune sufletească. Cînd lipsește naivitatea și iluzia și cînd domnește luciditatea și bunul simț e greu să prindă credința. Educația noastră religioasă de veacuri a fost neglijată. Ea nu se poate improviza imediat. Va trebui mult de lucrat în această direcție. Vor trebui poate schimbate condițiile vieții morale și sociale ca să poată începe după aceia educația religioasă.

1 Iată cîteva din proverbele caracteristice care arată atitudinea poporului față de preot: „Popa mănîncă și de pe viu și de pe mort“; „Popa are mînă de luat nu de dat“; „Fă ce-ți zice popa, nu ce face el“. Semnul nenorocului e să întîlnești un popă: „l-a eșit popa înainte“. (I. Zane: Proverbele romînilor p. 161—162). Se va zice clericalismul e una și religiozitatea e alta. Da, dar numai teoretic. Deobicei cînd adori pe Dumnezeu adori și instrumentul său.

După toate aceste exemple luate la întîmplare din viața sufletească a poporului nostru, putem rezuma arătînd care sînt funcțiunile sale sufletești cele mai bine dezvoltate. Sînt exact acelea care favorizează adaptabilitatea. In primul rînd cele intelectuale printre care trebue să menționăm puterea de observație. Aceasta e evidentă în glumele noastre, în proverbe, în literatura cultă. Ea se exercită în mod egal asupra defectelor fizice, asupra celor morale, asupra corelației între evenimente etc. Apoi înțelegerea exactă și clară, percepția iute. In ce privește viața afectivă—mai mult sentiment și emotivitate decît pasiune. Voința Romînului n'are puterea de constrîngere, educație adequată, nu e susținută și regulată ca a Occidentului. Dar nu e nici apatică, abulică ca a orientalului. Romînul lucrează mai ales pe *accese*. Cîteodată nu lucrează săptămîni și luni și alte dăți e capabil de eforturi considerabile. Are obiceiul să lase totul pentru ultimele zile, dar atunci își pierde și nopțile ca să isprăvească totul.

Ii lipsesc tocmai aptitudinile care ar strica adaptabilitatea: imaginația și viața interioară.

Imaginația e mediocră la Romîn. El nu e fantast, el nu-și închipue visuri absurde, nu transformă viața după plăzmuiri. Deasemeni îi lipsește viața interioară, dedublarea și turmentarea de conștiință, remușcarea îndelungă, intimitatea gîndului și a sentimentului. Viața sa e obiectivă: se revarsă în gesturi și acțiuni. Nu pierde timpul să depene în reverie cine știe ce amintiri ori planuri.

Toate aceste aptitudini ne explică cum a putut rezista Romînul ca ființă etnică subt atîtea furtuni care au trecut deasupra capului său, cum a putut să nu-și piardă caracterul național subt atîtea și atîtea încercări de denaționalizare. Din toate acestea l-a scăpat aptitudinea sa de adaptare.

Există în viața unor animale un instinct foarte curios care se numește *simulația morții*. Cînd e atacat, animalul capătă o rigiditate, care imită moartea. Cum sînt multe animale care nu mănîncă decît organisme vii, el scapă astfel de a fi devorat. Cînd te gîndești la Istoria noastră, îți vine în minte că n'am scăpat decît datorit aceluiași instinct. Adaptabilitatea noastră a fost cîteodată în momentele cele mai grele aproape echivalentă cu o simulare a morții. Ne-am redus individualitatea și combativitatea la minimum ca să nu irităm inamici prea puternici, ne-am reținut dela orice afirmare de sine ca să ne putem salva viața. Deaceia progresul a întîrziat atîta. Dar caracterul nostru ne-a salvat. Funcția adaptării e efectul persecuțiilor milenare. Dar cel care se poate adapta înseamnă că poate trăi. Ea e semnul vitalității noastre.[1]

1 S'ar putea deosebi două tipuri de adaptabilitate în caracterul romînesc. Primul tip mai apropiat de cel oriental, mai pasiv l-ar reprezenta Moldoveanul și Basarabeanul. Al doilea mai activ ar fi Olteanul și Ardeleanul. Munteanul ar fi intermediar între amîndouă.

* * *

S'ar putea obiecta caracterizării noastre că nu reprezintă o valoare specifică romînească deoarece o mai găsim şi la alte popoare. Dar această obiecţie ar fi nefundată. Singurele popoare care pot fi comparate din acest punct pe vedere cu noi sînt popoarele meridionale: Spanioli, Italieni, Greci. E uşor de constatat însă că aceste neamuri nu au ca trăsătură principală adaptabilitatea. Caracterul lor pasionat le opreşte dela acea elasticitate necesară funcţiunii de acomodare. Caracterul lor e prea colorat, prea plin de răutate, de răzbunare, de îndărătnicie în anumite direcţii. Cu popoarele nordice nu poate încăpea comparaţie: acestea ţin mai degrabă de tipul occidental. Alte popoare mai mici de cultură recentă se mulţumesc să imite, fără să se adapteze. Căci există o deosebire între imitaţie şi adaptare. Imitaţia e făcută aproape involuntar, e o specie, o suggestie care primeşte orice fără opoziţie. E o operaţie inferioară de parazit care trăeşte din invenţia altuia. Adaptarea e o prefacere, o ajustare, o localizare. Ea înseamnă trecerea printr'un temperament special a unui sistem de viaţă. Cum am arătat mai sus adaptarea are un sens activ, presupune o voinţă de transformare. Căci de fapt se poate imita orice. Nu te poţi adapta însă decît la ceva. Adaptarea e o selecţie. Selecţia unicului lucru care-ţi convine dintr'o multiplicitate care ţi se oferă. In fond a alege şi a adapta ceiace e bun aproape echivalează cu al inventa din nou. Un om care are sentimente şi idei frumoase e tot atît de preţuit ca un altul care le produce. Căci pentru a-ţi apropia o idee de valoare trebue să ai în tine împlinite condiţiile de afinitate cu dînsa.

Adaptarea mai înseamnă şi curiozitate şi prin aceasta e semn de tinereţă. Ea ne deschide ochii către tot ce e bun, către tot ce e progres şi noutate. E apanajul organismelor plastice şi tinere să se deschidă mereu achiziţiilor progresului. Sînt multe popoare pentru care progresul şi evoluţia sînt interzise tocmai din cauza excesivei lor personalităţi. Incremenite într'o formulă de caracter, ele refuză tot ce se gîndeşte aiurea.

Spuneam mai sus că determinarea sufletului naţional nu poate fi decît limitată de timp. Ea e o problemă a prezentului. E probabil că adaptabilitatea noastră să fie un reflex al tinereţei noastre şi că peste cîtva timp să dispară lăsînd locul altor aspecte de caracter. Pentru moment însă trebue să o luăm în consideraţie. Canalizată, condusă, ea poate să ne ducă la perfecţiune. Căci nu e puţin lucru să ai în lupta pentru existenţă, supleţe, elasticitate, tact, bun simţ şi luciditate.

Un popor harnic ca Germania transformă în valoare tot ce are: până şi cîmpiile nisipoase ale Pomeraniei.

Atîtea calităţi, înţelese cum trebue pot da foloase remarcabile pentru viitorul poporului nostru, după cum rău înţelese ele se pot întoarce către aspectul lor peiorativ. Căci adaptabilitatea e o sabie cu două tăiuşuri. Ea poate însemna evoluţie, inteligenţă, fineţe, supleţe, progres, după cum poate însemna laşitate, duplicitate, şiretenie, superficialitate. In ea se găsesc conţinute virtual şi posibilităţile de progres şi cele de decadenţă. Totul va depinde de directiva culturală, socială şi morală care va fi imprimată poporului nostru de conducătorii săi. Destinul care ne aşteaptă e astfel dublu. La răspîntie se cere mai multă înţelepciune decît oriunde.

Mihai D. Ralea

Umbra

Sticlă spartă, măcinată 'n piuliță
Și 'nvelită într'o piele de șopîrlă,
Strînsă 'n zdreanță și 'nodată cu=o șuviță
Smulsă dintr'un hoit de cal adus de gîrlă
Port în sîn și nu mi=e teamă nici de boală
Nici de hoți și nici de gropile din humă
Că mi=a fiert=o vrăjitoarea într'o oală
Subt cămașa unui om bolnav de ciumă.

De atunci nimica 'n lume nu mă miră:
Nici puterea cugetării, nici minciuna,
Nici viața, nici cocleala de pe liră
Iar iubita cînd mă 'nșeală mi=e tot una,
Și nu uit, că 'n miezul nopții, în pădure,

Dacă iarna urlă lupii fără preget
E că 'n șanț un vînător cu haine sure
Le 'nvîrtește firul zilelor pe deget.

Mai înalt sînt decît umbra la amiază
Insă umbra 'i mai înaltă cătră seară,
Gîndul meu cu ea pe pietre se așează
Și=adîncimea de subt ele o măsoară,
In pămînt avîntul paserii se curmă
Ca 'ntr'o gură ce se 'nchide cu nesațiu
Liniștit aștept minunea cea din urmă
Și mă risipesc trăind,—în timp și'n spațiu.

V. Ciocîlteu

Iubire

În fiecare sară cînd adorm
Şi cînd de mine desfăcut cobor
Abia ca umbra unui nor
Prin întuneric uniform,

In ochi, ca două broşe de emai
Parcă 'ncrustate în făptura mea,
Subt pleoapele cu spic de catifea
Port chipul tău aşa precum erai.

Şi gîndul meu la tine lin coboară
Cu mine 'ntreg în bezna mea
Precum coboară un reflex de stea
Pe-acelaş lac în fiecare sară.

Pe cînd de ceia parte-a lumii
A noastre suflete-au fugit
Ca umbrele subt infinit,
Ca două furişate mumii.

Iar dimineaţa cînd ies viu şi greu
Din ape negre ca la începuturi,
Cînd joacă 'n ochi luminile ca fluturi,
Atunci aduc la soare 'n ochiul meu

De prin abisurile fără fund,
Din neştiuta somnului bulboană,
Făptura ta ca pe-o icoană
Pe care am găsit-o 'n prund.

Demostene Botez

S'a certat maica Natalia cu maica Vitalia

Maica Natalia și cu Maica Vitalia sînt două călugărițe tinere, cam copilăroase la minte și vecine cu casele. Ele se aveau bine nevoe mare încă de pe vremea cînd erau surori și cînd pe Natalia o chema Niculina și pe Vitalia, Vasilica, — în care vreme se găseau împreună făcînd ascultare la casa duhovnicilor. Amîndouă sînt de-o seamă, atît numai că maica Natalia e mai mare c'o zi ș'o noapte, amîndouă au fost rînduite la strană odată, amîndouă sînt cuminți, harnice, pricepute la lucru de mînă și meștere la cîntări bisericești.

Acuma, vecine fiind, se împrumutau una pe alta cu ce le lipsea, lucrau mai mult împreună, se strigau să se ducă la biserică și se apărau una pe alta de bîrfelile maicilor care nu-și prea pun pază gurii. Cînd una eșea cu vre-o treabă afară din mănăstire, cealaltă avea grijă să-i ude florile și să dea mîncare și apă la lighioanele de pe lîngă casă. Iar în biserică, își aveau strănile vecine și cînd nu cîntau împreună, își țineau una alteia ison și se ajutau la mărturii, adică la stări, ca să poată să răsufle. Cînd venea la una mușterii ca să cumpere muhair sau alte lucruri migălite de mînă și se întîmpla să n'aibă ce căutau, înștiința numaidecît pe cealaltă.

Avutul celor două prietine era cam la fel pe vremea cînd s'au întîmplat cele ce vom povesti și tot cam așa trebue să fie și astăzi. Deosebirea era atunci că, pe cînd chilia maicii Natalia avea geamlîc și era acoperită cu tablă roșie, a maicii Vitalia avea stîlpii sloboзi și era învelită cu tablă albă — plumbuită. Imprejmuirea maicii Nataliei era mai tare, căci era mai nouă, pe cînd a maicii Vitaliei era mai slabă, fiindcă era mai veche. Maica Natalia avea cotoi, iar maica Vitalia avea pisică. Cotoiul maicii Nataliei avea părul roșcovan, cu mustăți albe și alb pe subt burtă, iar pisica maicii Vitalia era împestrițată cu vînăt, alb și galben.

Notă. — Articolul acesta s'a tipărit cu litera „Gloria medievala", furnizată de către Turnătoria de litere „Bugra", București.

Pe cotoi îl chema Băețică, iar pe pisică o chema Fița, Fițulica și Fițuleanca. Găini tot cam atîtea aveau, numai cînd și cînd cu vreuna mai mult sau mai puțin, după cum le tăiau, după cum le mureau, sau după cum le piereau furate sau mîncate de lighioane. Cocoși la găini au avut amîndouă până la o vreme, cînd s'a întîmplat de a murit al maicii Nataliei, înțepenit în gard. Și de atunci a rămas numai al maicii Vitalia, căruia i s'a dat slobozenie să cîrmuiască și găinile maicii Nataliei. A vrut ea, maica Natalia, să-și cumpere altul, dar n'a lăsat-o maica Vitalia, că i-a zis:

— Ia nu mai strica banii pe cocoș, Natalio, că ajunge unu la toate găinile, că nu sînt așa multe. Ș'apăi nu știi că ei sînt tot în dușmănie cînd sînt vecini?

In sfîrșit, ce să mai spunem, aceste două călugărițe trăiau după regulile puse de cei ce au așezat viața călugărească. Și erau așa de obișnuite celelalte călugărițe cu buna lor viețuire, că aproape nici n'o mai luau în seamă. Numai Satana, care spumegă de mînie cînd vede pacea domnind între oameni, pîndea mereu ceasul cînd să-i vie bine și să strice buna frăție dintre Natalia și Vitalia. Incercase el fel și chipuri până acum dar încercările lui se loviseră mereu de prietinia statornică dintre cele două surori întru Hristos și rămăseseră zădarnice.

Cum însă bietul om — oricît s'ar ține el — e neputincios iar duhul e osîrduitor, veni și ceasul cînd Satana izbuti să strice prietinia dintre maica Natalia și maica Vitalia.

* * *

Era zi de sărbătoare și biserica cea mare a mănăstirii plină de norod venit, ca de obiceiu, de prin satele învecinate și dela oraș. Maica Natalia cînta la strană, căci era «de rînd» iar maica Vitalia îi ținea ison ș'o ajuta la mărturii. Era așa de frumos glasul Nataliei și așa de cu meșteșug cînta ea, că lumea o asculta cu drag și cu evlavie. Maica Natalia simțea că lumea o soarbe din ochi și, cu toată smerenia, se bucura în sufletul ei. Iar maica Vitalia, ca o soră fără ascunzișuri, sălta și mai mult în inima ei, mai ales că zărea ici și colo uitături dușmănoase din partea unor maici pizmătarețe.

Se întîmplă însă că, în timpul axionului, cînd toată lumea din biserică era numai un ochiu ș'o ureche, se ridică o sărăcie de fir de tusă și astupă gîtlejul maicii Nataliei, tocmai cînd trebuia să facă o floare frumoasă. Și ca nenorocirea să fie deplină, chiar în clipa aceasta maica Vitalia fu întrebată de vorbă de maica Eulalia, astfel că încetă și ea să mai țină ison, tocmai atunci cînd ar fi putut să mai ușureze rușinea cîntăreții. Maica Natalia tuși odată încet, apoi a doua oară tare și a treia oară cît putu, până ce rupse ticăloasa și nepoftita de tuse. Apoi, roșie ca focul și plină de nădușală, porni axionul de unde lăsase, cu vocea sgîriată și cam scrîntită de ciudă. Cînd băgă de seamă și maica Vitalia, sări și

ea la repezeală cu un ison mai sus cu două tonuri decît trebuia, stricînd astfel și ce ar mai fi putut drege Natalia.

Cînd isprăvi de cîntat axionul, maica Natalia ridică ochii și văzu cum orășenii își șoptesc, ba chiar zîmbesc cu răutate negreșit pe socoteala ei, și făcu fețe-fețe. Apoi se lăsă în strană, unde șezu tăcută, cu capul între mîni, până la sfîrșitul slujbei, cînd se ridică să ia anafură dela preot.

Văzînd-o supărată, maica Vitalia o luă de braț și vru s'o mîngîe:

— Vai, ce întîmplare, Natalio!

Dar maica Natalia nici nu deschise gura și nici ochii nu și-i ridică.

După ce eșiră din sfînta biserică, maica Vitalia, mîhnită cu adevărat de cele întîmplate, apucă din nou pe Natalia de braț și-i zise cu dragoste:

— Asta nu ți s'a mai întîmplat niciodată, Natalio!

Dar Natalia se smuci îmbufnată din brațul Vitaliei.

Atunci maica Vitalia, mirată de purtarea Nataliei, îi zise:

— Da' ce te-a găsit, Natalio?...

Și fiindcă acum era ceasul pe care îl tot aștepta, Necuratul se amestecă și el, căci altfel n'ar fi răspuns maica Natalia:

— Să-ți fie rușine!

La auzul acestor cuvinte, maica Vitalia rămase de lemn. Apoi, viindu-și într'ale sale, se luă după Natalia și, ajungînd-o, se propti în fața ei și-i zise răstit:

— Ai căpiat, soro? Ce ai, Natalio?

— Să-ți fie rușine! Asta am! — răspunse maica Natalia, tremurînd de mînie.

— Ba să-ți fie ție rușine, dacă e vorba așa! — îi întoarse vorba la repezeală și maica Vitalia.

— Ba să-ți fie ție!

— Ba ție!

* * *

Din ceasul acela, maica Natalia nu mai avu pic de liniște sufletească, mai ales că maicile și surorile care pizmuiau darul ei de cîntăreață, precum și acelea ce nu-și pot pune pază gurii, îi tot pomeneau mereu de întîmplarea din biserică:

— Și cum făcuși tu, Natalio, d'o pățiși?

— Vai ce întîmplare!

— Eu să fiu în locul tău, n'ași mai da pe la strană un an de zile!

— Și Vitalia... Numai dinadins a făcut!

Nu trecură trei zile și ajunse la urechile maicii Nataliei zvonul că unele maici șoptesc, ici și colo, că ar avea un început de oftică și că... «păcat de ea săraca! fată tînără»!

Auzind unele ca acestea, maica Natalia se porni pe plîns și pe întristare lungă. Și noaptea, în vremea nesomnului, aducîndu-și aminte de oarecare necazuri pe care le întîmpinase mai înainte, găsi că, cel puțin de unele, Maica Vitalia nu e tocmai străină.

«Vai ce vicleană și ce răutate! Taman acum s'a dat pe față!»...

Maica Vitalia, după ce mai încercase odată, peste gard, să vorbească cu maica Natalia, cînd primi același răspuns ca și la ușa bisericii, se așeză și ea pe plîns și pe mîhniciune. Și amintindu-și la rîndul ei de unele amărăciuni întîmpinate mai demult, ajunse și ea la încredințarea că oarecare amestec trebue să fi avut și Natalia...

«Vai ce șireată și ce ascunsă! Taman acum a crăpat răutatea din ea!...»

* * *

Și, firește, începu războiul, spre marea bucurie a urîtorului de oameni Diavol.

Maica Natalia lăsă stolurile dela fereastra care da spre maica Vitalia, care treabă o făcu îndată și maica Vitalia la fereastra ei, care da spre Natalia. Apoi maica Natalia cumpără sîrmă cu ghimpi dela prăvălia din sat și aduse un meșter de întinse un rînd pe deasupra gardului care le despărțea curticelele și pe care ele se rezemaseră ani de zile ca să mai tăinuiască laolaltă. Văzînd care încotro, maica Vitalia puse și ea un rînd de sîrmă cu ghimpi între vîrful gardului și cea întinsă de maica Natalia. In biserică, maica Natalia schimbă strana cu maica Elpidia, numai ca să nu-și mai simtă coatele cu Vitalia. Dar fiindcă acum veneau față în față și erau nevoite să stea tot sucite într'o parte ca să nu se vază, făcu și Vitalia schimb cu maica Arcadia.

Deocamdată războiul se opri aici. Căci cele două dușmance făcînd la rugăciuni și la mătănii, le veni gîndul cel bun dela Dumnezeu, carele alungă pe cel rău dela diavolul. Și dacă n'au pornit să se împace, a fost din pricină că așteptau una dela alta să facă cel dintâiu pas. Maica Natalia fiind c'o zi ș'o noapte mai mare decît Vitalia, socotea că e în drept să primească, ea mai întâiu, sărutare de ertare, iar maica Vitalia, deși știa că e mai mică de vîrstă, găsea că, întrucît cearta a pornit dela Natalia, tot ea e datoare să-și ceară întâiu ertăciune. Asta nu era altceva decît mîndrie dela Satana, care se sbătea în tot chipul să le împiedice dela lucrul cel bun.

Și dorința Necuratului se împlini.

Căci fiind maica Vitalia de rînd la strană, odată, n'avu de lucru Maica Nimfodora? Ca să facă, pe semne, un pic de haz, schimbă pe furiș zăloaga dela Octoihul Mare trecînd-o peste cîteva foi mai nainte de unde o așezase tipicăreasa. Din care pricină maica Vitalia începu să cînte vecernia Orbului în loc de a Samarinencii.

— Da' ce, Vitalio, ori ai chiorît dă nu mai vezi bine? — observă maica Haritina, bătrîna tipicăreasă din dreapta.

Maica Vitalia se simți rușinată și pe loc aruncă o uitătură

dușmănoasă Nataliei. Căci, gîndi ea, numai Natalia a fost în stare să-i facă șotia. Și din această clipă nu se mai îndoi cîtuși de puțin că maica Natalia e o răutăcioasă prefăcută și că n'a iubit-o niciodată...

«A, ha? Vasăzică d'astea mi-ai fost... Stai, tu, Natalio, că te fac eu să te căești!»

Și cum ajunse acasă, maica Vitalia luă o sfoară sdravănă și prinzînd cocoșul îl legă cu un capăt de un picior și cu unul de stîlpul casei, lăsîndu-i atîta lungime numai cît s'ajungă până în mijlocul curții. Și treaba asta o făcu Vitalia numai și numai ca să nu mai treacă frumosul și viteazul ei Vasilache la găinile Nataliei. Dar pe Vasilache, se vede că-l tăe capul cam pentru ce-l legă stăpînă-sa, că numai ce începu să se zbată și să țipe de s'auzi până la marginile mănăstirii. Maicii Vitaliei i se făcu milă de el, însă n'o slobozi inima să-l deslege, fiindcă ținea morțiș să se răzbune pe Natalia.

Văzînd pe Vasilache priponit și furios, găinile maicii Vitalia se uitară lung și cu băgare de seamă, mai închiseră din cîte un ochiu, mai strîmbară din capete și cînd ghiciră care e pricina, începură să cotcodăcească, de bucurie, și să umble țanțoșe de colo până colo, de se mira și maica Vitalia ce le-o fi găsit. Căci, se vede treaba, ele nu fuseseră deloc bucuroase de întinderea stăpînirii cocoșului și asupra vecinelor vădane. Dar găinile Nataliei, care văduveau de multă vreme, ghiciră și ele pentru care pricină era legat bietul Vasilache și, după o scurtă sfătuire, se făcură că nu pricep și se duseră la culcare. Dimineața însă, începură să se care una cîte una în curtea Vitaliei și să dea tîrcoale cocoșului. Dar găinile maicii Vitaliei fiind mai mult cu una, le puseră pe goană.

Cînd văzu maica Natalia că Vitalia și-a legat cocoșul ca să nu mai treacă la găinile ei, lăsă orice gînd de împăcăciune, grăind întru sine:

«Vasăzică d'astea mi-ai fost, Vitalio! Stai dacă e vorba așa...»

Și îndată luîndu-și umbrela, plecă în sat, de unde se întoarse peste două ceasuri c'o mîndrețe de cocoș, pe lîngă care al Vitaliei rămînea de rușine. Atunci, maica Vitalia dete drumul lui Vasilache. Și cum se văzu Vasilache slobod, se repezi spumegînd să se încaere cu noul său vecin. Dar cocoșul maicii Nataliei văzînd cu ce gînduri vine Vasilache, se încruntă așa de grozav la el, că d'abia nimeri acesta să se întoarcă pe unde venise.

Maica Natalia se bucură, firește, de vitejia cocoșului ei, dar maica Vitalia făcu cîrcei la inimă. Și ca să-și mai alunge supărarea, luă un băț și începu să lovească în biata Fița care tocmai sta de vorbă, printre gard cu Băețică. Cînd văzu una ca asta, Băețică începu să mieune și să tragă cu labele pe ulucă. Dar maica Natalia puse mîna pe el și-i trase o sfîntă de bătae soră cu moartea. Cînd scăpă din mînile stăpîne-sei, Băețică o rupse la fugă, iar Fița o sbughi și ea după el. Degeaba strigară maicile după ei, că nu se mai opriră din fugă. Și cum până în seară pisicile încă nu s'au întors, amîndouă călugărițile s'au culcat cu căință de fapta săvîrșită asupra unor sărmane dobitoace nevinovate.

Și războiul iar se opri pe loc. Căci amîndouă călugărițile se înmuiaseră prin rugăciuni și se gîndeau cu dor la vremea cînd erau prietine și trăiau ca două surori bune, ajutorîndu-se la nevoe și cu vorba și cu fapta. Dar fiindcă aveau mîndrie dela diavolul, tot așteptînd care să înceapă, pacea s'a tot amînat, până ce i-a venit bine Necuratului și a băgat iar zizanie între ele.

Căci, într'o noapte, vreun trecător sau poate chiar Satana, rupse o cracă încărcată cu poame din părul altoit ce se afla în fața chiliei maicii Nataliei. Cînd se sculă maica și văzu prăpădul, nu se mai îndoi nici o clipă că isprava a făcut-o Vitalia.

«Iii, vasăzică te ții de capu' meu, Vitalio! Stai vere!»

Și luînd o piatră o aruncă într'un ghiveciu cu mușcată ce se afla pe prispa maicii Vitalia.

Cînd văzu Vitalia una ca aceasta, tocmai cînd era mai pornită spre împăcare, o luară amețelile de cap.

«Așa, Natalio, așa!»

Și luînd și ea un pietroi îl aruncă într'o oală mare, pe care maica Vitalia o pusese în vîrful unui par din gard.

Din ceasul acela războiul se înteți. Cele două dușmance începură să se vorbească de rău față de alte călugărițe — lucru de care se feriseră până acum. Și maicile cele bune le căinau:

— Vai, bietele fete, ce bine se aveau și uite cum le-a învrăjbit Satana! Iar cele mai pizmașe:

— Erau niște îngîmfate și niște prefăcute, bine că s'a spart gașca...

Și diavolul se tăvălea de bucurie.

Așa de departe au mers cele două maici cu învrăjbirea, că nu se puteau ține d'a se bîrfi până și față de mireni. Căci viind într'o zi unii dela oraș și vrînd să cumpere două cămăși de noapte, fură îndreptați la maica Vitalia. Dar ea nu avu să le dea decît o cămașă. Atunci orășenii vrură să întrebe la vecină, adică la maica Natalia. Dar maica Vitalia sări cu gura:

— Nu intrați acolo, că e ofticată...

Și fiind maica Natalia cu lucru la fereastră și fereastra fiind deschisă, auzi vorbele Vitaliei și se porni pe plîns. Cînd o auzi Vitalia că plînge, se căi pe loc de vorbele-i nesocotite și începu și ea să plîngă.

— Oh, Doamne! — se tînguia maica Natalia — cum e cu putință ca Vitalia, cu care am trăit atîta vreme în bună frăție, să fie atît de fără suflet?

Iar maica Vitalia:

— Of, Maica Domnului, cum ne lăsași să ne sucească diavolul mințile, ca să stricăm, din lucru de nimic, o prietinie de mici copile și să ajungem să ne urîm așa!

Și gîndul cel înțelept carele dela Dumnezeu se pogoară, le îndemna iarăși să lase vrajba și să se împace. Dar ticăloasa de

mîndrie pe care diavolul o grăia în inima lor, venea iar să le ție calea. Căci maica Natalia tot socotea mereu că e mai mare c'o zi ș'o noapte decît Vitalia și deci nu se cade ca ea mai întâiu să-și ceară ertăciune. Iar maica Vitalia, găsindu-se învinuită pe nedrept, socotea că nu ea e datoare să înceapă întâiu. Ș'apoi, gîndea ea între sine, tocmai fiindcă e mai mare și deci cu mintea mai coaptă, se cade să înceapă Natalia, ca să dea ea întâiu pildă de smerenie.

Și cu aceste gînduri se culcară amîndouă dușmancele și din pricina lor se perpeliră în paturi la ceas îndelungat, până ce adormiră. Și hotărîrea lor înainte de-a adormi, fu la fel:

«Oricum, mîne trebue să ne împăcăm, că rîd și maicile, dar mai cu seamă rîde Satana de noi».

Dar dinspre ziuă s'a pornit o vijelie scurtă, dar cu putere mare, care vijelie a răsturnat coșul vechi și scorojit dela bucătărioara maicii Natalia, făcînd huruială mare pe casă. Din care pricină s'a deșteptat maica Natalia, cu frică mare, și aprinzînd o lumînare și tămîie, a început să facă rugăciuni pentru îndepărtarea duhurilor celor de noapte. Iar după ce s'a potolit huetul, s'a gîndit maica Natalia că acesta poate fi un semn dela Dumnezeu ca să se împace cu Vitalia, după cum poate fi un semn dela Diavolul ca să nu se împace. Cînd s'a sculat însă dimineața s'a văzut cărămizile coșului răspîndite pe acoperiș, s'a proptit pumnii în tîmple și s'a gîndit pe loc că maica Vitalia a plătit pe vreun țigan din sat ca să-i pricinuiască această stricăciune...

«Nu te-ar mai răbda Dumnezeu, Vitalio, să nu te mai rabde...»

Și fără să mai stea la gînduri, umplu o căldare cu apă ș'o puse pe foc. Iar după ce plecă Vitalia la biserică, luă apa fiartă în clocote ș'o turnă pe o clădărie de trandafiri înfloriți ai acestia.

Cînd se întoarse maica Vitalia dela biserică, cu inimă de tot slobodă ca să-și ceară ea întâiu ertăciune și văzu trandafirii ofiliți și urmă de apă la rădăcină, se luă cu mînile de păr și începu să plîngă:

«Trăsnite-ar Dumnezeu, Natalio, să te trăsnească, dacă ești tu în stare d'atita răutate...»

Și maica Natalia, care pîndea la loc dosnic întoarcerea Vitaliei, cînd o auzi cu ce rupere de inimă plînge după trandafiri, se desmetici din închipuirile ei și căindu-se cu amar de ceiace făcuse, se porni și ea pe plîns. Și fără să mai stea mult la gînduri, eși numai în papuci, așa cum se găsea, ca să ceară ertare Vitaliei. Dar cînd intră ea în casa Vitaliei pe ușa din față, Vitalia eșise pe cea din dos și se ducea întins spre stăreție, ca să se plîngă.

— Vitalio! Vitaliooo! Blagoslovește și iartă!

Dar maica Vitalia era așa de turburată, că nu-i auzi bine cuvintele și-i răspunse fără să se oprească:

— Să-ți fie rușine!

Apoi se duse tot mai zorită la stăreție, unde se opri și bătu la ușă:

— «Pentru rugăciunile sfinților părinților noștri, Doamne Isuse Hristoase, Dumnezeul nostru, miluește-ne pre noi»!

— «Amin!» — îi răspunse sora Anica dinăuntru, și-i deschise ușa.

— Ce s'a întîmplat cu tine, Vitalio, de ești așa aprinsă la față? — o întrebă maica stareța, după ce primi orînduita metanie și sărutare pe mîna dreaptă.

Dar Vitalia își pierdu cumpătul și făcu fețe-fețe, fără să deschiză gura. Niciodată până acuma nu trecuse ea pragul stăreției ca să se plîngă împotriva cuiva.

— Ei, și spune, soro, ce ai?

— Uite... maică stareță... am venit să vă spui de maica Natalia... că se tot ține dela o vreme de capul meu... Și, mai prinzînd curaj, înșiră toate cîte i le făcuse sau credea că i le făcuse Natalia.

Dar maica Evloghia, stareță bătrînă și încercată, nu se miră de învrăjbirea lor, cît mai vîrtos de întîrzierea cu care se împlineau uneltirile celui viclean. Și zise maicii Vitaliei:

— Vitalio! Ai făcut bine că ai venit să-mi spui toate acestea, fiindcă sînt pornite dela diavolul și se cade ca eu să vă statuesc și să vă îndrept.

Apoi cu glas tărăgănat de femee bătrînă și înțeleaptă, îi dete pilde din viața cuvioșilor părinți și a cuvioaselor femei care s'au ispitit dela diavolul și apoi s'au îndreptat prin rugăciune și prin ertare. Și isprăvi astfel:

— Așa, Vitalio... Acuma du-mi-te acasă și te împacă cu Natalia, ca să strici pofta Satanei și să faci pe placul Domnului.

— Dar dacă ea n'o vrea? — întrebă Vitalia cu inima ticăind.

— Fii fără nici o grijă, o încurajă maica stareța, că am să trimet numaidecît s'o cheme aici, ca s'o împilduesc și pe ea.

Atît de mult se întoarse inima Vitaliei de cuvintele maicii stareței, că dacă s'ar fi întîmplat Natalia de față ar fi îmbrățișat-o cu lacrimi și cu bucurie mare. Își luă dar blagoslovenie și plecă îmbujorată de bucurie duhovnicească, hotărîtă să se ducă deadreptul la maica Natalia să-și ceară ertăciune.

Dar ți-ai găsit să se lase Necuratul!

Tocmai cînd să deschidă Vitalia ușa, se ciocni în față cu maica Natalia care tocmai venea, tulburată, să se plîngă și ea stareței.

— Ai fost să mă pîrăști la maica stareța, hai? Stai, tu, că te fac eu pe tine! — zise Natalia, cu mînia și mai întărtată de izbitură.

După o clipă de fîsticire, Vitalia apucă pe Natalia de amîndouă mînile și-i zise cu duioșie:

— Natalio!

Dar maica Natalia nu pricepu inima Vitaliei.

— Să-ți fie rușine, vicleană și pizmătareță ce ești! — îi aruncă ea, trăgîndu-și furioasă mînile.

Maica Vitalia rămase un răstimp aiurită în pragul stăreției,

după care, cu lacrămi curgîndu-i din ochi, porni încet și tristă spre casă. Și cînd intra în chilie se porni pe amarnic plîns.

«Auz', să mă facă ea vicleană și pizmătareță! Da ce i-am făcut eu, să-mi zică așa? Trăsnite-ar Dumnezeu, Natalio!».

După ce se desfăcu din mînile Vitaliei, maica Natalia intră întărîtată la stareță, uitînd să mai rostească la ușă rugăciunea orînduită.

— Taman era să trimit după tine, Natalio, — o întîmpină stareța, privind-o cercetător pe deasupra ochelarilor. Da ce ai, de te-ai roșit așa?!

— Păi cum să n'am maică stareță, dacă...

Aci, Natalia simți că i se ridică un nod în gît. Nu se mai plînsese de nimeni până acuma și simțea că n'o lasă cugetul. Deschise gura să mai zică ceva, dar simți că i se înmoae picioarele din genunchi...

Maica stareță băgă de samă și înțelese cu bucurie încurcătura Nataliei. Și, ca s'o facă să vorbească, îi zise cu oarecare asprime:

— Te-ai certat cu Vitalia!

— Ba s'a certat ea cu mine! — răspunse, pe loc, maica Natalia. Apoi, mai prinzînd curaj, înșiră toate cîte i se trăseseră, dela maica Vitalia.

După ce isprăvi de spus, maica stareța o mîngîie cu cuvinte dulci și de suflet folositoare, arătîndu-i cum lucrează diavolul cu tot felul de unelte și meșteșugiri, ca să strice pacea oamenilor și mai întâiu pe-a călugărilor. Apoi îi dete pilde de smerenie, de bunătate și de ertare din viața cuvioșilor părinți și a cuvioaselor femei, care au petrecut și s'au săvîrșit întru Domnul. Îi mai pomeni și de prietinia ei cea atît de îndelungată cu maica Vitalia și o sfătui cu vorbe de mamă înțeleaptă și iubitoare să se împace.

Atît trebuia unui suflet bun ca al maicii Natalia, ca să uite îndată orice și să se împace cu oricine, dar mai ales cu surioara ei din călugărie. Făgădui dar ascultare maicii starețe și, după ce își luă orînduita blagoslovenie plecă grăbită să se împace cu Vitalia.

...Dar ți-ai găsit să se lase Diavolul cu una cu două!

Căci maica Natalia, ca să nu-i mai lase vreme să mai uneltească ceva — așa gîndea ea, săraca! — nu se mai abătu pe acasă ci, cu pași tot mai grăbiți, aproape în fugă, se repezi la poarta maicii Vitaliei s'o deschidă. Dar se vede că ori portița era încuiată, ori dracul o ținea de verigă, fiindcă nu vrea cu niciun chip să se deschidă... Atunci maica Natalia o sgîlții așa de tare, că se prăbuși cu poartă și cu gard cu tot, peste agrișele maicii Vitaliei. Cînd văzu maica Vitalia una ca aceasta, se făcu galbenă ca ceara și, fierbînd de mînie, începu să strige la maicile din apropiere și la cele care se vedeau pe afară:

— Maică Dositeio! Maică Arcadio, Zenaido! Maică Megaluțo! Soră Mario, maică Taisio, — săriți c'a 'nebunit Natalia!

Apoi, către Natalia, care se ridicase plîngînd și-și ștergea, cu batista, fața și mînile pline de sînge:

— Huooo!

Cînd auzi maica Natalia că-i dă Vitalia cu «huo», i se întoarseră măruntaele în ea de mîhniciune.

— A fost putred, Vitalio! — zise ea către Vitalia, plîngînd. Dar maica Vitalia nu vrea să știe de nimic.

— Huooo! — îi strigă ea din nou. Ai să răspunzi pentru fapta ta, nemernico!

Apoi intrînd în casă, își luă rasa și cămilafca și porni spre stăreție, pe cînd Natalia plîngea rezemată de ușorii casei ei.

După ce ascultă plîngerea Vitaliei, maica stareță nu se îndoi nicidecum de nevinovăția Nataliei.

— Or fi fost stîlpii putrezi, Vitalio, — zise ea.

— De, maică stareță, e drept că gardul e vechiu, c'așa l-am apucat. Dar Natalia l-a rupt dinadins, că am văzut-o eu, cu ochii mei, cînd a împins cu toată nădejdea! — răspunse Vitalia încredințată.

— Și ce vreai acum? — o întrebă stareța, văzînd-o așa de pornită.

— Nu vreau, maică stareță, nimic altceva, decît să luați pe Natalia de lîngă mine și să-i dați altă chilie, că noi amîndouă nu mai putem trăi vecine.

Bătrîna stareță se miră, ba chiar se supără de cererea cu totul neașteptată a Vitaliei. Și dîndu-și seama că e vremea ca cearta să înceteze, adună «Comitetul».

Veni maica Paisia, maica Eraida, maica Iuvenalia și maica Achilina. Maica Evghenia fu lipsă, căci era dusă la băi.

Cînd comitetul pofti pe maicile împricinate să se înfățoșeze, acestea nu vrură cu niciun chip să intre amîndouă odată, ci pe rînd, cîte una, spre marea nemulțumire a maicii stareții. Căci, gîndea maica stareța, dacă vor intra amîndouă odată, împăcarea o să fie mai ușoară. Pe cînd așa cine știe ce le mai vine iar până acasă. Se vede însă că Satana lupta din răsputeri să-și păstreze biruința cîștigată cu multă și îndelungată trudă.

Intră mai întâiu maica Natalia. Cu lacrămi în ochi, și mai șovăind cînd și cînd, povesti ea «Comitetului» prin cîte întîmplări a trecut gîlceava ei cu Vitalia. Arătă cum a vrut d'atîtea ori să se împace, dar Vitalia i-a făcut tot d'atîtea ori cîte o boroboață, din care pricină cearta lor a mers înainte. Iar în ce privește gardul, maica Natalia mărturisi plîngînd că e gata să facă jurămînt subt omofor arhieresc, cum că numai graba d'a se împăca mai repede cu Vitalia a făcut-o să hițîne așa tare de poartă, și că stîlpii gardului erau putrezi și se țineau numai într'o vînă subțire. Apoi spuse că ea a vrut să-și ceară ertare dela Vitalia, dar aceasta în loc s'o asculte, i-a dat cu «huo» ș'a făcut-o nebună și nemernică.

La rîndul ei, maica Vitalia, tot cu ochii înlăcrămați, povesti și ea maicilor din Comitet cît de bine se aveau amîndouă și cum i s'a năzărit Nataliei, așa din senin, să se ia cu ea la ceartă. Arătă cum ea a vrut în mai multe rînduri să se împace, dar tocmai atunci

Natalia ii mai făcea cîte una și astfel vrajba n'a mai încetat. Apoi spuse cum a fost sfătuită de maica stareța și cum a plecat din stăreție cu gînd curat de împăcare, dar Necuratul — pe semne — a făcut să se lovească în ușă cu Natalia care, nici una, nici două, a făcut-o vicleană și pizmătareță. Iar la urmă de tot lămuri Comitetul cum a văzut pe maica Natalia venind într'un suflet, agățîndu-se cu amîndouă mîinile de poartă, și împingînd-o până ce a dărîmat-o cu gard cu tot... Și pentru astea toate, vă rog din tot sufletul să faceți bunătate și să mutați pe maica Natalia de lîngă mine, că noi vecine amîndouă nu mai putem trăi...»

Maicile, din comitet, în frunte cu stareța, fură pe deplin încredințate că cele două împricinate au suflete bune și inimi curate și că numai Diavolul e vinovat de gîlceava lor. Și iarăși, toate, socotiră că, sfătuite fiind, ba chiar și amenințate, ele s'ar împăca. Aceasta însă numai în gînd. Căci cînd să treacă la faptă, nu se mai înțeleseră...

— Ce zici, maică Eraido? — întrebă stareța pe una din comitet.

— Eu zic că nici una nu e de vină, — răspunse întrebata.

— Dar sînția ta ce zici, maică Iuvenalio?

Dar maica Iuvenalia, supărată că maica stareța n'o întrebase pe ea mai întâiu, ca mai bătrînă, răspunse îmbufnată:

— Eu una nu mă bag. Faceți cum v'o tăia capu'!

— Dar sînția ta, maică Paisio?

— Eu sînt de părere să le mai lăsăm așa, să vedem cum ce-or mai face ele, — răspunse maica Paisia, ca de obiceiu.

— Ce crezi, maică Achilino?

— Să te auz mai întâiu pe sînția ta, — răspunse maica Achilina, care, avînd o nemulțumire veche împotriva stareței se ferea ca de foc să fie de același părere cu ea.

— Eu, zise maica stareța, le cred pradă meșteșugirilor diavolești și deci se cade ca noi să le luminăm și să le împăcăm, că amîndouă sînt fete cuminți și bune cîntărețe la strană.

— Ba eu zic că, pentru liniștea lor și a mănăstirii, trebue să le despărțim, adică să mutăm pe Natalia la altă chilie, — își dete cu părerea maica Achilina.

— Dar, pentru numele lui Dumnezeu, nu te gîndești, maică, la cîte necazuri și la cîte vorbe am supune pe biata Natalia, care e tot așa de nevinovată ca și Vitalia? — zise maica stareța cu asprime și cu mirare.

— Amîndouă sînt nevinovate, maică Achilino! — zise și Eraida.

— Trebue să le mai lăsăm nițel, că altfel o greșim, — luă iar vorba maica Paisia.

— Faceți cum știți, că eu una nu m'amestec! — bodogăni maica Iuvenalia, tot îmbufnată.

— Dacă nu se mută Natalia, o să se facă tărăboi mare! — amenință maica Achilina, bucuroasă că are un nou prilej să se împotrivească stareței.

Și tot urmînd vorba astfel, ajunseră maicile comitete la gîlceavă și se despărțiră fără să ia vre-o hotărîre.

* * *

Cum ajunse acasă, maica Iuvenalia trimise îndată vorbă Nataliei că «să nu facă vre-o prostie să se mute». Iar maica Achilina chemă pe Vitalia și o învăță să nu se lase, până n'o muta pe Natalia căci altfel se face de ocară...

Și astfel, în loc să se îndrepte, lucrurile luară o nouă întorsătură. Cele două călugărițe împricinate, fiind încurajate de cele două «comitete» supărate, ajunseră acum de neîmpăcat. Vitalia, îndîrjită de maica Achilina, striga Nataliei:

— Să pleci de lîngă mine, că te scoț cu alai...

Iar maica Natalia, încurajată de maica Iuvenalia, îi răspundea cu ifos:

— Iacă n'am să mă mut! Să te vedem ce poți să-mi faci!

— Ba o să pleci de nevoe!

— N'ai decît să pleci tu!

Atunci Vitalia se agăță de gardul Nataliei să-l rupă, dar nu izbutea, gardul fiind bine întărit. Și fierbînd de necaz lua pietre din curtea ei și arunca într'a Nataliei. Iar Natalia nu zăbovea să i le arunce înapoi.

Maica stareța, în neputință d'a lua o hotărîre mai grea, atît din pricina comitetului cît și pentru că judecata ei îi spunea limpede că dreptatea stă într'o împăcare, încercă să le aducă pe calea cea bună. Dar intrigile care se țeseau în jurul lor ca o pînză de păianjen fură mai tari decît sfaturile ei. Atunci le pedepsi să facă la canon în biserică. Lucru care nu făcu decît tot mai multă vîlvă în jurul acestei vrajbe satanicești.

Vrînd, nevrînd, maica stareța adună soborul și-i spuse pricina, așa după cum spune Evanghelia și Regulamentul. Dar, cum o să se poată înțelege o sută de femei, cînd cinci n'au fost în stare? Maicile s'au împărțit dela început în două tabere deopotrivă ș'au început să gîrăe toate, de nu mai era chip să se înțeleagă ceva. Iar cînd s'au despărțit, lucrurile s'au îngreuiat așa fel, că toată obștea nu mai vorbea decît de cearta dintre maica Natalia și maica Vitalia. Feldefel de vorbe se scorniră pe seama celor două dușmance. Ba că s'au bătut, ba că și-au omorît pisicile și și-au mîncat una alteia găinile, și cîte și mai cîte...

Văzînd care încotro, bătrîna stareță găsi cu cale să facă raport la Mitropolie. Iar Mitropolia porunci Prea Cuviosului Arhimandrit Pafnutie, Exarhul mănăstirilor, să plece în cercetare la fața locului.

Cînd se zvoni în mănăstire că are să vie părintele Exarh, la parte din maici prinse a le părea rău că lucrurile au ajuns până aici, iar parte începură să dea hotărîri de condamnare sau de achitare, după cum țineau cu Natalia, sau cu Vitalia.

Dar, minune! Maica Natalia și cu maica Vitalia, numai ce auziră de apropiata venire a Exarhului, că încetară deodată a-și mai striga și a se mai vorbi de rău. Ci mai vîrtos făcură ru-

găciuni și vărsară lacrimi la icoana Maicii Domnului ca să le izbăvească din ispită. Nu mai avură nici poftă de mîncare și nici somnul nu le mai prinse. Și dacă n'au pornit să se împace, de vină erau intrigile băgate de cele două comitete, precum și vorbele ce nu mai încetau a se scorni pe socoteala lor.

* * *

Cînd sosi Prea Cuviosul Exarh, era într'o zi de sfîrșit de August și tocmai se împlineau trei luni de zile de cînd Diavolul izbutise să bage zizanie între maica Natalia și maica Vitalia. Om larg la inimă și încercat în daraverile mănăstirești, părintele Exarh nu pleca niciodată în cercetări cu sabia, ci cu pacea. Arareori s'a întîmplat să-și calce pe inimă și să întrebuințeze cît-de-cît o sabie cu tăișul stricat. Și atunci, numai cînd și-a dat bine seama că la mijloc e răutate diavolească, iar nu firea lesne-încrezătoare și copilăroasă cu care ajung uneori până la bătrînețe cei care sînt crescuți de copii în mănăstire.

Trăsura opri, ca de obiceiu, la ușa arhondaricului. Căci părintele Exarh trăgea la stăreție numai cînd venea în plimbare. Vizitiul sări repede de pe capră și apucînd de subțioară pe Prea Cuvioșia Sa, se ușupi cît îl ajutară puterile ca să-i mai ușureze din greutate, pentru a nu rupe scara trăsurii.

Cum se dete jos, arhimandritul Pafnutie scoase ochelarii din buzunar și-i agăță la rădăcina nasului, căci băgase de seamă Prea Cuvioșia Sa că are mai multă trecere cînd se află cu ochelarii pe nas. Apoi, după ce-și roti ochii în toate părțile, scoase tabachera, își aprinse o țigară, pufuind tacticos, își roti iar ochii în toate părțile.

In acest timp îl zăriră sora Dumitra și sora Ioana dela arhondaric și săriră îndată cu periile de ghete și de praf!

— Blagoslovește, cinstite părinte, și bine ai venit!

— Domnul! Da'ce e p'aici, pe la voi?

— Dela Dumnezeu toate bune, cinstite părinte.

— Bine, bine, am să văz eu, — răspunse scurt părintele Exarh, căci așa vorbea el înainte de cercetare: scurt și aspru. După care, își venea în firea lui de om vorbăreț și cu inimă deschisă.

După ce fu scuturat de praf, arhimandritul Pafnutie intră în arhondărie. Dar n'apucă să pășască pragul odăei ce-i era rînduită, că și veni maica Iuvenalia din comitet să-i laude pe maica Natalia, că e fată cuminte și cîntăreață bună și întru nimic vinovată.

— Bine, bine, am să văz eu! — răspunse scurt părintele Exarh, după ce-o ascultase, spălîndu-se de praf.

Iar după ce plecă maica Iuvenalia, iaca și pe maica Achilina, cea răutăcioasă și cu neg pe nas, că intră abia suflînd, ca să laude pe maica Vitalia că e călugăriță bună și așa și pe dincolo, și că Natalia trebue mutată, fiindcă e... așa și pe dincolo.

— Bine, bine, am să văz eu! — zise părintele Pafnutie, după ce ascultase ștergîndu-se cu prosopul.

După maica Achilina, sosi fără zăbavă maica Eraida cea blîndă, troncănind pe podele cu bățul în care se sprijinea.

— Eu sînt de părere, cinstite părinte, că vinovat o să fie numai Satana.

— Bine, bine, am să văz eu! — răspunse Exarhul în vreme ce-și astupa rărișurile din cap c'un pieptene uriaș de lemn.

Și pe cînd maica Eraida troncănea spre eșire, iacă și maica Paisia cea grea la hotărîre și nepripită.

— Eu zic, cinstite părinte, să mai lăsăm lucrurile așa, să vedem cam ce-or să mai facă ele.

— Bine, bine, oiu vedea eu, — zise arhimandritul aprinzînd a doua țigară.

— Of, cinstite părinte, ce ți-e și cu maicile astea! — intră în vorbă și maica Raisia, arhondăreasa, în vreme ce așeza masa.

— Ei, ce să le faci! Așa e cînd e omu' în treburi, răspunse părintele Exarh așezîndu-se la masă.

Om gras și pofticios la mîncare, arhimandritul Pafnutie luă un păhărel de țuică, apoi blagoslovi masa. Și tocmai se pregătea fără grabă să-și împace stomacul, dres în fiecare vară cu apă dela băi, — cînd.., iacă pe maica Natalia că intră sfioasă, cu un borcan de pămînt în brațe.

— Blagosloviți și ertați, cinstite părinte! Eu sînt maica Natalia-păcătoasa, care mă găsesc în ceartă cu maica Vitalia... Uite, cinstite părinte, v'am adus și eu un borcănel cu dulceață de perișoare verzi... că n'am avut altceva... că sîntem și noi sărace, cinstite părinte... că vai de capu' nostru cum trăim...

— Bine, bine, am să văz eu, — zise părintele Exarh, după ce înghiți o lingură de supă.

Și chiar în ușă, cînd să iasă, se întîlni maica Natalia cu Maica Vitalia, care și ea venea tot cu un borcan cu dulceață.

— Blagosloviți și ertați, cinstite părinte! Eu sînt maica Vitalia-păcătoasa, care mă aflu în dușmănie cu maica Natalia... și v'am adus și eu un borcănaș cu șerbețel de smeură... că mai mult n'am avut... că sîntem și noi sărace, cinstite părinte... că vai de noi cum o ducem...

— Bine, bine, oiu vedea eu! — răspunse arhimandritul, în vreme ce-și scotea mîncare în farfurie.

Credea maica Natalia că Vitalia n'o să ducă nimic, dar cînd o întîlni intrînd cu borcanul cu dulceață, îi veni în minte numaidecît că trebue să dea arhimandritului un lucru mai de preț, ca să-l cîștige de partea ei. Și, după ce se sfătui cu maica Iuvenalia, luă o minunată față de masă și o păreche de ciorapi subțiri, și alergă la arhondaric.

— Uite, cinstite părinte.. sînt și eu păcătoasă... și am nevoe să mă pomeniți și pe mine la sfînta Proscomidie. Și, uite... pentru osteneala sfinției voastre... v'am adus și eu o fețișoară de masă și niște ciorăpiori... că altceva nu-mi dă mîna, cinstite părinte că...

Arhimandritul Pafnutie scoase scobitoarea dintre măselele-i de platină și se uită cu luare-aminte la Natalia.

— Vitalia zici că te cheamă?
— Da'dă unde, cinstite părinte! Eu sînt maica Natalia...
— Care te-ai certat cu Vitalia?
— Ba ea s'a certat cu mine, cinstite părinte...
— Bine, bine, am să te pomenesc.

Acum era bucuroasă maica Natalia și încredințată că izbînda va fi a ei. Căci nu e lucru puțin o față de masă de pînză subțire, cu tot felul de șabace și alte frumuseți migălite cu iglița. Dar maica Vitalia, care aflase dela sora Dumitra că și Natalia a dus un borcan cu dulceață, cum eși din arhondăric, se duse întins la maica Achilina și-i spuse. Iar maica Achilina o sfătui să ducă Exarhului un lucru de preț. Și cotrobăind maica Vitalia prin lucrușoarele ei, puse ochii pe o minunată cămașă de noapte poruncită pe bun preț de un bogătaș. Și înfășurînd-o într'o cîrpă curată, mai luă și un șir de mătănii de lînă cu boabe galbene de chilimbar, și fugi la arhondaric.

— Cinstite părinte, sînt femee păcătoasă... și am nevoe să mă pomeniți și pe mine la sfînta Proscomidie... și uite... v'am adus și eu o cămășuță de noapte și niște metanii proaste... că altceva n'am avut...

Părintele Exarh luă ceașca de cafea dela gură și privind cu luare-aminte pe maica Vitalia, o întrebă cu blîndețe:

— Natalia zici că te cheamă?
— Da'dă unde, cinstite părinte!! Eu sînt maica Vitalia...
— Care te-ai certat cu Natalia?
— Ba s'a certat ea cu mine, cinstite părinte...
— Bine, bine, am să te pomenesc.

Și maica Vitalia sărută mîna părintelui Exarh și plecă bucuroasă și încredințată foarte că izbînda va fi a ei.

* * *

— Off, cinstite părinte, ce ți-e și cu maicile astea! — zise maica Raisia, după plecarea Vitaliei.

— Ei, ce vrei să le faci! Așa sînt ele — răspunse părintele arhimandrit, îngăduitor.

Și sculîndu-se dela masă, Prea Cuvioșia Sa își mai aprinse o țigară și se tolăni apoi ca la o jumătate de ceas pe o vechitură de canapea. După care se sculă și se duse la stăreție să vază pe maica stareța. Căci maica stareța, ca o femee înțeleaptă și mult încercată în daraverile mănăstirești, se făcuse că nu-i e tocmai bine, și nu întîmpinase pe Exarh, ca să lase mai întîiu pe comitete și pe împricinate să-i spue ce-or vrea și cîte or vrea. Și socoteala ei fu bine chibzuită, căci îi veni foarte ușor în urmă să încredințeze pe părintele Pafnutie că nu e la mijloc decît mintea copilărească a împricinatelor și mai ales amestecul Necuratului.

* * *

După slujba Vecerniei, la care luară parte toate călugărițele și toate surorile, arhimandritul Pafnutie ținu cuvînt pentru dragoste. In cuvinte scoase din toată gura și strecurate printr'o claie de mustăți, Prea Cuvioșia Sa sfătui pe călugărițe să trăiască în pace și în bună viețuire, căci vrajba între frați este arma cea mai grozavă cu care Diavolul nădăjduește să întoarcă pe călugări din calea mîntuirii. Aduse pilde din viața cuvioșilor părinți și a cuvioaselor maici care s'au pristăvit întru Domnul, precum și învățături dela Efrem Sirul, dela cuviosul Dorotei și dela sfîntul Vasilie cel Mare. Și isprăvi cu vorbele din Evanghelie: «Iubiți-vă unii pre alții și ertați unul altuia greșalele voastre»...

Imblînzite și înduioșate de cuvîntarea Exarhului, maica Natalia și cu maica Vitalia simțiră că le crapă obrajii de rușine și că li se sfîșie inima în ele de amărăciune. Astfel că ascultară toată vremea cu capul în jos și dosite printre maici.

După ce isprăvi de cuvîntat, părintele Exarh dimpreună cu maica stareța și cu cele patru maici din comitet, porniră la locul de judecată, ca să judece pe maica Natalia și pe maica Vitalia. Și locul de judecată în această sfîntă mănăstire este în sala Comitetului, unde mai 'nainte vreme a fost trapeza sau sala de mîncare a obștei. Părintele Exarh luă loc în jețul dela mijlocul mesei, maica stareța se așeză după cuviință la dreapta, maica Iuvenalia puse repede mîna pe scaunul din stînga, iar maica Eraida se așeză pe cel din față, spre ciuda maicii Achilina care rămase în picioare și se așeză numai după ce o pofti părintele Exarh:

— Ia loc, maică Achilino!

— D'apăi, cinstite părinte, nu prea mă îndes eu așa la locuri de frunte, — răspunse maica Achilina, vrînd să pară că nu e supărată.

Maica Raisia, care rămăsese în urmă, trase scaunul afară din rînd, ca să nu fie nici la frunte, nici la coadă...

Maica Natalia și cu maica Vitalia rămăseseră afară și așteptau din clipă în clipă să fie chemate. Cu sufletele răvășite de cuvintele Exarhului, ele se rezemaseră de cîte un stîlp, cu ochii pironiți în pămînt, neavînd curaj să vorbească — așa cum le îndemna inima, și nici să se privească una p'alta, așa cum le îndemnau ochii.

Insfîrșit fură chemate înlăuntru amîndouă odată. Cam cîrnîră ele, dar porunca Exarhului era așa de aspră că n'avură încotro și intrară. Cînd se văzură înaintea trimisului sfintei Mitropolii, spre judecată, împricinatele simțiră că se lasă pămîntul cu ele în jos, și se lipiră de părete lîngă ușă. Dar Exarhul le porunci să pășească mai nainte și să se așeze în așa fel, ca să vie una în fața celeilalte.

Arhimandritul Pafnutie le privi un răstimp cu multă băgare-de-seamă și citi pe fețele lor povara sufletelor lor. Apoi le porunci să privească drept la el și citi în ochii lor smerenie și căință.

Atunci Prea Cuvioșia Sa se lămuri pe deplin. Totuși, găsi de cuviință să ia o înfățișare aspră, întrebînd răspicat pe maica Natalia:

— Ce ai să ne spui împotriva maicii Vitaliei, cuvioasă?

Aceasta tresări deodată și aruncîndu-și, fără să vrea, ochii spre Vitalia, întîlni pe-ai aceștia, mari și speriați. Atunci se roși toată și lăsă capul în jos.

— Ei, nu deschizi gura? — se răsti Exarhul.

Natalia ridică ochii și-i plimbă, zăpăcită, dela Exarh la maica stareța și pe rînd la toate maicile din comitet. Deschise gura să zică ceva, dar simți cum vorbele i se opresc în gîtlej.

— Ci vorbește odată, Natalio! — o îndemnă maica Iuvenalia.

Natalia tuși tare și deschise gura:

— De, cinstite părinte... uite... ne aveam ca două surori bune...

Aici iar se opri Natalia. Ca fulgerul îi trecură prin minte anii de frăție în care a trăit cu Vitalia, apoi cuvintele cele din urmă rostite în biserică de părintele Exarh. „Iubiți-vă unii pe alții și ertați unul altuia greșalele voastre", și buzele începură să-i tremure.

Exarhul se bucură de încurcătura Nataliei și întrebă atunci pe Vitalia, cu aceiași asprime în glas:

— Spune, sfinția ta, ce ai împotriva maicei Nataliei?

— Să spui tot! — o îndemnă și maica Achilina.

Maica Vitalia se agăță cu mînile de spatele unui scaun, căci simțea că începe să se învîrtească locul cu ea. Dar încurajată ce privirea maicii Achilinei, deschise gura:

— Uite, cinstite părinte... cum să spui... de... uite, cinstite părinte...

— Și spune, soro, odată! — o încurajă din nou maica Achilina.

Dar maica Vitalia văzînd fața albă ca varul a maicii Nataliei, simți un nod în gît și începu să tremure.

Atunci părintele Exarh, încredințat că a sosit clipa pe care o dorea, se sculă de pe scaun și zise tare:

— De bună seamă că amîndouă vă simțiți de o potrivă de vinovate și din această pricină nu răspundeți la întrebările mele. De lucrul acesta sînt așa de încredințat, încît nu găsesc de nevoe să-mi mai pierd vremea cu niște păcătoase ca voi. Astfel de călugărițe care trăiesc în vrajbă, n'au ce mai căuta în mănăstire. Vă înștiințez dar, că voi face raport la Mitropolie ca să vă desbrace de haina călugărească...

— Să ne desbrace? — țipară deodată amîndouă împricinatele. Și ochii lor se întîlniră atunci plini de spaimă și de dragoste. Și că la poruncă se aruncară una în brațele celeilalte:

— Iartă-mă, Vitalio!

— Iartă-mă, Natalio!

— V'am iertat și eu! — zise atunci arhimandritul Pafnutie, podidindu-l un rîs sănătos...

— Și eu vă iert! — zise și maica stareța cu duioșie.

— Și eu! — zise maica Eraida din toată inima!

— Și eu! — zise maica Paisia cu gura pe jumătate.

— Și eu! — zise maica Iuvenalia cu gura pe sfert.

— Și eu! — zise și maica Achilina printre dinți.

* * *

A doua zi, după sînta liturghie, maica Natalia și cu maica Vitalia s'au așezat la ușa bisericii și cînd au eșit maicile au zis fiecare pentru sine:

— Blagoslovește, soro, și mă iartă pre mine păcătoasa!

— Domnul să te blagoslovească și să te ierte, — le-au răspuns maicile, fiecare după cugetul ei.

Și de atunci maica Natalia și cu maica Vitalia nu s'au mai certat niciodată, dar Diavolul și-a vîrît de bună seamă coada într'altă parte.

Damian Stănoiu

Inviere

Opreşte-te o clipă, suflete, din drum!
Tărimurile 'n care veşnic treci
Sint negre de prohoade şi de fum.
Ţi-s ochii stinşi, ţi-s gîndurile reci,
Iar glasul clopotelor, înmiit,
Te-a asurzit.

Nici amintirile nu te mai ştiu...
Eşti singur şi vei fi pustiu...

Dar se ridică vînt izbăvitor
Deasupra umbletului tău de rimă;
Se spală nourii şi se dărîmă
Biserici vechi subt clopotele lor,

Şi cerul se revarsă de lumină...

Deschide ochii, suflete, porneşte iar
Pe drumuri nouă care se desfac
Spre zări, de lîngă trupul tău sărac!

Şi fie-ţi calea bună..

Te-aşteaptă flori cu must de mătrăgună...

Dar despicînd al zărilor tezaur,
Vei fi prin veacuri slobod plug de aur...

G. Bărgăuanu

Prinţul Aiepa

Cînd s'a întors din Haliciu prinţul Aiepa, în urma lui s'au scurs peste hotarele Cumaniei Negre turme nenumărate de vite, care încărcate de prăzi şi lungi convoae de robi. La apa cea adîncă a Prutului el dădu fratelui său Asaduc o parte bună din plean şi roabe într'ales şi se despărţi de dînsul fără lacrimi şi fără vorbe. Înţeleptul Asaduc porni spre Siret, iar viteazul Aiepa îşi urmă calea pe Prut în jos şi merse zi şi noapte mereu până acolo unde din braniştele mlăştinoase întinse cît cuprinde zarea se desface, ca o mînecă dintr'un veşmînt de uriaşi, o vale verde şi mănoasă prin mijlocul căreia şerpuia domol rîul Baghlu.

Era în luna înflorită a lui Maiu, cînd nimeni nu-şi aminteşte de moarte şi cînd cel mai plăpînd fir de iarbă şi cea mai măruntă vietate se simt libere, mari şi însemnate între pămînt şi ceruri. Armia Cumanilor biruitori venea fără veste, ca un val de înnec într'o ţară uscată de soare. Vitele obosite de cale lungă mugeau jalnic, oile zbierau strigîndu-şi zădarnic mieii înjunghiaţi, iar din gloata flămîndă şi istovită a robilor se amestecau într'un murmur surd plînsetele mamelor cu ale fetelor mari, gemetele răniţilor şi ale bolnavilor şi strigătele de ură ale tinerilor ferecaţi. Acum se zăreau de departe, printre sălciile pletoase, şatrele Cumanilor învăluite în fum, se auzeau cînii scheunînd în legătoare şi copiii ţipînd pe malul gîrlei.

Aiepa dete poruncă de oprire şi cîmpul răsună până departe de strigătele aspre ale başilor, care îşi jucau caii în jurul nesfîrşitei gloate de robi. Aceştia, legaţi unii de alţii cu funii groase de cînepă, căzură la pămînt, găsind în odihnă cel dintâiu semn al milostivirii dumnezeului creştin. Başii orînduiră ca bărbaţii din plean să fie odihniţi şi hrăniţi bine cîteva zile de-a rîndul şi apoi să fie duşi la arat meiu pe coastele dealurilor dimprejur. Prinţul porunci să i se ridice un cort nou şi larg, departe de şatre şi acolo să i

se aşeze un culcuş bogat şi să i se aducă roabele pe care însuşi le alesese. Celelalte fură împărţite pe căpitenii de cete pentru desfătarea oştirii, până la cel dintâiu tîrg de robi de la Marea Neagră.

Arcaşii smoliţi ai prinţului găsiră corturile lor sărace, murdare şi afumate, în care mişunau copii zdrenţuroşi şi femei gîlcevitoare îmbrăcate bărbăteşte. Unul cîte unul ieşeau cu fruntea încreţită de desgust şi furişîndu-se în tabăra roabelor îşi luau cîte una bălae şi intrau în codrul de peste Baghlu. Până departe răsunau văile de cîntece plîngătoare de naiu şi de tilinci. Arcaşii cumani îşi răscumpărau în tihnă ostenelele şi suferinţele din războiu cu hartane de miel fript, cu ulcioare de vin şi cu roabe tinere şi bălăi. Aceasta o făceau cu îngăduirea prinţului Aiepa însuşi, care acum petrecea departe de cortul soţiei lui, în cîntări măestre de lăute şi de naiu, pe cînd ostaşii lui se desfătau pe iarba moale din pădure înspăimîntînd pasările cerului prin chiotele şi strigătele lor pătimaşe. Ziua nu se mai despărţea de noapte, căci odihna şi oboselele petrecerii se urmau la întîmplare.

Femeile cumane, părăsite de bărbaţi şi de ibovnici, şedeau adunate zi şi noapte în jurul focurilor de găteje, îşi băteau copiii flămînzi, făceau vrăji, plîngeau la lună şi la soare şi chemau cu lacrimi amare şi cu strigăte dureroase duhurile strămoşeşti din haos ca să se scoboare deasupra şatrelor şi să le aducă bărbaţii din pădure. Cînii legaţi de carele înalte îşi arătau mila şi iubirea pentru stăpînele lor prin chelălăite şi urlete sfîşietoare, pe cînd copiii bătuţi şi blestemaţi de mame şi de surori, se adăposteau în halaturile bătrînilor, care şedeau trişti la umbra corturilor cu picioarele sub dînşii şi tăceau cu îndărătnicie.

In fiecare zi ostaşii ridicau din ascunzişuri roabe ucise de cuţit ori de otravă, dar nimeni nu căuta pe vinovaţi, fiindcă bîlciul de robi se apropia şi fiecare se gîndea că vremea trece repede şi pe vecie. Cîteodată, subt care se găsea şi vre-un arcaş zgîrcit ca o rîmă de chinurile otrăvii, dar nimeni nu căuta să pătrundă taina morţii lui, iar flacările rugului odată cu trupul neînsufleţit, nimiceau orice urmă a faptei.

Mîndra Cececlia, cea mai frumoasă femee din cîte luase din neamul său prinţul Aiepa, fiica vestitului Aroslanapa-Khan de la Bug, după nopţi de veghe şi de plîns văzînd că prinţul nu mai vine în cortul ei, se gîndea acum la răzbunare, la fapte nebune şi la moarte. Pe cît de furtunoasă îi era cugetarea şi închipuirea pe atît de liniştită îi era înfăţişarea. Şedea culcată pe divanul ei acoperit cu piei şi blăni scumpe de Bolgar, iar la o parte şedea jos răzemată într'o mînă roaba de încredere şi aştepta zădarnic porunci dela dînsa. Era Maria, o creştină, răpită de Cumani cu zece ani mai înainte din părţile muntoase ale Ungariei. Aiepa avea atunci numai nouăsprezece ani, iar Maria—soţia tînără a unui nemeş—era atît de ispititoare în veşmintele ei scumpe şi frumoase, în cît prinţul îşi puse viaţa în mare primejdie ca s'o răpească din braţele nobilului ei bărbat, care căzu luptînd vitejeşte.

Aiepa demult o părăsise, deoarece ea fusese sluțită de o boală grea, dar ca o slabă dovadă de recunoștință pentru cei doi ani fericiți, o făcuse roabă de încredere în cortul domnesc. Maria îl ura pe prinț din toată inima din pricină că îl iubise cu patimă mare altădată. Cînd îl vedea înaintea ei, întotdeauna simțea că inima i se strînge mai întâiu și apoi se topește încet ca un bulgăre de ceară. Pentru Cececlia, soția nefericită a nestatornicului prinț, ea simțea mai mult dispreț decît milă, fiindcă o urîse de moarte odinioară cînd o văzuse dormind și zîmbind fericită în patul, din care ea fusese isgonită de o soartă dușmănoasă. Acum cînd o vedea sfîrșită de suferințele iubirii simțea tot mai mult în suflet puterea de a se arăta mai bună, mai credincioasă și mai înțeleaptă la cuvînt.

— Mărită stăpînă,—începu ea, după ce se săltă în picioare și se închină smerită la picioarele prințesei — au venit doi preoți creștini din țara părinților mei și acum ei așteaptă milă și adăpost de la prea luminatul beg. Eu am vorbit cu dînșii și ei cunosc jalea și amarul măriei tale. Bine ar fi dacă le-ai asculta povața.

— Nu-mi trebue—gemu încet prințesa—Aiepa n'a venit în cortul meu de două luni.

— Mărită stăpînă—reluă cu blîndețe stăpînită Maria—ascultă odată și de sfatul unei roabe nemernice. Numai preoții noștri ar putea îndupleca pe slăvitul beg să vie alături de prea cinstita și bine credincioasa lui soție. Legea noastră nu dă voe bărbatului să se despartă de femeia sa și nici să aibă mai mult de o femee.

Cececlia nu răspunse nimic, fiindcă în mintea ei se oprise îndărătnică icoana unei răzbunări sîngeroase urmate de desfrîu în tovărășia călăreților cu căciulele negre. Inima îi bătea cu putere, dinții i se strîngeau de ură odată cu pumnii ferecați de inele scumpe. Abia într'un tîrziu, ca după o furtună, mintea ei începu să se limpezească și inima să i se înmoaie la gîndul trist că e părăsită, umilită, nefericită ca cea din urmă roabă. Ochii ei întunecați de sprincene groase lăcrămau încet iar pieptul i se mișca rar ca apăsat de o greutate peste seamă de mare. Întoarse privirile spre nesfîrșitul cîmpiilor înflorite ale Prutului, apoi vroi să spue ceva Mariei, dar aceasta dispăruse din cort, de oarece luase tăcerea prințesei drept un semn de aprobare.

Peste puțin se auziră afară glasurile mînioase ale străjerilor care zătihniră îndată după vorbele meșteșugite ale roabei de încredere. Pieile de la intrare foșniră tăios și Maria călăuzi doi străini bătrîni, doi preoți catolici.

Cortul era larg și încăpător. O roabă bătrînă se ivi de după o pînză cu o lumînărică de ceară în mînă și o lipi deasupra vasului de mirodenii, apoi pieri undeva. Cececlia ședea culcată pe divanul ei cel scump, lăcașul fericirei de altădată, și întoarse capul numai de-abia.

— Domnul să ne fie cu noroc!—salută unul din străini și amîndoi se închinară cuviincioși după obiceiul țării.

— Cu noroc să ne fie!—îngînă încet prințesa—Cine sînteți

și de unde veniți?—întrebă ea fără interes, după datină, măcar că știa bine cine sînt și de unde vin.

Atunci unul din oaspeți păși înainte, făcu o închinăciune smerită și rosti cu glas rar vorbe gîndite de mai înainte.

— Sîntem doi frați întru credința noastră creștinească, sîntem doi călugărași, șerbi prea umiliți ai prea sfinției sale Papa, cu bine cuvîntarea Celui atotputernic și a-toate-știutor: Venim din țara ungurească și sîntem Pecenegi de neam, de la apa cea șerpuită a Tisei, și duhul sfînt al Apostolilor ne-au îndreptat pașii spre frații noștri Cumani, să-i împărtășim și pre dînșii de credința cea mare, de credința cea luminată care face pre oameni fericiți și pre pămînt și în ceriuri.

Cececlia nu auzi lămurit de cît începutul. Lumînărica pîlpîia în întunericul amurgului făcînd jocuri bizare de umbre pe păreții cortului. I se părea că prințul Aiepa săvîrșea vinovatele lui plăceri în jurul cortului soției sale spre cea mai mare batjocură și umilire.

— Am auzit—continuă celălalt călugăr—că măria ta suferi, iar datoria noastră creștinească ne îndeamnă să alinăm suferințele de ori ce fel și ori cine le-ar purta în suflet.

Prințesa nu auzi. Sîngele păgîn îi urla în tîmple, iar inima îi ardea de dorinți și de sete de răzbunare. Inchipuirea ei bolnavă îi zugrăvea femei blonde, nerușinate, bete și nebune de plăcere, iar mai mult decît toate o chinuia gîndul că femeile acelea erau frumoase, mai frumoase decît dînsa.

Iisus Nazarineanul... iubirea aproapelui... jertfirea patimilor lumești... iertare... iubiți pe cei ce vă urăsc... Toate aceste vorbe îi veneau la auz supărătoare, fără noimă, fără legătură între ele, ca dintr'o limbă prea puțin cunoscută, deși călugării vorbeau în limba părinților ei. Cuvintele creștinești răsunau searbăde, ironice, ca o urare de sănătate și de noroc unui muribund sau unui întemnițat pe viață.

— Aiepa n'a venit în cortul meu de două luni—îngînă ea cu vocea tremurată și simți că viața i se stinge în piept de durere.

Călugării înțeleseră că diavolul pusese prea mare stăpînire pe inima slabă a prințesei și că numai Aiepa însuși ori moartea ar fi putut să-i dea auz spre ascultare și minte ca să înțeleagă învățătura lui Hrist.

— Ne ducem, frumoasă prințesă — rosti unul din călugări, închinîndu-se cuviincios. Ne vom ruga pentru liniștea și fericirea măriei tale. Nădăjduim că Domnul ne va asculta și vom avea sfîntul lui ajutor ca să ducem la bun sfîrșit o faptă creștinească, iar binecuvîntarea prea Sfinției Sale Papa va fi o dulce răsplătire pentru noi.

Călugării se mai închinară odată cu multă smerenie și porniră încet, sprijinindu-se cu băgare de seamă în toegele lor, pentru a se asemăna cît mai bine cu sfinții Apostoli. Maria îi duse în cortul baș-străjerului, de unde îi luase.

Noaptea era întunecoasă. De pe dîmbul, pe care erau așe-

zate corturile căpiteniilor cumane, se vedea prin întuneric o mare de flăcări în valea şatrelor. La para focurilor jucau umbrele negre ale femeilor şi ale bătrînilor. In depărtări înşelătoare, între sălciile de pe malul Baghluiului, focuri mari pîlpîiau deodată pentru a pieri răpede în întunecime, iar în urmă răsunau înfiorătoare strigătele răguşite ale ostaşilor beţi şi ale roabelor. Din vreme în vreme cîte un ţipăt sfîşietor de femee ori vre-o strigare prelungă a străjerilor de pe movile măsurau parcă adîncimile nesfîrşite ale întunericului.

* * *

Aiepa-Khan se trezi destul de tîrziu. Afară pe cîmpul neted din faţa cortului său era adunată pentru rugăciune straja cumană. Cînd prinţul ieşi mîndru cu căciula plecată pe ceafă şi cu buzduganul în mîna dreaptă, başi-străjerii se repeziră în cale-i şi căzură cu frunţile în ţărînă dinaintea lui, pe cînd oştirea se îndoi încet ca o pădure izbită de vijelie. Aiepa atinse încet cu buzduganul grumazurile căpitanilor, făcu doi paşi înainte şi întinse dreapta spre ostaşi, care căzură ca săceraţi cu frunţile în iarbă, apoi se întoarse cu faţa spre răsărit şi întinzînd buzduganul spre soare rosti solemn:

— Soare sfînt, adu robilor tăi sănătate, noroc şi prăzi bogate!...

Şi el se plecă încet cu faţa spre pămînt.

— Soare sfînt, soare sfînt! — îngînară după Aiepa străjerii printre firele de iarbă, unind în aceste două vorbe rugămintile cu mulţumirile lor.

Aiepa se ridică, iar ochii îi străluceau subt sprincenele-i stufoase şi îmbinate.

— Tengri să fie pururi cu voi! — se adresă el ostaşilor drept salut şi cuprinse toată oştirea cu privirile-i agere de vultur.

— Tengri, Tengri! — murmurară străjerii uimiţi de prinţul lor innalt, voinic, frumos şi viteaz.

La un semn al begului, başii îşi luară fiecare ceata sa şi se pierdură printre sălciile rîului, iar Aiepa rămase privind în urma lor încrezător şi mîndru.

Un călăreţ venea ca o lăcustă uriaşă prin fineţe. Ajuns lîngă cort sări de pe cal şi lipindu-şi umărul drept de coama calului îşi aşeză arcul pe umărul stîng.

— Ce veste aduci? — îl întrebă liniştit prinţul.

— Vin astăzi solii Ruşilor din Haliciu. Pe la nămezi vor fi aice.

— Ştii ce vor?

— Vin să-şi răscumpere robii.

— Bine. Poţi să te duci. — Şi prinţul ridică scurt buzduganul, în loc de comandă. Călăreţul se aruncă pe cal şi o luă în goana mare pe acelaşi drum pe care venise.

Cînd să intre în cort, auzi în urmă glasuri mînioase de ostaşi, întrerupte de altele blînde şi supuse. Intorcîndu-se văzu cum doi Cumani cu arcurile pe umere şi cu baltagul în mîna dreaptă

duceau din urmă doi oameni bătrîni, cu plete lungi şi bărbi scurte, cu mantale largi de şiac, încinse la mijloc cu găitane groase negre.

Aiepa se uită la ei şi văzîndu-i netunşi şi cu bărbile scurte, îi părură anapoda; de abia îşi putu ţine rîsul.

La depărtarea cuvenită ostaşii apucară pe călugări de pulpană şi îi traseră atît de tare că mai îi trîntiră jos, apoi făcînd cîte un pas în lături salutară cu multă stăruinţă pe prinţ. Călugării se ploconiră pe cît putură mai bine şi mai mult.

— Cine sînt urîţii aceştia? — întrebă Aiepa rezemîndu-şi buzduganul de umărul drept.

— Doi preoţi creştini, măria ta — răspunse unul din ostaşi. — Acei care au fost găsiţi ieri aproape de şatre; îi aducem de la cortul baş-străjerului, după cum am primit poruncă.

— Inţelegeţi limba noastră? — întrebă prinţul pe călugări, făcîndu-le semn cu capul şi cu buzduganul ca să vie mai aproape.

— Inţelegem, prea slăvite şi înălţate beg — rosti cu frică unul din călugări. — Sîntem doară Pecenegi şi vorba noastră precum aveţi ştiinţă, se aseamănă cu cea cumană.

Celălalt călugăr făcu un pas înainte şi mai închinîndu-se odată rosti vorbe gîndite de înainte:

— Fii prea mărit şi prea norocos, viteazule prinţ! Sîntem doi fraţi întru credinţa noastră creştinească, precum aveţi, credem, ştiinţă. Cu multă trudă am străbătut munţii cei înalţi de la apus prin ţara Sekelilor şi printre stînele Valahilor şi am ajuns acolo unde demult ne era dorinţa să ajungem.

— Şi ce căutaţi în ţara mea? — îi întrebă cu asprime prinţul.

— Apoi, prea luminate beg — continuă călugărul — în legea noastră scris este că datoria unui bun creştin e să meargă şi să înveţe noroadele cuvîntul lui Dumnezeu, unul singur şi adevărat. Cuvîntul lui Dumnezeu aduce tămăduire celor bolnavi, mîngîiere celor întristaţi şi linişte sufletească celor arşi de patimi lumeşti şi nefericiţi pe pămînt.

Prinţul rîse mai întâiu şi zise:

— Aţi greşit drumul, bre! In ţara Cumanilor acum e trai bun cu mîncare multă, cu vin limpede, cu cîntece vesele de naiu şi cu roabe bălăi din Haliciu. Tot aşa să ne fie cît vom trăi!

Şi prinţul rîse iarăşi clătinîndu-şi capul şi ţuguindu-şi buzele a dispreţ.

— Ai uitat, mărite beg — reluă călugărul liniştit — că în ţara Cumanilor sînt şi femei. Aceste femei nu petrec, ci dimpotrivă sufăr amar batjocura bărbaţilor, crescîndu-le copiii în blesteme şi bocete.

Şi călugărul începu să propovăduiască cu vorbe frumoase şi cu pilde bine alese. Şi de ce vorbea, simţea cum în inimă îi sporeşte căldura şi puterea credinţei. Dar prinţul nu avea auz pentru astfel de vorbe şi nici minte care să le judece şi să le priceapă, fiindcă simţurile lui odihnite prin somn, adulmecau desfrîul ispititor, căci din cort veneau adieri parfumate din baia roabelor no-

bile şi ciripire gingaşă de glasuri feciorelnice. Vorbele călugărilor se urcau în văzduh ca un abur nevăzut şi nefolositor.

— Puteţi pleca — le zise el, oprind pe propovăduitor la mijlocul cuvîntării. — Duceţi-vă la şatrele din vale, dar pe aici să nu vă mai calce picioarele!

Prinţul se întoarse scurt, ostăşeşte, şi intră în cort fără să mai vadă figurile călugărilor umiliţi şi dezamăgiţi. Şi în mintea amîndurora lumină ca o mustrare blîndă versetul din evanghelie: „Anevoie va intra bogatul în împărăţia cerurilor!" Ştiau ei de înainte că religia lui Hristos vorbeşte inimii săracului şi celui în grea suferinţă, dar trebuia dat Cezarului ce i se cuvenea.

Aiepa se aşeză pe un capăt al divanului şi se gîndea la solia Ruşilor. Fel de fel de hotărîri treceau prin mintea lui şi toate se schimbau una împotriva celeilalte, afară de una singură nestrămutată. Ar fi fost în stare să dea toţi robii — femei şi bărbaţi, ar fi dat chiar femei cumane, chiar pe Cececlia însăşi, numai ca să-i rămie cele două fiice de voevod: Olena şi Ana. De o lună de zile se desfăta el cu dînsele şi n'ar fi putut spune care era mai frumoasă, care era mai gingaşă, care era mai fermecătoare. Adeseori în ameţeala plăcerilor îi veneau gînduri nebune, îi venea să moară împreună cu aceste zîne, îi venea să le ucidă de frică să nu se sature vreodată de farmecul lor. Atunci eşea din cort şi se primbla în răcoarea nopţii spre uimirea străjerilor. Cele două fete bălai erau acum o parte din carnea lui, şi fără dînsele n'ar mai fi putut sta nici o clipă în tabără, ci ar fi pornit la războae grele în căutarea gloriei şi a morţii.

Un sunet de corn anunţă că solia se apropie de cort. Se auzeau acum glasurile aspre şi cunoscute ale ostaşilor. Aiepa se sculă în picioare, îşi aşeză îmbrăcămintea cum ştia el că-i stă mai bine şi se aşeză iarăşi pe divan aşteptînd să fie vestit de străjerul de zi.

Solii sosiră călări pe cai buni împodobiţi cu zale de sîrmă galbenă. Cînd eşi prinţul, ei îşi scoaseră din cap căciulele scumpe şi îşi îndoiră spatele şi genunchii înaintea lui. Unul din ei, care după chip se vedea că e de alt neam decît ceilalţi, păşi înainte şi salută în limba Cumanilor:

— Tengri cel veşnic să-ţi fie cu noroc!

Aiepa şopti încet răspunsul şi-i făcu semn cu buzduganul ca să vorbească.

— Luminate beg — începu solul. Sîntem trimeşi de bunul nostru stăpîn şi domnitor, Kneazul Michail Romanovici, ca să-ţi aducem din partea măriei sale urări de sănătate şi de voe bună. Măria sa doreşte din suflet să trăiască în bună pace cu vrednicii prinţi cumani şi de aceia ne-a trimes pe noi ca să-i aducem la îndeplinire gîndul şi dorinţa.

Aiepa zîmbi cu bunăvoinţă şi clătinînd uşor din cap răspunse:

— Şi noi dorim şi gîndim tot aşa.

— Noi ştim că măria ta eşti fiul marelui Korksuz — continuă

solul — şi multă prietinie a fost între răposatul Kneaz Roman şi între părintele măriei tale. Mulţi duşmani s'au întors cu oasele fărîmate şi cu ruşine mare de la hotarele ţărilor noastre. Ce bine ar fi să se poată lega o prietinie cît mai trainică între Ruşi şi Cumani, mai ales acum cînd Tătarii izbesc cu furie pe Ruşii din răsărit!...

Şi solul îi înşiră o mulţime de fapte despre care Aiepa nu ştia nimic şi nici nu le asculta cu luare aminte. Prea departe îl ducea cu gîndul solul vorbăreţ. De aceia el nu se putu stăpîni şi-i făcu semn din buzdugan să se oprească.

— Şi ce vreţi acum? — îi întrebă el nerăbdător.

Solul era bucuros că ajunsese atît de curînd acolo unde-i era gîndul.

— Măria ta, ai un prilej foarte nimerit să arăţi Ruşilor din Haliciu o inimă aleasă şi să le schimbi lacrimile de jale în lacrimi de bucurie. Dă-ne înapoi robii şi vei fi încărcat de daruri şi de binecuvîntare.

Prinţul rămase pe gînduri. El nu avea în minte decît pe cele două fete al căror suspin de iubire îl auzea în preajma lui şi a căror răsuflare fierbinte şi parfumată o simţea chinuitor. Nu-i trebuia nici un rob, de nici un neam, dar să-i rămie Olena şi Ana. Porunci străjerului să cheme numaidecît pe bătrînul sfetnic Itler, care aştepta de multă vreme posomorît o astfel de poruncă.

Bătrînul Itler, rudă de aproape cu prinţul, veni încet, sprijinit în toiag, cum îi cerea vrîsta şi rangul, deşi bucuros ar fi venit în fugă. Prinţul îi spuse în scurt ce doreau solii.

Itler se uită viclean la stăpînul său, apoi cu multă nevinovăţie la soli, şi rosti rar:

— Mărite stăpîne! Robul, prin voia lui Tengri sfîntul, nu se mai poate întoarce la vatra lui. Porunca lui Tengri spune: „Cînele străin să nu-l cruţi, pe rob să nu-l dai vetrei lui!" Apoi: „Femeia ori se răpeşte ori se cumpără; robul ori se vinde ori se ucide". Nu da robii la vatra lor, măria ta, că vei avea duşmani mai mari şi mai veninoşi.

Şi bărînul se plecă cu palma dreaptă în dreptul inimii.

— Dar cu roabele, cu femeile, ce facem baş-sfetnice? întrebă cu glas tremurat Aiepa.

— Sfetnicul se uită cu înţăles la prinţ şi rosti după o scurtă gîndire.

— Femeile trebuesc vîndute înaintea bărbaţilor, şi cît mai repede, altfel oastea măriei tale nu va mai fi bună de cît doar de prins raci din Baghlu. Vinde femeile, măria ta, sau, dacă vrei, dă-le înapoi Ruşilor, dar nu le mai ţine nici o zi lîngă şatre. Dă înapoi satanele acestea! — strigă bătrînul cu ura omului care a trecut peste vîrsta de iubit.

Aiepa se posomorî. Faţa lui arăta mîndrie şi încăpăţînare. Făcu semn bătrînului să plece şi apoi dădu solilor un răspuns la care nu se aşteptaseră.

— Vă dau pe toţi robii: femei şi bărbaţi, de hatirul măriei

Sale Kneazului Mihail, de acuma înainte fratele meu iubit. Îmi opresc pentru seraiul meu două fete, care vor fi soțiile mele.

Un sol cercă să înduplece pe prinț să dea și pe aceste două fete, de oarece el fusese rugat fierbinte de părinți care îi juruiseră un preț neobișnuit de răscumpărare.

Prințul nu-i răspunse, ci lăsă îndărătnic corpul pe spate și îl privi amenințător. Solul înțelese și tăcu. La porunca lui Aiepa se adunară toți bașii oastei.

— Să adunați toți robii din Haliciu—le porunci el—și să-i dați în seama solilor țării lor. Opriți o sută de ostateci dintre nobili și fețe bisericești, care vor fi sloboziți cînd va sosi plata de răscumpărare și se vor întoarce tefere călăuzele noastre.

— Și femeile? — întrebă un căpitan înalt și voinic, făcînd ochii mari.

— Și femeile;—am spus odată—Și prințul se uită mînios la bașii oastei.

Aceștia plecară încet, posomorîți. Aiepa nu se miră de încetineala mersului lor. Dădu porunci unui baș-străjer să ducă pe oaspeți într'un cort bun și să le aducă tot ce ar dori: mîncare, băutură, femei și lăutarii cei mai iscusiți. Solii mulțumiră cu vorbe frumoase, și cu multă bucurie plecară pe urma ostașului cuman.

Către seară valea răsună de cîntecele și chiotele robilor ruși și ale femeilor cumane, pe cînd femeile roabe se despărțeau cu jale amară de vrednicii ostași cumani. Au trebuit vre-o cîteva zile pînă să poată fi adunate aceste femei din desișurile pădurii. Convoiul lor a pornit la drum abia la o săptămînă după acel al bărbaților și vre-o sută de femei nici n'au mai plecat, ci au rămas ascunse prin pădure și prin șatrele ai căror stăpîni erau văduvi sau holtei. Vre-o patruzeci de roabe au murit înjunghiate de dușmancele lor din șatre, care le ațineau calea pe înserate. Mulți ostași se tîrîră în genunchi înaintea prințului ca să le dea voie să-și păstreze roabele în șatre, în afară de soții, dar prințul i-a alungat cu lovituri de buzdugan. Au venit să-l roage, ciripind vorbe cumane, un roi întreg de fete ca să rămîe mai departe pe lîngă arcașii măriei sale, dar și pe dînsele prințul le-a alungat cu vorbe aspre.

După ce puse la cale un lucru atît de însemnat prințul se închise din nou în cortul său, uitînd de lume. Adormea și se trezea fericit, iar somnul îi era fără vise.

Cececlia, soția obijduită, nu mai dormea, iar sunetele tilincilor de la cortul prințului i se scurgeau în inimă ca o otravă omorîtoare. Părea că-i aduc bucată cu bucată icoana desfrîului și chipurile sălbătăcite de beție ale fâptașilor, și din ce în ce mai luminos se întruchipa în mintea ei gîndul răzbunării. Maria fugise într'o noapte ca să ajungă din urmă convoiul roabelor din Haliciu cu gîndul de a se duce să moară într'o mănăstire din țara ei. Cececliei nu-i păru rău după dînsa. Simțise ea bine inima acelei femei cu cugetul ascuns ca ghiarele unei pisici. Acum avea o altă roabă de

încredere, mult mai credincioasă. Era o femee bătrînă din neamul Kangliilor și era meșteră în vrăji și în otrăvuri tari. Mai înainte fusese ținută mai mult pe lîngă cuhne, acum ea ședea cu picioarele subt dînsa lîngă divanul prințesei și dormea cu fruntea rezemată de marginea divanului.

— Kizicila!—o strigă prințesa într'o noapte.

Roaba sări speriată de glasul neobișnuit al stăpînei sale.

— Du-te chiar acum și cheamă în cortul meu pe *Zimbru*— îi porunci ea.

„Zimbrul" era cel mai vrednic căpitan din oastea cumană, acela care întrebase pe Aiepa dacă se întorc la vetrele lor și femeile ruse. Numele lui drept era Cordupa, dar pentru furia cu care se răpezea cu baltagul în cetele dușmane, căpătase supranumele de Zimbru.

Zimbrul, mînios pe Aiepa că-i luase roabele, veni cu gînd rău asupra lui. Cececlia îl aștepta în fum de mirezme și în veștminte străvezii persienești.

A doua zi la rugăciunea soarelui nu veni Zimbrul și nimeni dintre bași nu putu să spue unde era el. Numai un străjer dela cortul prințului clipea răpede și-și mușca buzele pentru a-și opri taina în inimă. Era o taină prea mare pentru limba lui. Aiepa nu întrebă a doua oară.

Intorși la șatrele lor, ostașii cumani se făcuseră hursuzi și din nimica toată se luau la sfadă cu femeile lor, și mai totdeauna ajungeau la bătae. In fiecare zi se înălțau ici și colo țipete și bocete de femei și înjurături grele de ale bărbaților. Totuși, noaptea pădurea era învăluită de întuneric și de pace, iar în locul cîntecelor pătimașe de mai înainte, răsunau înfiorătoare țipetele păsărilor de pradă la apropierea toamnei. Focurile dintre șatre se stîngeau odată cu văpaia amurgului și o liniște tristă plutea deasupra văii. Strigarea străjerilor de pe movile și semnalele de bucium se stîngeau jalnice în depărtări ascunse. In inimile arcașilor sprincenați ardea tot mai mult dorul de ducă, setea de isprăvi războinice, iar viața în șatre le era un chin. Fiecare aspect al naturii, cît mergea soarele dela răsărit la asfințit, le aducea în închipuire icoanele ispititoare ale roabelor bălăi și ochii li se umezeau de dor și de suferință. Incetul cu încetul însă, timpul, ca o mare nemărginită, cufunda în adîncurile uitării tot ce a fost odinioară. Femeile cumane erau zilnic certate de bătrîni că își schimbaseră portul și purtările cuviincioase pe cînd bărbații mai tineri căutau și li se păreau că găsesc pe chipurile femeilor cumane trăsături asemănătoare cu cele ale femeilor din Haliciu. Intunericul nopții, cîntecele pătimașe de iubire, freamătul frunzelor veștede de toamnă și vîntul rece, care pătrundea cu șuerături triste prin pînzele afumate ale corturilor, aducea în mintea Cumanilor gîndul mîngîetor că în toate femeile e același om. Totuși vitejii arcași păstrau mai departe ura lor față de prințul Aiepa, care îi alungase cu atîta cruzime din brațele roabelor. Dar cine mai iubea acum pe Aiepa din poporul șatrelor din vale? Prințul era sortit pieirii.

In fiecare zi se șopteau prin tabără vești care de care mai ciudate și toate rele pentru prinț. Toți știau că Cececlia petrece de o săptămînă cu Zimbrul. Insuși Aiepa aflase și vestea îl bucurase în oarecare măsură, fiindcă nu înțelese că Cececlia încerca cea dintâiu răzbunare. Cele două fete bălăi aveau acum visuri rele și tresăreau din somn, fiindcă văzuseră în privirile tuturor străjerilor și ale roabelor cumane numai ură și amenințare. Prințul nu înțelegea teama lor, dar simțea și el că, dela cel din urmă ostaș până la sfetnicul Itler, toți ascundeau în fața lui o taină neplăcută. De aceia el se făcuse mai rău, dădea pedepse aspre ostașilor și bătea adesea cu buzduganul pe bași.

Intr'o noapte cu lună Zimbrul, înțeles din vreme cu toți bașii oastei, năvăli în cortul lui Aiepa. Cu toată vitejia lui, el căzu hăbucit de sulițe și de baltage. Trupul lui fu ars pe rug împreună cu trupurile celor două roabe, ucise și ele de ostașii setoși de sînge, mai ales întărtați de țipetele lor de groază.

A doua zi noul beg al Cumanilor dădu porunci ca șatrele să fie puse pe care și duse mai departe în susul rîului, la un loc unde trebuiau săpate bordeele pentru iarnă. Zimbrul avea un bordei mai mare, cu păreți groși de lut ars bine. In el așezase încă două femei tinere, afară de Cececlia, ca să-i fie de desfătare pentru nopțile lungi de iarnă. Soția marelui Aiepa privea cu răbdare multă la petrecerile Zimbrului, iar loviturile de biciu pe care le primea din cînd în cînd dela dînsul, ca și vorbele de ocară n'o dureau atît de tare, fiindcă nu-l iubise niciodată. Ostașii cumani zămisleau copii și făureau arme tăioase pentru primăvară în dorința de a porni spre Ungaria sau Haliciu. Văpaia luminoasă a războiului îi ispitea deopotrivă pe toți, ca para luminării pe noroadele proaste de fluturi.

T. Hotnog

Incercări de legislație anti-veneriană

Studiu medico-juridic și social

Problema delicată și complexă a profilaxiei veneriene a preocupat mai în toate timpurile opinia și administrația publică de oarece morbiditatea și gravitatea acestor boli constituesc un pericol social tot așa de mare cași cancerul, alcoolismul, tuberculoza.

Mijloacele de luptă întrebuințate până în prezent împotriva boalelor sexuale nu mai corespund necesității vremurilor și epidemia veneriană amenință să cotropească întreaga generație actuală.

Aceste metode, care nu sînt decît repetarea vechilor procedee aplicate într'o vreme cînd morbiditatea nu era prea mare, nu constituesc decît paliative care nu sînt capabile să distrugă răul la rădăcină.

Războiul, marele războiu european, a schimbat fundamental lucrurile.

Consecutiv războaelor, în toate timpurile, s'a putut constata o dezvoltare considerabilă a prostituției, care fatalmente atrage după sine și o recrudescență a epidemiei veneriene. In această privință exemplele sînt edificatoare; astfel, Blaschko, amintește de Suedia care cu ocazia invaziei rusești, în spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, a fost cuprinsă de o năprasnică morbiditate veneriană ale cărei urmări nu au putut fi stinse decît după trecerea mai multor decenii.

Recordul nu a fost întrecut până la războiul mondial, cu ocazia căruia milioane de indivizi tineri au fost pentru multă vreme separați de căminurile conjugale, ceiace fatal trebuia să contribue la o promiscuitate sexuală între elementele di-

feritelor națiuni beligerante și să favorizeze cea mai largă difuzare a prostituției și a boalelor venerice.

Observațiile au arătat că extinderea acestor boale în timpul războaelor, se efectuează aproape deopotrivă în mediile urbane cît și în cele rurale. După datele lui Blaschko, orașele mari ar da o procentualitate cu 50 la sută mai mare față de sate[1]. In aceste condiții bolile venerice apar ca un mare flagel al războiului, prin frequența apariției și imposibilitatea de a se recurge la o profilaxie rațională.

Cercetările statistice recente din Germania au arătat în mod evident cum boalele venerice au contribuit la scăderea natalității[2].

Deoarece la noi bolile venerice nu sînt declarabile, lipsesc informațiile precise pentru a arăta ravagiile pricinuite de acest flagel ;—vom aminti numai că într'o conferință ținută la Institutul Pasteur din Paris, Levaditi a spus că, „a văzut în Ardeal orașe întregi unde sifilisul bîntuia în toată amploarea, amintind endemiile omorîtoare care au urmat importației verolei în Europa". [3]

Prin analogie cu ravagiile produse de sifilis în alte părți, și în raport cu numărul locuitorilor țării noastre,—după aprecierea lui Nicolau—sifilisul ar ucide pe an peste 25.000 copii [4].

Aceste cifre adunate—scrie în raportul său Nicolau—ne dau dreptul să spunem „că toate epidemiile care s'au abătut asupra omenirii nu au făcut la un loc atîtea victime cît face sifilisul pe tăcute, pe neștiute. Dacă vom continua să privim chestiunea cu aceiași nepăsare ca până acum, putem prezice că în curînd se va sfîrși cu legendara virtute prolifică a poporului nostru, acțiunea feticidă și abortivă a sifilisului reducînd în proporții din ce în ce mai îngrijitoare excedentul natalității".

In alte părți,—în Prusia, – după cercetările făcute de guvern pe cale de recensămînt, rezultă că la 10.000 oameni, 28 erau atinși de boli venerice ;—la Berlin, proporția se menține la 142 bolnavi pentru 10.000 locuitori, iar în orașe cu mai mult de 100.000 locuitori, 100 la 10.000 ;—în orașe cu o populație mai mare de 30.000 locuitori, procentul arată cifra de 45 la 10.000 locuitori [5].

Concluzia acestei statistice e că morbiditatea veneriană se află în raport direct cu mărimea orașelor.

In 1905, datele statistice din Suedia, culese pe cale de anchetă, au dat următoarele rezultate : [6]

1 *Blaschko A.*, Welche Aufgaben erwachsen dem Kampf gegen die geschlechtskrankheiten aus dem Kriege.—Verlag Iohann Ambrosius' Barth, Leipzig, 1915.

2 *A. Blaschko* Geburtenrückgang und Geschlechtskrankheiten, Leipzig, Ioh. Ambr. Barth, 1914.

3 *C. Levaditi* Conférence faite à l'Institut Pasteur sur la prophylaxie de la Syphilis, 1923.

4 *S. Nicolau*, Problema sifilisului la noi și profilaxia acestei boale, Eminescu, 1926.

5 *A. Flexner*, La prostitution en Europe, Payot, 1919.

6 *A. Flexner*, op. cit..

				Sifilis	Șancru	Gonor.
Stockholm	pop.	317.964	loc.	23,0	1,2	31,2
Götzberg	„	138.030	„	15,6	1,4	18,9
Malmö	„	70.797	„	14,4	3,1	28,6
Norrköping	„	44.378	„	11,3	0,3	16,8
Regatul întreg	„			3,6	0,3	5,4

In Christiania, statisticile sînt mai documentate și aceasta din cauza declarabilității obligatorii a boalelor venerice care datează încă din anul 1876.

Raportat la populație, sifilisul care a dat un procent de 0.53 la sută în 1876 a coborît la procentul de 0,22 în 1911 ;— subt același raport totalitatea boalelor sexuale a scăzut dela procentul de 1,28 la sută din 1876 la 0,96 la sută în 1911, în Christiania.

In ce privește Copenhaga, statisticile sînt insuficiente ;— Flexner ne dă un tablou privind morbiditatea veneriană în capitala Danemarcei pe timp de cinci ani (1907—1911). In acest timp s'a observat o creștere a morbidității veneriene (dela 8383 cazuri din 1907 la 9888 cazuri în 1911), dar această agravare trebue raportată la creșterea populației care s'a mărit cu un procent de opt la sută.

La Paris 7 %, iar la Berlin 6 % din mortalitatea generală ar fi datorită consecințelor sifilisului.

Și exemplele se pot multiplica, evidențiind marea morbiditate veneriană în tot cuprinsul Europei [1].

După terminarea războiului mondial, în mai toate statele s'au depus cele mai mari sforțări în vederea combaterii boalelor venerice prin măsuri legislative și în acest sens vorbesc rapoartele depuse la Societatea Națiunilor de către Frey [2] (Germa-

1 Bilanțul morbidității veneriene nu poate fi redat cu preciziune absolută. Levaditi citează o statistică mai veche a lui Blaschko din care rezultă că, în Germania, aproximativ 8 % din comercianți sînt atinși de boli venerice, această proporție e aproape triplată la funcționarii comerciali care locuesc în orașe mari (25—30 % la Berlin). In 1891, 4, 9 % din muncitorii germani erau contaminați de sifilis sau blenoragie ; în 1894, această cifră întrecea procentul de 6,7 %. Tot așa în Germania, (München), fetele din localuri de consumație și berării erau sifilizate într'o proporție de 29, 2 %. Studenții, dădeau după cifrele arătate de Blaschko, un procent de boli venerice de 25 %.

In 1902, Bayet, din Belgia, dă oarecare date statistice privind morbiditatea sifilisului ; astfel, numai în Bruxeles morbiditatea prin sifilis atinge 5 % din totalitatea locuitorilor, ceiace reprezintă aproape 30.000 indivizi contaminați. Dar, în urmă, datorită ameliorării notabile a metodelor clinice, această proporție a diminuat. In Belgia, se crede azi că 10 % din populația totală e sifilizată—acest procent atinge cifra de 15 % dacă nu ținem seamă decît de indivizi începînd de la vîrsta de 25 ani. Totalul sifiliticilor în Bruxelles ar fi de 70.000, iar în toată Belgia de 400.000".

In Franța pe fiecare an mor din cauza sifilisului 140.000 locuitori, iar în Belgia 15,000".

2 *Gottfried Frey*, Les services d'hygiène publique en Allemagne—Berlin (c. 820, M. 309, 1923). Documents d'Hygiène publiés par la Societé des Nations.

nia), Schroetter[1] (Austria), W. F. Veldhuyzen[2] (Olanda) etc.

In ceiace priveşte dispoziţiile de jurisdicţie penală relative la combaterea acestor boli, atitudinile au fost extreme şi astfel se citează timpuri cind măsuri represive şi sălbatice alternau cu mijloace îngăduitoare şi indiferente.

In starea actuală această situaţie anarhică nu mai putea dura şi măsurile legislative trebuiau să cuprindă noi norme, adaptate progresului realizat de ştiinţă.

Preocuparea principală a legiuitorului a fost absorbită, în special, de problema prostituţiei, care după cum se ştie constitue unul din factorii esenţiali ai difuziunii boalelor venerice.

In fapt, prostituţia poate rezulta din diverse împrejurări; ea poate consta într'un act voluntar, poate implica o exploatație sau constitui pur şi simplu o provocaţie.

Pentru jurişti, — în drept, — chestia importantă care se pune constă în a stabili sau nu caracterul delictual al acestei practice.

In Europa,—scrie Flexner—opinia publică „consideră prostituţia persoanelor adulte ca un act imoral, în nici un caz ca o faptă delictuoasă".

Prostituţia fiind considerată ca un viciu, nu ar putea fi reprimată prin acţiunea penală a legii.

Aproape în toate statele acceptarea concepţiei de delict a practicei prostituţiei a fost combătută; în Italia, Norvegia, Olanda, Elveţia, Anglia şi chiar Germania nu există nici o dispoziţie penală împotriva prostituţiei atita timp cît ea este practicată discret, fără a produce vre-o perturbaţie publică. Situaţia se modifică numai în cazuri de tulburări ale ordinei, de scandaluri, provocaţii indecente, de transmisiune a boalelor la persoane indemne, conrupere de minori etc.

Dar, în ceiace priveşte răspunderea o nedreptate trebuia să fie reparată; o situaţie egală trebuia să privească ambele sexe, considerînd de o potrivă responsabili, pe ambii participanţi la orice act dăunător şi imoral.

Privită subt latura supravegherii sale, prostituţia a dat loc la o mare controversă; părerile sînt împărţite între acei care cer reglementarea, adică menţinerea caselor şi stabilimentelor de toleranţă subt controlul autorităţii publice şi alţii, care preconizează „un regim de libertate desăvirşită cu aplicare de măsuri identice la bolnavi de ambe sexe"[3].

---

1 *Hermann Schroetter*, L'organisation des services d'Hygiène publique en Autriche, Genève, 1924.

2 *W. F. Veldhuyzen*, L'organisation Sanitaire des Pays-Bas. La lutte contre les maladies vénériennes aux Pays-Bas, Genève, 1924.

3 „Le professeur E. Finger qui est le spécialiste le plus compétent (en Autriche) en cette matière, préconise toutefois, un régime de liberté complète et l'application des mesures identiques aux malades des deux sexes" *Dr. Schroetter*, op. cit.

Opiniile cele mai autorizate sînt ataşate azi sistemului aboliţionist, deoarece se spune că aplicarea vechiului sistem al reglementaţiei, a pricinuit mai mult rău decît bine, atît din punct de vedere social cît şi moral.[1]

Americanul Flexner, care a studiat amănunţit chestia prostituţiei în toate statele din Europa, nu a putut să observe vre-o deosebire în oraşele care se găsesc sau nu subt regimul acestei reglementări. In acest scop, să dăm cîteva exemple;—astfel la Paris, în sistemul reglementării prostituţiei, din aproape 70.000 femei care practicau, numai 7.500 erau vizitate la dispensarele publice, iar, în Bucureşti, situaţia e şi mai ridiculă de a avea inregistrate in cursul celor din urmă 10 ani, între 400—600 prostituate pe fiecare an, iar dintre cele clandestine un număr de 1389 bolnave, date de cifrele statistice din anul 1917.—Aceste rezultate au determinat numeroase state, între care şi Suedia, în anul 1918, să suprime sistemul reglementaţiei şi să prevadă ca măsură generală, „obligaţia juridică de a se trata, pentru orice persoană atinsă de boală veneriană, oricare ar fi sexul sau situaţia socială".

Legea suedeză e foarte severă şi prevede mijloace coercitive, în caz de transmitere de către soţi, a boalelor venerice, în căsătorie.

Rezultatele obţinute au fost inregistrate prin date statistice, despre care aminteşte Iohannes Breger într'o lucrare recentă[2].

Să vedem care pot fi măsurile legislative în profilaxia veneriană?

Inainte de a examina incercările de legislaţie sanitară anti-

---

1 Americanii au adoptat un al treilea sistem—în afara reglementaţiei şi aboliţiei—pe acel numit al segregaţiunii, care constă în a mărgini practica prostituţiei în anumite cartiere rezervate;—astfel s'au constituit nenumărate districte de segregaţiune în marile oraşe ale Statelor Unite. In Europa acest sistem nu a fost practicat şi tendinţa actuală e de a-l abandona şi în multe părţi din America.

1 *Iohannes Breger, Die Geschlectskrankheiten in ihrer Bedeutung für Familie und Staat. R. v. Decker's Verlag-Berlin:*

...„Der Erfolg des neuen schwedischen Gesetzes zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten lässt doch bereits statistisch erweisen. In Schweden war nach den Mitteilungen Haustems vährend des Krieges infolge der wirtschaftlichen Hochkonjunktur eine Vergnügungssucht, ein Auslebe bedürfnis eingetreten, womit eine Nachfrage nach der Prostitution Hand in Hand ging. Unter diesen Umstenden konnte eine zunahme der Geschlechtskrankheiten nicht ausbleiben. Unter dem 20 Iuli 1918 wurde in Schweden ein Gesetz betreffend Massnahmen gegen die Verbreitung von Geschlechtskrankheiten erlassen, das sich auf einer unentgeltlichen Behandlung fur jedermann und auf Zwangsbehandlung aufbant. Seit dem Iahre 1919 erkennen wir in der Kurve für.

Stockholm einen raschen Abfall vor allem des weichen Schankers und der Syphilis. Es sind dies Krankheiten, beidenen die ärztliche Kunst imstande ist, die Ansteckungsfähigkeit sicker herabzusetzen. Weniger bedeutend war die Abnahme des Trippers. Gegenüber 1913/14 betrug nach Haustern der Rückgang bei Syphilis 75%, bei weichern Schanker 92%, und bei Tripper 35%. Hierbei sind nur die mehr zuverlässigen Zahlen beim männlichen geschlecht in Betracht gezogen".

veneriene întreprinse la noi, vom aminti, pe scurt, dispozițiile mai importante ale diverselor proecte care au fost admise și aplicate în alte părți.

In afară de legea suedeză din 1918 despre care am vorbit, în Danemarca, există din anul 1906 o lege destinată de a combate imoralitatea publică și infecția veneriană; — această lege desființează supravegherea prostituției profesionale de către poliție, dar prevede în schimb dispoziții și sancțiuni categorice referitoare la gratuitatea și obligativitatea tratamentului.

In altă ordine de idei, legea daneză obligă mama să-și alăpteze singură copilul sifilitic pentru a nu se face pasibilă de pedeapsa prevăzută în art. 181 din codul penal[1]. Medicii, după această lege, sînt obligați să comunice autorităților sanitare stricta aplicare a dispozițiunilor legale.

Măsurile legislative anti-veneriene au fost adoptate și în America, în Canada, Statele-Unite și chiar în Australia.—Dar, nici una din aceste legi nu e atît de desăvîrșită ca aceia care a fost adoptată în Germania chiar în cursul acestui an și asupra dispozițiilor sale ne permitem să dăm informațiuni mai detaliate[2].

Recenta lege germană cuprinde în total 19 articole[3]. După ce în prealabil clasifică boalele veneriene (sifilis, blenoragie, șancru), legea prevede în articolul 2, obligația pentru orice bolnav de a se trata cu un medic recunoscut al Reichului. Tratamentul e oferit gratuit celor lipsiți de mijloace.

Părinții, tutorii sau educatorii sînt obligați a lua măsuri pentru ca minorii bolnavi să fie subt îngrijirea medicală. Indatoririle acestei legi cad în sarcina organelor sanitare susținute de organele polițienești și de asistență.

Persoanele suspectate de a fi bolnave, pot fi obligate să prezinte un certificat medical sau pot fi supuse unei examinări obligatorii, și în caz de pericol de contaminare, pot fi chiar reținute în spital.—Denunțurilor contra cazurilor de boală nu li se dau curs decît după informație și motivare prealabilă.

Legea germană prevede pedepse foarte aspre în caz de contaminare a boalelor veneriene;—sancțiunea e stabilită în articolul 5 și constă în închisoare până la 3 ani. Pedeapsa se prescrie în timp de 6 luni. In caz cînd transmisiunea boalei s'a făcut cu ocazia căsătoriei, fără ca soțul să avertizeze înainte, se prevede aceiași pedeapsă indicată în articolul 5.

Dreptul de a trata bolnavii venerieni e îngăduit numai

1 Această pedeapsă constă în faptul că mama vinovată e obligată să înapoeze victimei cheltuelile tratamentului medical și să-i plătească despăgubiri proporționate cu suferințele pe care le-a încercat o altă doică.

2 *Reichsgesetzblatt*. Teil I No. 9. Berlin Gesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten vom 18 Februar 1927.

3 După războiu, Statul german a fost preocupat de combaterea anti-veneriană prin măsuri legislative încă din Februar 1918, cînd au început lucrările pentru elaborarea unui proect de lege.

medicilor;—acei care se abat de la această regulă pot fi pedepsiți cu un an închisoare sau amendă. Aceiași pedeapsă privește pe medicul care tratează în mod incorect bolnavii. In același timp medicii sînt obligați să raporteze autorităților sanitare, pe bolnavii care se sustrag de la tratament. Legea germană pedepsește mărturisirea secretului profesional afară de cazuri excepționale de interes practic;—se pedepsesc până la 6 luni închisoare ori amendă, persoanele neautorizate care, nefiind medici sau farmaciști, fac reclame sau întreprind propagande în favoarea anumitor medicamente.

Scrieri și conferințe sînt permise numai pentru a lămuri publicul asupra apariției boalelor. Ori ce mijloace de apărare întrebuințate contra boalelor venerice pot fi cercetate de autoritățile sanitare.

Articolul 14 din legea germană prevede închisoare până la un an și amendă pentru femeia care știind că e bolnavă, alăptează un copil străin, sau pentru mama unui copil eredo-sifilitic care predă unei doici străine, pruncul bolnav[1].

Deasemeni e pasibilă de o amendă până la 150 mărci germane, mama care fără nici un motiv înstrăinează copilul pentru alăptare unei mercenare, sau cînd angajează o asemenea doică fără a o supune, în prealabil, unui examen medical[2].

1 *Art. 14.* Mit Gefängnis bis zu einem Jahre und mit Geldstrefe oder mit einer dieser Strafen wird bestraft sofern nicht nach den Vorschriften des Strafgesetzbuch eine härtere Strafe verwirkt ist;

1) eine weibliche Person, die ein fremdes Kind stillt, obwohl sie an einer geschlechtskrankheit beidet und dies weiss oder den Umständen nach annehmen muss;

2) wer ein syphilitisches Kind, für dessen Pflege er zu sorgen hat, von einer anderen Person als der Mutter stillen lässt, obwohl er die krankheit des kindes kennt oder den Umständen nach kennen muss;

3) wer ein sonst geschlechtskrankes Kind für dessen Pflege er zu sorgen hat, von einer anderen Person als der Mutter, ohne sie vorher über die Krankheit und die gebotenen Vorsichts massnahmen durch einen Arzt mündlich unterweisen zu lassen, stillen lässt, obwohl er die Krankheit des Kindes kennt oder den Umständen nach kennen muss;

4) wer ein geschlechtskrankes Kind, obwohl er die Krankheit kennt oder den Umständen nach kennen muss, in Pflege gibt, oder den Pflegeeltern von der Krankheit des Kindes mitteilung zu machen.

Straflos ist das Stillen oder Stillenlassen eines syphylitischen Kindes durch eine weibliche Person, die selbst an Syphilis leidet.

cit. Gesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten—vom 18 II, 1927.

2 *Art. 15,* Mit Geldstrafe bis zu einhundert funfzig Reichsmark oder mit Haft wird bestraft:

1) eine Amme, die ein fremdes Kind stillt, ohne im Besitz eines unmittelbar vor Antritt der Stillung ausgestellten ärztlichen Zengnisses darüber zu sein, dass an ihr keine geschlechtskrankheit nachweisbar ist;

2) wer zum stillen eines Kindes eine Amme in Dienst nimmt, ohne sich davon überzeugt zu haben, das sie im Besitze des in No. 1 bezeichneten zeugnisses ist.

3) wer, abgesehen von Notfällen, ein Kind, für dessen Pflege er zu

In capitolele finale, legea germană prevede în sfîrşit dispoziții privitoare la practica prostituției, conruperea minorilor, respectarea bunelor moravuri etc.

După cum vedem, recenta lege este cea mai completă şi în acelaşi timp cea mai aspră dintre toate încercările de legislații anti-veneriane existente [1].

Credem că e util cunoscînd principiile acestor legislații să apreciem comparativ aplicarea măsurilor preconizate în alte părți cu acelea propuse în proectul anti-venerian din țara noastră.

In anul 1922, pentru prima oară, Direcțiunea generală a Serviciului Sanitar a luat inițiativa de a elabora un ante-proiect de lege pentru combaterea boalelor venerice. Deabia în cursul acestui an, în urma lucrărilor unei comisiuni speciale instituită de Ministerul Sănătății, proiectul de lege anti-venerian a fost întocmit în forma definitivă; acest ante-proiect a fost trecut la Comisia legislativă fără a fi depus încă pe birourile Corpurilor legiuitoare.

Să analizăm principiile cuprinse în acest proiect de lege.

Noul proiect prevede obligativitatea tratamentului medical pentru persoane bolnave şi propune ca măsură de necesitate desființarea treptată a localurilor şi stabilimentelor de prostituție. Pentru asigurarea acestor deziderate, proectul prevede diferite sancțiuni, creind infracțiuni nouă care în orice caz trebuesc să fie în concordanță cu acele prevăzute de codul nostru penal sau cu modificările ce i se vor aduce pentru unificare.

Referitor la sancțiunile împotriva delictului de contaminare a boalelor venerice există în codurile penale ale diferitelor țări, dispozițiuni speciale prevăzind pedepse până la 5 ani închisoare; se pot cita astfel codul penal ceho-slovac, danez, german, norvegian, etc., etc.

Ca norme generale,—Blaschko remarcă cu drept cuvînt că o lege nu poate rezolva în întregime problema veneriană; — legea nu poate decît să abordeze, „într'o măsură restrînsă toate mijloacele care intră, în mod curent, în lupta contra boalelor venerice şi anume: declarabilitatea, profilaxia, înlesnirea şi înmulțirea mijloacelor de tratament, măsuri de propagandă şi educație, diverse alte reforme sociale, etc. O lege nu poate să prevadă decît diverse reguli de constrîngere şi pedepse în anumite cazuri cînd celelalte mijloace nu ar da vre-un rezultat" [2].

sorgen hat von einer anderen Person als der Mutter stillen lässt, ohnevorher im Besitz eines ärztlichen zeugnisses darüber zu sein, dass eine ghesundheitliche Gefahr für die Stillende nicht besteht.

Die Vorschriften des Abs 1 im Falle des art. 14 Abs. 2 Keine Anwendung.

cit. Gesetz zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten—vom 18, II 1927.

1 Legea combaterei boalelor venerice din Germania a fost votată în 18 Februar 1927 şi intră în vigoare deabia la 10 Octombre 1927.

2 *Der Gesetzentwurf zur Bekämpfung* der *Geschlechtskrankheiten.* Vortrag gehalten an der 18 Jahresversammlung der Deutschen Gesellschaft zur Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten, am 23 Oktober 1920, von *Prof. A. Blaschko—Berlin, 1920.* Druck von A. S. Herman et Co. *Berlin.*

Aceasta e situația generală, dar în particular, în ceiace priveşte aplicarea viitoarei legiuiri, trebue să facem anumite rezerve izvorite din considerația că, la noi, marea massă a populației nu e suficient educată din punct de vedere sanitar şi igienic. In această privință trebue să recunoaştem că la noi s'a făcut foarte puțin, în orice caz incomparabil cu celelalte state [1], pentru organizarea activă a unei propagande menite să pregătească terenul în vederea viitoarei legiuiri de profilaxie.

Aplicarea legii anti-veneriane cere o organizare medico-sanitară dintre cele mai desăvîrşite. Ori, aşa cum a fost redactată, dispozițiile acestei legiuiri nu vor putea fi aplicate decît, în mod limitat, în anumite centre urbane cum e de exemplu Capitala, unde există o oarecare organizare şi aceasta insuficientă pentru a răspunde exigențelor pe care legea ar dori să le impue. In Capitală există numai două servicii spitaliceşti pentru boli venerice din care unul deserveşte clinica sifilografică; acesta din urmă, după afirmația lui Nicolau [2], nu are decît 20 locuri pentru internarea sifiliticilor spre deosebire de Suedia, care la o populație de 6.000.000 locuitori posedă 12.616 paturi pentru ospitalizarea bolnavilor.

Dispensarele anti-veneriene care constituesc centrul cel mai important pentru depistarea şi combaterea boalelor, sînt limitate la un total de 16 în Capitală, din care 6 aparțin Casei Asigurărilor Sociale.

In mediul rural, situația e mult mai tristă; — din cînd în cînd numai, la intervale, se organizează la sate echipe volante pentru a stinge epidemia veneriană...

Cu această organizare se înțelege uşor de ce scopul nu poate fi atins, de oarece boalele venerice sînt de o potrivă răspîndite ca şi în mediile urbane, dacă nu mai extinse, în anumite regiuni din mediile rurale. Aceasta nu înseamnează, în nici un caz, că nu trebue admis principiul culpabilității în caz de transmisiune a boalelor venerice,— acest principiu nu face decît să consfințească regula admisă prin vechiul adagiu că, „nimănui nu-i e permis a cauza cuiva vre-un prejudiciu", cu toate că în ceiace priveşte boalele venerice, dovada culpei e legată de mari dificultăți practice şi de situații delicate, une ori chiar nedrepte

1 „Afin d'inciter les malades à avoir recours aux cliniques spéciales et aux dispensaires du soor, l'Etat a reconnu la necessité d'organiser avant tout une propagande très active, de nombreuses conférences et des cours s'adressant à toutes les classes de la population: cette propagande a pour objet de faire comprendre à la population l'importance que présente l'emploi de moyens de la prophylaxie. A cet effet, l'administration s'est, des 1919, mise d'accord avec „l'Association autrichienne pour la lutte contre les maladies vénériennes" au sujet de la distribution de feuilles de renseignements spéciales. *H. Schroetter, op. cit.*

2 Vezi, Raportul prezentat la Congresul Medicilor asupra profilaxiei sifilisului, *op. cit.*

și jignitoare în aplicarea „stricto sensu", a măsurilor prevăzute de lege.

In această privință Leredde [1], are dreptate cînd recunoaște că aplicarea unor asemenea măsuri de către organele administrative nu face decît să agraveze în loc să stingă flagelul; o asemenea profilaxie are un caracter mai mult biurocratic și duce în cele mai dese cazuri la impunitatea celor atinși de boli venerice contagioase.

Datoria care se impune e de a trata bolnavii venerieni, de a-i vindeca, de a evita orice contagiune. Ori, această operă nu poate fi realizată numai prin organele administrative, dar cu ajutorul corpului medical care constitue factorul esențial în asemenea luptă și care în nici un caz nu mai poate avea un rol secundar cum era în vechiul sistem [2]. In această privința, opiniile sînt unanime și atît Blaschko cît și Leredde recunosc necesitatea reorganizării radicale a poliției de moravuri [3].

Proectul de lege pentru profilaxia boalelor veneriene nu va putea realiza deziderațele ce le cuprind de cît cu colaborarea activă și intețită a medicilor practicieni, singuri în măsură de a întreprinde o acțiune reflectată și coordonată în menirea lor socială de a combate aceste boale.

Ante-proectul elaborat de Ministerul Sănătății cuprinde și alte dispozițiuni,—el decretează desființarea caselor și stabilimentelor de prostituție și acordă prin articolul 19,—ca o măsură tranzitorie—un termen de trei ani pentru închiderea localurilor. In sfîrșit, proectul introduce „fișa de sănătate", pentru a face control și supravegherea persoanelor expuse la contractarea boalelor venerice și anume, pe acele care pe stradă, case de intîlnire sau

1 *E. Leredde*, Domaine, Traitement, Prophylaxie de la Syphilis, 2-ème edition, *Paris*, 1921. A. Maloine, fils, Editeurs.

2 —„On parle beaucoup, en ce moment, de médicine sociale. Il me semble que le mot n'est pas défini et qu'il serait utile de le définir".

„La médecine n'a pu avoir un caractère social, tant que les causes des maladies humaines n'ont pas été connues, et tant qu'on a atribué a celles-ci un caractère metaphysique"...

...L'éxperience m'a déjà appris que je m'étais trompé; l'avenir de la médecine sociale dépend en France de l'adoption des méthodes syndicalistes, fondées sur le collaboration de tous les praticiens, ouvriers de la Santé publique.

(Leredde, Le ministère de la Santé publique, *Bull. de l'Union des Syndicats médicaux, 1918)*.

3 „Ia, beim alten System war eben der Arzt nur ein Art Appendix, er spielte nur eine untergeordnete Rolle, während er jetzt der entscheidende Faktor ist. Die Sittenpolizes wird auch weiter bestehen müssen, aber auf ganz anderer grundlage wie bisher. Sie wird sich nicht auf die obgenannte Executivtätigkeit beschränken, ihre Haupttätigkeit wird vielleicht auf dem Felde der Fürsirgetätigkeit liegen, sie wird sich in „Pflegeämter" umbilden. Aber gerade auf diesem gebiet ist eine so ungeheuere Arbeit zu bisten, so grosse Aufgaben harren da noch der Erfüllung, dass gesetz eigentlich auch für diese Totigkeit nur die Vorbedingungen schaffen soll. *A. Blaschko* op. cit.

localuri publice se oferă sau provoacă la acte de prostituție [1];—în același mod supune controlului și alte categorii de indivizi care fiind bolnavi, ar putea transmite boala mai departe.

După cum vedem, ca urmare a principiilor enunțate în proectul nostru de lege anti-venerian, rezultă pentru organele oficiale obligația de a oferi tratamentul gratuit bolnavilor, care sînt datori de a se trata până la vindecare spre a evita rigorile sancțiunilor prevăzute în lege.

In datoria pe care societatea o are de a se apăra împotriva „insiduoasei Venus", cum o numește W. F. Veldhuyzen punctul nostru de vedere e că măsurile legislative oricît de coercitive ar fi, nu pot da rezultatele dorite decît cu o organizare desăvîrșită a mijloacelor de combatere, prin creiarea unui învățămînt special și a instituțiilor respective profilactice și terapice, numeroase dispensare, spitale, institute, aziluri, etc., unde fiecare direcțiune, pe lîngă aplicarea metodelor de vindecare cele mai eficace, se va ocupa și de educația morală sau chiar profesională, pregătind bolnavele, după vîrstă și aptitudini, pentru o meserie oarecare [2]. Căci în lupta contra boalelor venerice nu trebue să perdem niciodată din vedere greutățile sociale care adeseori pun în imposibilitate suferinzii să urmeze sfaturile medicale; în același timp nu trebue să omitem marea operă de propagandă care trebue să fie energică, cît mai intensă și difuzată, pentru a face mai senzibili bolnavii de a se supune tratamentului medical, de a arăta pedepsele la care se expun și de a atrage, în special, atenția celor mulți care ignorează sau se cred vindecați, cînd nu e cazul de boală.

*

Problema legiferării boalelor venerice ar comporta și alte discuții cum ar fi delicata chestiune a declarării obligatorii, care ar consta într'o îndatorire din partea medicului—întocmai cum s'a reglementat și pentru celelalte boli infecțioase, și în mod recent chiar pentru tuberculoză,—de a anunța orice caz de boală venerică contagioasă, aceasta numai ca un mijloc de profilaxie pentru a se evita contaminarea.

Ce se întîmplă în realitate? In multe cazuri noi nu putem ști precis dela cine s'a contractat boala;—ceiace putem să cerem e ca bolnavii să fie tratați, fapt pe care în dese cazuri aceștia îl îndeplinesc singuri fără stăruința noastră. Ori, cînd cineva e de-

1 Vezi articolul 3 din ante-proectul pentru combaterea boalelor venerice a Ministerului Sănătații.

2 „Il y a également lieu de mentioner que le règlement de l'administration publique susindiqué (article 12) prévoit la création d'un hôpital special pour les femmes atteintes de maladies vénériennes, ainsi que la fondation d'un établissement réservé aux jeunes prostituées; dans cet établissement, les prostituées sont astreintes à un travail manuel en outre, on leur enseigne un métier qui peut leur permettre de gagner plus tard leur vie d'une manière honorable. Il existe déjà un établissement modèle de ce genre: l'hôpital de Klosternenburg (près de Vienne) pour les femmes atteintes de maladies vénériennes. *Op. cit. H. Schroetter*. Org. d'hygiène en Autriche.

nunțat înseamnează că se află în tratamentul medicului, căci altfel nu putea fi declarat. In acest caz, declarația nu are nici o valoare căci autoritățile nu ar mai avea să insiste decît atunci cînd bolnavul din culpa sau neglijența sa ar întrerupe tratamentul [1].

Obligativitatea declarabilității boalelor venerice devine așa dar superfluă; aceasta este dealtfel și părerea lui Blaschko.

In orice caz, chestiunea declarabilității fiind delicată, nu ar putea fi făcută de către medicul practician legat prin felul carierei sale de tradiționalul „secret profesional"; în cazul cel mai extrem această îndatorire ar putea cel mult să incumbe bolnavului, căruia legea îi poate impune obligația de a face singur declarația autorității publice în timpul tratamentului.

Oricum ar fi, chestiunea e prea gingașă pentru a găsi o realizare practică, chiar dacă se disimulează numele bolnavului printr'o modalitate oarecare, cum ar fi înregistrarea anonimă subt formă numerică (ex: bolnavul No. 3000).

* * *

Care pot fi rezultatele practice ale legiuirilor anti-veneriene?

Rezultele practice ale viitoarelor legiuiri referitoare la combaterea boalelor venerice nu pot fi prevăzute. După unii autori, între care, Fantl și Willheim, apărarea prin mijloacele coercitive preconizate de sistemul aboliționist nu vor da rezultatele dorite; amenințarea unei pedepse va reține pe orice om în aceiași măsură cași teama de a fi contaminat de o boală venerică! Se știe foarte bine că nevoia relațiilor sexuale constitue un imperativ categoric care poate învinge rațiunea! Consecința va consta în faptul că măsurile legislative vor contribui la tixirea închisorilor; ar fi mai logic ca vinovații să fie internați într'un spital, deoarece prin acest mijloc realizăm fără să vrem, dezideratul obligativității tratamentului. Tot așa și cu prostituția. Se face o greșală preconizînd desființarea prostituției. In toate timpurile această instituție a fost recunoscută ca un rău indispensabil și din această cauză autoritățile au avut toată îngăduința. Lupta anti-veneriană nu trebue să aibă ca obiectiv desființarea prostituției;—ea trebue să fie angajată exclusiv împotriva pericolelor care pot rezulta din această practică.

In ideologia lor, autorii mai sus citați [2] enunță următorul principiu: „Oricărui individ trebue să-i îngăduim dreptul de a-și conduce viața sexuală după voința sa, cu rezerva, ca din această exercitare să nu rezulte vre-un prejudiciu pentru colectivitate".

1 Vezi polemica dintre Flesch și Blaschko, în Germania, *op. cit.* der Gesetzentwurf.

2 *Gustav Fantl und Robert Willheim*. Die Prostitution und die Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten, Leipzig, Verlag von Johann Ambrosius Barth.

Soluția trebue căutată în altă parte. Incercarea de a îndrepta prostituata spre o nouă morală nu poate da vre-un rezultat; — e preferabil să o lăsăm în voia profesiunei sale, cu condiția de a-i face educația în așa fel, ca din exercitarea acestei practice să nu rezulte consecințe dăunătoare pentru sănătatea ei și a altora.

„Femeia,— scrie Fantl și Willheim,— care din ușurință sau nevoe a îmbrățișat această carieră să nu-și sacrifice sănătatea și viitorul; — timpul să fie pentru dînsa o școală, o epocă de tranzițiune.— Femeea de moravuri ușoare să cunoască pericolele și mizeria vieții sale rătăcite; prostituata din nevoie să aibă ocaziune să se îndestuleze din punct de vedere material. Și cînd va înceta dorința acestei poveri sau nevoi, fiecare să poată părăsi această viață. Dar, nu trebue să exercităm vre-o presiune care poate determina rezultate potrivnice".

O concepțiune real-politică trebue să stea, așa dar, la baza soluției de găsit, în combaterea prostituției și a boalelor venerice.

Dacă sîntem nevoiți să recunoaștem necesitatea existenței prostituției, avem deopotrivă îndatoriri să acordăm drepturi umane acestei clase deposedate spre a obține colaborarea ei utilă, în vederea prezervării sănătății. In această accepțiune prostituția, în loc de a fi înlăturată va constitui, dimpotrivă, unul din esențialii factori de care ne servim în combaterea bolilor veneriene. Prostituata trebue instruită, pentru interesul ei personal și al semenilor, asupra posibilităților de a înlătura consecințele fatale ce pot decurge din practica pe care o exercitează. Dar, pentru aceasta, localurile de prostituție (vechile bordele) trebuesc adaptate exigențelor nouă; aceste localuri trebuesc să fie administrate subt controlul Statului, evitîndu-se exploatările atît de des practicate de întreținătoare, menținîndu-le subt o bună ordine și gospodărie, asigurînd astfel cîștigul și posibilitatea de economie.

In această nouă organizare, medicii vor avea îndatorirea de a face educația prostituatelor, obișnuindu-le să cerceteze în prealabil pe vizitatori, să refuze pe cei suspecți și să întreție relațiuni, după cazuri, la adăpostul profilacticelor. In afară de aceste măsuri, prostituatele sînt supuse, la fiecare 2 zile, controlului medical, la diverse cercetări asupra secrețiunilor, iar din lună în lună, la o analiză a sîngelui (reacția Wassermann în sînge).

Timpul liber al acestei femei va fi destinat, așa dar, educației în vederea profilaxiei veneriene. Perspectivele sînt dintre cele mai bune, după părerile lui Fantl și Willheim: „Viața liniștită și lipsită de frivolitate din aceste localuri, conștiința de a nu fi urmărite de poliția de moravuri, alimentarea regulată, controlarea și aplicarea strictă a măsurilor de igienă pot avea binefăcătoare urmări asupra prostituatelor,— ele cîștigă bani, dar învață să economisească, se obișnuesc cu reguli de igienă, astfel că în scurt timp pot deveni profesioniste ireproșabile".

Pastel cu oameni

lui Alecu Procopovici

Dominic e în orașu-acesta
Un dîmb pe care Dumnezeu cu preștiință
L-a sărutat în ziua cînd avu onesta
Idee să ne facă

Iți bate aici din toacă
De toamnă ramul de mesteacăni
Ce-ți spun povestea dragostei
Din frunza lor cu cearcăni
Cu fete mari care-au iubit subt ei;
Iți face primăvara porumbei
Din mei
Și sună clopoței
Din simple idei

In profesori de universitate
Ce trec solemn, parc'ar păși într'o cetate.
Iar vara-și plîng seminariști
Pierdute tinereți ce n'au avut
Și cerul trece atîtea file goale
De crezi că și pe acolo-s școli normale.
Cu pașii-n iarbă numai cîntec treeri,
Atîta cîntec vechi într'adevăr,
Că prinși în păr
Și pe urechi de jidovi joacă greeri...

Dar iarna piere orice urițenie
La cursuri profesorii, iar la tîrg
Ovreii se întrec în sîrg.
Orașul tot ia alba curățenie
Și ca din friguri ridicat
In vechea lui sfințenie
Un popă excomunicat,
La cer prosterne Dominicul, clar,
Un patrahir de-arhimandrit bulgar.

Dragoș Protopopescu

Toamna

La coturi vagonul se smuncea în lanțurile grele, de parcă ar fi vrut s'o ia rasna pe cîmpurile învirtitoare. Dar odgoanele de fier îl țineau din scurt, îi impuneau făgașul hotărît și osiile se supuneau cu gemăte metalice. Indată orizontul se schimba.

Pretutindeni însă nu erau decît aceleași umbre mari de dimineață, umbrele umede și aproape negre ale începutului de Noembre. In depărtări, pe dealuri, pădurile nemișcate își expuneau rănile galbene cu trufașa indolență a țăranului arătîndu-și progresul înaintat al gangrenei. Pe tarlalele verzi închise, ici și colo, o pată albă de om și un cal minuscul lăsau trene lungi și înguste de arătură, ce veneau largi și amenințătoare până'n terasamentul de pietriș.

Dar trenul, același tren de acum treizeci și mai bine de ani, gonea cu aceleași grăbite suflări de abur sec, pălind în fund de căldare, stîrnind ecouri pe cîmpia aceleiași toamne, prin aceleași meleaguri și paragini ca atunci dedemult. Numai că în sens invers.

Și pentru a nu știu cita oară în cugetul lui Macarie, cuvintele telegramei „urgente" se oglindeau unul după altul, încete, greoae și necontenit aceleași ca obiectele unei vitrine rotitoare: „Vino imediat, afaceri familie". Aceste „afaceri familie", păreau adăugate pentru șeful poștei, de sigur, ca să stingă efectul înfricoșător al lui „imediat". Cași cînd n'ar fi știut tot orășelul de posnele tatălui său!

Acum a scos de tot capul pe deasupra ferestrei lăsate; nălucile peisagiilor se șterg fugar pe retina uluită de necurmata succedare. Ca atunci. Și tot ca atunci urechea parcă i s'a ațintit înapoi, înăuntrul compartimentului, care acum e gol, care atunci era plin de tînguirile d-lui Macarie bătrînul, către tovarășul de călătorie de pe banchetagdin față, un domn cu barbeți foarte albi și foarte groși.

— Ce să mă fac, ce să mă fac! E a doua oară, cînd mi se întîmplă. De astădată, nu știu dacă l-or mai ierta...

— Generație aprigă! — vrea să răspundă domnul cu cele două bărbi, lipite parcă cu gumă pe obraji. Și parcă vrea să spună mai multe; după ton ai fi zis că e gata să înceapă o serie întreagă de considerații asupra generației celei nouă. Dar cu Macarie bătrînul e nespus de greu; nu-i dă răgaz nici măcar cît să pronunțe al treilea cuvînt.

Vocea părintească, pe care demult n'a mai auzit-o, îi răsună clar în urechi, țîșnind descămoșată printre dinții tociți.

— Ce să mă fac? Cum să-i mai păcălesc? *Aia*-s profesori domnule, oameni cu carte și cu știință mare. La noi, în tîrg nu vezi așa ceva! Păi pot eu să-i mai păcălesc acum!.... Hm, auzi dumneata, băiat mare să fugă dela școală. Băiat în clasa patra *secondară*... Parcă-i aud răspunzîndu-mi... „Am înțelege domnule Macarie, dacă băiatul dumitale ar fi într'a întăia, sau chiar a doua..." Doamne, ce să le mai spun, cum să-i mai mint? O, dacă ar ști copiii ăștia, cîte sacrificii face un părinte... Pentru că, trebue să minți, domnule Belizarie...

— Belizariu.

— Așa, Belizariu.... Trebue să minți onorate domnule Belizarie, pentru ei... om care n'ai mințit viața întreagă...

— Generația asta este într'adevăr una din cele mai impetuoase... S'a remarcat...

— Da acum le-o spun verde: „Domnilor puneți-vă cu nădejdea pe el. Vă dau voe să-l asupriți, să-l bateți, să-i faceți ce vreți. Dau autorizație înscris. Numai la notă să nu-l atingeți. Gîndiți-vă la munca părinților... Ei nu-și dau seamă... dar dumneavoastră care sînteți și părinți de copii.

— Generația.... ce vream să spun.... s'a remarcat....

— Am aùzit de unul Armulf cu pension... zice că e un neamț afurisit nevoe mare. La el nu merge... Zice că-ți ia copilul c'o mînă și plata cu alta. Și la sfîrșitul anului ți-l dă cu note bune și tobă de carte.

Nu-l mai las la gazdă Doamne ferește! Il dau pe mîna Neamțului... Da, și le-o spun și profesorilor: acum îl dau la pension, nu puteți zice c'o să mai fugă!... Ce crezi domnule Belizar, n'o să-i induplec așa?

Domnul Belizariu răsuflă ușurat; însfîrșit poate să-și plaseze considerațiunile asupra generației celei nouă. Cele două barbete se dau în lături să facă loc cuvintelor:

— Fără îndoială... de altfel s'a remarcat domnule Macariu...

— Macarie.

—... Macarie, s'a remarcat dragă domnule Macarie, cum cred că ai remarcat și dumneata, că generația asta, care a eșit acum este altfel, dragă domnule... Nu vezi dumneata? Unde mai sînt oamenii de altădată?...

— He-e...

— Pardon, dă-mi voe, se grăbește domnul Belizariu. Uită-te

la ei: nervoşi, aprigi... Generaţie aprigă, domnule Macariu... Macarie... Asta a spus-o un om mare...

— Ce vorbeşti dumneta domnule Belizar?... Oameni mari, oameni cu ştiinţă de carte... învăţătura e lucru mare...

— Pardon, dă-mi voe... Nu ştiu unde-or ajunge... Insă e ceva la ei care te uimeşte... îndrăsneţ, aprig, e generaţia acţiunii, domnule, asta e...

— Adevărat, mare om... Unde-s vremurile noastre, vremurile de odată?... E-he... Mare om! Acum... (clătinînd moale mînile răşchirate în semn de „vai de lume!")... Adevărat că nu ştiu unde-om ajunge...

Trenul alerga ameţitor şi roatele parcă punctau la răstimpuri repezi şi egale, paşi metalici de uriaş. Uneori ai fi crezut că stă şi bate pe loc; în dreapta şi în stînga întregul convoi părea atunci o linie neagră de cărbune, trasă pe orizontul imaculat ca pe o foae de hîrtie albă. Apoi îndată botul maşinei devia; fumul gros bufnea în rotogoale ritmice, accentuînd cadenţa generală. Şi pe urmă tot trenul se desfăcea ca o armonică; vedeai roatele alergînd năprasnic, cuţitele şi pistoanele sbătîndu-se şi învîrtindu-se în groasnică grabă. Şi toată furia asta pentru a te arunca un minut, două, mai devreme, în oraşul atunci străin, cu şcoli cît cetăţuile din basme, cu profesori fără îndurare, a căror unică fericire de toate zilele e să te prindă cu lecţia neînvăţată... Şi pensionul Arnulf... casa aceia neagră cu lespezi mari şi umede... Şi *Neamţul* cel gros şi roşcovan cu luleaua lungă într'o mînă, cu palma cealaltă veşnic promptă să-ţi îmbujoreze obrazul.

— Me, tumneata, cum ai îndrăsnit?...

Macarie P. Panait se şi vede, luînd loc în şiragul arnulfiştilor, pe care-i năzăneşte ca prin ceaţă înotînd doi cîte doi prin troenele iernei, ca un convoi de deportaţi. Sau îşi aude fricos glasul trezind ecouri, seara în dormitorul uriaş, cu jocuri mari de umbre pe pâreţi...

Roatele aleargă nebune în curba ce nu se mai sfîrşeşte... şi linia întinsă, se încovoae înainte, sclipind ca o ironie spre oraşul cu pension umed şi întunecos. Cum pot roatele astea să apuce într'una şina la o cotitură atît de fără sfîrşit?... O uşoară, o cît de uşoară abatere spre dreapta... sau nu: o poticnire, un bolovan, prăvălit de ştrengarii cîmpului pe linie... sau o bîrnă mare deacurmezişul... cum scria gazeta de alaltăeri...

Şi mintea de copil surîde cu cinism viziunii: vagoane plecînd-use într'o parte, trăgîndu-se de lanţuri la pămînt, venind turbate unele peste altele... vaete, urlete, horcăituri... ...copilul şi tatăl aruncaţi undeva departe, unul în braţele celuilalt...—Te-ai lovit Panaite... Hai acasă feciorul tatei... nu te mai las eu să te schilodeşti prin străini...

Focul nădejdei lugubre se stinge cu oprirea trenului. Penultima staţie. Deacum orice speranţă e pierdută... şi lespezile mari şi umede ale pensionatului Arnulf, una peste alta acopăr nemiloase un biet suflet singur, singur pe lumea asta, îl ingroapă definitiv în mormîntul rece ca întunecimea ploioasă şi adîncimea fără margini a iernei care vine...

* * *

Deasupra pădurilor dinspre răsărit un nor alburiu şi întins ca orizontul a început să se reverse peste cîmpul ce-şi continuă vrednic şi neobosit mişcarea de rotaţie în jurul ochiului lui Panait. E atît de greu că abia mişcă încoace. Parcă e nemişcat şi totuşi Dumnezeu ştie cum creşte. Dedesuptu-i, verdele pajiştelor s'a închis şi bulgării arăturii proaspete parcă s'au umezit şi mai mult. Icoanele copilăriei se'ntunecă şi ele: sînt acum parcă nişte icoane vechi din care abia dacă mai desprinzi conturul. Se înfundă într'un colţ al banchetei, i-e somn. Dar abia îşi înfăşură capul cu gazeta, că îndată cuvintele telegramei reîncep să se învîrtească pe sulul greoiu; rînd pe rînd adînci şi violete, ca şi pe hîrtia poştei, de un violet grozav de sclipitor.

Curios; cuvintele telegramei îi stîrnesc acum în suflet un vag simţimînt de vanitate, care-i alungă imprecisele forme ale visului început. Ziarul i-a căzut de pe ochi; rămîne cîtăva vreme cu privirea în catifeaua pestriţă a banchetei din faţă. Şi surîde.

I se pare amuzant într'adevăr să fie chemat ca să îndrepte cumpăna casei; „ca cel mai mare să culeagă de pe drumuri pe tatăl său" cum îi scrisese maică-sa cu puţine zile mai înainte.

Rîse deabinelea chiar de această întoarcere a vremii şi i se păru că s'a aşezat dinainte-i pe banchetă un domn cu barbete, d. Belizarie...

—Belzariu...

—Ah, da... Belzariu...

Insă cînd vedenia se şterse, rîsul se prefăcu într'o strîmbătură curioasă. Şi abia acum canapeaua aceia din faţă, goală şi călătorind inutil, îl nelinişti. Avu senzaţia că e singur în tot trenul... Şi canapeaua asta se ţinea necontenit după dînsul; el alerga cu aceiaşi iuţeală încăpăţinată, cu care canapeaua pe care sta însuşi, îl trăgea înapoi spre oraşul copilăriei duse!...

Macarie rîse din nou de golul pe care-l simţi în juru-i şi pretutindeni, de parcă mintea lui se prăbuşise deodată, aşa cum paserile înălţimilor se prăbuşesc în neaşteptate goluri de aer. Dar zgomotul hohotului îi displăcu; în singurătate el răsună atît de straniu, că fu nevoit să iasă în coridor. Şi buzele şoptiră înfiorat: Treizeci de ani!... Şi repetară... treizeci de ani... într'adevăr...

Dar coridorul era gol; compartimentul de alături la fel şi toate compartimentele prin geamurile cărora privi rînd pe rînd se rostogoleau pustii, în călătoria asta spre vremurile de altădată... Avu impresia planeţilor cimitire care aleargă orbi în bezna eternă.

Dinaintea haosului mintea lui fatal sări înapoi, în oraşul de unde plecase, în odaia largă de flăcău tomnatec, încărcată de mobile şi de curiozităţi, de draperii şi stofe, unde nu pătrundea niciodată zgomotul zilei; şi-l întîmpină în uşă aceiaşi căscătură imobilă şi stranie, singurătatea atitor ani, înfricoşător de mulţi şi de lungi... Cum nu văzuse până acum singurătatea aceia... cum o lăsase să crească acolo în odaia lui atît de uriaşă şi spăimîntătoare...

Işi lăsă capul pe braţul lipit de păretele subţire, ca un om bolnav; dar saltul necurmat al vagonului îl împingea într'o parte şi'n alta, îl izbea cu nasul în tapetul de muşama... Nu simţise nici o singurătate, nici un pustiu: căci undeva departe, veghea necontenit o casă bătrînească... Hm, o biată amăgire! Căci iată la cea dintăiu zguduitură s'a prăbuşit totul şi golul a năpădit de pretutindeni ca vîntul şuerător al iernei prin largi crăpături de ruine.

Lăsă să cadă, detunătoare, una din ferestre.

Umbra toamnei parcă prinsese chiag. Brazdele păreau şi mai umede iar iarba şi ce mai rămăsese verde din pădurile de departe, se făcuseră de un verde puternic ca rachiul de izmă. Tarlalele se învîrteau înainte, parcă acolo, în dosul dealului, cineva depăna la o morişcă. De pe scara vagonului de alături, un soldat cu o floricică galbenă la chipiu, dădea chiot la păzitorii vacilor de pe pajişti; nevăzute, înapoia-i, pe platformă, două fete se prăpădeau de rîs la glumele lui.

Inviorat de răgete, Macarie surîse spaimei de cîteva clipe...

* * *

Norul de leşie a despărţit cu totul cerul de pămînt; acum el, din ce în ce mai întunecat, a rămas drept orice cer. Legiuni de pui scămoşaţi şi alburii i se îngrămădesc subt pîntecele enorm. Grav şi fioros, apăsarea lui încovoae spinările. Plantele se trezesc uimite din somnul adînc al reveriilor înverzite, se feresc zăpăcite într'o parte şi într'alta de urgia care le-a năpădit pe neaşteptate, un frig uscat strînge pămîntul, pietrificînd urmele de tălpi omeneşti şi de galoşi, dealungul drumurilor.

Dinaintea casei părinteşti Macarie se opreşte nedumerit: e atît de mică faţă de cît o lăsase, atît de ghemuită în sine,— parcă s'ar fi strîns şi ea de gerul ăsta din senin, curios capriciu al toamnei—că întrînsul inima se strînse la fel. Aşa de mică şi de cuviincioasă, că i se umeziră colţurile pleoapelor; iar zburdălniciile tatălui său, căzut în tinereţe, i se părură covîrşitor de desgustătoare şi simţi cum îi fug din gînd toate isteţimile tacticei, împăciuitoare, pe care şi-o alesese pentru restatornicirea căminului spart.

Traversă grădinuţa şi intră.

Intîlni aceleaşi mobile vechi şi uzate. Fotoliul uriaş de pluş din colţul stîng al antreului îl ştia demult ciupit de molii şi cu toate astea, parcă atunci era altfel, mai larg, mai moale, mai somptuos,—îşi aminti, era unul din ornamentele cele mai de seamă ale casei.

L-au înconjurat cu toţii; doar bătrînul lipseşte. Vorbesc toţi agitaţi şi dau din mîni cu energie. Mamă-sa se opreşte din cînd în cînd ca să-şi şteargă ochii umezi şi roşii, cu un colţ brodat de batistă. Gigi, fratele cel mic, se plimbă înverşunat prin fundul antreului. In ochii lui adînci se oglindesc hotărîri sumbre.

Sînt teribili cu toţii. Macarie se găseşte atît de puţin înarmat alături de dînşii că i-e ruşine. La început încearcă să risipească surescitarea asta de prisos, care parcă a cuprins şi încăperile mohorîte. Şi la fiecare cuvînt nou, se cutremură să nu primească în obraz riposta tuturor acestor inimi curate: „De aceia te-am chemat? Putea-i să nu mai vii!..."

Trebui să strîngă la rîndu-i pumnii şi să se arate pus pe răzbunare, dacă lucrurile nu se îndreaptă. Şi îndeplineşte acest ritual fără nici o convingere, atît de sigur de neizbîndă!

Uşa de stejar a antreului se dă în lături, scîrşnind pe podea; e şi acum lăsată puţin într'o parte, cum o ştia — şi face acelaşi zgomot supărător, cînd se deschide.

Este chiar bătrînul. E gătit bine, ras din proaspăt şi subt mustaţa scurtă şi creaţă mijeşte un zîmbet enigmatic. Doamna Macarie fuge încurcată spre iatacul ei din fund; bătrînul afectează că nu vede. Mişcă buzele cu chip să nu mai lase nici o îndoială despre nepăsarea lui. Se îndreaptă zorit spre cea dintăiu uşă, care-i vine în stînga: e chiar biroul său, pe care de la un timp şi l-a făcut şi odae de culcare.

Macarie, ori cît s'a mişcat mai în faţă n'ar putea da chezăşie că a fost sau nu observat. Bătrînul pare a fi căpătat îndemînare să treacă prin tăişul privirilor, fără a se simţi zgîriat; apoi arată să fie prea obişnuit cu conciliabule de-astea zgomotoase, prin antreu şi prin săli, subt preşidenţia bătrînei, ca să mai aibă nevoe să îndrepte măcar coada ochiului la conjuraţi.

E acum lîngă uşa de-un cenuşiu vechi şi îngălbenit cu urme de flori roşii, ca vagi pete de sînge, lăsate de degete.

— Tată!

Cu mîna pe clanţă el se opreşte. Intoarce ochii părînd nespus de mirat de această denumire, care — se vede bine din luciul ochilor — i-e indiferentă. L-a cunoscut după glas, acum îl vede în întregime şi nici un gest de surpriză sau de curiozitate nu-i mişcă vre-un muşchiu al obrazului. Chiar dă semne de nerăbdare.

Un val de sgomot se ridică din urma lui Macarie. Cei cinci fraţi mai mici, se precipită ameninţători:

— Trebue să te explici odată...

Macarie simte cum îl ridică şi pe dînsul fluxul mînii, care vine şi creşte năvalnică din urmă-i... Dar cînd ajunge acolo sus în foişorul cugetelor, parcă a atins o clapă cu totul alta. In bă-

tăi de clipită se'ntoarce spre ceilalți și-i oprește cu un răget, care are putere de poruncă. Ș'apoi îi privește crunt pe rînd, acolo unde i-a făcut să încremenească strigătul lui neomenesc.

Își zîmbește în gîndu-i căci la corp e cel mai plăpînd dintre ei toți — și cu puteri pe care nu și le cunoaște, împinge pe bătrîn în biroul lui, trîntește ușa cu putere după dînșii și învîrtește cheia...

* *

Lovitura a reușit din plin.

Totuși împăcarea s'a întîmplat după trei zile de muncă grea și dibace, în care vorba lui Macarie a rătăcit cînd pe tărîmuri de dreaptă judecată, cînd, pe altele de caldă dragoste fiască. Iar cînd a început să întrezărească în ochii rătăciți semnele propriei izbînzi și-a simțit bucuria jucînd în sufletu-i, cum sar boabele de aer în căldarea pe pirostii.

A fost în cele din urmă masă mare bătrînească. Bucate înotînd în sosuri grele, așa cum știa bătrîna doamnă Macarie să le facă odată și plăcinte împletite cu foaia subțire și străvezie ca o peliță de copil și vinul, pe care tot ea a știut să-l găsească într'un ungher al pivniței, subt o ruptură de sanie, la o jumătate de metru în nisipul, aproape întărit. Dumnezeule, cînd turnă în pahar, braghina asta din alte vremi, se prefăcu deodată în flăcări galbene-roșiatice, de parcă ar fi turnat-o în cupa pe care o ține dracul în mînă, la teatru. Și totul a început cu o drojdie așa de aromată, de-a umplut toată sufrageria de fericire, numai că s'a scos dopul la damigeană. Bătrîna se întrecuse pe sine în pregătirea mesei; lui Macarie i se umeziră ochii cînd o văzu sărind de pe scaun, ca o fetiță spre a orîndui surprizele; — lupta și ea biata, cum se pricepea, pentru redobîndirea tihnei amenințate! Iar izbînda fu definitivă, cînd bătrînul întinse paharul spre al ei, însoțind gestul de obișnuita lui înjurătură:

— Legea ei de viață... bine se mai trăia odată...

Trecutul înfrînsese.

Atunci toți frații au sărit electrizați cu paharele în flăcări:

— Să trăești tată, să trăești cu noi aici!...

Iar printre lacrămile măicuței, Macarie vedea venind din pupilele ei spre dînsul, efluviile fierbinți ale recunoștinței.

* * *

Și-a trebuit să mai rămînă acolo și alte zile, ca să se bucure acum de bucuria lor și să vegheze ca pacea să pătrundă adînc în golurile zdruncinului îndreptat. Bătrînul nici n'a mai ieșit din casă în răstimp; a chemat la dînsul pe toți din vremea lui și petrecerea întoarcerei a fost așa de aprigă, că spăimîntată, femeia aceia tînără, care-și vîrîse încoace ochii arzători și negri ca două sfredele drăcești, a luat grăbită drumul gării.

Erau toți ai casei, zîmbete încremenite fals pe măști livide, mișunînd cu ochi sticloși printre comesenii ceilalți. Și urechea le era departe la țipătul biruitor al locomotivei, cînd va duce departe pasărea de pradă.

Atunci văzură cu toții în mînile bătrînului, un plic mare, galben, tăiat de litere apăsate, energice, violete. Ghiciră „ultimatum"-ul, mîzgălit „stante pede" pe pupitrul șefului de gară; cum pătrunsese încoace, cum putuse fi lăsat să ajungă în minile, parcă mai tremurătoare ca de obiceiu, era unica întrebare, al cărei răspuns ochii scormonitori ai fiilor vroiau să și-l smulgă unul altuia din suflet, cu măruntae cu tot.

Bătrînul desdoi și parcurse calm hîrtia, în tăcerea de moarte. O chiti apoi, o așeză din nou în plic, se apropie grav de birou și scrise ceva scurt și sigur, parcă socotit dinainte.

— Să ducă asta unul, băiatului care așteaptă afară!

Se repeziră cu toții. Pe dosul plicului, la fel de mari și apăsate, se lăfăiau vesele, slovele unui: „du-te dracului!" decisiv.

* * *

Dar afară norul cel greu despărțea neclintit pămîntul de soare. Macarie stătea la fereastră cu bătrînul și priveau pămîntul vîrtos și uscat ca piatra, în care înghețase pâna și trifurcatele urme ale paserilor. În ograda moartă și pustie pămîntul părea acum o rocă paleolitică, în care se încrustase pe vecie semnele unei vieți demult dispărute. Era pretutindeni ceva de moarte și îngheț; și nu era nici măcar troianul adînc, născător de legende, nesfîrșita blană de urs polar întinzîndu-se albă și ocrotitoare peste semințele noilor nădejdi.

Germenul vieții parcă dispăruse de pretutindeni. Era acum doar uscatul acela dur și sonor al materiei petrificate pentru totdeauna, căreia nu-i mai rămînea decît desagregarea lentă în pulberea neantului.

Bătrîn și fiu fixau spectacolul covîrșiți de amare gînduri, de vreme ce și la unul și la altul buzele se strîmbaseră, atîrnînd în același chip și într'aceiași parte. Dar cel tînăr se trezi mai repede din reverie și privi cu coada ochiului spre tatăl său; figura acestuia continua să se crispeze ca și cînd contracțiunea generală de afară ar fi acționat direct asupră-i. Macarie simți neîndurata îngrijorare, pe care ți-o dă inexplicabilul; avu senzația că tot ce făcuse era șubred și fără rost.

Cerul era însuși o rocă, o întinsă și lucie agată, chenărită de vine tremurate negru-vinete, alternînd cu opalul cel mai tulbure. Aspectul mineralogic îl obseda de pretutindeni. În cele din urmă totuși, zîmbi. Căci în urmă-le, în odăile celelalte se auzea viața; uși care se trînteau, clinchet de pahare și de farfurii. Se

pregătea masa de despărţire — căci el trebuia să plece mîne în cei dintăi zori — era masa cea mare în cinstea lui, *împăciuitorul*. Şi cuvîntul ăsta oridecîteori i se lumina în cuget, îi făcea sufletul fulg de păpădie, îi sbura din minte pe inimă şi o ajuta să pompeze cu mai multă putere sîngele curăţitor de gînduri negre, îl premenea cu viaţă nouă, îi inădea de clipa prezentă trecutul apropiat şi pe cel mai îndepărtat al lui şi-al lor, pe care-i simţea confundaţi în el, cum el se simţea confundat într'înşii. Era o depăşire a sufletelor din ele înşile spre a se amesteca într'un tot fluidic, care inunda acum prea abundent toată casa aceasta, pentru ca peisagiul anorganic de afară să mai poată pune în cumpănă puterea şi frumuseţea lui.

Iar întărirea acestor gînduri, veni din însăşi mişcarea grăbită, pe care o făcu bătrînul pentru a scăpa obsesiei tragice de afară: ochii lui îngroziţi, îndată ce fură întorşi spre fiu-său se umplură de blîndeţe şi de dragoste; Macarie îi văzu cum se umplu de-odată de parcă un vas de sticlă subt un robinet prea puternic. Aşa de lămurit se văzu aceasta, că feciorul aruncă o privire de desfidere norului de agată. Iar fosforescenţa aceia obscură, ce înfăşura întinsele şi neclintitele aripi de piatră, avu parcă o mişcare scurtă şi repede stăpînită, o surpare bruscă în posomorîtele straturi, un fugar şi larg surîs al neantului: o strîmbătură de dispreţ şi de provocare.

Şi atunci, în mod firesc, întrebarea aceia miji dela sine, fără nici o sforţare în gîndul lui Macarie. Dar el ezită s'o rostească şi chiar vroi s'o alunge din minte ca nefolositoare şi chiar periculoasă. Insă ea revenea necontenit ca o albină, pe floarea de pe care o goneşti. Intr'adevăr ce putea să însemne o întrebare sau mai bine evocarea unei biete amintiri, faţă de hotărîrea, care se cetea atît de nestrămutată în ochii bătrînului? Şi întrucît putea avea legătură o astfel de întrebare cu un nor fie el cît de vast şi de impunător?

Incepu să rîdă. Bătrînul îl privi întrebător şi dispus să se înveselească la rîndu-i.

— Doamne, ţi-aduci aminte, cînd mă duceai plocon la şcoala de unde fugisem?

Dar cînd pronunţă ultimul cuvînt, avu impresia supărătoare pentrucă de nelămurit, că se găseşte pe marginea unei prăpăstii; ar fi vrut să se dea înapoi dar ţărîna parcă şi începuse să curgă de subt picioru-i: simţea că alunecă...

Figura zîmbitoare a bătrînului avu un moment o înfăţişare de nedumerire, apoi începu să se întunece. Macarie aştepta prostit şi incapabil de orice mişcare. Bătrînul se porni pe rîs.

— Ha, ha... şi acum ai venit să potoleşti tu lucrurile... ţi-a venit rîndul, hai?

Şi rîse cu şi mai multă voe bună.

Dar celălalt se cutremură. Şi cu aceiaşi mişcare parcă, se apropiară amîndoi tăcuţi de geam.

Iar privirea bătrînului încremeni de groază pe urmele trifurcate ale paserilor. Şi întru tîrziu gemu, parcă pentru sine:

— Phi... legea ei de viaţă... parcă fu ieri...

Macarie căută o glumă, care răsună stîngace şi nelalocul ei; bătrînul zîmbi silit...

Şi nu mai putu smulge dela dînsul decît surîs străin, monosilabe şi privire fricoasă de copil supraveghiat din scurt. Numai întru tîrziu, cînd funinginea nopţii începu să împroaşte şi să se depună pretutindeni,— mai mult ca pentru sine, dintre buzele bătrîneşti scăpară ca un stupit de ciudă, aceleaşi cuvinte grele, înfricoşătoare ca o sentinţă: ....„parcă fu ieri....".

* * *

Panait Macarie răsări din somn deşteptat de sgomote ciudate.. Şi văzu trandafirul cel mare din grădinuţă zgîriind cu ghimpii geamul, ca o pisică sbătîndu-se să i se deschidă; o pisică fantastică şi lungă cu capete multe şi nenumărate picioare. Era o vagă luminişte pretutindeni şi totuşi la scurta flacără a brichetei ceasornicul arăta vreme lungă până în zori. Se gîndi că poate a ieşit luna şi zîmbi un cald adio, norului cel mare care-l frămînta. Se apropie chiar de fereastră ca să vadă mai bine biruinţa palidei lumini, dar altă serie de sgomote, părînd că vin de astădată de alături, îi mută luarea aminte.

Şi bănuiala căzu dela început ca o proecţie de reflector pe unicul adevăr cu putinţă. Dădu binişor în lături căpăcelul broaştei şi privi prin deschizătura cheii; într'adevăr, în bizara lumină ce umplea încăperile, tatăl său stătea îmbrăcat gata, cu gulerul paltonului ridicat, cu un geamantan în mînă, cu altul greu alături.

Macarie plănui; îi va lua înainte, ieşind de-acum în antreu şi se va posta în dosul sobei mari de teracotă; îi cădea astfel în spate. Il urmărea apoi tiptil până la uşa antreului şi acolo îl va îngheţa pe loc doar cu o mînă, aplicată teatral pe umăr.

Gîndul era prea bun ca Macarie să mai ezite.

Şi nu după mult bătrînul apăru. Avea numai geamantanul cel uşor în mînă. Se apropie, abia călcînd, de uşa cea mare, lăsă geamantanul jos apoi învîrti binişor cheia.

Precum bine ghicise Macarie, nu ieşi. Se întorcea cu aceiaşi grijă deosebită, să ia şi geamantanul celălalt. Şi peste puţin, îl aduse şi pe acesta ţinîndu-l în braţe ca pe un copil, de bună seamă să nu-l lovească de aripile uşii. Atunci Macarie făcu primul pas.

Un pas atît de uşor în liniştea atît de mare care domnea în casă, că i se păru cu totul curioasă oprirea bruscă a bătrînului şi mişcarea repede pe care o făcu să depună geamantanul.

Macarie îşi retrase uşor piciorul şi nu înţelegea nici el de ce nu se hotărăşte încă să-i spună: „Hai, destul tată!" Găsea chiar stupid să mai prelungească o comedie atît de copilărească. Şi to-

tuşi ceva îl reţinea în ascunzătoarea asta, o curiositate, care vrea să se sature până la ultima limită, o plăcere diabolică de a vedea zădărnicită tocmai la urmă o muncă dusă cu atîta migăloşenie şi cu atît cutremur.

Iar bătrînul stătea încă pe locul îndoelii, cu faţa încoace, înegrită de umbră, căci lumina fantomatică deafară îl înfăşura acum doar spatele. Şi era ceva groaznic în figura astă nelămurită de carbonizat, care fixa neagră şi nemişcată, negrul şi nemişcarea îndoelnică din fundul antreului.

Abia mai tîrziu se auzi sgomotul unei cutii de chibrituri. Bătrînul vrea să se încredinţeze ca lumea, căci ridică sus flacăra plăpîndă; însă negurile alungate din preajmă-i se strînseră şi mai compacte în fundul îndepărtat şi nesigur.

Bătrînul dădu din umeri; i se păruse desigur o pisică, un şoarece, cine ştie ce... Dar cum se întoarse iarăşi spre ieşire, chipul lui luminat de chibrit se proectă în oglinda din colţ. O clipă numai, îi răsări în noapte o figură striată în toate felurile de adînci dîre; nici cînd lumina aspră a zilei n'ar fi putut descoperi atîtea urme, cîte tăiase intr'însa, fără milă, sabia timpului.

Un al doilea chibrit bufni numai decît pe cutie şi umplu din nou semiîntunecimea cu lumina lui roşie. Strania apariţie se ivi iarăşi în colţ şi avea acum o înfăţişare atît de jalnică şi de ruinată, că mersurile cutelor se îmbinară îndată intr'o expresie amarnică, sfîşietoare. Bătrînul se contemplă mult şi nu aruncă chibritul decît cînd sfîrîi între degete.

Dar asta le întrecu pe toate: Moşneagul ăsta pus pe fugă, pe semne că vrea cu orice preţ să fie prins! Căci iată-l acum s'a aşezat pe geamantanul cel mai umflat şi pare că e zbuciumat de gînduri prea adverse, de multă vreme rămîne astfel cu capul în mîini, cu demi-jobenul tineresc intr'o parte.

Macarie ieşi de după sobă. Era vremea să-i pună mîna pe umăr şi să-i zică blînd:

— Lasă tată, întoarce-te...

Şi avea să-l conducă încet ca pe-un copil, în patul lui.

Era o tăcere acum atît de profundă în casa asta, că aveai impresia unei ape adînci care a inundat-o şi o stăpîneşte. Bătrînul parcă adormise pe geamantane, iar Macarie rămăsese în spate-i cu mîinile încrucişate şi nehotărît.

Atunci veni de afară şuerul obosit al toamnei. Fu ca un accent prelung şi monoton de doină veche, chiot stins de cobe, venit de departe. Iar jos la scară răspunse un susur de frunze veştede, de hîrtii cu foşnet uscat; pe urmă sbatere dureroasă de ramuri seci, oftat metalic de burlan desprins, ghiare de trandafir sgîriind geamurile...

S'apoi iarăşi susurul frunzelor căzute şi al hîrtiilor la scară.

Bătrînul înălţase capul şi acum se ridica tremurător atras ca de-o chemare... Ridică geamantanele, care-l încovoiară.

Şi mîna lui Macarie rămase nemişcată. Atît de sfîşietor susurase afară rebutul toamnei, că fără nici o lumină imaginea proprie îi apăru în oglinda minţii, cu primele ei creţuri, cu cei dintîi peri albi pe la tîmple.

Şi-i păru rău de moşneag, că nu-i poate duce bagajele grele.

Tresări cu inima lui laolaltă, cînd străvechea uşă a antreului scrîşni înfundat pe podea şi răsuflă cu el uşurat, cînd îl auzi închizînd cu grijă poarta lărmuitoare de fier.

Afară nu era nici o lună. Norul cel fără hotar îi oprise acolo, deasupra-i, toată strălucirea ei minunată, iar dincoace nu lăsa decît luminiştea asta tristă, strecurată.

Inchise uşa antreului cu grijă şi reveni la dînsul. Până la trenul următor mai erau ceasuri destule. Şi până dimineaţă el lăcrămă de biata lui măicuţă, care se va trezi cu noaptea în cap să-i pregătească în grabă ceaiul „să nu plece băiatul cu inima goală la drum".

Gib. I. Mihăescu

Cronica literară

T. Arghezi

Apariţia volumului de versuri al d-lui T. Arghezi este, fără îndoială, cel mai important eveniment literar al anului. Afară de rare excepţii toată lumea l-a salutat ca atare. Mai întâiu fiindcă e primul său volum: primul volum al unui scriitor şi poet care se manifestă de douăzeci şi cinci de ani. Aşteptam cu toţii, gruparea într'un mănunchiu care să lege între ele atîtea poezii ce ne-au entuziasmat succesiv şi fărâmiţat, cu scăpărări de entuziasm stinse repede şi aprinse iarăşi, fără continuitate.

Insă volumul acesta nu e însemnat numai pentru plăcerea pe care a produs-o, oricît ar fi aceasta de mare. El are o semnificaţie şi mai importantă: reprezintă un moment de istorie literară. S'a scris de multeori că T. Arghezi a avut o influenţă considerabilă asupra tinerii noastre literaturi. El e ceiace se chiamă un maestru. Constatarea e perfect adevărată, însă trebue precizată. Influenţa d-lui T. Arghezi nu mi se pare prea importantă în ce priveşte conţinutul operei sale.

Nu găsesc în contemporani aproape nimic din structura sa sufletească, din ideile, senzaţiile, felul de a vedea viaţa, din gustul său. Influenţa sa e covîrşitoare însă în ce priveşte forma. Ascendentul său e de natură tehnică. D. Tudor Arghezi a produs o revoluţie în arta scrisului romînesc şi în proză şi în versuri.

Dacă aşi fi bine înţeles, aşi spune că importanţa covîrşitoare e de *natură filologică*. Altfel se scria înainte de d-sa şi altfel se scrie astăzi. Nu există scribuleţ cît de mărunt, cît de prizărit gazetăraş de provincie ori de capitală, chiar din cei care-l detestă, care nu-l cunosc ori nu-l înţeleg, care fără să vrea, inconştient, subt influenţa atmosferei pe care o respiră, să nu-i utilizeze, vre-o întorsătură sintactică, vre-un epitet definitiv, măcar o caracterizare «à la manière de».

In această privinţă reforma sa linguistică, modelajul pe care l-a aplicat d-sa limbii, se poate compara, în toată libertatea, cu acela efectuat de Eminescu, acum cincizeci de ani. Nimeni, absolut nimeni din marii noştri scriitori din ultimele decenii nu s'a bucurat de o aşa de mare influenţă. Dintre toţi, singur d. T. Arghezi a ajuns fenomen de istorie literară. Vom înţelege mai bine de ce a prins aşa de iute cînd, în afară de ceiace se găseşte în mediu şi care nu ne interesează pentru moment, vom lămuri specificul său sufletesc şi artistic.

* * *

După ce ai lăsat din mînă volumul de versuri al d-lui T. Arghezi, «Cuvinte potrivite», o impresie se ridică deasupra tuturor celorlalte: amestecul de sublim şi stîngăcie. Imaginaţie aci grandioasă, atingînd simbolul sau mirajul, aci delicată şi miniaturistă, nuanţată până la vecinătatea subtilităţii, epitete viguroase, adînc caracteristice, imagini pline de gîndire prescurtată, suggestii insinuante care se strecoară pe furiş în suflet şi în tot corpul, transformă ritmul visurilor şi-l umple cu muzică de atmosferă, potrivită exact sensului, fără să-l clarifice complect căci i-ar împrăştia farmecul. Şi pe urmă numaidecît un fel de silnicie a versului, căutări îndelungate şi nimerite alături, accepţie greşită a sensului unui cuvînt, ritmuri chinuite, forţate, cuvinte schimbate fără abilitate ca să iasă o rimă (între altele de pildă, deşti, în loc de degete). Cîteodată lipsa de îndemânare expresivă se transformă în neglijenţă sau licenţă intenţionată, voită. Se teoretizează astfel într'un «parti-pris» preconceput, ca să se justifice o insuficienţă. Totuşi efectul final ne apare puternic, în afară şi pe deasupra acestor stîngăcii şi parcă tocmai din cauza lor. Din toată producţia literară a d-lui Arghezi reese aceiaşi impresie: o *mare energie sufletească lipsită de facilitatea de exprimare*. Un

formidabil elan oprit un moment în desfășurarea lui, de o neputință de realizare.

Acest deta'iu funcțional cînd e înscris într'o organizație sufletească puternică produce anumite tulburări. Structura unui om normal, voesc să spun banal, e făcută dintr'o anumită echivalență între forța disponibilă și exteriorizarea treptată a acesteia. Pe măsură ce se adună, energia mintală se și cheltuește. Nu rămîn resturi, amînări, nu rămîn depozite. E ca un nor care de îndată ce se înfiripă din evaporațiuni, cade imediat în ploae. Aceasta e facilitatea supremă: lipsă de inhibiție, de economie, de agonisire. Curgere continuă fără zăgaz. Cum ritmul cheltuelii e imediat, el întrece cîte odată în viteză pe acela al strîngerii de energie. Lipsită de sfincter sufletesc — dacă se poate spune, — limbuția se epuizează în tot momentul. Se știe că facilitatea excesivă, e semnul deșertăciunii, dacă nu e al nulității. Cel ce cheltuește mereu, e destul de des cu buzunarele goale.

Se întîmplă însă altfel cu spiritele celelalte care strîng și cărora nu le e dată acea ușurătate permanentă de cheltuire. Cînd e vorba încă și de temperamente bogate, adînci ori viguroase, pline de energie, de neastîmpăr sufletesc, atunci imposibilitatea exprimării duce la comprimare. Dar expresia comprimării excesive e explozia. Efectul produs la temperamentele normale care au supapa regulativă a facilității, e o expresie curentă, banală, incoloră. Ea aduce acel stil «agreabil», «simpatic», clar, fără surprize, fără virtualități intrinsece de putere conținută.

D. Tudor Arghezi nu e din aceste din urmă temperamente. Lipsa sa de facilitate, îi încarcă sufletul până la o tensiune neobișnuită. Cînd i se întîmplă cîte odată să izbucnească, întrece chiar efectul dorit. Expresia e grea de toată apăsarea sufletului reținut atîta vreme. Atunci cuvintele poetului sînt neîntîlnite, formulele sale sînt excesive, epitetele sînt rare, pline de sensuri neîntrebuințate încă. Săgeata e trimisă mai departe de spațiile bătute, fiindcă coarda arcului e prea întinsă. Izbucnirea atinge terenuri virgine neexplorate încă, trece dincolo de ceiace poetul vrea să spue, cuvîntul merge fatal, dus de o mișcare oarbă și lepădat dincolo de unde ne e obiceiul să mergem toți ceilalți. O scîntee care atinge vîrfușorul de fosfor al unui chibrit produce o slabă licărire, dar lipită de grămada unui praf de pușcă, asvîrle în aer orașe întregi ori stînci nedeslipite.

Jenat și enervat mereu de rezistența pe care i-o opune expresia, d. T. Arghezi se opintește odată brusc, sfarmă toate lanțurile și spune mai tare și mai minunat decît oricine ceiace are de spus. Să citească oricine un rînd de d. Arghezi. Va simți atunci din ce rezervă inițială de forță pleacă cuvîntul, totdeauna încordat, greu de toată comprimarea care l-a apăsat. Coarda care-l trimite nu e niciodată flască. El pleacă rar, dar totdeauna pleacă încărcat ca un cocoș de pușcă. Iată cum, lipsa de facilitate care poate să apară ca o lipsă, aduce tocmai acea teribilă energie a stilului d-lui Arghezi.

Că aceasta e construcția sufletească a d-lui T. Arghezi, putem s'o vedem și din alte considerații decît cele pur estetice.

In unele din articolele sale, mai ales din polemicele sale, d-sa ne apare ca spirit revoltat. Dar revoltat contra cui? N'am putea preciza. Mai degrabă contra tuturor și contra toate. Revolta sa nu e limitată la un domeniu social ori moral precis, ea n'are obiect. După momente el se indignează pentru lucruri care i-au plăcut eri. Totul depinde de moment. Revolta sa nu stă în calitatea sau defectul obiectului, nu e canalizată, captată regulat, cu predilecții, și preferinți. Ea stă în firea, în mecanismul sufletesc al d-lui Arghezi: e funcțională. Această stare de predispoziție, — dacă se poate spune «în alb», — pentru orice revoltă, se chiamă anarhism. D. Arghezi e un anarhist. Oameni cu exprimarea facilă pot fi și ei revoltați. Dar ei își aleg un singur gen de revoltă, se adaptează la o singură negație: sînt socialiști, comuniști, fasciști etc., cu un program fix de indignare. Comprimarea prea mare, multă vreme, duce la o explozie care se efectuează în toate părțile fără direcție și fără senz. Constatarea se poate verifica ușor prin latura sa socială. In țările de libertate relativă, apar forme de revoluție precisă: de pildă socialismul. In țările de despotism complect, unde libertatea n'are niciun mijloc de exprimare, unde e complect gîtuită, apare complotul, bomba, atentatul, apar sectele secrete, mafiile cu terorismul lor ascuns contra oricui.

Se spune că înainte de a se decide asasinatul împărătesei Elisabeta la Geneva, era vorba încă de două persoane: un prinț german și un președinte de republică. Pe urmă sorțul a căzut la întîmplare pe nenorocita împărăteasă. Dar putea să cadă și asupra

altcuiva. Anarhismul nu alege. El distruge ca să distrugă. E o revanşare oarbă, datorită apăsării excesive. Dovadă că astfel de forme n'au apărut decît în ţările exclusiv tiranice, în Rusia, Spania, Portugalia, în ţările unde votul universal nu dădea posibilitatea revedincărilor pe cale legală şi paşnică.

Temperamentele puternice cînd nu se pot uşura zilnic duc la revolte continui şi disproporţionate.

Fără îndoială, totul nu trebue pus numai pe organizaţia psihică care nu permite supape rezonabile. Nu trebue uitat că d. Arghezi a fost monah. Viaţa bisericească nu se poate acomoda cu temperamentele puternice fără răzbunări derivate ori întîrziate. Nu se poate interzice viaţa într'un organism viguros, fără ca ea să ţîşnească plină de indignare. Şi nu trebue uitat încă că d. Arghezi era tînăr, adică influenţabil, atunci cînd anarhismul era puternic în Europa, pe timpul lui Caserio, al nihilismului rusesc, (aşa de frequent în Elveţia, unde d-sa a stat, mi se pare, multă vreme) şi al ecourilor sale literare ca Laurent Tailhade, Octave Mirbeau etc..

Polemismul său excesiv, crud, exasperat, dovedeşte toate acestea. Alţii atacă ca să pue pe cineva la locul său, adică să-l diminueze relativ. D. Arghezi nu atacă decît ca să desfiinţeze. Pentru d-sa nu există puncte vulnerabile de care morala şi cavalerismul fad şi mediocru interzic să te atingi. El atacă pe adversar în orice punct debil, oricare ar fi el: insuficienţele, descompunerile (cîteodată mai ales acestea) ori monstruozităţile fizice, slăbiciuni ori nenorociri familiare. Nu găsesc în această privinţă decît un singur scriitor care-i seamănă. E Octave Mirbeau. Aceiaşi greaţă grea decisivă, metafizică pentru animalul om, aceiaşi radicală mizantropie pentru descompunerea putredă a maşinii omeneşti, dela scatologie, la aspectul cadavrului şi la infecţia secreţiunilor. Obiecţiunile mari ale d-lui Arghezi par a fi îndreptate mai ales contra fiziologiei omeneşti. E în aceasta un accent de purist, aproape de spiritualist profund ofensat. Nimeni n'are în ţara noastră, nici măcar d. Cocea, geniul batjocurii, ridicat până la înălţimi metafizice ca d. Arghezi. Poezia sa «Blestemul» e unică în literatura noastră. Poate puţin cam intenţionat senzaţională, ea e totuşi semnificativă. Accentele sale amintesc de blestemele unei alte rase împilate milenar, fără drept de protest, de jurămîntul «More judaico».

Iată cîteva din aceste accente ale unui suflet comprimat, demne de Byron:

«Pe tine cadavru spoit cu unsoare,
Te blestem să te 'mpuţi pe picioare.
Să-ţi crească măduva, bogată şi largă,
Umflată 'n sofale, mutată pe targa.
Să nu se cunoască de frunte piciorul,
Oriunde cu zgîrciuri ghiceşti mădulare.
Să simţi că te arde puţin fiecare.
Un ochi să se strîngă şi să se zugrume
Clipind deamăruntul întors către lume.
Celalt să-ţi rămîe holbat şi deschis
Şi rece, împietrit ca un vis.
. . . .
Necazul tău mare să-ţi dea voce mică,
Să urli, să n'auzi, să vezi că ţi-e frică.
. . . .
De glezne tîrîş să-ţi atîrne
Ghiulele de capete cîrne,
Rînjite, scrîşnite, nerăzbunate:
Măceluri, osînde, păcate...

Am citat numai cîteva din aceste blesteme. Dealtfel d. Arghezi ne anunţă că ele nu reprezintă decît un «fragment» şi că va reveni. Înţeleg că o asemenea temă poate fi tratată numai din plăcerea tehnică a virtuozităţii. Dar ea presupune totuşi şi un fond sufletesc «nerăzbunat». Nu-i vine nici măcar prin minte să blesteme, decît aceluia care a suferit mult, fără să poată spune.

Şi cinismul d-lui Arghezi trebue înţeles la fel. Are nevoe să denunţe aspectele gingaşe, delicate, elanurile idealiste, sublime, înalte, ca pornind din aceiaşi murdărie. Simte o plăcere să înjosească, să deziluzioneze, să ofere viziuni de desgustătoare descompunere. Iată cîteva rînduri din una din acele viziuni:

Chiar stelele sfinţite
şi pure la 'nceput
Au putrezit în bolta
visărilor străbune

Şi zările, mîncate
de mucegaiuri, put.
A năzuit un clopot
să sune liturghia
Şi bronzul lui, ca scrumul
din turn s'a risipit.

Iată cum aceleiaşi neputinţi de exprimare şi cheltuială facilă, se datoresc în acelaşi timp şi necazurile, rancunele, nevoia de pîngărire, dar şi cele mai înalte valori artistice din opera d-lui Arghezi.

Şi cînd încetează ura şi polemismul, cînd poetul rămîne pur contemplativ, atmosfera nu e mai înviorătoare: în general o viziune tristă, decadentă, o viziune de toamnă, de furtună, de sterilitate, de groază, de ciocnire apocaliptică, de frămîntare şi neputinţă.

După cum ne spune undeva poetul, sufletul său e o criptă în care n'a mai rămas decît scrum.

In adevăr, energia înăbuşită arde, usucă pe dinăuntru. După ce a svîrlit lava, vulcanul stins nu mai are decît cenuşă. Sentimentul, iubirea, înduioşarea s'au consumat, s'au topit de arşiţa internă. Sufletul e săcătuit de forţele vii ale dragostei. Emoţia proaspătă a murit. Nu mai rămîne decît inteligenţa. Omul înregistrează, dar nu mai iubeşte ceiace înregistrează.

Tare sînt singur, Doamne şi pieziş!
Copac pribeag uitat în cîmpie,
Cu fruct amar şi cu frunziş
Ţepos şi aspru 'n îndîrjirea-i vie

Tînjesc ca pasărea ciripitoare
Să se oprească 'n drum
Să cînte 'n mine şi să zboare
Prin umbra mea de fum

Aştept crîmpee mici de gingăşie
Cîntece mici de vrăbii şi lăstun
Să mi se dea şi mie
Ca pomilor subţiri cu gustul bun

Nu am nectare roze de dulceaţă
Nici chiar aroma primei agurizi
Şi prins adînc între vecii şi ceaţă
Nu-mi stau pe coajă moile omizi.
(Psalm)

Aceste versuri dezolate amintesc de acea «secheresse d'âme» de care se plîngeau unii credincioşi medievali.

Sau în altă parte:

Dar ziua care trece
Şi mă răneşte 'n treacăt,
Imi umileşte cîrja,
Imi încovoae crinii,
Şi inima-mi urmează
s'atîrne ca un lacăt
Cu cheile pierdute,
la porţile luminii.

* * *

Această poezie e o formă de cunoaştere. Nimic mai puţin sentimental. Sursa e direct cerebrală. Cu multă bună-voinţă, abia am putea descoperi ici şi colo cîte un crîmpei de sentiment, cîte-o slăbiciune emotivă. Astfel în unele locuri ni se pare că poetul se lasă muiat de sentimentul trecutului, singurul mai clar exprimat în această poezie de stări intelectuale. Trecutul, adică tinereţa are mare preţ în sufletele deziluzionate. Ea aduce parfumul unei existenţe care a fost odată proaspătă, veselă şi încrezătoare.

Iubirea noastră a murit aici
Tu frunză cazi, tu creangă te ridici
Atît amar de ani e de atunci!
Glicină tu, tu florile-ţi arunci

A mai venit de-atuncea să v'asculte
Voi plopi adînci, cu voci şi şoapte multe?

Voi aţi rămas întorşi tot spre apus
Voi creşteţi toţi de-apururea în sus

N'o mai zăriți, din vîrfuri, nicăeri?
Știți voi ce vorbă este vorba «ieri»?
(Oseminte pierdute)

In altă parte:

Aici unde a murit trecutul
Mă plimb ca intr'un mormînt
In care stat
Legat s'ascult cum tace lutul
Pe cînd în suflet toarce mutul
Regret, înfășurat în vînt.
(Sfîrșitul toamnei)

Sau:

Și sufletul geme mușcat de trecut
Ca o fiară de o fiară cu pas cunoscut.
(Prigoana)

Incă în alte cîteva poezii refrenul acesta revine pe un timbru emotiv. In ele plutește o atmosferă decadentă, baudelairiană, de regret și melancolie. Incolo însă autorul e departe de orice înduioșare. Găsim mai degrabă ironia rece. Lucrurile mari, sublime, demne de venerație, de declamație și de vorbe mari pentru alții, sînt scoborîte de d. Arghezi, printr'o comparație plină de umor, la proporția lor pămîntească.

Pavel din Tars e-acum zaraf sărac
Și Chrisostom băiat de prăvălie
Iar sfîntul Duh, închis în colivie
Făcutu-s'a un pui de pitpalac.

In general însă poezia d-lui Arghezi ne înfățișează, ca și știința o serie de raporturi. Firește aceste raporturi sînt exprimate prin comparații și prin imagini, în loc să fie însoțite de argumente și deducții. Poezia d-lui Arghezi nu demonstrează, dar revelează și ea. Și mai este ceva. Știința se bazează pe o serie de raporturi coherente între concepte. D. Arghezi alcătuește și el o disciplină cu care fură cîteva aspecte necunoscute legîndu-le între ele. Numai că aceste aspecte ale existenței nu se ridică până la concepte, ci rămîn până la gradul de simboluri. Simbolul e exprimarea concretă, printr'un semn, desemn ori imagine a unei stări de lucruri. Generalizarea nu merge până la noțiunea încorporată în cuvîntul abstract. Ea se mulțumește cu un semn. E procedeul *magiei*. Se știe însă că magia e începutul științei, o știință imaginativă și naivă, bazată pe primele apropieri pe care le facem între lucruri, pe cele dintâiu concordanțe care apar și pe care nu mai așteptăm să le controlăm.

O simplă coincidență sau asemănare cum e aceia între un om și portretul lui, ne duce la concluzii de generalizare ca și în știință. Cînd vrăjitorul străpunge cu fierul roș haina inamicului său crezînd că această pedeapsă îi atinge chiar persoana, el se bazează pe o serie de raporturi de vecinătate între om și haina lui, pe care le crede reale. Magia e o știință romantică, în care imaginația depășește mereu datele realității.

Magia admite raporturi alogice de simboluri, sau de fenomene inexistente, închipuite. Iată de pildă ideia de timp. Știința consideră timpul omogen și măsurabil. Dar această ordine, decretată ca singura valabilă se poate schimba. D. Arghezi presupune alte diviziuni, alte relații între clipe. Există timpul obișnuit, grosier, omogen, timpul pe care-l deosebim cu toții și apoi legătura variabilă a orelor între ele, timpul ceasurilor luate în parte:

Cîtă vreme n'a venit
M'am uitat cu dor în zare
Orele și-au împletit
Firul lor cu firul mare
(Melancolie)

sau:

Prin aer, timpu-i despărțit de ore
Ca de mireasma lor niște garoafe.
(Arheologie)

sau:

Când am plecat, un ornic
bătea din ceață rar,

Atît de rar că timpul
trecu pe lîngă oră.
(Despărțire)

Autorul «Cuvintelor potrivite» are gusturi și predilecție de alchimist. El alcătuește universul după alte legi. Presupune elementelor alte afinități, le leagă și desleagă între ele după alte procedee. Cîteodată ca în «Prigoana», are viziuni de Sabat, în care smeii, demonii, țestele de mort, monștrii, ciclopii se zbat, se încolăcesc subt biciul lui Satan. Nu lipsește nici «Bufnița» care prezidează clasicul laborator lugubru al vrăjitorului. Iar în poezia «Vraciul» e descrisă puterea, averea și sufletul vrăjitorului. In «Satan» ne transmite direct senzația stranie a demonului.

Imaginația d-lui T. Arghezi cînd reconstitue universul, îl prezintă condus de semne misterioase, de puteri nevăzute. El are senzația directă a haosului universal, a devenirii eterne, a descompunerii, a destinului misterios, a forțelor oarbe sau perfide care ne veghează ori ne pîndesc. Marea, norii devin forțe înfricoșătoare. Are viziunea religioasă, sau, mai degrabă, cum spuneam mai sus, pe aceia magică, fiindcă Religia presupune nu numai o anumită explicație a firii și o intuiție a infinității și enigmei sale, dar și sentimentul pietății, al adorării, al venerației, care mi se pare că lipsesc d-lui Arghezi. Imaginea sa despre lume e a unui păgîn puțin înfricoșat. Psalmii săi sînt dezolați, dar reci. Sufletul lor caută mîntuirea, dar e uscat, nu mai iubește. Strigătul lor e tocmai neputința credinței. Magia însă oferă intuiția tuturor disponibilităților care se găsesc peste granițele pipăitului și ale măsurabilului. Bănuiala acestei întocmiri, capricioase și enigmatice, ca soarta și ca moartea, o are și d. Arghezi. Dar o are oarecum intelectual. Imaginația sa se aprinde ca o flacără orbitoare de lumină, dar fără căldură. E din familia vracilor, a căutătorilor de esențe ultime, de elixiruri și filtre, dar nu din aceia a preoților, a sfinților și a apostolilor. In evul mediu d. T. Arghezi ar fi fost ars de viu. El e mai aproape de Doctorul Faust decît de Saint François d'Assise.

Eu mă fălesc că nu vînd ca atîția
Tezaurele mele: Nici nu știu

Dacă pe piață Dumnezeu cel viu
S'a ieftinit mai mult decît tărîțea

Mormînt închis la zgomotul de-afară
Contemplu a cîrtițelor bucurie
Lingîndu-și puii cu idolatrie
Băloși subt steaua mea polară.
(Vraciul)

In toate acestea are un rol însemnat desigur și momentul literar în care s'a format poetul. D. Arghezi, ține, printr'un aspect al poeziilor sale, de simbolism. Către sfîrșitul secolului trecut și-a compus primele poezii. Plutea atunci în atmosfera Europei moderniste o reacție antiștiințifică și o revenire la magie, cu mult credit mai ales printre simboliști. «Sufletul lucrurilor», «Misterul», eficacitatea misterioasă a unor forțe și elemente desconsiderate de știință erau la ordinea zilei. Villiers de l'Isle Adam, așa de respectat atunci, amesteca în toate nuvelele și romanele sale aceste virtuți ascunse ale unor fenomene misterioase. «Tribulat Bonhomet», «Ève future», «Contes cruels», înfățișează mereu probleme de acestea între știință și religie. El pleca dela Edgar Poë. Alții ca Maeterlinck, și el așa de încrezător în forțe obscure, dela Novalis. Sar Péladan luase deadreptul costumul și moravurile de mag. Știința excitase, dar nu mulțumise.

Deasupra ei mai era loc pentru închipuire. Se credea în puterea secretă a pietrelor prețioase (în care credea și Macedonski) în telepatie, în spiritism, în influența metalelor asupra caracterului etc. Villiers voia o femee vie creiată în laborator și l-a pus pe Edison s'o confecționeze. Altădată a voit să experimenteze dacă căpățîna decapitaților mai păstrează cîteva secunde în ea conștiința. Poate ceva din atmosfera acestor credințe și preocupări s'a strecurat și în d. T. Arghezi.

* * *

In discuțiile purtate între apărătorii specificului național în artă și moderniștii esteticismului pur, aceștia din urmă au invocat

de multe ori ca o ilustrație a teoriei lor, opera d-lui Arghezi. La prima vedere afirmația pare legitimă cu totul. Fără îndoială există prea puține elemente de altă natură decît cele curat artistice în opera autorului «Cuvintelor potrivite». Cum am văzut o parte a operei sale se leagă direct de curentul simbolist de acum douăzeci de ani. Toamnă, mobile vechi, crepuscule, cadavre descompuse, toate acestea sînt temele pe care simboliștii le-au dezvoltat după Baudelaire. Poezia «Poarta cernită» amintește direct de Maeterlinck. Simbolismul a fost însă o școală literară exclusiv preocupată de tehnică. André Gide a observat foarte bine că ceiace îi lipsește mai ales e etica.

Preocuparea estetică a d-lui Arghezi se mai vede și din altceva. Ii lipsește sentimentul spontan, direct, idilic al naturii. Peisajele sale sînt totdeauna alcătuite cu ajutorul unor comparații stabilite în legătură cu un element artificial: mătase, catifea, atlas, brocart, aur, fildeș, etc. Pietrele prețioase: topaz, safir, smarald, perle, agate, revin mereu. Natura e văzută prin artă și nu invers. Cutare lucru seamănă cu o gravură veche, cu o icoană bizantină, cu o orgă, cu o liră: Natura ca să existe se sprijină pe elemente plastice. Unele poezii împrumută chiar titluri dela pictură: «Gravură», «Creion» etc.

Dar toate aceste preocupări nu exclud de loc influența mediului romînesc asupra artei d-lui Arghezi.

Nu mai vorbim de unele poezii vechi, care suportă deaproape puterea curentului eminescian:

Mai mult tu nu vei mai vedea
Nimic, nici cer, nici flori.
S'au prăfuit din zarea ta
Ca niște nori,
Nici zarea nu vei mai avea
Nici mîni cu care s'o măsori
In geamuri prin perdea
. . . .
. . . .
Orbit-a viața și cu ea
Și cîntecul și luna
Și unda 'n care strălucea
S'a stins pe totdeauna.

O! pentru veci tu n'ei mai fi
Și-ai fost, mă 'ntreb vreodată?
Atît pustiu mă 'nvălui
Cînd subt un plop mi se trezi
Tot dorul de-altă dată!

In alte poezii limba e inspirată din cronici. Arhaismele vin la locul lor ca să dea atmosfera de veche realitate romînească bucății. D. Arghezi nu se sfiește nici de *pre* așa de întrebuințat. Unele poezii sînt turnate în metrul popular:

Fata noastră e bolnavă,
Fata mea și-a dorului.
In vîrful piciorului
A înțepat-o cu otravă
Spinul prins de crin și laur.

(Lingoare)

sau:

Dragă mamă, dragă mamă,
Pînza iar mi se distramă.
Sufletul și-acum mă doare
Trupul iar, subt cingătoare
Brațul mi se lenevește,
. . . .
. . . .

Dar influența națională cea mai puternică în opera d-lui Arghezi o constitue monahismul său așa de autohton. Viața tihnită de mînăstire, liturghia noastră orientală, bisericile mici și umile, schiturile mărunte pierdute în gropi cu solitudinea și poezia lor, de-

niile cu clopote stranii şi calme în acelaşi timp, toate acestea învăluite în parfumul lor naţional de tămîie şi-au găsit în d. Arghezi poetul lor cel mare.

Pe această cale el ia contact cu pămîntul acesta lucrat de istoria noastră. Nu există poet mare neîncadrat. D. T. Arghezi e cel mai mare poet al nostru dela Eminescu încoace. Valori prea mari nu se pot clădi în aer ori pe postamente de nisip.

Mihai D. Ralea

Cronica artistică

Sensibilitatea artistică romînească

Fragment din cronica Salonului Oficial 1927

Mai mult decît oricare manifestare plastică de peste an, Salonul Oficial notează pe pereţii lui, albi şi drepţi, curbe ascendente şi descendente, spirale destinse, arcuri încordate, săgeţi ruginite.

În tihna clădirii se dă o luptă fără zgomot între imaginile protivnice prin însăşi firea lor, între bucăţile de piatră, altfel cioplite, poate de cum ar fi vrut ele. Cel ce cotrobăeşte prin fiecare colţ de tablou, cel ce nu se mulţumeşte cu privirea fugarnică a unui ochiu pe jumătate deschis şi cu celălalt adormit, va simţi în el, o parte din lupta, pe cît de crîncenă, pe atît de fără glas a pînzelor. Arta romînească din ultimul timp este în plină formare. Mulţi artişti caută mijloace noi de expresie, iar alţii dorind mai multă putere în mînile lor, mai dau şi pe-alături. Deaceia poate aspectul general al salonului actual este lipsit de unitate. Expoziţiile colective sînt întotdeauna un imens mozaic, în care alături de cristal stă ciment, şi-alături de marmoră stă stuc. Neavînd un efort comun, care să ne îndrepte către un stil, neavînd măcar o direcţie încă bine hotărîtă, fireşte că incoherenţa, contradicţia, inegalitatea, vor domni într'o astfel de expoziţie, care totuşi are un mare scop: acela de a înfăţişa munca de fiecare an a artiştilor noştri.

În actualul salon, cu toată aparenţa oarecum nefavorabilă, oarecum neatrăgătoare, oarecum inutil încărcată, sînt lucrări care se regăsesc, sînt porniri care se înfrăţesc, sînt eforturi care se întîlnesc.

Este un anumit drum pe care artiştii romîni încep să se întîlnească. Şi mai este o călătorie de sănătate, pe care tinerii

noştri nu uită să o facă pentru întărire. In domeniul întins şi binefăcător al neo-clasicismului este loc pentru toţi. Şi artiştii romîni cătră el se îndreaptă, desgoliţi de patimă, dar plini de foc; liberaţi de vestminte putrede, dar înveliţi în piei de zimbru. Odată ce drumeţia s'a isprăvit, puterea căpătată nu pot să şi-o întrebuinţeze altfel, decît pentru a scoate la iveală şi sentimentele lor proprii, unele parcă mai altfel decît ale celorlalţi. Am putut să găsim în acest salon nou, o simţire veche spusă în graiul de azi. Am aflat urzeală strămoşească făcută de mîni tinere. Ne-am învrednicit să dăm şi peste ceva, care să sune la fel, fără multă opinteală. Strîngînd în aceste rînduri toate lucrările înrudite prin aceleaşi porniri şi întărite de aceiaşi rîvnă măreaţă, vom căuta să le-aflăm tainele şi să le cernem calităţile.

Ne vom ocupa, dar, în primul rînd de *G. Petraşcu, Marius Bunescu, Ion Teodorescu-Sion, Ştefan Dimitrescu, N. N. Tonitza*, —pictori şi de *Fr. Stork, Ion Jalea, O. Han*, sculptori. In preajma artei unui *Henri Catargi*, şi mai cu seamă asupra lui *Sabin Pop, Demian*, cît şi asupra picturii iscălită de *Olga Greceanu, Nina Arbore, Merica Rîmniceanu*, va trebui desigur să ne oprim încă şi mai mult, deoarece aceşti artişti, după noi, reprezintă tocmai ceiace este mai neaşteptat în neîntreruptele noastre aşteptări. La urmă ne rămîne de amintit şi pe artiştii, care au adus, independent de tendinţa generală a nouii arte romîneşti, lucrări valoroase...

Intre d-nii *G. Petraşcu* şi Theodor Pallady, paralela nu este greu de făcut. Asemănările acestor doi colorişti, poeţi ai culorilor închise, nu mai sînt taină, precum nici covîrşitoarea deosebire dintre ei, mai ales în ceiace priveşte pasta şi atmosfera tablourilor lor. Pallady rămîne depărtat de suflul romînesc. Petraşcu, deşi ar putea să fie considerat ca pictor al locului în multe părţi, rămîne totuşi faţă de simţirea noastră mai apropiat decît Pallady. Nu ştim dacă un Neamţ ar putea face interioare tot atît de tihnite, tot atît de cuminţi, tot atît de pline de ceva bătrînesc precum pictează d. G. Petraşcu. Ni se pare că deasupra tuturor mijloacelor de expresie, este şi ceva singuratec, tărăgănat, prelung,—notaţie de sfert de ton,—ceace nu am putea găsi la un pictor străin, egal lui Petraşcu. Evident subiectivismul nostru ar putea să ne înşele, totul fiind doar o iluzie. In orice caz, însă, sîntem siguri că problematica iluzie nu ne vine din cauza subiectului, deoarece simţim acelaşi lucru şi cînd privim ruine de palate domneşti şi cînd privim naturi moarte cu elemente generale. Apoi pictura lui Petraşcu, care putea să rămîe un sterp pictor academic, precum i-au rămas tovarăşii de odinioară, mai are ceva uşor,—dacă nu sprinten şi în orice caz nu greoiu. Expresia naturii moarte, dela salon, este liniştită, aşezată, clară şi nu ordonată, forţată, sau somnoroasă. Două cărţi stau pe margine de masă, dar nu vor cădea niciodată, precum florile îndreptate în cealaltă parte, deşi aplecate pe marginea oalei nu vor cădea dintr'însa. Echilibru, ritm, cuminţenie.

Pe deasupra seriozitate, care impune, fără să sperie sau să depărteze. D. G. Petraşcu este desigur apropiat de eforturile picturii romîneşti de astăzi. Mai aproape este însă, d. *Marius Bunescu*. Culori limpezi, luminate discret, veşnic senine, care nu dau busna să te cuprindă, ci te lasă să te odihneşti în ele, găsim în toate lucrările acestui pictor. O atmosferă tăcută, dar sfătoasă şi oarecum dură, poate pentrucă nu e dulceagă, deşi e-atît de caldă.

Căldură, care nu topeşte materia, care nu doboară alcătuirea măiastră a naturii, ci o oglindeşte şi mai bine. Pictura d-lui Bunescu nu place dela 'nceput. Cu vremea, din ce în ce te-apropii de ea. Ca şi firea ţăranului nostru, care pare tăcut, necomunicativ, aspru, această pictură,—fie că aduce un colţ de mare, orînduit solid, aproape geometric; fie că înfăţişează o biserică pe vreme de iarnă, înconjurată de copaci goi,—pare fără prea mult grai. Cît de înşelător este acest aspect. Pictura d-lui Bunescu se-apropie mai mult decît oricare, de firea acestui sol, de felul de a simţi al oamenilor care-l populează. O măreţie, care nu poate lipsi în opera de artă, desigur că înalţă şi măreşte totul. In fiecare pînză, a d-lui Bunescu, însă, găsim cîte ceva din apucăturile sufleteşti ale romînului. Nu pentru aceasta este mare d. Bunescu dar desigur că această calitate l-a ridicat, slujindu-l ca un tovarăş bătrîn, bun, şi de zile rele şi de zile bune.

Aceste calităţi le găsim mărite, întrebuinţate într'o largă măsură în compoziţie,—care pe lîngă emoţie sinceră mai cere şi chibzuiala minţii,—la d. I. Teodorescu-Sion. Anul acesta d-sa nu a expus. A ţinut însă, să ne arăte prin lucrarea expusă la salon ceiace-l munceşte acum. Este o compoziţie murală care înseamnă nu numai un serios efort dar şi o deschidere de drumuri nouă, o limpezire în făgaşul artei romîneşti. D. Teodorescu-Sion a pus prin lucrarea dela Salon, datele problemei, datele picturii romîneşti. A întrunit în această lucrare elementele caracteristice ale sensibilităţii romîneşti, atît cît această sensibilitate este susceptibilă de artă, cel puţin pentru moment. Dar legătura nu este numai sufletească şi—atît cît poate fi—estetică, ci şi istorică. Gîndul d-lui Teodorescu-Sion a mers cătră meşterii zugravi de odinioară, cătră fraţii meşterului Ion, cătră fresca bizantină împămîntenită, cătră graţia materiei şi a lucrurilor. Şi pentrucă, orice s'ar spune, sufletul unui Romîn simte mai mult şi mai multe în mijlocul naturii ţării sale, decît pe-o coastă mediteraneană sau într'o pădure seculară cu Nibelungi, pictorul a întrunit în „Şipotul" său deasemenea elemente geografice şi etnografice. Cu toate că nu subiectul romînesc face ca o operă să fie cu adevărat romînească, toată această împreunare, săvîrşită probabil simultan, a reuşit să fie o viziune apropiată de ceiace avem noi caracteristic în sufletul, în mintea, în purtările noastre.

Compoziţia murală a d-lui Teodorescu-Sion este uşoară, caldă, limpede. E sprintenă, vioae, graţioasă. Culorile d-sale sînt aproape ca de nori. Ceva patriarhal, idilic. Nu este o compoziţie

numaidecît monumentală, pentrucă monumentalul ar fi stricat, poate, măsura și aderența. Ar fi oficializat atmosfera intimă și discretă. Astfel cum este bucata, cu multe lipsuri și părți nemulțumitoare, desigur inerente,—ea este mai curînd un mozaic strîns și unitar, dar plin de libertate. Liniile odihnitoare se regăsesc. Formele grațioase se întrunesc. Un aer de liniște, de frumusețe, de grație.

Bucata aceasta trebue așadar semnalată cu toată atenția. Impreună cu „întoarcerea dela tîrg" a d-lui Francisc Șirato, altfel lucrată, dar care se îndreaptă către aceiași țintă, lucrarea d-lui Teodorescu-Sion rămîne un semnificativ efort către o artă cu caracter adînc romînesc.

D. *Ștefan Dimitrescu*, apropiat și d-sa de aceste drumuri, aduce la salon o bucată merituoasă, cald colorată, frumos dispusă. De data aceasta, d. *N. N. Tonitza* ne-a făcut o surpriză, aducîndu-ne un ulei, ca un fund de oală romînească. Culori vii, dispuse în pete mari, par subt smalț din cauza pastei lucioase, care vibrează plăcut.

Sculptorul *Fritz Stork* expune o madonă albă, lucrată în linii puține, care cuprind suprafețe rotunjite cu sfiiciune. O grație care nu e depărtată mult de mîndrele domnițe cu aer bizantin.

Un cap de bătrîn sfătos, apropiat de piatră, lăsat mai mult să reiasă din ea de bună voe, decît prin luptă cu dalta aduce d. *Ion Jalea*. O înțelegere a materiei, o prietinie cu piatra sînt calitățile acestei lucrări. O elegie monumentală, largă, frumos modelată expune d. *O. Han*. Acest sculptor a avut într'adevăr o înțelegătoare viziune a operei lui Eminescu, largă, solidă, plină, sensuală și, mai ales esențială. Elegia d-lui Han este senină, măreață, dar este lucrată și cu multă sensibilitate avînd în acelaşi timp formele, și sensuale, și viguroase.

Toate aceste pilde de artă mare și bazată pe o sensibilitate autochtonă, nu au rămas fără ecou în simțirea artistică a artiștilor mai tineri.

Generația tînără care a învățat meșteșugul mai mult în străinătate, fiind condusă de învățămintele neo-clasicismului, caută să aducă în arta ei, prin mijloacele puternice pe care le-a căpătat, un fior de sensibilitate unică. Arta unui Henri Catargi, Sabin Pop, Demian sau cea a d-nei Olga Greceanu, a d-relor Nina Arbore și Merica Rîmniceanu, are multe porniri către caracteristicul romînesc. Salonul oficial a adus lucrarea considerabilă a d-lui *Sabin Pop* „Portretul de familie", care a fost cea mai izbutită lucrare a generației tinere dela salon. Un triptic cu șase personagii, lucrat în felul frescelor bizantine. Deoparte și dealta cîte un personagiu. In mijloc celelalte patru, grupate ritmic. Atitudinea tuturor, foarte decorativă. Din aranjamentul mînilor puteai face măsuri de poezie. Ritmul liniilor deosebit de expresiv. Chipurile, lucrate în trăsăturile lor esențiale, pătrunzătoare, ca ale unor sfinți din biserică. Sufletul lor așteaptă în tihnă. Oamenii s'au lepădat de orice gînd. Linii curbe se lungesc către cer. O adevărată adăstare, în care

cei ce așteaptă niciodată nu se vor obosi așteptînd. Fețele lor curate nu cunosc, sau nu mai cunosc istovirea. Formele se regăsesc între ele. Culorile, pure și ele. Albastrurile sînt aproape de frescă. Suprafețele de culoare limpezi și curgătoare—apropiate unele de altele. O realizare măreață a adus d. Sabin Pop, aflat în plină ascendență.

Despre țiganca văzută ca o madonă, lucrarea valoroasă a d-lui *Henri Catargi*, s'a mai scris chiar și aici.

D. Anastase Demian și-a întregit calitățile, cel puțin în ceiace privește forma pe care pare s'o fi cîștigat definitiv. Aceiași gingășie și naivitate, calități avute dela 'nceput, dar, de această dată prinse într'o formă mai plină. O dansatoare cu carnea transparentă, cu formele încă neîntărite, cu corpul încă necopt. O atitudine grațioasă arată și mister, și naturalețăă; și copilărie fragedă, și oarecare desprindere din necunoscut. Anastase Demian colorează încă puțin nuanțat. Dar chiar și culoarea de acum este străbătută de ceva mistic. Puritate, enunțare de senzații primare, frăgezime,—acestea sînt componentele operei pictorului, care are metafizică legătură cu sensibilitatea primilor noștri înaintași...

Pictura feminină este pătrunsă și ea de cîteva porniri către un decorativ nu numai cu reminiscențe strămoșești sau cu reeditări de procedee bisericești, ceiace, poate, nu ar fi nici prea greu și nici numaidecît valoros.

Pictura cîtorva artiste are, poate, fără vrere un simțămînt și de simplificare, și de ascetism în întreaga ei expresie.

Nu fără interes trebuesc privite unele naturi moarte, care deși sînt lucrate de mînă de femee, sînt pătrunse de-o vigoare masculină, de-o putere de reducere aproape numai la esență, de-o minunată cumpătare sufletească. Și totuși liniile mai mult decît culoarea, sînt mai curînd jocuri decît construcții. Senzul constructiv este voit adesea, dar cuprinderea suprafețelor cu arabescul, care să întindă, să prelungească formele dincolo de obișnuit, să le dea un aer înrudit cu cel bizantin, să le potențeze fără să treacă peste obișnuit, să le amestece, să le 'nfrățească,—sînt desigur venite spontan din adîncul simțirii.

Deaceia în unele compoziții ale d-nei *Olga Greceanu* găsim asemenea elemente. Artista este preocupată de linie, aproape numai de linie.

Portretul d-lui I. G. Duca, expus la salon, este o izbutită redare, care surprinde nu numai prin atitudinea decorativă, prin așezarea liniștită, prin strălucirea lui totală, ci și prin staticul,—care înseamnă poate resemnare, contemplație supusă și, mai ales, prin tectonicul pătrunzător, prin frumusețea acestui tectonic, mai mult optic decît pipăibil, mai mult depărtat decît apropiat de simțurile noastre, fiind produsul unei sensibilități ascetizate.

Culoarea și lumina sînt lăsate mai la urmă de d-na Olga Greceanu. Intrebuințează tonuri puternice, pe care le nuanțează cît mai puțin. Astfel unitatea plastică se desăvîrșește. Liniaris-

mul pătrunzător al d-nei Greceanu este un aport prețios în arta romînească. Liniarismul d-rei *Nina Arbore* este mai gingaș, mai feminin, dar nu mai puțin vibrant, nu mai puțin esențial. O natură moartă văzută numai pe-o singură suprafață, evocatoare de simplitate și curățenie, este ceiace a expus d-ra Arbore la salon.

Culoarea la această artistă capătă însă rol de frunte, tot atît cît și linia d-sale, atît de sensibilă. Deaceia, poate, natura moartă se apropie și mai mult de noi, găsind nu atît răsunet cît contopire cu opera.

O corespondență spirituală cu aceste artiste are desigur și d-ra *Merica Rîmniceanu*, care anul acesta aduce două naturi moarte, una cuprinzînd numai flori și alta numai lucruri. Conviețuirea dintre elemente se face atît de strîns, ca într'o familie omenească. Liniile se regăsesc unele în altele. De aici constructivul poate trece în adîncuri. Soliditatea formelor nu este numai ceva de suprafață. Elementele se alătură, se desfășoară unele din altele și unele în altele. Un liniarism susținut, viguros, dar care vrea nu atît să domnească peste elemente cît să le înțeleagă; nu atît să le înalțe cît să le contemple. O cristalizare a eternului, găsim în aceste opere pe care le analizăm. Este o calitate aproape generală a artei noi romînești această grijă de veșnicie, această adîncire, această stilizare supra-individuală, cîteodată abstractă, alte dăți nu prea depărtată de aspectul obișnuit, dar întotdeauna simbolică.

Dela Bunescu la Sabin Pop și dela Olga Greceanu până la Ion Teodorescu-Sion arta romînească nu se poate decît regăsi în toți. Același suflet, aceleași dorinți interioare, aceleași căutări. Și, iarăși, aceleași răsfrîngeri, determinări-momentane poate, dar determinări-rupte din fondul comun, pe care artiștii aceștia, îl au cu toții, unii în subconștientul lor metafizic, cei mai mulți, însă, într'o formă trezită, conștientă, actualizată.

Salonul numără însă o sută patruzeci și șase de expozanți. N'am vorbit nimic despre unii artiști care înseamnă foarte mult în plastica romînească. Am căutat să reunim în această cronică doar pe cei apropiați de fondul comun al sensibilității artistice romînești. Estetica, însă, vrea să știe și de ceilalți, care ne rămîn pentru altă dată.

Petru Comarnescu

Cronica socială

Capitalism — Socialism — Cooperatism

I

Problema cooperației in cadrul vieții economice a țării noastre a ocupat în ultimii ani un loc nesperat de însemnat în slaba literatură economică-socială dela noi. Cooperatorii, în fața acestui fenomen, nu sînt însă de fel mulțumiți. Și aceasta fiindcă atenția cercetătorilor cooperației romîne apăruți în ultimii ani nu a fost atrasă în spre această problemă, nici de importanța numerică a mișcării dela noi, ori de realizările ei pe terenul economic și social, nici de o recunoaștere a rolului însemnat, pe care mișcarea e chemată să-l joace în consolidarea gospodăriei noastre naționale, nici cumva de frămîntările in viața interioară a mișcării, în vederea așezării ei pe temelii raționale, solide. Ci problema cooperației intervine întotdeauna incidental, atunci cînd se studiază problema *capitalismului în Romînia*,— chestiune care preocupă acum în deosebi pe economiștii noștri.

Și așa se explică faptul că nicăeri acolo unde se vorbește de cooperația romînă nu se pornește dela cercetarea realităților din această mișcare, în care este interesată o foarte bună parte a populației muncitoare a țării. Realitățile acestea, bune ori rele, (noi concedăm că se prezintă în mare măsură în chip defavorabil), par a nu prezenta nici un interes pentru cercetători. Tot așa intîlnim o totală lipsă de grijă în a se determina *noțiunea de cooperație* (problemă asupra căreia se desbate încă în literatura de specialitate, străină). Inițiativa luată de președintele *Institutului Social Romîn* de a creia o *secțiune pentru studiul cooperativei*,— secțiune care-și fixează drept prime puncte ale pro-

gramului de muncă: *a)* cercetări în vederea precizării noțiunii de cooperație și *b)* cunoașterea realităților din mișcare, prin ajutorul unei anchete monografice—nu pare a prezenta vre-un interes pentru economiștii și sociologii care desbat acum problema cooperației romîne.

Aci, vrem să urmărim felul cum este privit sistemul cooperativ, în comparație cu celelalte două sisteme economice de importanță: capitalismul și socialismul. Și vom urmări deocamdată această problemă la trei din acești cercetători ai problemelor actuale ale vieții noastre economice și sociale, d-nii: St. Zeletin, G. Tașcă și G. Ionescu-Sisești.

Constatăm numaidecît o adîncă deosebire între concepția celui dintăiu și aceia a d-lor Tașcă și Sisești.

D. Zeletin privește cooperația ca un sistem economic care urmărește înlăturarea ordinei capitaliste a societății, pentru a o înlocui. Este deci un sistem asemănător, ca tendință, socialismului. Atît socialismul cît și cooperația se nasc ca efect al pustiirilor capitalismului și ca luptă împotriva acestor neajunsuri. Caracteristica industriei capitaliste moderne este lupta între capital și muncă, antagonismul între capitaliști și proletari. „Pe această bază socială, creiată de industria modernă, se altoește deopotrivă atît socialismul modern, cît și cooperația. Mijloacele ce întrebuințează aceste două mișcări ne sînt deocamdată indiferente; *esențial este că ambele urmăresc desființarea capitalismului și prin aceasta înlăturarea conflictului între capital și muncă*, făcînd din proletar ceiace el a fost în faza precapitalistă: un producător independent". [1]

Ca urmare, o mișcare cooperativă reală nu poate să apară decît acolo unde capitalismul a ajuns la faza de maturitate, adică a reușit să dea un caracter industrial societății respective.

E cunoscută teza d-lui Zeletin asupra nașterii și evoluării capitalismului modern: În țările agrare, capitalismul apare subt forma de comerț și de camătă, este capitalismul distructiv,—„blestemul proprietarilor de pămînt mari și mici". Geniul popoarelor moderne fu însă în măsură să creeze o formă superioară: un capitalism constructiv, mai întăiu prin creiarea băncii moderne de Stat. Atunci se naște însă și o luptă „între formele inferioare ale capitalismului și formele sale superioare; ...între capitalul distructiv și capitalul constructiv, scurt: între cămătărie și bancă". Țara noastră se găsește acum în această fază de dezvoltare a ordinei economice și de aci a ieșit și iluzia unei mișcări cooperative de credit: băncile noastre populare sînt în realitate asociații de capitaliști.

O mișcare cooperativă de credit nu poate să apară decît la sfîrșitul fazei de maturitate a capitalismului, care este epoca

1 „*Cooperație Romînă?*" a apărut mai întăiu în revista „Pagini agrare și sociale", 1925 și reprodus în *Neoliberalismul*—București, 1927.

capitalismului industrial (care și el termină prin capitalismul bancar, imperialismul economic).

La capătul dezvoltării acestuia dăm peste proletarizarea generală a muncitorilor. Ori, „proletariatul industrial este tocmai terenul de obîrșie, pe care s'a zămislit mișcarea cooperatistă". Și după această schemă de dezvoltare a capitalismului, d. Zeletin ne expune o schemă tot atît de estetică cu privire la evoluția cooperației: Proletariatul industrial creiază *cooperative de consum*, care „desființează forma de obîrșie a capitalismului — capitalul de comerț,— dînd putința consumatorilor de a se aproviziona direct dela sursele de producție". Dela cooperativele de consum se trece la cele *de producție* și de aci la cele *de credit*. Aceste trei categorii de cooperative au rolul de a desființa cele trei specii de capital: de comerț, de industrie și de bancă.

La cele expuse de d. Zeletin s'ar putea obiecta că cele trei categorii de cooperative, corespunzînd celor trei categorii de capital, e foarte posibil și logic să se nască treptat, în cursul celor trei faze ale capitalismului (comercial, industrial, financiar) ca o contratendință față de ordinea economică dominantă. De ce s'ar aștepta ajungerea la faza ultimă a capitalismului, caracterizată prin proletarizarea generală a muncitorilor, pentru a se creia arme de apărare a celor loviți prin intronarea nouii ordini economice? Problema se pune mai ales pentru țările cu dezvoltarea capitalistă întîrziată.

Dar d. Zeletin previne această obiecție. D-sa recunoaște că „statele întîrziate sînt în măsură să se folosească de experiențele celor înaintate și să înlăture unele suferințe". Și ne lămurește d-sa mai departe: „Astfel cînd se pronunță efectele pustiitoare ale capitalismului asupra vechilor clase producătoare, acestea cearcă să se salveze pe calea cooperației; aci cooperația reia rolul social al creditului organizat de Stat; din această nevoe s'au născut cooperativele de credit din Germania... ele trebuiau să înlăture primejdia proletarizării, dînd meseriașilor, dar mai ales țăranilor, mijloace de credit". Și mai departe: „Un rol analog joacă pentru meseriași, cooperativele de producție din Franța, țară cu o dezvoltare industrială mai anemică".

Și, rezumînd, spune d. Zeletin: „În țările cu dezvoltare industrială tîrzie sau anemică, cooperația îndeplinește același rol preventiv — deși cu alte mijloace,— pe care-l îndeplinește și capitalismul organizat subt forma creditului de Stat".

Va să zică avem acum o nouă schemă de dezvoltare cooperativă, pentru țările cu o dezvoltare industrială întîrziată sau anemică, exemplificată de d. Zeletin cu Germania și Franța.

Observăm: aceasta de a doua schemă nu e de fel completă. Nu ni se arată — așa cum a făcut d. Zeletin pentru Anglia — care ar fi fazele de dezvoltare a mișcării cooperative în Germania și Franța. Se dau numai drept caracteristice ale celor două țări: cooperația de credit pentru cea dintăiu și cooperația de producție pentru cea de a doua.

Şi apoi crede d. Zeletin exacte caracterizările acestea ? De bună seamă, căci d-sa spune (tot la pag. 7): „Acestea sint lucruri prea cunoscute spre a stărui pe larg asupra lor". Noi mărturisim că nu ştim ca realitatea să se prezinte astfel cum o expune — schematic — autorul.

In toate ţările, diferitele categorii de cooperative s'au dezvoltat independent una de cealaltă. Acum se fac în unele ţări încercări de apropiere a lor. Numai în unele cazuri, diferite forme de cooperaţie s'au născut *una din alta*; de obiceiu însă, ele se organizează şi acţionează pe linii paralele (cîteodată însă chiar cu obiective opuse).

Sîntem convinşi că informaţia d-lui Zeletin este incompletă şi chiar greşită. Observăm aci, numai: In Anglia nu există o „tranziţie dela cooperativele de consum la cele de producţie şi de aci la cele de credit". Cooperaţia de consum îşi creiază întreprinderi de producţie şi de credit, în vederea producerii mărfurilor necesare; acestea nu sînt cooperative autonome; nu este vorba de a transforma pe „proletari în producători independenţi"; întreprinderile acestea lucrează cu muncitori salariaţi (cărora li se refuză chiar şi participarea la beneficiile întreprinderii respective); ca atare conflictul între capital şi muncă nu a dispărut aici, cum pretinde d. Zeletin; întreprinderile acestea creiate de marile magazine de gros cooperative (atît în Anglia, cît şi pe continent), au cunoscut chiar greve ale salariaţilor lor.

Dar poate că d. Zeletin a avut în vedere tocmai aceste întreprinderi creiate de cooperaţia de consum şi s'a exprimat greşit vorbind de „cooperative" de credit şi de producţie. Dar cum explică d-sa naşterea şi dezvoltarea izolată a cooperaţiei agricole şi a celei de producţie industrială ?

Pentru Franţa: d-l Zeletin vorbeşte despre cooperativele de producţie ale *meseriaşilor*, care ar caracteriza mişcarea din Franţa şi care ar avea rolul „să prevină căderea producătorilor independenţi în proletariat". Noi ştim că mişcarea franceză se caracterizează prin repetatele sforţări pentru creiarea de cooperative de producţie ale *uvrierilor proletari*.

Şi apoi termenul: cooperative de producţie ale meseriaşilor independenţi e un non sens. Nu poate fi vorba decît de cooperative de credit şi de imperativ de aprovizionare în comun, de desfacere în comun şi de folosinţă, ale meseriaşilor.

In chip firesc, succesul unei teze depinde de exactitatea materialului expus ca exemplificare. Cînd există dubiu asupra informaţiei se naşte îndoială şi asupra exactităţii tezei susţinute.

Dar să vedem care sînt concluziile d-lui Zeletin cu privire la cooperaţia din ţara noastră.

Cu toţii sîntem obişnuiţi a ne considera drept o ţară cu dezvoltare capitalistă tîrzie. Nici d. Zeletin nu pare a fi de altă părere. Cel puţin în prima parte a articolului d-sale. La sfîrşitul acesteia citim: „Cu alte cuvinte: în ţările cu dezvoltare industrială tîrzie sau anemică, cooperaţia îndeplineşte acelaşi rol preventiv,—deşi cu alte mijloace,—pe care-l îndeplineşte şi capitalismul organizat subt forma creditului de Stat. Şi concluzia imediată: „Această apropiere este esenţială, spre a pricepe confuziunea, din care a ieşit credinţa într'o „cooperaţie romînă".

Confuziunea ar veni de acolo că şi banca capitalistă şi banca populară au un rol preventiv: ele luptă împotriva efectelor distructive ale capitalismului inferior, oprind căderea producătorului în proletariat. Cel care urmăreşte expunerea d-lui Zeletin are desigur impresia, chiar după cele expuse de d-sa referitor la ţările cu dezvoltare capitalistă tîrzie,—că la noi, în Romînia, ţară intrînd în această categorie, capitalismul şi cooperaţia îşi împart rolurile, celui din urmă rămînîndu-i sfera agriculturii. D. Zeletin nu vrea însă aşa. D-sa recunoaşte că aici în viaţa rurală este terenul cooperaţiei de credit, dar ea trebue să aştepte până ce capitalismul constructiv îşi va arăta „efectele educative asupra sufletului masselor, născînd aci indoitul spirit de independenţă şi solidaritate. Abia după această îndelungă prefacere istorică vine şi cooperaţia rurală de credit, pe baze creiate de capitalism, spre a relua în sferele vieţii rurale în proporţii mult mai modeste, rolul preventiv de obîrşie al băncii".

Mărturisim din nou că nu înţelegem tocmai bine ce este cu spiritul de *independenţă* şi *solidaritate*, pe care capitalismul constructiv l-ar răspîndi în masse. Noi ştim că tocmai pierderea independenţei pentru massele muncitoare este caracteristică a epocii capitaliste (lucru pe care de altfel îl arată şi d. Zeletin). Solidaritatea claselor muncitoare şi necesitatea redobîndirii independenţei dau tocmai naştere acţiunilor sociale de luptă împotriva ordinei capitaliste a societăţii: Pentru creiarea acestor elemente nu este nevoe să se aştepte ajungerea la maturitate a capitalismului.

In cea de a doua parte a expunerii d-sale, d. Zeletin este cu totul intransigent în ce priveşte cooperaţia în ţările agrare. D-sa *susţine că în ţările agrare nu poate exista cooperaţie adevărată*.

E o afirmaţie care trebue dovedită. Cu ţara noastră d-sa termină repede: D. Madgearu a arătat înainte de războiu că avem o structură capitalistă a capitalurilor băncilor noastre populare (observăm că d. Zeletin neglijează în expunerea d-sale celelalte forme de cooperative: obştiile de arendare şi de cumpărare de pămînturi, cooperativele de exploatare forestieră, cooperativele de aprovizionare şi des[illegible] în comun, de consum, de transformare a produselor etc.). Dar cum d-sa vorbeşte în general despre ţările agrare ne rămîne dator cu dovada că nici în Finlanda, care trece drept ţara cea mai „cooperatizată" din lume, nici în Danemarca, nici în Georgia, nici în Azerbaidjan nici în ţările balcanice (Bulgaria în primul rînd) nu există o adevărată mişcare cooperativă. Am mai amintit aci, într'o

cronică precedentă, afirmația lui Albert Thomas, (în raportul directorului B. I. M. prezentat conferinței internaționale a muncii din 1925) că a putut personal constata cum în anumite țări din Balcani, cooperația este pe punctul de a deveni „un element esențial al vieții naționale".

Dar chiar pentru cazul mișcării băncilor populare din țara noastră. Din expunerea d-lui Madgearu rezultă o „structură capitalistă a băncilor populare, mizele sociale mari formînd o parte însemnată din totalurile capitalurilor. Aceasta pentru situația dinainte de războiu. Ce dovedește însă faptul relatat de d. Zeletin, după d. A. G. Galan, că în 1923, o minoritate de 234 mii societari deținea 392 milioane lei adică nu mai mult de 1.700 lei *hîrtie* fiecare. De sigur nu aceștia sînt capitaliștii (fie chiar într'o perioadă de acumulare).

Cooperația romînă de după războiu suferă de lipsă de capitaluri în primul rînd. Evident, diferența în participarea la formarea capitalurilor este un defect al mișcării noastre. Se datorește lipsei de pătrundere a învățăturilor adevăratei cooperații. Dar a considera mișcarea cooperativă, în întregul ei, ca o *instituție capitalistă* este de sigur exagerat. Am arătat aci că la începutul mișcării diferența aceasta de capitaluri îi dădea mișcării noastre mai mult un caracter de *asistență*. Am mai arătat că această participare a „claselor aristocrate", cum se exprimă Victor-Aimé Huber, a caracterizat începuturile mișcării și din alte țări, în deosebi începuturile mișcării țărănești.

In rezumat, d. Zeletin expune o teorie mai generală asupra nașterii cooperației[1] de care ascultă până acum Anglia, și o teorie specială țărilor cu dezvoltare industrială tîrzie sau anemică exemplificată cu Germania și Franța.

Cercetînd însă problema nașterii cooperației romîne, d-sa o supune teoriei generale, aplicabilă țărilor cu dezvoltare capitalistă normală.

Pentru țările agrare, neagă posibilitatea unei mișcări cooperative adevărate. Și găsește, în concluzie, că la noi cooperația e o doctrină exotică împrumutată de aiurea.

In chip firesc atunci, d. Zeletin ajunge la o concepție coperatistă unilaterală. Aspectele mișcărilor cooperative din diferitele țări sînt deosebite. Evident există trăsături fundamentale comune. Dar șabloanele, oricît de ingenios ar fi construite ele, nu prea reușesc în științele sociale.

Și printre cooperatorii noștri se observă citeodată tendința de a importa—fără a fi supuse unei cercetări obiective, potrivit nevoilor noastre—doctrine cooperative care s'au născut și se potrivesc țărilor industriale.

1 „Sămînța se naște în mod firesc cînd planta ajunge la maturitate, cooperația este ea însăși sămînța pe care o aruncă capitalismul în mod firesc în faza sa de maturitate".

In definitiv expunerea pe care o face d. Zeletin asupra evoluției schematice a mișcării cooperatiste este o expunere conformă doctrinei „cooperației integrale" bazată pe principiul „domniei consumatorului". Concepția aceasta am găsit-o și la unii din cooperatorii noștri. Intr'un articolaș publicat în 1924[1] am combătut această concepție greșită pentru o țară ca a noastră.

Intr'o scrisoare[2], d. dr. G. Fauquet, șeful serviciului cooperației de pe lîngă Biroul Internațional al Muncii, scria referitor la acest articol: „Grație înrudirii ideilor noastre—mai mult de cît cunoașterii limbii romîne—am putut ceti articolul dv..... După cum o arătați, teoriile cooperative bazate numai pe cooperația de consum, n'au nici o șansă de succes în țările agricole ori semi agricole cum e Romînia. Eu pot adăuga că ele sînt acum, implicit ori explicit, abandonate chiar în țările pronunțat industriale". Și urmează o serie de exemplificări în acest sens.

In definitiv, eroarea d-lui Zeletin constă în prea marea simplificare a realităților, ceiace face ca expunerea d-sale să le deformeze.

In ce privește caracteristica fundamentală a cooperației, autorul o găsește în aceia că ea nu urmărește *profitul*, ci producția pentru *satisfacerea noutăților*.[3]

Este, după cum se vede, „das Bedarfdeckungsprinzip", al lui Sombart și care se găsește drept caracterizare a sistemului cooperativ și la unii scriitori cooperatori (anteriorii lui Sombart), de pildă la Beatrice Potter Webb și Sidney-Webb.

Am arătat, în teza noastră de doctorat[4] că, fără a fi eronată, este aci o concepție unilaterală, bazată tot pe ideia organizației consumului. Intr'adevăr Sombart[5] pleacă dela ideia stabilizării artificiale a necesităților în cooperativele de consum. Astfel se obține o ordine în viața economică, prin subordonarea producției nevoilor consumului.

Cooperației sătești—în definitiv cea mai puternică ramură a cooperației mondiale—această teorie nu i se poate aplica.

Evident, fixarea caracteristicei fundamentale a sistemului economic cooperatist este o problemă de însemnătate capitală. O vom trata într'o cronică viitoare.

Prin această caracteristică, cooperația este asemănătoare socialismului, spune d. Zeletin. Amîndouă aceste curente sociale, luptă pentru înlăturarea ordinei capitaliste a societății.

Vederi opuse exprimă d-nii G. Tașcă și Ionescu-Sisești, acesta din urmă sprijinindu-se pe argumentația celui dintâiu. Pen-

1 „Cooperația integrala" în *Curierul Cooperației sătești*.

2 Publicata în revista „*Cooperația*" An. I, No. 7.

3 Vezi nota la articolul amintit reprodus în volumul *Neoliberalismul* (București, 1927).

4 Der Begriff des Genossenschaft-Eine dagmenkritische Untersuchng 1926.

5 Post-fața la „Mitologie des Genossenschaftwesens" (zusammengestellt von Prof. Dr. V. Totomianz), Berlin, 1922.

tru d. Tașcă societatea cooperativă e de structură capitalistă [1]. „Ea poate ființa tot așa de bine într'o societate capitalistă avansată cași în una în formație". Și, în altă parte: „Societatea cooperativă, care rămîne în cadrele capitalismului, urmărește înlăturarea exploatării muncitorului prin înlăturarea exploatării consumatorului, nu urmărește prin aceasta, înlăturarea chiar a capitalismului, ci numai a defectelor lui".

Este deci concepția pe care o întîlnim în deosebi la schulzerieni, care văd în cooperație numai un mijloc de corectare a defectelor de estetică ale societății actuale capitaliste. Totuși d-sa nu neagă posibilitatea ca societatea viitoare să fie constituită pe bază cooperatistă. Ceva mai mult, d-sa afirmă: „Este chiar probabil ca aceasta va fi organizarea societății viitoare".

După cum se vede, d. Tașcă face—foarte just—deosebirea între problema fixării *regimului cooperatist integral* și problema *acțiunii cooperative actuale*, care se desfășoară în cadrul actualei organizații a societății. D. Zeletin în polemica d-sale cu d. Tașcă, nu ține seamă de această deosebire. D-sa mai de grabă confundă cele două probleme.

Dar unde d. Tașcă greșește este cînd, combătînd pe d. Zeletin, vrea să demonstreze că societatea cooperativă nu urmărește înlăturarea *profitului*. Aici de sigur dreptatea e de partea d-lui Zeletin. E de altfel un bun comun în literatura cooperativă, această idee a înlăturării profitului. E drept că în ultimul timp s'a făcut o afirmație contrară. S'a făcut de pildă de către Bernard Lavergne [2]; dar fără vreun succes.

D. Tașcă are meritul de a fi încercat a preciza noțiunea de cooperație, pornind dela cercetarea modului de distribuție a excedentului realizat de întreprinderile cooperative.

Dar d. Tașcă este de sigur greșit atunci cînd afirmă că organizația cooperativă nu urmărește suprimarea profitului. Argumentația d-sale este următoarea: „S'a afirmat de către unii cooperatiști că ceiace caracterizează societatea cooperativă este suprimarea profitului... Faptul însă nu este exact. Cooperativa are structură pur capitalistă și într'o întreprindere capitalistă nu poate fi suprimat profitul. Dacă societatea cooperativă, întocmai ca orice întreprindere capitalistă nu ar avea o margine de cîștig între prețul de cost și prețul de vînzare; dacă nu ar căuta, nu s'ar sforța să producă cu cel mai mic cost de producție posibil față de prețul pieței, în acest caz întreprinderea cooperativă, oricîte sforțări s'ar face din partea conducătorilor ei, nu ar mai putea prospera și ar lîncezi, și încetul cu încetul s'ar distruge". Și concluzia: „Așa dar, nu suprimarea profitului caracterizează societatea cooperativă, ci chipul cum se distribue acest profit".

1 *Capitalismul Romîn și cooperația* (Conferința din ciclul «*Capitalismul în Romînia*» organizat de Institutul Social Romîn) Biblioteca «Cooperația» No. 3.

2 «*Les coopératives de consommation en France*», Paris, 1923 și *L'ordre coopératif*, Paris, 1926.

Se vede ușor de unde vine neînțelegerea: d. Tașcă confundă profitul considerat ca o categorie a economiei private, cu profitul considerat ca o parte a venitului economiei naționale. D-sa vorbește de profit, în înțeles de beneficiu, excedentul realizat într'o anumită perioadă de timp, de către întreprinderea economică, excedent pe care ni-l prezintă soldul contului de profit și pierdere al contabilității întreprinderii, și care urmează să fie *repartizat* în anumit chip. Însă excedentul acesta cuprinde în sine și *profitul* întreprinzătorului alături de alte elemente; dobînda capitalului, amortizări, etc.

Profitul este aici o parte din excedentul întreprinderii. Nu profitul se împarte așa dar, ci excedentul. Ori, la întreprinderea cooperativă ceiace rămîne după prelevările pentru formarea diferitelor fonduri colective și după acordarea unei *dobînzi* echitabile capitalului se înapoiază cosumatorului ori muncitorului. Pentru cel dintâiu această sumă reprezintă o economie (rezultată din concentrarea forței de cumpărare a unei masse de consumatori), pentru cel de al doilea o sporire a salariului său; i se sporește deci venitul din muncă, nu profitul. Profit se poate realiza numai în întreprinderile cooperative care lucrează și cu nesocietarii, fără ca aceștia să fie admiși a primi risturnă asupra consumației ori primă de muncă.

Aici într'adevăr se realizează un profit din exploatarea nevoilor ori a muncii altora.

Metoda cooperativă de repartiție a excedentului anual are tocmai acest scop: înlăturarea profitului.

Dealtfel, întreprinderea cooperativă nu urmărește acest excedent. La multe din ele (Raiffeisen), el tinde, în mod conștient, către nul. E un adevăr în deobște admis, chiar de către economiștii care nu sînt prea favorabili cooperației și care sînt sprijinitori hotărîți ai regimului capitalist. Astfel Robert Liefmann, într'un studiu apărut de curînd [1], definește cooperativele drept niște întreprinderi colective, care vor să sprijine gospodăriile consumative ori întreprinderile particulare ale membrilor lor, ele nu sînt deci întreprinderi autonome care vor să obție profituri.

Am spus: d. G. Ionescu-Sisești, în conferința d-sale despre agricultură și capitalism, acceptă punctul de vedere al d-lui Tașcă. Dar d. Sisești merge mai departe: d-sa nu vede în cooperație nici măcar un mijloc de înlăturare a defectelor regimului capitalist. Ceva mai mult, se pare că d-sa acceptă părerea lui Kautzky și a lui Vandervelde că societățile cooperative sînt o formă de întreprinderi premergătoare capitalismului.

Iată cum susținătorii cu orice preț ai capitalismului se întîlnesc cu socialiștii radicali, în ce privește vederile asupra cooperației.

1 „Zur Theorie und Systematik der Genossenschaften" in Schmollers-Iahrbuch, 51 Ihrg, I Heft., 1927.

Pentru d. Siseşti cooperativele sînt pur şi simplu întreprinderi capitaliste. Şi ca urmare, se minunează d-sa cum se pot imagina întreprinderi capitaliste fără profit (cooperativele).

Ca şi d. Taşcă, d. Siseşti insistă asupra faptului că întreprinderile cooperative acceptă norme de organizare care ar caracteriza întreprinderile capitaliste, de pildă raţionalismul economic (ca şi cînd acesta n'ar fi acceptat ca punct de program,—şi încă din cele capitale—şi de socialism de pildă).

In definitiv, d. Siseşti face parte din acei economişti dela noi care văd o singură cale pe care economia noastră naţională trebue să păşească: dezvoltarea capitalismului în toate ramurile de activitate economică: nu numai în comerţ şi industrie—dar şi în agricultură. Şi această ordine capitalistă o vor înfăptui mai ales ţăranii, mici agricultori. (La fel d. Mihail Manoilescu, într'o recentă conferinţă ţinută tot la Institutul Social romîn, indică drept program economic pentru timpul de faţă la noi: să se facă şcoală capitalistă ţăranului).

* * *

Pentru a putea cerceta problema cooperaţiei în cadrul economiei noastre naţionale, găsim necesar, după cum am mai arătat, că pe lîngă cunoaşterea realităţilor din mişcarea noastră să precizăm noţiunile cu care avem să lucrăm, să precizăm adică sistemul cooperatist, în legătură cu celelalte sisteme economice: capitalismul, socialismul.

Pentru precizarea noţiunii de cooperaţie, e necesar să se cerceteze următoarele puncte:

1. Cooperativa apare cercetătorului mai întâiu ca o *asociaţie de persoane,* urmărind realizarea unor scopuri comune.

2. Scopurile acestea pot fi diferite; ele sînt în deobşte de ordin economic. In orice caz *realizarea* obiectului se urmăreşte prin creiarea unei *întreprinderi economice comune.* E necesar de aceia a se cunoaşte structura acestui fel de întreprindere comparată cu aceia a întreprinderii capitaliste, ca şi a întreprinderii economice publice.

3. Cooperaţia, mişcare socială, urmăreşte intronarea unei noi *ordini a societăţii,*—o ordine cooperativă, în care întreprinderea cooperativă sau forma de întreprindere nu e exclusivă, ceiace nu credem posibil, dar dominantă.

Vom încerca, în cronica viitoare să clarificăm aceste noţiuni.

Gr. Mladenatz

Miscellanea

Sören Kierkegaard

O editură pariziană prepară o ediţie şi o revistă franceză publică cîteva fragmente din opera marelui moralist şi filosof danez Sören Kierkegaard: „Enten Eller". Deşi tîrzie, această revelare a unuia din cei mai mari scriitori ai Nordului va fi binevenită. Publicul francez pare a descoperi abia acum o serie de mari scriitori, pe care cetitorii limbii germane îi cunoşteau de mult. In orice caz, preocuparea recentă pentru traduceri în Franţa e lăudabilă şi pentru faptul că diverse opere inaccesibile celor care nu ştiu decît limba franceză vor căpăta o popularizare mai mare.

Sören Kirkegaard, despre care avem o monografie remarcabilă a compatriotului său Höffding şi una mai puţin reuşită a lui G. Brandes, prezintă o serie de analogii izbitoare cu F. Amiel. Fiu de negustor bogat din Copenhaga, a funcţionat cîtava vreme ca profesor de liceu. Apoi s'a retras de bunăvoe ca să poată scri şi studia în libertate. A lăsat o serie de scrieri teologico-filosofice şi o culegere de reflecţii (care apar acum în franţuzeşte) şi care-l aşează printre marii moralişti ai lumii.

Ca mai toţi nordicii, spiritul său prezintă o înclinaţie de visătorie vaporoasă şi melancolică amintind ceţurile septentrionale, dar şi, ca o reacţiune firească, o nostalgie către azurul clar al Sudului. De aici o preocupare şi o dragoste pentru cultura elenă, altoită pe o organizaţie sufletească de protestant, plină de îngrijorare şi chinuită de probleme metafizice şi religioase.

Ca şi Amiel, el ne apare ca o îmbinare de suflet germanic, muzical, îndrăgostit de infinit şi devenire, dar care se exprimă cu o claritate perfect latină. Ca şi profesorul din Geneva, Kierkegaard, e un romantic eşit direct din şcoala germană a unui

Schlegel și Schelling. Aceleași probleme religioase și filosofice îi preocupă. Ca și acesta, el ne apare intelectual pur, lipsit de adaptare practică, de voință și organizare sufletească. Dar spre deosebire de Amiel, Kierkegaard e mai amar, mai puțin indulgent, mai puțin dulce, mai avid, mai sarcastic, ceiace dă aforismelor sale un humor și un gust deosebit.

Iată cîteva mostre din aceste reflecțiuni, luate din culegerea amintită mai sus:

Cea mai mare parte din ființele omenești se precipită cu așa ardoare către plăcere și fericire încît o depășesc. Mă gîndesc la acel pitic care furase o prințesă și o păstra cu gelozie in castelul său. Intr'o zi, pe cînd se odihnea după masă, prințesa a dispărut. Atunci se încalță cu ciubotele sale de șapte leghe; un singur pas și el se trezește mult mai departe decît dînsa.

Viața mea n'are nici un senz. Cînd analizez diferitele ei perioade, viața mea seamănă cuvîntului *Schnur* din dicționar: el înseamnă cîteodată centură, cîteodată noră. Atît ar mai trebui ca el să însemne cînd cămilă cînd mătură.

Ce e un poet? Un om nenorocit care ascunde în sufletul său o profundă suferință; dar buzele sale sînt așa făcute, încît oftările și gemetele sale, cînd es din ele sună ca o muzică frumoasă. Poetul seamănă cu nenorociții care erau torturați încet, la un foc mic, în taurul de Phalaris; strigătele lor nu puteau atinge urechile tiranului pentru a-l îngrozi, ci îi ajungeau ca o muzică delicioasă. Oamenii se adună în jurul poetului și îi spun: cîntă mereu, adică noi dureri să chinuiască sufletul tău, și buzele tale să rămînă eloquente...

Aladin e tonic, fiindcă această bucată arată îndrăzneala genială, copilărească, în poftele cele mai extravagante. Cîți oameni din epoca noastră îndrăznesc în adevăr să dorească, să poftească, să se adreseze naturii cu politeță puerilă sau cu furia dezesperării? Cîți sînt aceia care se simt tari pe sentimentul (de care se vorbește atît) că sînt imaginea lui Dumnezeu și că posedă adevărata voce de poruncă? Nu sîntem noi mai degrabă asemănătorii lui Nureddin, plini de plecăciuni și reverențe, fricoși că cerem prea mult ori prea puțin?—*M. R.*

Centenarul romantismului.

Se comemorează în toată Europa o sută de ani dela apariția romantismului. Dar dela apariția căruia? Obișnuim să datăm acest curent dela prefața lui V. Hugo la piesa „Cromwell".

Dar romantismul e cu siguranță mult mai vechiu. Romantismul german în orice caz a început înainte de această dată. In Franța primul romantic e fără îndoială Jean Jacques Rousseau.

Cu această ocazie s'au încercat diferite definiții ale acestei școli literare. Dificultățile încep însă de îndată ce trebue puse subt aceiaşi etichetă temperamente așa de diverse ca Musset, Hugo, Vigny, Lamartine. Sau încă atunci, cînd trebuesc înglobate în aceiași caracteristică romantismul englez al unui Byron, cel german al unui Novalis cu cel francez.

Se știe că acesta din urmă, efect al revoluției franceze a fost optimist și îndreptat către viitor, democrat și progresist; în timp ce cel german proectat către trecut, către evul mediu, a fost reacționar și pesimist. S'a susținut însă, (sînt tezele lui Ch. Maurras și P. Lassere) că romantismul e numai german, e o producție a spiritului teutonic. Franța l-a importat fără să-i convie, alterîndu-și prin aceasta caracterul culturei naționale, reprezentate exclusiv prin spiritul clasic. Romantismul nu a adus Franței decît nenorociri fiindcă e o formulă străină, care tulbură temperamentul francez, rationalist, continuator al vechii culturi eleno-latine.

Cu toate aceste piedici, se încearcă din toate părțile o definiție unitară a romantismului, bazată pe studiul comparativ al literaturilor.

Tentativele ni se par justificate. In adevăr romantismul nu e numai o școală literară trecătoare, cu modele și exagerările acestora. E o trăsătură adîncă și eternă a caracterului omenesc. Au existat totdeauna și vor exista romantici și romantism. Romanticul e un tip psihologic. Intre romantism și clasicism e o deosebire de structură.

S'a zis că deosebirea e ca dela static la dinamic, sau ca dela unitate la multiplicitate, clasicismul reprezentînd o formulă de fixitate și unitate, iar romantismul una de devenire, evoluție și diversitate. Deosebirea între imaginație și rațiune sau între inteligență și sentiment intră oarecum în cele două distincțiuni care par mai generale. Cele două caracterizări cuprind desigur părți importante din romantism. Dar definiția romantismului e încă de căutat.

Ni se spune mereu că ne aflăm într'o perioadă neoclasică, că romantismul e discreditat, că vremea imaginației excesive, a vieții aventuroase și sentimentale a trecut, s'a topit subt privirile severe al spiritului critic. De ce se face atunci atîta caz cu comemorarea romantismului? Sau poate tocmai acesta e simptomul cel mai evident că romantismul nu s'a stins complect în toate inimile.

† Vasile Pîrvan.

Plîngem și noi împreună cu toată lumea intelectuală romînească stingerea din viață, după o boală crudă și îndelungată, a profesorului Vasile Pîrvan, un exemplu rar de intelectual pasionat, de cărturar adînc, de muncitor neobosit. Meritele sale ca specialist vor fi arătate de alții. Noi voim să amintim aici devota-

mentul său dezinteresat pentru cultura romînească, care merge până la un fel de ascetism. Exemplul moral al unei astfel de contopiri cu ştiinţa e rar mai cu seamă în ţara noastră.

Animator al tineretului, organizator de publicaţii şi editură, profesor neobosit, academician şi arheolog, V. Pîrvan nu s'a desminţit nicăieri.

Fie-i ţărîna uşoară!

O carte nouă.

A apărut în editura Casa şcoalelor: *Mihai D. Ralea*: *Interpretări*, studii de critică literară despre G. Ibrăileanu, I. Teodoreanu, Matei Cantacuzino, P. Zarifopol, G. Topîrceanu, Marcel Proust, Amiel, Fromentin, Balzac, P. Valery, Rainer Maria Rilke, G. Sorel, Th. Hardy etc., etc.

Către cetitori.

Fiind siliţi să apărem în număr dublu, volumul al doilea al revistei noastre din acest an, va avea patru numere în loc de trei. Numerotaţia paginilor urmează necesităţilor volumului. Volumul al treilea va avea numai două numere, spre a restabili ordinea veche.

P. Nicanor & Co..

Recenzii

Maurice Boucher, *La philosophie de H. Kayserling,* Paris 1927.

Am cunoscut astă iarnă, în Bucureşti cu ocazia conferinţelor sale, pe contele H. Kayserling. Un uriaş diform, nu lipsit însă de oarecare pretenţii de eleganţă. Corpul de vareg, dar figura sincer asiatică, de nuanţă tătărască (Contele Kayserling ne spunea, ca după mamă, se trage din Gengis-Han).

Această masă enormă, era agitată de una din cele mai neastîmpărate vioiciuni pe care le-am văzut vre-odată, astfel, încît acest om imens şi greoiu era într'o perpetuă agitaţie, de cele mai multeori dezordonată. Avea tresăriri şi bucurii subite de barbar surprins, izbucniri exuberante de copil şi apoi, numaidecît, atitudini de etichetă aspră, provenite probabil din amintirile unei vieţi de curte purtată de el, ori, cîndva de strămoşii săi. Şi ce vervă, Dumnezeule! El e purtătorul de cuvînt cel mai fanatic al filoasiatismului. L-am simţit uşor francofob, pentru motivele ştiute: raţionalism, decadenţă, etc.

Ne povestea că până în 1917 a trăit viaţa de proprietar rural: agricultură, lectură, vînat. Ca să nu se anchilozeze, sau cum spunea el, să nu devie o personalitate, a făcut întinse călătorii. Dar după 1917, a simţit, deodată, că are ceva de spus lumii. Şi atunci a început să scrie şi să vorbească. Un prinţ generos, i-a ajutat eforturile, facilitîndu-i o şcoală de înţelepciune la Darmstadt, unde predică din cînd în cînd la discipoli ascultători şi zeloşi. Prima sa operă care l-a făcut celebru e „Jurnalul de călătorie al unui filosof", aprecieri filosofice asupra vieţii din India, Japonia, China, America. Singura sa carte cu adevărat remarcabilă. Simpatia pentru civilizaţiile extrem orientale venea la momentul său. O. Spengler scrisese „Decadenţa apusului".

Germania deziluzionată de războiul mondial se refugia înspre răsărit. Se înţelege că contele A. Kayserling a devenit numaidecît ce-

lebru. Au început după aceia invitațiile de conferințe, ori măcar, cum se obișnuește în Germania, de autografe, de colaborări, scrisorile de admirație, etc. Acest „hobereau" instinctiv, muzical, spiritual și incoherent s'a trezit apostol și șef de școală.

Din ziua aceia a apărut în contele chemat să reformeze lumea, o nouă preocupare: ceremonialul care trebuia să întreție noua sa situație. De aici acel amestec de instinct primar și de poză artificială, de ușor șarlatanism, de mistificare și de credință, combinație inerentă poate, tuturor fundatorilor de școli și de dogme, cu un cuvînt tuturor celor care oficiază.

Conținutul acestei doctrine? D. Maurice Boucher îl analizează cu pătrundere și imparțialitate. El e greu de rezumat însă fiindcă nu e legat de un sîmbure central. Scrierile contelui Kayserling sînt spirituale, bine scrise, cuprind nenumărate observații de detaliu ori reflecții profunde. Sistemul său însă, e mai puțin coherent. El e, în orice caz, foarte modern. Se înțelege, combate știința dar reabilitează filosofia. E spiritualist. Crede în acțiunea ilimitată a oamenilor mari. „Nu există mediu, există numai personalități creatoare". După cum se vede, Carlyle, trecut prin Nietzsche. Realitățile economice sînt sacrificate celor pur spirituale. Dealtfel influența acestui din urmă filosof asupra contelui Kayserling e vizibilă până și în stilul său. Adevărul după el, trebue conceput în șef de orchestră, adică, simfonic. El constă în a intra în toate punctele de vedere, în toate mentalitățile, a le pătrunde sensul și semnificația.

Toate sînt necesare ca să dea o anumită tonalitate, un anumit simbol. După cum remarcă Maurice Boucher, în cartea sa, filosofia lui H. Kayserling, e prima filosofie fără conținut, fiindcă ea caută să le priceapă pe toate. Fără discuție, fără polemică însă, căci acestea sînt sterile. Totul e să combini între ele diferite mentalități extreme, pentru a crea sinteze fecunde. H. Kayserling vrea să apropie între ei șoferul european și american, reprezentantul determinismului economic și materialist, de fachirul extatic al Indiei, simbolul forței pur spirituale.

Astfel se va reconcilia Europa cu Asia, spre binele umanității viitoare. După cum se vede, contele H. Kayserling e mai mult un om de temperament pitoresc, decît un filosof propriu zis.

M. Ralea

* * *

F. Mauriac, *La province*, Paris, 1927.

A existat totdeauna o rivalitate între provincie și capitală, după cum există una între sexe, între clasele sociale sau între rase. Se invocă superiorități cînd deoparte, cînd de alta. Capitala e progresistă, provincia retrogradă. Pe de altă parte însă cea dintâiu e superficială și inconstantă, cea de a doua e adîncă și fidelă. Capitala uniformizează tipul omenesc, provincia îl diferențiază creind individualități. D. F. Mauriac cunoscutul romancier, autorul lui

„Desert de l'amour" sau „Le baiser au lépreux", adună în acest volumaș, o seamă de reflecții, din care rees între capitală și provincie încă o sumă de deosebiri.

De pildă: „Parisul e o solitudine populată; provincia un deșert fără solitudine". Conversația e o artă pe care n'o cunoaște provincia, fiindcă acolo lumea e ori prea materialistă, ori prea orgolioasă și nu acceptă decît politețile pe care le poate întoarce. Capitala atrage talentele unei țări, dar nu și virtuțile, caracterele.

In orașele prea mari viața de familie nu există. Ea se menține numai în orășele și la țară. Avantajul cel mare al provinciei, cînd vii mai tîrziu s'o vizitezi, e că îți prezintă retrospectiv, în spațiu, tot trecutul tău: aici ai copilărit, ai iubit ca tînăr, ți-ai format primele ambiții. Nimic nu e mai prețios, pentru sentimentul trecutului ca revederea modestului orășel unde te-ai născut.

Senzualitatea ar fi mai puternică în intensitate în provincie și mai slabă la Paris, unde se menține numai în extensiune.

Sentimentul naturii nu trăește în capitale. Deasemeni și simțul psihologic, căci în provincie sufletul omenesc e uniform. In provincie observația psihică se ascute și din cauza mahalagismului. Căutînd să te aperi de gurile rele, înveți să le cunoști. Marii scriitori psihologi sînt provinciali veniți la Paris. Tipul pur parizian, Voltaire ori Anatole France, n'ar fi apți decît pentru descripții de tipuri omenești abstracte, generale. „L'œuvre de France est celle d'un bibliothéquaire, d'un antiquaire. Ce parisien de Paris n'a jamais atteint l'homme directement, il travaille sur ce qui est mort". Nu știu dacă constatarea e perfect exactă în ce privește pe Anatole France. Ea rămîne însă în picioare în ce privește deosebirea care există între tipul omogen al orașului mare și cel specific al provinciei.

Aceste observații și încă altele se pot găsi în cartea d-lui F. Mauriac. Credem însă că deosebirea între sufletul capitalei și cel al provinciei ar trebui tratat odată mai sistematic decît printr'o serie de mici aforisme. Căci e vorba de două tipuri de societăți. S'ar putea scrie o Sociologie a orășelului de provincie. In adevăr, între legătura socială a satului ori a moșiei care e pur *familiară* și aceia a orașului mare ori a capitalei care e *profesională*, fundată pe diviziunea muncii și pe sindicat, există aceia a orașului de provincie, intermediară între una și alta. Există tipul urban și cel rural sau cum crede Sombart, la origină, omul de pădure, agricultor stabil legat de pămînt și omul deșertului, mobil, nervos, nomad, veșnic în căutarea noutății, care devine apoi locuitorul metropolelor.

Provincia e o tranziție. Viața rurală se menține, dar nu e pură, e în criză. Familia nu mai are baza economică dela țară; ea se păstrează doar ca o dogmă, formal, fără substrat, prin simple prejudecăți. Dar nici spiritul profesional, economic nu e încă complect închegat. Provincialul e încă sentimental. El n'a uitat complect trecutul și nici nu privește liber viitorul în față. De aici aspectul său nelămurit, poziția sa hibridă in scara socială. El pare

înapoiat față de locuitorul capitalei și utopic față de țăran. Soarta provincialului e tragică, fiind neclară. El nu poate alege și atunci stagnează, se ofilește. De aici tristeța unora din aceste orășele suspendate între două lumi mai exact între două epoci de civilzație. Fiecare provincial e o M-me Bovary, care visează la viața intensă a capitalei, dar care n'are curajul să părăsească pe aceia mediocră a modestei sale urbe. Așezat într'o zonă neutră, între două curente de mișcare, provincialul pare imobil. El mucegăește prin neputință. In această ezitare, viața lui apare sterilă. Citeodată însă se hotărăște cînd într'o parte cînd în alta. Dar atunci își pierde calitatea de provincial, care constă tocmai în această nehotărîre.

M. Ralea

* * *

Cezar Papacostea, *Evoluția gîndirii la Greci,* ed. Casa Școalelor, Bucureștl, 1927.

Profesorul de limba și literatura elenă întreprinde o mare lucrare de sinteză asupra gîndirii antice, din care acest volum e numai o introducere. Se arată cu claritate, și erudiție care sînt elementele orientale și asiatice care au pregătit inteligența elenă. Sînt caracterizate moravurile și instituțiile.

Urmînd de aproape inspirația modernă, d. C. Papacostea pune în relație gîndirea și manifestările spirituale de tot felul, cu ambianța socială din care au eșit. Se degajă astfel ca o idee centrală, diferențierea personalității umane din mediul omogen și nedivizat la început. Se verifică astfel cu probe luate din cultura antică, un adevăr fundat bine acum în Sociologie, asupra apariției și originei personalității.

Așteptăm cu o legitimă curiozitate restul acestei importante lucrări.

M. Ralea

* * *

N. I. Herescu, *Cartea cu lumină,* Ed. Scrisul romînesc, Craiova.

Poezia romînească, —constatarea nu mai e o noutate,—e cu siguranță în criză. Dacă proza ne-a adus încurajoatoare făgădueli în ultimul timp, poezia e rară, sporadică și debilă. Autorul „Cărții cu lumină" e un tînăr. Tonul poeziilor e fraged, proaspăt. Nu e însă totdeauna spontan. Tehnica e de cele mai multe ori prea laborioasă. Inspirația ca la mulți tineri olteni din ultima generație, e nu numai specific națională, dar chiar locală. E vorba înăuntru de peisagii, de crîșme, de troițe, de scripcari oltenești, prezentate de multeori pitoresc. Dorim autorului mai multă simplitate.

M. R.

* * *

Leon Tolstoi, *Oeuvres posthumes,* trad. G. D'Ostoya și G. Masson, Paris, Editions Bossard.

Valoarea unui scriitor se datorește—în generalitatea cazurilor pe care le prezintă exemplele literaturii —operei de creație pe care o realizează în cursul vieții sale. Chiar rarele excepții—cum este cazul lui Amiel, a cărui indecisă personalitate ce a rămas ascunsă toată viața o cunoaștem numai din admirabilul „Journal intime", descoperit abia după moartea sa—confirmă această observație.

Dar dacă opera postumă în genere nu schimbă radical cunoașterea marilor personalități, pentrucă ceiace apare în viață reprezintă selecția decizivă și personală a scriitorului în fața operei sale, constituind aspectul subt care voește el să apară în ochii publicului cetitor; dacă reluarea manuscriselor și studiul ineditului apare adesea drept act de indelicatețâ față de însăși voința personalității, pe care tindem să o cunoaștem cu preciziune, pătrunzînd până în intimitatea ei cotidiană; nu este mai puțin adevărat că opera postumă realizează adesea o complectare utilă, tinzînd la cunoștința cît mai adequată și mai desăvîrșită a personalității, care ne preocupă.

Deaceia nedelicatețа de a pătrunde în manuscrise inedite, pe care adesea numai împrejurări neașteptate și contingente le-au reținut departe de lumina tiparului, este în parte explicată și tot atît de motivată.

Un scriitor ce a atins proporțiile culminante ale apostolului dela Iasnaya Poliana nu poate depăși in opera-i postumă aceiace azi este unanim considerat drept cea mai înaltă creație de literatură universală. Există însă o altă latură ce poate apărea aci mai clară, mai evidentă și pregnantă; e atitudinea de apostol, e rolul de profet al epocei pe care a depășit-o.

Și subt acest raport Tolstoi—care nu mai atinge aici admirabilele creații de artă din „Ana Karenin" sau din „Războiu și Pace", care nu își mai pune atît de insistent probleme de viață practică sau ideală ca'n „Invierea" sau în „Sonata Kreutzer", păstrează totuși atitudinea de gînditor profund, convins de adevărurile evanghelice atît de simple, dar totuși atît de puțin înțelese și aplicate de organizarea vieții actuale.

In „Le mystère de Fedor Kousmici" apare credința—devenită la un moment dat populară că împăratul Alexandru I, pretextînd moartea în urma unei boli neașteptate a renunțat la tron și a trăit ultimii ani ai bătrîneței sale în sînul munților, ducînd o viață de călugăr retras și neștiut de nimeni. Firește, nu amănuntele—care nu sînt acele ale unei aventuri—interesează în acest extrem de scurt roman, ci mai ales acea profesiune de credință, acea serie de confesiuni asupra vieții, ce îi apare predestinată și chinuitoare din zilele copilăriei și până în momentul renunțării.

„Sous le signe de l'agneau" înfățișează un moment de revoluție teroristă din Rusia ante-belică, explicînd gesturile luptătorilor care—subt aspectul brutalității și violenței disperate—trăiau o viață

interioară plină de ideal și însuflețită de crezul ideii de sacrificiu. Sînt aici scene de un sguduitor tragism, adesea lipsit de cadrul vieții complexe, prezentînd însă momente de profundă groază, atunci cînd urmărim bieți indivizi siliți să ducă chinuitoarea viață de celulă, dela primele manifestări de dezagregare psihică, și până la dispariția lor subt loviturile crimei de stat.

Nu voi continua să menționez și restul micilor povestiri ce complectează volumul, fiind mult mai puțin deosebite și remarcabile pentru a-l caracteriza.

Dar ceiace rămîne caracter distinct al schițelor pe care le întîlnim aici e extraordinara claritate a povestirii, simplicitatea atît de aproape de perfecțiune a stilului lipsit de orice dificultăți și artificii tehnice și în același timp acea sinceritate ce colorează intens până și cele mai neînsemnate situații de viață provincială.

Mircea Mancaș.

* * *

Ioan Gh. Savin, *Filosofia și istoria ei*, 1927.

Lucrarea d-lui Savin— apărută în condiții tehnice excelente— conține primele două prelegeri din cursul de istoria filosofiei, pe care l-a ținut d-sa la Facultatea de Teologie din Chișinău.

Propunîndu-și să trateze două subiecte esențiale, să precizeze și să explice cu claritate noțiunile fundamentale ale științei cu care se ocupă, autorul a selectat cu excepțională conștiinciozitate un material bogat și atractiv chiar pentru acei ce l-ar examina în afară de băncile universității.

Dar tocmai din acest exces de conștiință în stringerea și coordonarea materialului pe care îl prezintă, expunerea d-sale oferă o lacună din punct de vedere metodic și pedagogic.

Din punct de vedere metodic este de observat, că d-sa complică expunerea cu o serie de chestiuni complimentare, care adesea dau impresia că autorul nu se restrînge în cadrul subiectului pe care și-l propune a-l trata; astfel în prima lecție, care tratează despre filosofie în genere, se intîlnesc prea multe date asupra evoluției sistemelor, ceiace intră direct în studiul prelegerii în mod special destinată „istoriei filosofiei".

Această concentrare de material, care exprimă preocuparea de a expune complect și complicat, mai mult decît aceia de claritate și sistematizare—oferind o serie de foarte dese reveniri asupra unor probleme, ce evident nu trebuiau supuse discuției încă în prima prelegere de curs—duce la prejudiciarea totalei unități a expunerii.

Alături de acestea, atunci cînd este vorba de definirea filosofiei, să remarcăm întreaga serie de definiții, pe care le menționează d-sa, deși fiind extrem de variate după criteriile ce le deosebesc, ele nu aduc nici o nouă contribuție în precizarea disciplinei întregi, exprimînd numai caracterele fiecărei ramuri în parte.

Privită, însă, ca încercare de a contribui la precizarea unei științi care a fost în cursul vremii, atît de discutată, care a apărut adesea ca un izvor impenetrabil și inepuizabil de controverse, care și azi păstrează o serie de antagonisme, inerente caracterului ei, față de celelalte discipline, lucrarea d-lui Savin reprezintă o preocupare serioasă și o contribuție apreciabilă, ce nu ar trebui lipsită de atenția lumii intelectuale.

Mircea Mancaș

* * *

Aimée Dostoïevski, *La vie de Dostoïevski*, Paris, Emile-Paul Frères, 1926.

O scurtă notă, într'o gazetă literară, ne aducea nu demult vestea, că la Gries lîngă Botzen (în Tirolul italian), a murit Liubov, fiica lui Feodor Dostoievski, romancierul rus poate cel mai cetit dela războiu încoace.

Liubov ori Aimée—cum își zice însăși, în limba țării în care scrie și aceste amintiri despre tatăl său—este ultimul vlăstar din neamul Dostoievski.

Cartea de față apare puțin înaintea morții sale. Sînt în ea multe date privitoare la ereditatea lui Dostoievski, la studii, ocupații, călătorii, viață intimă și publică, etc., date deosebit de importante pentru cel ce ar dori să cunoască ori să reconstitue una din personalitățile literare cele mai celebre și de o psihologie așa de complexă.

Interesante sînt deasemeni informațiile ce pot servi la înțelegerea operelor lui Dostoievski și în deosebi a modului cum au fost create unele din cele mai însemnate personagii ale sale.

Astfel aflăm că acțiunea din *„Netocika Nesvanova"* o pune să se petreacă în saloanele Contelui Vielegorski, unde Dostoievski asculta cu pasiune muzică și unde nu erau primiți decît romancieri cu renume. In astfel de saloane literare, mult frecventate în acea vreme în Rusia, Dostoievski întîlnește pe Turgheniev, de care scria fratelui său Mihail că „este îndrăgostit", căci era „așa de frumos, atît de grațios și de elegant!". Despre Turgheniev, Aimée spune: „Turgheniev primea admirația tatălui meu cu un aer superb, luîndu-l drept o nulitate". Primul roman al lui Dostoievski *„Les Pauvres gens"*, este o imitație după Gogol. Al doilea este *„Le Double"*, care-i mai original. N'a avut însă, în vremea aceia, succesul celui dintăiu. Ambele au fost publicate de poetul Nekrasov, care-l descoperă și-l încurajează, spre deosebire de Turgheniev, care scrie un „poem grotesc", ridiculizînd pe autor.

Mai tîrziu Dostoievski fuge de saloane. Oamenii de acolo i se par caricaturi. Se coboară între cei umili, pe care-i caută în birturi sărace și în mansarde, spre a-i invita la dînsul acasă. Trăind cît mai mult între ei, îi observă, gîndind la tipurile ce avea să zugrăvească în romanele sale.

Totuşi romanele dinainte de ocnă sînt prea cosmopolite, imitaţii după Schiller, Balzac, Dickens, George Sand şi Walter Scott.

După ocnă, Dostoievski se schimbă mult. Acum creează operele lui geniale.

Amestecat în complotul lui Petraşevski, prin care se urmărea liberarea şerbilor, răsturnarea ţarismului şi întemeierea unei republici condusă de intelectuali, Dostoievski a fost arestat şi închis în fortăreaţa Petru şi Pavel, unde trăi cele mai triste zile ale vieţii sale. Generalul Rostovsov, judecătorul acestui proces, propune lui Dostoievski să-şi vînză tovarăşii. Lupta între el şi Rostovsov a fost minunat zugrăvită în scenele dintre Rascolnicov ori Dimitri Karamazov şi judecătorii lor. Complotiştii au fost condamnaţi la moarte. Ţarul le preschimbă pedeapsa în deportare, însă se învoeşte să le anunţe aceasta în momentul, cînd erau să fie executaţi. Unii au înebunit de groază. Dostoievski a suportat ideia că va muri, cu mult curaj. Povesteşte (vezi *„L'Idiot")* că simţea numai o teamă mistică, la gîndul că trebue să se înfăţişeze înaintea lui Dumnezeu. In Siberia, avea mai multă stimă pentru puşcăriaşi decît pentru nobili. După ocnă, opera *Mémoires de la maison des morts*" îl aşează între marii scriitori ruşi. De aci începe drumul celebrităţii.

Durerea că soţia sa l-a înşelat, fiindcă nu mai putea iubi un ocnaş, o zugrăveşte în *„L'Eternel mari* .

Scoate ziarul *„Wremia"*, împreună cu fratele său Mihai Dostoievski, ziar ce are mare răsunet. Succes are şi romanul *„Les Humiliés et les offensés"*.

Iubirea pentru o frumoasă studentă care-l cheamă la Paris, spre a pleca apoi în călătorie prin Germania şi Italia, e pusă în *„Le Joueur"*. Aglae din *„L'Idiot"*, Lisa din *„Possedés"*, Gruşenka din *„Les Fréres Karamazov"* au ceva din sufletul frumoasei studente, iubită de Dostoievski. Asasinatul lui Ivanov de către camarazii lui pentrucă părăsise ideile lor, este introdus în „Les Possedés" (personagiile Schatov şi Vrekhovenski).

Dostoievski a pus mai mult din viaţa sa în ultimul său roman „Les Frères Karamazov": în Ivan Karamazov este tinereţea lui, iar în Dimitri, ceva din viaţa de după ocnă. Totuşi — adaogă Aimée — Dostoievski nu trebue confundat cu eroii săi, cum greşit a făcut critica europeană (nu şi cea rusă). A fost un om întreg, aşa cum nu-s, de obiceiu, eroii din romanele sale.

Deasemeni mulţi biografi europeni fac greşala de a socoti pe Tolstoi de origină nobilă, iar pe Dostoievski proletar, greşală pe care n'o fac biografii ruşi.

Aceste şi multe alte informaţii importante poate culege cetitorul acestei cărţi, cu privire la relaţiunile lui Dostoievski cu marii scriitori ai vremii (în deosebi cu Tolstoi, Turgheniev, Bielinski şi Nekrasov), la ideile lui politice (vezi şi *„Journal d'un écrivain")*, la saloanele literare ruseşti, la felul cum societatea rusă i-a primit operele, la operele sale încă necunoscute ori prea puţin cunoscute a noi, etc.

Uneori însă, explicaţia dată faptelor povestite, este de o surprinzătoare naivitate. Astfel, prietinia poetului Nekrasov şi a criticului Bielinski cu Dostoievski, este explicată prin faptul că erau cu toţii de origină lituaniană. Din acelaşi motiv, Aimée crede că Ruşii (în deosebi Ivan Turgheniev) l-au duşmănit, iar după ocnă, cînd Dostoievski „deveni Rus", caută prietinia lui. Tot acestei cauze socoteşte Aimée că se datoreşte amestecul tatălui său în complotul lui Petraşevski: „Dostoievski era mai mult Lituanian decît Rus şi Europa îi era mai dragă ca patria." Ţăranii ocnaşi „au cucerit inima lituaniană a lui Dostoievski", învăţîndu-l să iubească Rusia, pentru ideia măreaţă propovăduită de ea: fraternitatea creştină. Tot prin „origina lituaniană" încearcă să explice şi felul cum se comportă Dostoievski în saloanele nobililor şi în cele imperiale, unde privea pe ţarul Alexandru III ca pe orice muritor, ceiace-i atrăsese simpatia acestuia.

Şi tot urmînd aceiaşi cale, autoarea ajunge chiar la concluzia că „tînăra Rusie este încă incapabilă de a produce talente mari", cei mai însemnaţi scriitori (Puşkin, Lermontov, Nekrasov, Dostoievski, Tolstoi, etc.), fiind de origină străină.

Concluzia este evident greşită, deoarece ereditatea nu este singurul şi nici cel mai important element, care face ca un scriitor să fie încadrat într'o anumită literatură.

Const. N. Stănescu

Revista revistelor

Georges Eekhoud

Opera romancierului Georges Eekhoud evidenţiază caracterul specific al oraşului Anvers.

In cartea sa intitulată „Les libertins d'Anvers", d-sa îl zugrăveşte ca pe un templu al libertinajului şi al anarhiei erotice.

Din părinţi flamanzi, bogaţi şi de rasă nobilă, Georges Eckhoud rămîne orfan la vîrsta de doisprezece ani şi dispune de timpuriu de o avere pe care o cheltueşte fără socoteală cu tovarăşi de orgii pe care-i alege la întîmplare; el are totuşi norocul să primească în prima adolescenţă o serioasă educaţie clasică şi să intre la şcoala militară belgiană, pe care dealtfel se vede nevoit în urma unui duel, s'o părăsească, pentru a se lăsa apoi prada unei vechi destrăbălări pe care nu-o guverna decît plăcerea.

Dacă luxul şi petrecerile aveau darul de a-l fascina, în schimb spectacolul mizeriei, al vieţii sarbede, al vagabondului, găsesc în Eekhoud un observator pasionat.

Eroul cărţii sale „l'Autre Vue" spune într'un loc: consider ca egalii mei fiinţele extrem de rafinate, artişti şi gînditori ultra-sensitivi; din nefericire pe aceşti egali nu-i pot găsi decît în operele lor, şi mă văd nevoit să recurg la antipozii lor şi să fraternizez cu fiinţele brutale, libere şi impulsive.

Eekhoud a făcut apologia vagabondului care insultă codul şi rîde de legi şi de morală.

Această slăbiciune pentru reprezentanţii clasei proletare şi pentru mizerie au făcut ca Eekhoud să fie considerat de el şi de alţii ca un revoluţionar.

De fapt însă nimic mai puţin revoluţionar ca idealul social al autorului lui „l'Autre Vue". Din punct de vedere artistic o mai justă repartiţie a bunurilor pămînteşti, l-ar fi supărat, mizeria fiind indispensabilă în regimul său social şi fiind singura capabilă de-a furnisa tipul vagabondului ca acela pe care-l descrie şi care într'o repartiţie mai echitabilă s'ar transforma în mic burghez, pierzind astfel, din punct de vedere al artistului, orice interes

Pe cît suferinţa individuală a proletarului îl umple de tristeţe, pe atît spectacolul unei conştiinţe de clasă care se dezvoltă tot mai mult într'un grup îl umple de desgust.

In afară de acest estetism dus la extrem şi care-l face să declare că „nimic din ceace-i pare frumos, nu-i poate părea condamnabil" şi să admire „frumuseţea spectacolului pe care ţi-l oferă sîngele care curge din capul ghilotinat", opera lui Eekhoud poartă stigmatul unui dualism care-şi are izvorul în origina sa franco-germanică.

După o luptă în care căuta să expulzeze elementul germanic, se lasă apoi dominat recunoscîndu-l ca pe cel mai tare şi dacă în timpul războiului este plin de revoltă împotriva cuceritorilor germani, nimic nu întrece mîndria cu care într'un articol dedicat d-lui Bazalgette şi intitulat „Des Hommes" vorbeşte de cei şase ofiţeri germani executaţi, pentrucă au refuzat de a trage asupua unor civili belgieni bănuiţi de a fi întreţinut relaţiuni cu aliaţii.

Pe aceia Eekhoud îi salută ca pe glorioşii reprezentanţi ai patriei lui Schiller, a acelui poet care împreună cu Beethoven a slăvit fraternitatea popoarelor.

(Charles Chassi, *Mercure de France*).

Gustave Flaubert et Victor Hugo

Pentru Gustave Flaubert şi pentru amicii săi, Victor Hugo a fost şi a rămas întotdeauna maestrul venerat, suprema încarnaţiune a poeziei franceze.

Flaubert era perfect conştient de defectele lui Hugo, îşi făcea însă un punct de onoare din a nu le mărturisi în mod public. Dealtfel el pare a fi iubit pe amic tot atît de mult ca pe poet şi această afecţiune Hugo a ştiut s'o inspire la toţi cei care l-au cunoscut şi care sînt unanimi pentru a recunoaşte bunătatea sa plină de cordialitate şi politeţa sa familiară. Din corespondenţa cu amicii săi, autorul lui „Notre-Dame de Paris" reesă un prietin necomparabil. Zgîrcenia sa este poate o simplă legendă. Dezinteresat, orice s'ar zice de editorii săi, el era cu prietinii de o bunătate şi de o generozitate fără seamăn. Lockroy spune chiar că hrănea pe toţi saracii care se prezentau la dînsul. Lui Victor Hugo, ca şi lui Flaubert îi plăcea în intimitate să glumească şi să rîdă; avea chiar un real talent de imitaţie şi improviza „Chargés" foarte amuzante. Mai tîrziu a fost şi el victima acestui talent de imitaţie. Albert Sorel îl pastişa cu aşa de mare succes, încît Alexandru Dumas spunea: cînd vreau să cetesc o bună pagină de Victor Hugo, îl cetesc pe Sorel.

Dar admiraţia lui Flaubert nu mergea până la absurditate. El nu-şi putea ascunde de pildă dispreţul pentru politicienii linguşitori care formau anturajul marelui om nici de pildă puţinul său entuziasm pentru Hugo ca romancier şi mai cu seamă pentru «Les isérables».

Plin de familiaritate şi de bonomie cu intimii, Victor Hugo cobora foarte rar în faţa străinilor, de pe piedestalul de unde privea universul.

El singur, putea să aibă destulă autoritate şi siguranţă de sine pentru a putea impune lumii şi soţiei sale legătura pe care a întreţinut-o cu M-me Drouet.

Acest ilustru părinte al romantismului era însă în fond un burghez desăvîrşit, care a ştiut nu numai să-şi organizeze perfect viaţa, munca şi producţia literară dar care a ştiut să burghezească chiar şi amorurile sale şi care şi-a terminat existenţa în adoraţiunea nepoţilor săi.

Corespondenţa între Flaubert şi Hugo începe cam la epoca apariţiunii lui „Madame Bovary" şi cu prilejul unei d-ne Louise Colet, care urmărea pe poet cu asiduităţile sale şi căruia Hugo îi scria şi trimetea diferitele sale opere prin intermediul lui Flaubert.

Corespondenţa între cei doi amici a urmat apoi regulată în tot timpul exilului de la Jersey iar la Paris cordialitatea şi prietinia se întăreşte cu toate divergenţele politice.

(Antoine Albalat. *La Revue Mondiale*).

Lamartine în literatură şi în politică

Nici un om mare, afară poate de Voltaire, n'a prezentat în viaţa şi opera lui, o mai mare varietate de aspecte ca Lamartine.

Amîndouă, viaţa şi opera, inspirîndu-se şi dominîndu-se una pe alta sînt o serie continuă de metamorfeze.

Lamartine, pe care acţiunea îl atrăgea mai mult decît visările sentimentale, se aruncă în politică cu ardoarea unei vocaţiuni pe care o credea aceia a vieţii sale, după ce renunţă la diplomaţie din scrupule de conştiinţă şi pentru a nu servi o regalitate pe care nu o mai recunoştea.

El devine, printr'o disciplină severă un mare orator. Dar tribuna până în ziua în care rivalii săi cei mai iluştri sînt nevoiţi să recunoască în el un egal, nu dădea un răsunet destul

de puternic ideilor pe care el ar fi dorit să le comunice poporului. Atunci Lamartine deveni gazetar, publicist, polemist.

In locul lui «Conseiller du Peuple» pe care-l fundase pentru a «lumina şi consola poporul prin mici discuţii pline de simplitate şi intimitate» el substitui «Le Civilisateur» al cărui rol era acela de a da maselor o directivă morală. Masele însă se arătară ingrate iar după trei ani de eforturi inutile Lamartine se văzu nevoit să suspende apariţia jurnalului „Le Civilisateur»

Nici una din aceste două insuccese nu alterară încrederea pe care o avea în izbînda formulei care le inspirase. Ii rămînea o ultimă tentativă pe care dealtfel o şi încercă lansînd în 1856 un «Curs familiar de literatură» a cărei existenţă alcătuită din speranţe şi decepţii, din incertitudini şi vicisitudini se menţine treisprezece ani până în ajunul morţii lui Lamartine.

Punînd literatura în serviciul moralei, el a vrut să dea «o înaltă idee de om prin operele sale». Intre şaizeci şi şase şi şaptezeci şi nouă de ani Lamartine duce o viaţă de muncă formidabilă. «Cursul familiar de literatură» reprezintă în afară de treisprezece ani de muncă, o sută şaizeci şi opt de prelegeri, douăzeci şi opt de volume şi din punct de vedere literar, dela Ramayana la Mizerabilii, întreaga istorie a spiritului uman.

Dar acest curs nu este o istorie a literaturii. El parcurge capo d'operele literaturii universale cu instinctul sigur al geniului

(Louis Barthou. *La Revue Hebdomadaire*).

Ce se întîmplă cu casa Henri Ford

Numeroase zvonuri, adesea tendenţioase, circulă relativ la marea firmă de automobile Ford.

Toate aceste zvonuri rău intenţionate sînt lansate de toţi acei interesaţi să compromită creditul celebrei case.

De fapt nimic misterios nu se poate petrece în vastele uzini din Detroit a căror porţi sînt deschise tuturor şi nimănui nu i s'au refuzat vreodată lămuriri. Trebue însă să recunoaştem că într'o antrepriză industrială care se întinde pe o scară atît de largă, cel mult şase ori şapte funcţionari superiori pot fi capabili de a furnisa explicaţii asupra totalităţii organizaţiei; ceilalţi fiind specializaţi numai în sectoare foarte mici.

Un lucru rămîne însă sigur, în afară de tot ce s'ar putea spune şi acesta consistă din faptul unei continuităţi, unei metode de fabricaţiune, unde progresele realizate pe fiecare an nu alcătuesc niciodată o revoluţie radicală faţă de procedeele anterioare. Astfel că nu există o singură maşină Ford, dela primul model lansat în 1894, care să nu suporte perfecţiunile la care a ajuns ultimul model. De unde şi importanţa atît de mare a atelierelor de reparaţie care s'au întins mult dincolo de Détroit, leagănul originar al firmei Ford.

Această idee genială a veşnicei posibilităţi de perfecţionare a unei maşini, face gloria inventatorului ei, care indiferent calomniei, nu se gîndeşte decît să fabrice cît mai multe maşini pe un preţ cît se poate de redus astfel că acest vehicul, care alcătueşte desigur una din cele mai mari descoperiri ale secolului să fie accesibilă unui cît mai mare număr de oameni.

(Samuel Crowther. *The American Review of Reviews*).

Peisagii

Un peisaj literar s'a format în timpul războiului în acea «Maison de la Presse», local bizar şi amabil, absurd şi util, care servea de cazarmă confortabilă pentru scriitori.

Dacă luăm aceste trei localuri «Maison de la Presse», «l'Hôtel Dufayel» care găzduia presa interaliată şi «l'Hôtel Ritz» cînd Marcel Proust primea acolo pe scriitori, şi le amestecăm, avem, poate nu întocmai, pe Giraudoux ori pe Paul Morand dar cu siguranţă o porţiune din unul sau altul şi în orice caz o introducere suficientă la ceiace numim «grupul sau peisagiul valizei» (diplomatice bineînţeles).

Este o literatură cosmopolită, nu însă aceia a lui Turghenef ori a lui Bourget din «Cosmopolis» ci o alta care aştepta formaţiunea, în afară de limbile particulare în care te simţi

prizonier, a unei limbi universale a wagon-lit-ului şi a cinematografului, auxiliara limbii universale a muzicei.

Simţul spaţiului şi simţul timpului nu pot însă coexista la acelaşi autor; ele coexistă însă în geniul unei epoci şi în peisagiul unei literaturi

De aceia dacă pentru explicaţia acestui peisaj am avut nevoe de Giraudoux ori Morand pentru timp, pentru explorarea trecutului recurgem la Marcel Proust.

Această literatură planetară dezinteresată a izvorît din Paris şi la Paris. «Dacă scriitorii noştri» spune d. Thibaudet, «au condus fiecare una din aceste două valori a spaţiului şi a duratei, este desigur foarte interesant şi foarte parizian, faptul de a le vedea contopite în opera unei femei, a d-nei Maria Bibesco care a triumfat acolo unde ordinul mascul, mai concentrat şi mai mecanic, n'a izbutit.

Poate că romanul prinţesei Bibesco «Catherine-Paris» care este romanul influenţei pe care o exercită Parisul asupra unei tinere Danubiene n'ar fi existat fără Giraudoux ori Morand.

Străinul însă de mult ori prin şocul datorit dezrădăcinării, prin combinaţia exteriorului cu interiorul, al trăitului şi al clasatului parvine să expună mai bine decît autohtonii stilul unei culturi. Există un secret al Parisului care răspunde secretului Catherinei şi cazul este analog cu acel a lui Greco care a interesat atît de mult pe Barrès: «Le secret de Tolède».

Cartea d-nei Bibesco ar fi trebuit să se numească: Catherine ou le secret de Paris.

(Albert Thibaudet. *Nouvelle Revue Française*, Iulie, 1927, Paris).

Nietzsche la Sils Maria

Sils Maria, mic orăşel din Engadina, situat la 2000 de metri deasupra nivelului mării, era necunoscut aproape în timpul cînd Nietzsche l-a descoperit.

Din toate localităţile pe care le-a locuit în perioada cuprinsă între 1878—1888, niciuna nu rămîne mai strîns legată de numele său ca Sils Maria.

Este vorba acum să se instaleze o uzină care să utilizeze pentru producţiunea de energie electrică panta care coboară din înălţimile Maloja-ei până la Bergell, la capătul lacului Sils.

Admiratorii, numeroşi acum, ai acestui preţios giuvaer al Elveţiei glorificat de pictorul Segantini, protestează indignaţi iar vocile lor şi a discipolilor lui Nietzsche, vor sfîrşi poate prin a triumfa.

Toţi acei care l-au cunoscut pe Nietzsche, şi sînt numeroşi, ni-l arată cu totul altfel decît ni-l putem închipui din operele sale ori din portretele şi busturile lăsate.

Profesorul Arnold Ruthardt, despre care Nietzsche vorbeşte des în scrisorile lui, ni-l arată ca pe un om spiritual şi interesant, plin de curtoazie şi de politeţe (numeroasele prietenii feminine arată apoi că departe de a fi mizoghin era în relaţiile sale cu femeile cel mai perfect gentelmen).

Inalt, svelt, bine proporţionat, cu părul şi mustăţile foarte negre, îmbracat în haine de culoare deschisă şi de o eleganţă impecabilă. Semăna mai degrabă a gentilom din sudul Franţei sau din Spania decît a erudit german.

Dintre persoanele pe care le frecventa cu mai multă plăcere în timpul verilor petrecute în Engadina două englezoaice, d-na Fynn cu fiica sa şi d-ra de Mansouroff, dama de onoare a împărătesei Rusiei, alcătuiau un trio inseparabil de marele filozof.

Mai apoi profesori germani, care-i aduceau veşti şi-l ţineau la curent cu tot ce se petrecea în Germania formară un cerc tot mai mare.

Dar din toate persoanele care l-au vizitat pe Nietzsche la Sils Maria, baron Henrich von Stein este cel care prin prezenţa lui i-a adus cea mai mare bucurie.

Prietini de mulţi ani, ei nu s'au cunoscut personal decît la Sils Maria în 1884, timp de trei zile, dintre care două au fost stricate de o teribilă migrenă, care l-a obligat pe Nietzsche să stea culcat; amintirea acestei zile de 28 August singura petrecută împreună rămîne neuitată pentru cei doi amici.

Stein însă în faţa lui Nietzsche s'a simţit atît de fascinat încît a uitat că fusese trimis la Sils Maria ca să recîştige pe Nietzsche la cauza dela Bayreuth—pe care o certa atunci. Inexplicabil atît pentru Stein cît şi pentru d-na Forster, Nietzsche stricase armonia perfectă în care marele

filozof trăise până atunci cu amicul său Wagner

Stein moare puţin după această vizită de o criză cardiacă lăsînd pe Nietzsche inconsolabil de pierderea unui amic cu care ar fi dorit să îmbătrînească, pe care-l iubise adevărat şi cu care i-ar fi plăcut atît de mult să se plimbe prin locurile minunate ale micului oraş elveţian unde autorul lui Zarathustra avusese pentru întâiaşi dată sentimentul Eternităţii.

(Elisabeth Förster Nietzsche. *Revue de Genève*).

Siguranţa Europei

De opt ani nu se vorbeşte decît de siguranţa statelor; ea este principalul element al păcii, condiţia esenţială a dezarmării, garanţia fundamentală a progresului şi civilizaţiei. Siguranţa însamnă lipsa de primejdie; dar însamnă şi absenţa oricărui motiv de temere că vei fi atacat; are deci şi caracter obiectiv şi moral.

Problema siguranţei în Europa are două aspecte: externă şi internă. In interior, însamnă stabilirea unei stări de lucruri care să suprime orice pericol de agresiune între naţiunile continentului; în afară, apărarea comună a statelor europene în contra atacurilor din afară. Pentru realizarea siguranţei în limitele continentului său, Europa a încercat întâiu sistemul echilibrului, care căuta să prelungească binefacerile păcii şi prevenirea agresiunilor prin metoda de asigurări şi reasigurări reprezentată de alianţe. Dar sistemul alianţelor ajungea în mod fatal la războaie din ce în ce mai întinse şi din ce în ce mai ruinătoare, căci era în contradicţie cu mobilitatea vieţii. El ţintea să menţie un echilibru de forţe, care egale la început, încetau curînd de a mai fi; era căutarea zădarnică a imobilităţii în fenomene prin esenţa lor într'o perpetuă mişcare. Numai acel echilibru e durabil care se pleacă necesităţilor vieţii şi se conformează ritmului său.

După experienţa ultimului războiu, a încolţit ideia de a se înlocui sistemul alianţelor prin metoda asigurării şi garanţiei reciproce. In acest scop tratatele de pace au creat Societatea Naţiunilor, pe baze ce au toată aparenţa logicei şi validităţii. Articolul 10 al Pactului prevede obligaţiunea pentru membrii Societăţii de a respecta şi menţine reciproc integritatea şi independenţa lor contra oricărei agresiuni externe; iar art. 16 prevede măsurile economice, militare şi financiare ce au a se lua contra celui ce calcă obigaţiile ce şi le-a impus. Insă Statele-Unite au refuzat să ratifice tratatul dela Versailles; obligaţia înscrisă în art. 10 a părut prea grea statelor străine Europei.

Ca să nu se reintoarcă la vechiul sistem de alianţe, s'au făcut alte încercări, în afară de Liga Naţiunilor, la Cannes şi la Genua. Liga, temîndu-se să nu i se diminueze prestigiul şi să i se compromită viitorul, a căutat să realizeze înlăuntrul său garanţiile complimentare reclamate de siguranţa Europei. Orientată în această direcţie, sforţarea sa a ajuns, în 1923 la un proect de asistenţă reciprocă şi, în 1924, la Protocolul dela Geneva. Dar ambele aceste două opere au fost abandonate. Dificultăţile de realizare au demonstrat că este imposibil a se confunda siguranţa Europei cu acea a globului. Concluzia logică a fost că Statele europene să caute a se asigura prin propriile lor mijloace; în lipsa unei garanţii universale, să-şi caute siguranţa într'o garanţie europeană.

Aceasta e calea pe care au apucat de doi ani. Dela 1925 se complectează Pactul prin acorduri regionale între ţările interesate: acordul dela Locarno cu tratatele de neagresiune între Germania, Anglia, Franţa, Italia şi Belgia; alte patru tratate între Germania deoparte şi Franţa, Belgia, Polonia şi Cehoslovacia; în fine acorduri de garanţie între Franţa şi aceste două puteri. Aceste acorduri au fost urmate de altele, care se ştiu.

Astfel se formează pe încetul Uniunea europeană, care va suprima războiul pe continent şi va organiza apărarea contra oricării invazii externe.

(N Politis. *Le Monde Nouveau*).

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

André Bellessort, *Sainte-Beuve et le XIX-ème Siècle*, Ed. Perrin et Cie, Paris.

Această operă a d-lui profesor A. Bellessort este un curs ţinut la Societatea de Conferinţe şi cuprinde: I Tinereţea lui Sainte-Beuve, II Sainte-Beuve la Victor-Hugo, III Sainte-Beuve poet, IV Sainte-Beuve romancier, V In căutarea unei credinţi, Contele de Saint-Simon, Lamenais, VI Port-Royal, VII Chateaubriand şi grupul său literar, VIII Lunile, IX Sainte-Beuve şi Literatura Imperiului al II-lea, X Ultimii ani.

L. J. Arrigon, *Les années romantiques de Balzac*, Ed. Perrin et Cie, Paris.

Epoca plină de pasiune a tinereţii lui Balzac după documente nouă şi inedite.

Gabriel des Hons, *Anatole France et Jean Racine*, Armand Colin, Paris.

„Anatole France şi Jean Racine" sau „cheia artei franceze", cu o prefaţă de Charles Maurras, plină de citaţii din cei doi scriitori. Prin comparaţii de texte arată ce mare analogie există între felul de a gîndi, de a vorbi şi de a simţi a celor doi scriitori.

Stefan Zweig, *Balzac, Dickens*, Ed. Simon Kra, Paris.

Stef. Zweig ne arată un Balzac rival şi poate egal cu Napoleon, schiţează liniile mari ale unei existenţe de o intensitate istovitoare.

Pe amîndoi aceşti autori, Balzac şi Dickens, Stefan Zweig îi arată cu o deplină sinceritate în ritmul sintetic al vieţii.

Elisabeth Föerster Nietzsche, *Der werdende Nietzsche*, note autobiografice (Musarion), München, 1924.

Cu ajutorul unor notiţe autobiografice şi a unor scrisori clasate de sora filosofului, putem cunoaşte pe Nietzsche ca elev la şcoala de la Pforte, apoi ca student şi însfîrşit ca profesor de filologie, numit la vîrsta de două zeci şi cinci de ani.

Mai găsim în această carte o scrisoare a maestrului său, profesorul Ritchl adresată colegului său profesorul Kiepling dela Basel, scrisoare reprodusă de d-na Föerster, în care se găseşte un admirabil portret al autorului lui Zarathoustra.

Comtesse Kleinmichel, *Souvenir d'un monde englouti*, Ed. Calman Lévy, Paris.

Evocaţia dramei formidabile în care s'a prăbuşit vechiul imperiu al Ţarilor făcută de un martor care era şi un bun observator.

Eugène Montfort, *Cesar Casteldor*, Ed. Calman Levy, Paris.

Toată populaţia Marsiliei trăeşte în această carte: este romanul aventurierilor, al amanţilor, al jucătorilor, iar Cesar Casteldor, şeful puternic al „Camorei marseillaise" este condus până la apoteoză în mijlocul aclamaţiunilor populare.

Lyautey, *Paroles D'Action,* Armand Colin, Paris.

„Les Paroles d'Action" ale generalului Lyautey sînt mărturia unei vieți. Aceste documente zugrăvesc pe om și reconstituesc opera săvîrșită timp de două zeci și cinci de ani de viață colonială.

D. Barthou arată în prefață că acest ilustru soldat a ales acest titlu pentru a arăta că este din acei, care nu vorbesc decît pentru a spune ceva, ba mai mult, pentru a face ceva.

Vicomte E. du Jeu *Madame de Chantal* Ed. Perrin, Paris.

„Madame de Chantal" este un studiu documentat unde autorul povestește viața mondenă și religioasă a sfintei Jeanne de Chantal, care avea toate calitățile femeei franceze. Grația, măsura, tactul, bunul gust sînt reunite în persoana acestei ființe excepționale.

Les Vrais mémoires de Cecile de Volanges, Ed. Jean Fert, Paris.

„Les Vrais mémoires de Ceciles de Volanges" sînt o rectificare și o urmare a cărții lui Laclos „Les liaisons dangereuses».

Romane

Pierre Mac Orlan, *Le Quai des Brumes,* Ed. Nouvelle Revue Française, Paris.

Acest roman este ultimul dintr'o serie de trei volume din care două apărute deja: „La cavalière Elsa" și „La Venus Internationale". Este o tentativă, subt diferite forme, de-a oglindi îngrijorarea Europei dela 1910 și până în zilele noastre.

„Le Quai des Brumes" arată cîteva tipuri reprezentative ale mizeriei sociale. O femee, Nelly, supraviețuește dezastrului a patru existențe: acea a lui Jean Rabe, a soldatului, a pictorului și a măcelarului.

Figura lui Nelly, e astăzi femee de „dancing".

Autorul a reconstituit „La Venus Internationale" și „La cavalière Elsa".

Comte de Gobineau, *Nicolas Belavoir,* Ed. N. R. F., Paris.

Acest roman datează din epoca lui Gobineau nuvelist și romancier, din epoca lui „Abbaye de Typhaines".

Este un roman de aventuri, plin de fantezie și în care se vede pe alocuri spiritul „frondeur" și original al marelui gînditor care va fi Gobineau.

Acest roman a fost editat în 1852 subt titlul de „Les aventures de Nicolas Belavoir" de Ariel des Feux. Nu putem afirma dacă această publicație a fost făcută cu prealabila autorizație a autorului atunci prim secretar la ambasada de la Berna.

Jaques Estarvielle, *Diane aux abois,* Ed. Perrin, Paris.

In decorul Pirineilor se desfășoară cel mai mișcător conflict între amor, tradiție și „spiritul nou".

Pierre Mac Orlan, *Sous la lumière froide,* Ed. Emile Paul, Paris.

D. Pierre Mac Orlan are o calitate foarte rară pentru un francez: are imaginație. D-sa crede cu o încîntătoare candoare în toate visurile sale romanești, care amestecate cu reminiscențe personale, cu întîmplări fantastice dau minunatele povești în genul în care aceste trei din urmă sînt poate cele mai reușite.

Abel Hermant, *Les Bargain Sisters,* Editions Lemerre.

„Les Bargain Sisters" sînt cele două fiice ale unui antreprenor englez care s'a sinucis în urma unei vieți dezordonate și a unor afaceri proaste. Sînt urîte, mici, cu picioarele scurte, umblă legănîndu-se, seamănă cu păpuși care au plumb la bază și care niciodată nu pot cădea ori pierde echilibrul. Acest portret al celor două surori e partea cea mai bună a cărții, restul este cam lung și aproape fără interes în afară de un voiaj pe un vapor, în Norvegia.

Robert de Traz, *L'Ecorché,* Ed. Grasset, Paris.

Marc este un om veșnic îngrijat, care se teme chiar de propria lui lașitate, foarte complicat el se teme să nu fie considerat original.

S'a căsătorit cu o rusoaică Olga, amestec de indolență și de curaj, care-i impune prezența unui compatriot, bestie revoltătoare și care abuzează de forța sa pentru a martiriza pe bietul Marc.

Olga părăsește pe Marc pentru a urma un bolșevic.

Alte personagii tot atît de chinuite ca principalii eroi, defilează rînd pe rînd, făcînd din romanul foarte bun de altfel al d-lui R. de Traz o galerie de figuri pitorești și minuțios analizate.

Albert Flament, *La vie amoureuse de Lady Hamilton,* Ed. Flammarion.

De origină foarte modestă, servitoare într'o circiumă, amanta unui ofițer de marină, apoi a unui tînăr nobil, însfîrșit soția lui Sir Hamilton, ambasadorul Angliei la Neapole.

Frumusețea sa inspiră poeții, exaltează pictorii.

Amiralul Nelson are pentru ea o pasiune dealtfel reciprocă și moare cu numele ei pe buze.

La rîndul ei moare în cea mai cumplită mizerie, cu amintirile ca singura avuție.

Jean Rostand, *Valère ou l'Exaspéré,* Ed. Fasquelle, Paris.

Valère se ceartă cu Camille. Pentru un lucru de mică însemnătate își spun cuvinte ofensătoare. Ceasuri întregi se feresc unul de altul. Valère profită de solitudinea sa pentru a-și judeca soția: conchide că mariajul este o permanentă stare de războiu, că soția sa nu este solidară cu el în grijile care-l doboară, că se arată ades străină și că-l împiedică să lucreze.

Incetul cu încetul remușcările apar și odată cu ele îndoiala de fi fost un prea aspru judecător. Se presimte o inevitabilă împăcare. Nu se presimte însă cît timp va dura.

Thomas Deloney, *Le noble métier,* tradus de Abel Chevalley, Ed. N. R. F., Paris.

Abel Chevalley termină traducerea complectă a lui Thomas Deloney, dîndu-ne lucrarea cea mai caracteristică a romancierului elizabethelan.

„Corporația-Ciubotarilor" este exaltată în legendele și în povestirile cavalerești ale patronilor ei, apoi zugrăvită cu minuțiozitate în viața sa cotidiană.

In partea doua găsim atelierele și străzile Londrei în care înflorește gluma și idila.

Joseph Conrad și Ford Madox, *L'Aventure,* Ed. Kra, Paris.

Epopeea grandioasă, a aventurii tînărului scoțian John Kemp, antrenat într'o intrigă din Indiile Occidentale, unde conflictele dintre rase precum și intervenția elementelor, dau uneori chiar unui fapt neînsemnat o amploare aproape cosmică.

Maurice Magre, *Le roman de Confucius,* E. Fasquelle, Paris.

Romanul d-lui Magre este un roman istoric. E povestea filosofului Confucius care a format spiritul Chinei.

Octave Aubry, *e roman de Napoléon,* H. Fayard.

D. Octave Aubry care s'a specializat în romanul istoric, ne istorisește acum amorurile lui Napoleon cu Josefina. Induioșătoarea idilă dintre Napoleon și fascinatoarea creolă este arătată în adevărata ei lumină, — iar vechea credință că steaua lui Napoleon a început să pălească din momentul în care și-a părăsit tovarășa de tinerețe este dovedită fantezistă.

Jean Ravennes, *La jeunesse des Dieux,* Ed. Perrin et C-ie, Paris.

Subiectul acestui roman este un studiu delicat de caractere, plin de peripeții neașteptate, în care cetitorul face o scurtă și instructivă incursiune în lumea rusească a teatrelor din Paris.

Henry Deberly, *Luce et Thierry,* Nouvelle Revue Française, Paris.

O poveste din timpul războiului și care pare adevărată, afară poate de desnodămînt.

Luce, fată voinică, avidă de cîștig, vinde vin și mîncare soldaților și își rezervă favorurile, atît din interes cît și din senzualitate, pentru personalul localului care-i ajută la serviciu.

Thierry, favoritul momentului, se lasă prins mai mult decît ar trebui, iar cînd un ofițer, vulgar, se amorezează la rîndul său de Luce, și îi propune chiar căsătoria, bietul Thierry îndură toate torturile geloziei, până în momentul cînd definitiv învins de rivalul său galonat, exasperat, îl lovește.

Istorie

Georg von Hase, *Le succès allemand devant le Skagerak ou la bataille navale du Jutland,* Ed. Payot, Paris.

Această carte este un expozeu făcut după arhivele oficiale ale marinei germane și tradus din limba germană de d. André Cogniet, ofițer în marina germană însărcinat cu secțiunea istorică a marinei în timpul războiului.

Victor Berard, *Les Pheniciens et l'Odyssée,* Ed. Armand Colin, Paris.

O nouă ediție a celebrei lucrări apărute pentru prima oară în 1902-1903. După un sfert de veac nu putea fi vorba decît de o lucrare aproape în întregime nouă, dat fiind numeroasele descoperiri arheologice făcute în ultimul timp în Grecia, Egipt, Creta, Syria și care au adus lumini și documente nouă în chestiunea originilor civilizației și a literaturii grecești.

Arheologie

Jean Vallery Radot, *Loches*, ed. Laurens.

Pentru acei pe care îi interesează lucrurile din trecut şi faptele istorice, cartea d-lui Vallery Radot asupra vechiului oraş Loches este una din cele mai interesante lecturi.

Oraşul Loches posedă un castel din secolul al XV-lea cu donjon roman şi mai posedă amintirea grandioasă a eliberării teritoriului în secolul al XV-lea subt regele Carol al VII, precum şi epopea Ioanei d'Arc.

Ioseph Naud, *Le château d'Issy et ses hôtes*, Ed. Champion, Paris.

După volumul «La Reine Margot et la fin des Valois», acest al doilea volum se referă la vilegiatura dela Issy în castelul care a trecut pe urmă în posesiunea familiei de Conty.

D. Joseph Naud urmăreşte istoricul acestui castel şi al oaspeţilor săi dela 1600 până la 1903.

Medicină

Dr. J. Regnault, *Les méthodes d'Abrams*, Ed. Maloine, Paris.

Studiul doctorului Regnault se referă la imensul domeniu al reflexo-terapiei.

Lucrarea se termină prin consideraţii generale asupra fizicismului în biologie şi în medicină, în conformitate cu lucrările autorului precum şi cu acele ale lui Le Dantec, Abrams şi Mary.

Dr. Maurice de Fleury, *Le médecin*, Ed. Hachette, Paris.

O carte a unui maestru al psihiatriei şi în acelaşi timp a unui magistral scriitor.

Găsim importante consideraţii asupra medicinei, asupra societăţilor savante, evocaţiuni ale Spitalului şi ale Facultăţii de medicină.

COMPILATOR

Notă.—Articolul acesta s'a tipărit cu litera „Gloria medievală", furnizată de către Turnătoria de litere „Bugra", Bucureşti.

Bibliografie

Cezar Petrescu, *Intunecare*, roman, cartea I-a, ed. Universul, Bucureşti.

T. Arghezzi, *Cuvinte potrivite*, Bucureşti, 1927.

P. Constantinescu-Iaşi, *Evoluţia stilului moldovenesc*, Originalitatea pridvorului deschis în arhitectura romînească, Iaşi, 1927.

E. Herovanu, *Paria*, Iaşi 1927.

Dr. S. Irimescu, *O călătorie de studii medicale pe litoralul mediteranian francez*, Bucureşti, 1927.

Principesa Cantacuzino-Altieri, *Minciuna Sabinei*, roman, ed. Cultura romînească, Bucureşti, 1927.

R. Cindea, *N. Iorga*, (prolegomena), Cernăuţi, 1927.

„ *Liste de patriarhi alexandrini*, Cernăuţi, 1927.

„ *Antichitate, creştinism, germanism*, 1927.

Al. Neguri, *Fulgi* (poezii), Arad, 1927.

C. Cehan Racoviţă, *In cerdacul casei bătrîneşti*, Biblioteca Sămănătorul, Arad.

Dr. Dan Rădulescu, *Degradarea Universităţii şi primejdia ei*, Institutul de Arte grafice, „Eminescu", Bucureşti, 1927.

E. Lovinescu, *Tacit*, Pagini asupra epocii lui Tiberiu, ed. Librăriei Diec., Arad 1927, Preţul 15 lei

Marcel Romanescu, *Cuiburi în soare*, ed. Flamura, Craiova, 1927, Preţul 50 lei.

Henri Barbusse, *Les judas de Jesus*, Ed. Flammarion, Paris, 12 fr

Lucian Blaga, *Meşterul Manole*, Dramă în cinci acte, Instit. de Arte Grafice „Dona Traiană" Sibiu, Preţul 70 lei.

Petru Suciu, *Satul*, Impr. „Arieşul", Turda.

A. Popescu-Telega, *Lirica portugheză de azi* 1850—1925., ed. Ramuri, Craiova.

C. Nicolaidi, *Schiţe istorice*, Chişinău, 1926.

N. Cerbulescu, *Dintr'ale Neamului Romînesc*, Sibiu, 1927.

Panait Istrati, *Le refrain de la fosse* (Nerantzoula) ed. de France, Paris.

G. Ionescu-Siseşti, *Repartiţia proprietăţilor agricole şi a impozitelor pe aceste proprietăţi în perioada 1923—1926*, Cartea Romînească. Buc.

Mihai Drumeş, *Capcana*, ed. Flamura.

Gh. Magheru, *Tudor Ardeleanu*, ed. Cultura Naţională.

„ *O legendă*, ed Cultura Naţională.

Arhitect I D. Enescu, *Intre muncă şi capital*, Bucureşti 1926.

Almanahul Graficei romîne 1927, Craiova, Preţul 60 lei.

I. Mureșeanu, *„Ardealul"*. Premiat de „Cartea Romînească", editura Cartea Rominescă, Prețul lei 100.

A. C. Cuza, *Naționalitatea în Artă, Principii-Fapte-Concluzii*, ediția III-a adăugită, ed. Cartea Romînească, Prețul 110 lei.

Alice Gabrielescu, *Uimitoarele întîmplări dintr'o vacanță*, Roman pentru copii și tineret cu ilustrațiuni colorate, premiată de „Cartea Romînească, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 100 lei.

V. Teodoru, *Vlahuța*, Roman, Ediția II-a. ed. Cartea Romînească", Prețul lei 60.

D. Caracostea, *Domnul Eugeniu Lovinescu*, Un mare critic romîn modernist, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 30 lei.

Tit Liviu, *Războaiele Romanilor cu Hanibal*, vol. I, Biblioteca Minerva No. 131, 131a, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 9 lei.

Tit Liviu, *Războaiele Romanilor cu Hanibal*, vol. II, Bibl. Minerva No. 132, 132a, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 9 lei.

Silvio Pellico, *Ani de temniță* (Partea I-a) Biblioteca Minerva No. 91, ed. Carte Romînească, București, Prețul 9 lei.

Victor Anestin, *„Stelele"*, Noțiuni populare de astronomie, Biblioteca Minerva No. 40, 40a, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 9 lei.

Apostol D. Culea, *Din viața oamenilor întreprinzători*, Cunoștințe folositoare, Seria A, No. 35, ed. Cartea Romînească, București, Prețul 5 lei.

G. V. Gheorghiu, *Cîte se scot din cărbunele de pămînt*, Cunoștințe folositoare, Seria D. No. 17, ed. Cartea Romînească, București, 5 lei.

Reviste primite la redacție:

Le Monde Nouveau, No. 2—3.—Revue internationale du Travail, No. 1—5.—Mercure de France, No. 694—698.—Buletin de la section d'information et de documentation, No. 91.—Nouvelle revue française Iunie.—Revue mondiale, No. 11.—Correspondance économique roumaine, No. 2—3.—Adevărul Literar, No. 346.—Revista Funcționarilor publici, No. 6.—Brazda, No. 4.—Ritmul vremii, No. 6—7.—Zorile, No. 7.—Biserica ortodoxă-romîna, No. 6.—Viața agricolă, No. 8—12.—Pagini agrare și sociale, No. 9—12.—Banatul, No. 3.—Glasul minorităților, No 5.—Vlăsia, No. 19.—Natura, No. 5-6-7.—Universul literar, No. 21—30.—Viața literară, No. 52.—Revista generală a învățămîntului, No. 6.—Lamura, No. 4—5.—Roma, No. 2.—Buletinul muncii, No. 1-2-3.—Floarea soarelui, No. 5.—Revista critică, No. 2.—Gîndul nostru, No. 5—6.—Galeria artei, No. 4.—Arhivele Olteniei, No. 31.—Transilvania, No. 5—6.—Cîmpul, No. 12—13.—Cooperația, No. 1—7.—Foaia Plugarilor.—Corespondența economică, No. 6.—Buletinul Uniunii Camerilor de Comerț și Industrie, No. 6.—Revista științelor veterinare.—Pagini culturale, No. 3—5.—Convorbiri literare, Ian.-April 1927.—Societatea de mîne, No. 18—31.—Foaia tinerimei, No. 9—10.—Clopotul, No. 9.—Falanga, No. 22.—Familia 3—4.—Țara de jos, No. 4—5.—Publicațiile muzeului Hunedoara, No. 1—2.—Ideia Europeană, No. 202.—Orpheus, No. 3.—Înfrățirea romînească, No. 13—14.— Romînia militară, No. 3—5.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXX

(Anul XIX, Numerele 4, 5, 6 și 7).

I. Literatură

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

III. Cronici

IV. Miscellanea

V. Recenzii

VI. Revista Revistelor

Pentru Autori

Se aduce la cunoștința autorilor că manuscrisele primite la redacție, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înștiințați, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacția își rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviință, conducîndu-se numai după considerații tehnice și editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugați să ne comunice și onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcțiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iași nu li se pot trimite corecturile și prin urmare sînt rugați să-și redacteze manuscrisele definitiv și citeț.

Pentru tot ceiace privește redacția: manuscrise, reviste, ziare, cărți etc., a se adresa la **Redacția Revistei „Viața Romînească", strada Alecsandri, Iași.**
